

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI DEVLETİ SİVİL BÜROKRASİSİNDE
SUÇ VE CEZA (1892-1900)**

DOKTORA TEZİ

Harun ÇOBAN

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

Nisan – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DEVLETİ SİVİL BÜROKRASİNDE
SUÇ VE CEZA (1892-1900)

DOKTORA TEZİ

Harun ÇOBAN

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

“Bu tez sınavı 30/04/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Haluk SELVİ	BAŞARILI
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN	BAŞARILI
Prof. Dr. Hüseyin Nejdet ERTUĞ	BAŞARILI
Doç. Dr. Serkan YAZICI	BAŞARILI
Doç. Dr. Cemal SEZER	DÜZELTME

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Harun ÇOBAN
Öğrenci Numarası	:	1260D12101
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Osmanlı Devleti Sivil bürokrasisinde Suç ve Ceza (1892-1900)
Benzerlik Oranı	:	%7

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

09/03/2020

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof Dr. Haluk SELVİ

Tarih: 09.03.2020

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin klasik bürokratik yapısı, modernleşme sürecinin etkisiyle 19. yüzyılda köklü bir değişim geçirmiştir. Aslında görülen bu değişim sadece Osmanlı'ya has değil tüm dünyada yaşanan bir süreçtir ve bürokratik yenileşmeyi zorunlu kılmıştır. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı bürokrasisi de dünya ile paralel olarak merkezîleşme, genişleme ve reform süreci yaşamıştır. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde başlayan modernleşme süreci, idarî sistemin bütünüyle yeniden düzenlendiği ve birçok yeni kurumun oluşturulduğu Tanzimat süreciyle devam etmiştir. II. Abdülhamid Devri'nde kurumsallaşma daha da artmış, bürokrasi ihtisaslaşmış, personel istihdamı köklü değişikliklere uğramış ve devlet merkeziyetçi bir görünüm kazanmıştır. Merkeziyetçi anlayışa paralel olarak mahalli memur görevlendirilmesi azaltılmış, karar verme ve uygulama konumundaki memur sınıfının imparatorluk bünyesinde yaşayan tüm milletlerden teşkil eden bürokrasiden olmasına özen gösterilmiştir. Devletin her dairesi yeniden teşkilatlandırılmış, yeni memurlar yetiştirilmiş ve bu memurlar Osmanlı Devleti'nin her köşesine tayin edilerek gezdirilmiştir. Memuriyet rejiminde yapmış olduğu dönüşümle II. Abdülhamid yeni bir imparatorluk ideolojisi geliştirmiş olduğu kadar bu memurların yetiştirilmesine yönelik açmış olduğu okullarda da mezunlarının gelecekte Cumhuriyetimizi kurmalarına vesile olan bilgi ve birikimlerinin tohumlarını atmıştır. Bu nedenle dönemin memur rejimi kadar memurların işlemiş olduğu suçlar ve karşılığında almış oldukları cezalar Cumhuriyetimize intikal eden bürokratik hastalıkların incelenmesi açısından önemlidir. Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisinde Suç ve Ceza'yı doktora tez konusu belirlememde büyük pay sahibi olan ve bana her zaman bir tez danışmanından fazlasını veren kıymetli danışman Hocam Prof. Dr. Haluk Selvi'ye teşekkür ederim. Öğrencisi olmaktan onur duyduğum ve benden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Azmi Özcan'a, Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya ve Doç Dr. Serkan Yazıcı'ya teşekkürlerimi sunarım. Tez dönemi boyunca farklı bakış açılarıyla ufkumu genişleten Prof. Dr. Nejdet Ertuğ'a teşekkür ederim.

Ayrıca benden maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli aileme de şükranlarımı sunarım.

Harun Çoban

10.07.2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MEMUR YARGILAMALARININ HUKUKİ GELİŞİMİ.....	9
1.1. “Osmanlı Bürokrasisi”nin Yazımı.....	9
1.2. Tanzimat Dönemi Öncesinde Osmanlı Devleti’nde Bürokrasi	16
1.3. Tanzimat Dönemi Öncesinde Yargı Alanında Genel Durum ve Memur Yargılama Hukuku	20
1.4. Tanzimat Dönemi Bürokrasi ve Memur Yargılama Hukukunda Yapılan Düzenlemeler.....	29
1.4.1. 1840 Tarihli Ceza Kanunu	31
1.4.2. 1855 Tarihli Men-i İrtikâba Dair Cezaname Layihası	33
1.4.3. 1872 Memurin Muhakematı Nizamnamesi	34
BÖLÜM 2: SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BÜROKRASİ VE HUKUKİ DÖNÜŞÜM.....	39
2.1. II. Abdülhamid Dönemi’nde Genel Durum.....	39
2.2. 1876 Kanun-ı Esasisi ve Memur Rejimi	48
2.3. II. Abdülhamid Dönemi’nde Memur Rejimi Alanında Yapılan Düzenlemeler	51
2.3.1. Yargılama Usulü İle İlgili Yenilikler	56
2.3.2. Mahkemeler İle İlgili Düzenlemeler.....	57
2.3.3. Mahkemelerin İşleyişi	61
2.3.4. Memurin Muhakematı Nizamnamesine Yapılan Zeyiller	63
2.4. Memurlarla İlgili Yapılan Kanuni Düzenlemeler.....	65
2.5. II. Abdülhamid’e Sunulan Layihalarda Sivil Bürokrasi Algısı	82
BÖLÜM 3: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SİVİL BÜROKRASİ SUÇLARI	94
3.1. Osmanlı Bürokrasisinde Suçu Hazırlayan Ortamlar	94
3.2. Suçlar ve İşlenme Sebepleri	99

3.2.1. Rüşvet	102
3.2.1.1. Adli Memurların Rüşvet Suçları	105
3.2.1.2. Güvenlik Memurlarının Rüşvet Suçları	109
3.2.1.3. Mülkiye Memurlarının Rüşvet Suçları	115
3.2.1.4. Maliye Memurlarının Rüşvet Suçları	133
3.2.1.5. Posta Nezareti Memurlarının Rüşvet Suçları	135
3.2.1.6. Belediye Memurlarının Rüşvet Suçları	138
3.2.1.7. Karantina Kanunu Çerçevesinde Sıhhiye Memurlarının Rüşvet Suçları	141
3.2.1.8. Askerlik, Nüfus ve Muhacir İşleri ile İlgili Rüşvet Suçları	142
3.2.2. Zimmet	146
3.2.2.1. Zimmet ile İlgili Hukuki Düzenlemeler	146
3.2.2.2. Memurların Kefaletle Bağlanması	149
3.2.2.3. Mülkiye Memurlarının Zimmet Suçları	153
3.2.2.4. Maliye Memurlarının Zimmet Suçları	182
3.2.2.5. Posta Nezareti Memurlarının Zimmet Suçları	187
3.2.2.6. Şehremaneti ve Belediye Memurlarının Zimmet Suçları	191
3.2.2.7. Orman Memurlarının Zimmet Suçları	198
3.2.2.8. Nüfus İşleri ile İlgili Zimmet Suçları	202
3.2.2.9. Aşar Mültezimlerinin Zimmet Suçları	204
3.2.2.10. Maarif Nezareti Memurlarının Zimmet Suçları	220
3.2.2.11. Hariciye Nezareti Zimmet Suçları	222
3.2.2.12. Muhtarların İşlediği Zimmet Suçları	223
3.2.2.13. Diğer Mali Konularda İşlenen Zimmet Suçları (Banka, Gümrük Vakıf vb.)	226
3.2.3. Sirkat	231
3.2.3.1. Sirkat ile İlgili Hukuki Düzenlemeler	231
3.2.3.2. Posta Nezareti Memurlarının Sirkat Suçları	234
3.2.3.3. Bankalarda ve Gümrüklerde Sirkat	242
3.2.3.4. Mülkiye Memurlarının Sirkat Suçları	246
3.2.3.5. Maliye ve Zabtiye Memurlarının Sirkat Suçları	249
3.2.3.6. Sonuçlanmayan Sirkat Dosyaları	252

3.2.4. Yolsuzluk, Suistimal ve Usulsüzlük.....	254
3.2.4.1. Yolsuzluk ve Suistimal Kavramlarının Tanımı	254
3.2.4.2. Mülkiye Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri	255
3.2.4.3. Maliye Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri	276
3.2.4.4. Zabtiye Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri	282
3.2.4.5. Posta Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri.....	286
3.2.4.6. Nüfus ve Defter-i Hakani Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri	287
3.2.4.7. Muhbirlerin İhbarları	292
3.2.4.8. Zimmetten ve Sirkatten Af Talepleri	296
3.2.5. Uygunsuz Hal ve Halk Arasında Fesat Çıkarmakla İlgili Suçlar	300
3.2.6. Darb ve Cerh ile İlgili Suçlar	312
3.2.7. Hakaret ve Şetm (Sövme) ile İlgili Suçlar.....	317
3.2.8. İradesizlik ile İlgili Suçlar	327
3.2.9. Firarilere ve Eşkıyaya Yardım Yataklık Etmek ile İlgili Suçlar	331
SONUÇ	334
KAYNAKÇA.....	345
EKLER	372
ÖZGEÇMİŞ	380

KISALTMALAR

A.}MKT.MHM.	:Sadaret Mektubi Mühimme Evrakı
BEO.	:Babıali Evrak Odası Evrakı
Bkz.	:Bakınız
BOA.	:Başkanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	:Çeviren
DH. MKT.	:Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
İ. AZN.	:İrade Adliye ve Mezahib
MF.MKT.	:Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
ŞD.	: Şura-yı Devlet Evrakı
TDV.	:Türkiye Diyanet Vakfı
V.Dğr.	: Ve Diğerleri
Y. A. HUS.	:Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y. EE.	:Yıldız Esas Evrakı
Y. MTV.	:Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. ASK.	:Yıldız Parakende Evrakı Askeri Maruzat
Y. PRK. AZJ.	: Yıldız Parakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y. PRK. AZN.	: Yıldız Parakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı
Y. PRK. BŞK.	:Yıldız Parakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
Yy.	:Yüzyıl
ZB.	:Zabtiye Nezareti Evrakı

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisinde Suç Ve Ceza (1892-1900)			
Tezin Yazarı: Harun ÇOBAN Danışman: Prof. Dr. Haluk SELVİ			
Kabul Tarihi: 30.04.2020 Sayfa Sayısı: vi (ön kısım)+372 Sayfa (tez)+8 (ek)			
Anabilim Dalı: Tarih			
<p>Osmanlı Devleti geleneksel bir devlet anlayışına sahipti. Bu anlayış 19. yüzyılın başlarına dek devam etmiştir. Devletin savaşlarda almış olduğu yenilgiler ve yaşadığı mali problemler devlet adamlarını geleneksel devlet anlayışının dışında askeri, mali, idari ve hukuki bazı reformlar yapmaya zorlamıştır. Bu reformlar Batı’da ortaya yeni çıkan devlet idaresi ve millet anlayışıyla senkronize bir şekilde gerçekleşmiştir. III. Selim ile başlayan askeri reformları II. Mahmud döneminde bir dizi hukuki, mali ve idari reformlar takip etmiştir. Tanzimat’ın ilanı ile hız kazanan hukuki ve idari reform hareketleri, Meşrutiyet’in ilanı ile daha sıkı bir uygulama zeminine geçti. Bu yüzden II. Abdülhamid dönemi kanunların gölgesinde sıkı bir istibdat rejiminin uygulandığı dönem olmuştur. Buna rağmen II. Abdülhamid dönemi boyunca Kanun-ı Esasi ile yönetilen Osmanlı Devleti’nde yapılan idari ve hukuki reformların şekilden esasa geçip geçmediği, sultanın yasama ve yürütmeye olan müdahalesinin boyutları ve memurların devletin idari alanda ihtiyaç duyduğu yetkinliğe sahip olup olmadıkları cevaplanması gereken sorulardır.</p> <p>Bir devlet idaresinde yürürlüğe konulan tüm reformların ilk yansıması bürokratik işleyişin en önemli unsuru olan memurlar üzerinde görülür. Memurlar halkın devletini devletin de halkını gözlemlediği sınıftır. Bu yüzden bürokrasinin işleyişi hem toplum hakkında hem de devlet idaresi hakkında bize bilgi vermektedir. II. Abdülhamid dönemi, hem istibdat hem de devlet idaresinin her alanında reformların yapıldığı paradoksal bir yapıya sahip dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu paradoksal yapıyı biraz aydınlatılabilmek için Osmanlı sivil bürokrasisinin bu dönemde işlemiş olduğu suçlar, bu suçlar için öngörülen cezalar ve memurların aldığı cezaların yürürlükteki kanunlarla olan uyumu incelenmiştir. Ayrıca günümüz bürokrasisinin problemlerinin de kaynağı olarak gösterilen bu dönemin memur suçları irdelenmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Bürokrasi, Suç, Ceza			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Crime And Punishment In The Ottoman State Civil Bureaucracy (1892-1900)			
Author of Thesis: Harun ÇOBAN Supervisor: Prof. Dr. Haluk SELVİ			
Accepted Date: 30.04.2020		Number of Pages: vii (pre. text)+372 papes (mainbody) +8 (app.)	
Department: History			
<p>The Ottoman State had a traditional understanding of the state. This understanding continued until the beginning of the 19th century. State's defeats in wars and experienced financial problems forced statesmen to undertake some military, financial, administrative and legal reforms outside the traditional state understanding. These reforms took place synchronously with the emerging state administration and understanding of nation in the West. The Military reforms that started with III. Selim, followed a series of legal, financial and administrative reforms in during the reign of II. Mahmud. The judicial and administrative reform movements, which accelerated with the announcement of Tanzimat, passed to a more stricct implementation ground with the declaration of the Constitution. Therefore, II. Abdulhamid's period was the period when a strict pressure of law was applied in the shadow of the laws. Nevertheless, whether administrative and legal reforms which in the Ottoman Empire governed by the "Kanun-ı Esasi" during the reign of Abdülhamid were officially implemented, Sultan intervened in the legislature and the executive, the civil servants have the competence and equipment that the state needs in the administrative field are questions that need to be answered.</p> <p>The first reflection of all reforms implemented in a state administration is seen on civil servants, the most important element of bureaucratic functioning. Officers are the class in which the state observes the public and the public also observes the state. Therefore, the functioning of the bureaucracy gives us information about both society and state administration. The Abdulhamid II. period is considered as a paradoxical period, in which both the "istibdat" period and reforms in all areas of the state administration were made. The crimes committed by the Ottoman civil bureaucracy during this period, the punishments envisaged for these crimes and the coherence of the penalties imposed on civil servants with the laws in force were examined in order to illuminate this paradoxical structure a little. In addition, the crimes of civil servants of this period, which are shown as the source of the problems of today's bureaucracy were examined.</p>			
Keywords: II. Abdülhamid, Bureaucracy, Crime, Punishment			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinin son dönemeci ve toprakları üzerinde kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetici kadrolarının ilk yetişme evresidir. Son bürokratik kadrolarının görev yaptığı bu dönemin incelenmesi, devletin hem bürokratik sisteminin gelişimi hem de aynı sistemin içinde var olan aksaklıklar hakkında bizi aydınlatacaktır. Bu durumun incelenmesi, devletin sonunu getiren süreçte memurların ne kadar rolü olduğunu gösterecektir. Sultan II. Abdülhamid Dönemine ait memur rejiminin pratikteki olumlu ve olumsuz tarafları hususunda, her türlü ideolojiye hitap eden farklı türdeki kaynaklardan farklı bakış açılarına sahip tarih inşa edilebilir. Ama yargı kurumunun işleyişi ve yürürlüğe konulan kanuni düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığı hususunda, memur yargılanmalarının cari olan ceza usulüne göre yapılıp yapılmadığını incelemek için mahkeme kayıtlarına bakmak, bizi doğru bilgiler ışığında sağlıklı bir neticeye ulaştıracaktır kanaatindeyiz.

II. Abdülhamid Dönemi genellikle iki safhada incelenmektedir. İlki hayatta olan Tanzimat bürokratlarının ve onların oluşturduğu kadronun etkin olduğu 1890'lı yılların ortalarına kadar olan dönemdir. İkicisi ise Hamidiye Ricali denilen, etkili makamlara atanma beratlarını Abdülhamid'in elinden alan ve kendi kadrolarını oluşturan ekibin görev aldığı dönemden 1909'da Abdülhamid'in kadrolarının tasfiye edildiği tensikat dönemine kadar olan süreçtir.¹ Bu durum göz önüne alınarak çalışmamızda, Sultan Abdülhamid'in karakteristik yönetim tarzının en belirgin olduğu, 1892-1900 arasında devlet kadrolarında görev yapan memurların işledikleri suçları ve bu suçların neticesinde aldıkları cezaları inceleyeceğiz. Tabii olarak, tarih kesiti yedi yıllık bir süre gibi görünse de konu, Tanzimat Dönemindeki gelişmelerle başlatılarak, Sultan Abdülhamid Dönemi boyunca meydana gelen gelişmeleri de kapsamaktadır

¹ Abdülhamit KIRIMIZI, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, İstanbul, 2008, s. 1-20.

Çalışmanın Amacı

Osmanlı Devleti'nin kendine özgü sosyo-ekonomik düzeninin çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle bozulmaya başlaması, yöneticileri bu problemi çözmek için yeni politikalar araştırmaya yöneltmiştir. Avrupa ile ilgili ilk idari, iktisadi ve toplumsal değerlendirmeler, 1795 tarihinden itibaren batıda sürekli olarak görevlendirilen, Osmanlı elçilerinin diplomatik temaslarının ve gönderdikleri raporların bir ürünüydü. Batı'nın genel bir "model" olarak kabul edilmesine dayanan "düzeltme" (Tanzimat) teklifleri Osmanlı aydın ve bürokratlarının zihninde bu temasların sonucunda biçimlenmişti. II. Mahmut Dönemi'nde ve takip eden Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti merkez ve taşra yapısı, idari, iktisadi, ticari, içtimai, siyasivb. alanlarda önemli değişiklikler geçirdi.² Bu dönemde, devletin artan işlevlerinden dolayı merkez ve taşra idaresinde yeniden yapılanma süreci başlamış, vilayet sistemi çerçevesinde mahalle-köy, nahiyeye, kaza, sancak, vilayet hiyerarşisi kurulmuştu. Tüm bu idari-mülkî birimlerde, çeşitli müzakere ve danışma meclisleri oluşturulmuştu.³

Bu sistemin amacı, devletin varlığını en ücra kasaba ve nahiyelere kadar hissettirmek ve bunu da hiyerarşiye dayalı beşerî unsurlarla, yani taşra bürokrasisi ile gerçekleştirmekti. Bu noktada modernleşme, bürokratik örgütlenmenin büyümesini hızlandırmış ve devlet faaliyetlerindeki uzmanlaşma merkezde ve vilayetlerdeki örgütlerde şubeleşmeyi de beraberinde getirmişti. Bu değişim süreci, toplumu yönlendirme aracı olarak bürokrasiyi ve yeni kuralların devreye sokulmasını gerekli kıldı. Merkez ve taşra örgütlerindeki şubeleşmeler bürokrasi erkini ön plana çıkardı. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde özellikle de Tanzimat'la birlikte malî ve diplomatik işlevlerin çeşitlilik ve önem

² Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, 1995, s. 11; Seyfettin Aslan - Abdullah Yılmaz, "Tanzimat döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı Ve Düşüncesinin Değişimi", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 2, sayı 1, 2001, s. 287-297; Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 1. Baskı, İstanbul, 1995, s. 37-49; Halil İnalçık, "Bürokrasi, Batılılaşma, Laikleşme", **TBB. Dergisi**, sayı 50, 2004, s. 61-71; Kemal Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 23-38; Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. 1, Cambridge, 1977, s. 280-297; Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, **History of The Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. 2, Cambridge, 1977, s. 1-172; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı, Ankara, 1993, s. 75-129; Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991, s. 181-203; Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922**, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 250-252.

³ Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, s. 203-273.

kazanmasıyla sivil bürokrasi, siyasal karar mekanizmasında önemli bir rol oynamaya başladı ve mekanizmanın kurumsallaşması noktasında bu kurumlarda görev alarak âdeta yasama görevini yerine getirdi.⁴

Sadrazamın nezaretindeki yüksek bürokratlar, hükümet binasının (sadrazamın konağının) da adı olan “Babiâli” (yüce kapı) deyimiyile özdeşleşmişler ve çoğunlukla bu isimle anılan bir idareci grubunu meydana getirmişlerdi. Bu dönemde memurların maaşları rütbe ve ünvanlarına göre düzenlenerek sabitlenmişti. Sistemin yetersiz kaldığı alanlardan birisi de, devlet teşkilatında uzmanlaşmanın yeterli derecede olmamasıydı. Bu durum kendini en belirgin olarak içişleri ve dışişleriyle uğraşan memurların teşkilatlanmasında gösteriyordu. Nitekim içişleri ve dışişleri aynı memurlar tarafından yürütülmekteydi. Devlet yönetiminde, yabancı dil bilen ve dışişlerinde yetişen memurlar ön plâna çıkmaya başladı.⁵

Yapılan reformlar neticesinde inşa edilmiş olan yeni düzen ve düşünce sistemi içerisinde, modernleşen sivil bürokrasi yasal haklara dayanarak zaman zaman padişah ile otoritenin paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar yaşamıştı. Çünkü nazırlıkların kurulması, bürokrasinin meslekî beceri ve dayanışmasının artması sarayın hâkimiyetini azaltmış ve güç merkezinin Saray’dan Babiâli’deki paşalara ve memurlara geçmesine neden olmuştu. Bu dönemin diğer özelliklerinden biri de klâsik Osmanlı Dönemi’nin aksi yönünde gelişen bir şahsi menfaat elde etme çabasıydı. Rüşvet, yolsuzluk ve adam kayırma, bu sürecin en belirgin özelliklerinden biri olup sonraki dönemlere de sirayet edecek bir hastalıktı. Bu hastalığı önlemek için çıkarılan kanunlar, söz konusu hastalıkları azaltamamış aksine artırmıştı. Bürokrasi nedeniyle resmî işlemlerin uzun zaman aldığına gören halk, memurlara rüşvet vererek bunları hızlandırma yolları aradı.⁶

Tezimizin konusunu şekillendiren temel olgu, devlet yönetiminde otorite paylaşımı noktasında padişahı azledip, yerine onun selefini atayacak derecede kuvvetlenen Osmanlı sivil bürokratinin,⁷ II. Abdülhamid Dönemi özelindeki idari ve adli suçluluk durumudur. Tanzimat’tan sonra devlet yönetiminde etkin hale gelen Babiâli’yi devreden çıkartarak,

⁴ Findley, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babiâli 1789-1922**, s. 171-174.

⁵ Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, 184; Findley, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babiâli 1789-1922**, s. 83-93, 213-224, 100.

⁶ Findley, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babiâli 1789-1922**, s. 172, 220, 223 .

⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 26. Baskı, İstanbul, 2008, s. 210.

Sarayı, klasik dönemindeki gibi, tekrar devlet işlerinin merkezi haline getirmesiyle eleştirilen II. Abdülhamid ve döneminin, devlet memurları ve işlemiş olduğu suçlar minvalinde devlet idaresinin aksayan yönlerine işaret etmek, tezimizin amacını oluşturmaktadır.

Bürokratik reform ve kurumsallaşma boyutunda günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Ali Akyıldız, İlber Ortaylı, Carter V. Findley, Abdülhamid Kırmızı, Gökhan Çetinsaya, Selim Deringil, Engin Deniz Akarlı, Roderic Davison, Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw bu konularda önemli çalışmalar yapmışlardır. Lakin II. Abdülhamid dönemi için yapmış olduğumuz literatür taramasında, dönemin memurlarının devletin idari teşkilatı içerisindeki görev ve sorumluluklarını ve liyakat durumlarını belirlemede önemli bir ölçü olan memur suç ve cezalarının incelenmemiş olduğunu fark ettik. Gerek devlet aygıtının işleyişinde gerekse toplum ve devlet arasındaki irtibatı sağlamada önemli bir işlevi olan memurların, işledikleri suçlar doğrultusunda idarenin aksayan yönlerinin ortaya konulmasının, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı devletinin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal dinamiklerinin incelenmesi noktasında katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın Önemi

II. Abdülhamid Dönemi, memuriyetle ilgili düzenlemelerin önemli ölçüde kanunlaştığı bir zamandı. Memuriyet mevzuatıyla ilgili en önemli gelişmeler II. Abdülhamid devrinde 1880'lerin başından itibaren yazılı kurallara bağlanmaya başlamıştı. Memurların tayin, terfi, azil, değişiklik ve emeklilik işlemleri bu dönemde kurumsallaştırılmıştı. 1881 tarihli Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekaüd Nizamnamesi, emekli aylığı uygulamasından başka yolsuzlukla suçlanan memurlarla ilgili soruşturma ve kovuşturmalara yazılı kurallar getirmiştir. Hem personel kayıt sistemini, hem de mülki ve mali memurların tayinlerini denetlemek üzere kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonu, nezaretler tarafından aday gösterilen memurları sicil incelemesine tabi tuttukten sonra Saray'a tavsiye etmekle, atama iradesinin altyapısını hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bu komisyonun nezaretler seviyesindeki karşılığı olarak çeşitli devlet organlarında memur alımları ve tayinleriyle ilgilenmek üzere İntihab-ı Memurin Komisyonları kurulmuştur. Tanzimat adamları yüzyıl boyunca gelişen ve dönüşen birçok eğitim kurumu ihdas etmiş olsalar da eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve Padişah'ın memurları Mekteb-i Mülkiye

gibi yüksekokulları bitirenlerden atama tercihi, bu dönemde bürokrasinin eğitim niteliğini zenginleştirmiştir. Modern ihtiyaçlara cevaben yetişen profesyonel eğitilmiş memurlar, bürokratik reformların hazırlanmasını ve yürütülmesini mümkün kıldı. Bu tecrübe sayesinde Osmanlı bürokratları Avrupa'daki meslektaşları gibi "modern" idare şekillerini icat, kabul ve müzakere ettiler. Büyüyen bürokrasi, artık kuralları belirlenmiş prosedürlerle ve resmi kayıt tutma teknikleriyle maaşlı ve profesyonel memurların olduğu bir idare haline gelmiştir.⁸

Dönemle ilgili tüm kaynakların ortak özelliği; II. Abdülhamid zamanı, eski rejimin hantallığını üzerinden atmaya çalışan bir gayretin dönemi olduğu kadar, gelişen bürokrasi ve devlet yapısının çok fazla yetişmiş insana duyduğu ihtiyacı karşılayamayan eğitim sistemi neticesinde bürokrasideki liyakatsizliğin, yeni rejimi erken yozlaştırmasının dönemi olarak da ele alınır. Bu durumu Ali Akyıldız, Carter V. Findley ve Erik J. Zürcher'in çalışmalarında görebildiğimiz gibi Halit Ziya Uşaklıgil, Safvet Nezihi, Cevdet Kudret ve Ahmet Midhat Efendi gibi edebiyatçılarımızın dönemi konu edinen hatırat ve edebi eserlerinde de görebiliriz.⁹ İlber Ortaylı ise tüm aksaklık ve eksikliklerine rağmen girişilen yeniliklerin günümüz devlet sisteminin temellerini oluşturduğu kadar bu reformların hiç de eleştirildiği kadar başarısız olmadığını savunmaktadır. "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı" isimli çalışmasında bu insanların bilgi birikimlerinin ve eğitimlerinin yaşadıkları dönemin dünyasını okuyabilecek kapasitede olduğunu ve dönemin büyük devletleri ile kıyaslandığında pek de küçümsenemeyecek bir başarı elde ettiklerini belirtmektedir.¹⁰ Abdülhamid Kırmızı ise, "Abdülhamid'in Valileri" isimli çalışmasında, valilerin yönetimdeki problemlerine temas ederken aynı zamanda, eğitim durumlarının ve giriştikleri ıslahatların hiç de kötü olmadığını vurgulamaktadır. Sina Akşin, Kemal Karpat ve Ahmet Mumcu'nun konuya dair çalışmalarında; geleneksel din (ulema), Saray ve Bâbüali eksenli yönetim tarzından, parlamenter sisteme geçiş çalışmalarının çoğu kez görüntüde kaldığını, sistemin var olduğunu ancak işlerliğe kavuşturulamadığı değerlendirmelerini görmekteyiz. Bu noktada önemli olgunun,

⁸ Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, s.3.

⁹ Halid Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s.33, 62, 63, 64, 210 ; Halid Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İstanbul, 2008, s.82, 97, 121, 286, 488, 508, 930; Safvet Nezihi, **Müsebbib**, İstanbul, 1908, s.23, 25, 26; Cevdet Kudret, **Sokak**, İstanbul, 1974, s.138; Ahmet Mithat Efendi, **Jöntürk**, ed. Mustafa Karataş, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.53, 65.

¹⁰ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s. 25.

bürokrasinin işleyiş tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü pek çok kaynakta girişilen işlerin akamete uğramasının sebebi olarak, Osmanlı bürokrasisinin işleyişi ve memurların ahlaki yapı bozukluğu gösterilmektedir. Burada kastedilen ahlaki değerleri yargılamak değil, daha ziyade Max Weber'in ifade ettiği modern bürokrasinin hiyerarşik yapısına ve görev tanımına uygun davranmayan memurların durumudur, bir nevi görevini kötüye kullanmadır. Carter V. Findley işi bir adım öteye götürerek memurların sosyal ve bireysel yaşamındaki durumlarını ele almıştır. Ona göre memurlar, batı tarzı eğitim almayanlar; çok eşli, tarikat ehli, liyakatsiz ve başka bir memurun himayesiyle işbaşına gelmiştir, batı tarzı eğitim alanlar; çoğu kez liyakatli, çok dil bilen, sınavla iş başına gelen, devletin modern bürokratik yapısına kavuşması için mücadele eden fedakâr kişilerdir.¹¹ Kısacası, XIX. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinin kronik hastalığı olan adam kayırma, rüşvet ve iltimas gibi hastalıklara dönemi anlatan tüm kaynaklarda yer verildiği görülmektedir. Bürokraside büyük ölçüde liyakatli ve dürüst insana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmayla, bugüne kadar henüz araştırılmamış olan, 1895-1900 yılları arasında Osmanlı sivil bürokrasisinde memurların işlemiş olduğu suçları ve neticesinde aldıkları cezaları inceleyerek, devletin elinde bulunan memur profilini ortaya çıkarıp konuya katkı sağlayacağız.

Çalışmanın Yöntemi

Ele alınan dönemin tanımının dikkatli bir şekilde yapılması, konuya yaklaşımın ilk şartı olarak görülmektedir. II. Abdülhamid döneminin toplumsal ve siyasal tarihi incelendiğinde, “Kızıl Sultan” ve “Ulu Hakan” ikileminin var olduğu ve herhangi bir tarafın iddialarına dayanak noktaları bulunarak bir tarih inşa edilebileceği görülmektedir. Çünkü sosyal ve siyasal açıdan devir pek çok çelişkiyi içerisinde barındırmaktadır. İlk anayasa yürürlüğe girmiş, parlamento açılmış, iktisadi yapılanma revize edilerek devlet gelirleri artırılmış, demir yolu ve tramvay hatlarının inşasına ihtimam gösterilmiş, eğitim konusunda okulların yaygınlaştırılması ön plana çıkmış ve bürokrasi alanında kurumsallaşma ve kanunlaşma önceki yıllara kıyasla epey yol kat etmişti. Öte yandan Sultan'ın siyasal yaşam üzerindeki baskıcı kontrolü, basına uygulanan sansür, hafiyecilik

¹¹ Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli 1789-1922**, s.41, 225, 234, .

teşkilatı ve jurnalcılık nedeniyle zarar gören toplum ve memur psikolojisi, meclisin 30 yıla yakın kapalı tutulması II. Abdülhamid Döneminin eleştirel taraflarıdır.

Bu tanımın inşasında kullanılacak kaynakların tesbiti, üzerinde dikkatlerin yoğunlaşmış olan bir konunun hassasiyeti açısından kayda değerdi. Dönemin toplumsal tarihinin incelenmesi, yararlanılan kaynakların pek çok ölçütle desteklenmesini gerektirmektedir. Ayrıca dünyanın hızlı bir dönüşüm yaşadığı bu evre, Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetinde ağırlığının hissedildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum dönem hakkında hem yerli hem de yabancı kaynak yoğunluğunu beraberinde getirmekte, kaynakların yerli ve yabancı ana başlığı altında, arşiv kaynakları, hatıralar, gazeteler olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Geniş yelpazedeki kaynakların incelenmesi epey güç olmakla birlikte, bunların II. Abdülhamid Döneminde ve sonra yazılanlar olarak ayrılarak incelemeye tabi tutulması, dönem hakkında doğru bir değerlendirme yapılması için gerekli olan bir çalışmadır.¹²

Dönemin, pek çok sahada tartışma konusu olması ve politize edilmesinden dolayı bu tartışmalardan uzak kalmak adına, ilk olarak Osmanlı Devleti'nin resmi veri kaynağı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki konumuzla alakalı belgeleri tesbit ederek tasniflendi. Arşivdeki ilk taramamızı 1885-1900 yılları arasında turtarak belge sayısını, olay sayısını ve yıllara göre oranı tesbit edilmeye çalışıldı. 20.000 belge (yaklaşık 80.000 sayfa) gözden geçirilerek belgeler fişlendi. Belge yopunluğundan dolayı tarih aralığı 1895-1900 yıllarına çekilince konular ve birbirini tamamlayan belgeler belirginleşti. Böylece belgelerin konularına göre tasnifi işlemine geçildi. Bu tasnifler cezalar, suçlar ve memurlar olarak başlıklandırıldı. Cezalarla ilgili olan tasnifte, “memuriyetten azletme” cezasının en fazla başvurulmuş ceza olduğu, suçları sınıflandırdığımızda, memurlar arasından en fazla “zimmetine devlet malı geçirme” suçunun işlendiği, ceza alan memurlara ilgili olan tasnifinde müdür ve kaymakamların diğer memurlara oranla daha fazla ceza aldıkları sonucuna ulaşıldı. Cezalar başlığında toplanan konuları da ayrıca bir tasnife tabi tutuldu. Nezaretlere ve alanlarına göre de bir alt başlık inşa etmek suretiyle tasnif işlemi tamamlandı.

¹² Serkan Yazıcı, “Sultan II . Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamının Değişimi”, **History Studies**, C.6, Sayı:5, 2014, s.233–247.

Belgelerden memurlar hakkında Şikâyetleri ve tahkikat emirlerini takip edebilmekteyiz fakat bazı belgelerde tahkikat yapılmasına dair verilen emri ya da tahikat yapılan tahkikattan sonra olayın ve davanın seyrini takip edememekteyiz. Bu da ya arşiv tasnifleme aşamasında aynı dava dosyası içerisinde bulunması gereken evrakların farklı kodlarla başka bir yere kaydedildiğini ya da davanın tahkikat emri verildikten sonra geri kalan kısmının yerel idari mahkemeler tarafından yürütülerek sonuçlandırıldığını ve kayıtların yerel idare mahkemesi kayıtlarında olduğunu göstermektedir. Fakat biz yerel idari mahkeme kayıtlarını tarayabileceğimiz bir imkân bulamadık.

Bu tasnif ve ulaşılan belge değerlendirmeleri, yeni bir terkibi gerektirdiğinden, arşiv kayıtlarıyla dönemin verilerinin işlenmesi zihnen uğraş gerektiren bir aşama oldu. Tanzimat'ın İlanı'ndan sonra yargı alanında yapılan yeniliklerin ve bu yenilikler içerisinde memur suç ve ceza usulünün ele aldığımız dönemle mukayesesi, değerlendirmelerin isabetli olması açısından gerekliydi. 1858-1872 yılları arasındaki değişim, 1876 yılında yürürlüğe konulan Kanun-ı Esasi'de memurlara ilişkin görev ve sorumlulukların düzenlenmesi ve uygulamalar, sistematik bir şekilde tarihi kayıtlardan yararlanılarak incelendi. Ayrıca 1909 yılından sonraki döneme de kısaca gözatmak ele aldığımız dönemin başarılı mı başarısız mı olduğunu görmek açısından önemli bir aşamaydı. Mümkün olduğu kadar bu mukayesenin yapılmasına gayret edildi.

BÖLÜM 1: MEMUR YARGILAMALARININ HUKUKİ GELİŞİMİ

1.1. “Osmanlı Bürokrasisi”nin Yazımı

Bürokrasi sözcüğü “Bureau” ve “Cratie” kelimelerinden türetilmiştir. Bureau Fransızca anlamıyla koyu renk bir örtü, cratie ise eski Yunancada iktidar anlamına gelmektedir. Böylece sözcük etimolojik olarak “büroların sahip oldukları hâkimiyeti ifade eden sistem” anlamını kazanmaktadır.¹³ XVIII. yüzyılda tüm dünyada değişime uğrayan yöneten-yönetilen ilişkisi, “ulus”, “millet” ve “devlet” kavramlarıyla açıklanan yeni sınıflandırma arayışını ortaya çıkarmıştır. Bu arayış bürokrasinin günümüzde bilinen anlamını da ortaya çıkarmıştır. Ulus-devlet yapılanmasını tamamlayan ülkelerin temel kurumlarından olan bürokrasi, her bir ülkenin kendine özgü kültürel ve siyasal koşullarına göre şekillenmiş ve kendine göre farklılık arz etmiştir. Bu farklılık, devletlerin yaşadığı bürokratik yozlaşmalarda ve bürokratik suçlarının niteliğinde ortaya çıkmaktadır.¹⁴

Bürokrasi kavramının tanımı, genellikle ülkemizde Max Weber’in bürokrasi teorisi üzerinden yapılmış ve Osmanlı Tarihi yazımında da bu teori ideal ve standart bir geçerliliğe sahip doğru olarak kabul edilmiştir. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda Weber’in bürokrasi teorisi ve bu teorinin Osmanlı Tarih yazımına uygulanabilirliği eleştirilere uğramıştır.¹⁵ Weber, geleneksel yönetim şekillerini patrimonyal, modern yönetim şekillerini de modern bürokrasi teorisiyle ifade etmiştir.¹⁶ Patrimonyal yönetim, patronaj ilişkilerinin şekillendirdiği bir yönetim şeklidir. Patronaj ise patron kelimesinden türetilmiştir. Patron; koruyan, himaye eden, besleyip gözeten, yetiştiren, savunan, maddî-manevî destek sağlayan, yasa koyan, efendi ve insanları yöneten kişi anlamlarına gelmektedir, patronaj ise güç sahibi birisinin çevresindekileri himaye ettiği ‘babalık’ yapma işinin adı anlamında kullanılmaktadır.¹⁷ Bu bağlamda patrimonyal sistem, güç sahibi iktidar ile iktidara tam bağlılığı kabul edenler arasında kurulan, patron ve hizmetkâr

¹³ Mehmet Akif Terzi, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi**, İstanbul, 2015, s.17-19; Nermin Abadan, **Bürokrasi**, Ankara, 1959, s.8.

¹⁴ Meryem Çakır, “Bürokrasi ve Suç Olgusu”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 3, 2014, s.18.

¹⁵ KIRMIZI, **Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, s.4.

¹⁶ Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, Ankara, 2005, s.55-75.

¹⁷ “Patron Origin And Meaning Of Patron By Online Etymology Dictionary” https://www.etymonline.com/word/patron#etymonline_v_10168, (11.10.2018); Uğur Tatlısumak, **Osmanlı Uleması ve Patronaj İlişkisi**, Konya, 2016, s.11.

ilişkisidir. Bu ilişki sistemi tarihi olarak oldukça gerilere gitmektedir. Çünkü güç kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir ve tarihteki siyasi sistemler de bu ilişkinin sistematize edilmiş halidir. Weber ise patrimonyalizmi daha çok doğu toplumlarının geleneksel ve otoriter yönetim biçimi olarak ortaya koyar.¹⁸ Weber'in geleneksel otorite tanımına göre devletin, idari ve askeri örgütlenmesi Efendi'nin şahsi iktidarını genişletmek için bir araçtır. Mevki ve itibarı kurallar değil Efendi'nin lütfu belirler. Kuralları da Efendi'nin geleneksel konumu belirler. Gücü elinde bulunduran kişi üst değil efendidir. Efendi'nin yönetsel görevlileri devletin resmi görevlileri değil kişisel hizmetkârlarıdır.¹⁹ Weber modern yönetim şekli olarak tanımladığı modern bürokrasi içerisinde memurları; bireysel olarak özgür, ayırt edici nitelikleri ile istihdam edilen, maaşlı kimseler olarak niteler.²⁰ Bürokrasiyi de kuralların, yasalar ve yönetmeliklerce belirlendiği, resmi yetki sınırlarının çizildiği, yapılması gerekli çalışmaların resmi görevler olarak dağıtıldığı, görevlere göre tayin edilen nitelikli kişilerin belirlenmiş görevleri yerine getirdiği, ast-üst ilişkisi sayesinde denetim sağlanabildiği, görevlerin işleyişine dair gerekli kayıtların tutulduğu, bürokratların tüm çalışma kapasitelerini kullandığı bir sistem olarak tarif eder.²¹

Weber'in teorisi batıdaki bürokratik gelişmeler göz önüne alındığında bile bir ütopyadır ve bazı noktalarda da eleştirilmiştir. Osmanlı Devleti bürokratik geleneği olan ve sahip olduğu idari sistem XVIII. yüzyıla kadar gayet güçlü ve halkın yararını gözeten bir sistemdi. Teori'nin eleştirilen yönü, Weber'in geleneksel Osmanlı idari sistemini kurmuş olduğu modern bürokrasi teorisi bağlamında, patronaj ilişkileri vasıtasıyla otoritenin keyfi uygulamaları ile şekillenen patrimonyal idari sistem olarak nitelemesidir.²² Osmanlı Devleti patrimonyal toplumuna sahiptir ve intisâb-patronaj ilişkileri tüm toplumsal yapıda kendisini göstermektedir.²³ Fakat kölelik sisteminde olduğu gibi patronaj ilişkilerinde de Doğu ve Batı kültürünün anladığı farklıdır. Weber'in, Osmanlı Devleti'nin gerek sosyal ve gerek idari yapılanmasını şekillendirirken daima dikkate aldığı İslam hukuk ve toplum anlayışı hakkında bilgisinin sınırlı olduğu açıktır. Diğer bir

¹⁸ Tatlısamak, **Osmanlı Uleması ve Patronaj İlişkisi**, s.11.

¹⁹ Hüseyin Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, Konya, 2013, s.21.

²⁰ Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri**, s.4.

²¹ Çakır, "Bürokrasi ve Suç Olgusu", s.18; Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, s.43-45.

²² Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.21-24.

²³ Halil İnalçık, **Şâir ve Patron**, Ankara, 2011, s.22.

tarafından Türklerde, ne İslamiyet'i kabulden önce ne de sonra Weber'in sınırlarını çizdiği geleneksel patrimonyal idari sistemin tam anlamıyla varlığına rastlayamayız. Bazı araştırmalarda, Weber'in Doğu'ya has yönetim sistemi olarak tarif ettiği geleneksel patrimonyal idari sistem tezini, Bizans ve Sasani devlet teşkilatı üzerinden yaptığı ifade edilmektedir. Fakat XVI. yüzyılda bile Osmanlı bürokrasisinin niteliği Weber'in çizdiği tabloya uymaz. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı Bürokrasisi sadece hükümdarın özel hizmetkârı olarak görülemez. Patrimonyal bir idari sisteme sahip gibi görünse de belirli kurallara, usullere ve kanunlara sahip bir devlet olduğu için padişahı sınırlayan pek çok unsur vardır. Kanunlar belirli prosedürlere bağlı olarak çıkartılmıştır ve Padişahlar hukukun üstünlüğünü tanımışlardır.²⁴ Osmanlı sultanı devlet mekenizmasının zirvesinde, memurlarla ilişkisi de ataerkil-patrimonyal, ülke sultanın ilahi yetki ile hüküm sürdüğü bir aile kurumu olarak görülür. Fakat bu sadece idarenin teori yönüydü. Pratikte sultanlar meşruiyetini kendi kişiliğinden değil hanedanın sembolik gücünden almaktaydılar ve şahıs olarak gayet savunmasızdılar. Kendisinden memnun olunmadığı zamanlarda tahtan indirilmiş olanları da vardır. Ama genelde halk hanedanı korumakta titiz davlanmıştı. Osmanlı toplum düzeninde sultanla halk arasında görünmeyen bir sözleşme vardır. Bu sözleşme halkın kendisine olan bağlılığına karşılık, tahtı elinde tutmak isteyen sultan tarafından uyulması gerekli olduğu düşünülen, Osmanlı toplumunun ekonomik, ahlaki ve mevcut toplumsal yapısının korunması düşüncesidir. Osmanlı toplumundaki zımnî sözleşmenin temelini iyiliği emir ve kötülüğü menetmekle mükellef tutan Kur'an ayetleridir. İyilik ve kötülük İslam'ın koyduğu kurallar çerçevesinde telakki edilmekteydi. Osmanlı halk isyanlarında söylem bazında ileri sürülen genel iddia, devletin iyiliği emretme sorumluluğunu yerine getirmediğidir.²⁵

Osmanlı yönetim biçimini Avrupa'nın feodalitesinden ve bu bağlamda Avrupa tarzı patrimonyalizmden ayıran en önemli fark tımarlı sipahi sistemidir. Avrupa feodalleri mali, idari ve askeri olarak özerk olmalarına karşın Osmanlı tımar sisteminde toprak mülkiyeti devletin elindedir. Sipahiler lortlardan farklı olarak devletin memurudurlar. Reaya Avrupa'nın serflerinden farklı olarak toprağa bağlı yarı esir konumunda değildir ve yargılamaları merkezi idare tarafından yürütülür. Vali ve sancak beylerinin merkezi

²⁴ Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.21-24.

²⁵ Mardin, **Türk Modernleşmesi**, s.112, 114.

hükümetin kararlarına karşı gelmesi söz konusu değildir. Avrupa feodal sisteminde derebeyleri serfler üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahipken Osmanlı Devleti'nde vali, sancak beyleri ve tımarlı sipahilerinin halkın üzerinde istedikleri şekilde cezalandırma ve kullanma yetkileri bulunmamıştır. Devlet'in en ücra köşesine kadar merkezi yönetimin hukuk ve ceza sistemi işlemiştir. Batıdaki derebeylik sistemine göre geliştirilen patrimonyal monarşi kavramı ile Osmanlı idari sisteminde görülen patrimonyal sistem farklılık arz etmektedir.²⁶

Doğuya yönelik Weber'de görülen bu anlayış Batı akademisinin oryantalist tanımlamasında görülen "Doğu Despotizmi"nin başka bir ifadesidir. Ama Batıda genel kabul gören bu anlayışa karşın Osmanlı Devleti hakkında gerçekçi bir değerlendirme yapan batılı gözlemci Voltaire'nin ifadeleri de ilginçtir. Voltaire müstebit ve keyfi bir yönetimin idarecileri olarak kabul edilen padişahların hiç te öyle olmadığını ifade ederken "1703'te, Padişah II. Mustafa askerler ve İstanbul sakinleri tarafından tahttan indirilir, yerine çocuklarından birisi değil kardeşi III. Ahmed geçirilir, III. Ahmed de 1730'da yeniler ve halk tarafından tahttan çekilmeye zorlanır, bu mu oryantal despotluk?"²⁷ ifadelerini kullanır. Voltaire Başka bir eserinde Türklerin savaş zamanı dışında ellerine silah almayı zorbalık saydıkları,²⁸ Avrupa'lıların sandıklarından daha fazla sözlerinde sadık oldukları,²⁹ Türk'ün zulmünün sadece kodoman mütegaliblere karşı olduğu ve halkla uğraşmadıkları³⁰ gibi meziyetlerine değinir. Fakat devlet idaresinde bürokratik makam ve mevkilerin disiplinsiz bir şekilde verildiğini ifade eder. Bu disiplinsizlik belli bir asilade sınıfının oluşmamasını sağlamakta fakat diğer taraftan makam ve mevkilerin kayırma yoluyla ehliyetsiz kişilere verilmesine neden olduğunu vurgulamaktadır.³¹ Asilzade sınıfının olmaması Weber'in doğuya özgü tarif ettiği patrimonyal sistemin karşılığı görülememektedir.

Bürokratik dönüşüm ve yenileşme nedir sorusunun cevabı, istihdamda aile bağlarının, himaye ve intisab usulü gibi patronaj şekillerinin, çıraklık eğitiminin ve askeri-sivil

²⁶ Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.21-24.

²⁷ Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, İstanbul, 2014, s.17.

²⁸ Voltaire, **Türkler, Müslümanlar, Ötekiler**, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.143.

²⁹ Voltaire, **Türkler, Müslümanlar, Ötekiler**, s.129.

³⁰ Voltaire, **Türkler, Müslümanlar, Ötekiler**, s.124.

³¹ Voltaire, **Türkler, Müslümanlar, Ötekiler**, s.118.

karışık kariyer yönteminin yerini objektif bazı kriterlerin alması, memuriyetin ise kendine özgü giriş koşulları olan ve hayat boyu süren bir kariyere dönüşmesi olarak verilebilir. 19. yüzyılda geleneksel idarelerde görülen patronaj atamaları, meslek veraseti, yurtdışında doğmuş ya da yurt dışında eğitim görmüş olan memurların fazlalığı, sivil görevlere askeri yetkililerin atanması ve kutuplaşmış, birbirine rakip siyasi çevrelerin varlığı gelişmemiş bürokrasinin göstergesi sayılmıştır. Osmanlı idari yapısı değerlendirilirken genellikle devletin geleneksel idari yapılanmasının ve çıkarılan kanunların işlevselliğinden ziyade yukarıda anlatılan Weber'in arketipi üzerinden değerlendirilmiştir. Avrupa bağlamında üretilen tanımlamalar ve kategorilerin mutlak doğru kabul edilerek Osmanlı normlarına giydirilmeye çalışılması neticesinde Osmanlı idari yapılanmasına yönelik geçerliliği tartışılır değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin sonucu genelde; bürokratik tayinler iltimas ile gerçekleştirilmiş, adayların siyasi görüşleri liyakatlerinin önüne geçmiş ve yetkili makamlara atanmalarında etkili olmuş, yazılı belgelerin geciktiği, yok sayıldığı, kaybolabildiği bir bürokrasi şeklinde olmuştur. II. Abdülhamid Dönemi hakkında ise Tanzimat Döneminin kazanımları ve sultanın yaptığı tüm reformlar göz ardı edilerek daha problemli görüşler ortaya atılmış ve Abdülhamid Döneminde patronaj atamalarının ve intisab uygulamasının arttığı savunulmuştur. Aynı dönemde Avrupa'nın ise merkezileşmiş devletlere ve görevini profesyonel bir şekilde idari kurallara göre yapan memurlara sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken resmi veriler değil Weber referans olarak kullanılmıştır.³² Hâlbuki bu değerlendirmelerin Osmanlı Devleti'nin çağdaşı İngiltere, Fransa, Almanya ya da Rusya gibi ülkelerin bürokrasilerinin incelenerek yapılması daha uygundur. Osmanlı Devleti'nin idari aksaklıklarının sebebi olarak çağdaşı olan ülkelerin idari reformlarına ayak uyduramaması gösterilse bile, bu durum bir sebep değil Osmanlı Devletinin kendi iç dinamiklerinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Bir sistem bir başka sistemle karşılaştırılarak iki sistem arasındaki farklılıklar değerlendirilebilir. Fakat bir sistem içerisindeki aksaklıkları, diğer sistemlere entegre olamamasından kaynaklı görmek siyasal, toplumsal, bölgesel ve ekonomik dinamikleri göz ardı eden bir yaklaşım olacaktır.

³² KIRMIZI, **Abdülhamid'in Valileri**, s.5; Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli (1789-1922)**, İstanbul, 2014, s.4; Muzaffer Sencer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, İstanbul, 1992, s.85.

Osmanlı Devleti toplumsal ve idari geleneği olan bir devlettir. Bu geleneksel idari düzen 18. yüzyıla kadar bazı zorluklarla karşılaşmış olsa da çağdaşlarına nazaran gayet güçlü ve halkın yararını gözetilen bir düzendi. 18. yüzyıl itibari ile geleneksel idari düzen günün ihtiyaçlarını karşılayamamaya başlamıştır. İçerde, coğrafi keşiflerin neticesinde Doğu-Batı ticaret yollarından gelen ticaret gelirleri azalmış, Amerika'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan da Osmanlıya gelen değerli madenler piyasalarda enflasyona neden olmuştur. 1683'ten itibaren savaşlarda alınan ağır mağlubiyetler, tımarlı sipahi sisteminin bozulmasına, köylünün topraktan ayrılmasına neden olmuştur. Bozulan mali ve askeri düzen taşralarda merkeze muhalif güçlerin teşkilatlanmasına zemin hazırlamıştır. Ayan adı verilen mahalli güçler bu zeminden faydalanarak devletin vergi, askerlik ve idari uygulamalarından memnun olmayan kitleleri kendi etraflarında toplayarak sisteme karşı güçlü bir muhalif grup teşkil etmişlerdir. Bürokraside problemlerin ilki Osmanlı Devleti'nin başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelerle ilgili istihbarat kaynaklarının yeni çıkan gelişmeleri anlamaya yönelik değil sadece tedbir almaya ve karşı koymaya yönelik olmasıdır.³³ Bunun sebebi hem devletin gerekli görmemesinden dolayı 1793 senesine kadar diğer devletlerde daimi elçiler bulundurmaması hem de yeterli sayıda Avrupa dili bilen Müslüman ve güvenilir kadrosunun olmamasıdır.³⁴ Sistemi tıkayan diğer bir problem devlet teşkilatının uzmanlaşmaya yönelik bir yapıya sahip olmaması olmuştur. Memurların görev sınırlaması olmadığı için hariciye ve dâhiliye işleri aynı memurlar tarafından görülmesi işinde uzman personelin yetişmesine izin vermemektedir. Hâlbuki bu iki kurum kendine has ihtiyaçları olan ve işinde uzman memurlara ihtiyacı vardı.³⁵

Memurların uzmanlaşmasını engelleyen başka bir neden de “tevcihat usûlü” sistemi olmuştur. Bu sistemde memurlar buldukları memuriyetlerde bir sene görev yaparak başka bir memuriyete geçirilmektedir. Nadiren vazifesinde başarılı memurlar aynı vazifeye devam edebilirdi ve buna da görevinde “ibka etmek” denirdi. Bu usul memurların bir vazifede uzmanlaşmasını engellemekte ve idarede teşkilatlanmayı güçleştirmekteydi. Sistemin yetersiz kaldığı bir başka konu ise memurların yetiştirilmesinde izlenen yoldu. Tanzimat'tan önce memurlar, devlet dairelerinde usta çırak ilişkisi içerisinde yetişmektedir. Eski tarz olan bu usul sadakat ve liyakate dayalı bir

³³ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, 2014, s.331-334

³⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1993, s.62, 88.

³⁵ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul, 2012, s.22.

anlayış içerisinde uygulanmakta olsa da hem uzun bir zaman almakta hem de büyüyen, karmaşıklaşan ve ortaya çıkan yeni bürokratik problemlere karşı yetersiz kalmaktadır. Diğer yandan bu usul intisab sistemini ortaya çıkartmıştır. İntisab sisteminde ise istihdam edilmede ehliyet ve liyakatten çok şahsi bağlantılar ön plana çıkmaktadır. Osmanlı idari sisteminin yetersiz kaldığı dönemde ortaya çıkan bu durum bazı tarihçiler tarafından geleneksel sisteme özgü bir kayırmacılık kaidesi olarak nitelendirilmiştir.³⁶ Hâlbuki intisab usulü de kendi içerisinde bir liyakati barındırmaktadır. Aynı zamanda büyük bir coğrafyayı idare eden Osmanlı bürokrasisinin sadık karakterde personele de ihtiyacı vardır. Sistem, bu ihtiyaçları karşılamada gayet yeterli olurken karşılaştığı büyük iş yükü ve dönemin gelişen bürokrasisinin padişaha karşı iktidar mücadelesine girişmesi gibi siyasi problemlerinin neticesinde liyakatten ziyade sadakate önem verilen bir bürokrasinin ortaya çıkması ve bu doğrultuda şahsi bağlantıların ön plana çıkması tabii bir gelişmedir.

Geçmişin sosyal, ekonomik ve politik şartlarını günümüzün şartlarından okumak ve ontolojik tanımlamalar içerisinde hapsederek gelişimin devamlılığını göz ardı etmek çoğu zaman bizi yanıltabilmektedir.³⁷ Osmanlı Devleti'nin gerçeğini bugünün şartlarıyla okumak çoğu zaman kolaycılığa kaçmaya ve geçmişi günümüzden okuma yanılığına sebebiyet vermektedir. Osmanlı bürokrasisinin gelişimini sosyal, ekonomik ve politik şartlardan soyutlayarak toplumsal dinamikleri göz ardı etmek, devletin iç dinamiklerinin ürünü olan reformları anlamamızı güçleştirecektir.

Yukarıda sebeplerini sıraladığımız, sistemin tıkanmasına sebep olan konular, Tanzimat Döneminde idare, maliye ve hukuk alanlarında yapılan reformlarla yeniden ele alınmıştır. Tartışılan tüm aksaklıklar için kurumlarda yenilik ve düzenlemelere gidilmiştir. Yapılan tüm yeniliklerin birikimi II. Abdülhamid Döneminde, parlamenter ve anayasal bir idare anlayışını ortaya çıkarmıştır. Memurların kariyer, özlük ve emeklilik hakları gibi çağdaş ihtiyaçları anayasal garanti kapsamında yer alınmıştır. İstihdamlarında, yeni açılan okullarda yetişen memurların tercih edilmesiyle ehliyet ve liyakat ön plana alınmaya

³⁶ Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıâli 1789-1920**, s.43 vd.; Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s.27

³⁷ John Agnew, "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", **Review of International Political Economy**, volume: 1, issue: 1, 1994, s.53-80.

çalışılmıştır. Tanzimat'ın İlanından II. Abdülhamid Dönemine kadar yapılan reformların Kanun-ı Esasi'de belirtildiği şekilde yeniden reform kapsamına alındığı anlaşılmaktadır.

1.2. Tanzimat Dönemi Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi

Osmanlı Devleti'nde idarenin ve devlet adına hizmet görenlerin tümünün en üst makamı, uzantıları ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşan Babıâli'ydi. Babıâli,

Osmanlı Devleti'nde tüm bürokratik işlerin başıydı. İstanbul'un fethine kadar devlet işleri sarayda görülür, devlet erkânı saraya gelerek padişahın başkanlığında halkın ve devletin problemlerini çözerlerdi. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri mevcut olan bu toplantılara Divan adı verilirdi. İstanbul'un fethinden sonra ise Divan toplantıları, Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı denilen yerde yapılmaya başlanmıştır. Fatih'ten itibaren de padişahlar divana kafes arkasından katılmaya başlamışlar ve sadece çok mühim mevzularda toplantılara bizzat katılmışlardır.³⁸

Sadrazamlar pazartesi, salı, cumartesi ve pazar, günleri öğleye kadar Divan'da bulunur, öğleden sonra ise kendi konaklarında Divan kurarlardı. Buna "İkinci Divanı" denirdi. Sadrazama özel olan bu yetki, halk işlerinin sarayda olduğu gibi sadrazamın yetkisi altında da görülebileceğinin işaretiydi. Bundan dolayı sadrazam konaklarına ilerleyen zamanlarda Babıâli denilmiştir. Sadrazam konaklarına Babıâli denilmeden önce farklı isimler kullanılmıştır. İstanbul'un fethine kadar sırasıyla Vezirkapısı, Babıâsafi, Paşakapısı isimleri verilmiş, son olarak Babıâli denilmiştir. Babıâli, Avrupalılar tarafından ise "Sublime-porte" olarak isimlendirilmiştir.³⁹

XVIII. yüzyılda olağan üstü hallerde toplanan Meşveret Meclisleri kurulmuştur. Meşveret, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde tavsiye edilen ve şer'î yönetim usulünde çok iyi bilinen, İslam dünyasında da sıklıkla başvurulmuş olan önemli bir uygulamadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme yıllarında Divan-ı Hümayun adı ile tatbik edilmiştir. Fatih'e kadar padişahların, daha sonraları ise sadrazamların başkanlık ettiği Divan toplantıları, zamanla önemini yitirmiş ve sadrazamların idaresinde yapılan İkinci

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, 2. Baskı, Ankara, 1984, s.44, 66.

³⁹ Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, Ankara, 1983, s.137-138; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.50.

Divanı, Divan-ı Hümayun'da ele alınan tüm meselelerin görüşüldüğü daha önemli bir Divan halini almıştır. Meclis-i Meşveret ise daha geniş kapsamlı bir meclis olup, savaş gibi çok önemli kararların alındığı yine padişahın idare ettiği ve alınan kararın sorumluluğunun daha geniş kitleye yayıldığı büyük meclistir.⁴⁰

Babîali, teşkilat olarak sadrazamın maiyetinde üç resmi daireye sahipti. Kâhya Bey, Reisülküttap ve Çavuşbaşı'ndan oluşan bu kadronun, kendilerine ait farklı unvanlara sahip ve çeşitli sayılarda yardımcıları vardı. Kâhya Bey, dâhiliye ve askeriye işleriyle ilgilenirdi. Reisülküttap, hem hariciye nazırı görevini yerine getirir hem de sadrazam tarafından çeşitli konular hakkında padişaha arz olunacak belgeleri hazırlardı. Reisülküttap'ın maiyetinde Divan-ı Hümayun Tercümanı, Amedci ve Beylikçi gibi şube amirleri bulunurdu. Tercüman, yabancı elçilerin tebligatlarını Reisülküttap'a ve Sadrazam'a arz eder, elçilerle yapılan mülakatlarda tercümanlık vazifesini yürütürdü. Beylikçi, Divan-ı Hümayun Kalemi'nin amiriydi. Divan-ı Hümayun Kalemi; devletin kanunlarının, anlaşmalarının, padişah namına verilen fermanların, rüusların ve sadrazam tarafından verilen buyrukların asıllarını muhafaza ederdi. Âmedci, padişaha arz olunacak maruzatların müsveddelerini kaleme alırdı. Önemli toplantıların da zabıtlarını tutardı. Çavuşbaşı, halkın sadrazama verdiği dilekçeleri kontrol eder, doğrudan müracaat edenlerin şikâyetlerini dinler, suçlu olanların muhakemelerini yapardı. Zabtiye, teşrifat ve mabeyn nazırlığı görevlerini de ifa ederdi. Memurlar şafak vakti işe gelir, güneş batmadan bir saat evvel dağılırlardı. Babîali memurları devletin en üst kademesini teşkil etmekteydi ve bunlara bağlı, sayıları bazen 500 kişiyi bulan kalem kâtibleri bulunurdu. Ayrıca Babîali'nin hizmetini gören yaklaşık 300 kişiyi bulan yardımcı hizmetliler de mevcuttu.⁴¹

Osmanlı Devleti klasik döneminde, merkezi yönetimin uzantıları olan taşra idari teşkilatının iki temel özelliği vardı. Bunlardan ilki merkezîyetçilik eğilimi⁴² diğeri ise

⁴⁰ Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.211; Ali Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, 2003, s.248-249.

⁴¹ Pakalin, **Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, s.136-138; Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 1991, s.8-29.

⁴² İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ed. Ahmet Nezihi Turan, Ankara, 2010, s.250-260; Bahtiyar Akyılmaz, "Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 1, sayı: 4, 1999, s.127-156; Mehmet Boztepe, "Osmanlı

taşra idari teşkilatının, askeriye ile ilgi arazi rejimine dayanan bir tür idari teşkilata sahip olmasıdır. İlk devirlerde bir bölgenin idaresi için iki yetkili yönetici tayin edilirdi. İlki, sultanın icra otoritesini temsil eden Bey, ikincisi onun yanında hukuki otoriteyi temsil eden Kadı idi. Devletin kuruluş döneminde sahip olduğu topraklar göz önüne alınırsa bu basit sistem o zaman için işlevsel olarak kullanılmıştır. Ancak bu sistem, ilerleyen yüzyıllarda genişleyen sınırlar doğrultusunda şekillenen bürokratik yapının ihtiyaçları oranında değişmiştir.⁴³

Osmanlı Devleti'nde taşralarda en büyük idari örgüt eyaletlerdir. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyeye, köy ve mahallelere ayrılmıştır. Eyaletlerin idaresi beylerbeyine, sancakların idaresi sancakbeyine, kazaların idaresi subaşı ve kadıya, nahiyeye, köy ve mahallelerin idaresi imamlara aittir. Sultanın otoritesi hiyerarşik bir şekilde Beylerbeyinden kadıya kadar inerdi. Her idari teşkilatta bir bey (beylerbeyi, sancakbeyi), bir kadı bulunurdu. Bey, kadının hükmü olmadan kimseyi cezalandıramaz, Kadı da Bey'in gücüne dayanmadan verdiği hükümleri uygulayamazdı. Böylece taşra yönetiminde devleti temsil eden memurlar arasında kuvvetler ayrılığı ilkesi uygulanmış ve bu yapı adil yönetimin temeli sayılmıştır.⁴⁴

İdari teşkilatı Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği'nden oluşan devlet, 16. yüzyılda ülke topraklarının genişlemesi neticesinde idareyi kontrolde yetersiz kalmıştır. Bu yüzden bazı sancaklar birleştirilerek yeni beylerbeylikleri kurulmuş ve bu idari yapıya eyalet denilmiştir. İmparatorluğun sonuna kadar eyalet sayısı, elde edilen veya elden çıkan toprakların miktarına göre değişmiştir.⁴⁵ İlk başlarda eyaletleri idare edenlere Beylerbeyi ya da Mir-i Miran denilirdi. Bu kişiler seyfiye sınıfı içerisinde çıkan kişilerdi. Fatih'ten itibaren devşirme kökenli kişiler eyaletlere vali olarak tayin edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde beylerbeyi başında bulunduğu eyalette askeri, siyasi, idari açıdan padişahı temsil eden makamıdır. Eyaletin tüm idari ve askeri işleri beylerbeyinin sorumluluğundaydı. Eyaletin idaresi, zulmün kaldırılması, seferlere iştirak, eyalet

Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren 'Merkeziyetçilik' Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:36, 2015, s.2.

⁴³ Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.250; Sencer, **Türkiyenin Yönetim Yapısı**, s.50; Boztepe, "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren 'Merkeziyetçilik'...", s.2.

⁴⁴ Akyılmaz, "Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", s.130.

⁴⁵ Akyılmaz, "Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", s.131; Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.253.

memurlarının tayin ve terfilerinin yapılması, kadı vefat ederse yerine merkezden kadı tayin edilene kadar “Eyalet Kadısı” (Mevla) tayini beylerbeyinin görevleri arasında yer almaktaydı. Beylerbeyi eyalet merkezinde kendi divanını toplardı. Topladığı bu divana “Paşa Divanı” ya da “Eyalet Divanı” denilmekteydi. Divan’da yazı işleri Divan Efendisi’ne aitti. Yazı işlerinin görevi, merkezle olan yazışmaları sağlamak ve Divan’da görüşülecek işlerin sırasını belirlemekten ibaretti. Divan Efendisi’nin maiyetinde görev alan kâtipler bulunurdu. Eyaletteki mali işlerden Mal Defterdarı, tımarlardan Tımar Defterdarı sorumlu idi. Eyalet Divanı’na Beylerbeyi Kethüdası, Kadı ve Subaşı da katılırdı. Eyalet Divanları’nda alınan kararlar iki adet deftere kaydedilir bir örneği eyalette kalırken bir örneği Divan-ı Hümayun’a gönderilirdi. Eyaletin kararına karşı itirazda bulunmak isteyenler Divan-ı Hümayun’a başvurabilirlerdi. Eyalet Divanı, Divan-ı Hümayun’un denetimi altındaydı.⁴⁶

Taşra idaresinde en üst birim olan eyaletler, tımar sisteminin uygulandığı sancaklardan oluşurdu. Sancak; idari, mali ve askeri yönden Osmanlı Devletinin taşra idaresinin temel birimiydi. Sancakbeyleri livalarında hem askeri hem de idari olarak en yüksek yetkili kişiydi. Sancakbeylerinin askeri görevi savaş veya sefer sırasında Padişah veya Sadrazamın direktiflerine uymaktı. İdari görevleri ise sancağı, sancak kanunnamesinde belirtilen hükümlere göre yönetmek, tımar rejiminin düzenli şekilde işlenmesini temin etmek, sancak dâhilinde asayişi sağlamak, halkın şikâyetlerini dinlemektir. Sancakbeyleri, emri altında bulunan subaşı, alaybeyi, dizdar ve sipahileri ağır suç işledikleri takdirde cezalandırma yetkisine de sahiptiler. Sancakbeyleri, Beylerbeyi’nin denetimi altındaydı.⁴⁷ Kadı, eyaletlerde olduğu gibi sancaklarda da askeri işler haricinde yer alan mülki, beledi, mali ve adli işlerden sorumluydu.⁴⁸

Taşra idari teşkilatında sancakların alt birimi olarak kazalar bulunurdu. Kaza, kendine has bazı özellikler taşıyan bir kasabanın, idari ve adli işlerde çevresinde yer alan köylerin merkezi olmasıyla oluşturulmuş idari birimdir.⁴⁹ Osmanlı klasik döneminde sancaklarda

⁴⁶ Akyılmaz, “Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, s.136.

⁴⁷ Boztepe, “Osmanlı Devleti’nin Taşra Yönetimini Şekillendiren ‘Merkeziyetçilik’...”, s.6; Akyılmaz, “Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi” s.137.

⁴⁸ Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.261-275.

⁴⁹ Sencer, **Türkiyenin Yönetim Yapısı**, s.52.

olduğu gibi kazalarda da iki üst düzey görevli vardı. Bunlardan birisi kadı diğeri de subaşındır. Subaşılar daha çok kazanın askeri işlerinin yöneticisi olup görevi kazada emniyet ve asayişini sağlamaktı. Kadı ise kazada, hem şer'î hem de idari yargının başıydı. İdari yetki olarak da belediye başkanı konumunda olup kazanın yönetim işleriyle ilgilenmek görevleri arasındaydı.⁵⁰ Kazada subaşının yönettiği askeri işler haricindeki tüm denetim ve idare kadıya bağlıydı. Kazalar resmi olarak 1842'de Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye kararı ile mülki bir idari birim haline gelmişti. Bu tarihlerde kazaların yönetimine bölge eşrafından birisinin atanması öngörülmüştü. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile kazaların başına kaymakamlar atanmaya başlanmıştır.⁵¹

Mahalle ve köy toplulukları, Osmanlı idaresinin, klasik dönemden itibaren idari teşkilat içerisindeki en alt birimleridir. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalle yönetiminin başında imam bulunurdu. İmam, padişah beratı ile tayin edilirdi. Mülki ve beledi amiri kadı idi ve kadının mahalle düzeyindeki temsilcisiydi.⁵²

Yukarıda anlatılan tüm mülki amirlerin maiyetinde görevli yardımcıları bulunmaktaydı ve bu bahsedilen idare sistemi büyük ölçüde değişmeden yürürlükte kalmıştır. Tanzimat Dönemi'nde kurulan idare meclisleri, yürürlüğe konulan Vilayet Nizamnameleri ve genişleyen devlet yapısının gerektirdiği idari alandaki reform ihtiyaçları neticesinde bu sistem büyük ölçüde değişmiştir.

1.3. Tanzimat Dönemi Öncesinde Yargı Alanında Genel Durum ve Memur Yargılama Hukuku

Tanzimat'tan evvel, Osmanlı klasik yönetim anlayışında belirli bir memur rejimi ve yargılama sistemi yoktu. Memuriyet olgusu 19. yüzyıl başlarında, belli bir nizama bağlı, profesyonel olarak icra edilen bir meslek olarak algılanmaya başlanmıştır. “Memur kimdir ve nasıl yargılanmalıdır?” soruları yüzyıl boyunca cevabı aranan sorulardı.

Bir devlet içerisinde yaşayan insanlar, idare edenler ve edilenler olmak üzere ikiye, idare edenler de hükümet heyeti ve idare heyeti olarak ikiye ayrılırlardı. Hükümet heyeti, devletin sevk ve idaresi için en üst kanun koyucu ve karar verici kimselerdir. Mebuslar

⁵⁰ Boztepe, “Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren ‘Merkeziyetçilik’...”, s.7.

⁵¹ Musa Çadircı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, C. 3, sayı:16, 1989, s.238.

⁵² Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.305.

hükümet heyetine bir örnektir. İdare heyeti, hükümet heyeti tarafından verilen kararları, yürürlükteki kanun ve nizamnamelere göre idare edilenlerin hizmetlerini yerine getiren memur ve müstahdemlerdir. Mahalle bekçileri, kaza müdürleri, kaymakamlar gibi en düşük rütbeden en üst rütbeye kadar bütün memur ve müstahdemler bu sınıftandır.

Modern anlamda, devleti idare edenlerin ve topluma devlet adına muamelede bulunanların hepsi memurdur ve Amme Hukuku'na göre yargılanırlar. Amme Hukuku, idarecilerin, yerine getirdikleri vazifeleri sırasında, idare ettiklerine muamelelerinde uymaları gereken kanunları içerir. Hususi Hukuk ise sivil vatandaşlar arasında meydana gelen muamele ve münasebetlere dair kanunları içerir.⁵³

Konumuz olan memur yargılamalarının usulünü modern anlamda ele alırsak, Amme Hukuku'nun ilgili kısımlarını incelememiz yerinde olacaktır. Günümüzde Amme Hukuku, Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku, Vergi Hukuku, Mali Hukuk, Maden Hukuku gibi çeşitli alt birimlere ayrılmaktadır. Bu hukuki birimlerin bizi ilgilendiren kısımları Anayasa, İdare ve Ceza hukukudur.

Anayasa Hukuku, devlet teşkilatı organlarının yetkilerini, idarenin ve işlerinin dağılımını, hükümet ve idarenin vatandaşlarla olan ilişkilerini düzenleyen temel kanunları, toplumu ve devleti ilgilendiren kamusal işlere dair usulleri tanımlar ve inceler. Kısacası devletin işleyişini ve yapısını ilgilendiren tüm hukuk kuralları Anayasa Hukuku'nun inceleme alanıdır. Bu manada yürürlüğe konulan 1808 Sened-i İttifakı, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve 1856 Islahat Fermanı, 1876 Kanun-ı Esasi'sinin oluşmasında büyük tecrübeler teşkil etmişlerdir.⁵⁴

İdare Hukuku, idari işlerin hukuk kuralları içerisinde yürütülerek, amacına yönelik olarak kurallarının düzenlenmesini ve idarenin tutum ve davranışlarının denetlenmesi gibi konuları inceler. İdare Hukuku dört bölümde incelenir. Bunlar; idarenin teşkilatı, idarenin personeli, idarenin işleyişi, idarenin denetimidir.⁵⁵

⁵³ Ali Fuat Başgil, **Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri: Mukayeseli Türk Esas Teşkilât Hukuku Dersleri**, İstanbul, 1957, s.43-45

⁵⁴ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, Ankara, 1991, s.208

⁵⁵ Halil Kalabalık, **Temel Hukuk Bilgisi**, İstanbul, 2003, s.109-118.

Ceza Hukuku, suçlunun vasfına göre değişen cezai yaptırımlarla yasaklanan, hukuka aykırı fiilleri öngören hukuk kurallarının bütünüdür. Genel, özel ve milletlerarası ceza hukuku olmak üzere üçe ayrılır.⁵⁶

Memur yargılaması ise, idare hukuku ve ceza hukukunun ortak konularından birisidir. Devletin İdare Hukuku ve Ceza Hukuku, memuru çok farklı şekilde algılamaktadır. “Memur Yargılaması” idare hukukunda nispeten daha açık ve anlaşılır olmasına rağmen, Ceza Hukuku dalında çok karmaşık bir görünüme sahiptir.⁵⁷ Osmanlı Devleti’nde memurların yargılanması, şekil bakımından incelenirse, Tanzimat öncesi ve Tanzimat Dönemi olarak ikiye ayrılabilir. Tanzimat’tan evvel belirli bir memur yargılama usulünden bahsetmemiz mümkün değildir. Fakat dağınık da olsa, yargılama yapan mahkemeleri tanımak, hem dağınıklığı görmek hem de memur yargılamasında yapılan reformları incelemek açısından faydalı olacaktır.

Divan-ı Hümayun, Osmanlı Devleti’nde aynı zamanda en yüksek mahkemedir. Yapılan başvurular üzerine, kadıların şer’î mahkemelerde verdikleri kararları temyiz eden yüksek bir mahkeme ayrıca Divan’a başvuran veya ikinci defa yargılanmayı talep edenler için de istinaf mahkemesi olarak çalışırdı. Eyaletlerde kurulan Paşa Divanları’nın kararları da burada temyiz edilirdi.⁵⁸

Şer’iyye Mahkemeleri, kuruluştan Tanzimat Dönemi’ne kadar her türlü hukuki ihtilafın çözüm mercii olmuştur. Şer’iyye Mahkemeleri’nde bir kadı ve onun yardımcıları bulunurdu. Bu yardımcılardan sayısı görev mevkiine göre değişebilirdi.⁵⁹

Şer’iyye Mahkemeleri’nden başka yargılama yetkisine sahip bir diğer mahkeme de Paşa Divanları’ydı. Bu mahkemeler, eyaletlerde beylerbeyinin başkanlığında toplanan mahalli idare mahkemeleriydi. Askeri alanda yargılama yapan mahkemeler ikiye ayrılırdı. Birincisi, Yeniçeri Ağası Divanı’ydı ve Yeniçeri Ağası, kendisine bağlı görevlileri yargılama yetkisine sahipti. Verdiği cezaların bazılarını infaz etme yetkisi bulunduğu gibi

⁵⁶ Kalabalık, **Temel Hukuk Bilgisi**, s.109-118

⁵⁷ Ali Akyıldız, “Memur Yargılamasında İdari Süreç”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı: 1-2, 2001, s.145.

⁵⁸ Recep Ahıskalı, “Divan-ı Hümayûn Teşkilatı”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren v.dğr., C.6, Ankara, 2008, s.32; Halil Cin - Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, C.1, İstanbul, 1995, s.277.

⁵⁹ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Ankara, 1994, s.12-25.

bazılarını da Sadrazama iletmekle görevliydi. İkincisi, Kaptan-ı Derya'nın başkanlık ettiği Kaptan Paşa Divanı idi. Kaptan-ı Derya, tersane görevlilerini yargılama yetkisine sahipti. Paşa bu davaları bizzat dinleyebileceği gibi semt kadılarına da iletebilirdi.⁶⁰

Defterdar mali anlaşmazlıklarla ilgili davalara bakardı. Muhtesip ve İhtisap Ağaları'nın da mali içerikli uygulamaları yargılama yetkileri vardı. Konsolosluk Mahkemeleri, kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletlerin vatandaşlarının aralarında çıkan ihtilaflara bakardı. Cemaat Mahkemeleri, Gayr-i Müslim vatandaşların din ve mezhep olarak bağlı buldukları mahkemelerdi. Bu mahkemeler kendi cemaatlerine tâbi kimselerin aralarındaki ihtilafları örf ve adetlerine göre görürlerdi. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan önce yargı organları karmaşık bir yapıya sahipti ve bütünlük yoktu.⁶¹

Şer'î hukukun temel alındığı Osmanlı Devleti'nde, padişahlar tarafından gerekli görülen zamanlarda şer'î hukukun yöneticilere tanıdığı "Ta'zir" yetkisi çerçevesinde kanunnameler yürürlüğe konulmuştur. En ünlüleri Fatih, Yavuz ve Kanuni Sultan Süleyman Kanunnameleri'dir. Bu kanunnamelere göre yapılan yargılamalarda memurlarla ilgili olan ve devrinin ihtiyaçlarına göre görev ve yetkilerini tanzim eden maddeler de bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'a ait olan kanunname 1846 yılına kadar 326 yıl yürürlükte kalmıştır. III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde bu kanunnameye bazı ek düzenlemeler yapılmış, fermanlar çıkartılmıştır.⁶²

Tanzimat öncesinde ta'zir yaptırımlarını ihtiva eden kanunnameler yürürlüğe konulmuş olsa da, kanunlarda yer alan cezaların hangilerinin, hangi fiile ne derecede uygulanacağı belirsizdi. İlk önceleri işlenen fiilin, devlete veya topluma yaptığı etkinin derecesine göre ceza uygulanmış olsa da, vazifeli makamlar tarafından yapılan suistimaller artarak cezalar keyfi bir hale gelmeye başlamıştı. Özellikle XVII. yüzyılın sonundan itibaren pek çok

⁶⁰ Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri Ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)**, Ankara, 2001, s.74-80.

⁶¹ Cin - Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, s.278; Fatmagül Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s.1-3.

⁶² Akyıldız, "Memur Yargılamasında İdari Süreç", s.146.

savaş ve iç isyanlardan dolayı devlet idaresinde meydana gelen bozulma, ferdi haklar konusunda da ihalleri ve keyfi tutumları beraberinde getirmiştir.⁶³

III. Selim Dönemi'nde (1783-1808), devletin daha önce ki yüzyılda savaşlarda art arda aldığı yenilgileri ve iktisadi-idari yaşamış olduğu başarısız tecrübeleri üzerine artık geleneksel tarzın ötesinde, batılı devletler tarzında bir yenilik yapmanın kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır.⁶⁴ Nizam-ı Cedit yenilikleri de bu düşüncenin neticesiydi. III. Selim, zamanının ileri gelen ulema ve devlet adamlarını reform projeleri yapmaları için görevlendirmiş, düşüncelerini özgür bir şekilde ifade edebileceklerini ve düşüncelerinden dolayı kimsenin cezalandırılmayacağını bildirmiştir. Sunulan projeler ordunun ıslahı ve modernleştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştı. Ordu ile başlatılması düşünülen reform aslında Osmanlı Devleti'nde yüzyıl boyunca evrimeleşecek yönetim anlayışındaki değişimin ilk yapı taşını oluşturmuştur. Geleneksel Osmanlı bürokratik sisteminde ordu ve devlet idare heyeti iç içe idi. Ordu, devletin yöneten sınıfının yetiştiği bir kurumdu. 1794'te kurulduğu açıklanan Nizam-ı Cedit ordusu, Osmanlı Devleti'nin askerlik alanında değişiminin temeli olduğu kadar, yönetim anlayışının da değişiminin temelini oluşturmuştur. Nizam-ı Cedit için dışarıdan yabancı subaylar getirmek, yerli fen subayları yetiştirmek, fen subayı eğitimi yapan okulları genişletmek ve geliştirmek, dışarıdan alınan silah ve mühimmatları içeride yapacak olan girişimcilere işyeri edinmelerini sağlamak, eğitim için gerekli olan kitapları yabancı dillerden çevirtmek, batıyı fikri anlamında tanınmanın da ilk adımları olmuştur. 1795'te Avrupa devletlerinin başkentlerine sürekli elçiler gönderilmeye başlandı ve belki de Tanzimat'a doğru giden sürecin en belirgin tetikleyicisi de gönderilen elçilerin sundukları sefaretname ve raporları oldu. 1790-1792'de Viyana'ya gönderilen Ebubekir Ratip Efendi'nin Avusturya askeri ve sivil idaresi hakkında verdiği rapor bunun güzel bir örneğidir. Ratip Efendi Avusturya hakkındaki raporunda; eğitimli ve disiplinli bir ordu, düzenli maliye, namuslu, dürüst ve okumuş memurlar, halk arasında ekonomik refah ve güvenlik konularına dikkat çekmişti.⁶⁵ Yine daha detaylı bir rapor olan Ahmet Azmi Efendi'nin Prusya Elçiliği raporunda; askeri konulara, bakanlıklar sistemine, görev dağılımına, memurların maaş ve rütbe sistemlerinin tarifine, kamu çalışanlarının rüşvet

⁶³ Tahir Taner, "Tanzimat Döneminde Ceza Hukuku", **Tanzimat 1**, İstanbul, 1999, s.221-222.

⁶⁴ Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları Nizam-ı Cedit 1789-1807**, Ankara, 1988, s.29.

⁶⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara, 2012, s.91-132

ya da haraç almadığına ve görevlerini başarıyla yerine getirdikleri sürece yerlerinde kaldıklarına dair önemli bilgiler mevcuttu.⁶⁶ Bu tarz raporlar, Avrupa'nın bilimsel ve fikri düşünüşünün Osmanlı'da ilk yansımaları olarak, ulemanın yanında yeni tip bir aydın görüntüsünün ortaya çıkmasıyla karşılık bulmuştu.⁶⁷

Aynı zamanda bu dönem, devletin modern bürokratik kurumlarının temelini de atıldığı bir dönem olmuştu. Bu yeni kurumlarda görev yapanların siyasi ve bürokratik işlevlerinin devlet yönetimine olan etkisi gitgide artmıştır. Bu yeni grup, ordu-Babîali-saltanat güç dengesi arasında, Babîali'nin imparatorluğun kaderini tayin edecek derecede güçlenmesinin önünü açmıştı. Bu etki ve yetkinlik, dâhili ve harici olayların devleti sıkıntıya sokması, dış ilişkilerin artmasıyla paralel olarak gelişmişti.

Devletin güçsüzlüğünün artık kabul edildiği 1793 tarihinden itibaren Avrupa'nın çeşitli başkentlerine sürekli elçiler tayin edilmişti. Bu tayin edilen görevliler dil bilmediklerinden başarısız olmuşlardı. 1821 Yunan İsyanına kadar bu görevlilerin çoğu Rum'du ve devlete yanlış bilgi gönderdikleri anlaşılınca hepsi görevden alınmışlardı. Ama hem merkezdeki tercümanların hem de elçiliklerdeki görevlilerin ihaneti, Müslümanlar arasında dil ve çağdaş diplomasi kurallarını bilen insanlar yetiştirmek amacıyla Tercüme Odası'nın kurulmasına sebep olmuştu. Yine de yetişmiş eleman yokluğundan dolayı Tercüman Vekâleti'ne bir Rum atanmak zorunda kalınmıştı. Zamanla dil ve diplomasi bilen Müslümanlar yetişmiş ve Tercüme Odası, harici işlerde devletin en önemli bürokrat yetiştirme kurumu olmuştu. İlerleyen yıllarda hariciyenin yanında dâhili işlerde de etkili olan birçok devlet adamı buradan yetişecekti.⁶⁸ Yaşanan tecrübeler neticesinde Nizam-ı Cedit reformları, askeri anlamda çeşitli sorunlarla karşılaşsa da, Tanzimat'ın ilanına kadar olan süreçte devletin içine düşmüş olduğu problemlere karşı çözüm arayışında; düşünce, algılayış, yönetim ve hukuk anlayışında modern fikirlerin gelişmesinin temeli olmuştu.⁶⁹

III. Selim'in, Nizam-ı Cedit karşıtı yeniçeriler tarafından öldürülmesinin ardından, Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın desteği ile tahta, II. Mahmut geçmişti. II.

⁶⁶ Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babîali 1789-1922**, 2014, s.183-139.

⁶⁷ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.91-132.

⁶⁸ Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul, 2012, s.51-53.

⁶⁹ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.91-132.

Mahmut'un yapacağı bir dizi bürokratik yenileşmeden sonra, devlet yönetiminde resmi daireler dönemi başlayacak ve artık iktidarın yeni ortakları, sadece padişahın mutlak vekili olan Sadrazam değil, bu dairelerin kalemlerinden yetişen bürokratlar olacaktır. 1808 tarihli Sened-i İttifak, egemenliğin yalnızca padişahta olmadığı bir dönemin fiziki olarak başladığının resmi belgesidir. II. Mahmut döneminde devletin artan iş yükünden dolayı kurumların iş göremez oluşundan ve suistimallerin artmasından dolayı, devletin merkezileşerek denetimlerin daha sıkı yapılması amacıyla nezaretler kurulmuştu. Memurların durumlarının düzeltilerek yolsuzlukların önünü almak için düzenli maaş uygulamasına geçilmişti. 1826 yılından itibaren Arapça gramer ve cümle yapısı derslerini görmeyenlerin devlet dairelerine kabul edilmemelerine ve halen eğitim görmekte olan kâtip ve diğer memur adaylarına bu konularda dersler verilmesine karar verilmişti. 1838'de kâtiplerin rütbelerinin yükseltilmesi imtihan usulüne bağlanmıştı. Memuriyetlerin birer yıllığına nöbetleşe verilmesi demek olan tevcihat kaldırılmış, tayinlerin ve atamaların bir yıllığına değil gerekli görüldüğü zaman yapılması usulü getirilmişti. Bu şekilde hem bir memur yaptığı işte uzmanlaşacak hem de tevcihat usulünde olduğu gibi görev süresi dolduğunda eğer görevine "ibka" edilmezse (görevine tekrar tayin edilme) boşta kalıp geçimini temin etmek için yolsuzluğa girişmeyecekti.⁷⁰ Fakat her ne kadar memurların denetimine ve yolsuzlukların önüne geçilmesine dair yeni nizamnameler çıkarılsa da memur yetiştirmek için geleneksel usul takip edilmişti. Geleneksel, kalemde memur yetiştirme usulü ise genişleyen bürokrasinin ihtiyacına yetecek sayıda memur yetiştirmede yetersiz kalmıştı. Bu yetersizliğin farkında olan II. Mahmut, Tercüme Odası ve Kalem'lerde çıraklıkla işe başlayacak olan memur adaylarının yetişmeleri için Mekteb-i Maarif-i Adliye (1839) ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye (1839) okullarını açmıştı. Bu okullar son yüzyıla damga vuracak devlet adamlarının yetiştiği mezunlar vermişti.⁷¹

II. Mahmut döneminde devletin en üst yönetim merkezi haline gelecek olan Babıâli büyük bir değişime uğramıştı. Babıâli yeniçeriliğin ilgasından sonra artık sadrazamın ikametgâhını belirten bir sıfat değil, resmi bir devlet dairesi olmuştu. 1835'te Sadrazam

⁷⁰ Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s.49-50.

⁷¹ Abdülhamit Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri**, s.1.

Kethüdalığı Mülkiye Nazırlığına, Reisülküttaplık Hariciye Nazırlığına, Defterdarlık Maliye Nazırlığına dönüştürüldü ve bu kişiler Sadrazam'ın emrine bağlı değil kendiislerinden dolayı sorumlulukları olan birer nazırlık haline gelmişlerdi.⁷² Bu çerçevede nazırlıkların başkanlığında nezaretler kurularak, çağdaş kabine sistemine geçişin ilk adımları atılmış oldu.

30 Mart 1838'de Sadaret sistemi, Başvekâlet sistemine dönüştürüldü. Bu değişiklikle her ne kadar padişahın mührü başvekilde bulunuyor olsa da artık padişahın vekil-i mutlakı değildi.⁷³ Bu da sadrazamı sadece padişahın mührünü taşıyan sembolik bir memur durumuna getirmişti. Yeni sistem, yönetimin batıya benzetilmesi amacıyla kurulmuş olmasına rağmen, nazırları padişah atadığından dolayı, başvekil olmasına rağmen sadrazamın hükümetin icraatlarından sorumlu olma durumu yoktu. Bu durum II. Mahmut'un vefatından sonra Abdülmecid'in tahta geçmesiyle, yeni sultanın yaşının küçük ve tecrübeden yoksun olduğunu ileri sürerek 3 Temmuz 1839'da, Hüsrev Paşa'nın, kendisini sadrazamlık makamının eski yetkileriyle sadrazam ilan ettirmesi ile son bulmuştu. Fakat bu kısa deneyim, idari anlayış olarak sadarete pek çok şeyi değiştirmişti. Artık devleti sadece padişah ve sadrazamın idare etmesi fikri, yerini işinin uzmanı olan vekillere, fikir ve proje üreten meclislere bırakmıştı. Ve artık sadrazamın konumu hükümet üyeleri arasında koordinasyonu sağlamak olacaktı.⁷⁴ Bu tarihten sonra bürokrasinin genişleyen egemenliği, çıkartılan kanunnamelerde etkisini gösterecekti.

Yasama yetkisi, III. Selim döneminde yeniden canlandırılan Meclis-i Meşveret ile daha faal hale getirilmişti. Meclis-i Meşveret'e katılan ileri gelen devlet adamlarından, devletin aksayan yönlerinin tespiti ile bu alanlarda reform yapılması istenmişti.⁷⁵ Bu yetki II. Mahmut tarafından 24 Mart 1838 tarihinde kurulan Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye verilmişti.⁷⁶ Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin Tanzimat Fermanı ile güvence altına alınması

⁷² Pakalın, **Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, C.I. s.139.

⁷³ Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.213.

⁷⁴ Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s.47.

⁷⁵ Abdullah Sami Tekin, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dâhiliye Alanındaki Reformlar", **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, sayı: 1, 2016, s.93.

⁷⁶ Akyıldız, "Meclis-i Meşveret"; Ali Akyıldız, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye", **İslâm Ansiklopedisi**, C.28, 2003, s.248-251; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu 1838-1868", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, İstanbul, 1990, s.127-146.

bize, padişah egemenliğinin sınırlandırılarak, devlet işlerinde Kalem'den yetişen bürokratların egemenliğinin yerleşmeye başladığına dair önemli bir ipucu verir. Kurulduğu günden I. Meşrutiyete kadar, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin hazırladığı bütün kanun taslakları padişahlar tarafından değiştirilmeden kabul edilmişti. Meclis'in kurulma amacı, Tanzimat-ı Hayriye ve Tanzimat-ı Mülkiye reformlarının kanuni zeminini hazırlamaktı. Ayrıca Dâr-ı Şûrâ-yı Babîâli ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından düzenlenen mazbatalara son şeklini vermektir. Meclis, çıkardığı kanunların uygulanıp uygulanmadığını denetleme yetkisine sahipti.⁷⁷ Yine 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat, bürokrasi sınıfından Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmıştı. Asıl amaç; can, mal, ırz güvenliği, vergi ve askerlik konularının padişahın yemini ile güvence altına alınmasının da ötesinde, padişahın karar verme yetki ve otoritesine bürokrasinin de dâhil edilmesi olmuştu.⁷⁸ Artık bürokratik anlayış, gücünü padişah'tan alan bir memur ya da bürokrat anlayışından, gücünü kanundan alan profesyonel bir memur anlayışına hızla dönüşmeye başlamıştı. Aslında yönetimde padişahın yanında sadrazamın da ön plana çıktığı çifte egemenlik görünümü Osmanlı Devleti'nin bazı dönemlerinde görülmüştü. İlk yüz elli yıl Çandarlılar, XVII. yüzyılda Köprülüler Ailesi bu durumun tipik örnekleriydi. Bu defa değişen, hem Babîâli anlayışı hem de Babîâli'yi güçlü kılan nedenin sadece sadrazam değil, etrafındaki bürokratik kadronun da yönetimde söz sahibi olmaya başlaması; kurulan nezaretler ve meclislerle her geçen gün kolları taşraya uzanan bir memur kadrosu ile yönetime daha fazla egemen olmaya başlamasıydı.⁷⁹

Aslında bu durum 19. yüzyıl imparatorluklarının tümü için geçerli idi. Bu dönemde dünya genelinde memur anlayışında bir değişim görülmüştü. Yönetenlerin yasal meşruiyetlerini sadece halkın rızasından aldığı ilkesi, Amerikalıların Britanya Kralı III. George'a başkaldırmalarıyla tüm dünyada duyulmuş, Fransız İhtilali'nin ardından da hem yapısal hem de kavramsal olarak devlet yönetimi ve yöneticilerine karşı olan anlayış değişmişti. Bu anlayış neticesinde geleneksel imparatorluk idarecileri, halk tarafından seçilen yetkin kişilerin oluşturduğu parlamento ve kamusal hizmet dairelerinin ön plana çıktığı yeni bir

⁷⁷ Akyıldız, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye", s.250-251.

⁷⁸ Aslan Delice, "Bürokrasi: Monarşiden Cumhuriyete Değişmeyen ideoloji", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C.5, sayı:17, 2014, s.48-50; Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat/Değişim İçinde Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, 2012, s.95.

⁷⁹ Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.69.

devlet işleyişiyle tanışmaya başlamıştı. Bu durum devlet yönetiminde yeni erklerin söz sahibi olmasını sağlamış ve halkın yönetici sınıftan olan taleplerini değiştirmişti. Dönüşüm yüz yıl boyunca farklı devletlerde farklı zamanlarda ortaya çıkmıştı.⁸⁰ Hükümdarın, padişahın, ekselanslarının hizmetkârı şeklinde yorumlanan memuriyet, yerini kadrolu, profesyonel bir meslek olarak düşünülen memur kavramına bırakmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde de patrimonial, alınıp satılabilen, babadan oğula geçen memuriyet anlayışı, batı tarzı yenileşme sürecinde yürürlüğe konulan kanunlarla muhafaza altına alınarak, belirli bir yargılama usulü olan profesyonel bir meslek şeklini almaya başlamıştı.⁸¹ Öyle görünüyor ki Osmanlı toplumu, zamanın dönüşümlerine fikri açıdan biraz uzak kalsa da, devlet teşkilatlanması açısından hiç de yabancı kalmamıştı.

1.4. Tanzimat Dönemi Bürokrasi ve Memur Yargılama Hukukunda Yapılan Düzenlemeler

Tanzimat Dönemi, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden, Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen döneme denilmektedir. Dönemin padişahları Sultan Abdülmecid (1839- 1861) ve Sultan Abdülaziz'dir. (1861 -1876). Tanzimat, II. Mahmut devrinde hazırlanıp, Mustafa Reşit Paşa tarafından kaleme alınan ve Abdülmecid'in saltanatının ilk yılında, 3 Kasım 1839 Pazar günü Gülhane Köşkü önünde okunan fermanla ilan olundu. Tanzimat Fermanı, hükümdarın kendi iradesiyle yetkilerine sınır getirdiği, hukuken bağlayıcı bir kanundu. Fermanla rasyonel esaslara göre işleyen, hukuku ve eşitliği merkeze alan merkezîyetçi bir devlet anlayışı hedeflenmişti.

Memurların yargılanması konusundaki düzenlemeler daha çok Tanzimat Dönemi'nde yürürlüğe konuldu. Çıkartılan ilk kanunun, memur hukukunu ihtiva eden ceza kanunnamesi olması, devlet içerisinde etkinliği artan bürokrasinin meşruiyet arayışının bir göstergesi olarak da görülebilir.⁸² Çünkü artık memurlar keyfi tutuma göre değil kanunların ön gördüğü suça göre yargılanacak ve verilecek ceza da kanunda yazan şekilde ve şiddette uygulanacaktı.

⁸⁰ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, Ankara, 2013, s.587-614.

⁸¹ Akyıldız, "Memur Yargılamasında İdari Süreç", s.148.

⁸² Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.222.

Fransız İhtilali'nin devlet yönetimi alanında getirdiği yeni anlayış, Osmanlı Devleti üst düzey bürokratlarının zihninde III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde olgunlaşmıştı. Artık Klasik Osmanlı Devlet yönetim sisteminin yetersizliği her alanda daha fazla hissedilir olmuştu. Tanzimat'ın ilanı sonrasında memur hakları konusundaki kanun ve nizamnameler günümüz hukuk kurallarının temelini teşkil edecek tarzda oluşturulmaya başlanılmıştı. Daha önce üst düzey memurlar görev süresi bittiğinde “Genel Müsadere” ve “Siyaseten Katl” gibi şiddetli yaptırımlara uğrayabiliyordu. Batı tarzında devlet anlayışı ve insan hakları konusundaki gelişmelerle, memurların karşılaştığı bu uygulamalara son verilmeye başlanmıştı. II. Mahmut tarafından yürürlüğe konulan memurların yargılanmasına dair kanunnamede, memurların padişah emri ile öldürülmesi anlamına gelen “Siyaseten Katl”⁸³ kaldırılmıştı. Tam anlamıyla uygulanmasa da siyaseten katlin meşru kabul edildiği bir dönem göz önüne alınırsa, bu düzenleme memurlara dair önemli bir güvencedir. Memur yargılamaları bu dönemde kurulan Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye'nin görevleri arasında yer almaya başlamıştı.⁸⁴

Tanzimat Fermanı'nda özellikle üzerinde durulan can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanmasıydı. Bu yüzden hangi görevde olursa olsun, hangi rütbe ve konumda bulunursa bulunsun, hukuk dışı hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacağı ilan edilmişti. Ferman doğrultusunda çalışmak amacıyla; yönetim, hukuk, mali ve askeri alanlarda, Avrupa tarzında kanunlar hazırlamak için Meclis-i Ali-i Tanzimat kurulmuştu. II. Mahmut döneminde kurulan Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye yüksek mahkeme haline getirilmişti. Daha sonra 1868 yılında yapılan düzenleme ile Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Ali-i Tanzimat birleştirilerek Şuray-ı Devlet teşkil edilmiş ve bu kurum idari yargı görevini de üstlenmişti. Ardından yapılan Ceza Kanunları ve tüzüklerle memurlara yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştı. Tanzimat Fermanı'nın en önemli vurgusu “Kanun Önünde Eşitlik” ilkesi olmuştu. Bu anlayışla ilk olarak Ceza Hukuku sahasında 1840 tarihli Ceza Kanunu yayınlanmıştı. Bu kanunda, memurlarla ilgili maddelere de yer verilmişti.

⁸³ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl**, Ankara, 1963, s.151-154.

⁸⁴ İsmet Giritli, Pertev Bilgen, Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, İstanbul, 2001, s.57.

1.4.1. 1840 Tarihli Ceza Kanunu

Bu kanun içerisinde, memurların görevlerini kötüye kullanmalarının önüne geçmeye yönelik hükümlere yer vermişti. Özellikle rüşvet suçuna yönelik cezai düzenlemeler yapılmıştı. II. Mahmut döneminde yürürlüğe konulan 1838 tarihli Ceza Kanunu sadece memurlar için çıkarılmış iken, 1840 tarihli ceza kanunu, herkesi kapsamaktaydı.⁸⁵ On üç bölümden oluşan bu ceza kanununun beş, altı ve yedinci bölümleri rüşvet ve sirkat suçu ile ilgili hükümleri içermekteydi.

Yedi maddeden oluşan beşinci bölümdeki hükümler şunları içeriyordu: 1- Tüm ulema, vezirler, vükelâdan olan, tüm askeri rütbeliler, ricâl ve her türlü Devlet-i Aliye memuru hangi sınıf rütbeden ve hangi milletten olursa olsun, yeterli miktarda maaş aldıklarından artık rüşvet veya hediye almasına gerek kalmadığından kimseden artık rüşvet ve hediye almayacaktı. 2- Eğer alan olursa aldığı rüşvet hazineye teslim olunmak üzere kendisinden geri alınarak, rüşvet alan kişi bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere azl ve ihraç edilecek, rütbesi silinecek ve üç sene müddetle küreğe konulacaktı. 3- Eğer rüşvet alan kişi devlet memuru değilse hiçbir zaman devlet hizmetinde kullanılmamak üzere O da aynı şekilde üç sene küreğe konulacaktı. 4- Rüşvet veren kişi hakkında da aynı ceza verilecekti. 5- Ancak rüşvet veren kişi bunu kendini korumak için vermiş ise, durumu en kısa sürede hükümete ihbar etmek zorunda olacak, durumu hükümet yetkililerine ihbar ettiği takdirde verdiği para kendisine iade edilecekti. Eğer vaktinde haber vermemiş ise bu hareketi suç olacağından dolayı bir sene süreyle memleketinden başka bir yere sürülecekti. 6- Alınması adet olmuş resmi hediye kabulü de mutlaka irade-i seniyye ile olacaktı. 7- Düğünlerde ve bazı durumlarda verilmesi adet olan hediyelerin cins ve miktarının da ileride başka bir kanun ile belirlenmesine karar verilecekti.

Altıncı bölümde yer alan hükümler de şöyleydi; 1- Devlet hazinesini kullanabilmeye yetkisi olan tahsilat, imalat, masarifat, gümrük, muhassıl ve ebniye memurları ile onların istihdam edeceği memurlar ya da adamları devletten maaş alacakları için irtikab ve sirkatten kesinlikle kaçınacaklar. 2- Hiç kimse devletin kendisine verdiği maaştan başka hiçbir isimle, hiçbir kimseden, hiçbir vesile ile akçe almayacak. 3- Şayet yine de bu sirkat suçunu işleyen olursa, yani az veya çok bir şey irtikab ederse hangi rütbede olursa olsun

⁸⁵ Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s.223-224.

alenen muhakeme edilip, suçu sabit olduktan sonra almış olduğu miktar geri alınacak, parası yoksa mallarına el konulup mallarından borcu ödenecekti. Kendisi de bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere rütbesi silinerek üç sene müddetle küreğr konulacaktı.

Yedinci bölümde de yer alan hükümler şu şekildeydi: 1- Tahsilat, imalat ve masarifata memur olan memurlar her ay verecekleri hesabın dışında senede bir defa da hesaplarını kontrol için görevlendirilen memura tek tek hesap vereceklerdi. Bu memurun düzenleyeceği defter Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye sunulacağından her iki memur da sundukları bilgi ve belgelerin doğruluğundan sorumlu olacaklardı. Eğer asıl memur makbuzlarından ve harcamalarından arta kalan paradan bir şey çalmış veya çaldırmış ise devletin zararı bu kişiden nakden alınacak ve sirkat cezasına çarptırılacaktı. Memurun hesaplarını kontrol için görevlendirilen kişi ise bu durumu fark ettiği halde devlete haber vermezse o da azledilecek ve cezalandırılacaktı. 2- Bir memur gereksiz bir mahalle ve gereksiz bir şeye para harcayarak hazineyi zarara uğratırsa, harcanan miktar memurdan tazmin edilecekti. 3- Her memur aldığı paralardan ve yaptığı harcamalardan dolayı meclise karşı sorumlu olacağından istihdam edecekleri kişileri emin ve muteber kişilerden seçecek ve hatır için birilerini istihdam etmeyecekti. 4- Meclis-i Ahkâm-ı Adliye tüm bu kanun ve müesseselerin kurucusu ve hamisi olduğundan sorumluluk yalnızca makbuzlara ve harcamaya salahiyeti olan memurlara mahsus olmayıp, bu mecliste yer alacak olan ulema, vükela ve tüm memurlar, memuriyetlerine dair her türlü hal ve hareketlerinden dolayı meclise karşı sorumlu olacaktı. Görevini yerine getirmeyen memur ise istifa edecekti.⁸⁶

Tanzimat Fermanından sonra 1851 ve 1858 tarihli kanunnameler yürürlüğe girmiştir. Memur suçları konusunda 1840 tarihli cezaname ve 1851 tarihli kanunname (Kanun-ı Cedid) özellikle uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde devam etmiş olan irtikab ve rüşvet suçlarını yasaklamıştır. 1858 tarihli kanun ise uzun yıllar yürürlükte kalmıştır.⁸⁷

⁸⁶ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, 1991, s.307-313.

⁸⁷ Akyıldız, "Memur Yargılamasında İdari Süreç", s.149.

1.4.2. 1855 Tarihli Men-i İrtikâba Dair Cezaname Layihası

Memurlarla ilgili olarak 3 Şubat 1855 (1271) tarihinde Men-i İrtikâba Dair Cezaname Layihası (İrtikâbın Önlenmesi Yasası) yürürlüğe konulmuştu. Devletin en önemli çöküş nedenlerinden birisi olarak rüşveti gören Tanzimat Fermanı gereğince, rüşvetle mücadele için kanun gücünde nizamname olarak hazırlanmıştı.⁸⁸ Bu layihada, memurların yargılanmasının usulü ve yargı yerleri ile ilgili daha açıklayıcı ve düzenli bilgiler verilmektedir. Bu layihaya göre bir memurun cezalandırılabilmesi için, yargılamasının kanunda yazılı olan suçlara göre yapılması ve yapılacak mahkeme sonucunda suçlu sabit olursa, durumun padişaha arz edilmesi ve padişahın cezalandırmaya izin vermesi (İrade İstihsali) gerekecekti.⁸⁹

Bu layihaya göre, memurlar üç gruba ayrılmış ve yargılanma usulleri de buna göre farklılık göstermektedir. Merkez memurları ve taşradaki yüksek memurların (Vali, Kaymakam, Defterdar, Mal Müdürü, Meclis-i Kebir üyesi) yargılama usulleri birlikte ele alınırken taşradaki küçük memurlar için daha farklı bir yargılama usulü takip edilecekti.⁹⁰

Merkez yönetimde (İstanbul) yer alan memurlar ve onların suç ortakları ile taşradaki yüksek rütbeli memurların yargılamaları sadece İstanbul'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de yapılacaktı. Meclis-i Vükela üyelerinin soruşturulması ve yargılanması Padişah'ın iznine bağlı hale getirilmiş, soruşturulması ve yargılanması Meclis-i Âli-i Tanzimat tarafından yapılıp, yargılama neticesi verilen hüküm, Meclis-i Vükela tarafından tekrar incelenerek onaylandıktan sonra Padişah'a arz edilecek ve verilen hüküm Padişah'ın izni ile uygulanabilecekti.

Taşradaki küçük memurlar ve suç ortaklarının yargılamaları ise, eyalet merkezinde bulunan Meclis-i Kebir'de yapılacaktı. Ancak meclislerin verdikleri kararlar Meclis-i Vala tarafından bağımsız olarak incelenecek (re'sen), eğer onaylanırsa padişaha arz edilerek cezalandırılmaları için izin istenecekti. Onaylanmazsa ya da deliller (rapor, tutanak, evrak) yeterli görülmezse, zanlı İstanbul'a Meclis-i Vala'ya getirilerek tekrar

⁸⁸ Üçok, Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi**, s.272.

⁸⁹ Hüsamettin Kırmızıgül, **Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü**, İstanbul, 1995, s.24-26.

⁹⁰ Akyıldız, "Memur Yargılamasında İdari Süreç", s.145.

sorgulanıp yargılanacaktı. Taşralardaki diğer memurlar hakkında ise Valiler ve Mutasarrıflar soruşturma ile yetkili olacaklardı. Sancak kaymakamları ve kaza müdürlerinin soruşturma yetkileri yoktu, herhangi bir suç tespit ettiklerinde görevleri, vali veya mutasarrıfa bildirmek olacaktı.⁹¹

1.4.3. 1872 Memurin Muhakematı Nizamnamesi

Memurin Muhakematına Dair Nizamname, memurların yargılanma usulüne dair Tanzimat'ın ilanından sonra yürürlüğe giren son nizamname olmuştu. Bu nizamnameden sonra 1913 yılında “Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat” yürürlüğe girmişti.⁹² Ama bu tarihe kadar gerek duyulan konular için 1887 (1304)⁹³, 1888 (1305)⁹⁴, 1889 (1306)⁹⁵ yıllarında ek düzenlemeler (zeyller) yapılmıştı.

Bu nizamname ile memur soruşturması ve yargılaması usulü Osmanlı Devleti'nde son şeklini almıştı. Bu nizamnameden önce memurların görevlerinden doğan suçlar ve yargılanmalarına dair usul, dağınık ve karmaşıktı. Nizamname ile bu alandaki karmaşıklığa son verilmişti. Nizamnameye göre, memurların görevlerinden doğan veya görev esnasında işledikleri suçlardan dolayı hem tahkikat-ı evveliyeye (ön soruşturma) hem de son soruşturma⁹⁶ adli makamlar dışında yürütülecek ve bu hususlar tamamıyla idari kurullara bırakılacaktı. Memurlara görevleri ile ilgili suçlardan dolayı ilk olarak tahkikat-ı evveliyeye yapılacak, suçunun sabit olup olmadığına göre son soruşturma yapılıp yapılmamasına karar verilecekti. Son soruşturmanın açılmasına karar verildiği takdirde son soruşturma yine idari makamlarca yapılıp hükme bağlanacaktı. Memur, hükme itiraz etmek isterse nizamnamede kaideleri belirlenmiş usul üzerine idari makamlara istinaf talebinde bulunabilecekti.⁹⁷

⁹¹ Kırmızıgül, **Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü**, s.24-26.

⁹² Akyıldız, “Memur Yargılamasında İdari Süreç”, s.145.

⁹³ **Düstür , I. Tertip**, C. 5, s.918.

⁹⁴ **Düstür , I. Tertip**, C. 6, s.81, 129.

⁹⁵ **Düstür , I. Tertip**, C. 6, s.390, 458.

⁹⁶ Son tahkikat (son soruşturma): Ceza işlerinde ilk tahkikattan elde edilen neticelere göre cezayı gerektiren bir fiil ile zanlının yeterli derecede şüpheli olduğu anlaşılırsa, sorgu hâkimi tarafından verilen, suçun kanuni unsurlarını ve duruşmanın hangi mahkemede yapılacağını gösteren karardır. (**Türk Hukuk Lûgatı**, Ankara, 1991, s.302).

⁹⁷ Kırmızıgül, **Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü**, s.26.

Soruşturma, nizamnameye göre belli bir hiyerarşik sisteme göre yapılacaktır. Soruşturma adli bir makamdan değil memurun bağlı bulunduğu nezaret ya da idare meclisi tarafından başlatılacaktır. İstanbul'da nezarete bağlı bir memur hakkında nezaret tarafından soruşturma başlatılacaktır. Taşra memurlarının soruşturmaları ise bağlı buldukları vilayet, liva ve kaza idare meclisleri tarafından başlatılacaktır. Soruşturma için, soruşturma özeti ve memurun sorguya çekilmesine dair sorgu fezlekesi (istintak fezlekesi) olmak üzere iki evrak düzenlenecektir. Daha sonra memur işlediği ileri sürülen suçtan dolayı sorgulanacak, ardından sorgulama tutanağı sorgulanan memura imzalatılacak ya da mühürlenecektir. Soruşturmanın özeti ayrıca soruşturmayı yapan yetkili tarafından da mühürlenecektir.⁹⁸

Nezaret ya da memurun bağlı bulunduğu idare tarafından yapılan ilk sorguya “tahkikat-ı evveliyeye” denilecek ve nezaret ya da idare tarafından yapılan ilk soruşturma neticesinde karar vermek yeterli olmayacak, sadece memurun yargılanıp yargılanmayacağına ilişkin bir esas teşkil edecektir.⁹⁹ Bu şekilde aşağıdan yukarıya tüm yargılama süreci, karar kesinlik kazanana kadar idari makamlar tarafından yerine getirilecektir.

Soruşturma işlemleri tamamlandıktan sonra mahkeme için belirlenen günde yargılama süreci başlayacaktır. İlk soruşturma evrakları memurun bağlı bulunduğu idari kuruma gönderilecektir. Duruşmada, memurun bağlı bulunduğu idareyi temsilen ve davacı sıfatıyla bir memur hazır bulunacaktır. Taraflar dinlendikten sonra, mahkemede memurun maznun olduğu suçu işlediği anlaşılırsa, memura tekrar söz hakkı verilerek son söz hakkı olarak söyleyecekleri dinlenecektir. Mahkeme heyeti kararını, hangi suçtan dolayı verdiğini açıklayacak ve bu suçun karşılığı olarak hangi kanun maddesinin uygulandığını, suçlu olan memurun yüzüne karşı okuyacak ve daha sonra gerekçeli kararını yazdıracaktır.¹⁰⁰

Mahkemenin verdiği karara istinaf ve temyiz yolu açık olacaktır. Kazanın kararını liva, livanın kararını Vilayet İdare Meclisi bir üst mahkeme olarak istinaf yolu ile inceleyebilecektir. Vilayet İdare Meclisi ve İstanbul İdare Meclisi tarafından verilen

⁹⁸ **Düstür, I. Tertip**, C. 1, Madde 1, s.604

⁹⁹ **Düstür, I. Tertip**, C. 1, Madde 2, s.604

¹⁰⁰ **Düstür, I. Tertip**, C. 1, Madde 3, s.604, madde 7, s.605

hükümlerin istinafi Babîâli'de yapılacaktı.¹⁰¹ Buna göre bir davayı bidâyeten görmek, davayı ilk defa görmek demektir. Bir davayı istinafen görmek ise, ilk derece nizamiye mahkemelerince görülen davalara yeniden bakmaktır. Temyiz davası ise bidayet ve istinaf aşamalarından sonra hukuka uygunluğunu denetlemek amacıyla bidayet mahkemelerinde verilen kararları onaylamak veya bozmaktır.¹⁰²

1872 yılında yapılan düzenlemede memurlar derece, sıfat ve görev yaptıkları yere göre ayrıma tabi tutulmuştu. Soruşturma ve yargılamaları da bu ayrıma göre şekillenmekteydi. Nizamnameye göre, alt derece, üst derece ve daha üst derece memur ayrımı vardı. Alt derece memurları; zaptiye neferleri, rüsumat kolcuları, gardiyan ve benzeri memurlarla hademedden sayılan memurlardan oluşturmaktaydı. Üst derecede memurlar; zaptiye yüzbaşısı ve teftiş memuriyeti derecesine eşit memurlardı. Daha üst derece memurlar, tüm bu iki sınıf memurlardan daha yukarı derecede yer alan memurlar sınıfıydı. Bu sınıf ayrımına göre her memur sınıfının farklı yargılama usulleri vardı ve ayrı yerlerde yargılanacaktı.¹⁰³ Derecelerine, sıfatlarına ve görev yaptıkları yere bağlı olarak memurların sorgulanması ve yargılanması idari kurullar ya da ilgili nazır tarafından açılacak ve yürütülecekti.¹⁰⁴

Nizamnameye göre, memurların yargılamaları ile ilgili olarak, işledikleri suçun cezai yaptırımına göre yargılama usulleri de farklılık gösterecekti. Alt dereceli memurlar görevlerinden dolayı bir suç işlerse ve suçlarının cezai karşılığı bir aya kadar hapis veya iki yüzlük altın para cezası veya iki yüzlük altın değeri kadar tazminini gerektirir bir ceza olursa yargılamaları kaza idare meclislerinde yapılacaktı. Haklarında bu meclisler tarafından hüküm verilecek ve verilecek ceza infaz olunacaktı. Ayrıca verilen hükümler bir üst idare kurulun onamasına sunulmayacaktı. Bir aydan bir yıla kadar hapis ve iki yüzlük altından beş yüzlük altına kadar para cezası gerektiren ya da bu miktarın tazminini gerektiren bir ceza olursa, yargılamaları yine kaza idare meclisinde yapılacaktı. Fakat verilen hükmün yerine getirilebilmesi için liva idare meclisinin onayının alınması gerekecekti. Bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş yüzlük altından çok para cezası ya da tazminini gerektiren bir ceza olursa, yargılamaları bu defa liva idare kurulunda yapılacak,

¹⁰¹ **Düstûr, I. Tertip**, C. 1, Madde 9, s.606

¹⁰² M. Macit Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", **İslam Ansiklopedisi**, C.33, İstanbul, 2007, s.186.

¹⁰³ Kırmızıgül, **Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü**, s.26.

¹⁰⁴ Akyıldız, "Memur Yargılamasında İdari Süreç", s.151.

liva idare meclisinin verdiği hüküm de vilayet idare meclislerinin onayından sonra icraya konulacaktı. Üç yıldan fazla hapis cezası ya da bu ceza niteliğinde ağır ceza olursa yargılamaları il idare meclislerinde yapılacaktı. Vilayet idare meclislerince verilen hükümlerin yerine getirilmesi için ise durum Babıâli'den sorulacaktı.

Üst dereceli olarak nitelendirilen memurlar, alt derece memurların üssü olan ve zaptiye yüzbaşısı ile teftiş memuriyetine eşit rütbedeki memurlardı. Bu sınıftaki memurların yargılanmaları liva mutasarrıfının iznine bağlı olacaktı. Valinin emri ile memur, liva veya vilayet idare meclisinin hangisinde yargılanması gerekiyorsa orada yargılanacaktı. Yargılamaları Liva İdare Meclisi'nde yapılanlar hakkında verilen hükümler Vilayet İdare Meclisi'nin onayından sonra icraya konulacaktı. Hapis cezası verilen hükümler vali tarafından infaz edilecek fakat Babıâli'ye bildirilecekti. Bir seneden fazla olan cezaların icrası Şura-yı Devlet'in onaylanmasına tabi idi.

Daha üst dereceli memurlar olan mutasarrıf, müfettiş-i hükkam (hâkim ve naib müfettişi), defterdar, muavin ve mektupçu benzeri "memuriyeti mahsusada bulunanların" ve bütün şer'îye mahkemeleri hâkimleri ile din adamlarının yargılanabilmeleri Babıâli'nin iznine bağlı olacaktı. Nizamnamede valilerin nasıl yargılanacağına dair net bir bilgi yoktu.

Görüldüğü üzere memurların yargılamaları kaza, liva ve vilayet idare meclislerinde yapılmaktadır. Kaza ve bucakta görev yapan memurlar kaza idare meclisinde, livadaki memurlar liva idare meclisinde ve vilayetteki memurlar vilayet idare meclisinde yargılanacaklardı.

İstanbul'daki devlet memurları, yapılmış olan tasnife tabi değildi ve yargılama usulleri farklı idi. İstanbul'daki devlet memurlarının yargılanmasında ve cezalandırılmasında, Padişah İradesi (İrade-i Seniye) ile atananlar, padişah iradesi olmadan atananlar ve belli bir cezadan fazla ceza alan memurlar denilerek üçlü bir ayrıma tabi tutulmuşlardı. Padişah iradesi ile atananların yargılamaları Şura-yı Devlet'te yapılarak karara bağlanacaktı. İradesiz atananların yargılaması İstanbul Vilayeti İdare Meclisinde yapılarak karara bağlanacaktı. Eğer ceza, üç seneye kadar hapis veya beş altına kadar para cezası ya da şiddet ve niteliği bu cezaya denk bir ceza olursa, vilayet idare meclisinde yürürlüğe konulacak, daha ağır olursa hükmün yerine getirilmesi Şura-yı Devlet'in onayına bağlı olacaktı. Padişah İradesi ile atanmayan ve cezası belirli bir ceza sınırı olan, üç yıla kadar

hapis ya da beş altına kadar para cezası söz konusu olduğu zaman ceza hükmünün infazı Şura-yı Devlet'in tasdikine bağlı olacaktır.¹⁰⁵

Memurların görevlerine ilişkin olmayan kişisel suçlarından dolayı yargılanmaları hususunda, suçüstü olması durumu haricindeki memurlar aleyhine doğrudan soruşturma açılmayacaktı. Çünkü memurlar hakkında yapılan şikâyetler arasında asılsız olan şikâyetler de bulunduğundan nizamnameye göre "men'i muhakemelerine"¹⁰⁶ gidilecek, yani doğrudan soruşturma açılmayacaktı. Çünkü her türlü şikâyet üzerine memurun "istintak dairesinde (sorgu hâkimliği dairesi) celp ve sorguya çekilmesi" memurun nüfuz ve haysiyetini kırabileceğinden bu olumsuz durumun önüne geçmek için, sorgu hâkimlerinin şikâyetçi şahsı ve tanıkları dinledikten sonra, duruma göre sanık memuru uygun şekilde celp ya da yazışma yolu ile "isticvap eylemesi" (sorgulaması) gerekecekti.¹⁰⁷

1870 ve 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'ne göre meclisler; vilayet, liva, kaza, bucak ve karye idare meclislerine ayrılmaktaydı. Bu hiyerarşik sıra memurların buldukları yere göre yargılanmaları hususunda da göz önüne alınacaktı. Vilayetler vali tarafından yönetilecekti. Vilayet İdare Meclisi'nde; şer'îye mahkemesi hâkimi ve müfettişi, defterdar, mektupçu, hariciye müdürü ve halk tarafından seçilen iki Müslüman ve iki Gayrimüslim yer alacaktı. Vali olmadığı zaman yerine bir memur vekil olarak gönderilecekti. Liva İdare Meclisi mutasarrıf başkanlığında toplanacak ve mecliste şu kişiler bulunacaktı: merkez kaymakamın bulunduğu yerin ilçe hâkimi, yine o yerin müftüsü, gayrimüslim halkın ruhani temsilcileri, tahrirat müdürü, ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim halk temsilcileri. Mutasarrıf olmadığı zaman yerine temsilci gönderecekti. Vilayet Nizamnamesi'ne göre, Kaza İdare Meclisi başkanı kaymakamdır. İdare Meclisi'nde, ilçe hâkimi, müftü, gayrimüslim halkın ruhani temsilcileri, ilçe kâtibi ve ilçe ahalisinden olmak kaydı ile iki Müslüman, iki gayrimüslim halk temsilcisi bulunacaktı.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Kırmızıgül, *Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü*, s.28-31.

¹⁰⁶ Men'i Muhakeme: İlk tahkikat neticesinde maznunun cezayı gerektirecek bir fiil işlediğine dair yeterli sebepler görülemediğinden son tahkikata lüzum olmadığına dair sorgu hâkimi tarafından verilen karar. (*Türk Hukuk Lûgatı*, s.244).

¹⁰⁷ Kırmızıgül, *Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü*, s.32.

¹⁰⁸ Kırmızıgül, *Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü*, s.28-31.

BÖLÜM 2: SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BÜROKRASİ VE HUKUKİ DÖNÜŞÜM

2.1. II. Abdülhamid Dönemi'nde Genel Durum

XIX. yy. Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve iktisadi zemininde her biri hem kendi içerisinde hem de birbiriyle ilişkili dinamiklerin etkili olduğu bir dizi sorunlu dönemlere sahip olduğu bir yüzyıldır. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde devletin pek çok kurumunda gözle görülür bir yenileşme ihtiyacı hissedilmiştir. Bu ihtiyaç neticesinde yeniçerilik kaldırılarak yeni ordu sistemine geçilmiş, adli ve siyasi reform dönemine girilmiştir. Bu girişimler Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Meşrutiyet rejimine belli bir alt yapı kazandırmıştır. Kırım Harbi başlangıcında devlet dış borçlanmaya başlamış ve bu borçlanma ekonomisinin kötüye gitmesine zemin teşkil etmiştir. Çünkü üretim dinamikleri ile desteklenmeyen ve kolay para olan dış borçların harcanmasında izlenilen politikadaki başarısızlıklar ekonominin gitgide kötüye gitmesine neden olmuştur. Dış güçlerin artan müdahaleleri ise azınlıklar meselesi gibi toplumsal ayrışmaya neden olan sorunları ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik akımının etkisi ise devlet içerisinde isyanların artmasına ve pek çok bölgede taşkınlıklara neden olmuştur. Bu yüzyılda devlet idaresinin geleneksel idare ekseninden kayması, yeni sorunlarla başa çıkabilmek için ihtiyaç duyulan yetişmiş kadro ihtiyacı ve sonu gelmeyen harpler devletin başa çıkmak zorunda kaldığı sorunların başlıcalarıydı. 1871 yılında Ali Paşa'nın ölümüyle yönetimde iktidar boşluğu ortaya çıkmış, yıllardır biriken sorunlar artık başa çıkılmaz hale gelmiş ve Tanzimat'ın kötü gidişata çözüm bulmak için getirmiş olduğu politikalar iflas etmeye başlamıştı.¹⁰⁹

1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, dış borçlarının artık faizini de ödeyemeyecek hale gelmişti. Balkan vilayetlerinde peş peşe isyanlar çıkmaya başlamış, Sırbistan, Ege Adaları, Karadağ, Romanya ve Bosna Hersek'te Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlar baş göstermiştir. Mali imkânsızlıklar yüzünden isyanları bastırmakta güçlük çekilmiştir.¹¹⁰ 1876 yılının Nisan ayında patlak veren Bulgar İsyânlarında bölgede

¹⁰⁹ Gökhan Çetinsaya, "Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış", **Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat**, ed. Coşkun Çakır, İstanbul, 2005, s.130.

¹¹⁰ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul, 1988, s.217.

yaşayan Müslüman halk isyancı Bulgarlar tarafından öldürülmekteydi.¹¹¹ Bu olay ve Osmanlı-Rus savaşları Balkanlar'dan Anadolu'ya yoğun bir göç dalgasına neden olmuştu. Devletin içinde bulunduğu kötü duruma çözüm olarak, “Yeni Osmanlılar”dan bir grup,¹¹² parlamenter rejimi getirmek istemiştir. Bu amaçlarına yönelik olarak da 8 Mayıs 1876 tarihinde hükümet darbesi gerçekleştirmişlerdir. İçerde devam eden bu siyasi krizden içinde Abdülaziz tahtan indirilmiş yerine V. Murat padişah ilan edilmiş, fakat hastalığından dolayı O da tahta kalamamış ve yerine II. Abdülhamid padişah ilan edilmiştir. Böylece bir yılda üç padişah değiştirilmiştir.¹¹³ Bu sırada dış politikada ise Avrupa devletlerinin sömürge politikaları neticesinde Osmanlı Devleti yalnız bırakılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının neticesinde Osmanlı devleti ağır bir anlaşmaya imza atmak durumunda kalmıştır. II. Abdülhamid, devletin içeride ve dışarıda en sorunlu dönemlerinden birisini yaşadığı böyle bir ortamda, 1 Eylül 1876 tarihinde Osmanlı tahtına geçmiştir. 1878 yılı başında sona eren savaştan ağır bir yenilgi alınmış, ardından Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları imzalanmıştır. Her ne kadar Avrupalı devletlerin kamuoyu desteği sağlanmaya çalışılsa da, bu anlaşmaların neticesinde devlet topraklarının beşte ikisi ve nüfusunun da beşte biri kaybedilmiştir.¹¹⁴

II. Abdülhamid, tahta geçmesinden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonuna kadar genellikle Tanzimat bürokrasisi ile uyumlu çalışmıştır. Tahta geçişinin bu ilk yıllarında mevcut kadroların işleyişini gözlemlemiş, iç ve dış politikadaki amilleri incelemiştir. Abdülhamid'in bu dönemi için yerinde bir tabirle adeta “oyunun kurallarını öğrenme dönemi” ifadesi kullanılmaktadır.¹¹⁵ 1878 yılından sonra Abdülhamid yavaş yavaş bu gözlemlerine dayanarak Tanzimat politikalarını sorgulamaya başlamıştı. Örneğin sınırsız borç alma politikasını, Avrupalı devletlerin nüfuzlarının ülke içine yayılmasına müsamaha gösterilmesini, Müslüman tebaayı korumadaki acziyeti ve Hristiyan tebaa

¹¹¹ Justin McCarthy, **The Ottoman Peoples And The End Of Empire** , London, 2001, s.44.

¹¹² Yılmaz Öztuna, **Bir Darbenin Anatomisi**, 20. Baskı, İstanbul, 2018, s.20-39.

¹¹³ Halil İbrahim Çelik, “II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim”, **Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:1, 2015, s.86; Anthony Dolphin Alderson, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı**, İstanbul, 1999, s.293.

¹¹⁴ Zeki Çevik, “II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları”, **Turkish Studies**, C.4, sayı: 8, 2009, s.838-65; Gökhan Çetinsaya, “Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış”, **Türkiye Günlüğü**, sayı: 73, 2003, s.156; Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 2001, s.122.

¹¹⁵ Çetinsaya, “Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış”, s.130.

arasında yayılan milliyetçi ve ayrılıkçı eğilimleri önlemedeki başarısızlığı eleştirmişti. Meşrutî idareden vazgeçmeyerek meclisi açmasına rağmen, Kanun-ı Esasî'nin mimarı Mithat Paşa'yı sürgüne göndermişti. Tanzimat bürokrasisi ile yavaş yavaş çatışmaya başlamış, Saray Mabeyn Kâtipliği gibi önemli bir göreve, Tanzimat bürokrasisinin isteğinin dışında atamalar yaparak Tanzimat uygulamalarının tamamını benimsemediğini göstermişti.¹¹⁶

1878-1882 yılları, Abdülhamid'in iktidar ve otoritesini hissettirmeye başladığı bir geçiş dönemi olmuştu. Ahmet Cevdet Paşa ve Mahmut Nedim Paşa gibi 1875-1878 döneminin muhafazakâr Tanzimat paşaları olan ve baştan beri Meşrutîyet'in devletin tüm dertlerine deva olmayacağını savunanlar ile kendine uygun bir kadro oluşturma kararı almıştı. Kendine muhalif Tanzimat paşalarını, özellikle amcası Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde oynadıkları rollerinin derecelerine göre tasfiye etmiştir. Bazılarını sadece taşraya sürgün veya tayin ederken, başta Mithat Paşa olmak üzere bazılarıyla ciddi hesaplaşma içine girişmişti.¹¹⁷

II. Abdülhamid, iç ve dış hadiseleri değerlendirme sürecini tamamladığı 1880'li yıllardan itibaren kendi politik çizgisini belirlemiş ve bu politikaları tam anlamıyla uygulamıştı. Bunlar; muhafazakâr inanç, otokratik ve merkezîyetçi devlet anlayışı, sosyal, ekonomik, askeri reform siyaseti, sıkı bir mali politika anlayışı, İslam'a hem bir din hem de bir ideoloji olarak önem vermesi ve her alanda aşırı ihtiyatlı davranışı olmuştu. II. Abdülhamid'in yönetim anlayışı zaman içerisinde kendine has muhaliflerini ortaya çıkarmıştı. Bu muhalifler batılı ülkelerin desteği ile güçlenmişler ve padişahın otoriter yönetimine karşı bir güç merkezi olmayı başarmışlardı.¹¹⁸

Abdülhamid çevresini izlerken ayrıca pek çok düzenlemeyi de yürürlüğe koymuştu. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çağdaş bir adli sistemi benimsemesi, devletin bağımsızlığının temel kurumlarından olan adli sisteme yabancı müdahalesinin önlenmesi için öncelikli bir gereklilik olarak düşünülmüştü. Bu yüzden adli reformların bir an önce

¹¹⁶ Küçük, "Abdülhamid II", s.216–224; Süleyman Kani İrtem, **Birinci Meşrutîyet ve Sultan Abdülhamid**, İstanbul, 2004, s.57-61, 233-302.

¹¹⁷ Çetinsaya, "Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış", s.131; Çelik, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", s.86.

¹¹⁸ Çetinsaya, "Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış", s.132; Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", s.842.

yapılarak yabancı müdahalelerinin önüne geçileceğine inanılıyordu. II. Abdülhamid döneminde, bu amaca yönelik olarak hukuk alanında; adliye teşkilatının çalışmalarının hızlandırılması sağlanarak güvenilir bir hukuk sistemi kurulmuş ve mahkeme teşkilatlarına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmıştır. Hukuk ve Ceza Muhakemeleri usullerinde düzenlemeler yapılmıştır. İcra memurlarına, mübaşirlere, mukavelat muharrirlerine, Adliye Nezareti'nin görevleri ve teşkilatına dair nizamnameler düzenlenmiştir. Nezaret'te müdürlükler, Nizamiye Mahkemeleri'nde müddeiumumilikler (Savcılık), merkezde ve vilayetlerde adli müfettişlikler, icra memuriyetleri, mukavelat muharrirleri teşkilatı (Noterlikler), heyet-i ithamiyye (Vilayet mahkemelerinde cinayet davalarıyla ilgili ilk derece mahkemesince yapılan soruşturmayı tetkik ve kontrol etmek amacıyla oluşturulan üçer üyeli heyet)¹¹⁹ tesisi gibi önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir.¹²⁰

Ayrıca yabancılarla Osmanlı vatandaşları arasındaki davalara bakan dava kalemleri olan "davalara mahsus ve ecnebileri bir mevki-i mümtazla bulundurmaya alet olan hariciyye kitabeti" kaldırılarak bu görevler mahkemelere verilmiş, Mezahib (mezhepler) idaresi Hariciye Nezareti'nden alınarak Adliye Nezareti'ne bağlanmış ve mahkemelere arzuhal verme izni verilmiştir. Yabancı devletlerin müdahalelerini ve imtiyazlarını ortadan kaldırıp, yargının bağımsızlığını sağlamak için yürütme ile yargı kuvvetlerinin birbirinden ayrılmasına ilişkin düzenlemeler bu dönemde gerçekleştirilmiş ve bu konuda yabancı devletlerden gelen itirazlar bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde nizami mahkemeler gibi şer'i mahkemelerde de istinaf ve temyiz usulü getirilmiştir. Fakat adliyyeye yabancı müdahalesini engellenmek amacıyla yapılan bu düzenlemeler Osmanlı vatandaşlarını ilgilendiren davalarla sınırlı kaldı. Yabancı cemaatlerin imtiyazları eskisi gibi "haric-ez memleket" olarak devam etmişti.¹²¹ Dönemin hukukçuları ve düşünürleri meşruti rejimi İslam'daki meşveret prensibine bağlayarak açıklama yoluna gitmişlerdi ama bu İslam'ın ana prensipleri ile uyuşmamaktaydı.¹²² Bu

¹¹⁹ Osman Köksal, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", **Otam**, Sayı: 9, 1998, s.267.

¹²⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 2002, s.209.

¹²¹ Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa", s.847.

¹²² Çelik, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", s.89; Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.210.

dönemde yapılan hukuk alanındaki düzenlemeler Avrupa ile paralellik arz ettiği gibi diğer yeniliklerle de aynı süreç içerisinde gerçekleştirilmişti.

Mülki idare ile ilgili konuların da 1876 Anayasası'nda (Kanûn-i Esasî) yer aldığı görülmektedir. Hem şekil hem de içerik metni olarak batılı anlamda ilk Osmanlı Anayasası olan bu önemli metinde il yönetimine 108. madde de yer verilmiştir. Bu madde vilayetlerin yönetimini tevsi mezuniyet ve tefrik-i vezaif (yetki genişliği ve görevler ayrılığı) ilkelerine bağlamaktaydı. Vilayet yönetimi ise, vilayet, liva, kaza biçiminde sıralanmış; bu birimlerde, usulü daha sonra özel bir kanunla belirtilecek seçimle oluşan İdare Meclisleri'nin ve yılda bir kez toplanan Vilayet Umumi Meclisi'nin görev yapacağı belirtilmişti.¹²³ Anayasaya, yetki genişliği ve görevlerin ayırımı biçiminde giren bu yönetim esasları, valilerin yetkilerini genişletiyor, yerinden yönetim anlayışını önceliyor, yerel otoriter güçlerin etkisini artırıyordu.

Görev ayırımı kavramıyla aslında, Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesi için Tanzimat'tan sonra ileri sürülen fikirlerden birisi olan ve daha sonra Prens Sabahattin tarafından savunulan, "Adem-i Merkeziyet" ilkesi kastedilmekteydi.¹²⁴ Adem-i Merkeziyet fikri, mahalli idarelere geniş yetkiler veren, yerinden yönetim ve bireysel gelişim ilkesine dayanmaktaydı. Bu fikre göre merkezi hükümetin yetkileri azaltılacak, bunun yerine ülkedeki çeşitli etnik ve dini unsurların yönetime katılma oran ve yetkileri arttırılacaktı. Buna yönelik olarak Tanzimattan sonra kurulan mahalli idare meclisleri, bazı bölgelerde tepkiyle karşılanmıştı. Mahalli otoritelerini kaybetmekten korkan taşra eşrafi bu yeni idari yapıya karşı tepki göstermişlerdi. Fakat yeni idari teşkilatlanma tamamlandıktan sonra, bu defa da kurulan idare meclislerine, belediyelere ve mahkemelere üye sıfatıyla girip nüfuzlarını sürdürmüşlerdi. Vilayet idare meclislerinin seçimle gelen üyelerinin yarısının Müslüman, yarısının ise gayrimüslimlerden olması adli anlamda devrinin ilerisinde ve Avrupada görülmesi güç olan bir hükümdür ve yalnız Osmanlı Devleti'nin idari yapısına has bir özellikti. Çağdaş imparatorluklarda bu gibi organların teşekkülü için böyle bir kayıt yoktu ve konulması da mümkün değildi. Buna rağmen bu kural bazı Hristiyan Osmanlı azınlıkları tarafından haksızlık olarak görülmüştü. Özellikle Rumeli vilayetlerinde azınlıklar seçimlerde bu kuralın

¹²³ Şeref Gözübüyük, Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)**, Ankara, 1982, s.41.

¹²⁴ Çelik, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", s.89.

kaldırılmasını istemişlerdi. Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerde kuralın kalkması demek, birçok yerde temsilcilerin gayri Müslimlerden seçilmesi demekti. Babıali ülke çapında dengeyi, “Yarı Yarıya” ilkesi ile sağlamıştı. Bu sistem içinde Türk köylüsü Hristiyan köylüden daha fazla baskı altında bulunuyordu, Müslüman köylü, fazladan askerlik mükellefiyetinin yanında Hristiyanlar gibi herhangi bir devlet tarafından da himaye edilmiyordu. İdare Meclisleri, maksadı yerine getirememişti. Çünkü mahalli eşraf çeşitli işler için kurulan komisyonlara girerek karar ve icra alanlarına dâhil olmuşlar nüfuzlarını daha da artırmışlardı. Fakat daha sonra, Meşrutiyet'in ilanı üzerine yapılan seçimlerde seçilen mebusların çoğu, eski Vilayet Meclisi ve Vilayet Temyiz Divanı üyelerindendi.¹²⁵

Mebusların Vilayet Meclisleri'nden gelmeleri, hem devlet yönetiminde tecrübeli olmaları hem de Meclis-i Mebûsan'da mahalli meselelerin açıkça tartışılmaya açılması bakımından iyi bir avantaj olarak düşünülmüştü. Fakat diğer taraftan mebusların çoğu, taşralıların İstanbul'un imtiyazlarına karşı besledikleri isyan duygusuyla tartışmalara katılmışlardı.¹²⁶ Kanun-ı Esasi, kuvvetler ayırımı ve “Adem-i Merkeziyet” temeli üzerine yeni bir taşra yönetimi ve yerel yönetim anlayışı getirmesi bakımından Osmanlı geleneksel merkezîyetçi yönetimini farklı bir eksene çekse de¹²⁷ bunun şekil bakımından böyle olduğu çok geçmeden anlaşılacaktı. 1876 Anayasası döneminde il yönetimiyle ilgili Meclis-i Mebusan'da yeni bir yasa çıkarılması gündeme geldi. Bunun üzerine Danıştay “Vilayetler Kanunu” tasarısı hazırlamıştı. Hazırlanan tasarı Meclis-i Mebusan'da kabul edilerek onaylandı, fakat meclisin onayından da geçen bu tasarı II. Abdülhamid'in vetosuyla karşılaştı. 1876 Anayasası'nın 108'inci maddesinde her ne kadar "Tevsi-i Mezuniyet"ten bahsedilmişse de uygulamada mutlak bir merkezîyetçilik hüküm sürmüştü. II. Meşrutiyet'e kadar yasal çerçevede yetki genişliği gibi bazı kavramlar adı

¹²⁵ Şerif Mardin, “Adem-i Merkeziyet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, 1988, s.366.

¹²⁶ Gaza ekonomisi değiştikten sonra yeni bürokratik kurumların kurulmasından savaşılar hoşnut kalmadılar. Bütün parayı şehre akıtan şehirli eliçabuklara karşı duyulan güvensizlik ve karşı koyma en eski Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde izlenebilir, Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, 1995, s.55.

¹²⁷ Carter V. Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıali 1789-1920, Bab-ı Ali (1789-1922)**, çeviren: Latif Boyacı, İzzet Akyol, İstanbul, 1994, s.213.

altında adem-i merkeziyetçi taşra yönetimi gündeme getirilmişse de uygulamada merkeziyetçi bir il yönetimi ve merkez-taşra ilişkisi varlığını korumuştur.¹²⁸

Teori-pratik çatışma olarak adlandırılabilir bu çelişkili durum, XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idari bir çıkmazı olarak değerlendirilebilir. Bürokraside merkeziyetçi devlet felsefesi ve eğilimi egemendi. Fakat modernleşme hareketi yönetimde bürokratik örgütün büyümesine neden olmuştu. Artık devlet faaliyetleri ihtisaslaşmayı gerektiriyordu, merkezde ve vilayetlerdeki kurumlarda şubeleşmeye gereksinim duyulmaktaydı. Merkezî hükümet sanayiden eğitime yerel yönetimin kontrolünde iş görmekteydi. Fakat bu bürokratik büyüme diğer taraftan yerel halkın işlerini güçleştirmekte, ihtiyaçlarını ötelemekteydi. Örneğin, yabancı devletlerin misyonerleri ülkenin her yanında sayısız okul ve sosyal kurum açarken, Babiâli bürokrasisi kapitülasyonlar nedeniyle bu duruma engel olamamakta fakat herhangi bir bölgedeki yerel halk kendi ihtiyacına yönelik bir kurs dahi açmak isterse bunun uzun yazışmaları gerektireceği ve açılmasına kolay bir şekilde izin verilmeyeceğine şüphe yoktu. Merkezi hükümetin sanayiden eğitime yerel yönetimlerden özel teşebbüse her alan üzerinde kontrolü vardı.¹²⁹

Abdülhamid merkeziyetçi bir mülki idare tesis etmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda Mülkiye Mektebi mezunlarını vali olarak seçmeye özen göstermişti. Ama devletin içerisinde bulunduğu nazik durum ve izlenilen dış politika istenilen merkeziyetçi mülki idarenin tesisini güçleştirebilmekteydi. Bazı hallerde yabancı ülke elçilerinin tavsiyesiyle vali, mutasarrıf veya herhangi bir konuda onların görüşüne göre bir heyet tayin etmek durumunda kalınmıştı.¹³⁰

Abdülhamid dönemi mülki idaresinin en büyük eksikliklerinden birisi kuşkusuz memur eksikliği ve var olan memurların da sadakat ve liyakat problemlerinin yanı sıra dönemin yabancı kültürünün etkisiyle ahlaki açıdan uğradıkları yozlaşmaydı. Liyakatli memur yetiştirmek üzere yüksekokullar açılmıştı. Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Sanayi-i Nefise Mektebi, Hendese-i Mülkiye, Darül Muallimin-i Aliyye, Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi, Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi, Deniz Ticareti, Orman ve Maadin, Lisan, Dilsiz

¹²⁸ Çelik, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", s. 90.

¹²⁹ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s. 133.

¹³⁰ İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara, 1981, s. 44-45, v.d.

ve Ama Mektepleriyle Darül Muallimat ve Kız Sanayi Mektepleri, fen ve edebiyat fakültelerinden oluşan Darülfünun onun döneminde açılmıştı. Bu yüksekokullara öğrenci yetiştirmek üzere batı tarzında ilk ve orta tahsilin kurulması bu dönemdedir. Abdülhamid bütün vilayetlerle sancakların çoğunda rüşdiyeler kurdurmuştu. Rüşdiyelerden itibaren yabancı dil öğrenimi mecburi tutuldu. Birçok vilayette Darülmualimler ve Hukuk Mektepleri açtırdı. Bu modern okullar geleceğin memurlarının vizyonunu belirleyecek, yaşam stilini önemli ölçüde değiştirecekti.¹³¹

Çıkarılan kararname ile memuriyete giriş prensipleri, memurların disiplin hükümleri, terfileri ve emeklilik işleri düzenlenmişti. Memuriyete girmek için diploma ve imtihan usulü getirilmişti. Devlet hizmetine girmek isteyen kişiler mesleğe en alt kademedен başlamakla yükümlü kılınmış, bir üst kademeye çıkabilmek için bulunduğu memuriyette en az iki yıl çalışmış olma zorunluluğu getirilmişti. Memurlar buldukları dairenin iç yönetmeliğine kesinlikle uyacaklardı. Memuriyetten azledilmeleri Kanun-ı Esasi'de belirtilmiş olan ana prensiplere bağlanmıştı. Memurlara emeklilik usulü (Tekaüt Sandığı) getirilmişti. Emekliye ayrıldıklarında, Tekaüt Sandığından maaş alacaklardı.¹³²

Osmanlı Devleti, 1875 yılına gelindiğinde mali iflasını ilan etmişti. II. Abdülhamid, ülkenin içerisinde bulunduğu mali bunalımdan bir an önce kurutulmasını öncelikli hedefi olarak belirlemişti. Kendisi bir mali program hazırlamıştı ve bu program Osmanlı mali sisteminin hemen hemen tamamını kapsamaktaydı. Abdülhamid geliştirmiş olduğu mali programını 1879 yılından itibaren uygulamaya başlamıştır. İlk olarak ülke genelinde tasarruf tedbirleri alınmasını ön gören Abdülhamid, işe memur maaşlarını azaltarak başlamıştı. Memur maaşlarının azaltılmasına da Sadrazam Mehmet Said Paşa'nın maaşı azaltılarak başlamış ve sadrazam maaşını 90.000 kuruştan 25.000 kuruşa indirmişti.¹³³

II. Abdülhamid döneminde eğitim meselesi Osmanlı Devlet'inin öncelikli konularından birini teşkil etmişti. Eğitim konusu, hem nitelikli memur yetiştirmek hem de Müslüman halkın serbest rekabet ortamında, ticaret, ziraat ve sanatla ilgili çağdaş bilgileri öğrenerek girişimciliklerini ön plana çıkarmak açısından önem arz etmişti. II. Mahmut döneminden

¹³¹ Küçük, "Abdülhamid II", s. 221.

¹³² Küçük, "Abdülhamid II", s. 221.

¹³³ Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa", s. 848.

itibaren memur okutmak ve yeniden memur yetiştirmek için açılan Mekteb-i Maârif-i Adlî ve Mekteb-i Ulûm-u Edebiye 1862 yılına kadar hizmetlerine devam etmiş, bu tarihten sonra ayrıca memur yetiştirilmek amacıyla "Mahrec-i Aklâm" (Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında yabancı dil öğretmek amacıyla açılmış okul)¹³⁴ açılmıştı.¹³⁵ Memurların vazifelerine göre ihtiyaç duyulan donanımla yetiştirilmesi konusu Meclis-i Vâlâ'da tekrar görüşülmüş, yapılan görüşmelerde: memurların pek çoğunun idari ve mali mevzuatı bilmedikleri hatta gönderilen emirleri bile okumaktan aciz bir durumda oldukları, lisan eksikliğinden dolayı yabancılarla iletişim kuramadıkları konuları üzerinde durulmuştu. Bu durumun halkı ve devleti zarara uğrattığına vurgu yapılmıştı. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla 27 Nisan 1274 tarihli bir iradeyle Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye adlı yeni bir okulun açılmasına karar verilmişti. Mektebin ders programı ilerleyen yıllarda ihtiyaçlara göre biçimlendirilmişti. Mektep II. Abdülhamid döneminde büyük gelişim göstermişti. II. Abdülhamid mektebin programının Galatasaray Mekteb-i Sultânî'sinin üzerinde yer alacak bir programla revize edilmesini ve masraflarını kendisinin karşılayacağını 2 Şubat 1877 tarihli bir irade ile sadrazam Mithat Paşa'ya bildirmişti. Şûrâ-yı Devlet, konu üzerinde çalışmalar yapmış, idâdî ve yüksekokul olmak üzere iki kısımdan oluşan bir okula açılmasına karar verilmişti. Padişahın himayesinden dolayı okul Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ismini almıştı. Bu okulun mezunları kaza kaymakamlıkları, şura-yı devlet üye yardımcılığı, merkezdeki bürolar ve illerdeki kalemlerin şeflikleri, elçilik kâtiplikleri ve konsolosluklarda istihdam edileceklerdi. Abdülhamid mektep üzerinde ilgiyle durmuş ve dereceyle mezun olanları Mâbeyin Başkitâbeti'nde istihdam etmişti. Öğrencileri sıkı bir gözetim altında tutarak politize olarak farklı düşüncelere kapılmalarının önüne geçmek istemişti.¹³⁶

II. Abdülhamid bir an evvel devlet ve millet hizmetinde çalışacak memur ve serbest meslek sahibi kimseleri yetiştirmek gayretiyle yukarıdan aşağıya doğru giden bir maârif

¹³⁴ Sezai BALCI, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.27, Sayı: 44, 2008, s.85-86.

¹³⁵ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, 1991, s.92.

¹³⁶ Ali Akyıldız, "Mekteb-i Mülkiyye", **İslâm Ansiklopedisi**, C. Ek: 2, İstanbul, 2016, s.241; Yahya Akyüz, **Türk eğitim tarihi: MÖ 1000-MS 2008**, 12. Baskı, Ankara, 2008, s.225.

siyaseti takip etmişti. Buna yönelik olarak 1895-1896 öğretim yılında birçok, gece ve gündüz eğitim yapan idâdîler açılmıştı.¹³⁷

II. Abdülhamid dönemi sadece siyasi mücadeleler çerçevesinde değerlendirildiğinde kısır bir alana hapsedilmiş olmaktadır. Öte yandan her alanın kendine özgü uzmanlık gerektirdiği de bir gerçektir. Abdülhamid, ekonomi, eğitim ve adli reformları öne alarak donanımlı ve görevinde ehil olan meurların yetişmesine öncelik vermiştir. Abdülhamid döneminde devletin içinde bulunduğu durumun yegâne sebebi olarak liyakatli memur sıkıntısı olduğu layihalarda pek çok defa ifade edilmişti.¹³⁸ Devleti, merkezden başlayıp en ücra nahiyesine kadar yöneten memur sınıfının oluşturduğu bürokrasiyi ve suçlarını incelemek, dönemi ve hissedilen “kaht-ı rical” yani devlet adamı kıtlığının altında yatan nedenleri anlamamıza yardımcı olacaktır.

2.2. 1876 Kanun-ı Esasisi ve Memur Rejimi

Abdülmeccid Dönemi’ni kapsayan ve 3 Kasım 1839’da ilan edilen Tanzimat, Osmanlı Devleti tarihinde hem reform hareketlerine hız kazandırmış, hem de sadrazam ve etrafındaki bürokratik kadronun yönetime egemen olduğu Babıâli asrını başlatmıştı. Tanzimat bürokratlarının gerçek amacı özgürlük ve hak arayışından daha çok bürokratik kurumların, karar alma organı olarak saltanata ortak edilmesi isteğiydi.¹³⁹ Abdülhamid Dönemi’nde Babıâli asrı son bulmuş tekrar saray yönetimi egemen olmuştu. Abdülhamid Dönemi’nin ardından egemen kuvvet yine el değiştirmiş, bu defa idareye siyasi bir oluşum olan İttihat Terakki Cemiyeti’nin yönetimi söz konusuydu. Üç dönemin de ortak özelliği otoriter bir rejimi benimsemeleriydi.¹⁴⁰ Yönetimi elinde tutan Babıâli idaresi o kadar kuvvetliydi ki padişah azledip padişah tayin edebiliyordu. Saltanat ve Babıâli bürokratları arasındaki mücadele Abdülaziz döneminde şiddetlenmiş, fakat Abdülaziz, yabancı elçilerin himayelerini arkalarına alan Âli Paşa, Fuat Paşa, Nedim Paşa, Mithat Paşa gibi sadrazamların ve onların etrafındaki bürokrat sınıfının kamuoyu kuvvetini iyi hesap edememiştir. Girişmiş olduğu iktidar mücadelesinin bedelini 30 Mayıs 1876’da hal

¹³⁷ Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.125-126.

¹³⁸ Mustafa Oğuz, “Osmanlı Devleti’nde Devlet Adamı Kıtlığı (Kaht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamid’e Sunulan Bir Rapor”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sayı: 24, 2014, s.100.

¹³⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul, 2000, s.668.

¹⁴⁰ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.69-72.

edilerek ödemiştir. Abdülaziz'in hal'inden sonra yerine meşruti bir idareyi tesis etmek şartıyla V. Murat tahta geçirilmişti, fakat o, kısa süre sonra rahatsızlandı. Abdülhamid, ağabeyi V. Murad'ın hastalığından kurtulamayacağını tıbben ve şer'an sabit olduğunun belirtilmesi ve çalışmalarını sürmekte olan Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymak şartıyla¹⁴¹ ya da vaadiyle¹⁴² Mithat Paşa ile görüşmelerinin ardından padişahlığa getirildi. Eğer Abdülhamid'in ağabeyi V. Murad hususundaki şartını Midhat Paşa, Midhat Paşa'nın Kanun-ı Esasi hususundaki şartını Abdülhamid kabul etmemiş olsaydı Vükela Meclisi kararıyla saltanat için Mehmet Reşat ile görüşülecekti.¹⁴³

23 Aralık 1876'da yürürlüğe konulan Kanun-ı Esasi, genel olarak anayasacılık anlayışı bakımından dönemin Avrupa anayasalarına benzer niteliktedir. Şekil bakımından Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi değil maddeler halindedir, hukuki olarak bir ferman değildir. Devletin temel ilkeleri, devletin temel organları, vatandaşların temel hak ve özgürlükleri açıkça ve anlaşılır bir biçimde izah edilmiştir. Kanun-ı Esasi tam anlamıyla meşruti, anayasal ve parlamenter bir sistem olarak tasavvur edilememektedir. Çünkü yasama yetkisi padişahın iznine bağlıydı ve bakanlar kurulu meclise karşı değil padişaha karşı sorumluydu. Yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları birbirinden ayrılmıştı ama yürütme yasamaya karşı güçlüydü. Yargı bağımsızdı ve hâkimler serbestçe yasaya dayalı hüküm verebilmekteydi.¹⁴⁴ Kanun-ı Esasi temel hak ve özgürlükler ve yargı konusunda batı ülkelerinin anayasalarına teorik olarak benzerlik göstermekteydi.¹⁴⁵

12 bölümden ve 119 maddeden oluşan Kanun-ı Esasi'nin, 4. Bölümü memurlarla alakalı olup 39, 40, 41. maddeler hazırlanacak nizamnameleri ve memurların hukuki statüsünü belirlemektedir. Diğer bölümler: Memalik-i Devlet-i Osmaniye (madde 1-7), Teba-yı Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-u Umumiyesi (madde 8-26), Vükela-yı Devlet (madde 27-38), Meclis-i Umumi (madde 42-59), Heyet-i Ayan (madde 60-64), Heyet-i Mebusan

¹⁴¹ Serdar Özgüldür, Yavuz Özgüldür, "Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", **OTAM**, sayı:5, 1994, s.333-334.

¹⁴² Süleyman Kani İrtem, **Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamid**, s.3.

¹⁴³ Serdar Özgüldür, Yavuz Özgüldür, "Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", s.316-318, 334.

¹⁴⁴ Fendoğlu, **Türk Hukuk Tarihi**, s.664.

¹⁴⁵ Kemal Gözler, "Kanun-u Esasi", www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm; 2018

(madde 65-80), Mehakim (madde 81-91), Divan-ı Âli (madde 92-107), Vilâyat (madde 108-112) ve Mevadd-ı Şetta'dır (çeşitli konularla ilgili Maddeler) (madde 113-119).¹⁴⁶

Kanun-ı Esasi'nin memurlarla alakalı olan bölümü ve üç maddesi şunlardır:

Madde 39: Tüm memurlar kanunen belirlenecek şartlar üzerine ehli oldukları memuriyetlere tayin olunacaklar, bir suç işlemedikleri müddetçe ve kendisi istifa etmedikçe veya devletçe zaruri bir sebep görülmedikçe azl ve sürgün olunamayacak, vazifesinde kusur göstermeyenler ve devlet tarafından memuriyetten çıkarılmayanlar kanunun belirleyeceği şekilde görevde yükselecek ve emeklilik ve mazuliyet maaşlarına sahip olacaklardır. Madde 40: Tüm memurların vazifesi özel nizamname ile belirlenecek ve her memur kendi vazifesini yerine getirmekle sorumludur. Madde 41: Memurların amirlerinin emrine uyması vazifelerinin gereği olsa da, bu durum kanuni bir emir olduğu sürece geçerlidir. Kanuna aykırı olan bir durumda eğer amirine itaat ederse o da mesul olur.¹⁴⁷

Bu maddeler memurlara, şahsi hürriyetlerinin korunduğuna, kanun dışı cezalandırılmayacaklarına, hak ve görev yönünden kanun önünde eşit olacaklarına, üstlerinden gelen kanunsuz emre itaat etmemekten dolayı sorumlu tutulmayacaklarına dair güvence vermişti. Memuriyetlere tayin, ehliyet ve liyakat dikkate alınarak yapılacak, memur herhangi bir suç işlemedikçe ve suçları sabit olmadıkça veya kendisi istifa etmedikçe azlolunamayacaktı. Fakat maddede geçen “devletçe zaruri bir sebep görüldüğü takdirde” ibaresi verilen tüm güvencelere gölge düşürmüştü.¹⁴⁸ Saray ve Babîâli arasında Kanun-ı Esasi'nin en çekişmeli maddesi 113. madde olmuştu. Bu madde, Abdülhamid'in tüm devlet memurlarını kontrol etmesini sağlayan, yönetimin merkezini Yıldız'a çekmesine zemin hazırlayan, meclisi kapatmasına, sadareti etkisiz hale getirmesine ve jurnal sonucu muhalif memurları merkezden uzaklaştırmasına olanak sağlayan bir madde idi. Bu maddeye göre, sultan ülkenin emniyetini tehlikeye attığı polis tarafından tespit edilen birisini sürgüne gönderebilecekti.¹⁴⁹

¹⁴⁶ **Düstûr, I. Tertîb**, C.4, İstanbul, 1299, s.1-30.

¹⁴⁷ **Düstûr, I. Tertîp**, C.4, s.1-30.

¹⁴⁸ Terzi, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi**, s.218-220.

¹⁴⁹ Suna Kili Şeref, Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri, Senedi İttifaktan Günümüze**, İstanbul, 1985, s.43.

Tanzimat'tan itibaren her nezdette memuriyetlerle alakalı bir düzenlemenin yapılacağıın sözü burada da verilmişti. Örneğın 40. madde yapılması vaat edilen düzenlemelerle ilgiliydi. Abdülhamid Dönemi'nde bu vaatler büyük ölçüde icraata geçirilmiş ve memuriyetle alakalı pek çok düzenleme yapılarak kanunlaştırılmıştı. Bu dönemde oluşturulan mevzuat İttihat Terakki Dönemi'nde ya yürürlükte kalmış ya da tadilata uğramıştı.¹⁵⁰ Kanun-ı Esasi'nin maddeleri dönemin araştırmacılarını ikiye bölen bir yapıya sahipti. Bir taraftan yargı bağımsızlığı, kuvvetler ayrılığı, kişisel haklar, memuriyet vazifesine dair hak ve güvenceler söz konusu iken, diğer taraftan sultanın ayrıcalık ve egemenliğini muhafaza etmesi ve anayasanın ancak onun fermanıyla yürürlüğe girmesi sultanın egemenliğini sınırlandırmıyordu. Bu da Tanzimatçıların kurmak istediğı, yetkileri sınırlandırılmış bir sultanın eşliğinde karar alma ve kanun yapma yetkisine sahip parlamenter sistemin en önemli eksiğı olan, Osmanlı Devleti'nin yapısal özelliklerinin dönüştürülmesi konusunda Tanzimat Fermanı'ndan beri yapılan düzenlemelerin yetersiz kaldığı anlayışını ortaya çıkarmıştı.¹⁵¹ Tanzimat Dönemi ve sonrasında devlet memuriyeti genellikle Osmanlı aydını için ideal bir meslek haline gelmişti. Bunun sebebi klasik dönemdeki kul sisteminin aksine memurlara verilen hakları ve yargılanmaları usulünde yapılan düzenlemelerin, memuriyeti daha güvenli kılmasıydı. Aynı zamanda kalemiyeden yetişen memurların oluşturduğu bürokratik kadronun, Tanzimat'ın ilanından II. Abdülhamid Dönemi'ne kadar geçen süreç içerisinde yönetimde güçlenmesi, memurların toplum içerisindeki faal ve saygın bir unsur olması, mesleğı cazip hale getiren etkenlerdendi. Devletin iç ve dış olaylar neticesinde bozulan ekonomisi, yine memuriyeti cazip hale getiren bir etkendi.

2.3. II. Abdülhamid Dönemi'nde Memur Rejimi Alanında Yapılan Düzenlemeler

II. Abdülhamid Dönemi toplumsal ve siyasal tarih açısından incelendiğinde pek çok çelişkiyi içerisinde barındırmaktadır. İlk anayasanın yürürlüğe girmesi, meclisin açılması, demiryolu ve tramvay hatlarının inşası, okulların yaygınlaştırılması, önceki yıllara göre dönemin daha göze çarpan iyi özelliklerindendi. Öte yandan sultanın siyasal yaşam üzerindeki baskıcı kontrolü, meclisin tatil süresiz tatil edilmesi, sansür, hafıye teşkilatı ve

¹⁵⁰ Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, s.2.

¹⁵¹ Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babiâli 1789-1920**, s.258-259.

jurnalcilik nedeniyle zarar gören toplum ve memur psikolojisi, meclisin 30 yıla yakın kapalı tutulması bu dönemin eleştirel yanlarıydı. Bu çelişkiler, dönem hakkında yapılan pek çok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Çünkü her türlü ideolojik görüş için politize edilecek kaynak bulunabilmektedir.¹⁵²

Tüm tartışmaların ötesinde 23 Aralık 1876 tarihinde artık Osmanlı Devleti anayasal bir monarşiydi. Bu durum 1922’de saltanat kaldırılana kadar da böyle devam etmişti. Her ne kadar II. Abdülhamid Dönemi için istibdat terimi kullanılsa ve anayasal kurum ya da prensipler ihlal edilse de Kanun-ı Esasi’nin ve bazı temel kurumlarının yürürlükte olmasından dolayı bu dönem meşruti bir dönemdi.¹⁵³ II. Abdülhamid Dönemi genellikle iki safhada incelenmektedir. İlki hayatta olan Tanzimat bürokratlarının ve onların oluşturduğu kadronun etkin olduğu 1890’lı yılların ortalarına kadar olan dönem, ikincisi ise Hamidiye Ricali denilen, etkili makamlara atanma beratlarını Abdülhamid’in elinden alan ve kendi kadrolarını oluşturan ekibin görev aldığı dönemden, 1909’da Abdülhamid’in kadrolarının tasfiye edildiği tensikat dönemine kadar olan süreçtir.¹⁵⁴

Son dönem Osmanlı bürokrasisi konusunda inceleme yaparken Avrupa’nın modern kurumlarının kuruluş ve gelişim aşamalarını önkoşul kabul ederek Osmanlı Devleti’nin kurumsal gelişimini kıyaslamak, çoğu kere toplumsal realiteyi göz ardı etmemize neden olabilmektedir. Çünkü Avrupa’nın gerçekleri ile Osmanlı’nın gerçekleri birbirinden farklılık arz etmekteydi. Kaldı ki kurumsallaşma ve memur rejimi konusunda Osmanlı Devleti’nin dönemin Avrupa devletleriyle uyumlu hareket ettiği hatta bazen de daha reformist davrandığı bile gözden kaçmamaktadır. Örneğin, Osmanlı Devleti’nde memuriyete giriş için 1838’de getirilen imtihan usulü¹⁵⁵, İngiltere’de 1870’ten sonra gündemdedir. Başka bir örnek verilecek olursa, Osmanlı devletinde memurların pozisyonunun yüksek bürokrasideki kişilerle olan kişisel ilişkilerine bağlı olmasını¹⁵⁶ İngiltere’de de görmekteyiz, 1688’e kadar İngiliz memurlarının pozisyonu monarşi ile olan kişisel ilişkilerine bağlı iken 1688 devriminden sonra üstleriyle ya da büyük

¹⁵² Serkan Yazıcı, “Sultan II . Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamının Değişimi”, s.233–247.

¹⁵³ İlber Ortaylı, **Osmanlı’da Değişim Ve Anayasal Rejim sorunu**, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s.243-245.

¹⁵⁴ Kırmızı, **Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, s.12.

¹⁵⁵ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, 3.Baskı, İstanbul, 1993, s.54.

¹⁵⁶ Findley, **Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform Babiâli 1789-1920**, s.111.

bürokratlarla olan ilişkilerine bağlı olmuştur.¹⁵⁷ Bu bağlamda her devletin geçirdiği kurumsal ve toplumsal tecrübeyi kendi iç dinamiklerine bağlı olarak irdelemek durumundayız.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı bürokrasi ve memur rejimi konusunu çalışmak için büyük miktarda arşiv belgesinin irdelemesi gerekmektedir. Memur rejimi hakkında bu dönemde tutulan ve personel kayıtlarını içeren Sicil-i Ahval Defterleri gereğince incelenmeden yapılan yorumlar, kesin bilgiler olmayıp yanılgıya açık olacaktır. Bu defterler 196 cilt ve sadece içindekileri alfabetik sıraya göre sıralayan 17 cilt fihristi bulunmaktadır. Her bir sicilde, memurun babasının ismi ve mesleği, aile lakabı, doğum tarihi, gittiği okullar, bildiği diller, yazmış olduğu eserler, amirlerinin kendisi hakkındaki kanaatleri, kronolojik sıra ile yapmış olduğu memuriyetler, maaş ve rütbe değişiklikleri ve mazuliyet durumunu içeren bilgiler vardır. Toplamda 92137 memur sicili içermektedir.¹⁵⁸

Devlet memuriyetinin meslek haline geliş aşamaları II. Mahmut Dönemi'nden itibaren ele alınmaya başlanılsa da II. Abdülhamid Dönemi'ne kadar tam olarak memuriyete dair kanun ve kaideler yerleşmemiştir ve yapılan nizamnameler tatmin edici bir açıklığa da kavuşmamıştır.¹⁵⁹ Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra Meclis-i Mebusan'da yapılan toplantılarda memurların genel durumları hakkında da oturumlar olmuştur. Bu görüşmelerde memurların kanuni usullere göre değil rüşvet ve iltimasla tayin edildikleri, çoğunun cahil ve niteliksiz olduklarından dolayı görevlerini kötüye kullanarak halkı perişan etmekte oldukları, memur maaşları arasında çok büyük farklılıklar olduğu, büyük memurlar maaşlarını zamanında alırlarken küçük memurların uzun süre alamadıkları, memurların buldukları görevde devam etme garantilerinin olmaması, rüşvetin hâlâ yaygın olması görüşülerek bu hususların önüne geçilmek için bir dizi kararlara alınmıştır. Bu kararlara göre, devletin içinde bulunduğu kötü durumdan memurların sorumlu olduğu bunun önüne geçmek için de memur maaşları dengelenmeli ve yeterli olmalıydı. Ayrıca atama ve görevleri kanunla tespit edilmeli ve istihdam güvenceleri olmalıydı.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Jill Pellew, **The Home Office 1848-1914 From The Clerks To Bureaucrats**, Londra: Fairleigh Dickinson University Press, 1982 s.2.

¹⁵⁸ KIRMIZI, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, s. 1-20.

¹⁵⁹ Terzi, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi**, s. 235.

¹⁶⁰ Özdemir, **Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi**, s. 256.

Görülüyor ki Tanzimat'ın ilanının ardından 35 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ memur rejiminde yürürlüğe konulan nizamnameler tam olarak işlevsel bir nitelik kazanmamıştır. Yürürlükteki bu nizamnamelerin yasal olarak bağlayıcı nitelikte olabilmeleri için içeriğinin doldurularak üzerinde kanuni bir takım düzenlemeler yapılması gerekiyordu.

Abdülhamid Dönemi'nde memurların vazifeleri, muhakemeleri, istihdamları konusunda pek çok nizamname yürürlüğe konulmuş ve daha evvel var olan nizamnamelere zeyiller yapılarak eksiklikleri giderilmiş ve yürürlüğe konulan tüm nizamnamelere işlevsellik kazandırılmıştır. Belirtilen dönemde memurların verimliliğinin tespiti, yeteneklerinin göz önüne alınarak istihdamı, devlet hizmetlerin merkezileştirilmesi ve denetimin kolaylaştırılması amacıyla 26 Mart 1877'de Dâhiliye Nezareti'nde Memurin Kalemi Müdürlüğü kuruldu. Bu müdürlük memurların sicillerini tutacaktı ve sicillere; memurun kökeni, daha evvel nerelerde görev aldığı, ne kadar süre görevde kaldığı ve hangi hizmette görev aldığını kaydedecekti. Azl ya da tayin olunacakları belirleyecek, emekliliğe hak kazananlar hakkında da gerekli işlemlerin takibini yapacaktı.¹⁶¹ 5 Ocak 1879'da memurların görevleri süresince gelişimlerini incelemek için Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuştu. 1896'da bu komisyonun görevini Me'mûrîn-i Mülkiyye Komisyonu devam ettirdi ve 1879-1909 döneminde devlet hizmetinde görev alan tüm memurların sicilleri Sicill-i Ahvâl defterlerine kaydedilmişti. Defterlerin fihristleri üzerinde son yapılan çalışmalar neticesinde bu dönemde devlet hizmetinde bulunmuş kayıtlı 51.968 memur tespit edilmiştir.¹⁶²

1879'da İttihab-ı Memurin-i Mülkiye komisyonları yaygınlaşmıştı. Bu komisyonlar nezaretlerde kurulmuş ve memurlar, nezaretlerin nizamnamesine göre sınav yapılarak alınmaya başlanmıştı. Her nezarete kurulan İttihab-ı Memurin komisyonları, yapılacak sınavdan sorumlu olacaklardı. Sınavlar yazı olarak yapılacaktı, memur adaylarına nezaretin ihtiyacına göre Türkçe, matematik ve mesleki konularda sorular sorulacaktı. Sınav sonuçlarını inceleyen komisyon, imtihan sonuçlarını başarılı veya başarısız olarak yazılı bir şekilde bildirecekti. Üç defa sınava girip başarısız olan aday bir daha sınava alınmayacaktı. İmtihana girenlerin bilgileri saklanacaktı. Memuriyete giriş için ilgili meslek okulundan mezun olma şartı aranmaktaydı. Örneğin, Memurin-i Maliye İttihab

¹⁶¹ Terzi, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi**, s. 239.

¹⁶² Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", **İslam Ansiklopedisi**, 2009, s.134-36.

Komisyonu sınavına girebilmek için en az idadi mezunu olma şartı aranacaktı. Yine Mal memurları için Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ve Mekteb-i Sultaniden mezun olma şartı aranacaktı. Her ne kadar bu şartlar göz önüne alınmaya çalışılsa da uygulama da başarılı olunamamıştı. Bazen imtihanlı bazen de imtihansız tayinler yapılmış ve bu konu memur atamalarında karışıklık ve tartışmalara neden olmuştu.¹⁶³

Memurların emeklilik maaşının belli bir düzene girmesi için, memurların maaşlarından kesinti yaparak bu kesintilerin bir fonda toplanmasını ve emekli olan bürokratlara bu fondan yaşlılık aylığı ödenmesini öngören bir sistem geliştirildi. 1881’de Memurin-i Mülkiyye Terakki ve Tekaüd Kararnamesi adı altında yayımlanan bu düzenleme ile mazuliyet maaşları da bu fondan ödenmeye başlandı. Kararname bütün memurları kapsayacak şekilde düzenlenmişti. Kararname gereğince devlet memuriyetine giren bir memur, mesleğinin en aşağı derecesinden göreve başlayacak, iki sene bulunduğu memuriyette iyi şekilde devam etmedikçe terfi ve tayin olunamayacaktı. Memurların sınıfları ve terfileri, her idarenin kendi nizamnamelerine göre olacaktı.¹⁶⁴ Kararnamede memurların azledilme koşulları belirlenmişti. Kanuna aykırı olarak atananlar, görev yaptığı kurumun içtüzüğünü üç kez ihlal edip ceza alanlar, memuriyeti lağvedilenler; istifa edenler, devletin öngördüğü zorunlu sebepler, bir suçtan dolayı hüküm giyenler ve mesleki açıdan yetersizler azlediliyorlardı. Kararname, sicili temiz memurlarla iradeleri dışında azledilenlere mazuliyet aylığı ödemeyi öngörüyordu.¹⁶⁵

1896’da kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonu, memur atamalarını merkezi bir sisteme bağlamak ve merkezdeki kurumlar ile taşradaki yöneticilerin aynı yönetim anlayışı içerisinde hareket etmelerini sağlamak için kurulmuştu. Komisyon doğrudan padişaha bağlıydı, komisyon üyelerinin atamaları ve azilleri sadaretin bilgisi ve padişahın iradesi ile olacaktı.

¹⁶³ Özdemir, **Osmanlı Devleti’nde Bürokrasi**, s.267-268.

¹⁶⁴ Terzi, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi**, s.242-243.

¹⁶⁵ Nursel Manav, “Mazuliyet Sandığı’nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 27, sayı:1, 2017, s.219.

Abdülhamid Dönemi’ni dönemi konu alan ve dönemin memur rejiminin, pratikteki olumlu ve olumsuz tarafları hususunda farklı bakış açılarına sahip anılar ve romanlar¹⁶⁶ mevcuttur. Ama yargı kurumunun işleyişi ve yürürlüğe konulan kanuni düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığı hususunda, memur yargılamalarının cari olan ceza usulüne göre uygulanıp uygulanmadığını incelemek için mahkeme kayıtlarına bakmamız, bizi doğru bilgiler ışığında sağlıklı bir neticeye ulaştıracağı kanaatindeyiz.

2.3.1. Yargılama Usulü İle İlgili Yenilikler

Adliye Nezareti’ne bağlı mahkemelerle ilgili düzenlemeler Said Paşa’nın Nazırlığı döneminde yürürlüğe girmişti. Said Paşa, Bursa Valiliği sırasında adliye işlerinin aksayan yönlerini tespit etmiş, yapılması gerekenleri merkeze bildirmiş ve 1878 yılında Adliye Nazırı olunca da gerekli düzenlemelere girişmişti.¹⁶⁷

1879’da “İlamat-ı Hukukîyenin Tenfizine Dair Kanun”¹⁶⁸ yürürlüğe girdi. Bu kanunla daha evvel ceza infazı mülki amirliklerde iken yargı örgütüne verildi. 1879 yılında yürürlüğe konulan diğer bir kanun da “Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye Kanun-u Muvakkati”¹⁶⁹ idi. 1807 tarihli Fransız Hukuk Yargılama Kanunu’na dayanılarak oluşturulan bu kanunla, mahkeme görevlilerinin yetkileri, davanın açılması, mahkemeye dilekçe verilmesi, tarafların mahkemeye çağırılması, yargılamanın usulü ve aleniliği, karar çeşitleri, deliller, müdafaalar, ilk hükümler, vicahi ve gıyabi hükümler, kanuni itiraz yolları, istinaf, temyiz, hâkimin reddi ve haciz gibi konular düzenlendi. Hem mecelleyi hem de Fransız örneğini birlikte içerdiğinden karma bir yapıdaydı. Yine 1879’da yürürlüğe konulan başka bir kanun da “Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye”¹⁷⁰ idi. Bu kanun da 1808 tarihli Fransız Ceza Kanunu’nun tercümesiyle oluşturulmuştu ve kanuna şer’i hükümler dâhil edilmemişti. Sanığın suçlu olup olmadığını ve cezasını, oy çokluğu ile

¹⁶⁶ Böcüzade Süleyman Sami, **Üç Devirde Gördüklerim**, ed. Hasan Babacan - Servet Avşar, Ankara, 2011; Hüseyin Kâzım Kadri, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e anılarım**, ed. İsmail Kara, İstanbul, 1991; Süleyman Kâni İrtem, **Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamid**; Halid Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**; Halid Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**; Ahmet Hamdi Tanpınar, **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**; Safvet Nezihî, **Müsebbib**; Cevdet Kudret, **Sokak**; Nizamettin Nafiz Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.ci Abdülhamit Han**, İstanbul, 1960; Ahmet Mithat Efendi, **Jöntürk**.

¹⁶⁷ Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, s.139-140.

¹⁶⁸ **Düstûr, I. Tertib** c. 4, s.225-235

¹⁶⁹ **Düstûr, I. Tertib** c. 4, s.257-319

¹⁷⁰ **Düstûr, I. Tertib** c. 4, s.131-225

belirleyen jüri usulü benimsendi. Savcılık makamının, görev ve yetkileri ayrıntılı olarak düzenlendi. Zabıta, müdür, teftiş memurları, savcılık, müstantıklık (sorgu hâkimi), tahkikat, şikâyetler, şahitlerin dinlenmesi, deliller, celb ve tevkif işlemleri ile ilgili düzenlemeler yapıldı. Ceza kanunlarının uygulanması, ceza usulü kanununa bağlı olmasından dolayı Ceza Usul Kanunu, Kanun-ı Esasi'nin önemli eklerinden birisini teşkil ediyordu. Hukuk alanında yapılan bu yenilikler adli sistemin daha düzenli bir yapıya kavuşmasını sağladı.¹⁷¹ Bu usul kanunlarından önce, 1861 yılında yürürlüğe girmiş olan "Usul-ü Muhakeme-i Ticaret Kanunu" ile Mecelle'nin usule ilişkin esasları uygulanmıştı.¹⁷²

2.3.2. Mahkemeler İle İlgili Düzenlemeler

1879 yılında hazırlanan Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile mahkemelerin görev, yetki ve dereceleri, hâkimlerin intihab ve terfileri, davaların nasıl görüleceği yeni baştan düzenlendi.¹⁷³ Tanzimat'tan sonra taşralarda idare meclisleri oluşturulmuştu. Bu oluşturulan meclisler bidayet ve istinaf mahkemesi olarak görev yapmaya başlamış, bu meclislerin kararları da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de temyiz edilmeye başlanmıştır. Daha sonra taşra idari meclisleri mahkeme haline getirilmiş, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye de temyiz mahkemesi olarak çalışmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Kanun ile yapılan düzenlemeler neticesinde Adliye Nezareti'ne bağlı mahkemeler sulh dairesi, bidayet mahkemesi, istinaf mahkemesi, temyiz mahkemesi ve ticaret mahkemesi olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷⁵

Köylerdeki sulh daireleri tarafların rızalarıyla hukuk davalarını görecekti. Nahiye meclisleri de sulhen çözüm bulunamayan davaları görecekti. Yüz elli kuruşa kadar olan davaları nahiye meclisleri kesin olarak görürken bu miktarın üzerindeki davalara kabil-i istinaf olarak (istinaf yolu açık olarak) hüküm verecekti. Bidayet mahkemeleri kaza, liva ve vilayet merkezlerinde kurulmuştu. Kaza bidayet mahkemeleri hem ceza hem de hukuk

¹⁷¹ Gülnihâl Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara, 1996, s.103-108.

¹⁷² Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, s.142-143.

¹⁷³ **Düstûr, I. Tertip** C. 4, s.235-250; Mustafa Reşit Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", **Tanzimat 1**, İstanbul, 1999, s.211-220.

¹⁷⁴ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası**, İstanbul, 2004, s.92.

¹⁷⁵ **Düstûr, I. Tertip** C. 4, s.235-250

davalarına bakabilecekti. Ceza alanında kabahat ve cünha¹⁷⁶ davalarını bidayeten göreceklerdi. Nahiye meclislerinden istinaf yolu açık olarak gelen davayı da istinafen göreceklerdi. Ceza davalarında kabahat suçlarını kesin olarak hükme bağlarken cünha türünden suçları istinaf yolu açık olarak hükme bağlayacaktı. Hukuk davalarında ise beş bin kuruşa kadar olan davaları kesin olarak, bu miktarın üzerinde olan davaları istinaf yolu açık olarak hükme bağlayacaktı. Liva bidayet mahkemeleri hukuk ve ceza dairelerine ayrılmıştı. Kabahat türünden suçları kesin olarak hükme bağlayacak cünha türünden suçları istinaf yolu açık olarak hükme bağlayacaktı. Beş bin kuruşu geçen hukuk davalarına verdiği hükümler vilayet istinaf mahkemesinde istinaf edilebilecekti. Kaza bidayet mahkemelerinden istinaf yolu açık olarak verilen hükümler için doğrudan vilayete başvurulamayacaktı. Dava öncelikle kazanın bağlı olduğu liva bidayet mahkemesinde istinafen görülecekti. Daha sonra vilayet istinaf mahkemesine başvurulabilecekti. Vilayet bidayet mahkemeleri, hukuk ve ceza dairelerine ayrılmıştı. Dersaadet Bidayet Mahkemesi, kendi içerisinde Dersaadet (Sur İçi) Bidayet Mahkemesi, Beyoğlu Bidayet Mahkemesi ve Üsküdar Bidayet Mahkemesi olmak üzere üçe ayrılmıştı. Dersaadet Bidayet Mahkemeleri olan bu mahkemeler kendi içlerinde ceza ve hukuk dairelerine ayrılmıştı.

İstinaf Mahkemeleri, bir bidayet mahkemesinin verdiği hükme razı olmayan tarafın başvurusu neticesinde davayı ikinci dereceden inceleyen mahkemelerdi. İstinaf mahkemesinin görevi davayı yeniden görmek değil, bidayeten verilen hükmü kanunlar çerçevesinde inceleyerek onaylamak veya değiştirmektir.¹⁷⁷ Bu yüzden bidayet mahkemesinde ibraz edilmeyen iddia ve belgeler istinaf mahkemesine sunulamazdı. İstinaf mahkemesinde bir davanın görülebilmesi için öncelikle bidayet mahkemesinden verilen bir hüküm gerekirdi ardından istinafen dava açabilmek için dilekçe ile müracaat edilmesi gerekli idi. Davanın açılabilmesi için dilekçelerin kanuni süresi içerisinde veriliyordu. Bu süre hükmün taraflara bildirilmesinden sonra başlardı. Vilayet merkezlerinde bulunan istinaf mahkemeleri bidayet mahkemelerinden gelen hukuk ve

¹⁷⁶ 1858 Ceza Kanununda cezalar kabahat, cünha ve cinayet olarak sınıflandırılmıştır. Kabahat, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yüz kuruşa kadar olan nakit cezasıdır. Cünha bir haftadan ziyade hapis ve muvakkaten nefis ve memuriyetten tard ve nakit cezası alınmasıdır. Cinayet cezası, müebbet veya muvakkat küreğe konmak ve kal'abend olmakla beraber müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-u medeniden ıskat (medenî haklarının kaldırılması) cezasıdır. (**Düstûr, 1. Tertip, C.1, s.530-596**).

¹⁷⁷ İkinci, **Osmanlı mahkemeleri: Tanzimat ve sonrası**, s.210-213.

ticaretle ilgili kabil-i istinaf hükümlerini incelerdi. Ceza davalarında da cünhaya ait olan hükümleri istinafen görürdü. Hukuk davalarında bidayet mahkemelerinin kabil-i istinaf yoluyla gördükleri davaları incelerlerdi. Fakat istinaf mahkemeleri her hükmü incelemeyebilirlerdi. Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu'nun 171., 175., 176. ve 178. maddelerinde işaret edildiği üzere beş bin kuruş ve daha fazla meblağ üzerinde ve bu meblağ kıymetinde veya senelik geliri beş yüz kuruş ve daha fazla olan gayri menkul davaları hakkında bidayeten verilen hükümleri istinafen incelerdi.¹⁷⁸ İstinaf mahkemelerinin asıl görevi istinaftı fakat vilayet merkezi olan liva çevresindeki cinayet davalarına bidayeten bakardı. Fakat cinayet davaları¹⁷⁹ istinaf olunamazdı.¹⁸⁰ Hükümler temyiz mahkemesinde incelendikten sonra kesinleşirdi.

Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'na göre vilayet merkezlerinde istinaf mahkemesi bulunması gerekli olsa da tahsisat yetersizliğinden Mamuretülaziz, Bitlis, Karasi gibi bazı vilayetlerde istinaf mahkemesi açılmamıştı. İstinaf mahkemesi olmayan vilayetlerin istinaf davaları en yakın vilayette görülürdü. Taşra vilayet merkezlerinde bulunan İstinaf Mahkemeleri, vilayetin gördüğü dava sayısına göre bazı vilayetlerde hukuk ve ceza daireleri şeklinde teşkilatlanırken bazılarında tek bir daireden oluşurdu. Dersaadet istinaf mahkemeleri ise cinayet, cünha, hukuk ve ticaret olmak üzere dört daireden oluşurdu. Bu daireler kendilerine kabil-i istinaf yoluyla gelen davaları görürlerdi. Kaza bidayet mahkemelerinden kabahat suçlarına dair verilen hükümler istinaf edilemezdi. Kazalara bağlı nahiyelerden istinaf yolu açık olarak verilen hükümler kaza bidayet mahkemesinde istinafen görülürdü. Nahiye meclislerinden verilen hükmün istinaf süresi on gündü. Dava ile ilgili tüm evraklar tasdikli suretleri ile beraber istinaf dilekçesine eklenerek istinaf mahkemesine verilir. Çünkü istinaf mahkemesinin davanın bütün seyrini bilmesi gerekirdi. İstinaf talebinde bulunan taraf, verilen hükmün ne şekilde kanuna aykırı bulunduğunu belirtmek durumundaydı. Eğer davacı taraf haksız çıkarsa karşı tarafın tüm

¹⁷⁸ Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, s.154-160.

¹⁷⁹ Cinayet Mahkemesi olarak kastedilen, 1858 Ceza kanununda cezalar kabahat, cünha ve cinayet olarak sınıflandırılmıştır. Kabahat, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yüz kuruşa kadar olan nakit cezasıdır. Cünha bir haftadan fazla hapis ve belirli bir süreliğine nefy, memuriyetten tard ve nakit cezası alınmasıdır. Cinayet cezası, müebbet veya muvakkat küreğe konmak ve kal'abend olmakla beraber müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-u medeniden ıskat (medenî haklarının kaldırılması) cezasıdır. (**Düstür, 1. Tertip** C. 1, s.530-596).

¹⁸⁰ İkinci, **Osmanlı mahkemeleri: Tanzimat ve sonrası**, s.211.

zararını ve mahkeme masrafını karşılamakla mükellefi. Daha sonra bu uygulamaya değiştirilmişti. Yeni uygulamaya göre istinaf davası açabilmek için istinaf mahkemesi tarafından takdir edilen nakit depozitoyu öncelikle yatıracaktı ve eğer görülen istinaf davası neticesinde haksız çıkarsa bu depozito karşı tarafa verilecekti.¹⁸¹

1879 yılında mahkemelerde yapılan önemli değişikliklerden birisi de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kaldırılarak yerine Mahkeme-i Temyiz'in kurulmasıdır.¹⁸² Temyiz mahkemesi, davayı yeniden görmez, sadece hukukî yönünü, yani bidayet veya istinaf mahkemesinden verilen hükümlerde kanunların, hukuki kaidelerinin takip edilip edilmediğini bir defa daha kontrol ederdi.¹⁸³ 1887 yılında yapılan düzenleme ile var olan hukuk ve ceza dairelerine istida dairesi eklenmiş ve daire sayısı üçe çıkartılmıştı.¹⁸⁴ Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi, İstinaf ve Bidayet Mahkemesi tarafından kesin hükme bağlanmış olan ilamları, itiraz başvurusu üzerine incelerdi. Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi, cünha ve kabahate dair verilmiş olan hükümleri itiraz başvurusu üzerine, cinayete dair ilamları da re'sen incelerdi. Temyiz Mahkemesi istida dairesi ise temyiz dilekçelerinin kanuna uygun bir şekilde hazırlanmasını sağlar, temyiz dilekçesine eklenmesi gereken evrakları kontrol eder ve temyiz dilekçelerinin ait oldukları dairelere gönderilmesi işlemini gerçekleştirirdi. Kanuni olarak temyiz şartlarını sağlamayan dilekçeleri ise reddederdi. Aynı zamanda yapılan başvuruların incelenmesi sürecinde temyiz için ödenmesi gereken harç ve ücretlerin ödenmediği tespit edilirse, kanuni süresi içerisinde ödenmesi için gerekli kişilere bildirirdi.¹⁸⁵

1839 yılında ticaret meclisleri ile başlayan ticaret mahkemelerinin kuruluşu ve yargılama usulü, 1861'de Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi ile tamamlanmıştı. Ticaret Mahkemeleri, 1875'de ticaret nezaretinden ayrılarak Adliye Nezareti'ne bağlandı. Daha sonraki süreçte Adliye Nezareti'nin uygun gördüğü yerlerde ticaret davlarını görmek üzere ticaret mahkemesi açıldı. Ticaret mahkemesi olmayan yerlerde ise ticaret

¹⁸¹ Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, s.162-164.

¹⁸² İkinci, **Osmanlı mahkemeleri: Tanzimat ve sonrası**, s.214.

¹⁸³ Naci Şensoy, "İstinaf", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.12, sayı:4, 2011, s.1060.

¹⁸⁴ **Düstür, I. Tertip** C. 5, s.853-854

¹⁸⁵ Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, s.166-186.

davalarına, davanın söz konusu olduğu kaza, liva ve vilayet merkezinde bulunan bidayet hukuk dairesi tarafından bakılacaktı.

2.3.3. Mahkemelerin İşleyişı

Mahkemelerde görülecek her dava için öncelikle dava dilekçesi verilmesi gerekmektedir. Arzuhalde tarih, davacı ile davalının isimleri, şöhretleri, sıfatları, ikametgâhları, taraflardan birisi Osmanlı tebasından değilse hangi devletin tebası olduğu ve davanın konusu yazılıp dilekçeyi veren ya da vekili tarafından imzalanıp mahkemeye verilmesi gerekirdi. Davanın hangi mahkemede görüleceği kararlaştırılır, mahkeme günü tayin edilerek taraflara mahkeme celb pusulası gönderilirdi. Dilekçe verildikten sonra mahkeme masraflarının vezneye ödenmesi gerekirdi. Davacı mahkemeye iddia ve delilleri içeren bir layiha sunmakla mükellefti. Karşı tarafta kendisine davanın tebliğinden sonra cevap ve müdafaasına dair evrakları mahkemeye sunardı. Mahkeme celb pusulaları mahkemeye celp olacak kişilerin ikametgâhına gönderilirdi. Celp edilecek kişinin tabiiyeti yabancı ise celb işlemi konsolosluk vasıtasıyla gerçekleştirilirdi. Mahkemeye celb edilecek kişi başka bir yerde ise pusula o yerin mahkeme reisine şahsa tebliğ olmak üzere gönderilirdi. Şahsın ikametgâhı bilinmiyorsa, celb pusulasının bir sureti mahkeme divan hanesine asılır bir sureti de gazetede ilan edilirdi. Celb edilecek kişi başka bir ülkede ise pusula Hariciye Nezareti'ne gönderilirdi. Davacı ve karşı tarafın, kendilerine celb pusulasında bildirilen günde mahkemede olmaları gerekirdi. Mahkemeye şahit getirip getirmeyeceği davacıya sorulur, davacı eğer şahit getirecekse şahitlerin isimlerini ve ikametgâhlarını mahkemeye bildirirdi. Şahitlerin kanunen mahkeme huzurunda dinlenmesi gerekirdi, bu yüzden şahitlerin dinlenilmesi için mahkeme tarafından farklı bir gün belirlenirdi. Belirlenecek gün, eğer şahitler mahkemenin bulunduğu yerde ise üç gün ile on beş gün arasında, değilse şahitlerin mahkemenin bulunduğu yere olan uzaklığına göre mahkeme bir gün belirlerdi. Hukuk davalarında şahitlerin getirilmesi taraflara ait iken ceza davlarında şahitler Savcı tarafından mahkemeye getirilirdi. Şahit mahkemeye gelmezse ihbarname gönderilir ve kendisinden para cezası alınırđı. Mazeretlerinden dolayı mahkemeye gelmeyen şahitler için mahkeme heyeti tarafından bir memur gönderilerek ifadeleri alınırđı. Şahitlerin ifadeleri zabıt kâtibi tarafından kaydedilerek mahkeme esnasında ifadeler arasında uyumsuzluk olup olmadığı kontrol edilirdi. Mahkeme esnasında davalı ve davacının hâkim huzurunda hazır bulunarak mahkeme olunmalarına “Vicahi”, taraflardan yalnız birinin hazır bulunduğu halde

muhakeme olunmasına “Gıyabi” muhakeme denilmekteydi. Mahkemeler aleni olarak yapılmaktaydı. Aleni yapılmayan davalar hükümsüz sayılırdı.¹⁸⁶ Mahkeme reisi önce davacıya sonra davalıya söz hakkı vererek tarafları dinlerdi. Son olarak mahkeme heyeti tarafından müzakere odasında, tekrar tüm azaların görüşleri alınarak dava görüşülürdü. Mahkeme heyetinin kararı ve kanuni dayanağı mahkeme zabıtnamesine geçirilir ve buna göre ilam hazırlanırdı. Eğer mahkeme heyeti arasında uyuşmazlık olursa kararın oybirliği ile değil oy çokluğu ile verildiğini belirtmek için ilama “Ekseriyetle” tabiri yazılırdı. Mahkeme ilamları üç kısımdan oluşurdu. Olay, esbab-ı mucibe (olayın sebepleri) ve ilamdan oluşan bu kısımlar, ilamı hazırlayanlar tarafından dikkatle düzenlenmeliydi. İlamlar, üst kısmında mahkemenin isminin yazılı bulunduğu matbu evrak üzerine yazılırdı. Usulüne göre hazırlanmayan ilamlar eğer dava temyiz mahkemesine giderse eksik olduğundan dolayı geri gönderilirdi. İlam evrakında mühürler okunur şekilde olmalıydı, taşralardan yapılan temyiz istidası üzerine hâkimler tarafından temyiz dairesine gönderilen ilamlarda mühürler okunamadığından dolayı birçok dava evrak geri gönderilmekteydi.¹⁸⁷ Mahkeme sona erdikten sonra mahkeme masrafları haksız çıkan taraftan alınmaktaydı. Mahkeme ilamları pek çok yerde Türkçe yazılsa da bölge halkının çoğunlukta kullandığı dillere de tercüme edilmekteydi. Bosna vilayetinde Boşnakça, Arabistan, Mısır, Suriye vilayetlerinde ilamların Arapça tercümesi de yazılmaktaydı. Mahkemelerde verilen ilamların icrası için 1879 tarihinde İlamat-ı Hukukiyenin Suret-i İcrasına Dair Kanun-u Muvakkat Kanun hazırlandı. Bu kanuna göre ilamların icrası, mahkeme reislerine bağlı olan icra daireleri tarafından gerçekleştirilecekti.¹⁸⁸

Mahkemelerin şekli ve işleyişi hususunda yapılan düzenlemelerden sonra memurların yargılanması hususunda da bazı düzenlemeler yapılmıştı. Yapılan bu düzenlemeler daha evvel yürürlükte olan Memurin Muhakematı Nizamnamesi’ne ek olarak ilave edilmiştir.

¹⁸⁶ **Ceride-i Mehakim**, 29.09.1300, Nr. 268, s.2112.

¹⁸⁷ **Ceride-i Mehakim**, 16.09.1297, Nr. 116, s.921.

¹⁸⁸ **Düstûr, I. Tertip** C.4, s.262-317; Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)**, s.197-207.

2.3.4. Memurin Muhakematı Nizamnamesine Yapılan Zeyller

Memurin Muhakematı Nizamnamesi'nin bazı maddelerine farklı tarihlerde altı kez düzenleme yapılmıştı. Yürürlüğe konulan ek düzenlemelerle Memurin Muhakematı Nizamnamesi'nde açık kalan mevzuat boşlukları tamamlanmaya çalışılmıştı.

Memurin Muhakemat Nizamnamesi'ne yapılan ilk zeyl 28 Mart 1881 tarihinde düzenlenmişti. Bu zeyl ile bidayet ve istinaf mahkemelerinin temyizine ilişkin düzenleme getirilmişti. Yapılan düzenlemeye göre, kaza idare meclisinin bidayeten verdiği karar liva idare meclisinde, liva idare meclisinin bidayeten verdiği karar vilayet idare meclisinde, vilayet idare meclisinin bidayeten verdiği karar Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nin bidayeten verdiği karar, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi dışındaki dairelerden üçer aza alınarak ve diğer dairelerin reis-i sanilerinden birisinin başkanlığında oluşturulacak heyette istinaf olunacaktı. Tüm idare meclislerinin istinafen verdikleri kararlar Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nin istinafen verdiği kararlar, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi haricindeki dairelerden üçer aza alınarak ve diğer dairelerin reis-i sanilerinden birisinin başkanlığında oluşturulacak heyette, bu heyetin istinafen verdiği kararlar da Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi'nde temyiz olunacaktı. Bir Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi azası onun kararını istinaf veya temyiz edecek heyet içerisinde, o heyette bulunan birisi de Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi içerisinde bulunamayacaktı.¹⁸⁹ Bu zeyl ile memurların yargılanmalarına dair daha evvel var olan hiyerarşik sistemin istinaf ve temyiz maddelerine düzenleme getirilmiş, Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nin kararlarını temyiz veya istinaf makamı olmuştu.

İkinci zeyl 28 Ağustos 1887 tarihinde yürürlüğe konulmuştu. Vazife, yetki ve tayin yeri davası ile nakil davasına dair verilen dilekçelere heyet-i ithamiye mazbatalarına yapılacak itirazlar üzerine Şura-yı Devlet mehakiminden temyiz için verilecek ilâmlardan nakit olarak ikişer yüz kuruş para alınacaktı.¹⁹⁰ Bu zeylin yürürlüğe konmasının sebebi

¹⁸⁹ **Düstûr, Zeyl c. 1, s. 119.**

¹⁹⁰ **Düstûr, I. Tertip c. 5, s. 918.**

memurların gereksiz yere Şura-yı Devlet Mahkemesi'ni meşgul etmesinin önüne geçmekti.

Üçüncü zeyl 10.05.1888 tarihinde yürürlüğe konulmuştu. Yapılan bu düzenlemeye göre, usulüne göre yapılan ilk tahkikatlar üzerine memurluk hizmetlerinden dolayı mahkemelerine lüzum görülen kaza kaymakamları, irade-i seniyye izniyle mahkemeye alınacaklardı. Bu düzenleme ile valilerin yerel yönetimler üzerindeki yargılama yetkisi kısıtlanmıştı. Yıldız Sarayı'nda bulunan telgraf odası sayesinde taşra mülki memurları padişah ile doğrudan iletişim kurabiliyordu. Mabeyn telgraf odasının bu şekilde kullanılması Abdülhamid'in devlet idaresine dair olan tüm işleri Yıldız'da toplamasının zeminini hazırladı.

Dördüncü zeyl 26 Ağustos 1888 tarihinde yürürlüğe konulmuştu. Bu düzenlemeye göre, doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olan livalar meclisi idaresinden bidayeten verilen hükümler en yakın olan vilâyet idare meclisinde, Dersaadet civarında bulunan elviye-i müstakille idare meclisinden verilen hükmü iptidailer ise Şûra-yı Devlet'te istinaf olunacaktı.¹⁹¹ Usul-ü Muhakematı Hukukiye kanununda elviye-i müstakille ortaya çıkacak bidayet istinaf davalarına ilişkin bir açıklama yapılmamıştı. Zeyl ile mevzuattaki bu boşluk giderilmişti. Bu zeyl yanlılıkla bazı yerlerde “tüm İdare Meclisleri tarafından verilen kararlar Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde istinaf olunabilecek ve bu dairenin verdiği kararlar ise Şura-yı Devlet Umumi Heyeti'nde temyiz olunabilecekti”¹⁹² olarak yorumlanmıştır. Hâlbuki zeyl sadece elviye-i müstakille olan yerler için geçerlidir.

Beşinci zeyl 20 Kasım 1889 tarihinde yürürlüğe konulmuştu. Bu düzenleme memurların ahali ile müştereken suç işlemeleri halinde izlenilecek yargılama usulüne ilişkindi. Düzenlemeye göre, ahaliden birisiyle müştereken suç işleyen bir memurun mahkemesi ahaliden olan şahsa bağlı olarak Mehakim-i Umumiye'de yapılacaktır. Ancak bir memurun muhakemeye alınması gerektiğinde, Memurin Muhakemesi Nizamnamesi gereğince ilk olarak idareten tahkikatı yapılacak, daha sonra muhakemesine karar verilecekti. İlk tahkikatının sonucunda memurun yargılanmasına karar verilirse evrakı, Mehakim-i Umumiyeye gönderilecekti. Ancak memur, yargılanması padişahın iznine

¹⁹¹ Düstûr, I. Tertip c. 6, s. 129.

¹⁹² Kırmızıgül, Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü, s.30.

bağlı olan bir memur ise gerekli izin alındıktan sonra evrakı, Mehakim-i Umumiyyeye gönderilecekti.¹⁹³ 1872 yılında yürürlüğe giren Memurin Muhakematı Nizamnamesi'nde memurlar, padişah iradesi ile atanalar ve padişah iradesi ile atanmayanlar olarak sınıflandırılmıştı. Padişah iradesi ile atanaların yargılanmaları padişahın iznine bağlı idi. Bu düzenlemede yine, padişah iradesi ile atanmış bir memurun halktan birisi ile müştereken işlediği suç neticesinde yargılanması, padişahın iznine bağlanmıştı.

Altıncı zeyl 25 Haziran 1889 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Bu zeyl ile idare meclisinden verilen bir kararın Şura-yı Devlet tarafından istinaf edilmesi için geçerli süre uzatılmıştı. Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nda bir istinaf davası için geçerli olan başvuru süresine, bidayeten karar vermiş olan mahkeme ile Dersaadet arasındaki mesafenin dikkate alınarak istinaf başvuru süresine eklenmesi istenmiştir.¹⁹⁴ Bidayet mahkemesinin verdiği karara itiraz için belirli bir süre içerisinde dilekçe verilmesi gerekmektedir. Suriye gibi uzak bölgelerdeki vilayetlerden istinaf yolu açık olarak verilen kararlara süresi içerisinde istinaf başvurusu yapılması güçtü. Bu düzenleme ile uzak bölgeler için itiraz süresi uzatılmış ve Şura-yı Devlet'in bölgenin Dersaadet'e olan uzaklığı göz önüne alınması istenmiştir.

2.4. Memurlarla İlgili Yapılan Kanuni Düzenlemeler

II. Abdülhamid dönemi, devlet dairelerinde ve bu dairelerde görev alan ve alacak memurlarla ilgili Kanun-ı Esasi'nin ilanından itibaren gerekli düzenlemelerin yapılmasına dair irade, talimatname ya da nizamnamelerin gönderilerek hızlı bir yasalastırma dönemi olmuştur. Özellikle Kanun-ı Esasi'de belirtilen iç tüzük düzenlemeleri büyük oranda hız kazanmış ve memurların görev tanımları net olarak ortaya konulmuştur. Bu dönemde yürürlüğe konulan nizamnamelere kısaca değinmek, idare alanındaki yasalastırma görmek adına yerinde olacaktır.

1877 yılında devlet memurlarının aşar, iltizam gibi vergileri toplamaları hakkında daha evvel yürürlükte olan kanunda hangi memurların vergi toplamakla yetkili olduğuna dair

¹⁹³ **Düstûr, I Tertip** c. 6, s. 458.

¹⁹⁴ **Düstûr, I. Tertip, C. 6, s.390.**

yanlış anlamaya neden olan ifadeler yeniden düzenlenmiş ve hangi memurların vergi toplayabileceği ve hangi memurların toplayamayacağına açıklık getirilmiştir.¹⁹⁵

Orman ürünleri, Osmanlı geleneksel iktisadi yapısı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Zirai araçların yapımında, kâğıt üretiminde, su kemeri ve köprü yapımında, donanma inşasında ve mimaride olduğu kadar hayatın pek çok alanında orman ürünleri kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde ormancılık faaliyetlerinin düzenlenmesi için çeşitli tarihlerde nizamnameler yayınlanmış, fakat ormancılık konusunda başarılı bir politika izlenememiştir. Abdülhamid dönemine gelindiğinde devletin daralan sınırları elde kalan orman arazilerinden elde edilen gelirlere bağımlılığı daha da artırmıştır. Orman idaresi toprak reformu için de önemli bir araç olduğu kadar oluşan rantları zimmete geçirmek için de müsait bir kurum olduğu için nazik bir nezaretti.¹⁹⁶ Bu durumdan istifade etmek isteyenlerin önüne geçmek, yolsuzluklara müsaade etmemek ve var olan orman arazilerinden azami istifade etmek için daha evvel var olan Ormancılık Nizamnamesi düzenlenerek orman idaresi ve memurlarıyla ilgili bir kanun tasarısı yürürlüğe konulmuştur. Yürürlüğe konulan nizamname ile orman müfettişleri, memurları, korucuları ve hademelerinden suç işleyenlerin nasıl sorgulanacakları, mahkemelerde nasıl yargılanacakları ve yapılan mahkeme sonucunda nasıl cezalandırılacakları hakkında 17 maddelik “İdare-i Umur-u Ticaret’e Dair Talimatname” yürürlüğe konulmuştur. Bu talimatnameyi takiben tüm orman memurlarına dair bir tüzük yürürlüğe konulmuş ve bu tüzükte orman memurlarının hiyerarşi ve vazifeleri tanımlanmıştır.¹⁹⁷

Kanun-ı Esasinin amme hukuku açısından önemli bir yönünü oluşturan tarafı, ilk anayasa olmasıdır. Tam anlamı ile bir meşrutî yönetim kuramamış, fakat anayasa olması itibarıyla mutlakıyetten çıkış için önemli bir hamle olmuştur. Her ne kadar padişahın kontrolünde olsa da Heyet-i Mebusan ilk seçimle oluşturulmuş Osmanlı meclisidir. Meclis, seçmen ile vekilleri arasında bir bağ kurularak milletin siyasal bir varlık olarak Anayasal sisteme dâhil edilmesini sağlayan bir sistemdir.¹⁹⁸ 1877 yılında bu doğrultuda yürürlüğe konulan

¹⁹⁵ **Düstûr, I. Tertîb, C. 4, s.408.**

¹⁹⁶ Osmanlı’da ormancılığın gelişimi için bkz. Özkan Keskin, “Osmanlı Ormancılığı’nın Gelişiminde Fransız Uzmanların Rolü”, **Tarih Dergisi**, Sayı:22, 2012, s.123-42.

¹⁹⁷ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.450.**

¹⁹⁸ Hakan Uzun, “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutîyet Dönemi”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.6, Sayı:2, 2005, s.156.

diğer nizamnameler de açılmış olan parlamentonun çalışmasıyla ilgili Kanun-ı Esasi'nin ön görmüş olduğu Heyet-i Mebusan¹⁹⁹ ve Heyet-i Ayan²⁰⁰ nizamnameleridir. Bu nizamnameler ile vekil ve mebusların, görev ve yetkileri belirlenmiştir.

1879 yılında, “Ahval-i Memurin Sicil Komisyonu Talimatı” yürürlüğe girmiştir.²⁰¹ Bu çerçevede görev yapan tüm memurların sicil bilgileri tutulmuştur. Tüm memurların tayin, terfi ve azlleri bu dairenin bilgisi dâhilinde yapılmıştır.

Dairelerle ilgili bir diğer tüzük de Adliye ve Mezahib Nezareti ve bu nezarete bağlı olan memurların vazifesi ile ilgili nizamnamedir.²⁰² Bu nizamname ile Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye²⁰³ ve Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye²⁰⁴ kanunları ile belilenen usul kanunlarının uygulayıcısı olan Adliye Nazırı, Adliye Müsteşarı, Adliye Mektupçusu, Adliye Encümeni, İdare Encümeni, Adliye Havale Müdürü, Mezahib Müdürü, Evrak Müdrü ve Muhasebecilerin vazife usulleri belirlenmiştir. Noterlerin vazifelerine dair nizamname olan “Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi” de yürürlüğe giren bir diğer nizamnamedir.²⁰⁵ Nizamiye mahkemelerinde istihdam edilecek memur, kâtip ve hademenin seçilmesine dair uyulacak usuller belirlenmiştir.²⁰⁶ Taşra mahkemelerinde tayin edilecek memurların ve kâtiplerin içerisinde işlerinde ehil olmayanların değiştirilmesi hususunda genelge yayınlanmıştır.²⁰⁷ Gümrük idaresi Osmanlı Devleti'nin bu dönemde gerek dâhili gerek harici gelişmeler karşısında en hassas kurumu olmuştur. Bu nedenle Dersaadet ve taşralarda bulunan tüm rüsumat müdüriyetleri ve alt kadroları belirlenmiştir. Çalışma usulleri ve vazifelerine yönelik nizamname yürürlüğe girmiştir.²⁰⁸

¹⁹⁹ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.36.**

²⁰⁰ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.20.**

²⁰¹ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.63.**

²⁰² **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.125.**

²⁰³ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.252.**

²⁰⁴ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.135.**

²⁰⁵ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.338.**

²⁰⁶ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.733.**

²⁰⁷ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.747.**

²⁰⁸ **Düstûr, Zeyl 2, s.157.**

1869’da yürürlüğe giren²⁰⁹ ve 1873’de tadilata uğrayan ²¹⁰ “Memurinin Kefalet Raptı Hakkında Nizamname”, 1880 yılında “Kefalet Nizamnamesi”²¹¹ olarak tekrar düzenlenmiştir.

Maliye Nezareti ile ilgili bir düzenleme yapılmış ve “Maliye Nezareti Heyetinin Teşkilâtıyla Vezaifini Şamil Nizamname”²¹² yürürlüğe konulmuştur ve vergi toplamakla görevli olan aşar ve ağnam memurlarının vazifeleri hakkında genelge yayınlanmıştır.²¹³ Ayrıca Maliye Nezaretinin tüm merkez ve taşra teşkilat şeması ve görevleri düzenlenmiştir.²¹⁴ Belediyelerde görevli zabıta memurları ve vazifelerini tanımlayan bir nizamname hazırlanarak “Vilayet Kanunu”na eklenmiştir.²¹⁵ Adli kurumlar II. Abdülhamid döneminde yoğun iş yükü olan ve çağdaş personel sistemine en çok ihtiyaç duyan kurumdur. Adli kurumlarda düzenin sağlanması için Said Paşa’nın sadareti döneminde büyük bir reforma girişilmiş ve ihtiyaç duyulan tüm gereksinimler en hızlı şekilde giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin Rumeli Bölgesi bu ayaklanmalar ve taşkınlıklar nedeni ile adliye personeli hususunda reformlara ihtiyaç vardı. Bu tür gereksinimlerden birisi olan Rumeli bölgesinde elviye (sancak) ve kazalarında mahkeme hâkimlerinin bulunmaması ya da gaybubeti durumunda kimlerin vekâlet edeceği ve kimlerin hâkim muavini olabileceği konusudur. Bu konu hakkında bir genelge hazırlanarak vilayetlere gönderilmiştir.²¹⁶

1881 yılında konsolosların görev ve yetkilerine dair “Saltanat-ı Seniyye Şehberderlerinin Vazifelerine Dair Nizamname” yayınlanmıştır.²¹⁷ 1869’da “Posta İdaresi Nizamnamesi”²¹⁸ yürürlüğe girmiş, bu nizamname 1871’de düzenlenerek “Posta Nizamnamesi”²¹⁹ olarak tekrar bir nizamname çıkartılmıştır. 1881 yılında Nizamname

²⁰⁹ **Düstûr, I. Tertîb, C.2, s.108.**

²¹⁰ **Düstûr, I. Tertîb, C.3, s.23.**

²¹¹ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.462.**

²¹² **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.674.**

²¹³ **Düstûr, I. Tertîb, C.4, s.755.**

²¹⁴ Serkan Açar, “Geçmişten Bugüne Mali İdare”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:73, 2007, s.372-432.

²¹⁵ **Düstûr, Zeyl 2, s.57, 108.**

²¹⁶ **Düstûr, Zeyl 2, s.55.**

²¹⁷ **Düstûr, Zeyl 2, s.192.**

²¹⁸ **Düstûr, I. Tertîb, C.2, s.419.**

²¹⁹ **Düstûr, I. Tertîb, C.2, s.421.**

son şeklini almış “Posta Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir.²²⁰ Son düzenlemede posta memurlarının hangi durumlarda suçlu olacaklarına yer verilmemiş sadece postaların türlerine göre nasıl muamele göreceği ve memurların hangi posta türüne nasıl muamele edeceği açıklanmıştır.

1882 yılında Müdür ve kaymakam seçim usulünü ve vazifelerini düzenleyen “Müdür ve Kaymakamlıkların İntihabına Mahsus Komisyonun Suret-i Teşkil ve Vezai fine Dair” genelge yayınlanmıştır.²²¹ Adliyelere memur alımı için kurulan “Adliye İntihab Encümeni komisyonunda görev alacak personelde aranacak nitelikler ve bu komisyonun görevlerine dair “Adliye İntihab Encümeni Hakkında Nizamname”²²² yayınlanmıştır.

1883 yılında terekelerde görülen bazı yolsuzlukların önüne geçmek için çalışmalar yapılmıştır. Suiistimalleri engellemek ve herhangi bir yolsuzluğun ortaya çıkmaması için, düzenlenen tezkerelerin müzayededen önce Beytülmal Kassamlığı tarafından hesap ettirilmesi gibi çalışma prensipleriyle beraber, Beytülmal Kassâmlarında aranacak nitelikler, kassâmların kimlerin terekelerini yazacakları belirlenerek kassâm ve kâtiplerin uyacakları kurallar için “Maliye Hazinesi Beytülmal Kassamlığı Vezai fiyle Beytülmal'e Ait Terikata Dair” genelge yayınlanmıştır.²²³

1884 yılında Osmanlı Devleti içerisinde salgın hastalıları önlemek ve halkın sağlığını tehdit eden olumsuz durumların önüne geçmek için “Ceraim-i Sıhhiye” kanunu yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunla sıhhi konularda ne gibi tedbirler alınacağı, sağlık memurlarının sorumluluğu ve hangi durumların cezalandırılmaya sebep olacağı açıklamıştır.²²⁴ Sağlıkla ilgili aynı yıl yapılan bir düzenleme ile “Ecza-yı tıbbiye teftiş memurları vezai fine dair”²²⁵ genelge yayınlanarak eczanelerin teftiş usulü ve kimler tarafından teftiş edileceği düzenlenmiştir.

²²⁰ **Düstûr, Zeyl 3, s.27.**

²²¹ **Düstûr, Zeyl 3, s.56.**

²²² **Düstûr, Zeyl 3, s.101.**

²²³ Said Öztürk, “Kassâm”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.24, 2001, s.579-582; **Düstûr, Zeyl 3, s.88.**

²²⁴ **Düstûr, Zeyl 4, İstanbul, 1302, s.54.**

²²⁵ **Düstûr, Zeyl 4, s.31.**

1886 yılında Maliye Nezareti'ne bağlı hukuk müşavirlerinin, dava vekillerinin ve kâtiplerin sorumlulukları, görevleri ve maaşları “Maliye hukuk müşaviriyle dava vekillerine dair” genelge²²⁶ ile düzenlenmiştir.

1887 yılında mülki memurların tercüme-i hallerinin nasıl tutulacağına dair teferruatlı bir genelge yayımlanmıştır. Bu genelgeye göre, devlet memurları iki sınıf olarak tasnif edilmiştir. Birinci sınıftakiler sadareten başlayarak derece derece reis-i memuriyette bulunanlar, mahkeme üyeleri, mahkeme azaları ve başmüdürlük dairelerinde çalışan memurlardır. İkinci sınıf memurlar, birinci sınıf memurların altında maaşlı ve maaşsız bulunan ve nahiyelerin vergi ve tahrir işlerine bakan memurlara kadar olanlardır. Sicilllerde bütün memurların isim ve mahlasları, künyeleri, babalarının memuriyetten ise memuriyet rütbe ve mensubiyetleri değilse hangi sülaleye ait oldukları, nisbet ve şöhretleri, gayrimüslim ise milliyeti, Osmanlı tebaası değilse tabiiyeti, doğum tarihi ve doğum yeri, eğitim seviyeleri, bildikleri diller, eğer eserleri varsa eserleri kaydedilecektir. Daha evvel bir devlet memuriyetinde bulunmuş ise kaç yaşında hangi tarihte ve nerede devlet hizmetine girdiği, almış olduğu maaş ve rütbe belirtilecektir. Daha evvel bir kişi ya da özel bir kuruluşun hizmetinde bulunmuş ise belirtilecek, yabancı nişanı var ise bu nişanın kendisine nerede ve ne sebeple verildiği belirtilecektir. Hakkında şikâyet olanlar ve mahkemeye alınmış olanlar haklarındaki suçlamalarından dolayı beraat ya da bir ceza alıp almadıkları kaydedilecektir. Ellerinde tebriye-i zimmet evrakı (üzerlerinde herhangi bir devlet zimmeti olamduğuna dair evrak) olup olmadığı incelenecek evrakın sureti tercüme-i hallerine ilave edilecektir.²²⁷

1888 yılında hâkimler ve adliye memurlarının seçilmesine ve tayinlerine dair nizamname yayımlanmıştır.²²⁸ Şer'î davalardan dolayı muhakeme edilmelerine karar verilen naiblerin Makam-ı Meşihattan alınacak izinle buldukları bölgenin meclis idaresinde muhakemeye çıkarılmalarına dair genelge yayımlanmıştır. Bu genelgeye göre kaza naiblerinin bağlı buldukları Liva İdare Meclisinde, liva naiblerinin bağlı buldukları Vilayet İdare Meclisinde, vilayet naiblerinin en yakın bir Vilayet İdare Meclisinde ve

²²⁶ **Düstûr, I. Tertîb, C.5, s.531.**

²²⁷ **Düstûr, I. Tertîb, C. 6, s.3.**

²²⁸ **Düstûr, I. Tertîb, C. 5, s.1058.**

Dersaadet’de bağılı olan naiblerin Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesinde yargılanmalarına karar verilmiştir.²²⁹ Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi’nin iç tüzüğü ve Memurin Muhakemat Nizamnamesi gereğince hem irade-i seniye ile atanan devlet memurlarının hem de vilayet ve elviye meclisleri idarelerinde bidayeten ve istinafen verilen hükümlerin istinaf mercii Şura-yı Devlet’tir. Bu durum Şura-yı Devlet’in işlerin yoğunlaşmasına ve aksamasına neden olmuştur. Şura-yı Devlet’in iş yükünü hafifletmek için irade-i seniye ile atanan memurların muhakemesi için Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi’ne bağılı bir reis ve iki azadan oluşan Bidayet Mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir.²³⁰ Kaza kaymakamları, nahiye ve tahrirat müdürlerinin seçilmesi ve tayinlerine ilişkin oluşturulan komisyonun kimlerden oluşacağı, oluşturulan komisyonun imtihanları nasıl yapacağı, hangi mevki için hangi kriterleri arayacağı geniş bir şekilde “Kaza Kaymakamlar İle Nahiye ve Tahrirat Müdürlerinin İntihab ve Tayinine Memur Komisyonun Vazifesine Dair” genelge ile belirtilmiştir.²³¹

1890 yılında memur muhakemat kanununda bir düzenleme yapılmıştır. Daha evvel memurların memuriyetlerinden dolayı işlemiş oldukları müşterek suçlarda mahkemeye alınan memurlardan birisinin vefat etmesi durumunda hakkındaki dava düşmektedir. Fakat suça dâhil olan ve vefat eden memurun, devam eden davası neticesinde suçlu olduğu anlaşılırsa hayatta olan memur, hukuk-u umumiye davası ile vefat eden memurun verese de hukuk-u şahsiye davası ile mahkeme edilirdi. Bu durum hem devlet hem verese için zararlı olacağından vefat eden memurun vereseleri hakkında görülecek davanın Meclis-i İdare ve Şura-yı Devlet’te görülmesi kararlaştırılmıştır.²³² Böylece vefat eden memurun vereseleri hakkında ortaya çıkabilecek adaletsizliğin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Yine 1890 yılında vilayetlerde mali ve mülki işlerin idaresi ile vazifeli memurların vazife ve mesuliyetlerini tayin eden bir nizamname yürürlüğe konulmuştur.²³³ Mali idare bu dönem için Osmanlı Devleti’nde büyük bir önem arz etmekteydi. Bu yüzden memurların vazife ve sorumluluklarını belirleyen bu

²²⁹ **Düstûr, I. Tertîb, C. 6, s.143.**

²³⁰ **Düstûr, I. Tertîb, C. 6, s.209.**

²³¹ **Düstûr, I. Tertîb, C. 6, s.224.**

²³² **Düstûr, I. Tertîb, C. 6, s.759.**

²³³ **Düstûr, I. Tertîb, C. 6, s.488.**

nizamname 1893²³⁴ ve 1896²³⁵ yıllarında tüm vilayetlerde ve Rumeli bölgesinde olmak üzere çeşitli detaylarla tekrar gözden geçirilmiştir.

Asayiş sağlayan memurlara yönelik bir diğer yönetmelik de 1896 yılında Dersaadet’de yürürlüğe konulmuştur. Dersaadet ve Bilad-ı Selase’de (Eyüb, Galata, Üsküdar) asayişten sorumlu olan nizamiye ve jandarma askerleri ile polis memurlarının olaylara nasıl müdahale edecekleri, sokakları nasıl teftiş edecekleri ve insanlara nasıl davranacakları gibi asayiş sağlarken dikkat etmeleri gereken hal ve hareketlerine dair genelge yayınlanmıştır. Örneğin bu genelgeye göre İstanbul, Eyüb, Galata ve Üsküdar’da “işsiz güçsüz çarşı pazarda toplanmak yasaktır ve müdahaleyi gerektirmektedir, mürur tezkeresi ve pasaportu yanında olmayan kişi tutuklanarak kefil bulunmadıkça salınmayacak ve geldikleri yere gönderilecektir, gece gündüz şehre giren her türlü eşya Rüsumat Nizamnamesi gereğince kontrol edilecektir, kara ve deniz zabıtaları her türlü şüpheliyi kontrol edecektir” gibi çok sıkı bir denetim yönetmeliği olduğu görülmektedir.²³⁶ Yine aynı yıl memurların seçimi ve sicili hakkında bir düzenlemeye gidilmiştir. Daha evvel kurulmuş İntihab-ı Memurin ve Sicili Ahval komisyonları lağvedilerek Memurin-i Mülkiye Komisyonu kurulmuştur. Komisyon heyeti sadrazam, şeyhülislam ve adliye nazırından oluşacaktır. Bu Komisyon tüm memurların atamalarından önce tahkikatı yapmak, atanması uygun olan memurları padişaha sunmak, padişahın uygun gördüğü ve ataması yapılan memuru ilgili birim veya merciye bildirmekle görevli olacaktır. Komisyon Abdülhamid dönemi merkezi politikasının en önemli kurumudur. Bu komisyon sayesinde padişah devletin tüm memurları hakkında anında bilgi edinebilecek ve komisyonun soruşturması neticesinde padişah tarafından memurun atanması, azledilmesi, yerinin değiştirilmesi ya da atanmasına mani bir durum varsa yerine başka birinin tavsiye edilmesi istenebilecekti. Görevinde olan bir memur hakkında tahkikat yapılması da bu komisyonun iznine bağlı olacaktır. Komisyonun verdiği kararlar son karar değil, son karar padişahın iradesi olacaktır. Osmanlı Devleti’nde görev yapan tüm mülki, mali ve idari memurlar bu komisyonun idaresinde olacaktır.²³⁷

²³⁴ **Düstûr, I. Tertîb**, C. 6, s.1398.

²³⁵ **Düstûr, I. Tertîb**, C. 7, s.90-98.

²³⁶ **Düstûr, I. Tertîb**, C.7, s.114.

²³⁷ **Düstûr, I. Tertîb**, C.7, s.132.

1897 yılında adliye müfettişlerinin işlerinin yoğunluğundan dolayı bir adliye müfettiş muavinliği kurulmasına karar verilmiştir ve bu muavinlik makamındakiler müfettişlerin görevlendirmesiyle her türlü teşrifatı ve tahkikatı yapacaklardı ancak gerekli görüldüğü takdirde merkezden gelen emirle müfettişe bağlı olmaksızın tahkikatı re'sen yerine getireceklerdi.²³⁸ Memurların görevden alınmalarında amirlerin yapmış olduğu usulsüz görevden almalar pek çok memuru madur etmekteydi, yaşanan usulsüzlüklerin giderilmesi de bir hukuk devleti için önemli bir adım olacaktı. Bu konuya yönelik olarak 1896 yılında kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nun 13. maddesine göre, bir memurun azlini gerektirecek sebep ispat edilmediği müddetçe azledilemeyecekti. Bir memur azledilmeden önce hakkındaki intihab yazıları komisyona gönderilecek ve komisyon bu memur hakkındaki yazıları etraflıca inceleyecek ve eğer memurun tayini hakkında bir usulsüzlük ya da hakkındaki belgelerde bir eksiklik varsa durumu sadarete bildirecekti. Usulüne uygun olarak görevinden alınmış olanlar ya da usulünce tayin edilmediğinden dolayı görevden alınanlar hariç, bir memur kendisinin görevden alınmasına sebep olan bir şey olmadığı beyanıyla komisyona şikâyetle bulunabilecekti. Şikâyetçi memurun ibraz edeceği evraklar komisyon tarafından incelenerek memurun başvurusu ret veya kabul edilecekti. Kabul edilirse tekrar memuriyetine iade edilecekti.²³⁹ 16. maddesine göre irade-i seniye ile atanan memurların muhakemelerinde, bağlı buldukları dairelerden usulen tahkikat-ı evveliyeye evrakı düzenlenecek ve ilk önce Babialî'den Memurin-i Mülkiye Komisyonu'na gönderecekti. Komisyon bu evrakın tedkikat ve tahkiatı için azasından birisini görevlendirecekti. Görevlendirilen aza kırk sekiz saat içerisinde incelemesinin neticesini evraka ekleyerek komisyona iade edecekti. Komisyon bu incelemeyi kendi müzakeresi ile beraber evraka iliştiyerek sadarete gönderecekti.²⁴⁰ Bu iki kanun tüm mülki memurların istinaf ve temyiz mercii olan Şura-yı Devlet'in tüzüğüyle çatışmaktaydı. 1897 yılında bu iki madde yürürlükten kaldırılmış ve mülkiye memurları hakkında yapılan tahkikat-ı evveliyeye evrakının Şura-yı Devlet tarafından incelenmesine karar verilmiştir.²⁴¹

²³⁸ **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.171.**

²³⁹ **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.134.**

²⁴⁰ **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.135.**

²⁴¹ **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.173.**

Ziraat mektepleri mesleki tecrübe ve bilginin gerekli olduğu önemli eğitim merkezleriydi. Mekteplerin eğitim faaliyetlerinin devamı için görevli muallim, müdür ve müfettişlerinin; talebe seçimi, harcamaların planlanması, yıllık faaliyet raporu düzenlenmesi gibi önemli vazifeleri vardı. Bu vazifeleri yerine getirecek olan personel ile alakalı, taşralarda görev yapacak olan ziraat müfettişleri ve muallimlerine dair bir nizamname ile 1900 yılında ziraat müfettiş ve muallimlerinin, seçilmeleri, imtihanları, tayinleri, mecburi hizmet süreleri ve terfileri belirlenmiştir.²⁴²

Bu dönemde devletin kurum ve kuruluşları tam anlamıyla bir nizama girmediğinden sık sık yönetmelik değişmekteydi. Sık değişen ve 1900 yılında yeni içtihad getirilen bir konu Şura-yı Devlet Temyiz Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar üzerine olmuştur. Şura-yı Devlet Temyiz Mahkemesi tarafından bozulan karar hakkında istinaf mahkemesi tarafından verilen kararda ısrar edilmesi durumunda Şura-yı Devlet'in temyizen verdiği kararı tetkik etmek üzere padişah iradesi ile yeni bir heyet-i temyiziye oluşturularak bu kararın evvelki kararlarla birleştirilerek tekrar incelenmesine ve davanın görülmesi süreci içerisinde Şura-yı Devlet'in verdiği son kararın uygulanmasına dair irade yayınlanmıştır.²⁴³

II. Abdülhamid döneminde müesses nizama büyük tehdit unsuru olarak görülen unsurlardan birisi de rejim muhalifi olan ve görev yerini terk edip yurt dışına firar ederek muhalif yayın faaliyetlerinde bulunan memurlardı. Avrupaya kaçma hususu Abdülhamid döneminde sultana karşı daima eskimeyen bir tehdit olarak muhaliflerce kullanılmıştır.²⁴⁴ Sultan bu kişiler arasında halkı fesada sürükleyebilecek edebi ve siyasi olarak güçlü olanlara öncelikle nasihat yolunu tercih etmiş, daha sonra da para, nişan ve memuriyet teklifi gibi yolları kullanmıştır.²⁴⁵ s.39 Fakat umumi olarak bu durumun önüne geçmek için memuriyetini izinsiz terk ederek yurt dışına kaçan ve orada zararlı yayın yapan memurların askeri kanuna göre yargılanacakları ve bir daha memuriyette istihdam edilmeyecekleri hakkında bir genelge yayınlanmıştır. Ancak firari olarak Avrupa'da veya

²⁴² **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.398.**

²⁴³ **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.405.**

²⁴⁴ Tahsin Paşa, **Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları**, İstanbul, 1931, s.50.

²⁴⁵ Tuncay Açık, **Osmanlı İktidar Mücadelelerinde Jurnal ve Jurnalcilik: II. Abdülhamid Örneği** **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2011, s.39.

başka ülkelerde bulunanlar eğer on gün içerisinde geri dönüp pişmanlık gösterirlerse (istifa-yı kusur) haklarında Ceza Kanunnamesi'ne göre yargılama yapıp cezalandırılacaklardır.²⁴⁶

Abdülhamid döneminde özellikle rusların Balkanlardan ve Kafkasyadan Osmanlı Devleti sınırları içerisine yoğun göç dalgası gerçekleşmiştir. Muhacir konusu özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus harbi sonrasında devletin demografik, siyasi ve kültürel bazı değişimler geçirmesine neden olmuştur.²⁴⁷ Devlet, muhacirlerin iskân ve takibini çeşitli yollarla denetim altına almaya çalışmıştır. Bu hususta 1860 yılında ihtiyaca binaen Muhacirin Komisyonu kurulmuş fakat göçler azalınca lağvedilmiştir. 1877-78 Osmanlı Rus harbinden sonra Rumeliden göç eden Müslüman ahalinin sevk ve iskânı için İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu kurulmuştur. 1894 yılında bu komisyon lağvedilmiş ve göç idaresi Dâhiliye Nezareti ve Şehremaneti'ne bağlanmıştır. II. Abdülhamid, Müslümanların halifesi konumunda olmasından dolayı gelen muhacirlerin sevk ve iskânına özel bir ehemmiyet vermiştir. Kurulan Muhacirin Komisyonu'nun yanında Yıldız Sarayı'nda doğrudan kendi denetiminde olan Umum Muhacirin Komisyonu kurmuştur. Muhacirlerin iskân edildikleri vilayetlerde de İskân-ı Muhacirin Memurluğu kurdurmuştur.²⁴⁸ Devlet, muhacirlerin her türlü ihtiyaçlarını giderme gayreti içerisinde olmuş askerlikten ve vergiden belirli bir müddet muaf tutmuştur. Bunların yanında barınacakları yer, tarım yapabilecekleri arazi, tohum, öküz ve yemeklik zahire ihtiyaçlarını karşılamıştır. İskân edildikten sonra zanaatkârlığı devam ettirmek isteyen meslek erbabına da sermaye ve dükkân tedariki sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm bu işlerin düzenlenmesi ve takibatının sağlanması için Muhacirin Komisyonuna memurlar tayin edilmiş ve işlerin sağlıklı yürütülmesi için talimatnameler gönderilmiştir.²⁴⁹ Muhacirin Komisyonlarında görev yapan memurların yapmış olduğu bazı yolsuzluklar muhacirlerin yıllarca iskân edilememesine neden olmaktadır. Memurlar muhacirlerin masrafına karşılık olarak evraklara basılan pulların tarifnamesinde Maliye Nezareti'nden verilen

²⁴⁶ **Düstûr, I. Tertîb, C.7, s.453.**

²⁴⁷ Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, 2. Baskı, Ankara, 1999, s.11-22.

²⁴⁸ İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, s.68-78.

²⁴⁹ Ayşe Pul, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler için İskân Yeri Çalışmaları", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:15, 2013, s.163; İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890**, s.78-83.

cetvelde belirtildiği şekilde işlem yapılması buyrulduğu halde, bazı memurlar yolsuzluk yaparak muhacir evrakını pulşuz olarak kabul etmektedirler. Bu da zaten perişan halde bulunan muhacirlerin durumunu vahim hale getirmiştir. 1900 yılında bu şekilde muhacir pullarında yolsuzluk yapan memurlara ceza olarak, kabul ettikleri muhacir evrakına iki katı pul yapıştırmalarına dair irade-i seniye Maliye Nezaretince yürürlüğe konulmuştur.²⁵⁰

Defterdar, muhasebeci ve mal müdürlerinin görev değişikliği veya azledilmesi sonucunda topladıkları vergiler ya da zimmetlerindeki devlet malları ellerinde kalırdı ve eğer para ve malları teslim etmezlerse suçlu duruma düşerlerdi. Devlet zimmetin takibatını yapamazsa, memur tasarrufu altındaki mal ve parayı kolaylıkla zimmetine geçirebilirdi. Devlet malının memurun zimmetinde kalmaması için mali ve idari sorumlulara sürekli tebligat yapıldığı halde bu durum büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. Bu durumun önüne geçmek için 1902 yılında bir genelge yayınlanmıştır. Maliye Nezaret tarafından yayınlanan bu genelgeye göre, özellikle askeri teçhizatın düzenine dair bir akçenin bile bakaya kalmaması için ellerindeki hasılatı bağlı bulunduğu nezaret veznesine vermekle sorumlu olan defterdar, muhasebeci ve mal müdürlerinin azil, başka bir yere tayin edilmesi (tahvil), becayış ve izinli olduğu durumlarda kendilerine verilen berat mazbatalarında maarif ve menafi hisse-i ianesi, muhacirin pulu parası, tekaüd sandığı aidatı ve tutuklamalar için alınan paralardan zimmeti olmadığına dair bir belge temin etmeleri gerekmektedir. Artık nezaret tarafından düzenlenerek yayınlanacak genelgeye uygun olarak devir teslim muhasebesi yapılacak, devir muhasebesinde kamu malları tespit edilecek, memurun görev yaptığı süreyi kapsayan devr-i muhasebe defteri muhasebe heyeti ve idare meclisi tarafından kontrol edilecek, bir sureti devri alan memura verilecektir. Görevi devralan memur aldığı sureti nezarete gönderecektir. Daha sonra bir başka göreve atanırken nezaretten, görevli olduğu süre içerisinde zimmet veya başka borçları olmadığına dair yazı gelmedikçe göreve atanamayacaklardır.²⁵¹

Sultan Abülmecid zamanında 1850 yılında yürürlüğe konulan bir genelgeye göre, başta sadrazam olmak üzere vükela ve devlet adamlarının işe başlarken yemin (tahlif) ettirilmesi usulü getirilmiştir. Yemin Babiâli'de Padişah'ın huzurunda, Kur'an'a el

²⁵⁰ **Düstür, I. Tertîb, C.7, s.639.**

²⁵¹ **Düstür, I. Tertîb, C.7, s.923.**

basarak yapılacaktır. Yeminin metni “Padişahıma ve devlet-i aliyyelerine sadakatten ayrılmıyacağıma ve Padişahımın ruhsat-ı seniyyesiyle kabulü mecaz olan hedaya-yı resmiyyeden başka memnu olan hediyeği kabul etmiyeceğime ve emval-i miriyeden irtikâp ve telef etmeyip ve hiç kimseye ettirmeyeceğime ve lüzum-ı hakiki tebeyyün etmedikçe hazine-i miriyyeye masarif vukuunu tecviz eylemiyeceğime ve icab-ı sahihi olmadıkça mücerred riayet-i hatıra mebni memur istihdamına lüzum göstermiyeceğime vallahi” şeklinde olacaktır.²⁵² Taşra memurları da İdare Meclislerinde yemin ettirileceklerdi. Yemin metninin içeriğine dikkat edildiğinde, devlet bürokrasisinde var olan sadakat, hediye namıyla rüşvet alma, zimmetine devlet malı geçirme, devlet malının sarfiyatında yaşanan müsriflik ve hatır ile memur istihdamı gibi sıkıntılar açık bir şekilde görülmektedir. 1903 yılında ise yürürlükteki bu kanunun göz ardı edilmemesi, devlet memurlarının yemin (tahlif) ederek tayin edilmesi ve göreve başlatılması usulünün tüm dairelerde ve tüm sınıf ve mertebedeki memurlara uygulanmasına dair genelge gönderilerek memurların usulüne göre yemin ettirilmesi istenilmiştir.²⁵³

Daha evvel irade ile atanan memurlar hakkında vazifelerinden dolayı şikâyet meydana gelirse ilk önce tahkikat-ı evveliye yapılır daha sonra Şura-yı Devlet tarafından daha geniş çaplı ve derin bir inceleme yapılır ve eğer şikâyetin doğru olduğu ortaya çıkarsa mahkemeye çıkarılması gerektiğine karar verilir ve bu karar Padişaha sunulur, Padişah tarafından mahkemeye çıkarılmasına izin verildikten sonra mahkemeye çıkarılırlardı. Ancak genellikle böyle memurlar hakkında men-i muhakeme kararı verildiği için cezasız kalmaktaydılar ve diğer memurlara emsal teşkil ederek suç işlemeye cesaretlendirilmekteydiler. Çıkarılan yeni genelge ile artık irade ile atanan memurlar da Padişahın iznine gerek kalmadan, yapılan tahkikat neticesinde mahkemeye çıkarılmalarına karar verilirse mahkeme tarafından yargılanacaklardı.²⁵⁴

Memuriyete giriş prensiplerinin sıkı bir şekilde düzenlendiği bu dönemde, memuriyete girişi için diploma veya mesleğinin gerektirdiği bilgi ve tecrübeye sahip olduğuna dair imtihan usulü getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemenin esasları peyderpey yayınlanmıştır.

²⁵² Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.3, s.31.

²⁵³ **Düstûr, I. Tertîb**, C.7, s.1039.

²⁵⁴ **Düstûr, I. Tertîb**, C.7, s.1092.

Örneğin 1903 yılında yürürlüğe konulan genelge ile nahiye müdürleriyle kaza kaymakamlarının terfi ettirilmesi ve imtihanları hakkında yapılan düzenlemeye dair irade yayınlanmıştır.²⁵⁵

Sultan Abdülhamid için Hicaz Demiryolu projesi devletin dini, siyasi, iktisadi, lojistik ve askeri olmak üzere pek çok alanda menfaatine olan bir proje olarak düşünülmüştür. Fakat projenin maliyeti Osmanlı Devleti'nin karşılayabileceği miktarın çok üzerindedir. Dış borç ve 1877-78 Rus savaşının tazminat ödemeleri devam etmekte ve maliye her yıl sayısı ihtiyaçtan dolayı daha da artan memurların maaşını ödemekte güçlük çekmektedir. Devlet gelirlerinin tamamı da belirli giderlere ayrılmıştır. Tüm bu mali imkânsızlıklara rağmen bu büyük projenin inşasından vazgeçmeyen II. Abdülhamid, projenin inşası için bir bağış sistemi kurmuştur. Bağış işlemleri ile Maliye Nazırı'nın denetiminde kurulacak olan İâne Komisyonu ilgilenecektir. Komisyon bağışların toplanması, harcanması, gerekli belgelerin düzenlenmesi ve defterlerin tutulması işlerini yürütecektir. Komisyon padişahın onayını almadan harcama yapamayacaktır. Merkezden taşrada bulunan tüm nahiyelere kadar komisyon teşkilatlanmış ve komisyonda görev yapan memurlar buldukları bölgenin en yüksek mülki amirinin sorumluluğu altında çalışacaklardır. Bağış sistemine yurtiçinde ve yurtdışında pek çok Müslüman destek vermiştir. Demiryolu inşaatının ilerlemesiyle masraflar artmış ve projenin yalnızca bağışlarla finanse edilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine memurların maaşlarından kesintiler yapılmış; resmi evrak ve kâğıtlar basılarak satışa çıkarılmış; Yemen ve Trablusgarp'ta tedavülden kalkacak olan riyaller İstanbul'da meciidiye ile değiştirilmiş, elde edilen kâr bağış fonuna aktarılmış; proje için çeşitli isimlerle harç ve vergiler yürürlüğe konulmuş; eski pullar satılmış; projeye özel kartpostal ve cüzdanlar çıkarılmış; bazı madenlerin işletme imtiyazları projeyi yürüten komisyone verilmiş; kurban derilerinden elde edilen gelirler ve hattın tamamlanan kısmında yapılan yolcu ve eşya nakliyatı gelirleri bağış fonuna bırakılmıştır. Böylece demiryolu başarılı bir malî yönetim sonucu 1900-1908 yılları arasındaki inşaatın gelirleri giderlerinden fazla olarak gerçekleşmişti.²⁵⁶ Fakat bu

²⁵⁵ **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.4.**

²⁵⁶ İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demir Yolu Politikasına Bir Bakış", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.12, Sayı:1, 2002, s.311-324; Ufuk Gülsoy, William Ochsenwald, "Hicaz Demiryolu", **İslâm Ansiklopedisi**, C.17, 1998, s.441-445; Mehmet Metin Hülâgü, "Dünden Bugüne Bir İmparatorluk Projesi Olarak Hicaz Demiryolu", **Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid**, C.3, ed. Gülbadi Alan, Mehmet Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Kayseri, 2011, s.147-190.

önemli projenin fonlanmasında görüldüğü üzere pek çok yolsuzluk kapısı da ortaya çıkmıştır. Evrakların gelirlerini zimmetine geçirenlerden fon için yapılması gereken resmi işlemleri sıradan işlem gibi yapan memurlara kadar maalesef pek çok yolsuzluk da meydana gelmiştir. Bu nedenle proje için yapılan gayretleri engelleyici ya da geciktirici tarzda işlem yapan memurlar hakkında cezayı ön gören bir irade yayınlanmıştır. 1904 yılında yayınlanan iradeye göre; Hicaz Demiryolu masraflarına karşılık padişah tarafından özel olarak ayrılan matbuu evrak parasını demiryoluna kullanmayan, demiryolu işleri ile ilgili işlemleri padişah tarafından basılan özel evraklara değil de sıradan evraklara yazan memurlardan yarım lira ile bir buçuk lira arasında para cezası alınacak ve bu parayı ödemeyen memurlar Damga Nizamnamesi'ne göre cezalandırılacaktır.²⁵⁷

1905 yılında maliye memurlarının intihabı için komisyon oluşturulmuş ve bu komisyonun çalışma sistemi düzenlenmiştir. Komisyonun yapacağı imtihanın usulü ve imtihan sonucu memur seçilenlerin tayin edilecekleri görev ve sınıfları belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre maliye memurları üç dereceye ayrılmış ve her derece de kendi içerisinde derece ve sınıflara ayrılmıştır. Birinci derece maliye memurları vilayet defterdarları olacaktır. İkinci derece devlet memurları üç sınıfa ayrılacaktır. İkinci derece birinci sınıf maliye memurları, idari olarak doğrudan merkeze bağlı livaların (elviye-i gayri-mülhaka) ve birinci sınıf livarın muhasebe mümeyyizleri ve tahrir müdürleri olacaktır. İkinci derece ikinci sınıf maliye memurları, ikinci sınıf liva muhasebecileri, ikinci sınıf vilayet muhasebe mümeyyizleri ve tahrir müdürleri olacaktır. İkinci derece üçüncü sınıf maliye memurları, üçüncü sınıf liva muhasebecileri, üçüncü sınıf vilayet muhasebe mümeyyizleri ve tahrir müdürleri olacaktır. Üçüncü derece maliye memurları ise beş sınıfa ayrılacaktır. Üçüncü derece birinci sınıf maliye memurları, birinci sınıf kazaların malmüdürleri, vilayet muhasebe mukayyitleri, liva muhasebe başkâtipleri, liva vergi memurları ve vilayet tahrir idareleri mizan kâtipleri olacaktır. Üçüncü derece ikinci sınıf maliye memurları, ikinci sınıf kazalar mal müdürleri olacaktır. Üçüncü derece üçüncü sınıf maliye memurları, üçüncü sınıf kazalar malmüdürleri, vilayet muhasebe mukayyit muavinleri ve liva muhasebe mukayyitleri olacaktır. Üçüncü derece dördüncü sınıf

²⁵⁷ **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.61.**

maliye memurları, mal müdürü muavinleri, tahsilat müfettişleri, muhasebe, mal ve vergi kalemleri kâtipleri olacaklardır. Üçüncü derece ve beşinci sınıf maliye memurları sandık eminleri ve tahsildarlar olacaklardır.²⁵⁸

Daha evvel memurlara getirilen imtihan usulü hızla diğer dairelerde de uygulanmaya başlanmıştır. 1906 yılında Rüşumat memurlarının imtihan usulü belirlenmiştir.²⁵⁹ Daha sonra rüşumat memurları için teftiş heyeti oluşturulmuş oluşturulan teftiş heyetinin çalışma usulü belirlenmiştir.²⁶⁰ Yine taşralarda görev alan vakıf memurlarıyla ilgili olarak yapılan düzenleme ile diğer memurluklarda olduğu gibi bir imtihan komisyonu oluşturulmuş ve bu imtihan komisyonun görev tanımlaması yapılarak memurlarda aranacak özellikler belirlenmiştir. Memurlar maliye memurlarında olduğu gibi sınıflara ayrılmıştır. Sınıflandırma üç sınıf evkaf muhasebeciliği ve üç sınıf evkaf müdürlükleri şeklinde belirlenmiştir. Kaza evkaf memurları, evkaf baş kitabetleri, vilayet evkaf sandık eminleri ve sandık tahsildarları sınıfı mahsus olarak ayrı bir sınıf olarak belirlenmiştir. Evkaf nezaretinde görev alacak memurların imtihan seçimlerini belirleyen bu nizamname de 1906 yılında yürürlüğe girmiştir.²⁶¹

Herhangi bir memur yargılanmak üzere açığa alındığında maaşı da kesilirdi. Bu da memurların maişet sorunu yaşamalarına ve yolsuzluğa meyletmelerine sebep olurdu. Bu sorunun önüne geçmek için yeni bir düzenleme getirildi. Memurların geçmişe yönelik zararlarının tazmini için ya da geçimlerini sağlamak için bir nizamname hazırlanmıştır. Nizamnameye göre, hakkında tahkikat yapılmak için açığa alınan ve görevinden azledilen bir memurun eğer daha sonra masumiyeti ortaya çıkıp da beraat ederse açığa alındığı vakitten azledildiği vakte kadar olan süre hesaplanarak, o süre için kendisine yarım maaş verilmesine dair irade yayınlanmıştır.²⁶²

Polislere ilişkin düzenlemeler teşkilatlı ve belirli bir sınıf olarak 1845'ten sonra ele alınmaya başlanmıştır, tabii olarak bu tarihten daha öncesinde yapılan düzenlemeler mevcuttur. Fakat modern ihtiyaçlara cevap veren, güvenlik sistemlerindeki dönüşüme paralel olarak profesyonel personele yönelik düzenlemeler 1907 yılında yürürlüğe giren

²⁵⁸ **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.128.**

²⁵⁹ **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.431.**

²⁶⁰ **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.467.**

²⁶¹ **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.628.**

²⁶² **Düstûr, I. Tertîb, C.8, s.600.**

Polis Nizamnamesi ile detaylandırılmıştır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde polis teşkilatının yeniden incelenerek gerekli düzenlemelerin yapılması gündeme gelmiştir. 1904'te Selanik'te Zabıt Mektebi açılmış ve daha sonra İngiliz subayların yönetiminde Jandarma eri yetiştirmek üzere yeni bir okul açılmıştır. 1907'de ise hazırlanan Polis Nizamnamesi ile Selanik'te polis adaylarının daha iyi eğitim almaları amacıyla Polis Mektebi açılmıştır. Bu okul polislik mesleğinin kurumsallaşması anlamında atılan ilk adım olmuştur.²⁶³ 1907'de yürürlüğe giren nizamnamede polislerin ve zabıtalının görev tanımları yapılmış, teşkilatın hiyerarşisi düzenlenmiş, tüm polis idaresi zaptiye Nezareti'ne bağlanmış, tüm personelin sınav ve tayin usulleri belirlenmiştir. En önemli bu nizamname ile polis meclisleri açılması kararlaştırılmıştır. Polis meclisleri taşra ve vilayetlerde bağlı buldukları zaptiye nezareti makamından gelen tahkikat ve emirleri yerine getirmekle görevli olacaklardı. Verilen tahkikat vazifesini tamamlayıp Savcıya teslim edeceklerdi. Meclisler cinayet ve ceza kanununun 255, 258, 260, 263. ve 264'üncü maddelerine göre hapsedilmesi gerekli olan kişilerin evraklarını yine Savcılığa vereceklerdir. Meclisler bağlı buldukları dairede görevli polislerin sicillerini de tutacaklardır. Polis meclisleri buldukları bölgelerde işlenen suçların türünün, suç işleyenlerin isimlerinin, mensup oldukları dinin ve mezhebin aylık istatistğini tutmakla görevli olacaklardır. Tuttukları bu istatistik cetvelini hey ay Zaptiye Nezareti'ne göndereceklerdir. Polis meclisleri ve polisler öyle görülüyor ki bu dönemde toplumun asayişini temin konusunda ve toplumun sosyolojik analizini yaparak bulunduğu bölgede çıkabilecek olaylara karşı alınacak tedbirlerde büyük rol oynamışlardır. Nizamnamenin son bölümü olan üçüncü babı, polislerin hangi durumlarda suçlu sayılacaklarına ve mahkemeye çıkarılması ve cezalandırılması için uyulacak esasları içermektedir.²⁶⁴ 1907 yılında yine, Maliye Nezareti'nde daha evvel yapılan düzenlemeye ek olarak her daireye vilayet maliyesinin teftişi için maliye müfettişi ve bu müfettişlere bağlı kâtip atanmasına karar verilmiştir. Bu nizamnamede vilayetlere tayin edilecek maliye müfettişleri ve müfettişlere bağlı kâtiplerin görevleri, görev süreleri ve tayin usulleri belirlenmiştir.²⁶⁵

²⁶³ Polis teşkilatındaki idari gelişmeler için bkz. İdris Karabörk (ed.), **Belgelerle Türk Polis Tarihi**, 2.b., Ankara, 2014; Ülkü Köksal, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon Polis Mektebi", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı:19, 2015, s.139-66.

²⁶⁴ **Düstûr, I. Tertîb**, C.8, s.666.

²⁶⁵ **Düstûr, I. Tertîb**, C.8, s.700.

Abdülhamid döneminde yoğun olarak mülki, idari ve adli daireler ve bu dairelerde görevli memurların görev ve sorumlulukları ile ilgili nizamnameler yürürlüğe konulmuştur. Yürürlüğe konulan bu nizamnamelere ek olarak sağlık, eğitim ve toplumsal ihtiyaçlara dair ortaya çıkan gereksinimlere cevap vermek üzere de pek çok nizamname yürürlüğe konulmuştur. Burada verilenler sadece memurların vazife, yetki salâhiyetleri, yargılanmaları ve cezalandırılmalarına dair yürürlüğe konulmuş olan nizamnamelerdir. Görüldüğü kadarıyla resmi kurumlara ve bu kurumlarda görev yapan memurlara dair yürürlüğe konulan tüm nizamnamelerde, memurlara imtihan usulü standart hale getirilmiş ve özellikle her yayınlanan iradede memurların ilgili okullardan mezun olması şartının Memurin İntihab Komisyonları'na aranılması belirtilerek ihtiyaca göre hukuk, mülkiye ve polis mektebi mezunu olma şartı tüm memurların intihab usullerinde aranılan ön koşul olmuştur.

2.5. II. Abdülhamid'e Sunulan Layihalarda Sivil Bürokrasi Algısı

Sultanların belli bir konuda layiha hazırlatması, bu layihalar minvalinde siyasi ve sosyal politikalar belirlemesi Türk devlet geleneği içerisinde var olan bir anlayıştır. Türk devletlerinde entelektüellerin devlet idarecilerine takdim etmiş olduğu eserlerin listesi büyük bir yekûn oluşturmakta ve içerikleri, yaşanan dönemin sosyal kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi hayatı ve devlet adamlarının dünya anlayışları hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Kutatgu Bilig, Siyasetname ve Koçi Bey Risalesi gibi bazı layihalar, dönemine dair önemli tarihi vesikalar olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁶ Tarihi süreç içerisinde yaşanan problemlerin niteliğine göre layihaların içeriği ve problemlere getirmiş olduğu çözüm önerileri farklılık arz etmiştir. Tanzimat öncesi layihaları, genellikle idarecilerin ve toplumun dini yaşayışa riayet etmemeleri ve geleneksel kültürden (kanun-u kâdim, örf) kopuşu problemlerin temeli olarak nitelendirmiş, geleneği özetleyerek (genellikle Kanuni Sultan Süleyman ve öncesi döneminin yaşam biçimi) muhafazakâr ve ahlaki çözüm önerileri etrafında şekillenmişlerdir. Yıllar geçtikçe savaşlarda alınan yenilgiler üzerine layihalar daha çok askeri reform odaklı şekil almaya başlamıştır.²⁶⁷

²⁶⁶ Ali İbrahim Savaş, "Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit Ve Teklifler", **Bilig**, Sayı:9, 1999, s.88.

²⁶⁷ Mehmet Öz, **Kanun-ı Kadimin Peşinde : Osmanlı'da Çözülme Ve Gelenekçi Yorumcuları : XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına**, İstanbul, 2005, s.37-54; Savaş, "Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit Ve Teklifler", s.88.

Nitekim III. Selim ve II. Mahmud'a sunulan layihalar, büyük çoğunlukta problemlerin kaynağını askeri temellere dayandırmış ve çözüm olarak askeri reformları öngörmüştür. Avrupa'da yaşanan yeni siyasi gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan devlet, millet ve vatandaş kavramlarının neticesinde anayasacılık, vatandaşlık ve kanuni eşitlik prensipleri Tanzimat'tan hemen önce sunulmuş olan layihalarda yer almaktadır. Tanzimat Dönemi boyunca askeri ve siyasi layihalar eşliğinde mütemadiyen yapılan reformlarla da Osmanlı bürokratik ve toplumsal yapısında görülen akültürasyonun farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Abdülhamid döneminde ise layihaların içeriği daha önce görülen askeri ve siyasi konuların ötesine geçerek geniş bir yelpazede tüm meselelerle ilgili olmuştur.

Layihalar hazırlanış amaçlarına bağlı olarak ıslahat yapmak ve görüş bildirmek üzere sınıflandırılabilir. Islahat yapmak üzere hazırlanan layihalar sultanın emri üzerine belli kişi, grup ya da daire tarafından hazırlanan raporlardır. Bu layihalar bir bölgede yapılan teftiş neticesinde gözlemlenen sorunlar, yabancı bir ülke nezdinde görevli bir memurun o ülkenin bürokratik ve siyasal işleyişi hakkında edinmiş olduğu intibaları aktardığı raporlar gibi layihalardır.²⁶⁸ Görüş bildiren layihalar ise herhangi bir mesele hakkında görüşleri alınmak üzere padişah tarafından kendisine doğrudan verilen yazılı veya şifahi emir üzerine ilgili kişi tarafından kaleme alınan layihalardır. Ahmet Cevdet Paşa'nın layihaları bu tür layihalara örnek teşkil etmektedir.²⁶⁹

Yeni yürürlüğe konulacak kanunlar ya da bir kanunda yapılacak değişikliklerin sebeplerini açıklamak için de layihalar hazırlanmıştır. Bu layihalar yürürlüğe konulacak kanunname, nizamname, talimatname, mukavelename, şartname gibi belgelerin taslağı olup resmi daireler ya da devletin anlaşmış olduğu şirket ve şahıslar tarafından hazırlanabilmektedir.²⁷⁰ Tanzimat döneminde sunulan layihaların içerisinde öne çıkanlar, Sadık Rıfat Paşa, Âli Paşa, Ziya Paşa, Mustafa Fazıl Paşa ve Midhat Paşa'nın layihalarıdır.

²⁶⁸ Ali Karaca, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)**, İstanbul, 1993, s.79-157; Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, İstanbul, 1998, s.335; Mahir Aydın, "Livadya Sefâretleri Ve Sefâretnâmeleri", **Belgeler**, C. XIV, Sayı:18, 1992, s.321-359.

²⁶⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12**, ed. Cavid Baysun, Ankara, 1953, s.76-83;Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, s.337.

²⁷⁰ Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, s.337.

Ele aldığımız dönemde Osmanlı Devleti, Rusya ile yaşanan savaş (1877-1878) neticesinde büyük bir hezime uğramış ardından Avrupa'nın dâhili ve harici işlere olan müdahaleleri gündeme gelmiştir. Maliye büyük bir iflasa sürüklenmiş, Ermeni meselesi, Kıbrıs meselesi, Mısır meselesi, Hicaz bölgesinin devlete bağlılığının yeniden kuvvetlendirilmesi, azınlıklar sorunu, anayasal reform gibi problemler devlet ricalini meşgul eden problemlerin ana başlıklarıdır. Bu problemlerle uğraşırken devleti ayakta tutabilmek için başta eğitim olmak üzere askeri, mali, idari alanlarda ıslahatlar yapılmak mecburiyetinde kalınmıştır.

Tabiatında vehimli bir mizaca sahip olan Abdülhamid'in, kendisine sunulan jurnaller ve devlet adamlarının da etkisiyle vesveseli denilebilecek bir karaktere büründüğü ifade edilmektedir. V. Murad'ı tekrar tahta çıkarma teşebbüsleri, amcası ve kardeşinin hal edilmeleri onun vehimini tetikleyen etkenlerdir. Fakat aynı zamanda vehimli olarak ifade edilen karakterinin aksine soğukkanlı ve cesur olduğu da Yıldız Camii'ndeki bombalı suikast hadisesinde görülmüştür.²⁷¹ Abdülhamid vehimli tabiatının da etkisiyle saltanatı boyunca uygulamaya konulacak tüm politikaları, fikri aşamasından yürürlüğe hazır hale gelinceye kadar en ince ayrıntısına kadar bizzat denetlemiştir. Bu maksatla kendi şahsi denetimi altında Yıldız Sarayı'nda bir danışman grubu oluşturmuştur. Bu danışman grupları idari kararların niteliğine göre farklı komisyonlar oluşturarak alternatif bir hükümet gibi çalışmıştır. Sadrazam her türlü kanun, nizamname ve talimatname teklifini sultana sunar, sultan da uygun görmüş olduğu komisyona meseleyi havale ederek görüş ve önerilerini kendisine bildirmelerini isterdi.²⁷²

Abdülhamid, iç politikada sıkı bir merkezîyetçi politika benimsemiş hatta bu konu bazı yabancı elçiler tarafından ifrat derecesinde merkezîyetçilik olarak yorumlanmıştır.²⁷³ Vilayetlere göndermiş olduğu irade ile devletin her türlü idaresinde ıslahı düşünülen konu hakkında kendisine layihalar sunulmasını istemiştir.²⁷⁴ Abdülhamid'in kendisine ıslahı

²⁷¹ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", s.223-224; Tahsin Paşa, **Abdülhamid Ve Yıldız Hatıraları**, İstanbul, 1931, s. 13-14-27 vd.

²⁷² Küçük, "Abdülhamid II", s.222; Gökhan Çetinsaya, "Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış", 2005, s.132; Mustafa Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.20.

²⁷³ Mustafa Oğuz, "Romanya Sefirinin, Osmanlı Devlet Nizamı Hakkında II. Abdülhamid'e Takdim Ettiği Lâyhası", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 26, 2010, s.83.

²⁷⁴ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, s.20.

gereken konularda layiha sunulmasını isteyen iradesi ve devletin idaresini tümüyle eline alarak merkezi bir politika benimsemesi ona sunulan layihaların bir hayli yekûn tutmasına neden olmuştur. Sunulan layihaların sayfası, dili, konusu büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Tek sayfa varaklardan risale ve kitaplara kadar pek çok layiha vardır.²⁷⁵ Layihaların konuları oldukça geniş bir yelpazeyi ihtiva etiği için biz sadece mülki idare ve memurlarla ilgili dikkat çeken ifadeleri ele alacağız.

Abdülhamid'e sunmuş oldukları ıslahat layihaları ile öne çıkan askeri ve mülki erkân, Tunuslu Hayreddin Paşa, Küçük Mehmed Said Paşa, Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa, Ahmed Şakir Paşa, Ahmed Cevdet Paşa, Fuad Paşa, Nusret Paşa, İsmail Hakkı Paşa, Kol Ağası Mehmed Tevfik Bey, Adana Nüfus Nezareti Baş Kâtibi İzzet Sami Bey, Mardin Mutasarrıfı Şükrü Paşa, Hamidiye Alayı Yüzbaşılardan Mehmed Bey'dir. Ayrıca Romanya sefiri ve İngiltere elçisi Henry Layard'ın sunmuş oldukları ıslahat layihaları da dikkate alınanlardan olmuştur.

Tunuslu Hayreddin Paşa altı adet layiha sunmuştur ve layihalarında dâhili ve harici bazı sorunlardan bahsettikten sonra memur sayısının devletin ihtiyaç duyduğundan birkaç kat fazla olduğunu, memurların görevde kalmak için her türlü kötülüğü yaptıklarını, hazinenin sıkıntılı durumundan dolayı hem görevdeki hem de emekli durumundaki memurlara maaş verilemediğini ifade etmiştir. Memurlara maaş verilememesinin onları yolsuzluğa ve düşkünlüğe ittiğini belirtmiştir. Ayrıca memurlardaki bozulmanın en büyük sebebinin iş bölümü olmaması ve birbirlerinin işlerine müdahale olduğunu ifade etmiştir.

Hayreddin Paşa'ya göre bu sorunun çözülmesi için, eldeki mevcut memurlar liyakat ve becerilerine göre istihdam edilmeli, vilayet sınırları valilerin yılda birkaç kez teftiş edebileceği şekilde yeniden düzenlenmeli ve asayiş için jandarma teşkilatı tanzim edilmelidir. Vilayetlerde tayin edilen memurların tayin şekilleri düzenlenmeli, memurlar sık sık teftiş edilmeli, vergiler tam ve düzenli olarak toplanmalı, kara ve deniz kuvvetleri yeniden yapılandırılarak personel sayısı azaltılmalı, memurlar keyfi şekilde azledilmemeli, memur sayısı arttırılmamalıdır. Memur ve emekli maaşları düzenli bir şekilde verilmeli, memurlara mahsus sicil defterleri tutulmalı, mükâfatlandırma ve cezalandırma sistemi tüm dairelerde etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Her memur

²⁷⁵ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyahalar, s.25.

vazifesini bulunduğu dairenin nizamnamesi doğrultusunda yerine getirmeli, amirlerinden başka kimseye mesul olmamalıdır. Memurlar yazışmalarda ve işlemlerde hiyerarşiye dikkat etmeli, doğrudan saray ile irtibata geçerek işini yaptırmaya gayret eden memurlar cezalandırılmalıdır. Memurlar arasında “su-i ahvalleri” sabit olan kişiler azledilmelidir. Suçsuz memurların azledilmekten korunmalarını temin etmek için gerekli hukuki düzenlemeler yapılmalıdır. Tebaanın büyük çoğunluğu Arap olduğu halde Araplara devlet dairelerinde daha az görev verildiği, gerekli bölgelerde daha fazla Arap memur istihdam edilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Memurların yabancılarla olan münasebetlerinin takip edilmesini, azledilen bir memurun yabancı nüfuzu kullanarak devlet üzerinde baskı yapılmasının önüne geçilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Vilayetlerde vali, defterdar, mektupçu ve idare meclislerinin faydalı olamadığını, bunun sebebinin de valilerin görev sürelerinin kısa olmasından kaynaklandığına dikkat çekmiştir.²⁷⁶

Küçük Mehmed Said Paşa II. Abdülhamid’in saltanatı boyunca yedi defa sadrazamlıkta bulunmuştur. Abdülhamid’in kendisinden sık sık fikrine başvurduğu devlet ricalindedir. Abdülhamid’in isteği üzerine pek çok layiha kaleme alan Said Paşa layihalarında, maliyenin ıslah edilmesini, merkez ve eyalet idarelerinde ıslahat yapılmasını, tebaanın bağlılığını arttırmak için eğitim alanında ıslahat yapılmasını tavsiye etmiştir.²⁷⁷

Said Paşa’ya göre devletin gerileme sebepleri, ilmiye sınıfının bozulması, mülki ve askeri kanunların işlevsiz hale getirilmesi, devlet erkânı içerisinde yakınlık ve rüşvetle iş görme hastalığı, yabancı devletlerin kandırmaları ve yabancı casusların faaliyetleriydi. Said Paşa ıslahatın başarıya ulaşması için eğitim ve güzel ahlakın yaygınlaştırılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Ahlâkın bozulmasının sebeplerinin de nifak, kizb, vatan sevgisi yoksunluğu olduğunu, teselli kaynağını ise bu davranışların henüz halka sirayet etmemiş olması olduğunu ve bir an önce önlem alınması gerektiğini ifade etmiştir. Said Paşa, eğitim alanında yapılması gerekenlere dikkat çektikten sonra adli sistemin de ıslah edilmesi gerektiğini, gayrimüslim tebaanın adli alandaki bozulmalardan dolayı devletten

²⁷⁶ Oğuz, II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyihalar, s.53-72.

²⁷⁷ Zeki Çevik, Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa (siyasi hayatı), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988, s.38-44; Yaşar Öcal, Said Paşa’nın Devlet Ve Toplum Anlayışı, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s.37-41.

soğuduğunu ifade etmiştir. Ülkede adaletin tecelli edebilmesi için hukuk mekteplerinin kurulmasını, hapisanelerin ıslah edilmesini ve hâkimlerin seçiminde “su-i intihabattan” uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. Said Paşa, gayrimüslimlerin devlet memuru olarak istihdam edilmelerinde bir sakınca olmadığını fakat istihdam edilen gayrimüslimlerin devletin menfaatlerini düşünen kişilerden seçilmesi gerektiğini ve diplomasi de ise Müslüman memurların seçilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁸

II. Abdülhamid’in fikirlerine değer verdiği ve üç kez sadrazamlık yapmış olan Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa da Abdülhamid’e birçok layiha sunmuştur. Mehmed Kamil Paşa layihalarında Osmanlı Devletinde “kaht-ı rical” olmadığını problemlerin kaynağının plan ve düzen eksikliğinden meydana geldiğini ifade etmiştir. Yapılması gerekenin beş-on yıllık kalkınma planları hazırlanarak plan doğrultusunda çalışılması olduğunu ifade etmiştir. Yapılan planların doğru bir şekilde yürütülmesi için en büyük memurdan en küçüğüne kadar hepsinin de ahlaklı ve dirayetli, hamiyetli ve sadakatli kişilerden seçilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Memurlarda mükâfat ve cezalandırma usulünün uygulanmasını böylece hak eden kişilerin rütbe, mansıb, nişan ve madalya ile ödüllendirileceğini, rüşvetin önleneceğini görevini kötüye kullananların ise cezalandırılmasını tavsiye etmiştir.²⁷⁹

Abdülhamid’in fikirlerine kıymet verdiği değerli şahsiyetlerden birisi de Ahmed Şakir Paşa, onun en önemli danışman kadrosu içerisindeydi. Ahmed Şakir Paşa Abdülhamid’in yaver-i ekremi olmadan önce pek çok başarılı görevler yerine getirmiştir. Bu görevlerdeki üstün başarısı onu Abdülhamid’in sağ kolu haline getirmiştir.²⁸⁰ Abdülhamid hemen her konuda Şakir Paşa’nın fikrine başvurmuştur. Bu nedenle Şakir Paşa’nın birçok layihası bulunmaktadır. Şakir Paşa layihalarında, çekilen maddi sıkıntılardan dolayı memurların geçimlerini sağlamak için gayr-i meşru yollara saptıklarını, bu nedenle devletin mali durumunu iyileştirmek için girişilen tasarruf tedbirlerinden, memurların maaşlarından kesintiye gidilmesi fikrinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

²⁷⁸ Oğuz, II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyhalar, s.73-80.

²⁷⁹ İsmail Şen, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832-1913), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995, s.51-55; Oğuz, II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyhalar, s.81-84.

²⁸⁰ Ali Karaca, “Şâkir Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, C.38, 2010, s.307-8.

Padişahı temsil eden kaymakamların maddi yönden desteklenmesini ve idarelerine birer ev, aşçı, hayvan ve hizmetçi verilemesini tavsiye etmiştir. Son olarak memur maaşlarından kesinti yerine memur sayısında kesinti yapılmasının daha uygun olacağını vurgulamış, böylece yaşanan “kaht-ı rical” sıkıntısının da giderileceğini belirtmiştir.²⁸¹

II. Abdülhamid’in yine fikirlerine kıymet verdiği Ahmed Cevdet Paşa, özellikle yazılı ve sözlü emirlerle Şakir Paşa gibi hemen her konuda fikirlerini istediği, Osmanlı Devleti’nin son asırda yetiştirmiş olduğu önemli devlet adamlarından birisidir. Cevdet Paşa layihalarında mahkemelerde sadece Müslüman hâkimlerin başkan seçilmesi gerektiğini fakat Müslümanlardan ehil hâkim çıkmadığını bir an evvel işinde ehil, şer’i hukuku ve Avrupa hukukunu bilen Müslüman hâkimlerin yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁸² Cevdet Paşa ilmiyeyi, adliyeyi ve Avrupa hukuk sistemini bilen üç sınıf kişilerden mahkeme aza ve başkanlarının tayin edildiğini, kendisine göre sadece ilmiye sınıfından aza seçilmesi gerektiğini fakat ilmiye sınıfındaki yozlaşmadan²⁸³ dolayı bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Cevdet Paşa eğitim alanında tüm mekteplerin ıslah edilmesi ve mekteplerin her derecesinde dini ilimlerin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Cevdet Paşa genel politika hakkında sunmuş olduğu layihasında, Osmanlı Devleti’nin tek başına ayakta durmasının mümkün olmadığını ancak Avrupa devletlerinin birbirleri arasındaki iktidar mücadelelerini kendi menfaatine kullanarak bunun mümkün olduğunu ifade etmiştir. İngiltere ve Rusya’nın Osmanlı Devleti’ni paylaşımı noktasındaki politikalarından bahseden Cevdet Paşa, bunun sebebinin dâhili işlerde yapılan hatalar kadar dış politikada da büyük hatalar yapılmış olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu hataya sebep olanların da memurlar olduğunu, bu yüzden memur rejiminde ıslahat yapılmasını tavsiye etmiştir. Cevdet Paşa çözümün, padişahın kararlı ve yerinde tedbirler almasına, ehliyetli ve işini bilen devlet adamları seçmesine bağlı olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴

²⁸¹ Oğuz, II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyihalar, s.84-90.

²⁸² İrem Diler, Ahmed Cevdet Paşa’nın Devlet, Hukuk Ve (Yeni Osmanlılarla Karşılaştırmalı Olarak) Anayasa Görüşü, **Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019, s.22.

²⁸³ Elif Merve Koç, Ahmet Cevdet Paşa Ve Osmanlı Devleti’nde Eğitimin Modernleşmesi, **Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-, 2017, .s29.

²⁸⁴ Çağatay Ceylan, Osmanlı Modernleşme Sürecinde Ahmet Cevdet Paşa’nın Yönetim Anlayışı, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2019, s.88-95.

II. Abdülhamid'in yaver-i ekremlerinden Fuad Paşa da dâhili alanda yapılması gereken ıslahatlara dair bir layiha sunmuştur. Fuad Paşa layihasında özellikle vali, kaymakam, müdür gibi birinci sınıf idareci memurların devletin kanun ve nizamlarını, uluslararası hukuk kurallarını ve yabancı devletlerle yapılan anlaşmaları bilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle tayin edilen kişilerin dikkatli seçilmesini tavsiye etmiştir. Çünkü bu memurların en küçük hatalarını, Osmanlı Devleti içerisinde görev yapan konsolosların uluslararası bir sorun haline dönüştürdüğüne dikkat çekmiştir. Fuad Paşa, vali ve mutasarrıflara memur seçim ve tayinlerinde daha geniş yetkiler verilmesini ve bir anlamda “adem-i merkeziyetçi” bir yapıyı vilayet idarelerine dair çözüm önerisi olarak sunmuştur. Fakat bu düşünce Abdülhamid'in idare anlayışı ile uyuşmadığı için uygulama sahası bulamamıştır.

Fuad Paşa, İstanbul belediyesinde gereksiz sayıda memur istihdam edildiğini, beceriksiz ve liyakatsiz mühendis ve idareciler yüzünden belediye kaynaklarının israf edildiğini bu nedenle İstanbul'un kötü idare edildiğini ifade etmiştir. Adli sistemdeki sorunlara da değinen Fuad Paşa, hâkim seçiminde kanunları bilen, sadık, ahlaklı ve nüfuzlu kişilerin etkisine girmemiş kişilerden olmasına dikkat edilmesini tavsiye etmiştir. Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti'nde hâkim maaşlarını karşılaştıran Fuad Paşa, hâkim maaşlarının düşük olduğunu ve hâkimlerin rüşvet, iltimas gibi yollara sapmaması için maaşlarının arttırılmasını tavsiye etmiştir.

Paşa, devlet memuru seçiminde ehliyet ve liyakatin ön plana alınması gerektiğini ve devlet hizmetinde başarıları görülmüş namuslu ve liyakatli devlet memurlarının korunup gözetilmesini tavsiye etmiştir. Devlet memurluğunun belirli bir kanun ve nizam altına alınması gerektiğini belirtmiştir. Fuad Paşa memurların yetki ve sorumlulukların net çizgilerle belirlenmesinin hem memurların işlerini kolaylaştırması bakımından hem de yetki karmaşasının çözülerek devlet dairelerinde işlerin daha hızlı neticelendirilebileceğinin üzerinde durmuştur. Bunun için de her sınıf memurun yetki ve hareket sahasını belirleyen iç tüzük nizamnameleri (dâhili nizamnameler) hazırlanmasını ve her daire için hazırlanacak bu nizamnameler çerçevesinde memurların idari

sorumluluklarının tayin edilmesini tavsiye etmiştir. Bu önemli tavsiye, Abdülhamid döneminde hızla uygulanan bir reform olmuştur.²⁸⁵

II. Abdülhamid döneminde layihaları ile ıslahat teklifleri sunan bir diğer önemli devlet adamı da Nusret Paşa'dır. Nusret Paşa layihasında, devletin içerisinde bulunduğu krizden kurtulmak için devletin her kademesinde hızlı bir ıslahat çalışmasına girişilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Radikal bir şekilde ilk yapılması gerekenin, devletin en üst makamlarının değiştirilmesi olduğunu, öncelikle devlerin en üst kademesinin ehliyetsiz ve kifayetsiz durumlarını işaret etmiştir. Nusret Paşa, devlet erkânını çokça eleştirmiş ve devletin çekmiş olduğu bütün sıkıntıların Reşit Paşa ve onun yetiştirmiş olduğu devlet adamlarının yolsuzluklarından, adam kayırmalarından, askeri ve mülki idareyi bozmalarından kaynaklandığını belirtmiştir.²⁸⁶

Devletin bu kadar kötü idare edilmesinin sebebinin felaketlerin geleceğinin bilinmesine rağmen niçin ehliyetli devlet adamı yetiştirilmediğinden ve devlet mallarının israf edildiğinden dolayı olduğunu ifade etmiştir. Nusret Paşa diğer sıkıntıların sebeplerinin de genel olarak düzensiz ümera ve memur yetiştirme politikası ve devlet erkânının memuriyetlerini kendilerinden sonra evlat ve yakınlarından birisine tahsis etmelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Nusret Paşa, liyakatsiz ve torpille iş başına gelmiş bu kişilerin derhal görevden alınması gerektiğini belirtmiştir. Memurların yüzde yirmisinin devlet hizmetinde kullanılabileceği, geri kalanının emekli edilmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumun nedenini kaht-ı rical ile açıklamış ve layihasında pek çok kere ülkeyi bu duruma getirenlerin, ağır ifadelerle eleştirdiği bu devlet adamları olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁷

Kol Ağası Mehmed Tevfik Bey de sunmuş olduğu layihasında durumu askeri bir bakış açısıyla incelemesi yönüyle dikkate değerdir. Mehmet Tevfik Bey, memurların inanılmayacak derecede cahil ve iktidarsız olduklarını ifade etmiştir. Aşar memurlarının vergilerden yapmış oldukları hırsızlıkları da örneklerle anlatan Tevfik Bey hükümet memurları hakkındaki ağır ithamlarından sonra adliye ve aşar memurları hakkında da

²⁸⁵ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, s.100-110.

²⁸⁶ Gökhan Çetinsaya, "Sultan Abdulhamid II's Officials: The Case Of Nusret Paşa At Baghdad 1888-1896", **Osmanlı Araştırmaları**, C.XXI, 2001, s.257-260.

²⁸⁷ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, s.125-130.

aynı ithamlarına devam etmiştir. Bitlis, Van ve Erzurum gibi bölgelerde ehliyetsiz ve kötü ahlak sahibi memurların görevlendirilmesinin halkın memurlara ve devlete olan güvenini zedelediğini bu durumun derhal düzeltilmesini tavsiye etmiştir.²⁸⁸

Mülki idare memurlarından Adana Nüfus Nezareti Başkâtibi İzzet Sâmî Bey de Abdülhamid'e bir layiha sunmuş, genel olarak nüfus daireleri ve nüfus memurlarının sıkıntılarını aktarmıştır. İzzet Sâmî Bey, İstanbul ve Anadolu halkının ve memurlarının kıyas kabul edilemeyecek derecede farklı olduğunu belirtmiştir. İstanbul'da görev yapan bir imam ya da muhtarın kanun ve nizamları bildiğini fakat Anadolu'da hiçbirisinin bilmediğini ifade etmiştir. Muallimlerin Müslüman çocukları okutması gerekirken hiç birisinin görevini ifa etmediğini sadece maaş aldıklarını belirtmiştir. Köy imamlarınınsa bir cenaze bile defnedecek bilgiye sahip olmadıklarını üzüntüyle bildirmiştir.²⁸⁹

Yine mülki idare amirlerinden Mardin Mutasarrıfı Şükrü Paşa da II. Abdülhamid'e layiha sunan devlet memurlarındandır. Şükrü Paşa layihasında, hükümet memurlarının halkın elindeki parayı alabilmek için asılsız dava ve şikâyetlerle hükümet merkezine getirerek eziyet ve işkence ettiklerini, eziyet ve işkence ile parasını alamadıkları kişileri eşkıya ve kaçak diye kaydettiklerini, bu kişilerin de hükümet memurlarının ellerine düşmemek için liva merkezine gelemeyerek dağlarda saklandıklarını ve haklarını aramak için isyan ettiklerini bildirmiştir. Şükrü Paşa, Dersim'de kirve geleneğinin yaygın olduğunu, kirvelinin akrabalıktan öte bir yakınlık olduğunu ve bir kişinin kirvesine sahip çıkmamasının büyük bir hakaret olduğunu ifade etmiştir. Bölgede herkesin birbiriyle kirve olduğu için işlenen suçlarla ilgili zaptiyelerin kirvelerini yakalamadıklarını bu nedenle de hükümetin asayiş koruma da yetersiz kaldığını belirterek memleketleri Dersim olan memurların başka bölgelere nakledilmesini tavsiye etmiştir.²⁹⁰

Yabancı elçiler de Abdülhamid'e layiha sunmuşlar ve Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu mali ve idari problemlere dikkat çekerek yapılabilecek ıslahatlar konusunda

²⁸⁸ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, s.143-147.

²⁸⁹ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, s.148-149.

²⁹⁰ Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar, s. 149-151.

fikir vermişlerdir. Yabancı elçilerin sunmuş olduğu layihalar arasında öne çıkanlar İngiltere elçisi Henry Layard ve Romanya sefiri George Ghika'nın²⁹¹ layihasıdır.

Layard layihasında, Osmanlı Devleti'nin doksan üç harbi sonrasında içine düşmüş olduğu idari, mali ve siyasi krizden çıkmasını dört başlık altında incelemiştir. Bu başlıklar emniyet ve asayişin düzeltilmesi, maliyenin ıslahı, adalet sisteminin ıslahı, vilayetlerde durum tespiti yapılarak yapılacak ıslahatlar için planlama yapılmasıdır. Memur maaşlarının çok düşük olduğunu belirten Layard, memurların maaşları yükseltilmedikçe memurların gayrimeşru işlere devlet tarafından yönlendirilmiş olacağını belirtmiştir. Fazla memurların atılmasını görevdeki memurlara da zam yapılmasını ve maaşların zamanında verilmesini vurgulamıştır. Layard ülkede hemen her yerde irtikâb ve yolsuzlukların meydana gelmekte olduğunu validen en küçük memura kadar bütün memurların rüşvete bulaştıklarını ifade etmiştir. Hatta yolsuzluk yapan valilerin yolsuzlukları sabit olduğu halde tekrar tayin edildiklerini bildirmiştir. Rüşvetin önlenmesi için rüşvet alan memurların daha yüksek mevkilere tayin edilmemesi gerektiğini, bu memurların cezalandırılarak bir daha devlet hizmetinde kullanılmamasını tavsiye etmiştir. Ayrıca memur sicil kaydı tutularak tayin işlemlerinde bu sicillere göre yolsuzluk ve rüşvet suçlarının devlet hizmetine girmelerinin önüne geçilebileceğini ifade etmiştir.²⁹²

Bir diğer layiha sunan elçi Romanya sefiri George Ghika'dır Romanya sefiri layihasında, öncelik Osmanlı idari yapısındaki sıkıntılara dikkat çekmiştir. İdari yapıdaki bozulmanın teftiş eksikliğinden, memur çokluğundan, gereksiz toplantılardan ve yürütmeye dair nizamnamelerin karışıklığından kaynaklandığını ifade etmiştir. Ciddi bir teftiş eksikliği olduğunu ve bunun neticesinde de memurların çeşitli kanunsuzluklara meylettiklerini ifade etmiştir. Gereksiz ve uzun süreler alan meclis toplantılarının vükelayı zihnen ve manen yordugunu bu nedenle hiçbir iş yapmaya güç yetiremediklerini belirtir. Vükelanın uzun süre sarayda bulunmasından dolayı vükelanın maiyet memurları da görevlerine gitmeyerek idari işlerin aksamasına neden olmaktadır. Aynı zamanda vükelanın yerel

²⁹¹ Oğuz, "Romanya Sefirinin, Osmanlı Devlet Nizamı Hakkında II. Abdülhamid'e Takdim Ettiği Lâyihası", s. 80.

²⁹² Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyihalar, s.110-117; Nur Aısyah Binte Arshad, 'Layard Of Nineveh' As British Ambassador In Istanbul (1877-1880), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018, s.73-85.

problemleri İstanbul'da kalarak payitahttan halletmelerinin taşraların başıboş bir hal almasına sebebiyet verdiğini, vükelanın habersiz bir şekilde yılda birkaç kez taşralara çıkıp teftiş yapmasını tavsiye etmiştir. Vergilerin toplanmasında yaşanan problemlere değinen sefir, düzgün bir hesaplamanın ciddi bir teftişin yoksunluğundan bahsetmiştir. Düzgün hesaplama yapılmamasından dolayı bazı vergi mükelleflerinin vermesi gerekenin iki üç katı vergi verdiklerini böyle olduğu halde bu toplanan vergilerin ancak yarısının hazineye girdiğini belirtmiştir. Bu düzensizliğin önüne geçmek için ver makbuzlarının kullanılmasını, vergi memurlarına maaş dışında topladıkları vergilerden yüzde verilerek rüşvet ve irtikâpların da önüne geçilebileceğini ifade etmiştir.

Layihaların vurguladıkları pek çok ortak nokta vardır. Bunlar, Osmanlı Devleti'nin idari, mali, kültürel ve dini yönden yozlaşması, memur sayısının fazlalığı, memurların gerek maaş bakımından gerekse özlük hakları bakımından Avrupalı devletlerle karşılaştırıldığında çok kötü şartlar altında görev yaptığıdır. Vakit kaybetmeden bir memur nizamnamesi hazırlanarak en büyük memurdan en küçük memura kadar memurların görev ve yetkileri, daire içerisinde uyacakları kurallar ve ast üst ilişkisi belirlenmelidir. Memur sayısı azaltılmalıdır, rüşvet ve irtikâbı önlemek için memurlara daha cazip maaş verilmeli ve verilen maaşlar düzenli ödenmelidir. Eğitim alanında büyük ıslahat adımları atılmalıdır. Özellikle eğitimin halka yaygınlaştırılmasına gayret edilmelidir. Medreselerde reform yapılarak çağın ihtiyaçlarına uygun müfredat uygulanmalıdır. Mali alanda, toplanan vergilerin ancak yarısı hazineye aktarılmaktadır. Etkili tasarruf politikaları uygulanmalıdır. Rüşvet ve yolsuzluklar önlenerek, üretimin arttırılması teşvik edilmelidir.

BÖLÜM 3: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SİVİL BÜROKRASI SUÇLARI

3.1. Osmanlı Bürokrasisinde Suçu Hazırlayan Ortamlar

Bürokrasilerde suç, devlet teşkilatının günümüze kadar geliştiği zaman içerisinde her dönemde var olmuştur. Gelişen idari yapılanmalar bir müddet sonra yozlaşmaya uğramış, yasaların suç saydığı durumlar ortaya çıkmıştır. Bürokraside işlenen suçların tanımı ve yaptırımları her ülke için farklılık göstermiş olsa da çoğu zaman işlenen suç türleri aynı olmuştur. Bürokrasinin işleyişinde sorun oluşturabilecek ve suç sayılabilecek sorunlar genellikle sorumluluktan kaçma, yönetimde siyasallaşma, kayırmacılık, araçlar yoluyla işlerini yürütme, yolsuzluk, irtikab, devlet memuriyetine yakışmayan uygunsuz haller, iradesizlik, rüşvet ve zimmet gibi sorunlar olmuştur.²⁹³ Bürokrasinin ve dolayısıyla devletin halk nazarında meşruiyetini tehdit eden bu suçlar daha başka sorunların da kaynağı olabilmektedir. Ama bu sorunları yüz elli yıl öncesinin toplumsal ve küresel değerlerine göre düşünmek, zemini bir merkezde karar kılmamış yeni oluşan sistemlerde insan fitratının gereği olarak karşılamak gerekir.

Bürokraside sebeplerini sıraladığımız idari sorunların kaynağını oluşturan hukuki suçlar genel manada ifade edilecek olursa haraç, dolandırıcılık, kayırmacılık, hilekârlık, yasa dışılık, yolsuzluk, ayrımcılık, haksızlık, tehdit, kleptokrasi,²⁹⁴ yakınları kayırmak, yasayı işletmemek, belirli kişileri korumacılık, bölgecilik, simgecilik, yasa tanımazlık, oluru olmaz kılma, sahte sözleşmeler, kendine hizmet ettirme, siyasal atamalar, çıkarıcılık, hırsızlık gibi suçlar olarak sınırlandırılabilir.

Osmanlı Devleti'nin idari sisteminin bozulması ve bürokrasisinde yozlaşma, sosyo-ekonomik yozlaşmayla eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bozulma süreci, devletin geleneksel sisteminin yeterli gelmediğini kabullenerek radikal bir şekilde idari reformlara giriştiği 19. yüzyıl boyunca devam eden uzun bir dönemi kapsamıştır. Sistemdeki bozulma en belirgin olarak merkezi yönetim örgütünde hissedilmiştir. Mali durumun

²⁹³ Çakır, “Bürokrasi ve Suç Olgusu”, s.19.

²⁹⁴ Ülkenin her türlü ulusal kaynağını ve hazinesini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan diktatörlükleri tanımlamak üzere geliştirilen kavram, “kleptokrasi, İng. cleptocracy, kleptocracy”, TDK., http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=200877, (27.10.2018).

devlet hazinesini sıkıntıya sokmasından dolayı yaşanan gelişmeler Osmanlı'ya özel değildir. Paranın değerinde yapılan düşüş, devletin ve savaşların artan masrafları, memuriyetlerin satılması ve vergilerin iltizama verilmesi gibi şeylerin hepsi, diğer Akdeniz devletlerinde de görülmüştür. Fakat oralarda bu hükümetler üzerinde nüfuzu gittikçe artan yeni bir kapitalist ve banker sınıfı ortaya çıkmıştır.²⁹⁵ Osmanlı Devleti'nde ise zenginliğin sınırlandırılması ileride göreceğimiz üzere yerel mütegalibeler olan ayanları ortaya çıkarmıştır. Görevlerin satılması sonucunda sipahilik, valilik, vezirlik ve diğer resmi görevler liyakat ve bilgiye dayalı değil en yüksek ücreti ödeyene göre verilmeye başlanmıştır. Bu görevleri elde edenlerin amacı hizmet değil verdiği ücreti ve rüşveti en kısa sürede halktan telafi etmek olmuştur. Yerel güçler o kadar güçlenmişlerdir ki 18. yüzyılda taşralarda otoriteyi ayanlar, mütesellimler ve voyvodalar ele geçirmişlerdir. Devlet vergi toplama, askerlik işleri ve kamu düzenine ilişkin meselelerde bu güçlerden yardım almak zorunda kalmıştır. Sonuç olarak 1808 tarihli Sened-i İttifak ile ayanların devlet karşısındaki durumu resmiyet kazanmıştır.

Toprak sisteminin bozulmasına dayalı olarak gelişen ekonomik sorunların neticesinde meydana gelen gelişmeler taşra idaresinin bozulmasına neden olurken ilmiye sınıfı da bu gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Ulemanın görevi olan kadı, naip, molla ve imam gibi görevlere ulema değil, rüşvet ve kayırma yoluyla liyakatsiz kişiler tayin olunmaya başlanmıştır.²⁹⁶ Bu şekilde göreve gelen kişiler, ilmiye sınıfından olmadıkları için dini istedikleri şekliyle yorumlamışlar ve halka adaletsiz davranmaya başlamışlardır.²⁹⁷ Görevini rüşvet ve iltimasla elde eden ve ilmiye sınıfından gelmeyen bu yeni tip ulema sınıfının içerisinde kendini kamufle eden yapı, XVIII. yüzyılın sonunda devletin yeniden kalkınması için atılan adımlara ve çoğu zaman da batı kaynaklı kurumların Osmanlı Devleti'ne aktarılması şeklinde gerçekleşen yenileşme hareketlerine karşı ideolojik bir muhalefetin başlıca aktörü haline gelmiştir.²⁹⁸ Bu durum da uzun yıllar

²⁹⁵ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.31.

²⁹⁶ Sencer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, s.57-63.

²⁹⁷ Mustafa Akdag, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 8-12, Sayı:14-23, 1970, s.55-60; Ali Fuat Gökçe, "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi", **Yasama dergisi**, Sayı:14, 2010, s.73; Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebindiklik Cezası Ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 4, 1894, s.79-88.

²⁹⁸ Sencer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, s.59.

eşitlik ve adaleti sağlayan, İslam öğretilerini geliştirilip yaygınlaştıran ulema, doğrudan bakıldığında toplumdaki çözümlenin ve yozlaşmanın sebebi olarak görülmüştür. Hâlbuki yozlaşan idare ile beraber ilmiye sınıfı devletin yeniden inşası sürecinde siyasi ve idari mekanizmaların dışında bırakılmıştır.²⁹⁹ Osmanlı Devleti idari sisteminde yozlaşmaya sebep olan amiller toplumun yozlaşmasından dolayı değil atamalarda görülen liyakatsizlik ve gerekli donanıma sahip personel ve idareci eksikliğinden dolayı olmuştur.

19. yüzyılda isyanlar ve uzun süren savaşlar yanında idari sorunlar, ayanlık kurumunun iktidarı tehdit eder hale gelmesi, rüşvetin artması, liyakatsizlik, kayıtsızlık, bilgisizlik ve menfaat düşkünlüğü devletin artık kaldıramayacağı bir hal almıştır. Köklü bir değişimin gerekliliği hem sefaretnamelerde hem de ıslahat raporlarında belirtilmiştir. III. Selim ve II. Mahmut bu değişimi başlatan hükümdarlar olmuşlardır.³⁰⁰

Tanzimat öncesinde ve Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti memur rejiminde yapılan düzenlemeler, II. Abdülhamid döneminde anayasayla güvence altına alınmış (hem suç hem de cezada keyfiyet kaldırılmış, her daireye özgü iç tüzük hazırlanmıştır) ve her ne kadar II. Abdülhamid meclisi tatil etse de Kanun-ı Esasi yürürlükte kalmış, uygulamada kanunlara riayet edilmiştir. Memurların yargılanması ve personel seçiminde getirilen kriterler de yeniden ele alınmıştır. Bu dönemde sosyal, politik, idari ve ekonomik şartların memurlar üzerindeki etkisi işledikleri suçlarda da gözlemlenebilmektedir. Meşrutiyet yılları Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta en zor yıllarını ihtiva eder. Devletin içinde bulunduğu zor durum Abdülhamid'in idare sistemini de şekillendirmiştir. Abdülhamid genel olarak devletin birliğini sağlamak için güçlü bir merkezîyetçi politika izlemiş, idari, mali, siyasi tüm işleri kendi denetimi altına almıştır. Sultanın merkezi denetimi güçlendirerek ülke birliğini korumak, vilayetlerde de yerel yönetimleri güçlendirerek ayrılıkçı eğilimleri gidermek için Kanun-ı Esasi'de belirtildiği üzere bazı düzenlemelere girişmiştir. Merkezde ve taşrada yönetimi güçlendirmek için daha çok memur istihdam ederek kamu bürokrasisinin hem gelişmesini hem de genişlemesini sağlamıştır. Abdülhamid'in devletin en ücra köşelerine kadar varlığını kendisinden önceki

²⁹⁹ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.21.

³⁰⁰ Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara, 2006, s.37-40; Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batı'nın Etkisi", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara, 2006, s.68-72.

hükümdarlardan daha çok hissettirmesi kamu bürokrasisinde yaptığı düzenlemelerle yakından ilişkilidir. Memurluğun meslek haline getirilmesi, mesleki güvencesinin sağlanması, mali koşullarının iyileştirilmesi, özlük haklarının geliştirilmesi ve kalıcı bir personel idaresi için girişimlerde bulunmuştur. 1878’de mülki ve adli memurların sicil işlemleri, memurların rütbe ve konularına göre aylık işlemleri düzenlenmiştir. 1880’de memurların işe alınmaları ya da atanmaları için objektif düzenlemeler getirilmiştir. 1883’te memurluğa giriş, disiplin, yükselme ve emeklilik işleri düzene bağlanmıştır.³⁰¹

Çıkarılan kanunlarla ve getirilen kriterlerle memurlar için artık işledikleri suçun bir tanımı ve anayasada bu suçun cezası netleştirilmiştir, böylece “kanunsuz suç olmaz prensibi” izlenmiştir. İrtikab, irtişa, kayırma, zimmet suçları artık kanunlarla kesin olarak sınırları belirlenmiştir. Memurlar hakkında yapılan yargı düzenlemelerinin temelini teşkil eden 1858’de Ceza Kanununda memurlarla ilgili suç ve cezaların, tasnif ve tarifi yapılmış, 1872’de Memurin Muhakemat Kanunu ile memurların yargılanmalarına ilişkin düzenli bir usul getirmiştir. 1876 yılında yürürlüğe konulan Kanun-ı Esasi’de de memurlara ilişkin görev ve sorumluluklarının her daire için yapılacak düzenlemelerle belirleneceği belirtilmiştir.

1872’de yürürlüğe giren “Memurin Muhakematına Dair Nizamname”den sonra 1913 yılında “Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 4 Aralık 1999 tarihinde resmi gazetede yürürlüğe giren 4483 sayılı “Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun” ile yürürlükten kaldırılmıştır. Görüldüğü üzere 1872 tarihli nizamname, memur suçları ve cezaları konusunda günümüzde yürürlükte olan kanunların temelini teşkil etmiştir. II. Abdülhamid döneminde yürürlükte olan nizamnameye göre, suçu dolayısıyla mahkemeye çıkan memurların aldıkları cezalar ya da açtıkları temyiz davaları neticesinde affedilmeleri günümüzde bürokrasinin yozlaşmasına dair yapılan çalışmalara ışık tutabilecektir.

II. Mahmud döneminden itibaren yapılan bürokratik düzenlemelerin hedefi, bürokraside yolsuzluk, rüşvet, zimmet ve kayırmacılık, rantların sağlanabilirliğinin neticesinde görevin suiistimal edilmesi, devlet memurunun otoritesini kötüye kullanmasının önüne

³⁰¹ Sencer, **Türkiye’nin Yönetim Yapısı**, s.94.

geçmek olmuştur. Çoğu zaman memurların görevleriyle ilgili işledikleri suçlar genel olarak “yolsuzluk” olarak tanımlanmıştır ve günümüzde yaygın tanımı ile "kamu gücünün özel çıkarlar için kötüye kullanılması" şeklinde tanımlanmaktadır.³⁰² Belgelerde geçen yolsuzluk tabiri incelendiği zaman yolsuzluk suçu çok çeşitlilik arz etmektedir. Bazen devlet malını zimmetine geçirmek,³⁰³ bazen halka zulmetmek³⁰⁴ ve bazen de nüfus sayımında yapılan usulsüzlükler³⁰⁵ gibi suçlar yolsuzluk olarak nitelendirilmiştir. Bu yüzden yolsuzluğun tanımını ve kapsamını daraltmaktan ziyade yolsuzluğa sebep olan temel dinamiklerini incelemek yerinde olacaktır.

Yolsuzluk kavramı, Osmanlı bürokrasisinde genellikle en çok şikâyet konusu olan rüşvet, zimmet, adam kayırmacılık, irtikab ve ihtilas gibi davranışların tümünü ifade etmek için kullanılmıştır. Menfaat sağlama ve yetkinin kötüye kullanımı sonucunda meydana gelen bu davranışlar genellikle kanunlar ve kaynak yetersizliğinden dolayı kamu görevlilerinin maaşlarının düşürülmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Özellikle tekel rantlarıyla ilgili kanunların iyi düzenlenmediği durumlarda yolsuzluk davranışı daha çok görülmüştür. Kanunlardaki boşluklar etik prensipleri olamayan yöneticileri yolsuzluğa iten bir neden olmuştur. Aşırı fazla iş yükü olan ve yavaş işleyen bürokrasi yolsuzluğa iten bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bürokratik işlemlerin yoğunluğu devlet dairesindeki işlemleri hızlandırmak için rüşveti mümkün kılmakta, yozlaşmış bürokratlar daha fazla rüşvet alabilmek için bürokratik işlemleri çeşitlendirerek zaten fazla olan iş yükünü daha da ziyadeleştirebilmektedirler.³⁰⁶

İncelediğimiz dönemde kamu görevlilerinin görevleri ile alakalı işledikleri suçlar, genel olarak yolsuzluk kapsamında ele alınıp 1872 yılına ait “Memurin Muhakematına Dair Nizamname”ye göre yargılanırken, görevi ile ilgili olmayan kişisel suçlarından dolayı yargılanmaları hususunda, doğrudan soruşturma açılmadan sorgu hâkimlerinin şikâyetçi

³⁰² Kemal Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2003, s.4.

³⁰³ BOA. DH. MKT. 202/63.

³⁰⁴ BOA. Y. MTV. 74/72.

³⁰⁵ BOA. DH. MKT. 209/40.

³⁰⁶ Metin Meriç, “Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:12, 2004, s.72–86.

şahsı ve tanıkları dinledikten sonra, duruma göre sanık memuru uygun şekilde celp ya da yazışma yolu ile "isticvap eylemesi" (sorgulaması) gerekecekti.³⁰⁷

II. Abdülhamid'in devlet idaresini uygulama şekli ve aynı zamanda şikâyet konusu olan, sadaret ve nazırlıkları aradan çıkartarak tüm bürokratik işlemleri Yıldız'dan yönetme isteğindeki amaç, belki de kamu bürokrasisini denetimi altına alarak yolsuzluklara doğrudan müdahale edebilmek olabilir. Sultan Abdülhamid'in, idari otoritesinin tam olarak tecelli ettiği süreç olan 1895-1900 yılları arasında, düşüncelerini uygulayıp uygulayamadığı daha çok yürürlüğe konulmuş idari kanunların uygulanmasındaki başarı ile paralel olduğu düşünülebilir. Belgeler ışığında yürürlükteki kanunların ve yargı kararlarının ne derecede uygulandığı, memurların liyakatleri dikkate alınarak tayinlerin imtihanla mı yoksa iltimasla mı yapıldığı, yargılama sürecinin adil olup olmadığ, zanlıların haklarını arayıp arayamadıkları ve suçların işlenme sebeplerinin sorgulanması, hem Abdülhamid'in kanunları uygulayış biçimi hem de dönemin bürokrasi ahlakı ve toplum düzeni hakkında isabetli sonuçlar ortaya koyacaktır. Biz de tezimizde sadece idari olarak işlemiş oldukları suçlardan dolayı mahkemeye düşen memurları inceleyerek Abdülhamid dönemi memurları hakkında bir fikir elde etmeye çalışacağız.

3.2. Suçlar ve İşlenme Sebepleri

II. Abdülhamid dönemi, kamu bürokrasisinde yürürlüğe konulan kanunlar, iç tüzükler ve kurumsal yapılaşmalar yönüyle olduğu kadar bürokraside görülen yolsuzluklar ve bu yolsuzluklarla mücadele yönüyle de Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü yapısına doğrudan etkisi olan bir dönemdir. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin özellikle yönetim yapısı ile ilgili temel dinamiklerinin üzerine kurulduğu için etkilenme tabii bir süreçtir.³⁰⁸ Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme devrinde bürokratik kurumlarında görülen yozlaşma, düzeltilmesi gereken bir miras olarak analiz edilse de yapılan çalışmaların başarı ya da başarısızlığı disiplinlerarası tartışılması gereken bir sorundur. Bürokraside yolsuzluk ya da başka suçların gerçekleşmesi, memurların içerisinde buldukları bazı etmenlere bağlıdır. Bu etmenler toplumsal, mali, siyasi bazen de dini etmenler olabilmektedir. Osmanlı bürokrasisi, tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bağlı

³⁰⁷ Kırmızıgül, **Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü**, s. 32.

³⁰⁸ Turgay Ergun, Aykut Polatoğlu, **Kamu Yönetimine Giriş**, 3. b., Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, Ankara, s.70.

olarak, her dönemin kendi dinamiklerinin ortaya çıkardığı problemlere verdiği refleksler bağlamında incelendiğinde, teşkilat ve yapı olarak temelde aynı sistem üzerine inşa edilen farklı sistemler geliştirmiştir. Kul sisteminde görülen yozlaşma sivil bürokrasinin yozlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Sistem içerisinde sivil kanadı oluşturan grup, sistemin kendilerine hiçbir güvence sağlamamasından dolayı kanun ve kaideleri saray entrikaları, rüşvet, hediye gibi usullerle esneterek sistemi yozlaştırmaya ve durumu kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır.³⁰⁹

Gelirlerini taşralarda topladıkları ve kanunnamelerle ölçüsü belirlenmiş miktarda yerel vergilerden aynî ve nakdî olarak sağlayan görevliler de, fiyatlardaki istikrarsızlıktan dolayı topladıkları verginin düşen değeri neticesinde zararlarını telafi etmek ve geçimlerini sağlamak için, resmi yükümlülüklerini yerine getirmenin karşılığında yasa dışı yollarla kendilerine gelir kaynakları oluşturmuşlardır. Bunların en bilineni de rüşvet olmuştur. Böylece kamu işlerinin yapılmasında çıkar ilişkileri ön plana çıkmış ve rüşvet kamu yönetiminde günümüze kadar tedavi edilemeyen bir hastalık olarak bürokrasi hayatına yerleşmiştir. Çıkar ilişkilerine bağlı olarak devlet işlerinin aksatılması veya yürütülmemesi kamu düzeninin bozulmasına neden olmuştur.³¹⁰

Tanzimat döneminde bürokraside sivil memurlar büyük çoğunluğu oluşturmuştur. Bu dönemde modernleşme³¹¹ süreci içerisine giren devlet idari sistemi, bürokrasinin despotik egemenliğini de aynı süreç içerisinde yaşamıştır. Bürokrasiyi temsil eden Babîâlî'nin idaredeki egemenliği, bürokrasinin modernleştiği, güçlendiği, dolayısıyla merkezîyetçi devlet idaresini beraberinde getiren bir dönem olmasının³¹² yanında ayrıca bu dönem, Babîâlî bürokrasisinin idari reform çalışmalarının daha çok kendi menfaatlerini korumaya yönelik olduğu, bürokratların devleti selamete ulaştırma vazifelerini yerine getirmekten çok memurlar içerisinde kayırma yoluyla tayinler yaparak taraftar çoğaltma geyreti içerisinde oldukları, Avrupa lüksünü benimsedikleri, devlet gelirlerini gereksiz

³⁰⁹ Osmanlı Devletinde kul sistemi ve bürokrasi hakkında bkz. İnalçık, **Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I**, s.205-217.

³¹⁰ Muzaffer Sencer, "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi", **Amme İdaresi Dergisi**, C.17, sayı:2, 1984, s.21-44.

³¹¹ Modernleşme kavramının teori olarak kullanımı için bkz. Graham Evans, Jeffrey Newnham, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 1.b., İstanbul, 2007, s.419.

³¹² Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 2008, s.71.

harcamalarla israf ettikleri, padişahı da israfa yönelterek kendi kabahatlarını örttükleri ve batılılaşmanın da bu kişilere önemli maddi araçlar sağladığı da eleştirilmiştir.³¹³ Tüm bu paradoksal gelişmelerin yaşanmasına rağmen yine de idari reformlara duyulan ihtiyaçlara yönelik olarak pekçok adım atılmıştır. Fakat herkes bir gerçeğin farkındaydı ki, atılan tüm adımlar rüşvet ortadan kalkmadıkça akamete uğrayacaktı. Rüşvete karşı 1840 Ceza Kanunnamesi'nde şiddetli hükümler getirilmiş, fakat rüşvetin tanımı kanunlarda net olarak yapılmadığı için hediye adı altında yine rüşvet olayı devam etmiştir. 1849'da yasak olan ve olmayan hediyeler nizamnamesi yürürlüğe konularak rüşvetin tanımı ve kapsamı biraz daha detaylandırılmaya çalışılmıştır. Yine bu nizamname ile tüm memurlara rüşvet almayacaklarına dair yemin etme usulü getirilmiştir. Ancak bu önlemler rüşvetin kaynağını kurutmamış sadece mevzuatta yapılan değişiklikler olarak kalmıştır.³¹⁴

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'nde bürokrasi alanında hem kurumsal hem de personel nitelik ölçütlerinde köklü değişimlere gidilmiş ve Batı'da izlenen yasal ve akılsal bürokratik örnekleri doğrultusunda kendine has bir bürokratik yapı inşa edilmek istenmiştir. Fakat gerekli toplumsal ve idari birikimden yoksun olarak katı merkezîyetçi politikalar doğrultusunda inşa edilmek istenilen yeni sistem kamu hizmetlerinin aksamasına neden olmuştur. Çünkü en küçük adi meseleler dahi merkezin onayına bağlı olduğu için bir köprü inşası için bile uzun bir yazışma zincirinin takip edilmesini gerektirmiştir.

Temelde yapılmak istenen devletin bürokratik yapısını müdahalelerden korumak ve memurları etik dışı davranışlardan sakındırmaktır. Fakat teori-pratik çatışmanın bir örneği yaşanmış, yürürlüğe konulan ceza kanunları ve nizamnamelere rağmen rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma gibi sistemi yozlaştıran nepolitik davranışlar genetik bir hastalık olarak Osmanlı bürokrasisine yerleşmiş ve etik dışı bu davranışları önlemek için yapılan tüm müdahaleler sonuçsuz kalmıştır.³¹⁵ II. Abdülhamid Döneminde bürokrasi aygıtı güçlenmiş ve ülkenin en ücra köşelerinde sultanın varlığının hissettirmiştir. Fakat bazen

³¹³ Ahmed Cevded Paşa, **Cevdet Paşa Tezahir 1-12**, ed.Cavid Baysun, Ankara, 1953, s.87; Osman Karlangıç, "Ahmet Cevdet Paşa'ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricalî", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C.3, Sayı:3, 2017, s.267; Özer, "Kamu Yönetiminin Etkinliğinin Önündeki En Büyük Engel: Bürokrasi ve Yozlaşma", s.30.

³¹⁴ Özer, "Kamu Yönetiminin Etkinliğinin Önündeki En Büyük Engel: Bürokrasi ve Yozlaşma", s. 30.

³¹⁵ Özer, "Kamu Yönetiminin Etkinliğinin Önündeki En Büyük Engel: Bürokrasi ve Yozlaşma", s. 30.

hatıratlarda devlet aygıtının güçlenirken kullandığı istibdat rejiminin bu defa da yolsuzluk ve zulme neden olduğu ve farklı milletten unsurların ayrılıkçı hareketlerine zemin hazırladığı ifade edilmiştir.³¹⁶

Ayrıca bu dönemde muhalefetin daha fazla destek bulması ve teşkilatlı bir hareket arz etmesi,³¹⁷ Osmanlı toplumunda muhalefet bilincinin olgunlaşmış olduğunun da bir göstergesidir. Halk ve bürokrasi Devlet'e sahip çıkmak istemektedir.³¹⁸ Bunu Saray'a arz ettikleri şikâyet dilekçelerinde açık bir şekilde ifade ettikleri görülmektedir. Bürokrasinin elinde bulunan iletişim imkânları ile Devlet'e sahip çıkma girişimi, yine bürokrasi içerisinde bulunan bazı grupların gerek ellerindeki gücü gerek yabancı devlet temsilcilerini menfaat elde etmek için kullanma isteğinden dolayı³¹⁹ çoğu kez grup mücadeleleri arasında kalan halka olumsuz bir bürokrasi portresi olarak yansımaya neden olmuştur.

3.2.1. Rüşvet

Rüşvet suçu, devlet memuru için kariyerinde pek de güvenilir olmadığına dair kanaat oluşturan etik bir suçtur. Hem devlet dairelerinin hem de bu dairelerde görev yapan memurların güvenilirliğine gölge düşüren bu etik dışı davranış, halk tarafından devletin nahoş yüzü, memurlar tarafından da maddi kariyer yolu olabilmektedir. Rüşveti diğer suçlardan ayıran, memurlar arasında görülen tüm yolsuzlukların ve etik dışı davranışların kaynağı olarak gösterilmesinin nedeni, taraflar arasında gizli bir anlaşma olması ve eğer bir başka yolsuzluk için yapılmamışsa yapılan tahkikatlara rağmen suçu ispat etmek için herhangi bir delil bulmanın gayet güç olmasıdır. Eğer rüşvet memurun görevine dair bir yolsuzluk yapması için verilmişse bu durum resmi belgelerin incelenmesi yoluyla yapılan tahkikat sonucu ortaya çıkartılabilmektedir. Fakat rüşvet, takdir yetkisine sahip bir memurun takdirini etkilemeye yönelik olarak verilmişse bunun ortaya çıkartılması sorguda yapılacak itiraf haricinde çok güçtür.

³¹⁶ Leskovikli Mehmet Rauf, **İttihat Ve Terakki Ne İdi**, ed. Bülent Demirbaş, 2.Baskı, İstanbul, 1991, s.11.

³¹⁷ İbrahim Temo, **İbrahim Temo'nun İttihat Terakki Anıları**, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s.125-127.

³¹⁸ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.215.

³¹⁹ Ergun, Polatoğlu, **Kamu Yönetimine Giriş**, s.76.

XVII. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı elçilerin raporlarında³²⁰ ve Koçi Bey³²¹, Lütfü Paşa, Gelibolulu Mustafa Âli gibi devlet adamlarının layiha ve risalelerinde rüşvet alan devlet memurların önüne geçilmesi konusunun sıkça gündeme geldiği görülmektedir.³²² Devletin savaşlarda aldığı yenilgiler ve bürokratik yozlaşmanın önünün alınamaması büyük bir sosyo-ekonomik tahribata yol açmıştır. Tanzimat Dönemi'nde yapılan tüm reform çalışmalarının içerisine rüşvet suçuna dair yaptırımlar da ilave edilmiştir. 1840 yılı Ceza Kanunnamesinde, 1851 yılı Kanun-u Cedid'de, 1858 yılı Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda³²³ ve 1872 yılında yürürlüğe giren Memurin Muhakematına Dair Nizamname'de³²⁴ rüşvet suçlarının önüne geçmek için kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise rüşvetle ilgili herhangi bir kanuni düzenlemeye gidilmemiş yürürlükteki kanunların sıkı bir şekilde uygulanması yoluyla rüşvetle mücadele edilmiştir.

II. Abdülhamid dönemine dair hatıralarda memurların rüşvet aldıklarından sıkça bahsedilmektedir.³²⁵ Rüşvet suçlarının pek çoğu kanıtlanamayan bir durumda kalmasına rağmen II. Abdülhamid döneminde mahkemeye düşen ve yargılanan rüşvet suçlusu memurlar, zimmet suçlarından sonra ikinci sırayı almaktadır. Bu nicel görünüm üzerinden ilk bakışta iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi, kanunların olağanüstü ciddiyetle ve sert bir şekilde uygulandığı, bu durumun neticesi olarak mahkemeye düşen memur sayısının fazla olduğudur. İkincisi de, gerek daha önceki yıllarda rüşvetin önlenmesi için çıkartılan kanunların ve gerek Abdülhamid döneminde yapılan iç tüzük düzenlemelerinin memurlar üzerinde hiçbir caydırıcı etkisinin bulunmadığı, yapılan düzenlemelerin kâğıt üzerinde kaldığı ve bu suçun bürokrasinin normal davranışlarından birisi olarak kanıksandığıdır. Fakat mahkeme evrakları ve memurların savunmaları incelendikçe daha niteliksel ve isabetli yorum yapılacaktır.

³²⁰ Ortaylı, **Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi**, s.365.

³²¹ Ali Fuat Gökçe, "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi", s.59–78.

³²² Ortaylı, **Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi**, s.391.

³²³ Ceza Kanunnameleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, Diyarbakır, 1986.

³²⁴ Akyıldız, "Memur Yargılamasında İdari Süreç", s.151.

³²⁵ Lui Ramber, **Gizli Notlar**, ed. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, 1974, s.42, 57, 69, 207; Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir 1-12**, s.50; Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir 13-20**, ed. Cavid Baysun, Ankara, 1960, s.34, 94, 105; Ali Fahri Ağababa, **Şeref Kurbanları**, ed. Ali Buğra - Mehmet Kuzu, İstanbul, 2007, s.40, 49; Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.ci Abdülhamit Han**, s.63.

Rüşvet suçu pek çok halde irtikâp suçu ile birlikte zikredilebilmektedir. Süreç içerisinde de ilk olarak Tanzimat'tan sonra 1840 yılında yürürlüğe konulan Ceza Kanunnamesi'nin beşinci faslında bahsedilmektedir. Belirtilen faslın beşinci maddesi irtikâp suçuyla ilgilidir ve rüşvet suçundan ayrılan farkının, kendi amaçları için karşı tarafın rızasıyla değil baskı ve zorlamayla alınması olarak tarif edilmişti ve kendisinden zorla menfaat temin edilen kişiye de ihbar mükellefiyeti getirilmiştir. Daha sonra 1858 tarihli Men'î İrtikâp Kanunnamesi'nde bu mükellefiyet kaldırılmıştır. İrtikâp suçunun cezası olarak da rüşvet suçlarında olduğu şekliyle memurun rütbe ve ünvanlarının alınarak (ref' edilerek) üç sene müddetle küreğe konulması olarak ifade edilmiştir. 9 Ağustos 1858 tarihli Men'î İrtikâp Kanunnamesi'nde irtikâp suçu rüşvet ve sirkat olarak iki ayrılmıştır. Sirkat suçu da zimmet suçu ile beraber anılmıştır. Bu suçların cezası memurun rütbesinin ref'i, maaşının kesilmesi ve memuriyetten kaydının silinmesi işlemlerinin ardından mahkemenin takdirine göre iki seneden az olmamak üzere sürgün edilmesi olarak belirlenmiştir. Cezasını tamamlayan bir memur tekrar memuriyetine atandığında yine bu suçu işlerse bu defa bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak ve beş seneden az olamamak şartıyla kalebentlik cezası ile beraber almış olduğu rüşvetin iki katı para cezası ile cezalandırılması öngörülmüştür.³²⁶

Rüşvet suçu girişimine zemin hazırlayan sebepleri sınırlandırmak güçtür. Çünkü rüşvet tamamen insan fitratının zayıf bir noktası olup, yolsuzlukların kendisi değil altında yatan sebeptir. Bu yüzden diğer suçlara nazaran etik bir suçtur. İncelediğimiz dönemde memurlar rüşvet karşılığı pek çok suça karıştıkları görülmektedir.

1892-1900 yılları arasında Osmanlı sivil bürokrasisinde rüşvet suçları ile ilgili, nezaretlere ve konularına göre tasnif ederek incelediğimiz belgelerde görmekteyiz ki, memurların rüşvet suçu azımsanamayak derecede çoktur. Rüşvet suçunun memurların belirli bir sınıfı tarafından işlendiği söylenememekle beraber elinde daha çok tasarruf yetkisi bulunan birinci ve ikinci sınıf memurların daha çok bu suçu işledikleri aşikârdır. Elimizdeki belgelerden görebildiğimiz kadarı ile memurların en çok karıştığı suç zimmet suçu

³²⁶ Zekeriya Alper İnanç, Türk Ceza Kanunu'nda İrtikâp Suçu, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, 2010, s.20; Alptekin Küçükince, Rüşvet Suçu **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.37; Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.845-847.

olmakla beraber ikinci sırayı rüşvet suçları almaktadır. Bu nedenle Osmanlı bürokrasisinin başa çıkması gereken önemli problemlerden birisidir. Manevi kıymete haiz olan hediye³²⁷ ile maddi değere sahip rüşvet arasındaki ince sınırın çizilememesi problemin çözülememesinin nedenlerinden birisidir. Her ne kadar Tanzimat'tan sonra “mücaz olan hediyeler” olarak belirlenen miktarı belli bir kısıtlama getirilmişse de bu hediyeler de rüşvet kategorisinde sayılarak memurlar hakkında şikâyetler yapılmıştır.

Görebildiğimiz memurlar hakkında rüşvet aldıklarına dair yapılan şikâyetlerin pek azı gerçeği yansıtmaktadır. Yapılan tahkikat sonucunda mahkemeye çıkarılmasına karar verilen memurlar hakkında daha derin bir tahkikat yapılmaktadır. Rüşvet, memurun gelecekteki kariyeri için çok tehlikeli bir suçlamadır. Memurun siciline rüşvet suçu işlediğine dair bir ibare yazıldığı zaman bu daha sonraki tayinlerinde ve diğer personelle ilişkilerinde problem teşkil etmektedir. En büyük problem ise, herhangi bir zimmet ya da rüşvet suçlamasında gözlerin kendisine çevrilmesidir.

3.2.1.1. Adli Memurların Rüşvet Suçları

Adliye memurları ve gardiyanlar, suçluların cezalarından kurtulmak için hedefinde olan memurlardı. Suçlular, memurlara rüşvet vererek bazen kaçmalarına imkân oluşturuyor bazen de daha üst mercilere rüşvet vererek tahliyelerini sağlayabiliyorlardı. Humus'tan bir muhbir-i sadık imzasıyla gelen belge bu duruma örnektir. Muhbirin bildirdiğine göre, Humus'ta iki Müslümanı öldürmeleri üzerine tutuklanarak nezarete alınan ve Nusayri tifesinden olan on bir kişi, Hamidiye Kazası Kaymakamlığı'na bağlı bulunan jandarma bekçisi Şevket Bey ve adliye memurları tarafından rüşvet alınarak serbest bırakılmışlardı. Adliye Nezareti 18 Şubat 1893'te bu işin soruşturulmasını istemiştir. Hamidiye Kazası İstinaf Mahkemesi savcısı konu hakkında soruşturma yapmıştır. Yürütülen soruşturma neticesinde, Hamidiye Bidayet Mahkemesi'nde bulunan memurlardan bazılarının, katiller hakkında usulsüz olarak mahkemelerinin durdurulmasına (men-i muhakemelerine) karar verdiği anlaşılmıştır. Vazifelerini suiistimal eden sorgu hâkimi muavininin

³²⁷ Hediye ile ifade edilen, gizli bir şekilde bir işi yetkisi dâhilinde olan bir memurun işini yaptıktan sonra teşekkür mahiyetinde “pişkeş, câize, avâid, dest-âvîz, bohça, bohça bâhâ, hediye, hediye-bâhâ, kır hediyesi tekaddüme, tuhfe-i hicâzî” gibi isimler ile verilen metadır. Bkz.; Yüksel Çelik, “Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı:15, 2006, s.26.

(müstantik muavini) görevine son verilmiş, diğer iş birlikçi memurların da mahkemeye çıkarılması hususunda Adliye Nezareti'nden izin talep edilmiştir.³²⁸ Adliye Nezareti 13 Mart 1893 tarihli yazısıyla bu kişilerin mahkemelerinin görülmesine izin vermiştir.³²⁹

Her ne kadar bu dönemde mahkemelerden genel bir memnuniyet ve hâkimlerin rüşvet almadıklarından bahsedilse de haklarındaki şikâyet üzerine yapılan tahkikat ile rüşvet aldıkları ortaya çıkan ve görevden alınan mahkeme başkanları ve azaları mevcuttur.³³⁰ 19 Ekim 1893 tarihinde Manastır Vilayeti'ne bağlı Görüce Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi Salih Efendi'nin bazı kişileri rüşvet karşılığında serbest bıraktığı konusunda muhbir imzalı bir dilekçe gelmiş ve tahkikat yapıp sonucunun bildirilmesi hususunda Manastır Vilayeti Valisi uyarılmıştır.³³¹

Her zaman göz önünde ve halkla iç içe olduğu için memurlar her türlü hal ve hareketlerine dikkat etmek zorundaydılar. Hem devleti temsil etmeleri bakımından, hem de görevlerine dair işleri yaparken halkın kendilerinden hoşnut olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Halk kendilerinden hoşnut olmadığı ya da görevlerini ihmal ettikleri zannedildiği zaman durum doğrudan Nezarete bildirilebilmektedir. Bu da bir dizi soruşturma demektir.

Hakkâri Sancağı'nda Bidayet Mahkemesi Üyesi iken Hakkâri Ceza Başkanlığı Vekâletine tayin edilen Ahmet Bey'in rüşvet alıp verdiğinden ve bazı uygunsuz hareketlerinden bahseden ve Ahmet Bey'in yerinin değiştirilmesini isteyen isimsiz bir arzuhal Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Gönderilen arzuhal Dâhiliye Nezareti tarafından içeriğindeki şikâyetlerden dolayı önemli bir konu olarak değerlendirilmiştir. 7 Ekim 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti konunun önemine binaen Van Vilayeti'ne gönderdiği yazıyla Ahmet Bey hakkında tahkikat yapılmasını ve çıkan neticeye göre Ahmet Bey hakkında işlem yapılmasını istemiştir.³³²

Yine Mardin'de Ceza Muhakemesi Başkanı, Savcı yardımcısı, müstantik ve muavin vekili aleyhinde rüşvet aldıklarına dair dava vekili Ömer Ali şikâyette bulunur. Şikâyet üzerine mahkeme görülürken Diyarbakır Vilayeti İstinaf Savcısı Hamdi Bey kendisine

³²⁸ BOA. DH. MKT. 2060/105.

³²⁹ BOA. BEO. 170/012682.

³³⁰ Tepedelenlioğlu, *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.ci Abdülhamit Han*, s.61.

³³¹ BOA. DH. MKT. 154/16.

³³² BOA. DH. MKT. 146/39.

hakaret etmiş ve azadan Sadık Efendi de tehdit etmiştir. Dava vekili Ömer Ali ait olduğu mahkemede mahkemelerinin yapılarak gerekli adaletin sağlanmasını istediğine dair Diyarbakır'dan Sadarete bir şikâyet dilekçesi yazmıştır. Sadaret şikâyeti 25 Aralık 1892 tarihinde Adliye Nezareti'ne ileterek gereğinin yapılmasını bildirmiştir.³³³

Sadaret bazen bazı zararlı memurların tayin edildikleri bölgedeki durumu bazen de sürgün cezası almış olan memurların sürgün bölgesindeki durumları hakkında vilayetlerden tahkikat yapmalarını isteyebilmektedir. Vilayetten gelen rapora göre, eğer memurun durumunda sakıncalı bir hal varsa memur uyarılmaktadır.

Sadaret tarafından Akka eski savcı yardımcısı Tevfik Efendi'nin hal ve durumunun tahkik edilerek yazılması istenilmiş, Beyrut Vilayeti'nden gelen cevapta Tevfik Efendi'nin rüşvet suçuyla tutuklandığı ve bidayeten 3 sene hapse mahkûm olduğu yazılmıştır. Ayrıca Akka Bidayet Mahkemesi Reisi Şakir Efendi'nin kötü hal ve hareketlerinin Tevfik Efendi'den kaynaklanmakta olduğu bildirilmiştir. Sadaret 4 Eylül 1893 tarihinde bu tahkikatı Adliye Nezareti'ne göndererek Tevfik Efendi hakkına gerekli idari işlemlerin başlatılmasını istemiştir.³³⁴

Abdülhamid döneminde mahkemeler ve hâkimlerin durumları ilgili yapılan düzenlemelerle yargıya müdahalenin olmamasına ve mahkemelerin güvenilir olmasına dikkat edilmiştir. Mahkeme heyetinin güvenilirliğinin zedelenmemesi için şeffaflığa dikkat edilir tüm kararlar gerekçeli şekilde verilirdi. İstanbul'da görülen davalar Ceride-i Mehakim de yayınlanmaktadır. Mahkeme heyeti hakkında herhangi bir kuşku bulunacak olursa mahkeme heyeti değiştirilmektedir. Örneğin, Nasrullah Antaki, Mabeyn'e, Mahkeme-i Cinayet Heyeti'nden bazılarının kendisi hakkındaki temelsiz ithamlardan oluşan ve cezayı gerektiren hal ve hareket suçlamalarıyla bir aracı ile rüşvet istediklerini Adliye Nezareti'ne ihbar, iddia ve şikâyet etmiştir. Fakat yapılan tahkikat neticesinde mahkeme heyetinin rüşvet aldığı ispat edilememiştir. Buna rağmen Mabeyn'den Adliye Nazırı'na mahkemenin gıdaşatı hakkında bilgi sorulmuştur. 5 Şubat 1895 tarihinde Adliye Nazırı, Mabeyn'e yazdığı yazı ile Antaki'nin mahkemesinin gecikmesinin önüne geçmek için mahkeme yapılması gereken günden sonraki bir güne tatil edildiğini fakat

³³³ BOA. BEO. 128/ 9565.

³³⁴ BOA. BEO. 271/20258.

Antaki'nin mahkeme azasından haklarında şikâyetle bulduklarının farklı dairelere naklolunduğunu ve şu halde Antaki'nin mahkemesinin ertelenmesini gerektirecek durum kalmadığını ifade etmiştir. Antaki de mahkemesinin ertelenmemesini istemiştir. Bu sebeplerden dolayı mahkeme tayin edilen gün yapılmıştır.³³⁵

Padişah iradesi ile atanmayan memurların tayin ve azli nezaretlere bağlıdır. Fakat her ne kadar usul bu olsa da bazen bürokratik işlemlerde aksamaya neden olan olaylar meydana gelebilmektedir. Bir memurun rüşvete isminin karışması ya da rüşvet zanlısı olması görev yaptığı idare ve bölge halkı arasında kendisine karşı suizan beslenmesine neden olmaktadır. Bu dururunda memurun yeri değiştirilerek yerine başka bir memur tayin edilmektedir. Fakat uygulamada yeni memurun nasıl atanacağı konusunda idari birimler arasında uyuşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Kaza ve mutasarrıflıkların mevzuat konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları durumunda bürokratik işlemler uzayabilmektedir.

Hısn Bidayet Mahkemesi Üyesinden Halil Cerci Efendi, Kaza İdare Meclisi Üyeliğinde bulunduğu sırada rüşvet suçuyla mahkemeye alınmıştır. Hakkında beraat hükmü verilmediği ve mahkemesi devam ettiğinden dolayı kendisine karşı bölgede suizan ortaya çıkmıştır. Bu durumda memuriyetine devam etmesi münasip olmayacağından Trablusşam Mutasarrıflığı Bidayet Mahkemesi Halil Efendi'nin idareten görevden alınarak yerine uygun birisinin tayinine izin verilmesini Adliye Nezareti'ne 23 Ocak 1895 tarihinde bir yazı ile bildirmiştir. Adliye Nezareti gelen yazıyı mütalaasına başvurmak üzere Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti 25 Ocak 1895 tarihli cevabında olay hakkında gereğinin yapılacağını belirtmiştir. Fakat ilave olarak da kazalarda aza adaylarının belirlenmesi kaymakamlığa, seçimi ahaliye ve tayini de livaya ait olduğundan intihab nizamnamesi gereğince başka bir onay muamelesine gerek olmadığını, sadece geçici aza isimlerinin kayıt işlemlerinin Adliye Nezareti Muhasebesi'ne ait olması gerektiğini ifade etmiştir.

Bidayet mahkemesi azalığı tayinini yerel mülki idare mi yoksa Adliye Nezareti mi yapacaktı? Bu konudaki belirsizliği aşmak için Beyrut Vilayeti İstinaf Mahkemesi 23 Mart 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, Halil Cerci

³³⁵ BOA. Y. PRK. AZN. 11/5.

Efendi'nin Meclis İdare Azalığı'nda bulunduğu sırada rüşvet suçuyla mahkemeye alındığını fakat hakkında henüz hüküm verilmediğini ifade etmiştir. Hakkında suizan ortaya çıkmış olan Halil Efendi'nin görevden alınarak yerine başkasının tayini ve tayin olan kişinin memuriyetinin tasdik olunarak durumun yazılması Beyrut İstinaf Savcılığı'na verilen tebligata cevaben gelen dilekçe eki ile beraber Adliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Adliye Nezareti konuyu Dâhiliye Nezareti'ne havale etmiştir. Dâhiliye Nezareti'nden gelen cevapta, Trablusşam Mutasarrıflığı'nca kaza mahkeme azasının seçilmesi mülki idareye ait olmasından dolayı başka bir onay muamelesine gerek olmadığı düşüncesi ifade edilmiştir. Hâlbuki taşra mahkeme azasının memuriyet onayları Adliye Nezareti'ne bağlı olmasından başka bunların görev yerlerinin değiştirilmesi ve yeni aza seçilmesi durumunda Adliye Nezareti'ne yazılması gerektiği ifade edilmiş ve ona göre Trablusşam Mutasarrıfı'na tebligat yapılması ve neticesinin kendilerine yazılması istenmiştir. Dâhiliye Nezareti Beyrut Vilayeti'ne 21 Nisan 1895 tarihinde göndermiş olduğu yazıda mevzuatı açıklamıştır. Beyrut Vilayeti İstinaf Savcılığı'ndan gönderilen dilekçede, Trablusşam Mutasarrıflığı'nca kaza mahkeme azasının seçilmesi durumu mülkiyeye ait olmasından dolayı başka bir onaya ihtiyaç olmadığını düşünülüyor ifade edilmiştir. Hâlbuki taşra mahkemesi azasının memuriyetinin tasdiki Adliye Nezareti'ne bağlı olduğundan bunların görevden alınmaları ve seçilmelerine dair her işlemin Adliye Nezareti'ne yazılması lazım geleceği Adliye Nezareti'nden 23 Mart 1895 tarihli tezkerede belirtilmiştir denilerek Trablusşam Mutasarrıflığı'na da bu konuda gereken tebligatın yapılmasını istemiştir.³³⁶

3.2.1.2. Güvenlik Memurlarının Rüşvet Suçları

Valiler gerekli gördükleri kişiler hakkında doğrudan saraya tahkikat yapmak üzere izin yazısı gönderebilir ya da saraydan gelen uyarılar doğrultusunda gerekli kişiler hakkında tahkikatın yürütmesini yaptıktan sonra Saray'a malumat verirler ve hakkında tahkikat yapılan kişi hakkında Saray'dan gelecek son emre göre hareket ederlerdi.

Sivas Valisi 8 Ekim 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne Tokat'ta meydana gelen yolsuzluk hakkında şu bilgileri veriyordu: Tokat postasını gasp edenlerin reisi Çakıcıoğlu Ermenak Amasya'da tutuklanmışken bir sene önce tabur ağalığı vekâletinde bulunan

³³⁶ BOA. DH. MKT. 364/76.

Tokat zabtiye taburu süvari bölük ağası Hüsnü Efendi tarafından rüşvet karşılığında firar ettirilmiştir. Artin ve arkadaşlarının firar ettirilmesi hadisesi belgelerle sabittir. Hüsnü Efendi'nin daha evvel hangi işe memur edilmiş ise irtikâb suçlarına adı karıştığı ve bu yüzden irtikâba olan meyli ortaya çıkmıştır. Hüsnü Efendi, vilayet tercümanına refakat etmesi için görevlendirildiği Tokat'ta bazı Ermeni evlerinde zararlı evraklar olup olmadığının araştırılması için gönderildiğinde bu vazifeyi de kesinlikle önemsemeyip Ermeni kadınlarından içki talep ederek vazifesinde yolsuzluk yaptığı tercüman tarafından ifade edilmiştir. Bu şahsın Divan-ı Harb tarafından mahkemesi yoluna gidilse, yolsuzluklarını gizli bir şekilde yaptığı için hakkında kanuni bir işlem yapılamayacaktır. 10 Ocak 1894 tarihli Seraskerlik makamının telgrafında zabıta memurları içinde sıfat-ı matlubeyi haiz olmayanlar var ise acele değiştirilerek isimlerinin hemen gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu emir üzerine ıslahı lazım gelen zabıta memurları arasında bulunan Hüsnü Efendi'nin buradan kaldırılması 18 Mart 1894 tarihinde cevaben seraskerlik makamına yazılmışsa da henüz bir sonuç alınamamıştır. İnzibat ve asayiş muhafazaya memur olan zabtiye zabıtlarının özellikle Sivas vilayetinde istikamet erbabı ve sadakat erbabından olmaları gerektiğinden ve emsallerine de ibret olmak üzere Hüsnü Efendi'nin zabtiye mesleğinden ihracı veyahut görev yerinin uzak bir yerle değiştirilmesi lüzumu yine Sadarete bildirilmiştir.³³⁷

Buna benzer bir olay Beyoğlu'nda görevli polis Hayri ve Selahattin Efendi'ler hakkında meydana gelmiştir. Umumhaneci İros'tan rüşvet aldıkları iddiasıyla zanlı bulunan polis Hayri ve Selahaddin efendiler hakkında yapılan tahkikata dair evrak Beyoğlu Savcılığında Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesine gönderilmiştir. Bu konuda Savcılık ve müstantiklikten düzenlenen iddianameler teferruatlı evrakıyla birlikte mahkemeye sunulmuştur. Mahkeme için belirlenen günde Hayri Efendi gelmiştir. Savcı yardımcısı Celal Bey de hazır olduğu halde mahkemeye başlanmış ve iddia ve savunmalar okunmuştur.

Bahsedilen iddia ve kararnamelerin özeti şu şekildedir: Selahaddin Efendi, Beyoğlu Balık Pazarı'nda İros'un umumhanesinde Suki namında bir kızın bekâretinin bozulmasını gizlemek maksadıyla ve yardımcısı Hayri Efendi aracılığı ile birkaç defa isteyip de

³³⁷ BOA. Y.EE. 158/ 14.

alamadığı iki lirayı bir gece umumhaneciden istemiştir. Tesadüfen o sırada orada bulunan iki hafiyeye İros durumu anlatmıştır. Hayri Efendi'ye o sırada bir lira verecek olmuş ise de Hayri Efendi hafiyelerden çekinerek güya İros tarafından davet edilmiş tavrında bulunarak ve sen beni buraya para vermek için mi çağırдың diyerek parayı kabul etmemiştir. İros'un umumhanesinde iki kızın bekâretinin bozulduğunu ilk önce hususi surette ihbar eden Selahaddin Efendi olduğunu ve bu işin gizlenmesi için onun İros'dan para istediğini ve kendisinin umumhaneye gitmesinin para istemek maksadıyla değil onun daveti üzerine gelmiş olduğunu beyan etmiştir. İros, hakkındaki şikâyeti kabul etmediği gibi bu konudaki ihbar da sadece İros'un ifadesine dayalı olarak bu şekilde kalmış başka bir şahit bulunamamıştır. Bunula birlikte öğrenmiş oldukları bekâreti izale olayını resmen üstlerine bildirmeleri gerekirken bu vazifeye riayet edilmemesi ceza kanunun yüz ikinci maddesinin birinci fıkrası ile ilgili görülmüştür. Bu konuda Hayri Efendi'nin muhakemesine diğer zanlı Selahaddin Efendi'nin vefat etmesi sebebi ile hakkında hukuk-u umumiye davasının düşmesine karar verilmiştir. Yapılan yargılama sonunda, Muavin Celal Bey, Hayri Efendi'nin vazifesi başında meydana gelen bu olaya dair bilgileri derhal ve resmi olarak üstüne bildirmesi gerekirken bu vazifede kusuru anlaşıldığından ceza kanunnamesinin yüz ikinci maddesinin birinci fıkrası hükmünce Hayri Efendi'nin cezalandırılmasını talep ve ifade etmiştir. Tarafların başka bir diyecekleri olmadığı anlaşıldıktan sonra ve mahkeme karara bağlanmıştır. Gerekçeli karar şu şekildedir: Polis Hayri Efendi'nin umumhaneci İros'dan akçe talep etmiş olması ve memurluk vazifesince bir kusuru meydana gelmesi ispat edilemediğinden, Hayri Efendi'nin beraatına ve diğer polis Selahaddin Efendi'nin vefat etmesinden dolayı hukuk-u umumiye (Kamu) davasının düşürülmesine 8 Ocak 1895 tarihinde Şura-yı Devlet Başkanlığı Mahkemesinde oy birliği ile karar verilmiştir.³³⁸

29 Eylül 1898'de yine Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesinde görülen bir davada zanlı polisler olayı aydınlatacak yeterli delil ve şahit bulunamadığı için haklarındaki rüşvet davası düşmüş, görevlerine iade edilmişlerdir. Mahkeme süreci şöyle işlemiştir: 26 Eylül 1898 tarihinde düzenlenen mahkeme zabıtnamesi taraflara iletilmiştir. Kahveci Şaban Ağa ve Nakkaş Ahmed Efendi zabıtnamede belirlenen günde mahkemede bulunmuşlar ve mahkeme başlamıştır. Mahkeme Başkanı Said Bey, Üyeler Beşir Bey ve Mehmed

³³⁸ BOA. ŞD. 2571/16.

Paşa'dır. İlk olarak Şaban Bin Ali'den olayı anlatması istenmiştir. Ali, kahveci Hakkı'nın kendisine, nizamsızlığından dolayı Polis İsmail Efendi'ye iki çeyrek akçe verdiğini fakat kendisinin İsmail Efendi'nin parayı aldığını görmediğini ve rüşvet iddiası hakkında başka bir malumatı olmadığını söylemiştir. Daha sonra Nakkaş Ahmed Efendi bin Ahmed'e usulünce yemin ettirilerek ondan da olayı anlatması istenmiştir. Ahmed, Polis İsmail Efendi'nin kahveci Hakkı'dan iki çeyrek talep ettiğini kahveci Hakkı'nın ise bir çeyrek verdiğini İsmail Efendi'nin bu miktarı kabul etmediğini, daha sonra İsmail ve Hakkı'nın beraber dışarıya çıktıklarını Hakkı kahvehaneye geri döndüğünde İsmail'e iki çeyrek vermiş olduğunu söylediğini, fakat bu parayı Hakkı'nın niye verdiğini bilmediğini söylemiştir. Daha sonra Savcılıktan konu hakkında mütalaası sorulmuş, Savcı, İsmail Efendi'nin Hakkı Efendi'den iki çeyrek almış olduğunu anlaşıldığını, bunun İsmail Efendi'nin de ikrarıyla sabit olduğunu, fakat bu olayın rüşvet değil dolandırıcılık olduğundan İsmail Efendi'nin Ceza Kanunu'nun iki yüz otuz üçüncü maddesi³³⁹ gereğince cezalandırılmasını talep etmiştir. Başka bir sözü olup olmadığı İsmail Efendi'ye sorulmuş ve olmadığı anlaşılınca mahkeme karara bağlanmıştır. Polis İsmail Efendi'nin kahveci Hakkı'dan iki çeyrek akçe rüşvet aldığına dair herhangi bir delil, şahit ve işaretler suçlu olduğuna kanaat getirecek derecede olmadığından, şahitlerin hiç birisi akçenin İsmail Efendi'ye teslim edildiğini gözleriyle gördüklerini ifade etmediklerinden İsmail Efendi'nin beraatına 29 Eylül 1898 tarihinde bir reis iki azanın oy birliği ile karar verilmiştir.³⁴⁰

Yine Mehmet Nuri Efendi de hakkında yeterli kanıt bulunamadığı için görevine iade edilen bir başka polis memurudur. Mehmet Nuri Efendi Halep Vilayeti'ne bağlı Ensari köyünden Hacı Ahmed el-Bâb'ı tahliye etmek için 15 mecrediye dolandırdığı iddia olunmasından dolayı Halep Vilayeti Meclis İdaresi'nde mahkemeye alınmıştır. Halep İdare Meclisi'nden Mehmed Nuri Efendi hakkında dolandırıcılık suçu işlediği tasdik olunmuştur. Bunun üzerine Mehmet Nuri Efendi kararı temyiz etmiştir. Halep İdare Meclisi kararı Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesine göndermiştir. Şuray-ı Devlet İstinaf

³³⁹233. Madde Şöyledir: “Dolandırıcılık yolunda türlü hile ve desais imaliyle bir adamın akce ya emlak veya tahvilat ve senedatını ve sair eşyasını bir takrip ile elinden alan şahıs, uc aydan uc seneye kadar hapis olunur ve kendisinden bir mecrediye altınından elli mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdi dahi alınır ve memurin-i devletten ise bu cezalardan başka memuriyetten tard cezasına dahi mustahak olur.” bkz. Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s. 871; **Düstûr I. Tertîb, C.1**, s.588.

³⁴⁰ BOA. ŞD.1294/ 8.

Mahkemesine Mehmed Nuri Efendi'nin temyiz dilekçesi ile hakkında verilen hükmün noksan olduğuna dair hüküm evrakı başta olmak üzere dava incelenen diğer evraklar mahkemeye sunulmuştur. Mahkeme için 24 Aralık 1898 tarihi belirlenmiştir. Mahkeme heyeti Reis Vahid Bey, Aza Beşir Bey, Mustafa Ferik Bey, Nureddin Bey ve Hüsni Beylerden oluşturulmuştur. Mahkeme gününde istinaf Savcısı yardımcısı Faik Bey ve Nuri Efendi de hazır olduğu şekilde istinafen temyiz mahkemesine başlanmıştır.

Mahkemede yapılan incelemeler neticesinde bidayet mahkemesinin Mehmet Nuri Efendi'nin aleyhinde şahitlik yapanların ona olan husumetlerini göz önünde bulundurmadan tedkikat yaptığını tespit etmiştir. Bidayet mahkemesi şahitleri adil bir şekilde dinlemeden karar verdiğinden, ilk hükmün istinafen temyiz edilmesine Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nun üç yüz on dört ve üç yüz on dokuzuncu maddeleri gereğince³⁴¹ oy birliği ile karar vermiştir.³⁴² Böylece Mehmet Nuri Efendi vazifesine iade edilmiştir.

Suçu kesinleşen memurların idari cezaları bağlı buldukları nezaretçe de onaylandıktan sonra, ait oldukları idari birim tarafından uygulanmaktadır.

23 Haziran 1895 tarihinde İstanbul Rıhtım Merkezinde meydana gelen bir usulsüzlük üzerine İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından tahkikat yapılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde, Rıhtım Merkezinde müstahdem Polis Çavuşu Avram Efendi'nin beraberindeki memurlara, eğer kendisi ile birlikte olurlarsa haftada bir-iki mecdiyeye

³⁴¹ 314 ve 319. Maddele Şöyledir: "314- Müttehim aleyhinde hükmolunup da gerek heyet-i ithamiye kararında ve gerek muhakeme-i cinayet huzurunda icra kılınmış olan tahkikat ve muhakematta veyahut hükm ilamında âdem-i adem-i icrası iş bu kanunname hükmünce mefsuhiyeti müstelzim olan muamelatın birinde veya bir kaçında hilaf-ı kanun hükm ve zühul vukuu i'lamın mefsuhiyetini müstelzim olacağı gibi mefsuhiyeti icab eden sebep-i evvelin vukuu tarihinden sonra ceryan eylemiş olan muamelatın dahi mefsuhiyeti muceb olur muhakeminin adem-i salahiyeti nakz hükmü istilzam edeceği gibi müttehimin veyahut müddeiumuminin kendilerine kanunen verilmiş olan bir hak ve salahiyeti isti'mal için vakı' olan mutalebetinden (isteğinden) biri veyahut bir kaçını üzerine zühul (dalgınlık) veyahut reddin beyan re'y olunmamasından dolayı dahi muamele-i matlubenin adem-i icrası muceb-i nakz olduğuna dair kanunen sarahat olmasa bile nakzı müstelzimidir.

319- Üç yüz on dördüncü maddede beyan olunan suver-i feshiye-i cünha ve kabahate müteallik deavide dahi caridir. Gerek aleyhinde cünha veyahut kabahat davası ikame edilen şahsın ve gerek müddeiumumi ve müddeişahsi'nin beraat veya adem-i mesuliyet veyahut mahkumiyete müteallik i'lamat dahi müstesna tutulmayarak kat'iyen verilmiş bil-cümle i'lamatın nakzının iddiaya salahiyeti vardır.

Şu kadar ki müttehimin berat-i zimmetine veya adem-i mesuliyetine hükmolunmuş ise kendisinin müdafaasını temin için vaz' olunan usul-ü muhakeme ahkamına adem-i riayet veya zühul vuku bulduğu bahanesiyle aleyhine ikame-i dava edemez.", **Düstür I. Tertib, C. 4**, s.189-190.

³⁴² **BOA. ŞD.** 2233/ 2.

veririm diyerek suça azmettirdiği, Solomon Efendi'nin tutukladığı üç şahsı üstlerine malumat vermeksizin bırakmış olduğu ve Agabyos Efendi'nin de sandalcı Nikoli'den iki mecidiye rüşvet aldığı delillerin ışığında ortaya çıkmıştır. Bu durumda Avram ve Solomon'un vazifelerini suiistimal ve Agabyos Efendi'nin rüşvet almış olmasından dolayı, Avram ve Solomon efendilerin tutukluluk sürelerinin cezalarına kâfi geldiğine karar verilerek başka bir yerde istihdam olunmak üzere bu defalık afları ve Agabyos Efendi'nin emsaline ibret olmak üzere memuriyetten kaydının silinerek tahliyesine karar verilmiştir. Bu karar Zabtiye Nezareti'ne yazılmış ve kesin kararın kendilerine yazılması istenmiştir.

24 Temmuz 1895 tarihinde Zabtiye İdare Komisyonu Polis Müdürlüğünün kararını onaylamış ve gereğinin hemen yapılmasını yazmıştır. 29 Temmuz 1895 tarihinde de Polis Müdürlüğü Muhasebe Memurluğuna bir yazı göndererek, Agabyos Efendi'nin Polis Müdürlüğü'nde olan ilişığının kesilmiş olduğunu, kendisinin bir başka yere ihracının arz ve takdim kılındığı, bu yüzden ilişigi kesildiği tarihten itibaren muhasebe tarafından kaydının düşürülmesini istemiştir. Böylece Agabyos Efendi'nin maaşı kesilmiş ve Polis Müdürlüğü'nden de ihracı gerçekleştirilmiştir.³⁴³

İdari birimler arasında haberleşmenin gayet yetersiz olduğu dönemlerde memurlar bir bölgede işlemiş oldukları bir suçtan dolayı görevden alındıklarında başka bir bölgeye giderek ellerindeki memuriyet beratıyla kendilerini yine bir memuriyete tayin ettirmekteydiler. İdari birimler arasındaki iletişimsizlik devletin denetim mekanizmasının en büyük zaaflarından birisi olarak göze çarpmaktaydı. Fakat Abdülhamid Döneminde hem telgraf hatlarının yaygınlaşmasının sağladığı teknolojik imkân hem de tüm idari işlerin Yıldız Sarayı'nda toplanması, teftiş ve denetim şartlarının olgunlaşmasını ve daha sağlıklı yapılmasını sağlamıştır. Artık hiçbir idari birim diğerinden habersiz herhangi bir işlem yapamamaktadır.

Örneğin daha önce mahkemesi yapılarak suçlu bulunan ve cezalarını çekmekte olan memurlar bir müddet sonra kendileri hakkında verilen hükmü istinaf ettirdiklerini beyan ederek cezalarının kalan kısmından kurtulmayı amaçlayabilmektedirler. Bu duruma

³⁴³ BOA. ZB. 61/86.

tedbir olarak idari birimler, memurların beyanını kabul etmeyerek memurun belirttiği istinaf merciinden onay yazısı almadan herhangi bir işlem yapmamaktadırlar.

Rüşvet ve hakaret suçlarından dolayı birinci sınıf polis memularından Muşlu Nadir 22 Eylül 1892 tarihinde işten el çektirilerek Şura-yı Devlet'te bidayeten görülen mahkemesi neticesinde tutuklanmasına ve bir sene müddetle hapsine karar verilmiştir. Nadir Efendi daha sonra hakkında bidayeten verilen hükmü istinaf ettirdiğini ifade ederek hapisten kurtulmaya çalışmıştır. Polis Meclisi konuyu İstanbul Polis Müdüriyeti'ne havale etmiştir. İstanbul Polis Müdürü Agâh Bey, 15 Mart 1893 tarihinde Şura-yı Devlet İstinaf Savcılığına bir yazı göndererek, Nadir Efendi'nin hükmünün istinaf olduğuna dair resmi bir yazı gelmediğinden ve Polis Meclisi tarafından hükmün istinaf olup olmadığının sorulduğundan konu hakkında bilgilendirme yazısı istemiştir.³⁴⁴

3.2.1.3. Mülkiye Memurlarının Rüşvet Suçları

Mülki idare amirlerinin de rüşvet suçuna karıştığı görülmektedir. Vali, mutasarrıf, kaymakam ve muhtarların rüşvet karşılığında ellerindeki idari yetkiyi suiistimal etmeleri söz konusudur.

Trabzon Vilayeti Canik mutasarrıflığı Çarşamba Kazası Kaymakamı Musa Paşa ile Hâkim Fehmi Efendi, Çarşamba Kazası'na tabi Hamzalı Köyünde oturan Gürcü İsmail Ağa'yı izinsiz, haksız tevkif etmişlerdi. Avukat Buharalı Oğlu İsmail Efendi vasıtasıyla da rüşvet alarak tahliye etmişlerdir. Avukat İsmail Efendi bu idarecilerin birçok davada aracısı olmuştur. Bu yöneticilerin yolsuzlukları tahkikatla ortaya çıkmış ve tahkikat evrakları Adliye ve Dâhiliye Nezaretleri'ne gönderilmiştir. Ancak tahkikat sırasında kaymakamın sorgusu yapılmadığından, sorgulanmak üzere evraklar Şura-yı Devlet'ten Trabzon vilayetine iade edilmiştir. Tabii olarak bu kişilerin görevden alınmaları kararı da tehir edilmiştir. Kaymakam Musa Paşa bu durumdan istifade ederek halk arasında nüfuzunu kullanıp haklılığını ispata çalışmış, bu durum bölgede adaletsizliğe sebep olmuştur. Gürcü İsmail Ağa da bir an evvel adaletin tecelli ettirilmesini Sadaret'ten 1 Kasım 1894 tarihinde talep etmiştir.³⁴⁵ Adaletin gecikmesi, mülki idarecilerle şikâyetçiler arasında bir karmaşaya sebep olmakta, halk da bu çekişmelere alet edilmektedir.

³⁴⁴ BOA. ŞD. 1290/9.

³⁴⁵ BOA. ŞD. 2966/56.

Bu çekişmeler sadece mülki idareciler arasında değil mülki ve adli görevliler arasında da yaşanmaktadır. Ermeni Komitesi Hınçak taraftarlarının Londra’da bastıkları ve yayınladıkları “Hınçakyan Taraftarlarının İlanı” başlıklı matbu metin Sivas’a bağlı Aziziye Kazasında İğneciyan Artin isimli bir şahsın hanesinde ortaya çıkmıştı. Risalenin mahkemeye sevki üç ayı geçmesine rağmen suçlular hakkında tahkikat yapılmamış, bazı suçlular da serbest bırakılmıştı. Kaza Kaymakamı, Naib Rıza Efendi’nin rüşvet alarak suçluları serbest bıraktığı ve bu nedenle görevden alınması gerektiğini Sivas Valiliği’ne bildirmişti.³⁴⁶

Rüşvet suçlarının diğer suçlardan daha zor tespit edilmesinin sebebi yapılan tahkikat neticesinde kolay bir şekilde kanıt bulunamamasıdır. Diğer taraftan bir memura yapılabilecek en kolay isnat da onu rüşvet almakla suçlamaktır. Memurlar hakkında yapılan bazı rüşvet iddialarının iftira olduğu yapılan sorgulamalar neticesinde ortaya çıkabilmekteyken, rüşvet aldığına dair herhangi bir delilin bulunamadığı durumların da mevcut olduğunu belgelerde görmekteyiz. Kanıt bulunamadığı veya yapılan sorgulamalar neticesinde iftira olup olmadığı anlaşılamadığı durumlarda memur mahkeme tarafından görevine iade edilmekteydi. Bu durum II. Abdülhamid döneminde Tanzimat Fermanı’nda öngörülen “kanunsuz suç olmaz” ilkesinin uygulanmada karışıklık bulunduğunu göstermektedir. Bazen anılarda Padişahın keyfi olarak yargıyı yönlendirmesinden bahsedilse de³⁴⁷ elimizdeki belgelerde, doğrudan Padişahın atamış olduğu memurlar haricinde tüm memurlar hakkında kanunların uygulanmakta olduğunu ve teamüllere aykırı bir şekilde üstten yargıya ve hâkimlere müdahale olmadığını görmekteyiz. 12 Kasım 1903 tarihinde, yapılan tavsiyeler neticesinde doğrudan padişahın atadığı memurların yargılamalarının izne tabi olması ilkesi daha sonra değiştirilerek, eğer yapılan soruşturma neticesinde suç işlediği kanıtlanırsa yargılamalarının padişah iradesine bağlı olmadan yapılabileceği şeklinde değiştirilmiştir.³⁴⁸

Tarsus Kazası Kaymakamı Yaver Bey Mersin Sancağı Mutasarrıflığı vekâletinde iken, Mısrizade Mustafa Efendi’nin, Tarsus Meclis İdare Üyelerinden Beyrutlu ve Osmanlı Rum milletinden Şakir Bedros Efendi’den Tarsus Meclisi Belediye Başkanlığına almak

³⁴⁶ BOA. Y.EE. 157/ 73.

³⁴⁷ İrtem, **Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamid**, s.240-243.

³⁴⁸ **Düstûr**, I. Tertîb, C.7, s.1092.

için kırk Fransız lirası rüşvet aldığı iddia etmiştir. Mülkiye Mahkemesi tarafından istenilen tahkikat üzerine durum incelenmiştir. Fakat bu ihbarı doğru çıkaracak hiçbir delil ve ifade bulunamadığı gibi Kaymakam Yaver Bey'in belirttiği günde ne Şakir Efendi ne de Mustafa Efendi başkan değildir. Mülkiye Mahkemesi Başkanı 27 Temmuz 1891 tarihinde, yapılan incelemelerin neticesinde ne Mustafa Efendi ne de Bedros'a rüşvet aldığına dair suçlamada bulunulamayacağını ifade etmiştir. Bu yüzden Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye-i Kanun-ı Muvakkatinin yüz yirmi üçüncü maddesi³⁴⁹ gereğince ikisinin de men-i muhakemelerine karar verilmiştir. 4 Ağustos 1891 tarihinde karar Mülkiye Mahkemesi Reisi tarafından, 24 Kasım 1892 tarihinde ise Mersin İdare Meclisi tarafından onaylanmıştır. Karar, Tarsus Kaymakamı Yaver Bey'e bildirilmiştir. Yaver Bey süresi içerisinde itiraz edilmediğini belirterek kararı Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne göndereceğini ve oradan gelecek karara göre hareket edeceğini bildirmiştir.³⁵⁰

Sultan Abdülhamid Döneminin en karakteristik özelliklerinden birisi, bölgedeki memurlar hakkında şikâyet ve ihbarların doğrudan telgraf yoluyla jurnal çekilerek ya da muhbir imzalı dilekçelerle merkeze bildirilebilmesiydi. Rüşvet aldığı ya da rüşvet verdiği konusunda hakkında şikâyet bulunan veya muhbir imzasıyla ihbarda bulunan memurlar hakkında tahkikatlar yapılmaktadır. Çoğu kez bu ihbarlar ya iftira ya da kanıtlanamayan şikâyet olarak, uzun ve neticesi belli olmayan dava sürecine sebep olmaktadır. Bu şikâyetler her ne kadar sonuçsuz kalsa da bölgedeki memurların birbirleri ile ya da halkın memurlar hakkındaki memnuniyetsizliği veya memurlarla halk arasındaki ilişkiler konusunda aydınlatıcı bilgiler içerebilmektedir.

Bazı belgeler, bölgenin jeopolitik ve demografik önemi hakkında bilgi verirken aynı zamanda devletin bölgede uyguladığı sosyal politikalar hakkında da bizi aydınlatmaktadır. Örneğin, Filistin bölgesinde toprak satışı bu dönemde yasaktır. Bu yasağa uymayanlar hakkında gerekli idari işlemler yapılmaktadır. Bu hassasiyetin farkında olan art niyetli kişiler, memurlar hakkında asılsız ihbarlar yapmakta ve

³⁴⁹ Usul-ü muhakemat-ı ceza kanunu 123. Maddesi; "müstantik-ı vakı' olan fiilin ne cinayet ne cünha ne de kabahat nevinden olmadığı reyinde bulunduğu veyahut inad olunan fiili maznun-u aleyhin irtikab ettiğine dair bir gûna delil ve emare görmediği takdirde men-i muhakemeyi yani muhakemeye mahal olmadığı bir kıta karaname ile beyan edecek ve maznun-u aleyh tevkif olunmuş ise sebil-i tahliye kılınacaktır" şeklindedir. Ahmet Gökcen, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.4, Sayı:1-2, 1994, s.224.

³⁵⁰ BOA. ŞD. 2124/10.

memurlarla halkı karşı karşıya getirerek bölgenin asayiş ve huzurunu tehlikeye sokmaktadırlar.

Sadaret'ten Beyrut Vilayeti'ne gönderilen bir yazı bu durumun açık bir örneğidir. 30 Temmuz 1892 tarihli yazıda, Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın rüşvet alarak Filistin topraklarından birçok bölgeyi memuriyetinin hilafına yabancılara ve Musevi göçmenlere satarak orada mahalleler kurmalarına müsaade etmekte olduğu hakkındadır. Gönderilen ihbara göre, İbrahim Paşa, Aşere-i Mübeşşere'den Said bin Zeyd Hazretlerinin Bab-el Amud Bölgesi'ndeki türbesini Latin milletine ait manastıra bırakmıştır, Davud Aleyhisselam'ın kabrine, camisine ve sair mukaddeslere on dokuz adım uzaklıkta, duvar ile çevrilmesi sakıncalı Rum mezarlığı çevresine izinsiz yedi arşın yükseklikte duvar çektirmiştir. Bununla beraber Rum mezarlığının doğu tarafına iki büyük kapı açtırarak bunların arasından kolaylıkla gelip gidebilecek şekilde zeminini mermer döşeli ve üzeri açık bir mabed ve büyük bir heykel inşasına girişmiştir. Meclis-i Liva azasından İstiryadis, Telgraf Müdürü Rıza ve tercümanın ortaklaşa, devlet menfaatine, gizli olarak Yıldız'a çekecekleri telgrafların çekilmesini de yasaklamıştır. Yazıda başka kötü hal ve hareketlerden şikâyet edilmiş, mutasarrıf hakkında gerekli tahkikatın yapılması ifade edilerek Sadaret'e gönderilmiştir. Sadaret, Beyrut'a gönderdiği yazı ile durumun etraflıca incelenerek neticenin bildirilmesini istemiştir.³⁵¹ İbrahim Hakkı Paşa, altı yıl Kudüs mutasarrıflık görevinde bulunmuş olup, ikinci dereceden Mecidiye nişanı ve ikinci dereceden Osmanî nişanı ile taltif edilmiştir. İbrahim Hakkı Paşa, kötü idaresi ve hakkında yapılan şikâyetler üzerine 1896 yılında ancak azledilebilmiştir. 21 Ekim 1896 tarihli bir arşiv vesikasında İbrahim Paşa hakkında yapılan şikâyetler üzerine Paşa'nın azledildiği ve yerine Dâhiliye mektupçusu Hüsnü Bey'in tayin edildiği belirtilmektedir.³⁵²

Kudüs Mutasarrıflığı görevine 1889 yılında tayin edilen Reşad Paşa da yaklaşık bir yıllık görev süresinde yargılandığı irtikâp suçundan dolayı, görevini selamet içinde yürütemeyeceği gerekçesiyle Ekim 1890'da azledilmişti. İddia edilen suçlar üzerine hakkında yapılan tahkikatlarda bunun doğru olmadığı ortaya çıkmıştı. Ancak sancakta

³⁵¹ BOA. BEO. 42.3143/1.

³⁵² BOA. BEO. 862/64629.

eski idaresini sürdüremeyeceği düşünülerek, Kudüs Mutasarrıflığından azledilmişti. Bu olaydan anlaşıldığı kadarıyla bazen istenmeyen mutasarrıflara suç istinat edilerek, azledilmesine çalışılmaktadır.³⁵³ Reşad Paşa'nın Hristiyanlara ve Yahudilere çok fazla yapı izni verdiği için yerel Arapların protestolarına maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Halk bireysel olarak şikâyetlerini telgraf yoluyla Yıldız Sarayı'na doğrudan gönderebiliyordu. 5 Ekim 1892'de Suriye Vilayetinden Mehmet Tahir, Suriye Sahilleri Baş Acentesi Antuvan el-Necar'dan şikâyetçi olmuştur. Buna göre, Antuvan el-Necar İdare-i Mahsusa'dan buraların işletmesini para mukabilinde satın almış, bu sahillerdeki bütün işlemleri, üzerine giymiş olduğu miralay alametli resmi kıyafetiyle Beyrut'da ve çevresinde rüşvetle kiraya vererek teklif ettiği rüşveti vermeyen Müslümanları kaldırıp yerine kendi mezhebinden Marunîleri acente olarak tayin etmeye başlamıştır. Müslümanlar bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Rüşvet vermeyen Mehmet Tahir yazıcıların huzurunda Antuvan tarafından tehdit edilmiştir.³⁵⁴

Şikâyetler bazen nezaretlere bazen de Sadaret'e yapılabiliyordu. Urfa ahalisinden Mustafa Bekir, Urfa Mutasarrıfı'nın irtikâbından bahis ve şikâyetle Dâhiliye Nezareti'ne 5 Aralık 1892 tarihinde bir varaka göndermiştir. Gönderdiği varaka merkezden karşılık bulmuş Dâhiliye Nezareti durumun tahkik dilmelerini istemiştir.³⁵⁵

Hama sancağına bağlı Hamidiye kazasında Nusayri eşkıyasından on şahıs Humus'lu iki Müslümanı katl eylediklerinden dolayı olay hükümet tarafından tahkik edildikten sonra bu şahıslar hapsedilmişlerdir. Fakat Hamidiye Kaymakamlığı Vekâleti'nde görevli Binbaşı Şevket Beyle Hamidiye'deki bazı memurların rüşvet karşılığında bu kişileri serbest bıraktıkları Suriye Vilayeti Savcısının tahkikatı ile anlaşılmıştır. Fakat buna rağmen sadece Hamidiye Kazası Müstantik Muavini'nin azliyle yetinilmiş olduğunu ifade eden ve "muhbir-i sadık" imzasıyla sadarete arzuhal yazılmıştır. Sadaret 4 Şubat 1893 tarihinde Suriye Vilayeti'ne yazdığı yazıda, olayın araştırılmasını ve suçlular hakkında yapılan muamele hakkında merkezin bilgilendirilmesini istemiştir.³⁵⁶

³⁵³ BOA. İ.DH. 1199/93867.

³⁵⁴ BOA. Y. PRK. AZJ. 22/104.

³⁵⁵ BOA. DH.MKT. 2027/ 107.

³⁵⁶ BOA. BEO. 149.11121/1.

Saderete yazılan bir başka şikâyet dilekçesi ve sonrasında yapılan mahkemeye dair bir örnek de 13 Mayıs 1893 tarihinde Bab-ı Ali Daire-i Umur-u Dâhiliye Mektubi Kalemi'nden Sadrazama gönderilen yazıdır. Yazıda Silifke'nin Taşucu iskelesinde tüccar Todori isimli birisi ile Hacı Ali ve Hacı Mehmet efendiler arasında ortaya çıkan tartışma esnasında meydana gelen darb fiiliyle küfürlü konuşmalardan dolayı usulünce Adliye tarafından tahkikat yapıldığı bildirilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde bahsedilen tartışma ve dövüşmenin palamut öşrünü düşük fiyatıyla kapatmak için İçel eski Mutasarrıfı Behçet Paşa'ya verilen 50 lira rüşvetten dolayı ortaya çıktığı anlaşıldığına dair İçel Savcı Yardımcılığından tahkikat evrakı Sadaret'e gönderilmiştir.

Sadaret'ten Dâhiliye Nezareti'ne cevaben 28 Mayıs 1893 tarihli yazıda konu hakkında ve devam edilecek işlemler hakkında açıklama yapılmıştır.

Öncelikle Silifke'de Taşucu iskelesinde tüccardan Todori Kamakari ile Hacı Ali ve Hacı Mehmed efendiler arasında ortaya çıkan sözlü kavga esnasında meydana gelen darb ve küfürlü söz kavgası meydana gelmiştir. Yapılan şikâyet üzerine Adliye Nezareti tarafından yapılan tetkikat neticesinde kavga ve dövüşmenin palamut öşrünü düşük bedel ile kapatmak üzere İçel Sancağı Mutasarrıflığı'nda bulunduğu sırada Behçet Paşa'ya verilen elli lira meselesinden ileri geldiği anlaşılmıştır. İçel savcı yardımcılığından konu hakkında gönderilen yazı ve tahkikat evrakı Dâhiliye ve Adliye Nezaretleri'nden alınan tezkerenin ekleriyle beraber mütalaa olunduğu bildirilmiştir.

Savcı Muavinliği'nin göndermiş olduğu yazısında Behçet Paşa'nın devletin menfaatini gözetmeyerek palamut öşrüne karşılık rüşvet olarak elli lirayı aldığı yapılan ihbarlar ile sabit ve bu durumun Behçet Paşa'nın yargılanmasını gerektirdiğinden gerekenin yapılması ifade edilmiştir. Fakat İçel Savcı Muavinliği tarafından, suçlamalara dair yapılması istenen sorgulamada kavga sırasında orada bulunmalarından dolayı İçel tüccarlarından Tozan Oğlu Yuvanaki ve Şirin oğlu Şirin'in şهادetlerine müracaat olunmuş ve rüşvet maddesi hakkında bir şey işitmediklerini beyan etmişlerdir. Daha sonra da İstavronosi oğlu Mihalaki Şinkirmani ile Dullu oğlu Todori onları onaylayarak onlar da rüşvet maddesi hakkında bir şey işitmediklerini beyan etmişlerdir.

Bu kişiler yapılan sorgulamalarında Keşişoğlu Yuvanaki, Hacı Mehmed Efendi ve Todori Kamakari ile tüccar Andonaki taraflarından Andonaki vasıtasıyla verilmek üzere Behçet Paşa'ya o kadar paranın verilmesinin kararlaştırıldığını Hacı Mehmed Efendi'den ve

Todori Kamakari'den duyduklarını söylemişler ise de Çokbilen Oğlu Yordan, Todori Kamakari'den öyle bir ifade işittiğini söylemekle beraber Hacı Mehmed Efendi'den o yolda bir söz işitmediğini söylemiştir. Darp edilen kişi Hacı Mehmed Efendi'nin pederi Hacı Halil Ağa'ya olan borcuna mahsuben ve havaleten Andonaki'ye otuz lira vererek sonradan bu paranın palamut masrafı olmak üzere verileceğini işittiğini ve fakat kimin için olduğunu bilemediğini ve Keşişoğlu Yuvanaki'nin dediği gibi bir şey söylemediğini ifade etmiştir. Balıkçıyan Aleksan Efendi de Hacı Mehmed Efendi ile Todori Kamakari arasında bir elli lira kavgasına tesadüf ettiğini fakat paranın ne akçesi olduğuna dair kendilerinden bir söz işitmediğini ve rüşveti Çokbilen oğlu merhum Luvirdan'dan işittiğini söylemiştir. Yordan ise Alleksan'a öyle bir şey söylemediğini ifade etmiş ve Hacı Mehmed ve Hacı Ali Efendi'lerin rüşvet meselesini kabul etmeyeceklerini ve bunun hukuklarına zarar verdiği için konunun tertip edilmiş bir olay olduğunu ifade etmişlerdir. Rüşvete aracı ve ortak olduğu söylenen Andonaki'ye gelince, Todori Kamakari'den öyle bir para almadığına ve böyle bir işe malumatı olmadığına dair kesin bir cevap vermiştir.

Sonuç olarak Sadaret bütün evrakları inceleyerek Behçet Paşa hakkındaki suçlamalarla ilgili kavga sırasında söylendiği iddia edilen sözlerin delillerle ispat edilemediğini olay günü Adana Defterdarı olan Mithat Efendi'nin de böyle bir şeyden bahsetmediğini ifade ederek konu ile ilgili teferruatlı araştırmanın Adana Valiliği tarafından yapılmasını Dâhiliye Nezaretinden istemiştir.³⁵⁷

Nezaretlere de doğrudan şikâyetler yapılabilmekteydi. Gerek Sadarete gerek nezaretlere yapılan bütün şikâyetler memurun bağlı bulunduğu nezaret vasıtasıyla yürütülen tahkikat neticesinde karara bağlanmaktaydı. Kastamonu Vilayeti Araç Kazasına bağlı İğdir Nahiyesi müdürü Cemal Efendi'nin rüşvet almak, bir altın verilmedikçe nikaha müsaade itmemek ve seçilmiş olan bir imamı azlederek kendi adamlarından imamlığa ehil ve erbabı olamayan birisini tayin etmek gibi kötü hallerinden dolayı Karartı Köyü ahalisinden Çebi oğlu Mehmed mühür ve imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şikâyet dilekçesinde Cemal Efendi'nin bu kötü hallerinden dolayı başka bir yere tebdilini istemiştir. Dâhiliye Nezareti bu şikâyet dilekçesini 8 Haziran 1893'te Kastamonu

³⁵⁷ BOA. A}. MKT. MHM. 5 31/5.

Vilayeti'ne göndererek durumun araştırılmasını ve şikâyetler doğru ise gerekli işlemlerin başlatılmasını yazmıştır.³⁵⁸

Kastamonu'dan gelen diğer bir şikâyet de yine Araç Kaza Kaymakamı Ali Haydar Efendi hakkındadır. Şikâyet dilekçesinde Kaymakam Ali Haydar Efendi'nin rüşvet aldığına, hizmetkârlarını nüfus kitabetine tayin ettiğine, tayin ettiği bu hizmetkârlar vasıtasıyla emekli maaşları ve asker maaşlarında usulsüzlük yaptığına ve Ertuğrul Fırkateyni mağdurlarının vereselerine Padişah tarafından ihsan buyrulan paranın bir kısmını kendisinin aldığına dairdir. Şikâyet yine Sadaret'e doğrudan gönderilmiştir. Şikâyeti yapanlar Araç Kazası ahalisinden olup şikâyetlerini mühürlü bir zarf ile göndermişlerdir. Sadaret bu şikâyet evrakını Dâhiliye Nezareti'ne göndererek gereğinin yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti 22 Haziran 1893 tarihinde evrakı Kastamonu Vilayeti'ne göndererek tahkikat yapılmasını, şikâyetler eğer doğru ise kaymakamın yargılanması gerekeceğinden dolayı neticenin merkeze acilen bildirilmesi yazılmıştır.³⁵⁹

Memurun makam ve mevkisi ne olursa olsun şikâyete konu olabilmekteydi. Sultan Abdülhamid Döneminde memurluk yapan ve daha sonraki dönemde hatıratlarını kaleme memurların genellikle şikâyetçi oldukları konu dönemin sıkıyönetim şartları olmaktadır. Bu durum eserlerde istibdat ya da daha başka olumsuz yönleriyle ele alınmış olsa da dönemin şartları göz önüne alındığında memurlar üzerinde teftiş usulünün büyük gelişim göstermesi ve memur yolsuzluklarında görülen düşüş de değerlendirmelerin olumlu tarafı olarak görülebilir.³⁶⁰ Her memur hakkında halkın dilediği gibi doğrudan Padişaha muhbir imzasıyla jurnal göndermesi ya da doğrudan nezaretlere veya Padişaha telgraf çekebilmesi halka bir güvence verirken memurların da üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Fakat yapılan şikâyetlerin, sadece iyi niyetli kişilerin memurların olumsuz davranışlarını bildirmekle sınırlı kalmadığı pek çok kez de görevini özveriyle yerine getirmeye çalışan memurlar hakkında düzenlenmiş olan bir iftira olduğu yapılan

³⁵⁸ BOA. DH. MKT. 64/6.

³⁵⁹ BOA. DH. MKT. 78/ 5.

³⁶⁰ Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, s.41, 208, 215, 424, 436, 544, 661, 662, 868, 897;Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.208;ÇELİK, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", s.99;Ahmet Mithat Efendi, **Jöntürk**, s.63, 199, 231Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa Ve Reformları", s. 854;Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.ci Abdülhamit Han**, s.4;Rauf, **İttihat Ve Terakki Ne İdi**, s.11;François Georjeon, **Sultan Abdülhamid**, İstanbul, 2006, s.132, 183, 326, 463;Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, s.10, 534;Tahsin Paşa, **Abdülhamid Ve Yıldız Hatıraları**, s.30, 77;Ramber, **Gizli Notlar**, s.49, 142.

tahkikatlar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden yapılan şikâyet ve tahkikat evrakı çok olmasına rağmen mahkemeye düşen olay sayısı ve mahkeme kararları şikâyetlere oranla çok azdır. Çünkü suçu sabit olmayan bir memura karşı zanlı muamelesi yapılmaması ve doğrudan mahkemeye çıkarılmaması esastır. Bu yüzden memurlar hakkında yapılan şikâyetler doğrudan mahkemeye gitmemekte ve görevini aksatmasına neden olacak herhangi bir işlem yapılmamaktaydı. Ancak suçu ispat edildikten sonra Savcılık vasıtasıyla idari dava açılabilirdi.

Kırşehir Kazası Mucur Nahiyesi Müdürü Halil Efendi hakkında, Mucur nahiyesi imam, muhtar ve ahaliden bazı kişiler tarafından Halil Efendi'nin rüşvet aldığı, işret düşkünlüğü ve bazı uygunsuz hareketlerinden dolayı şikâyetle yerinin değiştirilmesini isteyen 25 Ekim 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne arzuhal göndermişlerdir. Bu arzuhal tahkikat yapılarak çıkacak neticeye göre, Halil Efendi hakkında işlem yapılmak üzere Dâhiliye Nezareti tarafından Ankara Vilayeti'ne gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti tahkikat neticesini ve yapılan muameleyi Ankara Vilayeti'nden kendilerine de yazmalarını istemiştir.³⁶¹

Halk memurlar hakkında doğrudan şikâyetini sadece arzuhaller yoluyla idari makamlara değil, telgraf yoluyla adli makamlara da iletebiliyordu. 10 Kasım 1893 tarihli bir telgrafla Tefenni halkından Bahçivan Oğlu Yorgi, Tefenni Kaymakamı Ömer Lütfi Efendi'nin kendisinden zorla rüşvet almak için, herhangi bir davası olmadığı halde kendisini hapsedtiğini, 5 lira rüşvet vererek tahliye olduğunda kendisinden davacı olacağını söylediği zaman bu defa 5 lirayı geri vererek kendisine ve mezhebine hakaretler ederek kendisinin darp edilmesini emrettiğini ve yine hapse attığını yazmıştır. Bu olaydan dolayı ırz ve namusunun zedelendiğini ve adalet istediğini İstanbul Baş yazmıştır.³⁶²

Davaları takip ederken aynı zamanda idari maslahatın işleyişi hakkında da ip uçları elde edebilmekteyiz. Örneğin rüşvet başta olmak üzere kendilerine intikal eden tüm meselelerde Nezaretler, verdikleri kararların uygulanıp uygulanmadığını takip etmekte ve verilen karara uygun olmayan bir durum meydana geldiği zaman bunu bölgedeki yetkili

³⁶¹ BOA. DH. MKT. 162/38.

³⁶² BOA. DH. MKT. 2064/48.

mercilere sormaktadırlar. Gerekli zamanlarda da uygulamaların hızlandırılması konusunda uyarı mahiyetinde yazılar göndermektedirler.

12 Aralık 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden, Namık Efendi ve Hama Levazım Reisi Mirliva Atıf Paşa'ya bir tezkere gönderilmiştir. Gönderilen tezkerede, daha evvel Yemen'de bazı kaymakamların uygunsuz hareketlerinden ve rüşvet almalarından dolayı tebdil edilmeleri istenilmiştir. Dâhiliye Nezareti tarafından bu kararın uygulanması Yemen Vilayeti'ne yazılmıştır. Fakat Hacca Kazası Kaymakamı Edhem Bey'in hakkında da görev yerinin değiştirilmesine karar verilmişken yerinde bırakılmıştır. Bölgedeki meşayih, ahali, bölgeye gönderilen teftiş heyetinden Atıf Paşa ve Refet Bey Yemen Vilayet İdare Meclisi'ne yaptıkları ihbarla bazı kimselerin rüşvet alarak Hacca Kazası Kaymakamı Edhem Bey'i yerinde bıraktığını ifade etmişlerdir. Yemen Vilayet İdare Meclisi durumu Dâhiliye Nezareti'ne yazmıştır. Dâhiliye Nezareti Namık Efendi ve Atıf Paşa'dan konu hakkında tahkikat yaparak elde ettikleri malumatı acele bir şekilde nezarete yazmalarını istemiştir.³⁶³

Vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi üst düzey yerel yetkililer rüşvet suçunu genellikle astları olan küçük memurların tayinlerini yapmayıp onlardan belli bir miktar para aldıktan sonra tayini gerçekleştirmek suretiyle işlemektedir.

7 Mayıs 1894'te Uşak'ın Karahallı Köyü Muhtarı Bozokluoğlu Mustafa Yakup'tan Şurayı Devlet Başkanlığı'na Uşak Kaymakamı Hüseyin Bey hakkında bir şikâyet telgrafi çekilmiştir. Telgrafta Uşak Kaymakamı Hüseyin Bey'in kendisinden şahitler huzurunda 14 adet lira ile bir Luis Altını rüşvet aldığını, sonra köye muhtar tayin ettiğini, parayı kanunsuz görüp geri istediğinde geri vermiş olduğunu, fakat elindeki buyrulduyu isteyerek başkasını muhtar tayin etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Kaymakamın bu konuda rüşvet aldığı ispatlanmış bulunduğundan diğerlerine de ibret olmak üzere kendisine gerekli kanununun uygulanmasını talep etmiştir.³⁶⁴ Durum hemen Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti 9 Mayıs 1894 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderdiği yazı ile Uşak Kazası Kaymakamı Hüseyin Bey'in şahitler huzurunda kendisini rüşvet alarak muhtarlığa tayin ettiğini, aldığı akçenin iadesini talep

³⁶³ BOA. DH. MKT. 46/23.

³⁶⁴ BOA. ŞD. 1392/3.

etmesi üzerine de azlettiğinden bahsederek gerekenin yapılmasını isteyen Karahallı Karyesi Muhtarı Bozokluoğlu Mustafa Yakub imzasıyla Uşak merkezine arzuhal gönderildiğini, serian tahkikat yapılarak işin hakikatının ortaya çıkartılması ve durumun bildirilmesini istemiştir.³⁶⁵

Bir memurun sicilinde rüşvet suçunun olması onu halk nazarında da sakıncalı birisi yapmaktadır ve tekrar bir memuriyete atanması güçleşmektedir. Halkın daha evvel rüşvet cezası almış olan ya da rüşvet suçuna adı karışan aday memura karşı tavrı, genellikle ya tekrar memuriyet verilmemesi ya da kendi bölgelerinden başka bir yere tayin edilmesi için, memurun bağlı bulunduğu nezarete şikâyet etmek şeklinde olmaktadır. Bu şikâyetler genellikle nezaretler tarafından dikkate alınmakta ve aday memur hakkında detaylı bir güvenlik tahkikatı yapılarak tahkikatın neticesi olumlu gelmeden kişinin memuriyete atanmasının önüne geçilmektedir.

Rüşvet suçu zanlısı olduğu için zabıta nezareti altında bulundurulmak üzere Hamamcı Süleyman Efendi Avanos'a sürgün edilmiştir. Daha sonra kaza ahalisinden Hasan imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne bir arzuhal gönderilmiş ve arzuhalde Süleyman Efendi'nin Avanos Kazası İdare Meclisi Azalığı'na tayin edildiği, hâlbuki rüşvet zanlısı olmasından dolayı hakkında tahkikat yapılması gerektiği, Sivas Mutasarrıflığı'ndan Avanos Kaymakamlığı'na yazı ile bildirildiği halde henüz gerekli tahkikatın yapılmamış olduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti konunun araştırılmasını 29 Mayıs 1894 tarihli yazı ile bildirmiş ve hakikatin nezarete bildirilmesini yazmıştır.³⁶⁶

Bu dönemde bürokraside görev alan alt memurlar üzerinde sıkı bir denetim bulunuyorken, üst ve özellikle de birinci sınıf memurlar üzerinde teftiş eksikliğinin olduğu da görülmektedir. Düşük rütbeli olan ikinci ve üçüncü sınıf memurların suçları hemen ortaya çıkartılabiliyorken birinci sınıf, yüksek rütbeli olan memurların işlediği bir suçun kendisi hakkında şikâyet yapılana kadar ortaya çıkmadığı durumlar yaşanabilmektedir. Böyle bir durumda üst bir memurun cezalandırılmış olduğu ast memurunun, bağlı bulunduğu nezareti bilgilendirmesiyle amir olan memur hakkında

³⁶⁵ BOA. DH. MKT. 234/11.

³⁶⁶ BOA. DH. MKT. 242/11.

tahkikat yapılarak suçu ortaya çıkabilmektedir. Dönemi bu yönüyle mevzuattan icraata geçiş esnasında yaşanan aksaklıkların evresi olarak da değerlendirebiliriz.

Örneğin politika maddesinden dolayı görevden alınmış ve Amasya’da tutuklu olan Havzalı Karabet, üssü olan Havza Kaymakamı Emin Efendi’nin rüşvet aldığını ve sair irtikâbını elindeki belgeler ve şahitlerle ispatlayabileceğini Havzalı Mahmut aracılığıyla Dâhiliye Nezareti’ne bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti 31 Mayıs 1894 Sivas Vilayeti’ne yazı yazarak durumun hemen tahkik edilip neticesinin bildirilmesini istemiştir.³⁶⁷

Bazen bir memur o kadar ustalıkla rüşvet işini yürütmektedir ki kendisi hakkında defalarca şikâyet olsa ve hatta Babiâli tarafından rüşvet aldığı bilirse bile ispatlanamadığından görevinde bırakılmak durumunda kalınmaktadır. Böyle bir durumda memur suçu ispat edilene kadar tedbir olarak başka bir yere tayin edilmektedir.

Antakya Kaymakamı İzzet Bey’in teferruatlı bir şekilde irtikâbını ve rüşvet alıp vermelerini gösteren detaylı bir defter şeklinde olan ihbar varakası Babiâli’ye gönderilmiştir. Sadaret konuyu Dâhiliye Nezareti’ne havale etmiştir. Dâhiliye Nezareti 25 Temmuz 1894 tarihinde defterin aslını nezarete alıkoyarak kopyasını Halep Vilayeti’ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti ayrıca defterde yazan suçlamaların içerikleri ve Kaymakam İzzet Bey hakkında dikkatli olunması hususunda Halep Vilayeti’ne bazı uyarılarda bulunmuştur. Nezaret yaptığı uyarılarda varaka içerisindeki suçlamaların çoğunun gerçeği yatsıtmasa da içlerinde işlenmiş suçların olabilme ihtimalinin yüksek olduğunu, özellikle rüşvet suçlamalarından bahsedilirken rüşvete aracı olan kişilerin isimleriyle gösterildiğini ve bu ihbar varakası gönderilmeden önce de Kaymakam İzzet Bey’in bu tür hallerinin işitilmiş olduğunu belirtmiştir. Kaymakamın bu durumu hakkında tahkikat yapılması daha evvelki Halep Valisi’ne yazılmış olduğu halde yapılan tahkikata dair malumat alınmadığı fakat artık merkez vilayetçe ve Antakya tarafından gizli ve açık derin bir tahkikat yapılarak hakikatin serian nezarete bildirilmesini istemiştir.³⁶⁸ Her ne olursa olsun tahkikat yapılmadan ve suçu ispat edilemeyen bir memur mahkemeye çıkartılamamaktadır. Bu durum dönemin adli reformlarının mülki idareye olumlu bir yansımaları bakımından önemlidir. Her ne kadar kayırmacılığın tam manasıyla önüne

³⁶⁷ BOA. DH. MKT. 243/36.

³⁶⁸ BOA. DH. MKT. 264/34.

geçilebildiği söylenemese de dönemin Tanzimat'ın ilanından itibaren yapılan reform kanunlarının uygulamaya konularak, olumlu ya da olumsuz karşılığının görüldüğü bir dönem olduğu da unutulmamalıdır.

Bölgenin tüm mülki amirleri hakkında vatandaşlar doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne şikâyet dilekçesi yazabiliyor ve bu dilekçeler Dâhiliye Nezareti tarafından ilgili valiliklere gönderilerek tahkikat yapılması isteniyordu. Neticesini bilmediğimiz böyle bir şikâyet varakası Hassa'da mukim Ali Rıza mührüyle 30 Temmuz 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmişti. Bu şikâyette, kaymakamın bazı memurlar ile birlikte asker ve zabtiyenin maaş kuponlarını kırmak ve arzuhal ve senedat pullarını iki katına sattırmak ve hükümet dairesini terk ile meclis idare ve tahrirat kalemini kendi hanesine nakletmek ve suçlulardan rüşvet alarak tahliye etmek gibi uygunsuz hal ve hareketlerde bulunduğu, irtikâbından ve kazada emniyetin yok olduğundan şikâyet edilmiştir. Dâhiliye Nezareti konunun tahkik edilerek gereğinin yapılmasını istemiştir.³⁶⁹

Memurlar arasında bazen çıkar çatışmasından ya da üssün, astına uyguladığı mobbingden dolayı nezaretlere şikâyetler yapılabilmektedir. Bu gibi durumlarda yapılan tahkikat neticesinde bazen şaşırtıcı şekilde hakkında şikâyet yapılan memurun başka suçları da ortaya çıkabilmektedir. Bazen de yapılan şikâyetin hem iftira hem de gazezden ileri geldiği ortaya çıkmaktadır. Ama devlet dairelerinde görülen bu çatışmalar ve memurların birbirlerini çeşitli suçlamalarla küçük düşürmesi, hem halkın dairelerde görülecek işlerini aksatmakta hem de memurlar hakkında zihinlerde olumlu bir imaj bırakmamaktadır.

Maliye Nezaretinden Dâhiliye Nezareti'ne 28 Nisan 1894 tarihli tezkere ile Gebze Kazası Kaymakamı Mehmed Halis Efendi'nin aşar müzayedesini ve emvali umumiye tahsilindeki güzel hizmet ve mesaisinin görüldüğü, bu yüzden sahip olduğu dördüncü Osmani nişanı rütbesinin üçüncüye terfi ettirilmesi bildirilmiştir. Halis Efendi'nin mülkiyeye aid vazifesinde de çalışmasındaki gayretinden dolayı taltifi uygun görüldüğü Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Fakat bu konuda 9 Mayıs 1894 tarihli Şura-yı Devlet Muavinliği'nden emekli olan Gebze Kazası İstasyonu civarında oturan Mehmed Efendi tarafından bir tezkere takdim edilmiştir. Mehmed Efendi göndermiş olduğu tezkerede, Halis Efendi'nin hükümet konağında ve bakkal dükkânlarında işret ettiği ve mektep

³⁶⁹ BOA. DH. MKT. 266/18.

inşaatı için ahalden topladığı parayı da kötüye kullandığı ve köy muhtarlarının intihabında rüşvet aldığı gibi kötü hallerinden şikâyet etmiştir. Dâhiliye Nezareti yapılan şikâyetleri değerlendirmiş ve Halis Efendi hakkında Şehremaneti tarafından tahkikat yapılmasına karar vermiş ve 19 Mayıs 1894 tarihinde Şehremaneti'ne tahkikat yapılması için yazı göndermiştir.³⁷⁰

Yine Beni Saab ahalisinden Mehmed akrabasından Hasan-el Hafızı isminde birisinin öldürülmesinden dolayı mahkemeye yaptığı müracaat üzerine Beni Saab Kaymakamı tarafından on gün hapsedildikten sonra vekâlete rabt ile tahliye olduğundan ve bu yüzden ziraat ve günlük işleri boş kaldığından bahisle Dâhiliye Nezareti'ne adalet istediğine dair telgrafname göndermiştir. Dâhiliye Nezareti 8 Mayıs 1893 tarihinde Beyrut Vilayeti'ne yazmış olduğu yazı ile konunun tahkik edilmesini istemiştir.

21 Haziran 1893 tarihinde Beyrut Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gelen yazıda uzunca bir tahkikat raporu sunulmuştur. Rapora göre, daha önce de Beni Saab Kazası Naibi Numan ve saire imzalarıyla Yafa merkezinden Şeyhülislam'a gönderilen telgrafnamenin hızlı bir şekilde değerlendirilmesi ve gerçeğin araştırılarak açıkça yazılması Dâhiliye Nezareti'nden 1 Nisan 1893 tarihinde telgrafla gönderilmiştir. Şeyhülislam tarafından Dâhiliye Nezareti'ne cevaben Beni Saab Kaymakamına isnat olunan suçlamaların aslı olmadığı ve şikâyetin kaza naibinin telkin ve teşvikleri sonucu meydana geldiği ve evrakının postayla gönderileceği bildirilmiştir. Bu konu hakkında tekrar Sadaret'ten bilgi istenilmesi üzerine tahkikat evrakları Sadarete arz edilmiştir. Yapılan tahkikatta şikâyetler dört maddeden ibarettir:

- 1- Bazı kişilerin vatanlarından sürülmesi hakkındadır. Hakikati ise kazaya bağlı bir köyde sakin Mehmed'in köylüler arasında fesat çıkartan bir kişi olup kaymakamın bu zatı merkez livaya göndermesinden ibarettir.
- 2- Gizli gizli bazı mahalleleri yıkma suçlamasıdır. Bu da Cenin Mal Müdürlüğü'nden istifa etmiş olan İskender Kessab, Nabluslu Abdurrahman Hammasi Efendiler ve şürekâsının Beni Saab civarında limon bahçesi yapmak üzere oldukları arazinin bitişiğinde bulunan ve tapu defterinde kayıtlı olmadığı halde usulsüz olarak ilmühabere derç ve durumu fark etmeyen muhtarlara

³⁷⁰ BOA. DH. MKT. 228/68.

mühürlettirerek araziyi almış ve bu suretle arazi gasp olunmuştur. Daha sonra arazide su kemeri inşasına giriştikerini gören civar köy ahailerinden şikâyetler üzerine kaymakamın giderek zararlı olan ve henüz tamamlanmamış olan kemerin bir tarafını yıkarak inşaatı durdurmuş olmasından ibarettir.

- 3- Rüşvet meselesidir. Diyab Haytalı isimli kimsenin nikâhlı karısı bulunan bir kızı Ömer Hüseyin kaçırmıştır. Diyab Haytalı bidayet mahkemesine müracaat etmiştir. Beni Saab Bidayet Mahkemesi tarafından yapılan tahkikat neticesinde Ömer Hüseyin tutuklanmıştır. Daha sonra Kaza Naibi'nin müsaadesini alarak kefaletle tahliye olmuştur. Kızın Nablus müftüsü tarafından verilen fetvaya ve şer-i şerife aykırı olarak Ömer Hüseyin'e verileceğine ve naib tarafından ilama rabt olunacağı Diyab Haytalı tarafından haber alınmasına ve bu durumun kaymakama şikâyet edilmesinden dolayı işin ertelenmesi konusunda kaymakam tarafından naibe haber gönderilmiştir. Ömer Hüseyin kaymakam aleyhinde mahzar düzenlemek için köy ahalisini kışkırtmaya çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Naib daha sonra ilamla kızı Ömer Hüseyin'e verdiği halde mahkemede görülen bir davadan kaymakamın rüşvet alması, işin aslına uymayacağı gibi Ömer Hüseyin'in sunmuş olduğu şahitler de Ömer Hüseyin'i yalanlamışlardır. Bu rüşvet maddesi de iftiradan ibaret olduğu anlaşılmıştır.
- 4- Dua meselesi şöyledir. Beni Saab kazasındaki cami, içerisinde namaz kılınamaz derecede harap olmuş, kaymakamın teşvikiyle ve ahalden toplanılan para ile cami tamir edilerek resmi açılışı yapılmıştır. Açılıştta, ramazanı şerifin son Cuma günü ulemadan Şeyh Said-el Kermi, usulüne göre Cuma hutbesini okuyup Padişaha dua ettikten sonra mihrapta da bir dua okumuştur. Daha önce Said-el Kermi'nin bir şikâyeti üzerene naib'in yargılanması hususunda Adliye Nezareti'nden emir verilmesinden dolayı aralarında sözlü bir kavga çıkmıştır. Olay günü naib, hazret-i padişahiye dua etmedin diyerek camide hatibi alenen azarlamış ve orada bir hadise çıkmasına ramak kalmışken kaymakam işi teskin ederek zabıt yüzbaşısıyla "mahal bu gibi sual ve cevaba müsait değildir" diye haber göndermesinden ibarettir.

Beyrut Valiliği Naib'in bu şekildeki hareketi kazada huzursuzluğa neden olduğunu ifade etmiştir. Hareketleri livada büyük bir tesir meydana getirmiş ve bir takım kişileri tahrik ve bazı ileri gelen temiz yürekli aileleri kandırarak dilekçeler imzalattırdığı, bu dilekçeleri

Nezaret'e ve Vilayete göndererek zihinleri kurcalamaya devam ettiğini belirtmiştir. Vazifesini suiistimal etmiş olduğundan meşihatpenahiye durum arz edilmiş ve konu hakkındaki evrak gönderilmiştir. Naib ve hempaları hakkında olunacak muamele hakkında Sadarete de gerekli evraklar arz olunmuştur, yapılacak muamele hakkında gerekli fermanın iletilmesi istenilmiştir.

16 Eylül 1893 tarihinde Şeyhülislam Dâhiliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazı ile Naib Numan'ın hal ve hareketlerinden dolayı görev yerinin Suriye Vilayeti'ne nakledilmesini istemiştir. Dâhiliye Nezareti Şeyhülislam'dan gelen yazıyı dikkate alarak Beyrut Vilayeti'ne yazdığı yazı ile Naib Numan Efendi'nin kalan memuriyetini 21 Ekim 1893 tarihinden itibaren Suriye Vilayeti Sahabiye Kazası'nda tamamlamasına karar verildiğini yazmış ve görev yerini değiştirmiştir.³⁷¹

Üst düzey memurların (birinci sınıf memurlar olan vali, mutasarrıf, kaymakam) ve Padişah iradesi ile atanmış olan memurların mahkemeye çıkarılmaları yine Padişahın iradesine bağlı olmaktadır. Ayrıca yine birinci sınıf memurların yargılanmaları için İntihab-I Memurin Dairesinden memurun sicil evrakı gerekmektedir. Daha sonra hem Padişah iradesi hem de memurun sicil evrakının vilayete ve vilayetten gerekli olan idari birime ulaştırılması gerekmektedir. Tahkikat yapıldıktan sonra evraklar Şura-yı Devlet'e gönderilmekte daha sonra Şura-yı Devlet, Sadaret'e mütalaasını göndermektedir. Sadaret, Padişah iradesi ile atanan memurun yargılanması için Padişah'tan irade-i seniyye ister, Padişah iradesi ile atanmayan memur için ise nezaretçe verilen kararı vilayete tebliğ ederdi. Son olarak vilayet gereken idari birime kararı ulaştırır ve memurun bağlı bulunduğu idari birim kararı uygular. Tüm bu hiyerarşik işlemler uzun süreler alabilmektedir. Ve aynı zamanda tüm bürokratik işlemlere bir de memurların şikâyet ya da itirazlarını ilgili dairelere yapmamaları neticesinde çıkan karmaşa da eklenince işlemler daha da fazla uzamaktadır.

Rüşvet ve yolsuzluk suçlarından dolayı pek çok kaymakam azledilirken yerlerine memur ataması yeni kaymakam gelene kadar vekâleten yapılmaktadır. Fakat eski kaymakamların mahkemelerinin neticelenmesi ve yeni atanacak kaymakamların mazbatalarının Padişah tarafından onaylanması uzun süreler almaktadır. Bu da kazalarda karışıklıklara neden

³⁷¹ BOA. DH. MKT. 32/26.

olmaktadır. Ayrıca bölgede oluşan otorite boşluğundan dolayı yerel memurların davranışları denetlenememekte ve bu denetizimsizliğin halk üzerinde olumsuz tesirleri olabilmektedir.

Simav Kazası Kaymakamı Mehmet Ali Efendi'nin hakkında rüşvet aldığı, ahaliye zorluk çıkardığı ve çarşı pazarda alenen içki içtiği gibi uygunsuz hal ve hareketlerini içeren ve kendisinden şikâyetçi olarak gereğinin yapılmasını isteyen Ali Rıza mührüyle Sadaret'e bir arzuhal gönderilmiştir. 26 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti Hüdavendigâr Vilayeti'ne bir yazı göndererek şikâyet edilen hal ve hareketler doğru ise böyle hal ve hareketler bir memur için uygun görülmediğinden tahkikat yapılarak olayın hakikatinin nezarete yazılmasını istemiştir. Hüdavendigâr Vilayeti tarafından yapılan tahkikat evrakı Şura-yı Devlete gönderilmiş, Şura-yı Devlet gelen tahkikat evrakı ve yaptığı incelemeler neticesinde Kütahya'nın Simav Kazası Kaymakamı sabık Mehmet Ali Bey'in kaza kaymakamlığında bulunduğu sırada rüşvet aldığını, kanun dışı olarak bazı bazı kişileri haps ile onlara işkence ettiğini ve bazı uygunsuz hareketlere giriştiğini yapılan tahkikat neticesinde ortaya çıkarmıştır. 15 Mayıs 1895 tarihinde Sadarete bu yönde mütalaasını göndererek Padişah'tan gelecek iradeye göre işlemlerin yapılacağını bildirmiştir. Konu Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve Sadrazam Cevad Paşa, Şura-yı Devlet kararını Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'ya sunmuştur. Tahsin Paşa Sadrazama, Padişahın iradesini 20 Mayıs 1895 tarihinde göndermiştir. İradeye göre, Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesinin kaymakam hakkında sunmuş olduğu mütalaa gereğince mahkemeye çıkarılmasının uygun olduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti 30 Mayıs 1895 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazısında Padişah iradesi ve Şura-yı Devlet kararı gereğince kaymakamın ve suç ortağı olan diğer memurların mahkemeye alınmaları hususunda fermanın icrasını bildirmiştir.³⁷²

Beyrut Vilayeti Merciyun Kazası Kaymakamı Galib Efendi aleyhinde yapılan şikâyet ve ihbar üzerine Galib Efendi işten el çektirilmiştir. Hakkında yapılan tahkikat neticesinde Hole Nahiyesi'nin nüfus tahririne başladığı halde ödenek olarak 70 lira almış fakat işi tamamlamamıştır. Ayrıca köy ahalisinden rüşvet veya cerime suretiyle para aldığı, darülaceze yardımı için Merciyun Kazası'ndan 4000 kuruş alınması planlanmışken

³⁷² BOA. DH. MKT. 240/42.

fazladan tahsil ettiği 1970 kuruşu zimmetine geçirdiği ve ziraatla uğraşan ahaliden duhan öşrünü her kilo üzerinden zorla 30 para alarak tahsil ettiği ihbar ve şahitlerle ortaya çıkmıştır. Galib Efendi'nin usulünce mahkemeye alınması hususu Şura-yı Devlet kararıyla padişah iznine bağlı olduğundan Dâhiliye Nezareti irade için Padişaha başvurmuştur. 27 Kasım 1893 tarihinde Padişah tarafından kaymakamın mahkemeye çıkarılması için izin iradesi yazılmıştır. Dâhiliye Nezareti bu iradeyi gereğinin yapılması için Beyrut Vilayeti'ne ve İntihab-ı Memurin Komisyonu'na göndermiştir. Beyrut Vilayeti'nden Komisyon-u Mülkiye-i İntihab-ı Memurin'e gönderilen yazıda vilayete bağlı Merciu ve Taberiye kaza kaymakamlarının değiştirilmesi istenilmiştir. Vilayetin göndermiş olduğu yazıya göre, Merciu ve Taberiye kaza kaymakamlıkları bir müddetten beri vekâleten idare edilmektedir. Hanya Kazası Kaymakamı Asım Bey'in iktidarsızlığı kaza idaresini bozmuştur. Bunların bu şekilde görevde kalmaları uygun bulunmamıştır. Gazze Kaymakamlığından ayrılan Abdülgani Bey'in vilayetteki çeşitli kaymakamlıklarda güzel hizmetleri olmuş olduğundan Abdülgani'nin Merciu veya Taberiye kaymakamlıklardan birine tayini ve haklarında şikâyet olan diğerler kaymakamların da uygun yerlere yollanması istenmiştir.

İntihab-ı Memurin Komisyonu, Dâhiliye Nezareti'ne 9 Aralık 1893 tarihinde konu ile ilgili göndermiş olduğu yazıda, komisyonun Merciyun Kazası Kaymakamı Galib Efendi hakkında Beyrut Vilayeti'nden gönderilen tahkikat evrakını incelemiş olduğu ve evrakları mahkemesi yapılmak üzere Şura-yı Devlete havale etmiş olduğunu fakat henüz neticesi gelmediğini belirtmiştir. Taberiye Kazası Kaymakamlığı'na eski İştib Kazası Kaymakamı Ali Rasih Efendi intihab edilerek mazbatası verilmiş ise de henüz Padişah iradesi çıkmadığını ve beklemek gerektiğini yazmıştır. Hanya Kaymakamı Asım Bey'in azliyle kaza kaymakamlığına eski Akka Kaymakamı Abdüsselam Efendi'nin tayini hususunda daha önceki gönderilen mazbata üzerine padişah iradesi gönderilmiştir. Abdüsselam Efendi'nin memuriyetine gitmeye hazır olduğunu belirtmiştir.

Şu halde sadece Şura-yı Devlet tarafından Merciyun Kaymakamı Galib Efendi hakkında verilecek kararı beklemek gerekliydi. Abdülgani Bey'in ise henüz intihabı

netleşmediğinden, ilk olarak tasdikli tercüme-i hal varakasının detaylı evrakıyla beraber Beyrut Vilayeti'nden komisyona gönderilmesi istenmişti.³⁷³

3.2.1.4. Maliye Memurlarının Rüşvet Suçları

Suç ve ceza çatısı altında incelediğimiz belgelerde, memurların aralarındaki kişisel çekişmelerden dolayı birbirlerini şikayet ettiklerini görmekteyiz. Bu şikayetler memurun padişah iradesi ile atanıp atanmadığına göre bazen mahallinde bazen de Şura-yı Devlette çözülmüyordu. Hukuk müessesinin adaleti sağlaması için eldeki delillere göre hareket eden Şura-yı Devlet, davalı ve davacı memurların bağlı olduğu ilgili bakanlıklarla haberleşerek tüm gerekli belgeleri topluyor daha sonra elde edilen deliller ışığında olayların çözülmesini sağlıyordu. Yerel mahkemelerin yargılama yetkisinin olmadığı bazı memurları, yetkisini aşarak görevlerinden aldığı ya da azlettiği görülmektedir. Teamüllere aykırı olarak gerçekleşen olaylarda Nezaretler duruma müdahale ederek azl ya da atama yetkilerinin kendilerine ait olduğunu ifade edip soruşturmaları kendileri yürütmüşlerdir. Aralarında düşmanlık bulunan bazı memurlar haksız ithamlarda ve iftiralarda da bulunma yoluna gitmişlerdir. Bu yüzden memurların herhangi bir adaletsizliğe uğramaması için rüşvet aldığı iddia edilen kişilerin soruşturmalarında delillerin güçlü olmasına dikkat edilmiş memurların azilleri konusunda ya da cezalandırılmaları konusunda titiz davranılmıştır.

Memurların yargılanmalarında gösterilen titizliğe, Şura-yı Devletin bir yazısı üzerine 17 Ocak 1900 tarihli Maliye Nezareti'nden Şura-yı Devlet Baikanlığına gönderilen cevap yazısı ve memurlarla idari birimler arasında ceryan eden yazışmaların detayları güzel bir örnektir. Ergani Madeni'nden Berat Sancağı muhasebeciliğine tayin edilen Fahri Efendi'nin, tayin edildiği bu memuriyet için Hazine-i Celile memurlarından Muhtar Bey'e rüşvet olarak posta ile 30 lira gönderdiği ihbar edilmiştir. Bu ihbar üzerine Ergani Mutasarrıflığından Zabtiye Nezareti'ne buradan da Şura-yı Devlete gerekli tahkikatın yapılması için yazı gönderilmiştir. Berat Sancağı savcılığında da Fahri Efendi'nin rüşvet suçunu işlediğinin ispat edildiğine ve hakkında tahkikat yapılmasına dair 16 Aralık 1899 tarihinde Maliye Nezareti'ne gelen yazılar Berat Maliye Dairesine havale olunmuştur. Fakat Berat Maliye Dairesi, Fahri Efendi'nin bulunmuş olduğu sancak muhasebeciliği

³⁷³ BOA. DH. MKT. 8/65.

rütbesindeki bir memuru yargılamak ve azletmek yetkisine sahip değildi. Fahri Efendi'nin başka bir liva mutasarrıflığı idaresinde bulunan Hazine Dairesi'ne bağlı idari birime geçmek istediği ve Berat Sancağı Hazine-i Celile Mümeyyizi Muhtar Bey ile aralarında bir anlaşmazlık bulunduğu Berat Sancağı Hazine-i Celile Maliye Komisyonu'nca ortaya çıkartılmıştır. Fahri Efendi ve Muhtar Bey'in aralarındaki anlaşmazlık sebebi ile ortaya çıkan sorunla ilgili işlemler Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nun kararı ve padişahın izni ile yapılabilmektedir.

Zaten Fahri Efendi'nin Muhtar Bey'e rüşvet olarak 30 lira gönderdiğine dair mahalli idarenin delil olarak kabul ettiği ve içinde para olan mektupta, Fahri Efendi'nin "validesine verilmek üzere" diye yazıldığı görülmüş ve ipucu olarak değerlendirilen diğer iddiaların da kuvvetli olmadığı anlaşılmıştır. Muhtar Bey hakkında Berat hazine dairesi tarafından tahkikat yapılmasına gerek görülmemişse de hakikatin daha net bir şekilde ortaya çıkması için Muhtar Bey'in Hazine Meclisine çağrılarak konuyu anlatması ve aydınlatması kendisinden istenilmiştir. Muhtar Bey sözlü olarak vermiş olduğu mühürlü ifadesinde, Fahri Efendi ile yirmi beş yıllık bir hukuk ve münasebeti olduğunu, ailelerin de yakın görüşüklerini, bu işin daha evvel Dahiliye Nezareti tarafından da tedkik edildiğini ve yazılan ihbarların hakikati yansıtmadığını, Mutasarrıflık tarafından delil olarak gösterilen mektupların içeriği ile beraber Adliye Nezareti'ne gönderilmiş olduğunu ifade etmiştir. Doğruyu söylediğine kanıt olarak Adliye Nezareti'nden gelen yazının bir örneği ile ihbar varakası meclise takdim edilmiştir. Meclis tarafından Muhtar Bey'in ifadesi ve hakkında gelen ihbar yazısı da Şura-yı Devlet'e iade olunmuştur.³⁷⁴ Hazine Meclisi mütalaasında yerel idarenin yetkisini aşan bir tahkikata giriştiğini ve davanın iki memur arasındaki husumetten ileri geldiğini ve bu durumun daha evvel Dahiliye Nezareti tarafından ortaya çıkartıldığını yazmıştır. Muhtar Bey'in suçsuz olduğu böylece ortaya çıkmış ve görevine iade edilmiştir.

Bir memur hakkında yapılan şikâyetin kanıtlanması önemliydi. Herhangi bir kanıt olmadan memur hakkında bir işlem başlatılmamaktaydı. 4 Mayıs 1894 tarihinde Midye Rüsumat Memuru Mehmet Ali Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir. Yazısında şunları ifade etmiştir: yaptığı tahkikat neticesinde Ahtapoli Rüsumat Memuru

³⁷⁴ BOA. ŞD. 1297/6.

Hüsnü Efendi'nin elinde kalan kereste ve odun rüsumunu zimmetine geçirdiğini tespit ettiğini, Hüsnü Efendi'nin hakkında yapılan tahkikatı hükümsüz bırakmak için kendisine 5 lira rüşvet verdiğini ve bu beş lirayı Ahtapoli hükümetine teslim etmiştir. İlave olarak tahkikatını derinleştirmek için yardım istediğini, fakat işinin güçleştirildiğini yazmıştır. Bu durumun araştırılması Nezaretten Edirne Vilayeti'ne yazılmıştır. Olayın, Mehmet Ali Efendi'nin ifadesi ile sınırlı kalmaması ve Hüsnü Efendi'nin inkârını geçersiz kılacak idare kayıtları ve iddiasını ispat edecek sözleri veya başka bir delili varsa söylemek üzere Ahtapoli'ye gönderilmesi 14 Temmuz 1894 tarihinde Edirne Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne, oradan da Rûsumat Emanetine yazılmıştır.³⁷⁵

Banka memurları herhangi bir rüşvet suçunda zanlı dahi olsalar azledilebilmektedirler. Bu durum banka memurluğunun devletin elinde bulunan maddi imkânların kısıtlılığı nedeniyle nazik bir memuriyet olmasından kaynaklanmaktadır. Dâhiliye Nezareti tarafından 21 Temmuz 1892 tarihinde Ankara Vilayeti'ne yazılan yazı ile Yozgat Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Başkanlığı'na Yozgat Mutasarrıflığı'nca seçilen Lütfullah Efendi, rüşvet suçundan şüpheli olmasından dolayı azledilerek yerine istikamet sahibi birisinin tayin edilmesi istenmiştir. 5 Eylül 1892 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen cevapta, Lütfullah Efendi'nin azledildiği ve yerine Ziraat Bankası dairesi azasından ve iktidar sahibi Hacı Abidinzade Hafız Ali'nin seçildiği yazılmıştır.³⁷⁶

3.2.1.5. Posta Nezareti Memurlarının Rüşvet Suçları

Memurlar bazen tayin işlerinin kolaylaştırılması için istihdam edilmek istediği idaredeki amirin rüşvet istemesinden dolayı da rüşvet suçunu işleyebilmektedirler. Fakat bazen de ortaya hediye ve rüşvet ikilemi çıkmaktadır. Bazı durumlarda hediye, rüşvet olarak algılanabilmekteyken bazen de rüşvet, hediye adı altında verilebilmekteydi. 3 Ekim 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Telgraf ve Posta Nezareti'ne gönderilen evrak rüşvet hediye ikilemine güzel bir örnektir.

Martir Efendi, Cisri Mustafa Paşa telgrafhanesinde tercüman İhsan Efendi'yi boş olan Sirkeci haberleşme memurluğuna nakl ve tayin ettirmek rüşvet olarak bir saat talebinde bulunduğu dair ihbardan dolayı mahkemeye alınmıştır. Fakat bu konuda nasıl bir

³⁷⁵ BOA. DH.MKT. 238/ 53.

³⁷⁶ BOA. DH. MKT. 1997/58.

araştırma yapılacağına bir kanun maddesi bulunmadığından dolayı Martir Efendi'nin mahkemeye çıkarılmasına gerek olmadığına dair (men-i muhakemesine) karar verilmiştir. Daha sonra Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi tarafından, Martir Efendi'nin bu hareketi emniyeti bozacak hareketlerden görülmüş olduğundan dolayı Telgraf ve Posta Nezareti'nde istihdamı uygun olmadığına karar verilmiştir. Martir Efendi, Posta ve Telgraf Nezaretine nezarete uzun yıllar çalıştığından ve şimdiye kadar hiçbir kötü hareketi görülmediğinden bahsederek yeni bir göreve istihdam edilmesini talep eden bir dilekçe vermiştir. Posta ve Telgraf Nezareti dilekçeyi Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş, Dâhiliye Nezareti'nden alınan cevapta, Martir Efendi'nin daha önce bulunduğu memuriyetlerde güzel hizmetleri olduğunu ve görevindeki zorluklara rağmen hakkında hiçbir yerden şikâyet gelmediği gibi Sevakin'deyken de yararlı işleri olan eski memurlardan olduğu bildirilmiştir. Şura-yı Devlet, Martir Efendi'nin rüşvet aldığı delilli olduğundan, bundan sonra rüşvet alamayacağı bir kalemde veya maiyet işlerinde istihdamında bir sakınca olmayacağını Telgraf ve Posta Nezareti'ne bildirmiştir.³⁷⁷ Martir Efendi'nin daha evvel almış olduğu görevlerdeki başarısı, onu yapmış olduğu bu davranışından dolayı devlet nazarında şüpheli bir memur olmaktan kurtaramamıştır. Siciline işlenen bu rüşvet şüphesi onun daha sonra başvuruda bulunduğu bütün memuriyetlerde karşısına çıkacaktır.

Yine amir ve çalışanı arasında Bağdat Posta ve Telgraf Nezareti'nde bir gerilim yaşanmıştır. Bağdat Posta ve Telgraf Başkâtibi Süleyman Vafi Efendi, nezaretteki bazı memurların rüşvet aldıklarına yönelik olarak bazı hal ve hareketleri ihbar etmesinden dolayı Bağdat Telgraf Başmüdürü'nün müteessir olduğunu ve kendisini açığa aldığını, birikmiş maaşını vermediğini ve başka bir yere tayin edilmek istediğine dair Şura-yı Devlete bir dilekçe yazmıştır. Şura-yı Devlet konuyu Sadaretle görüşerek Dâhiliye Nezareti'ne havale etmiştir. Şura-yı Devlet, Süleyman Efendi'nin ihbarları ve dilekçesinin içeriğinin önemine binaen bu konuda ayrıntılı bir tahkikat ve tetkikat yapılmasını istemiştir. Memuriyet yerinin değiştirilmesi, idari bir gereklilik değil de Süleyman Efendi'nin iddia ettiği gibi Bağdat Telgraf Başmüdürünün müteessir olmasından ileri gelen bir tayin ise bu durumda Süleyman Efendi'nin mağduriyeti söz konusu olacağından Süleyman Efendi'nin hakkının korunması için gerekli muamelenin

³⁷⁷ BOA. DH. MKT. 2007/79.

yapılması, Sadarettin Şura-yı Devlete bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti de gerekli işlemlerin yapılması için yazıyı 14 Eylül 1892 Telgraf ve Posta Nezareti'ne göndermiştir.³⁷⁸

Bazen dairelerde, memurlar arasında husumet olabilmektedir. Husumetinden kaynaklı olarak memurlar birbirlerini işlemediği bir suçtan dolayı şikâyet edebilmektedir. Böyle bir durumda asılsız şikâyeti yapan memur bulunduğu dairede istenmeyen bir kişi haline gelebilmektedir. Bu durumda delilsiz ve asılsız şikâyeti yapan memur azledilmektedir. Fakat eğer memur kendisi Nezaret'ten becayışını isterse bağlı bulunduğu nezaret tarafından becayışı sağlanabilmektedir.

Ergani Telgraf Memuru İzzet Efendi tarafından Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesine gönderilen yazı ile Ergani Posta ve Telgraf Nezareti mektupçusu Bekir ve Muhabere Müdürü Hayri Beyler hakkında rüşvet davası açılmıştır. Şura-yı Devlet yapmış olduğu inceleme neticesinde Bekir ve Hayri Beyler'in beraatlarına karar vermiştir. Fakat İzzet Efendi bu kararın adaletsizlik olduğunu ve konu hakkında sunacağı deliller bulunduğunu ve bu deliller ışığında bu kişilerin mahkemesinin bidayet mahkemesinde görülmesi gerektiğini bildirmiştir. Açmış olduğu davalardan dolayı Bekir ve Hayri Beylerin İzzet Efendi hakkında şikâyetleri üzerine İzzet Efendi, görev yerinin değiştirilmesi için Ergani Telgraf Memurluğu'ndan azledildiğinden dolayı eski görevine iadesini ve Şura-yı Devlet'e açtığı dava için dava ücreti olarak kesilen maaşının geri verilmesini istemiştir. Hâlbuki Bekir ve Hayri Beyler için Savcılık ve nezaret tarafından yapılan sorgulamalar ve tahkikat neticesinde rüşvet aldıklarını ima eden bir delil bulunamamasından dolayı işin mahkemeye taşınmasına lüzum olmadığına ve İzzet Efendi'nin bu kişiler hakkında yaptığı araştırmaların da noksan kaldığına dair mazeretin de kabul olunamayacağı belirtilmiştir.

Kişiler hakkında Dâhiliye Nezareti 29 Aralık 1892 tarihinde son kararı vermiştir. Savcılık ve Şura-yı Devlet, yaptıkları tahkikat neticesinde suçun işlendiğine dair bir delil bulamamışlardı ve mahkemeye lüzum görmemişlerdi. Fakat İzzet Efendi ısrarında devam etmekteydi. İzzet Efendi'nin Şura-yı Devlete açmış olduğu davadan dolayı mahkeme masrafinin kendisinden tahsili ve kendisinin memuriyetine geri gönderilmesi gerekmekte

³⁷⁸ BOA. DH. MKT. 2001/112.

olduğuna dair karar vermişti. İzzet Efendi hakkında Ergani Telgraf M¼d¼rl¼đ¼’nden yapılan řik¼yet ¼zerine azledilmesi gerektiği ve isnatsız řik¼yetlerde bulunduğu ortaya çıkmıştı. İzzet Efendi’nin daha ¼nce başka bir yere naklini istemiş olduğu yapılan incelemeler neticesinde anlaşılmıştı. Bundan dolayı İzzet Efendi’nin azli uygun olmayıp başka bir yere becayişinin Posta ve Telgraf Nezareti’ne yazılmasına ve iddialarını aydınlatacak herhangi bir delili varsa davasını takip edebileceğinin de kendisine bildirilmesine karar verilmiştir.³⁷⁹

3.2.1.6. Belediye Memurlarının R¼řvet Suçları

Belediye dairelerinde r¼řvet suçları oldukça fazladır. Belediyelerin tasarrufunda r¼řvet almak için daha fazla imk¼n bulunduğu ve belediye gelirlerinin daha kolay ulaşılabilirliği de daha fazla suç işlenmesinden etken olabilir. Belediyerde g¼r¼len yolsuzluk ve r¼řvet olaylarının halka yansımaları daha açık g¼r¼lebilmektedir. Beledi s¼kıntılar gelenellikle İstanbul şehremaneti’ne,³⁸⁰ buradan da gerekli Nezaret’e g¼nderilmektedir.

orum Kazası Belediye Reisi Mazlum Oğlu Hacı Ağa’nın belediye gelirlerini çaldığı, belediye işlerine ehemmiyet vermediği, r¼řvet aldığı ve mektepler ile şehrin durumundan bahseden bir arzuhal, şehremaneti’ne g¼nderilmiřtir. şehremaneti bu arzuhali D¼hiliye Nezareti’ne g¼ndererek belediye reisinin azl edilmesini istemiştir. D¼hiliye Nezareti 13 Eyl¼l 1893 tarihinde şikayeteri Ankara Vilayeti’ne g¼ndererek gerekli tahkikatın yapılmasını ve gerçeğin ortaya çıkarılmasını istemiştir.³⁸¹ G¼r¼ld¼đ¼ ¼zere belediye reisliği gibi bir makamdaki memurun doğrudan mahkemeye çıkarılması, b¼lgenin idari işlerinin aksamasına neden olacağı ve hem reislik makamının hem de memurun halk nazarındaki itibarını zedeleyeceği d¼ř¼n¼lm¼řt¼r.

Memurların ¼zl¼k hakları konusunda yapılan d¼zenlemelerden sonra memurlar kendilerini ¼stlerinin adaletsiz davranışlarına karşı ¼zl¼k hakları çerçevesinde savunabilmektedirler. Memurlar buldukları dairelerde ¼stlerinde g¼rd¼kleri usuls¼zl¼kleri ya da kendilerine yapılan adaletsiz davranışları da bağlı buldukları idari

³⁷⁹ BOA. DH. MKT. 2036/106.

³⁸⁰ şehremaneti: İstanbul’da 16 Ağustos 1855’te Kırım Savaşı’nın şehirde yarattığı karışıklığı d¼zenlemek için kuruldu. Başına “şehremini” tayin edildi. Taşra belediyeleri idari olarak şehremaneti’ne bağlanmıştır. Ortaylı, T¼rkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi, s.505-507.

³⁸¹ BOA. DH. MKT. 132/40.

birime şikâyet edebilmekte ve gerekirse bunu idari yargının en üst mercii olan Şura-yı Devlet'e taşıyabilmektedirler.

Nevşehirli İsmail ve Vanlı Abdi bin Mustafa'nın bağlı buldukları Tanzifat Müdürü Mehmed Efendi hakkında Şehremati'ne yapmış oldukları şikâyet ve sonrasında yaşanan diğer şikâyetler sonucunda Şura-yı Devlet'te görülen dava, bu durumu tüm detaylarıyla yansıtan güzel bir örnektir.

18 Haziran 1892 tarihinde Nevşehirli İsmail ve 27 Haziran 1892 tarihinde Vanlı Abdi, yapmış oldukları şikâyetlerinde Belediye Tanzifat Memurluğu'na tayin edildiklerinden itibaren Tanzifat Müdürü Mehmed Efendi'nin dört aylık maaşlarını geri ödeyeceğini söyleyerek zimmetine geçirdiğini daha sonra kendilerine hiç para ödemediği gibi ödemeyeceğini de söyleyerek Tanzifat Dairesi'nde kayıtlı buldukları arabacılık hizmetinden kayıtlarını sildiğini ifade etmişlerdir. Bu adaletsizliğin giderilerek Mehmed Efendi'nin zimmetinde bulunan maaşlarının kendilerine iadesini talep etmişlerdir.

27 Haziran 1892 tarihinde bu defa da Vanlı Abdi bin Mustafa hem Tanzifat Müdürü Mehmed Efendi hem de ahır memuru Ali Efendi haklarında Şehremanetine bir şikâyet dilekçesi göndermiştir. Abdi bin Mustafa dilekçesinde dört ay önce İkinci Daire-i Belediye Tanzifat Ameleliği'ne girdiğini ve o sırada Tanzifat Müdürü Mehmed Efendi ve Ahır Memuru Ali Efendi'lerin kendisinden tayin için 36 mecdiye aldıklarını ve dört ay boyunca da maaşını daha sonra vermek üzere vermediklerini ifade etmiştir. Fakat kendisine dört ay boyunca türlü zulümler yapıldıktan sonra işten çıkarıldığını ifade etmiştir. Kendisinden dört aylığının zorla alındığını, ayrıca aylık iki mecdiye olmak üzere 8 mecdiyesini aldıklarını ve işten çıkartılırken de aybaşına altı gün kala çıkartarak 3 mecdiye de oradan kestiklerini, toplamda 47 mecdiyesinin alındığını ifade etmiştir. Bu olay araştırılırsa kendisi gibi amale memurlara yapılan kötü muameleleri ispat edebileceğini belirtmiştir. Kendisinden alınan maaşının iadesini ve tekrar memuriyet hizmetinde istihdamını talep etmiştir.

Şehremaneti konu hakkında tahkikat yapmış ve neticesini 25 Eylül 1894 tarihinde Şura-yı Devlet Başkanlığı Vekâletine yazmıştır. Yapılan tahkikatta, şikâyetçilerden İsmail, Mehmed Efendi'nin kendisinin 1890 yılı maaşından 4 koçanın bedellerini zorla aldığı ve bugün bu koçanların 800 kuruş ederinde olduğunu ifade etmiştir. Vanlı Abdi de amele hizmetine girdiği sırada Mehmed ve Ali Efendi'lerin kendisinden 36 adet sim (gümüş)

mecidiye rüşvet aldıklarını, her ay da maaşından ceza olarak iki mecrediye kestiklerini, toplamda 47 mecrediye alacağı olduğunu ve kendisi gibi amele yazılanlardan daima para aldıklarını ifade ettiği belirtilmiştir.

Bu kişilerin diğer amelelerden para alıp almadıkları anlaşılmak üzere daire amelesinden İbrahim, Ali oğlu İsmail, Çerkes Yusuf, Mustafa ve Vanlı Mehmed çağrılıp sorgulanmışlardır. Sorgulamalarında bu konuda malumatları olmadığını ifade etseler de Tanzifat Memuru Mehmed Efendi'nin nüfuzunu kullanarak memurlardan İsmail'in 4 kuponunu alıp bedellerini zimmetine geçirmiş olduğu ve uzun süre geçtikten sonra vermesinden dolayı suçlu olduğu anlaşılmıştır. Tahkikat neticesinde Mehmed Efendi'nin memuriyet nüfuzunu suiistimal ettiği ortaya çıkmış 25 Ağustos 1894 tarihinden itibaren memuriyetten kaydı silinmiştir. Suçlamalar bu kişiler tarafından reddolundaysa da yapılacak tahkikat neticesinde, şayet bu iddia bir isnad ve iftiradan ibaret ise Abdi'nin ve bu iddiasını isbat ettiği takdirde Mehmed ve Ali'nin cezalandırılmaları gerekmektedir. Mehmed Efendi'nin, memurların maaşlarını usulsüz bir şekilde almasından dolayı münferiden ve iş bu rüşvet suçundan dolayı da Ali Efendi ile müştereken mahkeme edilmesi için Şehremaneti tarafından Şura-yı Devlet'ten gerekli iznin verilmesi istenmiştir.

28 Eylül 1894 tarihinde Şura-yı Devlet Şehremaneti'ne cevaben İkinci Daire-i Belediye Tanzifat Memuru Mehmed ve Ahır Memuru Ali Efendi'lerin araba amelelerinden Nevşehirli İsmail ve Vanlı Abdi efendilerden rüşvet almalarından dolayı beraberce mahkeme edileceklerini Şehremaneti'ne bildirmiştir. 20 Ekim 1894 tarihinde Şura-yı Devlet tahkikat-ı evveliyeye evraklarının incelenmesi, Mehmed ve Ali Efendilerin sorgulanması ve tahkikatın neticelendirilmesi için belgeleri müstantik Mustafa Efendi'ye havale edilmek üzere bidayet mahkemesine göndermiştir.

6 Nisan 1895 tarihinde Şehremaneti, Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesine konu hakkında bir yazı göndermiştir. Yazıda İkinci Daire-i Belediye Müdürlüğü'ne Mehmed Efendi hakkında yapılan tahkikatın neticesinin sorulduğu ve alınan cevapta bazı suiistimallerinden dolayı Tanzifat Memuru Mehmed Efendi'nin memuriyetten kaydının silindiği, yapılan tahkikat neticesine dair Şehremaneti'nden yazılan tezkerenin vefat eden daire müdürü Mustafa Bey'in çekmecesinde ortaya çıktığı ve tezkereye dair bir muamele yapılmayıp öylece hıfz edildiği belirtilmiştir. Şu durumda Mustafa Bey'in Mehmed

Efendi'yi karara ve yazıya aykırı olarak istihdam ettiği anlaşılmış ama vefat etmesinden dolayı hakkında herhangi bir muamelenin yapılmasına gerek kalmamıştır. Mehmed Efendi'nin memuriyetten ihracının gerektiği ifade edilmiştir.³⁸² Böylece amele sınıfından iki memur üstlerine karşı kendilerini devletin en üst yargı mercii olan Şura-yı Devlet'te ifade edebilmeleri sayaseinde hem hakları olan almışlar hem de Osmanlı idaresinin dönüşümü ve yargının işleyişi hakkında bize güzel bir örnek vermişlerdir.

Memurların üstlerine yönelik rüşvet suçlamasına dair bir örneğe de Konya Belediye azasından Bogos'un 15 Ağustos 1894 tarihinde Adliye Nezareti'ne göndermiş olduğu dilekçede rastlanmaktadır. Bogos, Konya Vilayeti'ne bağlı Ereğli Mahkeme Reisi ile bazı memurların kendisini haksız yere tutuklayıp rüşvet talebinde bulunmaları üzerine Savcılığa müracaat etmişse de bu memurların mesleğe uygunsuz hareketlerine devam etmekte bulduklarından bahsetmiş ve bu memurların işten el çektirilmelerini istemiştir. Adliye Nezareti Konya Vilayeti'ne yazmış olduğu yazıda konunun tahkik edilerek gereğinin yapılmasını istemiştir.³⁸³

3.2.1.7. Karantina Kanunu Çerçevesinde Sıhhiye Memurlarının Rüşvet Suçları

Özellikle dünya genelinde artan toplum sağlığı önlemlerine Osmanlı Devleti de kayıtsız kalmamıştı. II. Mahmut döneminde uygulamaya konulan karantina uygulaması, salgın hastalıklar ve neden olduğu büyük toplumsal kırımlar nedeni ile toplumdan itirazlar olsa da uygulanmaktaydı. Hastaların ve yolcuların bulaşıcı hastalık riskine karşı belli bir süre gözetim altında tutulması olan karantina uygulaması için Osmanlı Devleti'nde bazı karayolu sınırları ve limanlarda karantina bölgeleri mevcuttu. Fakat karantinada beklemek istemeyen kişiler bazen karantina yetkilisine rüşvet vererek beklemeleri gereken süreyi beklemeden gitmemeleri gereken mahalle gidebilmekteydiler. Burada işlenen ikinci bir suç daha gündeme gelmektedir. Rüşvet vermek bir suç olduğu kadar karantinada beklememek de suçtu.³⁸⁴

Tuzla'da karantina beklemeksizin Emirali Ceziresine çıkmış olan Gemlik Kazası'ndan Perikli ve biraderi Nikoli'den Tuzla Müdürü ile azasından olan Espedo, Kostanti ve

³⁸² BOA. ŞD. 772/12.

³⁸³ BOA. BEO. 456/34159.

³⁸⁴ Osmanlı Devleti'nde Karantina uygulamaları için bkz. Nuran Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyenlar", **Toplumsal Tarih**, Sayı:150, 2006, s.18-27.

Tınaşaki'nin 12 Osmanî lira rüşvet aldıkları Tuzla Liman Başkanlığı'nın Bahriye Nezareti tarafından 24 Ocak 1895 tarihinde durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti şikâyeti 3 Şubat 1895 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne göndererek bu memurlar hakkında tahkikat yapılarak gereğinin yapılmasını ve neticenin bildirilmesini istemiştir.³⁸⁵

Karantina memurlarının rüşvet alarak karantinaya alınması gereken kişilere karantina muamelesi yapmaması hem idari cezayı gerektiren bir suçtu hem de halk sağlığını tehdit eden bir konuydu. Dâhiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen yazıda Saruhan Sancağı Ilıca nahiyesi Müdürü Mehmet Nail Efendi'nin eski memuriyet yeri olan Hüdavendigâr Vilayeti Mudanya Emir Ali Nahiyesi Müdüriyeti'nde bir iki şahıstan rüşvet alarak onların karantina muamelesini yapmaksızın ahali ile karışmalarına müsaade ettiği anlaşılmıştır. Hüdavendigâr Vilayeti'nden Adliye Nezareti'ne Mehmet Nail Efendi'nin hakkında yapılmakta olan tahkikat için Saruhan'dan Mudanya'ya gönderilmesi yazılmıştır. Saruhan Sancağı tarafından da memuriyetine devam etmesi uygun görülmeyle azledilmiş yerine Dâhiliye Nezareti'nin isteği üzerine Mustafa Nahifi Efendi'nin tayininin uygun olduğu konusunda İntihab-ı Memurin Komisyonu'ndan Dâhiliye Nezareti'ne mazbata verilmişti ve Mehmet Nail Efendi'nin yerine Mustafa Nahifi Efendi'nin atanmıştır. Dâhiliye Nezareti Aydın Valiliği'ne göndermiş olduğu yazıda verilen karar gereğince Aydın Vilayeti'nde Saruhan Sancağı Ilıca Nahiyesi Müdürü Mehmet Nail Efendi'nin azledilmesi istenilmiştir.³⁸⁶

3.2.1.8. Askerlik, Nüfus ve Muhacir İşleri ile İlgili Rüşvet Suçları

Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde neferlerin ne şekilde askere alınacağı ve bunların hangi sürelerle askerlik yapacağına dair belirsizlik vardır. İlk olarak 1846 yılında çıkarılan kura kanunuyla askerlik süresi beş yıl olarak saptanmıştır. Fakat ticaret ve zanaat erbabı olan kişilerin, beş yıl boyunca askerlikte olması onların işlerini bozacağından ve bunun devlete vereceği ekonomik zararlar hesaba katılarak bu gibi kişilerden, askerlik hizmetlerinden muaf olmalarına karşılık bedel alınması kararlaştırılmıştır. Bu yüzden 1846 Kurra Kanunu'nun önemli bir kısmı bedelli askerlik yapacaklarla ilgilidir. Kanuna

³⁸⁵ BOA. DH. MKT.327/63.

³⁸⁶ BOA. DH. MKT. 372/63.

göre, bedelli askerlik yapmak isteyenler ya Bedel-i Nakdi veya Bedel-i Şahsi şeklinde askerlik vazifesini yerine getirebilecektir. Yine 1870 tarihli Askeri Nizamname'sine göre de askerlikle yükümlü olup ismine kurra isabet edenler bedelli askerlik yapabileceklerdir. Bedel-i Şahsi ve Bedel-i Nakdi hususunda zaman zaman düzenlemeler yapılmıştır.³⁸⁷ Özellikle askerlik hizmet süresi ve şekli Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde tekrar düzenlenmiştir. 1870 ve 1886 yıllarında yürürlüğe giren Ahz-ı Asker Kanunları ile askerlik hizmeti düzenlemesine girişilmiştir. Ahz-ı Asker kanunları yeni bir ordu oluşturulmasında ve oluşturulan ordunun modernleştirilmesinde öncü birer kanunname olmuştur.

Özellikle Bedel-i Nakdi için alınan ücretler hem şikâyetlere konu olmuş hem de askere almada yetkili memurlar için rüşvet kapısı olmuştur. İsimlerine numara isabet edenlerin askerlik hizmetlerine karşılık olarak Bedel-i Nakdi verebileceklerine dair mahalli hükümete dilekçe vermeleri gereken kişilere, gerekli olan mazbataların Kütahya Sancağı Meclis İdaresinde bir memur tarafından bir mecdiye rüşvet alınmadıkça verilmediğine dair Parmakviran Köyü'nden Kurugüllü oğlu Hüseyin bin Ahmed imzasıyla Seraskerliğe bir şikâyet dilekçesi yazılmıştır. Seraskerlik durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş, Dâhiliye Nezareti 26 Aralık 1892 tarihinde gerekli tahkikatların yapılarak memur hakkında gerekli işlemlerin yapılması için Hüdavendigâr Vilayeti'ne yazı göndermiştir.³⁸⁸

Memurlarının rüşvet aldıkları bir başka konu da askerlik çağına gelenlerin ve kendisine kura isabet edenlerin isimlerini rüşvet karşılığı kuradan gizleme şeklinde gerçekleşmektedir. İbradı Nahiyesi'nin Göynüm Köyü'nün 42. hanesi ahalisinden ve 1873 yılında kendisine asker kurası çıkmış olup nüfus sicilinde kaydı olmayan Taşçıoğlu Ahmed, Beyşehir Kaymakamlığı tarafından tutuklanmıştır. II. Ordu Müşiriyeti Vekâleti'nden Adliye Nezareti'ne bir dilekçe ile yapılan tahkikat evrakı gönderilmiştir. Tahkikat evrakında, Taşçıoğlu Ahmed ve köy ahalisinden Akseki Kazası Kaymakamı Nuri Efendi'nin asker kurasından saklama karşılığında rüşvet olarak 25 mecdiye ve

³⁸⁷ Osmanlı Devletinde Bedelli Askerlik hakkında geniş bilgi için bkz. Hidayet Kara, Bahattin Çatma, "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, C.11, Sayı:64, 2017, s.355-371;Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.314-324.

³⁸⁸ BOA. DH. MKT. 2034/130.

Göynüm Köyü imamı ve muhtarı tarafından kaymakam namına 40 mecdiye alınmış olduğu ifade edilerek gereğinin yapılması istenmiştir. Seraskerlikten gelen 24 Aralık 1894 tarihli tezkere ile gönderilmiş olan yazılar ve tahkikat evrakı daha sonra tekrar iade olunmak üzere Dâhiliye Nezareti tarafından 3 Şubat 1895 tarihinde Konya Vilayeti'ne gönderilmiş ve tahkikat yapılarak gerekli işlemlerin yapılması ve yapılan işlemlerin Nezarete bildirilmeei istenmiştir.³⁸⁹

Kütahya Sancağı Nüfus İdaresinde yaşanan bazı usulsüzlüklere dair Kütahya Redif Livalığı tarafından Seraskerliğe bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıya göre Kütahya nüfus memuru olup alenen rüşvet alma suçundan dolayı mahkeme alınacakken Bursa'ya firar etmiş olan ve bir sene sonra beraat kararı elde ederek memuriyetine geri dönen Hakkı Efendi ve diğer nüfus memurlarının evlenme, boşanma, doğum ve pek çok nüfus işlerinde yolsuzluk yaptıkları ifade edilmiştir. Seraskerlik gelen yazıyı, konunun araştırılması ve gereğinin yapılması için Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti hususi teftiş memurları gönderilerek Hakkı Efendi ve işte dâhili olduğu bildirilen nüfus memurları hakkında tedkikat ve tahkikat yapılarak ihbar edilen durumun araştırılmasını ve suçlarının sabit olduğu ortaya çıkması halinde haklarında gerekli kanuni muamelenin yerine getirilmesini Hüdavendigar Vilayeti'ne gönderdiği 26 Ocak 1895 tarihli yazıyla bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti'ne daha sonra nüfus işlerinde meydana gelen suiistimalleri ve başka usulsüzlükleri içeren Kütahya eski nüfus memuru Ahmed Hamdi mührüyle başka bir arzuhal daha gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti bu arzuhali de Hüdavendigar Vilayeti'ne 3 Nisan 1895 tarihinde göndererek meselenin dikkatle tahkik edilmesini ve gereğinin yapılması istemiştir.³⁹⁰

Askerlikten kaçmak için memurlara rüşvet verenler ve rüşvet alarak askerlik çağına gelenleri saklayan memurlar Askeri Ceza Kanunu'na göre yargılanırlardı. Bu konuda özellikle nüfus memurları ve muhtarların rüşvet alarak yolsuzluk yapmakta oldukları görülmektedir.

1 Ekim 1893 tarihinde Lankaza Kazasında Baykış ve Maverde köylerinin muhtarları Mustafa Bin Hacı Salih ve İskender Bin Mustafa'nın köy ahalisinden ve askerlik yaşına

³⁸⁹ BOA. DH. MKT. 327/61.

³⁹⁰ BOA. DH. MKT. 253/57.

gelmiş iki kişiyi askerlikten kurtarmak için akçe aldıklarından dolayı haklarında Divan-ı Harp'ten mazbata düzenlenmiştir. Mazbata Selanik, Kosova ve Havalisi Kumandanlığı'ndan Seraskerlik Dairesine gönderilmiştir. Seraskerlik mazbatayı ekleriyle beraber Seraskerlik Muhakemat Dairesine havale edilmiştir. Mazbatada köy muhtarlarından Mustafa Ağa'nın 1893 senesinde askerlik yaşına gelmiş olan, ahalden Yusuf bin Ali'yi askerden kurtarmak için elli lira aldığı ve muayene mevsiminde yerini değiştirdiği ve İskender Ağa'nın da Maverde köyü ahalisinden Receb bin Mustafa'yı 1891 senesinde askerden kurtarmak için on beş lira alarak muayene defterine gerçeği yansıtmayan şerh verdiği şahitler ile ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin askeri Ceza Kanunu'nun 117. maddesinde ifade edildiği şekilde, tutuklanma tarihlerinden itibaren 6 ay müddetle haps olunmalarıyla beraber almış oldukları paranın da kendilerinden alınarak sahiplerine teslimi kanunen uygun bulunmuştur. Bu şekilde suçlarının karşılığı olan cezalarının icrası için Dâhiliye Nezareti'ne yazı yazılması Seraskerlik Muhakemat Dairesi'nden kumandanlığa yazılmıştır. Kumandanlık, Dâhiliye Nezareti'nden cezaların uygulanması konusunda onay istemiştir. Dâhiliye Nezareti 19 Ekim 1893 tarihinde kumandanlığın şikâyetini ve delilleri inceleyerek Seraskerlik'ten verilen cezayı onaylamış ve bu kararın uygulanmasını Selanik Vilayeti'ne bildirmiştir.³⁹¹

Bu dönem hem Osmanlı Devletinin bazı sınır bölgelerinde hem de başka devletlerin sınırları içerisinde yaşayan Müslüman halk için mevcut zorlu koşullar, onları Osmanlı Devleti sınırları içerisinde güvenli bölgelere göç etmeye zorlamıştır. Fakat Osmanlı memurları arasında görevini suiistimal eden ve muhacirlerin zor durumlarından yararlanmak isteyen memurlar Osmanlı Devleti sınırlarına hicret eden muhacirlerin gönderildiği yerlerde kendilerinden rüşvet almadıkça iskân etmemektedirler. Bu durum hem üzücü hem de zor durumda olan vatandaşları yolsuzluğa yönelten bir hareketti. Bu gibi olayların fazlaca görülmesi Osmanlı Devleti'nde bazı yerel memurların ahlaki değerleri hakkında da ipucu vermektedir.

İslimiye muhacirlerinden Ahmed imzasıyla Karahisar-ı Sahib'den Mabeyn'e gönderilen telgraf bu duruma ilginç bir örnektir. Muhacir Ahmed telgrafında, Hüdavendigâr Vilayeti'nde Aziziye Kazasına bağlı Karabatak isimli boş araziye iskân edilmeleri için

³⁹¹ BOA. DH. MKT. 154/8.

Aziziye Muhacirin Komisyonu Reisi ve Meclis İdare Azasından Yusuf Bey'in kendilerinden 60 adet Osmanlı lirası rüşvet aldığını iddia etmiştir. Bu telgraf Padişaha sunulmuştur. Mabeyn tarafından Umur-u Muhacirin Komisyonu Başkanlığına 25 Ocak 1894 tarihinde konu hakkında Padişahın görüşü yazılmıştır. Zor durumlarından dolayı Osmanlı Devleti'ne hicret eden Müslümanların genellikle gönderildiği mahallerde iskân edilmeyip uzun süre sefil ve perişan halde dolaşmakta ve üzerlerinde 5-10 kuruş parası olanlardan para alınmadıkça iskân emirleri uygulanmamakta olduğuna dair şimdiye kadar dolaşan pek çok rivayeti bu telgrafname içeriği teyit ve tasdik etmektedir. Memlekette memurların uygunsuz durum ve muamelelerine, çaresiz muhacirlerin de hedef edilmesi üzüntü verici bir durum olduğundan dolayı artık her nerede henüz iskân edilmemiş muhacir var ise eksiklikleri giderilerek bundan sonra bu konuda yolsuzluklar meydana gelmesine izin verilmemesi ve Yusuf Bey'in hakkında tahkikat icra edilmesi ve çıkacak neticeye göre işlem yapılması Padişah tarafından emredilmiştir.³⁹²

3.2.2. Zimmet

Zimmet, bir memurun aynı ya da nakdi kamu kaynağını yasadışı yollarla kişisel menfaati için kullanması, harcaması ya da gizlemesidir.³⁹³ Osmanlı hukukunda zimmet suçları hakkında yapılan düzenlemeler neticesinde genellikle dayak, hapis, azl ve sürgün cezaları uygulanmıştır. Tanzimat'tan önce zimmet suçuna karşılık katl cezası verilebildiği de görülmektedir. 1743 yılında Van Beylerbeyi Ömer Paşa hakkında halk arasında fesat çıkardığından ve devlet malını zimmetine geçirmesinden dolayı idam kararı verilmiştir. Ömer Paşa pek çok suç işlediği ve topluma zararlı bir kişi olduğundan hakkında böyle ağır bir karar çıkartılmış olabilir, çünkü daha öncesinde cezalandırılmak için birkaç kez görev yeri değiştirilmiştir.³⁹⁴

3.2.2.1. Zimmet ile İlgili Hukuki Düzenlemeler

Zimmet suçu II. Abdülhamid döneminde memurlar arasında en çok görülen suç türüdür. Bu durum II. Abdülhamid döneminde memurların maddi durumlarının yetersizliğinin bir

³⁹² BOA. Y. MTV. 89/116.

³⁹³ Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, s. 20;Ed Engelherdt, **Tanzimat**, 1. Baskı, İstanbul, 1976., s.28.

³⁹⁴ Mehmet Koç, **Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları**, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2017, s.280-283.

göstergesi olarak yorumlanabilir, ayrıca devlet gelirlerinin verimli bir şekilde kullanılmamasının da en büyük nedenlerinden birisi olarak gösterilebilir. Zimmet suçu memurların, devletin rant kaynağı haline gelen vapur ve sahil işletmelerinden en küçük vergi kalemlerinde toplanan gelirleri miktarınca göstermeyerek ceplerine indirmelerine kadar her alanda yaygın olarak görülebilen bir suçtur. Memurların en fazla mahkemeye düşme veya başka bir göreve tayin olamama nedenleri de, zimmetlerinde devletin aynı ya da nakdi varlıklarının kalmasından dolayı tebriye-i zimmet edememeleridir (zimmetinde hükümet parası olmadığını ispat edememeleridir).

Zimmet suçunu ilk defa işleyen bir memura genellikle terbiye olması için sürgün cezası verildiği görülmektedir. Eğer ikinci defa aynı suçu işlerse hem sürgün hem dayak cezası verilebilmektedir. Yine zimmet suçuna karşılık kalebentlik cezası da verildiği görülmektedir. Bazı durumlarda da zimmetine devlet malı geçiren memurların azledildikleri vakidir.³⁹⁵ Kararlardaki farklılıklar, bir suçun kesin çizgilerle belirlenmiş olmamasındandır. Hakkında nas bulunmayan suçların cezaları daha çok, kadılar ve ulemanın fetva mecmuaları ışığında ve şer'i hukuku göz önüne alarak verdikleri hükümler etrafında genel bir çerçeve çizilmesiyle verilmektedir.³⁹⁶ Burada belirtilmesi gereken nokta, cezalarda bir başıboşluk ya da keyfilik olmadığı, şeyhülislam, müftü ve kadıların ellerinin altında başvurabilecekleri örfi ve şer'i hukuk kaynaklarının daima mevcut olduğudur. Fakat İslam Hukuku'nun derinliğinden dolayı kesin ve genel geçer bir hükümden söz edemeyiz. Buna rağmen Tanzimat'ın ilanından sonra yapılan hukuki değişikliklerle, suçlar ve yargılamalar hususunda yapılan düzenlemeler çerçevesinde, zimmet suçları hususunda da sınırları belirli bir yargılama ve ceza usulü getirilmiştir.

Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemleri boyunca da memurların en çok karıştıkları suç, zimmetine devlet malından para geçirme hadisesidir. Hatta taşra memurları işi o raddeye vardırımlardır ki devlet malı ile tüccar ve şirketlerle ticaret yaparak zimmetlerine para geçirmeye başlamışlardır.³⁹⁷ I. Meşrutiyet dönemi boyunca, daha evvel zimmet suçuna

³⁹⁵ Koç, Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları, s.282-283.

³⁹⁶ Seda Örsten, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, C.4, 2007, s.29; Emine Arslan, "Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetvâ Mecmuaları", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, C.5, 2008, s.133.

³⁹⁷ Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform: (1836-1856)**, s.121.

yönelik yapılan kanuni düzenlemelere ek bir çalışma yapılmamış fakat yapılan düzenlemelerin uygulamada karşılık bulması noktasında büyük gayret sarfedilmiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra, 1840 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu'nun yedinci faslında zimmet suçlarına yer verilmiştir. Dört maddeden oluşan bu faslında tahsilat, imalat ve masarifat memurlarının aydan aya ve yılda bir kere hesaplarının kontrol edileceği, tutmuş oldukları hesap defterlerinin Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye arz edileceği belirtilmiştir. Eğer yapmış oldukları alışverişlerde herhangi bir mal çalınması söz konusu ise çalan kişiden alınacağı ve hırsızlık suçuyla yargılanacağı belirtildikten sonra eğer bu olaydan başka memurun haberi ve müsaadesi varsa o memurun da azledileceği ifade edilmiştir. Yine eğer bir memur gereksiz yere harcama yapmışsa yapılan hesaplamalar neticesinde ortaya çıkan zararın memurdan tazmin edileceği belirtilmiştir. Memurların sorumluluğu sadece makbuz hesaplamak ve harcama yapmak olmayıp memurluk işlerine dair her türlü hal ve hareketlerinden dolayı da Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye karşı sorumludurlar. Eğer memurlar görevlerinde bir gevşeklik gösterirler ve haklarında bir suçlama bulunursa ve çoğunlukta onun aleyhinde olursa o memur derhal görevinden istifa ettirilecektir.³⁹⁸

1851 yılında yürürlüğe giren Kanun-u Cedit'de yine zimmet suçuna dair 1840 Ceza Kanunname'sinde yer alan maddeler aynen yer almıştır.³⁹⁹ Zimmet suçuna dair en kapsayıcı ve net hüküm, 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesi'nin birinci babının dördüncü faslında miri malların çalınması ve diğer hırsızlıklarla ilgili olarak yer almaktadır. Belirtilen faslın içerisinde geçen doksanıncı maddeye göre, her ne surette olursa olsun zimmetine devlet malı geçiren ya da bir başkasına geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurları, memuriyetten çıkarılarak üç ay ile iki sene arasında hapis cezasına ya da altı aydan üç seneye kadar sürgün cezasına çarptırılacaklardır. Burada dikkat çeken husus mahkeme reisinin takdirine bırakılan ceza şekli ve süresidir. Mahkeme reisi memurun rütbesine, durumuna ve zimmetine geçirdiği miktarın devleti uğrattığı zarara göre memurun cezasını hapis ya da sürgün olarak kanunda belirtilen süreler içerisinde tayin edebilmektedir.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.816.

³⁹⁹ Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.827.

⁴⁰⁰ Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.848.

1858 Ceza Kanunnamesinde zimmet suçlarına dair son düzenleme yapılmıştır. Cezaların uygulanması için yürürlüğe giren usul kanunuyla da memurların nasıl yargılanabileceğini daha evvel belirtmiştik. Genel yargılama usullerinin haricinde zimmet suçuna dair davalara mahkeme-i hukukiyede bakılmamaktadır. Çünkü hazinenin zararı söz konusudur.⁴⁰¹ Fakat ayrıntı olarak Usul-ü Muhakemat-ı Ceza Kanunnamesinin üçüncü maddesine göre zimmetine malı-ı miri geçiren devlet memurlarının haklarında tahkikat ve tetkikat yapılarak gecikme veya başka sebeplerden dolayı hukuk-ı umumiye davasının düşmesine dair, ait olduğu mahkemeden bir ilam istenilmiş ve ibraz edilmişse zimmet meselesi nizamiye mahkemelerinde görülebilecektir.⁴⁰²

3.2.2.2. Memurların Kefaletle Bağlanması

Zimmet suçlarının önüne geçebilmek için 1865 ve 1872 yıllarında “Memurinin Kefaletle Rabtı Hakkında Nizamname” yürürlüğe konulmuştur. II. Abdülhamid döneminde bu nizamnameler yürürlükte kalmıştır. 1865 yılında yürürlüğe konulan “Memurinin Kefaletle Rabtı Nizamnamesi”ne göre valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, defterdarlar, muhasebeciler, mal müdürleri ve sandık eminleri gibi devlet malını harcamaya yetkili bulunan tüm mülkiye ve maliye memurları kefaletle atanacaktı. Emlak, nüfus ve yazışma kâtipleri, mektupçular gibi yazı hizmetlerinde istihdam olunan ve devlet malını harcama yetkisi bulunmayan memurlardan kefil talep edilmeyecekti. Kefil vermeye mecbur olan memurların kefalet ve atama işlemleri Dersaadet’te Maliye Hazinesi’de, vilayetlerde ise vilayet veya liva idare meclisinde yapılacaktı. Kefil göstermeye mecbur olan bir memur Dersaadet’e atanır ise daha önce görev yaptığı vilayetten, Dersaadet’ten vilayete atanır ise Dersaadet’ten kefil göstermesinde bir sakınca yoktu. Dersaadet’te ve vilayetlerde kefalet göstermenin mecbur olduğu bir memuriyete atanacak bir memur, elinde vilayet hazinesince ya da Maliye Nezareti’nce kefaletle bağlandığına dair resmi bir yazı bulunmadıkça istihdam edilmeyecektir. Kefaletle bağlanan bir memur yine kefil göstermenin mecburi olduğu bir başka bir memuriyete atanırsa, memur bulunduğu sırada kefil vefat ederse ve kefil göstermiş olduğu kişinin güvenilirliği zedelenirse ya da kefil kefaletinden vaz geçerse tekrar kefil göstermekle yükümlü olacaktır. Memuriyetten ayrılanlar memuriyet süreleri içerisindeki hesap kayıtlarını kontrol ettirerek üzerlerinde

⁴⁰¹ BOA. ŞD. 360/52.

⁴⁰² Düstûr I. Tertîb, c. 4, s. 132.

herhangi bir zimmet bulunmadığına dair müşir mazbatasını almadıkça ve kefiline kefalet senedini geri vermedikçe başka bir memuriyete istihdam edilemeyecektir. Maliye işlerinde herhangi birisi kefilsiz olarak memur istihdam edilir ve onun istihdamından dolayı hazinede herhangi bir zarar meydana gelirse hazinenin zararı bu tayini yapan kişilerden tazmin edilecektir.⁴⁰³

Bu nizamnamede 2 Nisan 1873 tarihinde küçük değişiklikler yapılmıştır. Kefil göstermekle yükümlü olan memurlar, vilayettekiler Dersaadet'ten, Dersaadet'tekiler de daha önce görev yaptıkları vilayetten kefil gösterebiliyorken yapılan değişikliğe göre artık görev yapacakları bölgeden de kefil göstermek zorunda olacaklardı. Memurların gösterecekleri kefiller, bölge meclisleri tarafından tasdik olunduktan sonra yine o bölgenin vilayetse valisi değilse mutasarrıfı tarafından bizzat tasdik edilecekti. Göstermiş oldukları kefillerinin kefaletleri geçersiz hale gelmiş olan memurlar kefillerinin kefalet sürelerinin bitiminden itibaren iki ay içerisinde yeniden kefil bildirmekle yükümlüydüler.⁴⁰⁴

Kefalet sistemi ile Osmanlı Devleti, kamuda görevli memurların devlet mal ve hazinesine verebilecekleri zararın önüne geçmek, herhangi bir zarar meydana geldiğinde ise bunu tazmin etmek yoluna gitmiştir. Pek çok durumda memura kefil olan kişiler, kefil oldukları memurun zimmetine devlet malı geçirmesinden veya vergileri toplayıp ödememesinden dolayı memurun zimmet borcunun kendilerine kalması neticesinde mal ve mülklerini kaybetmektedirler. Bu durum halkın memurlara olan güvenini sarstığı gibi memurları dolandırıcı statüsüne de sokmaktadır.

Memurların sicillerinin tutulduğu bu dönemde, zimmet suçunu işleyen bir memurun tekrar bir memuriyete atanması ancak üzerinde devlet malı olmadığına dair Maliye Nezareti'nden alacağı resmi bir yazıyla mümkündü. Maliye Nezareti zimmeti olan memurun hazineye verdiği zararı memurdan ya da kefilinden tazmin etmektedir.

Zimmet davalarının hızlı bir şekilde neticelendirildiği ve memurdan bir an evvel devletin zararının tazmin edilmesi yoluna gidildiği görülmektedir. Fakat zimmet suçlarının ortaya çıkması için yapılan soruşturmalar ve incelemeler uzun süreler alabilmektedir. Buna bir

⁴⁰³ **Düstûr I. Tertîb, c.2**, İstanbul, 1289, s.108.

⁴⁰⁴ **Düstûr I. Tertîb, c.3**, İstanbul, 1299, s.23.

de bidayet mahkemesi tarafından verilen kararın, zanlı tarafından istinafen ya da temyizden görüşülmesi eklenince sonuca ulaşmak daha da uzun süre almaktadır. İstinaf ya da temyiz mahkemesinin soruşturması neticelenene kadar bidayet mahkemesinin suçlu bulunduğu kişiler ise kefil göstererek serbest kalabilmektedir. Bu durum memurlara istinaf ya da temyiz haklarını, serbest kalmak ya da kaçmak için fırsat olarak kullanabilecekleri ortam oluşturmaktaydı. Bunun önüne geçebilmek, soruşturma ve tahkikatları hızlıca neticelendirebilmek için merkezden sık sık bidayet ve istinaf makamındaki mahkemelere tebligat gönderilmektedir. Fakat istinaf ya da temyiz mahkemesi gününe kadar kendilerine kefil olacak birini bulamayan memurların tutukluluk halleri devam ettiği için onlar için böyle bir risk söz konusu değildi. Böylelikle bölgenin muktedir ve mütegalib ailelerine mensup olanlar ya da herhangi bir politik gücü bulunan memurlar böyle bir durumda kolaylıkla kefil bularak ya yurtdışına firar etmektedirler ya da kendilerini gizlemektedirler.

Dâhiliye Nezareti'nden Halep Vilayeti'ne gönderilen 16 Ekim 1892 tarihli yazı bu durumun bir örneği olabileceği gibi devletin uzun süreli soruşturmalardan duyduğu endişeyi de yansıtmaktadır. Halep Vilayeti Deyr-i Zor hapishanesinden firar eden iki kişinin kaçmasını sağlayan gardiyanlardan Mecid ve Abdülkadir'in Meclis-i İdare-i Liva tarafından hapsedilmelerine hükmolunmuştur. Ayrıca Jandarmanın neferlerinden Ali ve Cünha Nahiyesi eski mal kâtabı Süheyl Efendi zimmetine akçe geçirmesinden dolayı hem hapis hem de memuriyetten çıkarılma cezasına çarptırılmıştır. Süheyl Efendi haklarında verilen hükme dair bir dilekçe ile davayı istinafa götürmüş ve tahkikat neticelenene kadar tahliyelerini istemiştir. Kanun dairesinde serbest bırakılmışlar fakat istinaf merkezi olan Halep Vilayeti tarafından tahkikatın uzun süre tehir edilmesi ve mahkûmların serbest bırakılmaları, emsal suçlulara kötü örnek olacağından ve bu durumun da istenmeyen olaylara sebebiyet vereceğinden bir an evvel kanuni muamelenin yapılmasını Dâhiliye Nezareti, Halep Vilayeti tarafından Zor Sancağı'na yazılmasını istemiştir.⁴⁰⁵

Yine, 31 Ocak 1893 tarihinde Kastamonu Vilayeti, Safranbolu kazası ahalisinden bazı kişiler Safranbolu Belediye Reisi vekili Tevfik Efendi'nin belediye gerlilerinin bir kısmını maaşına tahsis ettiğinden, belediye tanzifat işlerine bakmadığından ve daha pek

⁴⁰⁵ BOA. DH. MKT. 2010/80.

çok uygunsuz hareketlerinden dolayı Dâhiliye Nezareti'ne kendisinden şikâyetçi olduklarına dair dilekçe göndermişlerdir. Dilekçelerinde kaymakamın değiştirilmesini talep etmişlerdir. Dâhiliye Nezareti 25 Şubat 1893 tarihinde Kastamonu Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile şikâyetler hakkında kaymakamın sorgulanmasını ve hakkında tahkikat yapılarak ortaya çıkacak neticenin Dâhiliye Nezareti'ne yazılmasını istemiştir. Kastamonu Vilayeti'nden konu hakkında yapılmakta olan tahkikatın neticesi gelmeyince Dâhiliye Nezareti 13 Mart 1893 tarihinde Kastamonu Vilayeti'ne yazmış olduğu yazı ile daha evvel yapılmakta olduğu belirtilen tahkikatın bir an önce neticelendirilerek evrakların nezarete gönderilmesini istemiştir.⁴⁰⁶

Bu olaylarda memurların kaçma riski göz önünde bulundurulurken Yalova Nahiyesi eski Sandık Emni Nikolaki Cevad Efendi'nin, kefil gösteremediği için temyizen görülmesini istediği davasının mahkeme gününe kadar, bidayet ve istinaf mahkemesi kararınca tutukluluk hali devam etmiştir. Nikolaki Cevad Efendi'nin eşi Marya, kocasının azledilerek tevkif edildiğinden ve bunun sebebinin bilinmediğinden bu konuda yapılan muamele hakkında bilgi edinmek için Şura-yı Devlet Başkanlığı'na dilekçe göndermiştir. Şura-yı Devlet konu hakkında İzmir Mutasarrıflığı'na 17 Nisan 1899 tarihinde göndermiş olduğu yazı ile konu hakkında izahat istemiştir. Mutasarrıflıktan gelen cevaba göre, Nikolaki Cevad Efendi Yalova nahiyesi eski sandık emini olup hasılatın 16.000 kûsur kuruş zimmetine geçirdiği iddia olunmasından dolayı Karamürsel Kazası Mülkiye Mahkemesi tarafından yapılan mahkemesi neticesinde zimmeti ortaya çıkarılmıştır. Mahkeme ortaya çıkan zimmetin Nikolaki Cevad Efendi ve kefillerinden tahsiliyle beraber Cevad Efendi'yi üç ay müddetle hapse mahkûm etmiştir. Daha sonra Liva İdare Meclisi tarafından istinafen ve vicahen görülen mahkemesi neticesinde de ibtidai olarak verilen hüküm onaylanmış ve 18 Mart 1899 tarihinde tutuklanmıştır. Cevad Efendi hükmün temyizen incelenmesi için dilekçe vermiştir. Dilekçesi mahkeme evrakıyla birleştirilerek mahkemeye sunulmuş ise de nizamı dairesinde kendisine kefil sunamamasından dolayı tutukluluk halinin devam ettiği anlaşılmıştır. Buna göre, temyiz mahkemesinin görülmesine kadar kefil sunamadığından tutuklu kalacaktır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ BOA. DH. MKT. 1/7.

⁴⁰⁷ BOA. ŞD. 1574/8.

Zimmet davalarında taşra mahkemeleri için temyiz, Dersaadet mahkemeleri için hem istinaf hem temyiz makamı olan Şura-yı Devlet, kararlarını tüm tarafları dinleyerek ve alenen yapılan mahkeme sonucunda vermektedir. Mahkemeler alenen yapıldığı için adildir ve aynı zamanda Ceride-yi Mehâkim Gazatesinde yayınlanmaktadır. Mahkeme kayıtlarının Ceride-yi Mehâkim Gazatesinde yayınlanmasının birkaç nedeni vardır. Bunlar adli ilanlar ve mahkemelere dair kanun ve nizamnameleri yayınlamak ve halkı mahkemelerin işleyişi hususunda bilgilendirmektir. Yayınlanan davalar arasında alt mahkemelerden gelen davalar ile bunların istinaf ve temyiz kararları ve mahkemenin tüm safhalarını gösteren i'lamlar vardır. Böylece hem aleniyet ilkesi uygulamada karşılık bulmakta hem de dönemin adli teşkilatının işleyiş süreciyle ilgili örnekler verilmektedir.⁴⁰⁸

3.2.2.3. Mülkiye Memurlarının Zimmet Suçları

Zimmet suçu en çok mülki memurlar arasında görülmektedir. İdari kadrolarda bulunanların bu işe daha çok meylederek sahip oldukları makamların gücünü maddi mefaaate çevirdikleri anlaşılmaktadır.

Zimmet suçları için şikayetlerin sonuçlanması ve tahkikatın neticelenmesinin uzun bir süre aldığı anlaşılmaktadır. Tahikatin cevabının geç gelmesi çoğunlukla mülki idarenin işleri yavaşlatmasından değil, daha çok yapılan tahkikatların dikkatlice yapılmasından, hakkında suçlama bulunan memurların kayıtlarının titizlikle incelenmesinden olması olası bir sebeptir. 11 Mart 1894'te Dâhiliye Nezareti, Niğde Mutasarrıflığı'na yazmış olduğu yazıda yine gecikmiş bir tahkikatın hızlı bir şekilde neticelendirilmesini istemektedir. Ürgüb Kazası eski naibi Ahmed Hilmi Efendi'nin maaşından başka 1900 kuruluş zimmetine geçirmiş olduğu ortaya çıkmış ve tutuklanmıştır. Ahmed Hilmi Efendi Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda kendisinin böyle bir zimmeti olmayıp meblağın eski sandık emini Yovakim'in zimmetinde olduğunu beyan ederek tahkikat yapılmasını istemiştir. Gerekli tahkikatın yapılması için Niğde Mutasarrıflığına 13 Kasım 1893

⁴⁰⁸ Sedat Bingöl, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mahâkim'deki Üst Mahkemelerin Kararları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. 20, S. 1 (2005), s. 23.

tarihinde yazılmış henüz cevap gelmemiş olduğu belirtilmiş ve yazıldığı üzere tahkikatın hızlı bir şekilde neticelendirilerek gerekenin yapılması istenmiştir.⁴⁰⁹

Dâhiliye Nezareti'nden, İzmir Sancağı Mutasarrıflığı'na gönderilen 11 Mart 1894 tarihli bir yazıda, Adapazarı'na bağlı Hendek Nahiyesi Müdürü Hasan Şevket Efendi'nin İanei Nakdiye ve Tütün Bedelatı isimleriyle halktan zorla para toplayıp şahsi menfaatine kullandığı ve hükümet dairesinde işi olan kişilerle ilgilenmeyip onlara zorluk çıkardığına dair köy imamları ve muhtarları tarafından arzuhal gönderilmiş olduğu belirtilmiş, konu hakkında tahkikatın hızlı bir şekilde yapılması ve sonucun bildirilmesi istenmiştir. Fakat konu hakkında henüz cevap gelmemiş olduğunu belirten Dâhiliye Nezareti, İzmir Sancağı'ndan tekrar hızlı bir şekilde tahkikat yapılmasını istemiştir.

Kurumlar arası sürdürülmesi gereken yazışma usulünde yaşanan bazı aksaklıklar da tahkikatın ve mahkemenin neticelendirilmesinin uzun sürmesine sebep olabilmektedir. Bu durum hem hazinenin zarara uğramasına hem de memurların uzun süren mahkeme sürecinden dolayı kendilerinin ve ailelerinin mağdur duruma düşmelerine sebep olmaktadır. 1311 senesi aşar bedelinden zimmetine geçirdiği mal-ı miri'den dolayı Santor oğlu Hasan Ağa hakkında Şile Kazası İdare Meclisi hapis kararı vermiştir. Hasan Ağa hükme kanaat etmeyerek istinaf davası açmış olmasından dolayı 28 Nisan 1896 tarihinde Şehremaneti'ne çağrılmıştır. Kanuna göre Hasan Ağa'nın istinaf mahkemesi tevkifhanesine nakledilmesi gerektiğinden mal müdürlüğü tarafından mahkûm Hasan Ağa namına genelge gereği verilmiş olan iki kıta habername Şura-yı Devlet'e 14 Mayıs 1896 tarihli yazı ile gönderilmiştir. Fakat habernamenin onaylı nüshası henüz bidayet mahkemesine gönderilmemiştir. Dersaadet tevkifhanesine naklolunarak alıkonulmuş olan Santor oğlu Hasan Ağa'ya tebliğ edilmek üzere gönderilen habernamenin onaylı nüshası henüz gelmemesi hazineyi zarara uğratacağından ve bu durumun mesuliyete sebep olacağından Hasan Ağa'ya tebliğ edilmesi gereken habernamenin onaylı nüshasının gönderilmesi gerektiği Bidayet Mahkemesi Reisi'nden Şura-yı Devlete 7 Haziran 1896 tarihinde tekrar bildirilmiştir. Fakat Şura-yı Devlet yine cevaben bir yazı yazmamış ve habernameyi göndermemiştir. Bidayet mahkemesi bunun üzerine konuyu

⁴⁰⁹ BOA. DH. MKT. 214/51.

Dersaadet'e havale etmiştir. Dersaadet Savcısından, Şura-yı Devlet Bidayet Savcılığına habername nüshasının gönderilmesi için 22 Temmuz 1896 yazı yazılmıştır.⁴¹⁰

Kurumlar arası irtibatın sıkı tutulması ve hiyerarşik yazışmalara dikkat edilmesi memurların yargılamalarında keyfiliğin önüne geçerek deliller ışığında adil olmasını sağladığı gibi aynı zamanda memurların özlük haklarının yok sayılmasının önüne geçebilmektedir. Bir şikâyet dilekçesi için memurlar doğrudan açığa alınmamakta ve üst yazı gelmeden de haklarında işlem yapılmamaktaydı. Akkar Kazası eski Kaymakam Vekili Ahmet Muhtar Efendi'nin memuriyeti zamanında yanında 15 kadar süvari jandarma ile ahaliyi kırbaçla darp ederek onlardan tahsil ettiği 12000 kuruşun sadece 7400 kuruşunu mal sandığına verdiği ve üstü kalan 4600 kuruşunu şahsi işlerinde harcamış olduğundan bahsederek Trablusşam Sancağı Akkar Kazası ahali tarafından kaymakam vekili Ahmet Muhtar Efendi hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılması için evvela vilayet muhasebesine arzuhal verilmiştir. Alınan cevapta, devlet malını zimmetine geçirenler için kanunen gerekli görülen cezanın icrası ile beraber ortaya çıkan zimmetinin istenilmesi gerekli görüldüğü, vermiş oldukları dilekçelerine derkenar olarak yazılmıştır. Dilekçelerine derkenar olarak yazılan vilayet muhasebe cevabı ile beraber daha sonra bu konuda ahali tarafından Trablusşam Vilayeti Mutasarrıflığı'na dilekçe verilmiştir. Mutasarrıflık ahalinin vermiş olduğu dilekçeyle ilgilenmemiş ve Akkar Sancağı'na 9 Temmuz 1894 tarihinde gönderdiği yazı ile Ahmet Muhtar Efendi'nin niye görevden alınması gerektiğinin anlaşılmadığını ifade etmiştir.⁴¹¹ Çünkü Vilayet Muhasebesi zimmet suçu ile ilgili durumda icrası gerekli olan kanuni muameleyi belirtmiştir, fakat Ahmet Muhtar Efendi'nin bu suçu işlediğine dair bir yazı yazmamıştır. Mutasarrıflık ise, hakkında tahkikat yapılmayan Ahmet Muhtar Efendi'nin görevden alınmasını uygun bulmadığı gibi niye görevden alınması gerektiğine dair herhangi bir tahkikat ya da bir üst yazı olmadığını belirtmiştir.

Bazen işlenen zimmet suçunun sorumluları konusunda merkez ve taşra arasında ihtilaf çıkabilmektedir. Bir memurun gösterdiği kefillerin güvenilirliği ve memurun görev yaptığı süre içerisinde bu kefillerin altı ayda bir teftiş edilmesi, memurun görev yaptığı idari birimin nazırı ve başkâtibi sorumluluğu altındadır. Bu kişiler görevlerini

⁴¹⁰ BOA. ŞD. 784/23; BOA. ŞD. 2670/55.

⁴¹¹ BOA. DH. MKT. 265/ 83.

yapmadıkları takdirde sorumluları bulmak için Şura-yı Devlet soruşturmayı kendisi yürütmektedir.

24 Haziran 1892 tarihinde Mülkiye Tekaüd Sandığı Nazırı'ndan, Sadaret'e gönderilen bir yazıda, kefillerin teftişi, memurun kefaletle alımı ve herhangi bir zimmet suçunda sorumluları bulmak için taşra ile merkez arasında nasıl bir yazışma yürütüleceği hakkında bilgi verilmektedir.

Bağdad Mülkiye Tekaüd Sandığı Nazırı, Şura-yı Devlet'e yazmış olduğu yazıda yaşanmış olan bir zimmet olayından dolayı tüm hukuki süreci şöyle özetlemiştir: Bağdad Duyun-u Umumiye Nezareti Sandık Emni Jani Efendi'nin tekaüd sandığı aidatından 1601 kuruş zimmetine geçirdiği, daha sonra yapılan incelemeler neticesinde kendisiyle kefilinin iktidarsızlıkları ortaya çıkmıştır. Zimmeti ortaya çıkmadan evvel kefilinin iktidarı tahkik edilmemiş olduğu, buna ise Bağdad eski Mülkiye Tekaüd Sandığı Nazırı İshak ve Başkâtip Hafız Ali Efendi'ler sebep vererek bunlardan İshak Efendi'nin olaydan sonra vefat ettiği Duyun-u Umumiye İdaresi'yle yapılan yazışmayla anlaşılmıştır. Jani Efendi'nin zimmetine geçmiş olan paranın sorumlularından tahsili gerekliydi. Bundan dolayı sorumlulardan Hafız Ali Efendi'nin tekaüd sandığından maaş tahsisıyla emekli edilmesinden dolayı paranın Hafız Ali'nin emeklilik maaşından alınması için Şura-yı Devlet'e yapılan müracaat üzerine Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nden konu Sadaret'e havale edilmiştir. 27 Mart 1892 tarihinde Sadaret tarafından verilen cevapta, Hafız Ali Efendi o vakit Bağdad Duyun-u Umumiye başkâtibi olup kefillerin her altı ayda bir durumlarını tahkik etmek vazifesi gereği olduğu belirtilmiştir. Fakat zikredilen paranın Jani Efendi'nin zimmetine geçirmesine kendisi sebebiyet vermemiş olduğundan, meblağın Hafız Ali Efendi'den alınması gerekli olmayıp sebep olanlarından ve bunlar vefat etmiş ise varislerinden alınması gerektiği bildirilmiştir. Şura-yı Devlet meblağın sorumlu kişilerden alınması hakkındaki kararı Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti'ne yazmıştır. Mülkiye Tekaüd Nazırı bu yazıyı Duyun-u Umumiye İdaresine iletmiştir. Duyun-u Umumiye İdaresinden cevaben gelen 14 Haziran 1892 tarihli tezkereye göre, kefalet senetlerinin alınması, soruşturulduğunda bulunmak üzere saklanması ve her altı ayda bir kere yoklamalarının yapılmasından nazırlarla başkâtipler müştereken sorumludur. Duyun-u Umumiye İdaresince kabul edilen bu kaideye göre Jani Efendi'nin zimmetinden dolayı İshak Efendi ile Hafız Ali Efendi sorumlu görülmesinden ve Şura-yı Devlet tarafından meblağın sorumlulardan tahsili ifade olunmasından dolayı sorumluların

Şura-yı Devlet tarafından belirtilmesini ve yapılacak işlemin kendilerine bildirilmesini yazmıştır.⁴¹² Şura-yı Devlet tanzifat dairesi 1 Ağustos 1892 tarihinde cevaben göndermiş olduğu yazıda, her altı ayda bir kere kefilin servet ve iktidarlarına zarar gelip gelmediğinin araştırılması hususunda Duyun-u Umumiye nazır ve başkâtiplerinin müşterek ve bu işlemlerin yapılmaması durumundan dolayı da yine bu kişilerin sorumlu olduklarının anlaşıldığını, tahkikatlar yapıldıktan sonra İshak ve Ali Efendi'lerin maaşları oranında zimmetin kendilerinden alınmasının gerekli olduğunu, ancak İshak Efendi'nin vefat etmesi ve verese olmaması nedeniyle 1600 kûsur kuruşun hepsinin Hafız Ali'den tahsili adaletsizlik olacağından dolayı, Hafız Ali'den yalnız kendisine düşen miktarın alınmasını, bu karar gereğince işlemlerin yapılmasının Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti'ne havale edilmesini ve Jani Efendi'nin de zimmeti olan bu parayı ödemediği sürece bir daha herhangi bir memuriyette istihdam olunmamasını yazmıştır.⁴¹³

Bingazi Mutasarrıflığına bağlı Bomba Kazası Kaymakamı Abdürrahim Bey kazanın 1889 senesi aşarından zimmetine zahire geçirmiş ve kaçmıştır. Kaymakam bulunamadığı için Bingazi Mutasarrıflığı 5 Ağustos 1892 yazı ile Dâhiliye Nezareti'den, zahire bedelinin Abdürrahim Bey'in birikmiş maaşından icra yoluyla alınması için izini istemiştir. Dâhiliye Nezareti 21 Ekim 1892 tarihli cevabında Bingazi Mutasarrıflığı'nın kararını uygun bulduğuna dair yazı göndermiştir. Eğer Abdürrahim Efendi'nin birikmiş olan maaşı zimmetini ödemeye yeterli gelmezse, nereye firar ettiği tahkik edilip kendisinin bulunarak borcunun ödetilmesi istenilmiştir.⁴¹⁴

Yerel yöneticilerin yapmış oldukları zimmet usulsüzlükleri bölgenin huzur ve asayişini tehdit etmekte olduğu gibi halktan toplanan vergilerin heba olmasına da neden olmaktadır. Örneğin mükelleflerin hayvanlarının sayımı yapılarak alınan ağnam vergisi Osmanlı Devleti'nin en önemli vergi kalemlerindedir. Bu nedenle ağnam vergilerinin toplanması merkez açısından da büyük bir önem arz etmektedir.

Edremit Kazası ile Ünye ve Amrudabat Nahiyelerinin 1889 ve 1890 seneleri ağnam vergisinin bir kısmını muayene vaktinden sonra tahsil eden kaza kaymakamı, mal müdürü, Ünye Nahiyesi müdürü ve Amrudabad zabıta memurunun ağnam talimatına

⁴¹² BOA. ŞD. 915/84.

⁴¹³ BOA. BEO. 48/3535; BOA. BEO. 381/28520.

⁴¹⁴ BOA. DH. MKT. 2013/13.

uymayan bir şekilde aidat aldıkları anlaşılmıştır. Bu kişiler hakkında gerekli işlemlerin yapılması için Hüdavendigâr Vilayeti tarafından gönderilen bir yazı ile Dâhiliye Nezareti'nin izni istenmiştir. Dâhiliye Nezareti cevaben göndermiş olduğu yazı ile ağnam talimatına uygun şekilde hareket etmeyen kaymakam, mal müdürü, Amrudabad nahiyeye müdürü ve Amrudabad zabtiye memurunun zimmetlerine geçirdikleri paranın kendilerinden alınmasını uygun görmüştür. Aynı zamanda ağnam talimatının 39. maddesine⁴¹⁵ göre bu kişilerin azledilmeleri ve 38. maddesine⁴¹⁶ muhalif harekette ilk defa bulduklarında uyarılmaları, ikinci defasında maaşlarının yarısının kesilmesi cezası ve kanuna mugayir olan bu hareketlerini devam ettirmeleri halinde memuriyetlerinden azlolunmaları usulünün uygulanmasının uygun görüldüğünü yazmıştır. Hüdavendigâr Vilayeti'nden gelen yazı ile 1889 ve 1890 senelerinde Edremid Kazası'nda kaymakamlık yapan Rıfat Bey'in işlemiş olduğu zimmet suçunda dolayı azledilmesi gerekiyorsa da Rıfat Beyin Edremid'ten Tire Kaymakamlığı'na nakl olunduğu oradan da Ayıntab

⁴¹⁵ 39. Madde şöyledir: “Mevsim-i ta’şirde her kavlı ma’şeri kendi kavlinde bittâ’şir defterine geçirmiş olduğu mahsulatın cinsi ve mikdarını mübeyyin hafta nihayetinde yani cumartesi günleri kaza aşar memurlarına memhur birer pusula vereceklerdir. Memur dahi bunları mucebince ve numunesi vechle ay nihayetinde üç nüsha bir cedvel yapıp bunda evvel ay zarfında ta’şir olunan mahsulatın cinsi ve mikdarını ve hangi anbarlarda bulunub ne cinsi ve ne miktarının mürettebat-ı askeriyeye verildiğini ve ne kadarının satıldığını ve güzelin bedle rabt olunan mahsulattan kaç kuruş hasil olduğunu gösterecektir. Ver iş bu cedvellerin zirini maiyeti kâtipleriyle beraber temhir ile bir nüshasını meclis idare-i kazaya ita ve diğer ikisini ertesi mahın birinci haftası zarfında ve bir önceki madde-i sabıkada muharrer icmal defteriyle birlikte liva müdüriyetine isra edecektir. Liva müdürü dahi kazalardan gelecek iş bu cedvellerin kaffesini cem’ olarak umum liva için hemen ki nüsha cedvel tanzim ve zirini kezalik maiyeti katipleriyle birlikte temhir ederek meclis-i idare-i livaya tasdik ettirdikten sonra mah-ı mezkurun nihayet üçüncü haftasına kadar bir nüshasını doğrudan doğruya emanet-i müşarunileyhaya ve diğerini vilayet aşar ve ağnam nazırına takdim ve isal edecektir.”, **Düstûr, I. Tertîb**, C.4, s.769.

⁴¹⁶ 38. Madde şöyledir: “Varidat-ı öşriye ve rüsumiye tahsilatı dorudan doğruya mahalleri mal sandıklarına teslim olunacağı cihetle tahsilat ve sarfiyatın miktarı daima görülüp bilinmek üzere üç nev’î varidat için aşar ve ağnam memurları ile sandık emînlerine birer maktu’ yevmiye defteri verilecek ve tahsilat ve sarfiyat-ı vakia defter-i mezkureye kayd ile yekûnları beher gün sandık emini ile muakabele ve zeyli tarafeynden tasdik ve temhir olunacaktır. Ve kaza memurları mezkûr yevmiye defteri mucebince bir ay zarfında iş bu üç maldan ne kadar tahsilat olmuş ve o ay zarfında ne kadar masarifat vuku’ bulmuş ise numunesi mucebince üç nüsha olarak bir icmal yapıp zirini maiyeti katibleriyle beraber temhir ile bir nüshasını buldukları mahaller meclis idaresine ita ve ikişer nüshasını dahi ertesi ayın nihayet birinci haftası zarfında mensub oldukları liva müdüriyetine isra edeceklerdir. Liva müdürleri kazalardan gelecek iş bu icmaller üzerine umum liva için bir icmal yaparak ve müdüriyet merkezinde vuku bulan tahsilat ve sarfiyatı dahi başkaca göstererek zirini maiyeti ketebeleri ile beraber temhir ve meclis idare-i livaya tasdik ittirip kazalardan tevarüd edecek icmallerin birer nüshasıyla beraber ertesi ayın ikinci haftası içinde vilayet aşar ve ağnam nazırına irsal edeceklerdir. Ve merkez vilayette dahi iş bu kaza ve liva icmalleri tedkik olunduktan sonra cümlesini cami olarak numunesi mucebince yapılacak vilayet defterdarıyla meclis-i idareden tasdik ettirilecek cedvel-i mah-ı mezkur nihayetinden evvel emanet-i müşarunileyhaya tedkik olunacak ve kaza icmallerinin müdüriyetlere ve nezaretlere gelecek birer nüshası oralarda hıfz edilecektir.”, **Düstûr, I. Tertîb**, C.4, s.768-769.

Kazası'na tayin olunduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti 18 Ekim 1892 tarihinde Halep Vilayeti'ne gönderdiği yazı ile Rıfat Bey'in zimmeti olan borcunun kendisinden alınmasını ve hakkında verilen hükmün icra edilmesini istemiştir.⁴¹⁷ Dâhiliye Nezareti Rıfat Bey hakkında verilecek idari cezanın Şura-yı Devlet tarafından tayin olunması için 18 Ekim 1892 tarihinde Şura-yı Devlet'e yazı göndermiştir. Şura-yı Devlet, Dâhiliye Nezareti'ne yazmış olduğu cevapta Rıfat Bey hakkında, memuriyetten azl maddesi, memuriyet yeri değişmiş olduğundan ve bu maddenin sadece bulunmuş olduğu bölgedeki memuriyete ait olduğu ve sonraki memuriyet hizmetini etkilemeyeceğinden ötürü düşmüştür. Rıfat Bey hakkında kendisinden bahsedilen bin kuruşun alınmasından başka bir ceza uygulanmasına gerek olmadığına karar verildiği Dâhiliye Nezareti'ne yazılmıştır.⁴¹⁸ Görüldüğü kadarıyla suç işlemiş olduğu halde bir memurun üç yıl boyunca görevde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu üç yıl içerisinde Edremit, Tire ve Ayıntab Kaymakamlıkları'nda görev yapması Osmanlı yönetiminde bu dönem çok sık idareci değişikliğinin olduğunu da bize göstermektedir.

Bayburd Sancağı eski Sandık Emni Bekir Efendi'nin menafi akçesinden⁴¹⁹ 650 lira ve 150 mecdiye zimmeti ortaya çıkmıştır. Bekir Efendi hakkında iddia olunan zimmetinden dolayı Erzurum Vilayeti İdare Meclisi'nde mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkeme Bekir Efendi'nin bir buçuk sene hapsine ve paranın kendisi ile kefilleri Hacı Hafız Mehmed Efendi ve Ali Ruşen Bey'den tahsiline karar vermiştir. Erzurum Vilayeti İdare Meclisi tarafından verilen bu kararı Bekir Efendi'nin kefilleri istinaf etmişlerdir. Şura-yı Devlet Bekir Efendi'nin mahkemesi Cinayet Mahkemesi olarak görüldüğü için istinaf olunamayacağı ve bu durumda temyize tabi olduğu için dava Şura-yı Devlet Temyiz Dairesi'ne havale edilmiştir.⁴²⁰ Şura-yı Devlet'te mahkeme evrakları temyizen incelendikten sonra Hafız Mehmed Efendi ile Ali Ruşen Bey'in vermiş oldukları dilekçe reddedilmiştir. Erzurum Vilayet İdare Meclisi'nin kararı tasdik edilmiş ve temyiz

⁴¹⁷ BOA. DH. MKT. 2011/108.

⁴¹⁸ BOA. BEO. 107/7974.

⁴¹⁹ Menafi akçesi hakkında geniş bilgi için bkz.; Ahmet Kamil Tunçel, "Cumhuriyet İdaresinin Mali Konulardaki Hassasiyetine İlişkin Ziraat Bankası Örneği", *Journal of Life Economics*, C.3, Sayı:4, 2016, s.201-18; *Düstûr*, I. Tertîb, C.2, s.387-98.

⁴²⁰ İstinaf mahkemelerinin asıl görevi istinaftır. Aynı zamanda vilayet merkezi olan liva çevresindeki cinayet davalarına da bidayeten bakmaktadır. Fakat cinayet davaları istinaf olunamaktadır. İkinci, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat Ve Sonrası*, s.112.

mahkemesi ilam harcı olan 1390 kuruşun da kefillerden alınmasına 3 Mayıs 1894 tarihinde karar verilmiştir. Şura-yı Devlet kararı Dâhiliye Nezareti tarafından Erzurum Vilayeti'ne gönderilerek karar gereğince kanuni muamelenin yapılması yazılmıştır.⁴²¹

Muhakemat ve ceza usul kanunlarına kesinlikle dikkat edilmektedir ve bir üst mahkemeye müracaatlarda ilk olarak davacının itiraz başvurusu esnasında muhakeme ve ceza usul kanunlarına riayet edip etmediği titizlikle kontrol edildikten sonra bir alt mahkemenin muhakemat usullerine riayet edip etmediği kontrol edilmektedir. Usul kanunlarına riayet bu dönemde çok önemlidir. Çünkü herhangi bir yanlış işlem ya da bir evrak eksikliği neticesinde üst mahkemelerin davayı doğrudan reddetmesi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Yanya Reji Nezareti'nde bandrollü tütünleri satmaya memur Tanaşaki Badaval'ın 14500 kuruş zimmeti ortaya çıkmıştır. Ve yapılan tahkikat neticesinde kendisinin birinci sınıf tütün paketlerini alarak yerine paket yapmaya yarayan kâğıt koyduğu anlaşılmıştır. Yanya Vilayeti İdare Meclisi tarafından yapılan mahkemesi neticesinde Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesi gereğince 9 ay müddetle hapsine ve paranın kendisi ile kefil Mişo'dan tahsil edilmesine gıyaben karar verilmiştir. Mişo verilen karara itiraz etmiştir. İtiraz üzerine Yanya Vilayeti İdare Meclisi'nde yapılan mahkeme incelenmiştir. İdare Meclisi'nde görülen mahkemenin Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'na göre hareket etmesi gereklidir. Usul-ü Muhakemat Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nun yüz yetmiş birinci maddesine göre ise hükme itiraz dilekçesinin gıyaben verilen kararın tebliğ edildiği tarihten itibaren 5 gün içerisinde verilmesi gerekliliği belirtilmektedir. Fakat itiraz dilekçesinin kanuni müddeti içerisinde verilmemiş olduğu Yanya Vilayeti İdare Meclisi tarafından anlaşılmış ve itiraz reddedilmiştir.

Mişo itirazının reddine dair verilen kararı bu defa da istinaf etmiştir. Hüküm ilamı, istinaf dilekçesi ve davanın teferruatıyla ilgili evraklar Yanya Vilayeti'nden Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Mahkemeye, Şura-yı Devlet İstinaf SAVcılığından düzenlenen iddianame ile beraber Mişo'nun Dersaadet'te dava vekillerinden Yanya'lı Fuad Efendi'yi yapılacak mahkemede vekil tayin ettiğine dair Fuad Efendi tarafından hüccet verilmiştir. Mahkeme, Şura-yı Devlet'te ikinci Reis Vekili Şekib Bey'in başkanlığında dokuz aza, İstinaf Savcı

⁴²¹ BOA. DH. MKT. 238/28.

Yardımcısı Faik Bey ve aleyhinde dava açılan Reji Nezareti'nin Dava Vekili Milkiyan Efendi hazır bulunduğu şekilde başlanılmıştır. Mahkemede istinaf dilekçesinin kanuni süresi içerisinde verilir vermediği kontrol edilmiş ve 14 Mayıs 1894 tarihinde hüküm verilmiş olduğu halde 13 Eylül 1894 tarihinde istinaf dilekçesi verilmiş olduğu tespit edilerek mahkeme tarafından istinaf davasını açan tarafın vekili olan Fuad Efendi'ye niçin istinaf müddeti içerisinde itiraz edilmediğini ve bidayet mahkemesine niçin itiraz edildiği sorulmuştur. Fuad Efendi Mişo aleyhine açılan davanın şahsi hukuk davası olması, ayrıca Mişo'nun Vilayet İdare Meclisi'nde mahkemeye çıkarılmış olmasından dolayı davanın Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye kanununa göre görülmesi gerektiği ve bu kanuna göre de kanuni süresi içerisinde istinaf dilekçesinin verildiğini ifade etmiştir. Reji Vekili Milkiyan Efendi ise davanın idari bir dava olduğu ve Mişo'nun da tütün satım memuru Tanaşaki Badaval'ın kefilisi olduğu için memurların tabii olduğu Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'na göre yargılandığını ve kanuna göre istinaf müddeti geçtikten sonra dilekçe vermiş olduğu için dilekçesinin reddedildiğini söylemiştir.

Şura-yı Devlet tarafları dinledikten sonra mahkemenin, Meclis-i İdare-i Muhakeme-yi Cezaiye sıfatıyla teşkil edildiğini ve bu şekilde teşkil eden mahkemenin de Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'na tabii olduğunu belirtmiştir. Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nun yüz seksen beşinci maddesine göre hükmün taraflara bildirilmesinden sonra on gün içerisinde istinaf olunmazsa istinaf hakkının düşeceği belirtilmektedir. Mişo'nun itiraz dilekçesinin reddine dair karar 14 Mayıs 1894 tarihinde karar verilmişti fakat Mişo 13 Eylül 1894 tarihinde istinaf dilekçesi vermiş olduğundan yüz seksen beşinci madde gereğince istinaf dilekçesinin reddine ve 110 kuruş olan mahkeme ve ceza harcının Mişo'tan alınmasına temyiz yolu açık olmak üzere 9 Temmuz 1895 tarihinde oy birliği ile karar verilmiştir.⁴²² Burada görüldüğü üzere Şura-yı Devlet öncelikle davanın alt mahkemedeki seyrini usulen incelemiş, mahkemenin usul hatası olmadığı anlaşıldıktan sonra itirazın değerlendirilmesini kabul etmiş daha sonra kendisi yapmış olduğu inceleme neticesinde istinaf süresi usulüne uyulmadığı tespit ederek davayı reddetmiştir. Bu dönemde mahkemelerin nadiren usul hatası yaptığını genellikle

⁴²² BOA. ŞD. 2097/12.

verilen kararların temyiz ya da istinafen görülen davlarda da tasdik edildiğini görmekteyiz.

Memurlar zimmetlerini ödedikten sonra üzerlerinde zimmet bulunmadığına dair bağlı buldukları idari birimin sadarettteki merkezinden görev yaptıkları birime yazı gönderilmektedir. Bu yazı memurun bir sonraki tayin işleri için önemlidir. Üzerinden zimmet olan bir memur bir sonraki tayininde “zimmetinden kaydının terkin edildiği” denilen “üzerinde devlet malı yoktur” yazısı olmadan kanun gereği tayin işlemi yapılmamaktadır. Ayrıca görevi başında vefat etmiş olan bir memurun tüm hesabı yapılarak zimmeti çıkması halinde bu zimmetin terekesinden veya veresesinden temini yoluna gidilmektedir.

29 Ağustos 1892 Dâhiliye Nezaretinden Tekâüt Sandığı Nezareti'ne ve Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı bize, vefat etmiş olan Cidde “Vali Kaymakamı” Fehim Bey'in ortaya çıkan zimmeti hakkında yapılan bir uygulamayı anlatır. Bu yazı aynı zamanda vefat etmiş olan bir Osmanlı memurunun ardından zimmetine dair yapılan işlemi de gözlemlememize olanak vermektedir.

Hicaz vilayeti Cidde “Vali Kaymakamı” Fehim Bey vefat etmiştir, fakat 737,5 kuruş fazla zimmeti çıkmıştır. Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazı ile Fehim Beyin bu borcunun veresesine tahsis edilen maaştan kesilmesi hakkında izin istenilmiştir. Dâhiliye Nezareti paranın tahsil edilmesi ve Dâhiliye Nezareti'nin paranın Hicaz vilayeti tarafından o zamana kadar tahsil edilmiş olacağını düşündüğünü de ifade etmiştir. Yazının devamında da vefat etmiş olan Fehim Bey'in on maaşlık borcu olduğu ve Dâhiliye Nezareti'ne borcu olan 500 kuruştan kalan 200 kuruşunun Tekâüt Sandığı Nezareti tarafından veresesinin maaşından kesilerek Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmesi ve geri kalan borcu 534 buçuk kuruşun hazineye gönderilmesi istenilmiştir. Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda Hicaz Vilayeti'nden Fehim Beyin zimmeti olan 1029 buçuk kuruşun 495 kuruşunun 16 Kasım 1891 tarihinde makbuz senediyle aldırıldığı ve geri kalan 534 buçuk kuruşun Fehim beyin veresesine tahsis edilmiş olan maaştan kesilerek tamamlanması ve hazineye teslim edilmesi Tekâüt Sandığı Nezareti'ne yazılmış olduğu ve ona göre muhasebe işlemlerinin yapılmasını istemiştir.

Dâhiliye Nezaretinden Hicaz Vilayeti'ne 24 Eylül 1892 tarihinde vefat etmiş olan Cidde Vali Kaymakamı hakkında tekrar gönderilen yazıda Fehim Bey'in hazineye olan 1029

buçuk kuruşun Maliye Nezareti'ne ve 500 kuruşun da Dâhiliye Nezareti veznesine teslim edildiğini ifade etmiştir. Hicaz vilayetinin Cidde Muhasebesi tarafından da “zimmetten kaydının terkin edilmesi” hususunda işlem yapılmasını istemiştir.⁴²³

Vefat etmiş olan bir memurun bütün terekesi hesaplanmakta ve memuriyet yapmış olduğu idarenin hesaplarına bakılmaktadır eğer bir zimmeti ortaya çıkarsa memurun mirası varislerine teslim edilmeden önce zimmet borcu mirasından kesilmektedir. Bu yüzden bazen varisler vefat etmiş olan yakınlarından kalan malları istedikleri zaman bu mallarının memurun işlemiş olduğu bir suçtan dolayı haczedilmiş olduğu gerçeği ile karşılaşabilmektedir.

Sadaretten Maliye Nezareti'ne ve Şura-yı Devlet'e 25 Aralık 1892 tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Bu yazı vefat etmiş olan memurun zimmeti hakkında yapılan işlemlere bir örnektir. Gönderilen yazıda Yemen Vilayeti'nin vefat eden Valisi İzzet Paşanın oğullarının paşanın mirası olan emval ve parayı istemişlerdir.

Öncelikle Sadaretten gönderilen yazıyla, vefat eden Yemen Vilayeti Valisi İzzet Paşa'nın emlak ve parasının toplam 4000 kûsur lirası haczedilmiştir. İzzet Paşa'nın eşi İffet Hanım'ın da vefat etmesi üzerine oğulları tarafından bu haczedilmiş olan emlak ve paranın kendilerine verilmesi için Sadarete bir yazı gönderilmiştir. Sadaret, Şura-yı Devlet ve Maliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile emlak ve paranın niye varislere verilmediği konusunda izahat istemiştir. Şura-yı Devlet ve Maliye Nezareti 29 Kasım 1892 tarihinde Sadaret'e göndermiş olduğu izahatta İzzet Paşa'nın emlak ve parasının, vilayet hazinesinde devam eden davasının neticelenmemesinden dolayı tedbir olarak haczedilmiş olduğu ve İffet Hanım'ın da kendisine verilmesi gereken parasının İzzet Paşa'nın terekesinde çıkan borcundan dolayı haczedilmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra Sadaretten Maliye Nezareti ve Şura-yı Devlete gönderilen yazıda sadaretin konu hakkındaki kararı bildirilmiştir. Kararda Necmeddin ve Muhyiddin Beylerin isteği üzerine İzzet Paşa'nın mülkünün bir haylisi kefalete rabt ile iade edilmiş olsa da hazine tarafından görülen davası bir neticeye ulaşmadan parasının iadesinin uygun olmadığı ve hali hazırda Şura-yı Devlet Heyet-i İthamiyesi tarafından kontrol edilmek üzere tutulduğu anlaşılmıştır. Buna göre paranın iadesinin mümkün olmadığı ve varislerin hazine

⁴²³ BOA. DH. MKT. 1994/14; BOA. DH. MKT. 2005/27.

tarafından görülen davanın neticesini beklemlerinin gerekli olacağı bildirilmiştir. Maliye Nezareti ve Şura-yı Devlet tarafından Sadaret tarafından yazılan bu karar göre işlem yapılması yazılmıştır.⁴²⁴

Bazen bir memurluk için vilayete ve Sadarete yanılıcı ve iftiraları içeren telgraflar da gönderilmektedir. Fakat yapılan tahkikat neticesinde genellikle hakiki durum ortaya çıkmaktadır.

12 Mayıs 1309 tarihinde Çatalca Köyü ahali tarafından dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, köylerinin muhtarlığına seçtikleri kişinin Drama Mutasarrıfı tarafından kabul edilmeyerek usulsüz bir şekilde azledildiği, daha sonra hükümet tarafından başka birisi tayin olunduğu ve bu durumun köy ahali arasına nifak ve soğukluk çıkmasına sebep olduğunu ifade ederek gereğinin yapılmasını istemişlerdir.

Dâhiliye Nezareti, Selanik Vilayeti'ne çekmiş olduğu telgraf ile durumun tahkik edilerek gereğinin yapılması ve sonucunun bildirilmesini istemiştir. Selanik Vilayeti Drama Mutasarrıflığına konu hakkında tahkikat yaptırmıştır. Drama Mutasarrıflığı yapmış olduğu tahkikatın sonucunu Selanik Vilayeti'ne göndermiştir. Tahkikat neticesinde Kefale Dimitri'nin Çatalca Köyü'nde 1305 ve 1306 senelerinde muhtarlık yapmış daha sonra hesaplanan muhasebesinde bir takım fahiş köy masraflarını ahalden aldığı ve zimmetine büyük miktarda devlet malı geçirdiği ortaya çıkmıştır. Bu suçlarından dolayı azledilerek sürgün cezasına çarptırılmıştır. 1307 ve 1308 senelerinde ahalinin seçtiği ve iyi haline güvenilen bir başka birisi muhtar tayin edilmiştir. 1309 senesi seçim zamanı gelmesi ile Kefale Dimitri, Dâhiliye Nezareti ve Selanik Vilayeti'ne çekilen telgrafnamede imzası bulunan kişiler ile beraber 1308 senesinde muhtar olan kişinin resmi mührünü almışlar sorulduğunda ise kaybettiklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine başka bir mühür kazanarak, ahali tarafından seçilen Çatalca Köylü Vankil Mataku isimli kişiye verilmiş ve Çatalca Muhtarlığı'na tayin edilmiştir. Şikâyetin Kefale Dimitri ve arkadaşlarının teşviklerinden ileri geldiği anlaşılmıştır. Selanik Valiliğini bu tahkikat raporunu 3 Ekim 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir.⁴²⁵

⁴²⁴ BOA. BEO. 128/9575.

⁴²⁵ BOA. DH. MKT. 51/9.

Memurlar her zaman sicillerine dikkat etmek durumundadır. Halk, daha evvel suç işlemiş veya belli bir suçtan dolayı tevkif edilmiş bir memura güvenmediği için bölgelerine tayin edilmesini istememektedir. Hatta halkı temsilen bazen bölgenin ileri gelenleri bölgeye yeni tayin edilmiş olan bir memur daha evvel herhangi bir suçtan dolayı zanlı bulunmuş olur ise ve suçsuzluğu ispat edilmemişse, suçsuzluğu ispat edilmediği müddetçe göreve gelmemesi için ya da görevi kendisine iade edilirse de niye iade edildiğini öğrenmek için Dâhiliye Nezareti'ne ya da Yıldız Mabeyni'ne doğrudan dilekçe ya da telgraf gönderebilmektedir. Fakat bu dönemde iç ve dış olayların tahrikiyle, görevini düzgün bir şekilde yerine getiren memurlar da asılsız ihbarlarla şikâyet edilebilmektedir veya bölgenin ileri gelenleri tarafından çıkarlarına hizmet etmedikleri için haklarında tertip edilen iftiralarla karşı karşıya kalabilmektedir. Aynı zamanda memurların da bölgenin ileri gelenleri ile birleşerek halka zulmettiği de görülebilmektedir.

Irak'ın Musul bölgesinde Zaho Kazası Mal Müdürü hakkında halkın ileri gelenleri tarafından doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çekilmesi düşündürücüdür. 18 Mart 1892 tarihinde çekilen telgrafa göre, Zaho Kazası mal müdürü Hurşid Efendi kamu işlerinden toplanılan hasılatın 20000 kuruştan fazlasını ihtilas ettiği ve irtikabı evraklarla tespit olunması neticesinde memuriyetinden el çektirilmiştir. Fakat her nasılsa Musul Vilayeti tarafından mahkemeye çıkarılmadan temize çıkartılarak suçlamalardan beraat etmiştir. Bu durumun adaletsizlik olduğundan ve kendisinin şahit olunan zulüm ve haksızlıkları konusunda vilayete yazmış oldukları dilekçe neticesiz kalmış olduğundan dolayı Hurşid Efendi'nin kazalarından kalıdırılmasını Haham Baş Elyasa, Keldani Milleti Vekili Hana ve İslam Milleti Vekili Hasan umum namına padişahın istediklerine dair Dâhiliye Nezareti'ne telgraf göndermişlerdir.⁴²⁶

Yine Diyarbakır Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne halktan bir takım kimselerin imzalarıyla yazılan bir dilekçede Palu Kazası Sandık Emni ve aynı zamanda Palu Kazası Meclis İdare Azalığında bulunan Bogos Efendi'nin devlet malını zimmetine geçirdiği, çeşme ve sair gibi devlet emlakini tahrip ettiği, ahalinin bağ ve bahçelerini zapt ettiği halde tutuklanmadığı belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti 15 Haziran 1893 tarihinde yazıyı Diyarbakır Vilayeti'ne göndererek şikâyetçilerin bu dilekçelerini usule göre Palu

⁴²⁶ BOA. DH. MKT. 30/28.

Kazası'nda mahkemeye vermeleri gerekiyse de şikâyetle bulunan kimselerin bazısının Palu mahkeme azasından ve bazılarının da nüfuz sahibi kimseler olduklarından dolayı mahkemeye müracaat etmekten çekindikleri ve Bogos Efendi hakkında idareten gerekli muamelenin yapılmasını istedikleri belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti şikâyetçilerin istekleri doğrultusunda Diyarbakır Vilayeti'nden konunun tahkik edilmesini ve Bogos Efendi hakkındaki şikâyetler gerçekse memuriyetten azl veya tebdili için gerekli delillerin toplanmasını ve kazanın mali kayıtları incelendiğinde zimmetine akçe geçirdiği ortaya çıkarsa da gerekli kanuni muamelenin yapılmasını yazmıştır.⁴²⁷

Vaka her ne olursa olsun usul ve muhakemat kanunları çerçevesinde hareket edildiği tüm mahkeme kayıtlarında ve idari yazışmalarda karşımıza çıkmaktadır. 16 Nisan 1893 tarihinde Manastır Bidayet Mahkemesinden Manastır eski Askeri Zabtiye ve İşkodra Vilayeti Zabtiye Kumandanı Mehmed Paşa'nın yargılanmasına izin verilmesi için Dâhiliye Nezareti'ne dilekçe gönderilmiştir. Dilekçeye göre, bir sene önce Yako isimli birisinin oğlunu eşkıya dağa kaldırmıştır ve 735 adet fidye istemişlerdir. Yako fidyeyi vererek oğlunu kurtarmıştır ve eşkıyaları Mehmed Paşa'ya ihbar etmiştir. Mehmed Paşa eşkıyaları tutuklamıştır fakat daha sonra eşkıyadan almış olduğu fidye parasını ortaya koyamamıştır. Paşanın bu parayı zimmetine geçirmiş olmasından dolayı aleyhine dava açılmıştır. Açılmış olan davanın Manastır İdare Meclisi tarafından görülmesi ve Mehmed Paşa'nın mahkemeye çıkarılmasına dair izin istenilmektedir. Dâhiliye Nezareti 29 Nisan 1893 tarihinde yazıyı sadarete göndermiştir.⁴²⁸ Mehmed Paşa'nın Sadareten gelecek olan izinle yargılanması Usul-ü Muhakemat Kanunu'nun gereği olarak karşımıza çıkmaktadır ve genel olarak bu dönemde mahkemelerde usul ve muhakemat kanunlarına uyulduğu görülmektedir.

24 Mart 1893 tarihinde İpostol tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir dilekçe ile kardeşinin yaşadığı bir mağduriyetten bahsetmiştir. İpostol devlet memurunun memurluğu ile ilgili işlerinden dolayı meydana gelen herhangi bir olayda doğrudan doğruya tutuklanarak mahkemeye götürülmemesi kanun gereğinden iken, Eskişehir Banka Kâtibi olan kardeşi İstirati'nin banka kasasındaki bir miktar paraya zimmet zannıyla bakılarak çeşitli suçları ortada olan Kaza Kaymakamı ile Mülkiye Müstantiki

⁴²⁷ BOA. DH. MKT. 67/33.

⁴²⁸ BOA. DH. MKT. 24/30.

tarafından 1 aydan fazla süredir kanunsuz bir şekilde hapis tutulduğu belirtmiştir. Bu durumun kaymakam ve müstantikin kardeşine olan garzlerinden ileri geldiğini belirtmiştir.

Gönderilen dilekçe Dâhiliye Nezareti'nden Hüdavendigâr Vilayeti'ne 1 Nisan 1893 tarihinde gönderilerek konunun tahkik edilmesi istenilmiştir. İstiradi de bu arada Eskişehir Kazası Kaymakamı'nın kendisini kanunlara aykırı bir şekilde tutukladığını ifade etmiş, mağdur ve perişan durumda olduğundan bahsederek adalet talep eden bir dilekçe takdim etmiştir.

24 Nisan 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti bu dilekçeyi de ekleyerek Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderdiği ikinci bir yazı ile kaza kaymakamı tarafından tutuklandığını ve mağdur olduğunu ifade eden ziraat bankası sabık kâatibi İstiradi imzasıyla Eskişehir'den çekilen telgrafname gereğince, İstiradi'nin niye tutuklandığının tahkik edilerek haber verilmesi istenilmiştir. Hüdavendigâr Vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne 19 Haziran 1893 tarihinde cevap yazmıştır. İstiradi hakkında Dersaadet Ziraat Bankası Müdüriyeti'nden gönderilen özel memurlar tarafından tahkikat yapıldığını ve kendisinin 26000 kuruş zimmeti ortaya çıktığından dolayı Eskişehir Kaza İdare Meclisi Müstantikliği tarafından tutuklandığı ifade edilmiştir. Konu hakkındaki evrakların Hüdavendigâr Vilayeti İdare Meclisi Sacvılığına havale edildiğini ve evrakların heyet-i ithamiye tarafından incelendiği belirtilmiştir. İstiradi Efendi'nin de zimmeti hakkında olan ifadesi alındıktan sonra heyet-i ithamiye tarafından kendisinin Muhakemat-ı Ceza Kanununun 111, 114, 116 ve 119. maddelerine uygun olarak 300 liralık kefalet parasını vermek şartıyla şartlı tahliyesine karar verildiğini ve bu kararın Kütahya Mutasarrıflığı'na tebliğ edildiği belirtilmiştir.⁴²⁹

Tahkikat yapılmadan bir memur her ne suçtan zanlı bulunursa bulunsun ve hakkındaki suçlama ne olursa olsun doğrudan doğruya açığa alınmamakta, açıktan soruşturma yapılmamakta ve mahkemeye çıkarılmamaktadır.

16 Nisan 1893 tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep Vilayeti'ne bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, Urfa Sancağı Meclis İdare Azasından Alemdar Mustafa Ağa'nın devlet malından 800 kuruş zimmetie geçirdiği ve bazı kötü hal hareketlerinin olduğuna dair Urfa

⁴²⁹ BOA. DH. MKT. 18/31.

Sancağından isimleri gizli olarak mühürlenerek Dâhiliye Nezareti'ne bir ihbarname gönderildiği, ihbarname gereğince Halep Vilayeti'nin tahkikat yapması ve ortaya çıkacak neticeye göre durumun nezarete yazılması istenmiştir.⁴³⁰ Nezaret tahkikat raporlarına göre meclis idare azası sorgulamasının yapılarak mahkemeye çıkartılmasını isteyecektir.

Selanik Rüşumat Dairesi Eşya-yı Ayniye eski memuru Asım Efendi'nin memuriyet zamanına ait yapılan hesaplamada 96400 kuruş zimmeti ortaya çıktığı ifade edilerek hakkında dava açılmıştır. Selanik Vilayeti İdare Meclis'inde yapılan mahkemesi sonucunda 96400 kuruşun Asım Efendi ile kefilleri Ömer ve Mehmed Efendi'lerden hazinenin zararı karşılanmak üzere tahsiline karar verilmiştir. Verilen karar Asım Efendi tarafından Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde tekrar görülmek üzere istinaf olunmuştur. 9 Mart 1893 tarihinde Şura-yı Devlet yapmış olduğu incelemeler sonucunda temyiz dilekçesinin kanuni müddeti içerisinde verilmediğini ifade ederek, konuyu sadarete aktarmış ve verilen kararın uygulanması için izin istemiştir. Sadareten gelen onay üzerine Şura-yı Devlet Selanik Vilayeti İdare Meclisi'nin vermiş olduğu kararı onaylamıştır. Böylece Asım Efendi hakkında verilen karar kesinlik kazanmıştır. Şura-yı Devlet kararı 12 Nisan 1893 tarihinde Selanik Vilayeti'ne, 27 Mart 1893 tarihinde Rüşumat Emaneti'ne ve Sicil-i Ahval komisyonuna bildirmiştir.⁴³¹

Dâhiliye Nezareti'nden Şura-yı Devlet'e 26 Haziran 1893 gönderilen yazıda da, Dâhiliye Nezareti Evrak Odası'nda memur Haydar Bey Haremeyn İkramiyeleri ve matbu diploma harçlarından alınan hasıllardan zimmetine para geçirmesinden ve postahanedan alınması gerekli olan paranın miktarını ilmühabere sahte mühürle mühürleyerek almasından dolayı memuriyetten çıkartılmıştır. Haydar Bey'in tahkikat-ı evveliyesi hakkında Şura-yı Devlet bidayet mahkemesinden alınan 21 Aralık 1892 tarihli tezkerede yazıldığına göre Haydar Bey'in Beyrut Vilayeti Defterhanesi'nde Defter-i Hakani Nezareti Yoklama Müfettişliği maiyetinde yoklama kâtipliği görevinde olduğu Defter-i Hakani Nezaretinden Haber verilmiştir. Dâhiliye Nezareti yazıda Şura-yı Devlet tarafından Beyrut Vilayeti'ne yazı gönderilerek Haydar Bey'in tahkikat ve sorgulanmasının yapılmasını ve gereken kanuni işlemin yapılmasını istemiştir.⁴³²

⁴³⁰ BOA. DH. MKT. 15/37.

⁴³¹ BOA. DH. MKT. 12/6.

⁴³² BOA. DH. MKT. 5/55.

Memurların herhangi bir zimmet suçuna isimlerinin karışması sonraki memuriyetleri için sicillerinde ve halkın nazırında pek de hoş olan bir durum değildi. Eğer halk memurun daha önce işlemiş olduğu zimmet suçunu öğrenirse ya da memura karşı herhangi bir güvensizlik olursa doğrudan doğruya Yıldız Mabeyni'ne, Sadaret'e veya Dâhiliye Nezareti'ne memurun değiştirilmesi yönünde arzuhal gönderebilmektedir.

Kütahya Meclis İdare azasından Beşir Ağazade Mehmed Efendi usulsüz olarak sahte isimle aşar toplamış ve daha önce azledilmiş olduğu sandık eminliği görevinden de yine zimmetine akçe geçirdiği anlaşıldığından dolayı azledilmiş olduğu anlaşılmıştır. Germiyan Kadı Hademesi İbrahim Edhem, Ali Rıza ve Hüseyin imza ve mühürleriyle Mehmed Efendi'nin tüm bu suçlarına rağmen yine Kütahya Meclis İdare Azalığını'na geçirilmesine çalışılmakta olduğundan bahseden bir şikâyet arzuhali Sadarete gönderilmiştir. Sadaret arzuhali 9 Temmuz 1893 tarihinde Kütahya Vilayeti'ne göndererek tahkikat yapılmasını ve çıkan neticeye göre gerekli kanuni işlemlerin yapılmasını istemiştir.⁴³³

Zimmetin tahsilatı konusunda memurların ya da kefillerinin haczedilmiş emlakleri her zaman satılmamakta, bazen de başka bir kurum için duyulan ihtiyaca göre değerlendirilmektedir.

Zor Sancağı'nın eski sandık emini Yusuf Efendi zimmetine devlet malı geçirmiştir. Geçirmiş olduğu zimmetin karşılığında evi hazine namına haczedilmiştir. Yusuf Efendi'nin haczedilen evi için yapılan müzayede de talibi çıkmamıştır. Talibi çıkmayan ev için 26000 kuruş değer biçilerek hazine namına alınması kararlaştırılmıştır. Fakat bu işlem yapılacağı esnada Zor Sancağı'na telgraf ve postahane binası yapılması gündeme gelmiştir. Sadaret, 4 Ocak 1894 tarihinde Maliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazı ile Zor Sancağı'na yapılacak telgraf ve postahanenin inşa masrafı olan 70000 kuruşu geçeceği anlaşılmış olduğundan ve Yusuf Efendi'nin zimmetinden dolayı müzayedeyle 26000 kuruşa hazine namına alınmış olan hanesi telgraf ve postahane için elverişli olduğundan hanenin 26000 kuruşa Posta Ve Telgraf Nezareti namına alınmasını önermiştir.⁴³⁴

⁴³³ BOA. BEO. 235/17603.

⁴³⁴ BOA. BEO. 338/25288.

Memurlar hakkında usul ve muhakemat kanunlarının nasıl işlediği ve bir memurun Osmanlı idari yargı sistemi içerisinde nasıl yargılandığına dair en çarpıcı örneklerden birisi Sivas Vilayeti'ne bağlı Gümüşhacı Köyü Kazası Kaymakamı Abdulvahhab Efendi hakkında yürütülen tahkikat ve mahkeme işlemleridir.

Gümüşhacı Köyü Kazası Kaymakamı Abdulvahhab Efendi'nin yürürlükten kaldırılan Sivas Vilayeti Ticaret Mahkemesi Başkanlığında bulunduğu sırada başkâtip Vehbi Efendi ile birlikte mahkeme hasılatını zimmetine geçirmiş, daha sonra da Zile'li Hacı İbrahim Efendi isminde birisinden de mahkeme harcı ismiyle para almış olduğundan dolayı yapılan şikâyet neticesinde hakkında Sivas Vilayeti tarafından tahkikat yapılmıştır. Bu konuda mahkeme-i nizamiye tarafından yapılan tahkikat neticesinde Abdulvahhab Efendi'nin mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. Abdulvahhab Efendi'nin mahkemesinin yapılması için Sivas Vilayeti'nden Sadaret'e istizan yazısı gönderilmiştir. Sadaret gelen yazıyı ve dava evraklarını Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti dava evraklarını Şura-yı Devlete havale etmiş ve Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi de evrakları Şura-yı Devlet Savcılığına göndermiş, Savcılıktan davanın nasıl seyretmesi gerektiği hakkında mütalaasını istemiştir. 28 Mayıs 1894 Şura-yı Devlet Savcısı Nazmi, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'ne davanın nasıl seyretmesi gerektiği hakkındaki mütalaasını göndermiştir.

Mütalaaya göre, mülki memurların kötü hareketlerinden ve hapsi gerektiren bir davranışlarından dolayı mahkemeye çıkarılmaları gerekli görüldüğü takdirde, mahkemeye çıkarılmalarına dair düzenlenecek kararnamelerin onaylı suretlerinin mahkemeye çıkarılacak memurların amirlerine verilmesiyle, o memurların açığa alındıktan sonra (işten el çektirildikten sonra) mahkemeye çıkarılmaları kanunen uyulması gereken usuldür. Abdulvahhab Efendi'ye isnat edilen suçlamalar mahalli adliye birimleri tarafından yapılmış olup, suçlamalar hakkında evraklar da gönderilmiştir. Sunulmuş evraklar doğrultusunda, Sivas Vilayeti'ne Abdulvahhab Efendi'nin mahkemesinin yapılmasına izin verildiği takdirde, öncelikle Abdulvahhab Efendi'nin işten el çektirilmesi gereklidir, daha sonra Adliye Nezareti tarafından mahkemeye çıkarılması konusunda izin verilmeli sonuç Dâhiliye Nezareti'ne yazılmalıdır.⁴³⁵

⁴³⁵ BOA. ŞD. 1796/12.

Buradan görülmektedir ki memurların doğrudan mahkemeye alınması memurun saygınlığını zedeleyeceğinden dolayı tüm kanuni işlemler idari birimler tarafından titizlikle takip edilerek yerine getirilmektedir. Anlaşılmayan hususlar Şura-yı Devlet tarafından çözülmektedir. Bu olay, bu dönemde Osmanlı adli sisteminde gerek suçlu hakları gerekse de devletin menfaatini koruma bağlamında özgün ve geçerli bir hukuk sisteminin işlediğini göstermektedir.

Sivas Vilayeti'ne bağlı Havza Kazası Kaymakamı Emin Efendi Osmanlı Kazası Kaymakamlığı'nda bulunduğu sırada mal müdürüyle beraber ağnam rüsumundan ve muhtarların hissesinden aidat olarak para almıştır. Aldıkları paradan mal müdürünün hissesi geri mal müdürü alınarak azledilmiştir. Kaymakam Emin Efendi'nin almış olduğu 524 kuruşun 27 Haziran 1893 tarihinde kadar ödemesi kararlaştırılmıştır. Fakat defalarca talep edilmesine rağmen henüz ödemediği Sivas Vilayet Defterdarlığı'ndan ve Amasya Sancağı Muhasebesi'nden Maliye Nezareti'ne yazılmıştır. Maliye Nezareti 19 Ocak 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazı göndererek kaymakamdan paranın alınarak hakkında gerekli olan kanuni muamelenin yapılmasına karar verildiğini ve Dâhiliye Nezareti Hukuk müşavirliği tarafından Sivas Vilayeti'ne konu hakkında tebligat yapılması istenilmiştir.⁴³⁶

Kaymakamlar gibi birinci sınıf memurun mahkemeye alınmaları ve haklarında verilecek cezanın uygulanması Şura-yı Devlet'in onayı ve Padişahın iznine bağlıdır. Birinci sınıf memurlar hakkında merkezden gerekli yazı gelmedikçe doğrudan doğruya tahkikat ya da sorgulama yapılamamaktadır. Üst makamdan gelen yazı olmadan işlem yapılmaması bu dönemde şifahi ferman ve emirler doğrultusunda işlem yapıldığı ve bürokraside şifahi emir geleneğinin yerini yazılı emir usulünün aldığını göstermektedir.

Lice Kazası eski kaymakamı İbrahim Edhem Efendi'nin zimmetine emval-i miri geçirmesinden ve başka uygunsuz hareketlerinden dolayı Vilayet İdare Meclisi tarafından mahkemeye alınmasına Şura-yı Devlet tarafından karar verilmiştir. Bu karar Padişaha sunulmuş ve Padişah tarafından da onaylanmıştır. Daha sonra Dâhiliye Nezareti'ne eski kaymakamın yargılamasının yapılmasının Diyarbakır Vilayeti'ne bildirilmesi istenilmiştir. Dâhiliye Nezareti Diyarbakır Vilayeti'ne gerekli yazıyı göndermiştir.

⁴³⁶ BOA. DH. MKT. 340/25.

Diyarbakır Vilayeti 14 Şubat 1897 günü Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda kanunen gerekli olan tahkikatın yapılması için bu konuda tahkikat evraklarının gerekli olduğu bildirilmiştir. 27 Mart 1897 tarihinde Dâhiliye Nezareti Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu yazı ile Diyarbakır Vilayeti tarafından istenilen tahkikatın yapılmasına dair evrakın gönderilmesini istemiştir.⁴³⁷

Temyiz mahkemesi olan Şura-yı Devlet ilk olarak bidayet ve istinaf mahkemelerinde kanuni usullere uygun olarak yargılamanın yapılıp yapılmadığı kontrol etmektedir. Eğer yargılamada kanunen usulüne uygun olmayan bir işlem yapılmışsa temyiz dilekçesi geri gönderilerek hangi mahkemede eksik bir işlem yapılmışsa orada mahkemenin tekrarlanmasını istemektedir. Mahkeme işleyiş usullerini bilmeyen veya başvuru dilekçelerinde yanlışlık yapan memurların dilekçeleri bazen istinaf bazen de temyiz mahkemesinden geri dönmektedir. Bu yüzden mevzuatı bilmeyen memurlar mağdur olabilmektedir ve yazışmalar bir ya da iki yılı alabilmektedir.

Mecidi Kazası İdare Meclisi tarafından Lazari Efendi'nin zimmeti olan 28647 kuruş ve mahkeme masraflarının kendisinden ve kefilleri olan Halil Efendi, Ali Ağa ve Abdurrahman Kâhya'dan tahsil edilmesine karar verilmiştir. İdare Meclisi ayrıca Lazari Efendi'nin Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesine göre 3 ay müddetle hepsine karar vermiştir. Lazari Efendi bu kararı Kırşehir Sancağı Meclis İdaresinde istinafen tekrar görülmesi için dilekçe vermiştir. Fakat dilekçeyi istinaf mahkemesi başkanlığına hitaben yazması gerekirken bidayet mahkemesi başkanlığına hitaben yazmış olduğundan dolayı dilekçe kanuni müddeti zarfında müracaat edilmiş nazarıyla bakılamayacağı gerekçesiyle reddedilmiş ve temyiz yolu açık olarak bidayet mahkemesinin vermiş olduğu karar Kırşehir Sancağı İdare Meclisi tarafından onaylanmıştır.

Lazari Efendi, hakkında verilen kararın temyizen tekrar görülmesi için Şura-yı Devlet'e dilekçe vermiştir. Şura-yı Devlet de Kırşehir mutasarrıflığından ve temyiz savcılığından gelen evrakları inceleyerek Lazari Efendi hakkındaki son kararı vermiştir.

Şura-yı Devlet tebliğ edilen bir ibtidai hükmün on gün içerisinde hükmü veren mahkemenin kalemine istinaf edilebileceğinin Muhakemat-ı Ceza Kanununun yüzseksen

⁴³⁷ BOA. ŞD. 2676/21.

beşinci maddesinde yazılı bulunduğunu, fakat istinaf dilekçelerinin istinaf muhakemesi başkanlığına hitaben yazılması gerektiğine dair açık bir kanun olmadığını ifade etmiştir. Dilekçelerin mahkeme kalemi reisinin gözetimi altında istinaf mahkeme başkanlığına gönderilebileceğini belirtmiştir. Bu sebeple Lazari Efendi'nin, Mecidi Kazası İdare Meclisi Başkanlığı'na kanuni süresi içerisinde göndererek mahkeme kalemine havale edilmiş olan dilekçesinin İstinaf Muhakeme Başkanlığı'na hitaben düzenlenmemiş olmasından dolayı reddedilmesi kanuni olarak doğru olmadığı gibi evinden çıkamayacak derecede hasta olduğundan bahsedilerek mahkemesinin ertelenmesi hususu komşuları tarafından verilmiş olan mazbatada ifade edildiğini ve hastalık durumunun meşru bir mazeret olduğu halde hiçbir tetkikat yapılmadan hızlı bir şekilde gıyaben mahkemesi yapıldığını tespit etmiştir. Lazari Efendi hakkında bidayet mahkemesinin ibtidai olarak verdiği hükmün İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nin seksen ikinci maddesinde "idare meclisinin ceza görüşmelerinde beş aza hazır bulunmadıkça müzakere yetkileri olamayacağı" belirtilmesine rağmen bir reis ile iki aza tarafından yapılan muhakeme ve müzakere ile verilmiş olması da kanuni usule uygun olmadığını belirtmiştir. Böylece hükmün yetkisiz bir heyet tarafından verildiği anlaşıldığından geçersiz sayılarak tekrar Vilayet Nizamnamesi'nde belirtildiği şekilde mahkeme heyetinin toplanarak mahkeme yapılması ve usulünce yapılacak bu mahkemenin vereceği hükmün onaylanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Lazari Efendi'nin 25 Mayıs 1892 tarihinde kendisine tebliğ edilmiş olan gıyabi hükmü 4 Haziran 1892 tarihli dilekçe ile temyize göndermiş olduğu anlaşılmış olup, hükmü kanuni müddeti içerisinde temyize vermediği anlaşılmıştır. Bundan dolayı temyiz dilekçesinin reddedilmesine oy birliği ile karar verildiğini 11 Mart 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda belirtmiştir.

Dâhiliye Nezareti bu yazıyı 8 Nisan 1893 tarihinde Konya Vilayeti'ne göndermiş, Şurayı Devlet Muhakemat Dairesi'nin Sadaret tarafından da onaylanan bu kararı Dâhiliye ve Maliye Nezareti'ne göndererek gereğinin yapılmasını istediğini, Konya Vilayeti'nce de bu karar doğrultusunda hareket edilmesini istemiştir.⁴³⁸

14 Haziran 1893 tarihinde Ürgüp Kazası eski Naibi Ahmed Hilmi Efendi 1306 ve 1307 senelerinin maaşından birikmiş olan 1925 kuruş parayı alamadığı için Dâhiliye

⁴³⁸ BOA. DH. MKT. 9/38.

Nezareti'ne başvurmuştur. Ahmed Hilmi Efendi'nin müracaatı üzerine maaşının tahsil edilip gönderilmesi Maliye Nezareti'nden defalarca yazıldığı halde kendisine ulaşmamıştır. Maliye Nezareti, Dâhiliye Nezaretinden Ahmed Hilmi Efendi'nin ifade etmiş olduğu zarurete nazaran Niğde Sancağı'na Ahmed Hilmi Efendi'nin maaşının niçin yazıldığı gibi ödenmediği hususunda bilgi istemiştir. Dâhiliye Nezareti bu yazıyı Niğde Sancağı'na havale ederek gerekli açıklamanın yapılmasını istemiştir.

7 Ekim 1893 tarihinde Niğde Mutasarrıf Vekili'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda Ahmed Hilmi Efendi'nin maaşı 1900 kuruş ise de memuriyeti zamanında ve 1889 senesinde aşar mültezimlerinin zimmetine para geçirmesinden dolayı maaşı kendisine teslim edilmemiştir. Mültezimler Ürgüp Kaymakamlığı'na maaşlarını tahsil için müracaat ettiklerinde tutuklanmışlardır. Ahmed Hilmi Efendi'nin maaşının zimmeti hesap edilerek hesabına eklenmesi için makbuz senedinin kendisinden alınarak gönderilmesi Liva Muhasebeciliği'nden Konya Defterdarlığı'na bildirilmiştir. Maaşının ödenmesinin gecikmesi bu sebeple olduğu ifade edilmiştir.

13 Kasım 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti Niğde Mutasarrıflığı'na göndermiş olduğu yazıda Ahmed Hilmi Efendi'nin maaşının yatmamasının nedeninin anlaşıldığını ifade etmiştir. Fakat Ahmed Hilmi Efendi tarafından konu hakkında tekrar dilekçe verilmiştir. Dilekçesine göre kendisinin bu hususta zimmeti olmayıp paranın eski Sandık Emni Mübayaacı Oğlu Yovakim'in zimmetinde olduğundan bahsetmiştir. Dâhiliye Nezareti konu hakkında gereken tahkikatın yapılarak gereğinin yapılmasını Niğde Mutasarrıflığı'ndan istemiştir.⁴³⁹

Memurlar azledildikten sonra yerine memur tayininde İntihab-ı Memurin Komisyonu'ndan da tayin edilecek kişi hakkında bilgi istenilmektedir. Azledilen memurun yerine bir başkası tayin olunduğunda ona yol harcırahı verilir ve ne kadar maaşla çalışacağı da söylenir ve yazılırdı. Her bölgenin maaş ve çalışma şartları farklı değerlendirmelere tabi olmaktadır. Bu değerlendirmeler neticesinde memurun bölge için uygunluğu, bölgenin merkeze olan uzaklığı ve yaşam standartları göz önünde bulundurularak görev yapacak memurun maaşı belirlenirdi.

⁴³⁹ BOA. DH. MKT. 133/28.

8 Eylül 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Biga Sancağı'na gönderilen yazı ile daha evvel Çan nahiyesi müdürü İbrahim Efendi'nin belediye hasılatından zimmetine para geçirmesinden dolayı mahkemeye çıkarılmış mahkeme neticesinde azlolunarak yerine bir başkası tayin olunmasına karar verilmiştir. Dâhiliye Nezareti, Mümtaz Efendi'nin bu göreve tayinini İntihab-ı Memurin Komisyonu'ndan gelen rapor doğrultusunda uygun görmüştür. Mümtaz Efendi'nin memuriyet mahalline giderek işe başlamasından itibaren 400 kuruş maaş tahsis olduğundan Biga Sancağı tarafından da gereğinin yapılması hakkında hükmün icrası ve harcırahı olan 165 kuruşun Çan Nahiyesi'nden verilmesi yazılmıştır.⁴⁴⁰

Muhtarlık seçimleri yıllık olarak yapılır ve 18 yaşını doldurmuş, vergi veren her kişi muhtar seçimlerinde oy kullanabilirdi. Eğer muhtarın zimmeti veya devlet malından herhangi bir şey kaçırdığı ortaya çıkarsa muhtarın aldığı cezayı ödemeye mal ve emlaki yetmezse onu seçen kişilerden hazinenin zararı temin etme yoluna gidilirdi.

Cuma kazasına bağlı Balaç Köyü'nün 1890 senesinden 1893 senesine kadar Ulah muhtarlığında bulunmuş olan Kasta Mezo isimli şahsın devlet malından zimmetine 7198 kuruş geçirdiği Cuma Kazası'nda teşkil edilen komisyon tarafında yapılan hesaplamada ortaya çıkmıştır. Kasta Mezo parayı mal sandığına teslim ettiğine ya da bakayada bulunduğu dair hiçbir geçerli evrak göstermemiştir. Aynı zamanda dört sene muhtar bulunduğu halde yalnız 1890 senesi bakaya defterleri teftiş heyeti tarafından onaylanmış olup diğer defterlerin onaylanmamış olduğu ikrarıyla sabit olmuştur. Parayı zimmetine geçirdiğine yetecek delil bulunduğu binaen Serfice İdare Meclisi tarafından mahkemeye çıkarılmıştır. Kasta Mezo Serfice İdare Meclisi tarafından yapılan mahkemesi sonucunda zimmetine mal-ı miri geçirmesinden dolayı Ceza Kanununun doksanıncı maddesi gereğince, kararın kendisine okunmasından itibaren altı ay müddetle hapis cezasıyla beraber zimmetine geçirmiş olduğu paranın kendisinden ve mal varlığı yetmediği takdirde müntehiplerinden tahsili hakkında istinaf yolu açık olarak karar verilmiştir. Karar Kasta Mezo tarafından 17 Mayıs 1894 tarihinde temyiz olunmuş, Şurayı Devlet Muhakemat Dairesinde yapılan tetkikat sonucunda temyiz isteğinin reddedilmiştir. Sadaret tarafından da Serfice İdare Meclisi tarafından verilen hüküm

⁴⁴⁰ BOA. DH. MKT. 280/14.

tasdik edilmiştir. 8 Eylül 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Manastır Vilayeti'ne gönderdiği yazı ile Şura-yı Devlet ve Sadaret tezkeresi gereğince kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁴⁴¹

Biga Kazası Çan Nahiyesi Müdürü İbrahim Hakkı Efendi'nin belediyeye ait nakit cezası hasılatından 2717 kuruş zimmetine geçirmiş ve bazı memuriyete yakışmayan uygunsuz halleri ihbar edilmiş olunmasından dolayı işten el çektirilerek, Biga Sancağı İdare Meclisi Müstantıklığı tarafından hakkında tahkikat yapılmıştır. Biga Sancağı Savcılığında verilen iddianame üzerine, İbrahim Hakkı Efendi hakkında, hükümet dairesinde yapılan harcamaların toplamı 410 kuruşun zimmetinden düşülerek kalan 2307 kuruşun tahsiline karar verilmiştir. Ve idari olarak Ceza Kanunnamesi'nin 90. maddesi ve 15 Eylül 1890 tarihli Taşra Belediye Kanunnamesi'ne ek nizamnameye göre İbrahim Hakkı Efendi'nin memuriyetten uzaklaştırılarak, tutukluğundan itibaren üç ay hapsine ve 80 kuruş mahkeme masrafının kendisinden alınmasına istinaf yolu açık olarak karar verilmiştir. Verilen hüküm İbrahim Hakkı Efendi tarafından istinaf olunmasıyla Liva Mutasarrıflığı'ndan ibtidai karar, İbrahim Hakkı Efendi'nin istinaf istidanamesi ve dava evrakları Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Şura-yı Devlet mahkemeyi 30 Temmuz 1894 Pazartesi günü olarak belirlemiştir. Mahkeme heyeti Reis Sahib Bey, azalar İbrahim, Şekib, Reşit, Fethullah, Vasid ve Abdurrahman Efendiler'den oluşturulmuştur. İstinaf Savcı Yardımcısı Namık Bey ve İbrahim Hakkı Efendi de mahkeme hazır bulunduğu halde mahkemeye başlanılmıştır.

Mahkemede ilk olarak bidayet mahkemesinin vermiş olduğu karar okunmuştur. Buna göre, İbrahim Hakkı Efendi'nin nakdi ceza hasılatından olarak 2717 kuruş zimmetine geçirmiş olduğu ortaya çıkmıştır. İbrahim Hakkı Efendi tarafından müdafaa olarak Padişahın cülusunun yıl dönümü kutlamalarına edilen masraflar, asker sevk ve kırtasiye, hükümet dairesindeki giderler, yakılan gaz ve lamba ve sair masraf olarak bir takım masraflar ifade edilmişse de savcının iddiası doğrultusunda bunların hiçbir şekilde senet ve resmi evraka dayanmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden iddia etmiş olduğu hükümet dairesi harcamalarının düşüldükten sonra 2307 kuruşun İbrahim Hakkı Efendi'den tahsiline ve memuriyetinin sonlandırılarak üç ay müddetle hapsine karar verilmiştir.

⁴⁴¹ BOA. DH. MKT. 280/38.; BOA. ŞD. 2021/3.; BOA. BEO. 465/34857.

Daha sonra Şura-yı Devlet'e sunulan istinaf layihası okunmuştur. Layihaya göre, Çan Nahiyesi'nde geçmişten beri teamül olarak alınmakta olan sazende vergisi ve ekili alanlara zarar veren hayvan sahiplerinden alınan nakit cezası paralarını İbrahim Hakkı Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu, kendisine garazı olan bazı kimseler tarafından ihbar edilmiştir. İhbar üzerine merkez livadan gönderilen Mal Müdürü Nuri Efendi tarafından yapılan tahkikat ve Kaza İdare Meclisi tarafından yapılan tetkikat neticesinde kendisinin suçsuz olduğu ortaya çıkmış ve beraat mazbatası verilmiştir. Daha sonra işten çektilerle merkez livadan çağrılmış ve hiç bir tahkikat yapılmadan muhbirlerin ihbarları üzerine mahkemeye alınmıştır. Hâlbuki mahkemeye alınması gerekse bile Kaza İdare Meclis'inde mahkeme edilmesi gerekirken vazife ve yetki dışı olarak Liva İdare Meclisi'nde mahkeme edilmiş ve hüküm verilmiştir. İbrahim Hakkı Efendi memur olduğu için memurluk vazifesinden ileri gelen bir husus için mahkemeye çıkarılması bağı olduğu daireden yapılacak ilk tahkikata bağı bulunduğu halde doğrudan doğruya Liva İdare Meclisi'nde yargılanması, Muhakeme-i Memurin Nizamnamesi ve Usul-ü Muhakemat-ı Ceza Kanuna aykırıdır. Ayrıca ihbarda iddia edilen meblağ 2700 kûsur kuruş gösterilmişse de bunun aslı, ekili yerlere zarar veren hayvan sahiplerinden alınan nakit cezaları ile sazende rûsumundan tahsil olunan meblağ olduğu ve bu miktarın da 895 kuruş olup hasılat defterinde gösterilmiş olduğu belirtilmiştir. Tüm bunlara ilave olarak İbrahim Hakkı Efendi, idaresi zamanına denk gelen cûlus yıldönümü harcamalarıyla mahalli hükümetin yakacak, eşya, kandil, lamba, kırtasiye gibi zaruri masrafların Çan Nahiyesi İdare heyetinin malumat ve gözetiminde onların tasdikiyle yapılmıştır. Böyle olduğu halde meblağın kendisine zimmet gösterilmesi adalet, hakkaniyet ve kanuna uygun olmadığından, ibtidai kararın feshiyle memuriyetine iadesi hususuna hükmedilmesini talep etmiştir.

Mahkeme yapmış olduğu incelemelerin neticesinde ibtidai kararın feshedilmesini gerektirecek sebeplerin layihada sunulduğuna karar vererek mahkemeye sözlü olarak devam etmiştir. Mahkeme reisi tarafından İbrahim Hakkı Efendi'ye layiha haricinde bir ifadesi olup olmadığını sormuştur. İbrahim Hakkı Efendi başka diyeceği olmadığı ifade etmiştir. Daha sonra Savcı yardımcısı Faik Bey dahi Çan Nahiyesi doğrudan doğruya merkez livaya tabi olmayıp kazaya bağı olduğu halde İbrahim Hakkı Efendi'nin mahkemesinin bidayeten Liva İdare Meclisi'nde görülmüş olması ve bir kimse hakkında hukuk-u şahsiyeden dolayı müdde-i şahsi davası açılmayacağı halde Savcının hem

hukuk-u şahsiye hem de hukuk-u umumi davası açmasından dolayı bidayeten verilen ibtidai kararın feshedilerek İbrahim Hakkı Efendi'nin memuriyetine iadesine karar verilmesini ifade etmiştir.

Mahkeme, memurların vazifelerinden dolayı mahkemeye çıkarılmaları bağlı buldukları daire tarafından yapılacak ilk tahkikata bağlı olmasından, mahkemeye çıkarılması Kaza İdare Meclisi'ne aitken liva merkezinde mahkemeye alınması, dava sırasında müdde-i şahsi bulunmadan Savcı tarafından hem müdde-i şahsi hem de hukuku umumi davası açılmış olması ibtidai hükmün feshinin gerektiğine, eğer müdde-i şahsi ortaya çıkarsa usul ve kanun dairesinde mahkemenin yapılmasına ve İbrahim Hakkı Efendi'nin memuriyetine iadesine temyiz yolu açık olmak üzere istinafen karar vermiştir. 30 Temmuz 1894 tarihinde karar tarafların hem yüzlerine okunmuş hem de kendilerine yazılı olatrak tebliğ edilmiştir.⁴⁴²

Burada görüldüğü üzere usul ve muamelat kanunlarına uygun açılmayan davalar ve usulüne göre verilmemiş olan mahkeme kararları bozulabilmektedir.

Bazı üst düzey memurlar astlarının maaşlarına el koyabilmekte ya da daha sonra vereceğini söyleyerek zimmetlerine geçirebilmektedirler. Fakat üst düzey memurlara da memurluk vazifesinin ciddiyetinin zedelenmemesi adına doğrudan yargılama yapılmamakta, Savcılık ve bağlı bulunduğu idari nezaret tarafından yapılan soruşturması neticesinde Dâhiliye Nezareti'nin izni ile mahkemeye çıkartılmaktadırlar. Eğer memurun hakkındaki şahit ve delillerin incelenmesinde eksiklik tespit edilirse bu eksiklik giderilmeden Dâhiliye Nezareti yargılamaya müsaade etmemektedir, vali ve mutasarrıf gibi birinci sınıf memurlarda ise Sadaret'in izni gerekmektedir.

26 Ekim 1893 tarihinde Sadareten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, Çankırı eski mutasarrıfı hakkında Kolağası Mehmed Efendi'nin maaşını zimmetine geçirdiği iddiasıyla gelen şikâyet üzerine yapılması gereken işlemler hakkında bilgi verilmiştir.

Çankırı'da Kolağası Mehmed Efendi, Abdülgani Paşa'nın Çankırı'da mutasarrıfken 600 kuruşluk iki aylık maaş kuponunu zimmetine geçirdiği hakkında Şura-yı Devlet'e şikâyette bulunmuştur. Konu hakkında Çankırı bidayet Savcılığından Şura-yı Devlet'e

⁴⁴² BOA. ŞD. 1559/5.

gönderilen yazıda yapılan tahkikat neticesinde maaşın daha sonra kendisine toptan verilmesi karşılığında iki aylığının Abdülğani Paşa tarafından alınmış olduğu doğrulanmıştır. Fakat bu olaydan dolayı sorgulanması lazım gelen Abdülğani Paşa'nın hizmetçisi bir kadın ile adamın ifadeleri alınmamıştır. Sadaret, Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda kadın ile adamın sorgulanması gerektiği hususunun vilayete bildirilmesini, Abdülğani Paşa'nın da Dâhiliye Nezareti tarafından dava vekâletince sorgulanması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁴³

Sadaret'e ve nezaretlere, halk tarafından her zaman istenirse memurlar hakkında şikâyetler doğrudan doğruya iletilebilmektedir. Memurların herhangi bir işten yahut elindeki bir tasarruftan zimmetine bir şey geçirdiklerine dair Sadaret'e ve nezaretlere gönderilen arzuhaller çoktur. Zimmet suçu nezaketi itibariyle dikkat çekmekte ve şikâyete söz konusu olan memur hakkında bağlı bulunduğu darie tarafından tahkikat yapılmaktadır ve tahkikat neticelendirilmeden mahkemeye çıkarılmamaktadır. Tahkikat emri Sadaret ve nezaretler tarafından memurun bağlı bulunduğu bölgedeki gerekli mercilere iletilmektedir. Daha sonra memurun suçlu olduğu tahkikat neticesinde anlaşılırsa, mahkemeye çıkarılması da Sadaret ve nezaretlerin emri ile olmaktadır.

Örneğin, 12 Şubat 1893 tarihli bir yazıda Sadaret Trabzon Vilayeti'ne Ordu Kazası Kaymakamı Mehmet Ali Efendi hakkında bazı şikâyetlerden dolayı tahkikat yapılmasını istemiştir. Olay şöyle gelişmiştir: Türen Ali imzasıyla Sadaret'e bir arzuhal gönderilmiştir. Yazıda Kaymakam Mehmet Ali Efendi'nin inşa ettirdiği bazı müesseseler için ahaliden zorla para topladığı, toplamış olduğu paranın bir kısmını da zimmetine geçirerek ihtilas etmiş olduğu gibi şimdi de gureba hastahanesi inşaatına kalkışarak ahaliden zorla para toplatmakta ve bu işi de suistimal etmekte olduğu iddia edilmektedir. Sadaret Trabzon Valiliğine gönderdiği yazı ile durumun araştırılarak ortaya çıkacak neticeye göre gerekenin yapılmasını ve sadarete yazılmasını istemiştir.⁴⁴⁴

Halkın bu dönemde memurlar hakkında şikâyet mekanizmasını etkin bir şekilde kullandığı nezaretlere gönderilen şikâyet dilekçelerinin çeşitliliği ve yekûnundan anlaşılmalıdır. İzmid Mutasarrıflığı Geyve Kazası Nüfus Memuru Ali Efendi hakkında,

⁴⁴³ BOA. BEO. 301/22519.

⁴⁴⁴ BOA. BEO. 153/11458.

Geyve Kazası ahalisinden Mehmed isimli bir şahıs Dâhiliye Nezareti'ne bir ihbarda bulunmuştur. Yapılan ihbara göre, Nüfus Memuru Ali Efendi nüfus hasılatından zimmetine para geçirmekte ve nüfus kayıtlarını tahrif etmektedir. Ali Efendi işlemiş olduğu bu suçlarına rağmen kaza kaymakamı tarafından korunmaktadır. Dâhiliye Nezareti 25 Ekim 1893 tarihli yazı ile mutasarrıflıktan konu hakkında tahkikat yapılarak nezaretin bilgilendirilmesini istemiştir.⁴⁴⁵

10 Aralık 1893 tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Manastır Vilayeti'ne yazılan yazıda Debre Sancağı'na bağlı Rakalar Kazası'na bağlı Nesveze Köyü muhtarı Daver isimli kişi hakkında nezarete yazılan arzuhal hakkında vilayet tarafından tahkikat yapılarak, gerekli kanuni işlemin yerine getirilmesini ve işin doğrusunun Dâhiliye Nezareti'ne yazılmasını istemiştir. Köy ahalisi tarafından yazılan arzuhalde muhtarın, muhtarlıkta bulunduğu üç sene boyunca tahsil etmiş olduğu çeşitli vergileri mal sandığına teslim etmeyerek zimmetine geçirilmiş olduğundan dolayı muhtarlıktan çıkarılmış olduğundan bahsedilmektedir. Dâhiliye Nezareti, bu kişinin muhasebesinin tekrar yapılarak ahalinin zararın ortaya çıkartılması ve haklarının ödenmesi istemiştir.⁴⁴⁶

2 Temmuz 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen yazıda, Sinop Sancağı muhtarları tarafından mühürlü olarak bir arzuhal gönderildiği ve arzuhalde nüfus memuru Cafer Efendi'nin kötü halinden, ahaliyi haksız yere cezalandırmasından ve cezayı nakdi ismi ile aldığı akçeleri zimmetine geçirmesinden şikâyet edilerek yerinin değiştirilmesinin istenildiği bildirilmiştir. Kastamonu vilayetinden durumun tahkik edilerek gerekli tahkikatın yapılması ve Cafer Efendi hakkındaki gerçeğin ortaya çıkartılması istenmiştir.⁴⁴⁷

Şikâyetler ve tahkikat emirlerini belgelerden takip edebilmekteyiz fakat yukarıda olduğu gibi bazı belgelerde tahkikat yapılmasına dair emir veya yapılan tahkikattan sonra olayın ve davanın seyrini takip edememekteyiz. Bu da ya arşiv tasnifleme aşamasında aynı dava dosyası içerisinde bulunması gereken evrakların farklı kodlarla başka bir yere kaydedildiğini ya da davanın tahkikat emri verildikten sonra geri kalan kısmının yerel idari mahkemeler tarafından yürütülerek sonuçlandırıldığını ve kayıtların yerel idare

⁴⁴⁵ BOA. DH. MKT. 157/32.

⁴⁴⁶ BOA. DH. MKT. 180/25.

⁴⁴⁷ BOA. DH. MKT. 253/89.

mahkemesi kayıtlarında olduğunu göstermektedir. Fakat biz yerel idari mahkeme kayıtlarını tarayabileceğimiz bir imkân bulamadık.

Kemah Kazası Kaymakamı Mehmed Ali Bey'in bir önceki görev yeri Bitlis Kaymakamlığı'dır. Bitlis Kaymakamlığı sırasında Mutki'de bir kışla inşa ettirilmesi gerekmiştir. İnşaatın masrafları 2500 kuruş olarak belirlenmiş ve Mehmed Ali Bey bu parayı Bitlis Mal Sandığı'ndan temin etmiştir. Bitlis Mal Müdürü, Mehmed Ali Bey'i bu davranışından dolayı mahkemeye vermiştir. Bitlis'te görülen dava neticesinde mahkeme Mehmed Ali Bey'in davranışını uygun bulmuştur. Fakat bu karar Liva Bidayet Mahkemesi tarafından istinafa götürülmüştür ve davanın memurlukla ilgi olmasından dolayı mahkeme için başvuru merciinin Liva İdare Meclisi olduğuna karar vermiştir. Liva İdare Meclisi Mehmed Ali Bey'in uygulamasının yanlış olduğuna karar vermiştir ve mal sandığından aldığı parayı geri vermesine hükmetmiştir. Mehmed Ali Bey zimmetine geçtiği iddia edilen bu parayı ödemediği için konu hakkında gerekli muamelelerin yapılması için Bitlis'ten Şura-yı Devlet'e 14 Nisan 1894 tarihinde yazı gönderilmiştir. Şura-yı Devlet ise konu hakkında detaylı tahkikat ve mahkeme tutanaklarının kendisine ulaştırılması için Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı göndererek, eğer tahkikat yapılmış ise tetkikat evraklarının gönderilmesi, yapılmamış ise usulünce Mehmed Ali Bey hakkında kanuni tahkikat ve tetkikat işlemlerinin yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti bu yazıyı Erzurum Vilayeti'ne 28 Mayıs 1894 tarihinde göndererek tahkikat ve mahkeme evraklarının gönderilmesini istemiştir.⁴⁴⁸

Adaleti dağıtmak üzere tesis edilen mahkemelerin bu dönemde görevini titizlikle yerine getirmekte olduğu görülmektedir. Abdülhamid dönemi ile ilgili tüm paradoksal ifadelerin yanında bir gerçeklik de göz ardı edilmemektedir. Bu dönem ile ilgili tüm muhalif iddialara rağmen iyi bir adli teşkilat kurulmuş ve iyi hâkimler yetişmiştir. Devletin her alanına sirayet eden rüşvet hastalığı adli kurumlarda çok daha azdır. Hâkimlerin rüşvet almadıkları ve halkın mahkemelerden memnun olduğu bir gerçektir.⁴⁴⁹ Mahkemelerin aldıkları kararlar bir üst merci tarafından bozulabilirken bu dönemde genellikle bidayet ya da istinaf mahkemelerinin temyiz edildiği durumlar adaletsiz bir hükümden dolayı

⁴⁴⁸ BOA. DH. MKT. 231/43.

⁴⁴⁹ Nizamettin Nafiz Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.ci Abdülhamit Han**, s.61.

değil, mevzuattaki usule riayet edilmediği için bozulmaktadır. Bu gibi durumlarda mahkeme baştan itibaren tekrar görülmektedir.

3.2.2.4. Maliye Memurlarının Zimmet Suçları

Devlet malının zayı edilmemesi ve memurların devlet malını zimmetlerine geçirmemeleri için Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe konulan kanunların bu dönemde titizlikle uygulandığı mahkemeye düşen memur sayısının çokluğundan anlaşılmaktadır. Maliye Nezareti sicillerinde memurların zimmeti rahat bir şekilde görülüp kontrol edilebiliyor ve memurun zimmeti bulunup bulunmaması memurun bir sonraki atamasını etkiliyordu.

Maliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinde görevli Hazine-i Maliye Dava Vekillerinden Aleksan Ohannes Efendi tarafından Şura-yı Devlet Başkanlığı Vekâletine gönderilen ve Maliye Nezaretinin kararını bildiren yazıda, Küçükçekmece Sandık Emni Ohannes Efendi'nin memuriyeti zamanında zimmetine geçirmiş olduğu bir miktar akçe hakkında istinafen görülen davada Ohannes'ten ve kefillerinden devlete olan borcun tahsiline karar verildiğinden bahsedilmektedir. 25 Ağustos 1892 tarihinde Maliye Hazinesi Dava Vekillerinden Aleksan Ohannes Efendi tarafından Şura-yı Devlet'e gönderilen yazıda Maliye Nezareti'nin kararı aktarılmıştır. Gönderilen yazıya göre, Ohannes Efendi'nin memuriyeti zamanında zimmetine 12.065 kuruş geçirdiği tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Küçükçekmece İdare Meclisi tarafından paranın Ohannes'ten alınmasına karar verilmiştir. Ohannes kendisi hakkında verilen hükmün Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde istinafen görülmesi ve tekrar tahkikat yapılması için dilekçe vermiştir. Küçükçekmece Kazasından verilen karar Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde tahkik ediliyor ise de Ohannes Efendi'nin zimmetinden dolayı kendisi ve kefil hakkında Küçükçekmece Kazası İdare Meclisi tarafından bidayeten verilen nakdi ceza hükmü doğru bulunmuştur. Ohannes Efendi'nin kefil Kabzımal Hacı Mehmed Efendi'nin kefaletine düşen borcuna karşılık olarak sattırılan emlakinin ederi 25.100 kuruş Ticaret Mahkemesi İcra Veznesinde tutulmaktadır ve bu paranın hazineye ait olanının haczedilmesine karar verilmiştir. Şura-yı Devlet'in verdiği karara dair hacizname üç nüsha halinde düzenlenmiş ve gereği yapılmak üzere bir nüshasının Ticaret Mahkemesi İcra Dairesine, bir nüshasının kefil Kabzımal Hacı Mehmed Efendi'ye, bir nüshasının da Küçükçekmece Hazine Dairesine gönderilmesine karar verilmiştir. Maliye Hazinesi dava

vekili Aleksan Ohannes Efendi Şura-yı Devlet Başkanlığı Vekâletine göndermiş olduğu yazıda durumu bu şekilde özetleyerek dairelere gerekli bilgilerin verilmesini istemiştir.⁴⁵⁰

Böylece Ohannes'in zimmetine geçen paranın kefillerinden tahsili yoluna gidilmiştir. Ohannes her ne kadar hakkındaki hükmü istinafa götürmüşse de hüküm bozulmamıştır. Anlaşılan yerel idareciler memurların zimmeti ve verilen paralar hususunda titizlikle çalışmaktadırlar ve devlet hazinesinin zarar etmemesi için gerekli kayıtları tutmakta büyük gayret göstermektedirler. Bir memur başka bir yere tayin olmuş ve işlemiş olduğu suçun üstünden bir ya da iki sene geçse bile bu kayıtların üzerinden geçen uzun zaman sonra bile karşısına çıktığı görülmektedir. Memur her nerede olursa olsun kendisinin hazineye verdiği zarar ya kendisinden ya da kefillerinden tahsil edilmektedir.

Görüldüğü üzere zimmet davalarında memurların kefillerinin de para ve emlakları mahkeme tarafından hesaplanmakta ve bu yüzden soruşturma uzun sürmektedir. Fakat zimmet davalarında memurların görevi gereği yaptıkları mali işlere dair yapılan tüm işlemler kayıtlı olduğu için suçun niteliğini belirlemek rüşvet suçlarına göre daha kolay olmaktadır.

16 Aralık 1890 tarihinde Selanik'te sakin Asım bin İbrahim, Şura-yı Devlet İstinaf Başkanlığı'na bir yazı göndererek, Selanik Vilayeti İdare Meclis'i tarafından hakkında bidayeten verilen hükmü istinaf etmek istemiştir. Asım bin İbrahim yazısında, Selanik Rüşumat Odası Eşya-yı Ayniye memuriyetinde bulunduğu sırada zimmetine 9.600 kuruş geçtiğine dair Selanik Rüşumat Nezareti'nin iddiasıyla Selanik Vilayeti İdare Meclisi tarafından 15 Aralık 1890 tarihinde bidayeten yapılan mahkemesinde bu konudaki itirazının tetkik edilmeyerek ve derinlemesine tahkikat yapılmadan paranın kendisinden alınmasıyla birlikte üç ay müddetle hapsedilmesine karar verildiğini belirtmiştir. Asım Efendi, hakkında verilen hükmün kanuna aykırı olduğunu beyan ederek Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesinde tetkik edilmesini ve mahkemesinin yeniden görülerek zimmetten beraatini talep etmiştir.

28 Mart 1891 tarihinde konu hakkında Selanik Valisi Abdullah Galib Paşa Şura-yı Devlet Riyasetine bir bilgilendirme yazısı göndermiştir. Vali, Selanik Rüşumat İdaresi Eşya-yı

⁴⁵⁰ BOA. ŞD. 2955/39.

Ayniye eski memuru Asım Efendi'nin eşya-yı ayniye parasından zimmetine geçirdiğinin yapılan mahkeme neticesinde ortaya çıktığını, zimmeti olan 9624 kuruşun kendisiyle kefilleri Ömer ve Mahmud efendilerden tazmin edilmesine karar verildiğini belirtmiştir. Ayrıca Asım Efendi'nin bu hareketinden dolayı memuriyetinden tardıyla beraber üç ay süreyle hapsi hakkında Mahalli İdare-i Vilayetten karar verildiğini, verilen hükmü Asım Efendi'nin istinaf ettiğini, konu hakkında Selanik Meclis İdaresinden tanzim kılınan ilam ve teferruatlı evrakların gönderildiğini belirtmiştir.

5 Mayıs 1891 tarihinde Selanik'te sakin, Asım Efendi'nin kefillerinden Mahmud bin Hacı Mehmed Şura-yı Devlete konu hakkında kendi savunmasını göndermiştir. Kefil Mahmud ayrıca kendisi de, Asım Efendi'nin zimmeti ile ilgili olarak verilmiş olan kararın gerekli tetkikat ve tahkikat yapılmadan verildiğini bu yüzden kararı kabul etmediğini ve Şura-yı Devlet İstinaf Dairesi'ne davanın tekrar görülmesini istediğine dair istinaf dilekçesi yazmıştır. Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi Asım Efendi'nin ve kefillerinin sunmuş oldukları delilleri yeterli görmeyerek bidayet mahkemesinin kararını onaylamıştır.⁴⁵¹

Memurların sicillerine dikkat etmeleri ve üzerlerinde devlet malı bulundurmamaları onların bir sonraki tayinleri için temiz bir referans olabiliyorken yetkili makamlara, hakkında çokça şikâyet giden veya üzerinde devlet malı ya da parası bulunan memurların atanmaları hem güçleştirilmekte hem de kendisinden emin olununcaya kadar uzun süre geçmektedir.

Daha evvel Basra Rüşumat Müdüriyeti'nde görev yaptığı esnada irade ile ikinci sınıftan Derne Kazası Kaymakamlığı'nda istihdam olduğunu ve şimdi ise açıkta kaldığını beyan eden Hacı Ahmed Efendi yine sınıfına göre bir kaymakamlığa atanmak istediğini Rüşumat Emaneti'ne bildirmiştir. Rüşumat Emaneti Hacı Ahmed Efendi'nin niye tayin edilmediğini araştırmak için meseleyi İntihab-ı Memurin Komisyonu'na havale etmiştir. Bu komisyon, Ahmed Efendi'nin Basra Rüşumat Müdüriyeti'nden iktidarsızlığından dolayı irade ile görevden alındığını ve görev yapmış olduğu Basra Rüşumat Müdüriyeti ve Derne Kaymakamlığı'ndan henüz üzerinde devlet malı olmadığını ispatlayamadığını (tebriye-i zimmet), kendisinin devamlı surette bir kaymakamlığa tayin olunmak için Dâhiliye Nezareti'ne dilekçe yazdığını, Dâhiliye Nezareti'nin de konuyu kendilerine

⁴⁵¹ BOA. ŞD. 2018/9.

havale ettiğini ve konunun daha evvel komisyon tarafından Şura-yı Devlete açık bir şekilde yazıldığını Rüsumat Emaneti'ne bildirmiştir. Rüsumat Emaneti 10 Ekim 1895 tarihinde Basra Rüsumat Müdüriyeti'nden Hacı Ahmed Efendi'nin bugüne kadar zimmeti ve ilişkisi olup olmadığının bildirilmesini yazmıştır. Basra Rüsumat Müdüriyeti ilk olarak Ahmed Efendi'nin müdüriyeti esnasında ortaya çıkan 4964 kuruş mahsul ve gümrük resminin kendisinden aranılmakta olduğunu, ikinci olarak da daha önce Karaağaç Rüsumat Müdürü iken usulsüz olarak kabul ettiği 33 adet şahadetnameden dolayı, 3 lira para cezası vermiş olduğunu yazmıştır.

Hacı Ahmed Efendi'nin Derne Kazası'na Kaymakam olarak tayini hakkındaki iradenin ise daimi bir şekilde kaymakamlıkta istihdamı değil Derne Kaymakamlığı'ndan azlinden sonra Basra Rüsumat idaresinde istihdamı şeklinde olup oradan da zimmetinde devlet malı olmadığına dair belge alamamış olduğundan dolayı kaymakam istihdamına dair nizamname gereğince istihdamının müsait olmadığı Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete 28 Mayıs 1895 tarihinde yazılmış ve sadaret durumu Rüsumat Emanetine, burası da Şura-yı Devlet'e bildirmiştir.⁴⁵²

Zimmet suçları noktasından bakıldığında haklarında en fazla dava açılan memur grubu mal müdürleri ve sandık eminleridir. Kaza ve sancak bölgelerinde tüm mali işlerin denetimini gerçekleştiren mal müdürleri ve sandık eminleri görevlerinin getirmiş olduğu olağan sorumluluğu kötüye kullandıkları çok defalar görülmektedir. Fakat bu memurlar hakkında açılan her dava da aleyhlerinde sonuçlanmayıp, memurun bulunduğu konumu elde ederek menfaat temin etmek isteyen başka kişilerin asılsız şikâyetleri de çoğunluktadır. Memurların bölgede görev yaptıkları süreler içerisinde bölgenin vergi ve diğer mali hesaplamaları aylık ve yıllık olarak raporlanmakta ve mali takibatı yapılmaktadır. Neticesinde yine de ortaya zimmet borçları çıkarsa bu zimmet borçlarının ve işlemiş oldukları varsayılan zimmet suçunun kendilerinden kaynaklanmadığını iddia eden memurlar verilen cezalara itiraz edebilmektedirler. Memurlar istinafa veya temyize vermiş oldukları davaları takip etmekle sorumludurlar ve eğer istinaf ve temyiz mahkemesi için belirlenen günde mahkemede hazır bulunmazlarsa vermiş oldukları

⁴⁵² BOA. ŞD. 2657/42.

dilekçeler geçersiz sayılmakta ve bidayeten haklarında verilen hüküm tasdik edilmektedir.

Selanik Vilayeti'ne bağlı Gevgili Kazası Mal Müdürü Şerafeddin ve Sandık Emni Ahmed Şükrü efendilerin memuriyetleri zamanında Gevgili Kazası'nın emvalinden eksik ortaya çıkmıştır. Eksik olan 10000 kuruşu Sandık Emni Ahmed Şükrü Efendi'nin zimmetine geçirdiği ve Mal Müdürü Şerafeddin Efendi'nin de bu hususta nizama muhalif harekette bulunduğu bidayeten yapılan mahkemeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Meblağın Ahmed Şükrü Efendi ile kefillerinden tahsili ve Şerafeddin Efendi'nin memuriyetten tardı konusunda verilen hüküm her ikisi tarafından istinaf edilmiştir. Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde görülen istinaf mahkemesinde Sandık Emni Ahmed Şükrü Efendi'nin mahkemede bulunmadığından dolayı istinaf isteğinin reddine gıyaben karar verilmiştir. Şerafeddin Efendi'nin ise hakkında bidayeten verilen hüküm feshedilerek yeniden yargılanmak üzere dava evrakının Selanik Vilayeti'ne iadesine ve mahkeme harcı olan 210 kuruşun Ahmed Şükrü ve 60 kuruşun Şerafeddin Efendi'den alınmasına karar verilmiştir. Şura-yı Devlet konu hakkında mahkeme kayıtlarını 11 Aralık 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş, soruşturulması ve gerekli nezaretlerin bilgilendirilmesi için Sicil-i Ahval Komisyonu Riyaseti'ne de bilgi vermiştir.⁴⁵³

Diyarbakır Vilayeti Lice Kazası Sandık Emni Karabet Efendi'nin emval-i emiriyeden zimmetine geçirdiği meblağdan dolayı Diyarbakır Vilayet Meclis İdaresi'nde yapılan mahkemesi neticesinde Karabet Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu paranın kendisiyle kefillerinden alınmasına ve bir sene hapsine, bu paranın Karebet'in zimmetine geçmesine sebep olduğundan Azmi Efendi'nin de altı ay hapsine ve memuriyetten tardına, suçun gerçekleşmesini kolaylaştıran Kigorg Efendi'nin ise bir buçuk sene hapsine karar verilmiştir. Karabet Efendi hakkında verilen kararı temyize götürmüştür. Haklarındaki evraklar Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi Riyaseti'ne gönderilmiş ve burada tetkik edilmiştir.

Temyiz dilekçesinde 13 Kasım 1893 tarihinde Diyarbakır Vilayet İdare Meclisi tarafından verilmiş olduğu belirtilerek temyiz edilmiş olduğu yazılmış ise de, temyiz

⁴⁵³ BOA. BEO. 325/24359.

dilekçesinin 28 Kasım 1893 tarihiyle verilmiş olmasından dolayı temyiz müddetinin geçtiği anlaşılmıştır. Temyiz tetkikatına girişilmeksizin arzuhalin reddine ve Diyarbakır Vilayeti İdare Meclisi'ne verilmiş olan 5 lira temyiz cezası parasının temyizi isteyene iadesine karar verilmiştir. Bu karar 9 Mayıs 1894 tarihinde Diyarbakır Vilayeti'ne gönderilerek bu karar doğrultusunda kanuni işlemlerin yapılması istenmiştir.⁴⁵⁴

Niğde Mal Sandığı'ndan zimmetine malı miri geçirdiği bidayeten Niğde ve istinafen Van Vilayet İdare Meclisi'nde görülen mahkemede sabit olan sandık emini Anton Efendi, aleyhine istinafen verilen hükmü kabul etmeyerek temyiz davası açmıştır. Van Vilayeti tarafından bu konudaki mahkeme evrakları 25 Ağustos 1896 tarihinde Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Fakat Şura-yı Devlet'ten mahkemenin neticesine dair bir yazı gelmemiştir. Van Vilayeti'nden 31 Mayıs 1897 Şura-yı Devlet Başkanlığı'na gönderilen yazı ile hazineye ve taraflara tebliğ edilmesi gereken temyiz layihasının gönderilmesi istenmiştir.⁴⁵⁵

3.2.2.5. Posta Nezareti Memurlarının Zimmet Suçları

Telgraf müdürlükleri merkezin taşra ile haberleşmesini sağlayan dairelerdi. Bu dairelerde görev yapan memurların zimmetleri ve birbirleri aleyhine yapmış oldukları suçlamalar da dikkate değer bir konu olmaktadır. Bazen üst ve ast memurlar birbirleri aleyhine usulsüzlük yaptıklarına dair merkeze telgraflar çekebilmektedir. Bu telgraflar Dâhiliye Nezareti tarafından dikkatle incelenmekte ve Telgraf ve Posta Nezaretinin konuyu tahkik ederek gerekli işlemleri yapması ve suçluyu ortaya çıkartarak gerekli işlemlerin yapılması talep edilmektedir.

Eskişehir Posta ve Telgraf Müdürü Rıza Efendi'nin mektup ve emanet kabul etmediği, daireye gelenleri kovduğu, uygunsuz hal ve hareketleri bulunduğu ve Eskişehir telgraf muhabere memuru Esad Efendi'nin de telgraf hasılatından zimmetine akçe geçirdiği, çekilen telgrafların kopyalarını başkalarına verdiğinden her ikisi hakkında gerekli işlemlerin yapılması 20 Ekim 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Telgraf ve Posta Nezareti'ne yazılmıştır. Dâhiliye Nezareti'nin bu yazısından sonra Rıza Efendi tarafından nezarete bir dilekçe gönderilmiştir. Dilekçede Rıza Efendi, Esad Efendi'nin kendisine

⁴⁵⁴ BOA. ŞD. 1467/21.

⁴⁵⁵ BOA. ŞD. 1732/5.

olan husumetinden dolayı gerçeğe aykırı olarak kendisi aleyhinde şikâyetnameler tertip ettirerek kendisinin Bilecik Merkez Müdürlüğü ile becayış ettirildiğini ve bundan dolayı azli gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Esad Efendi'nin, Binbaşı Sadık Bey'in mührünü taklit ederek üç dört defa telgraf çektiğinden ve Telgraf Müdürlüğü'nde yapılan uygulamalardan bahsederek Esad Efendi hakkında gereğinin yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti bu dilekçe üzerine 13 Kasım 1892 tarihinde Telgraf ve Posta Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda gerekli işlemlerin hemen yapılması ve neticesinin yapılmasını istemiştir.⁴⁵⁶

Postahane memurlarının dairenin gelirlerini zimmetlerine geçirdikleri, evraklarda sahtecilik yaptıkları hatta bazen değerli gönderileri çaldıkları da görülmektedir. Mali bir sorumluluğu bulunan postahane memurları da kefil göstererek tayin edildikleri için işlemiş oldukları mali suçlarının cezasına kefilleri de ortak olmaktadır. Selanik Postahanesi eski memuru Aziz Efendi postahane hasılatından 41600 kuruş çalmıştır. Selanik İdare Meclisi'nin kararıyla paranın kefil Abdülhamid Ağa'dan alınmasına karar verilmiştir. Abdülhamid Ağa vekâlet ücreti ile mahkeme masraflarının kendisinden alınmaması için kararı istinaf etmiştir. Dâhiliye Nezareti Selanik Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile sadece Aziz Efendi'nin borcunun Abdülhamid Ağa'dan tazmin edilmesini, başka hiçbir ücret alınmamasını yazmıştır.⁴⁵⁷

Memurlar hakkında yapılan tahkikatlar son derece detaylı ve çok yönlü olarak yapılmaktadır. Konu ile ilgili ne kadar idari birim varsa hepsinden ayrı ayrı tahkikat raporları Dâhiliye Nezareti tarafından istenilmektedir.

25 Mart 1893 tarihinde Yanya vilayeti Haçova Telgraf Memuru Celal Bey'in kaybolduğu ve firar ettiği hakkında bazı ihbarlarda bulunulmuştur. Konu hakkında Dâhiliye Nezareti hem Yanya Valisi'nden hem de Posta ve Telgraf Nezareti'nden tahkikat yapılmasını ve neticesinin gönderilmesini istemiştir.

Yanya Valisi Necib Abdullah, Dâhiliye Nezareti'nin bu yazısı üzerine Haçova Kaymakamlığı'na gönderdiği bir yazı ile Celal Bey'in durumu hakkında izahat istemiştir. Haçova Kaymakamı Celal Bey'in telgraf bekçisinin geceleyin evinin kapısını kırarak

⁴⁵⁶ BOA. DH. MKT. 2019/91.

⁴⁵⁷ BOA. DH. MKT. 272/2.

korkuttuğunu, sarhoş ve işret alışkanlığından dolayı pek çok borcu olduğu için mahkemeye çıkarılmasına dair karar bulunduğunu ve bu yüzden firar ettiğini yazmıştır. Ayrıca Firar etmesinin sebebinin bir diğer nedeni olarak da zimmetine para geçirmesi olduğunu belirtmiştir. Yanya Valisi 12 Nisan 1893 tarihinde Haçova Kaymakamı'nın bu cevabını Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir. Daha evvel Yanya Telgraf ve Posta Nezareti tarafından Celal Bey'in hesaplarının kontrol edilmesi için Vilayet Telgraf Müfettişi ile bir muhabere memuru gönderilmiştir. Yapılan tahkikata göre, Celal Bey Telgraf Bekçisi Mustafa Efendi'nin odasının kapısını kırarak darp etmiştir ve cinayetle suçlanmıştır. Sarhoş ve işret bağımlılığı yüzünden pek çok borcu bulunmaktadır. Bu hallerinden dolayı tutuklanarak mahkemeye çıkarılmasına Haçova İdare Meclisi tarafından karar verilmiştir. Celal Bey hakkında verilen bu kararı haber alarak Yunanistan'a kaçmış, hesabı kontrol edildiğinde de zimmeti de ortaya çıkmıştır. Telgraf ve Posta Nezareti Celal Bey'in hem cinayet hem de zimmet suçlarından dolayı sefaret yoluyla yakalanarak mahkemeye çıkarılması için Hariciye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir.⁴⁵⁸ Yurt dışına firar sebebiyle bir memurun zimmet ve farklı suçlardan yargılanması dâhili bir dava iken birden fazla devletin karıştığı harici bir mesele haline gelmiştir.

Memurlar kendileri hakkında bidayet mahkemesi tarafından verilen hükümleri istinaf ve temyize götürebilmektedir. Fakat temyiz ve istinaf süresi içerisinde ve usulüne göre yapılmayan itirazlar kabul edilmemektedir. Gıyaben veya vicahen verilen hükümlerin istinafen ve temyizen incelenebilmesi için kanunen belirlenmiş sürelerle uyulması gerekmektedir. Kanuni süresi içerisinde itiraz etmeyen memurların haklarında verilen hüküm kesinleşmiş sayılır ve ona göre işlem yapılırdı. Bidayet, istinaf, temyiz hiyerarşisine uyulması; Savcılık tahkikat ve raporlarının dikkate alınması; aleni, vicahi, gıyabi her şekilde yargılamanın deliller ve şahitler huzurunda yapılması; alınan kararların gerekçeleri ile birlikte yayınlanması; her türlü mahkeme itiraz yolunun açık olması yönü ile mahkemelerin işleyişi düzenli bir görünüm arz etmektedir.

Tarabya Telgraf Merkez Müdürlüğü Vekâletinde bulunmuş olan Apostol Efendi'nin telgraf gelirlerinden zimmetine para geçirdiği anlaşılmıştır. Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde hakkında gıyaben yargılanması yapılmıştır. Mahkeme, Ceza Kanunu'nun 90.

⁴⁵⁸ BOA. DH. MKT. 23/23.

maddesinde yer alan “her ne suretle olursa olsun zimmetine mal-ı miri geçiren veyahut başkasına geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurları memuriyetinden tard ile üç aydan iki seneye kadar haps ya da altı aydan üç seneye kadar nefyedilir.” hükmü gereğince üç ay hapsiyle beraber zimmetine geçirmiş olduğu akçenin kendisinden tahsil edilmesine karar vermiştir. Karar, tebliğ edildikten sonra kanuni müddeti içerisinde itiraz edilmediği için kesinleşmiştir. Dâhiliye Nezareti 28 Eylül 1892 tarihinde Zabtiye Nezareti ile Posta ve Telgraf Nezareti’ne gönderdiği yazıda, süresi içerisinde itiraz edilmeyen hükmün kesinlik kazanması ile Şura-yı Devlet tarafından Sadaret’e konu hakkında yazı gönderildiğini Sadaret’ten de Şura-yı Devlet’e cevaben Apostol Efendi hakkında gerekli işlemlerin hızlı bir şekilde yapılmasının emir buyrulduğunu belirtmiştir. Dâhiliye Nezareti, Zabtiye Nezareti ile Posta ve Telgraf Nezareti’ne Şura-yı Devlet kararını göndererek hızlı bir şekilde infaz edilmesini istemiştir.⁴⁵⁹

Manastır Postahanesi’nde dağıtılması gereken mektupları yerlerine ulaştırmayarak 682 kuruş 10 para değerinde pul parasını zimmetine geçirmiş olan Manastır Postahanesi memurlarından Bogos Efendi, Selanik İdare Meclisi tarafından bir buçuk sene müddet hapsiyle meblağın kendisinden tahsil edilerek Manastır Postanesi’ne teslimine ve dörtte birinin ceza olarak kendisinden alınmasına karar verilmiştir. Karar Bogos Efendi tarafından temyiz edilmiştir. Temyize dair evraklar Şura-yı Devlet’e gönderilmiştir.

Bogos Efendi temyiz layihasında, mektupların ücret irsaliyesinden dolayı ortaya çıkan davanın Posta ve Telgraf Nezareti ile ilgili olduğunu, olayın mektubu gönderenle kendisi arasında yapılmış bir muamele hükmünde olduğundan dolayı bunun devlet malından sayılmadığını ve suçunun cezasının kanunen işaret edilen maddeye uygun olmasıyla beraber maddeye uygun olamayan bir şekilde memuriyetten çıkarılmasının ise kanuna aykırı bulunduğunu iddia ederek işlediği suç ile verilen ceza arasında bir bağ olmadığını ifade etmiştir.

Şura-yı Devlet Temyiz Savcılığı ise paranın sahipleri tarafından postahaneye verildiği anda devlet malı sayılacağına açık olduğunu ifade etmiştir. Bogos Efendi’nin gerek parayı ve gerek mektupların mevduatını saklamış olması devlet malını sirkat demek olduğundan tayin olunan cezada aşırılık olmadığını, tard cezasıyla da mahkûm edildiğine

⁴⁵⁹ BOA. DH. MKT. 2006/52.

dair ilamda yazılı bir şey görülmemiş olmasıyla itirazının reddedilmesi gerektiğini 28 Haziran 1897 tarihinde Temyiz Muhakemesi Riyaseti'ne takdim etmiştir.

Şura-yı Devlet Temyiz Muhakemesi Riyaseti'nde görülen davada tüm taraflar yeniden dinlenerek, Bogos Efendi hakkında Ceza Kanunu'nun seksen ikinci maddesi tatbik olmuşsa da kendisine verilen mektupların pul parasını zimmetine geçirerek sahiplerini zarara soktuğu itirafıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum da nakl emniyetini suiistimal etmek demek olup Ceza Kanunu'nun iki yüz otuz altıncı maddesinin birinci fıkrasınınca Bogos Efendi'nin tutuklandığı tarih olan 26 Ocak 1896 tarihinden itibaren bir buçuk sene hapsine, zimmetine geçirmiş olduğu 682 kuruş 10 paranın nakden Manastır Postahanesi'ne teslimine ve dörtte bir miktarının da ceza olarak kendisinden mahkeme masraflarıyla beraber alınmasına karar verilmiştir.⁴⁶⁰

3.2.2.6. Şehremaneti ve Belediye Memurlarının Zimmet Suçları

Zimmet davalarında alt mahkemelerin vermiş olduğu kararlar, memurların zimmetine dair tüm kayıtlar titizlikle tutulmuş olduğundan genellikle istinaf ve temyiz mahkemesinde de bozulmamaktaydı.

11 Mayıs 1893 tarihinde Şura-yı Devlet'te görülen ve Şehremaneti tarafından açılan kamu davası, Şura-yı Devlet Mahkemesi'nde görülen tipik bir dava örneğidir. Galata Gümrüğü kantar merkezinde kâtip muavini olan ve Şişli'de istihdam edilen Cemal Efendi 13 günlük resmi evrakların işlemlerini yevmiye defterine kaydetmemiş ve hasılatın zimmetine akçe geçirmiştir. Cemal Efendi hakkında kanuni muamelenin yapılması Şehremaneti'nden yazılan tezkere ile Şura-yı Devlet Bidayet Savcılığından talep edilmiştir. Mahkeme için belirlenen günde zanlı Cemal Efendi ve Savcı Yardımcısı Nazım Bey hazır olduğu halde yüz yüze ve alenen mahkemeye başlanmıştır.

Öncelikle davaya dair evraklar okunmuştur. Şehremanetin tezkeresinin hülasası; Cemal Efendi'nin on üç günlük almış olduğu resmi evrak işlemlerini günlük defterine kaydetmediği ve 1893 senesi Mayısının 18. ve 19. günleri hasılatından 60 kuruş 30 parayı zimmetine geçirdiği konu hakkında birbirini tutmayan sözlerinden anlaşılmıştır. Bundan dolayı Cemal Efendi işten el çektirilmiştir. Savcı mahkemede Cemal Efendi hakkında

⁴⁶⁰ BOA. ŞD. 2025/7.

gerekli kanunun infazını istemiştir. Bu konudaki tüm evraklar da mahkemeye havale edilmiştir. Ek bilgi olarak mahkemeye sunulan diğer bir belge de Şehremaneti olaydan daha sonra, Şura-yı Devlet'te mahkeme öncesi Cemal Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu 60 kuruş 30 parayı kendisinden tahsil etmiştir.

Cemal Efendiye konu hakkında diyeceği olup olmadığı sorulmuştur. Cemal Efendi, kantar idaresi bölgelerinin her birinde görev yaptığı gibi Şişli bölgesinde de görev yaptığını, her bölgede bulunan esasi defterinden Şişli'de de olduğunu ve bu esasi deftere günlük hasılatın sırasıyla kaydedildiğini, fakat Şişli mevkiinde daha önce müstahdem bulunan Hayri Efendi'nin 6 günlük hasılatını deftere geçirmemiş olduğunu söylemiştir. Devamında bu konuyu Galata merkezi memuru Hüsnü Efendi'ye bildirdiği halde kendisine bir şey denilmediğini, karışıklık olmasın diyerek istihdam edildiği 13 günlük süre boyunca yapmış olduğu resmi evrak işlemlerini ve aldığı parayı Şişli Kantar İdaresi'nde bulunan deftere kaydetmediğini, bu işlemler için kendisine mahsus bir defter tuttuğunu ifade etmiştir. Ama zimmetinde ortaya çıkmış olan hasılatın günlük toplamını da düzenleyerek merkeze gönderdiğini ve orada bulunan deftere kaydetmiş olduğundan bu konuda hiçbir kusuru bulunmadığını, zimmetine geçtiği iddia edilen 60 kuruşu zimmetine geçirip gün gün tahsili mümkün olmadığından ertesi güne kadar tahsil edip iki günlük toplamını merkeze teslim ettiğini söylemiştir. Merkezden ise iki günlük hasılat birden istenildiğinden hasılatı o gün teslim edememiş ise de ertesi günün sonunda tedarik ve teslim ettiğinden zimmetinde bir para kalmadığını belirtmiştir. Vazifesini dikkatle yerine getirdiğini ve vazifesi başından hiçbir yere ayrılmadığını ifade etmiştir. Savcı Yardımcısı Nazım Bey de Cemal Efendi'ye isnat olunan şey suç teşkil edecek bir konu olmadığından sorumluluğu gerekmediğini ifade ederek beraatını talep etmiştir.

Taraflara konu hakkında başka diyecekleri olup olmadığı sorulmuş ve tarafların başka diyecekleri olmayınca mahkeme kararını vermiştir. Mahkemenin kararı şöyledir: Yapılan tahkikattan Cemal Efendi'nin 13 günlük resmi evrak işlerini günlük kaydedilmesi gereken deftere kaydetmemiş olduğu anlaşılmıştır. Bu ise üstünün emrini yerine getirmede kusur demektir. Bu konudaki uygulanacak ceza, Ceza Kanunu'nun 102. maddesinin 1. fıkrasında, "maiyet memuru üstü bulunan amiri tarafından memuriyet vazifesine ait olan bir talimatı sebepsiz yere yerine getirmez ya da vazifesinde kusur gösterirse kendisinden bir aylık maaşı miktarı nakit cezası alınır" olarak belirtilmektedir. Bu fıkra gereğince, Cemal Efendi'den bir aylık miktarı nakit cezası alınmasına ve

hasılattan zimmetine geçirdiği iddia olunan akçeyi bir suç teşkil edecek kadar zaman geçirmeksizin gün gün teslim etmiş olduğundan zimmet suçundan beraatına oybirliği ile karar verilmiştir. Ve uzaklaştırıldığı memuriyetine iadesine, mahkeme masraflarının da kendisinden alınmasına oy çokluğu ile karar verilmiştir. Mahkeme azasından Ali Şevket Paşa mahkemenin aldığı karara şu şerhi düşmüştür:

“Mumaileyh Cemal Efendi ‘işretle me‘luf olup şu sebeble me’muriyetinde devam ederek 13 günlük yevmiyeyi kaydetmediği evrak-ı tahkikiye-i ibtdidaiye mündericatından anlaşılmalı olmağla iade-i memuriyet kararına verilen karara muhalif reydeyim.”⁴⁶¹

Şura-yı Devlet mahkemenin kararını Sadaret’e, Sadrazam Cevad Paşa 8 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezaretine, Dâhiliye Nezareti de Şehremaneti’ne göndermiştir.⁴⁶²

Erdek Kazası Bidayet Mahkemesi Noteri Mehmet Sadık Efendi tarafından, Dâhiliye Nezareti’ne Erdek Kazası Belediye Başkanlığında bulunmuş olan Kocabaşoğlu Şarapçı Mehmet Ağa’nın yapılan tahkikat neticesinde zimmetine para geçirmiş olduğu sabit olmuştur. Bu paranın henüz kendisinden istenmediği ve hakkında kanuni muamele yapılmadığından bahis ve şikâyetle gereğinin yapılmasını isteyen bir yazı gönderilmiştir. 15 Nisan 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti’nin Hüdavendigâr Vilayeti’ne göndermiş olduğu yazı ile etraflıca tahkikat yapılarak neticeye göre gereğinin yapılmasını ve ayrıca ortaya çıkan neticenin nezarete bildirilmesini istemiştir.⁴⁶³

Kantarcı Rıza Efendi’nin Feriköyü tuğla rüsumu hizmetinde bulunduğu esnada hasılattan zimmetine akçe geçirmesinden dolayı vazifesini suiistimal ettiği gerekçesi ile Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi tarafından yapılan mahkemesinin neticesinde memuriyetten kaydı silinmiş ve zimmetine geçirmiş olduğu para ve mahkeme masrafları ile beraber toplamda 80 kuruş nakit cezasına çarptırılmıştır. Rıza Bey tarafından Kanuni müddeti içerisinde mahkemenin kararına herhangi bir itiraz gerçekleşmediğinden karar kesinlik kazanmıştır. 20 Aralık 1893 tarihinde memuriyetten kaydı silinmiştir. Fakat Rıza Efendi’den 80 kuruşun hangi idari birim tarafından tahsil edileceği bir türlü açıklığa kavuşturulamamıştır. Konu 30 Haziran 1894 tarihinde Sadarettten, Dâhiliye Nezareti’ne

⁴⁶¹ BOA. ŞD. 763/18. Şura-yı Devlet Mahkemesi şu isimlerden oluşuyordu: Reis Beyefendi, Kopas Efendi, Ali Şevket Paşa, Hüseyin Nazım Bey, Muhakemat Daire-i Âlisinden Ali Efendi .

⁴⁶² BOA., DH. MKT. 86/29.

⁴⁶³ BOA. DH. MKT. 224/70.

havale edilmiş ve Şehremaneti'ne tebligat gönderilmesi istenmiştir. Şura-yı Devlet, Şehremaneti'ne Rıza Efendi'nin zimmetinin tahsil edilerek Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesine gönderilmesini istemiştir. Şehremaneti bu yazıyı 29 Eylül 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndererek Rıza Efendi'nin Şehremaneti'nden maaş alacağı kalmadığından dolayı Şehremaneti veznesinden paranın ödenmesinin mümkün olmayıp parayı Şura-yı Devlet İcra Dairesinin tazmin etmesi gerektiğini yazmıştır.⁴⁶⁴ Şura-yı Devlet, Sadaret'e yazmış olduğu bir yazı ile görülmekte olan davada hukuk-u şahsi iddiaları da bulunmuş olduğunu, hukuk-u şahsi davalarında ise önce mahkeme masrafları alınıp sonra tarafların mahkemeye müracaatlarının gerçekleştirilmesi usulüne göre, paranın Şehremaneti tarafından ödenmesi gerektiği bildirilerek buna göre işlem yapılması ve Dâhiliye Nezareti'ne ve Şehremanetine de bu şekilde bildirilmesini istemiştir. Sadrazam Cevad Paşa Dâhiliye Nezareti'ne, Dâhiliye Nezareti de Şehremaneti'ne bu yazıyı göndermiş ve sorun böylece çözülmüştür.⁴⁶⁵

Mahkeme günleri gazetelerde ilan edilmekte ve mahkemeye gelmesi gereken kişilere çağrı pusulaları gönderilmektedir. Eğer kişi veya avukatı buna rağmen mahkemeye gelmezse mahkeme sonucunda hakkında gıyaben karar verilmekte ve yakalandığı zaman tekrar mahkemeye çıkarılmamakta hakkında gıyabi olarak verilen hüküm gereğince muamele edilmektedir.

Birinci Belediye Dairesi İcra Memuru Cemal Efendi, zimmetine devlet malı geçirmek ve sahte kefaletname düzenlemekten şüpheli bulunmuştur. Hakkında, bağlı bulunduğu Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından tahkikat yapılmıştır. Tahkikat evrakları nezaret tarafından Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Ayrıca Konu hakkında savcılık ve müstantıklıktan düzenlenen iddia ve kararnameler Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'ne sunulmuştur.

Mahkeme için çağrı belgeleri düzenlenmiştir. Cemal Efendi'nin ikamet yeri bilinmediğinden kendisine ulaşılamamış ve gazetelerde mahkeme günü ve yeri ilan edilerek kendisinin veya avukatının mahkemeye gelmesi istenmiştir. Mahkeme günü hem Cemal Efendi hem de avukatı Mustafa Efendi mahkemeye gelmediklerinden

⁴⁶⁴ BOA. ŞD. 772/22.; BOA. BEO. 427/32024.

⁴⁶⁵ BOA. DH. MKT. 339/31.

mahkemede bulunan Savcı Nazım Efendi'nin talebiyle müdde-i şahsi davasının reddi ile Cemal Efendi'nin gıyaben yargılanması kararlaştırılmıştır.

Mahkeme neticesinde, Cemal Efendi'nin noterlikten tasdik olunmuş vekâlet senetlerini tahrif ederek kefalet senedi yazdığı ortaya çıkmıştır. Ceza Kanunu'nun 155. maddesinde: “bir şahısla ilgili olan özel evrakta yüz elli iki, yüz elli üç ve yüz elli dördüncü maddelerde ifade olunduğu gibi sahtekârlık eden ve böyle bir sahte evrakı bilerek kullanan kişiler bir seneden üç seneye kadar hapis ile cezalandırılır” denildiğinden bu maddeler gereğince Cemal Efendi'nin üç sene hapsine ve evkaf vekili gelmediğinden hukuk-u şahsiye davasının reddine oy birliği ile karar verilmiştir.⁴⁶⁶

Sekizinci Belediye Dairesi Tanzifat Tahsildarlığı Vekâleti'nde bulunmuş olan Sekizinci Belediye Dairesi Esnaf Kâtibi Ziya Efendi'nin belediye tahsilatından zimmetine para geçirdiği ve kullanılmış pulları tekrar kullanarak sahtekârlık yapmış olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda tutulan bidayet tahkikat raporu Şehremaneti'nden Sadaret'e gönderilmiş ve Sadaret'ten Şura-yı Devlete havale edilmiştir. Yapılan tahkikat ve sorgulaması sonrası Şura-yı Devlet Müstantıklığı'ndan düzenlenen kararname, bidayet savcılığının iddianamesiyle beraber mahkemeye verilmiştir. Mahkeme için 8 Ekim 1895 tarihi tayin edilerek taraflara celpname gönderilmiştir. Mahkemede Ziya Efendi ve bidayet Savcı Yardımcısı Hakkı Bey hazır bulunmuştur.

Belediyeden bildirilen iddianameye göre, Ziya Efendi'nin Sekizinci Belediye Dairesi tahsildarlık vekâleti sırasında tahsil ettiklerinden zimmetine 680 kuruş geçirdiği iddia edilmişse de meblağın ödenmiş olduğu Ziya Efendi tarafından gösterilen 14 Temmuz 1896 tarihli makbuz ilmühaberinden anlaşılmıştır. Pul meselesinde ise mevcut evrak arasında bulunan 4 parça tanzifat rüsum tezkeresinde tahsildar mührü ile ulaştırılmış ve miktarı 15 kuruş olan kullanılmış pullardan bazılarını tekrar kullanarak üzerlerini kendi mührüyle mühürlediği görülmüştür. Bu da vazifesini suistimal demek olduğundan, ceza kanununun 102. maddesinin 1. fıkrası gereğince cezalandırılması gerektiği ifade edilmiştir.

⁴⁶⁶ BOA. ŞD. 2560/14.

Müstantik kararnamesinin fezlekesinde, Ziya Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu ifade edilen paranın bir kısmının memuriyeti zamanında maaşından kesildiği ve geri kalan kısmının icra yoluyla alındığı belirtilmiştir. Bu konuda kanunen gerekli ceza olmadığı fakat evrak arasında mevcut bulunan dört kıta tanzifat tezkeresi üzerinde görülen kullanılmış pullardan 15 kuruşluk kadarının bir kısmı üzerinde hem asıl tahsildarın resmi mührünün yarısı hem de vekil Ziya Efendi'nin imzası bulunmasıyla bunların Ziya Efendi tarafından tekrar kullanılmış olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir. Ziya Efendi, pulları tekrar kullanan kişinin vefat etmiş olan tahsildar Sabit Efendi olduğunu ifade ederek kendisinin pulları imzalamasının dikkatsizliğinden ileri geldiğini ifade ederek savunmada bulunmuştur. Bu müdafaası için hakikati olmayıp manasız bahanelerden ibaret olduğu ve Ziya Efendi'nin bu hareketi Ceza Kanunu'nun seksen ikinci maddesi gereğince ve yine Ceza Kanunu'nun iki yüz yirmi ikinci maddesine göre mahkeme edilmesi uygun görülerek Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi'ne gönderilmesine karar verilmiştir.

Bidayet Savcı Yardımcısı Hakkı Bey gerekli izahatları yaptıktan sonra Ziya Efendi'nin mahkeme edilerek cezalandırılmasını talep etmiştir. Mahkeme başkanı, Ziya Efendi'ye suçlamalar hakkında ne diyeceğini sormuştur. Ziya Efendi, 1894 senesinde Sekizinci Belediye Dairesi'ne tayin edilmiş olan Tahsildar Müdürü Sabit Efendi'nin kendisini yanına aldığını ifade etmiştir. Bir ay kadar Sabit Efendi ile beraber tahsilde bulunduğu sırada, tanzifat koçanlarına Sabit Efendi tarafından pul yapıştırıldığı, zikredilen dört kıta tanzifat tezkerelerinin üzerlerinde tekrar kullanıldığı görülen pullar da Sabit Efendi tarafından bahsedilen tezkereler üzerine yapıştırılmıştır. Bu pullar üzerinde ve yanlarında bulunan mühür ve imzaları arkadaşına güvenerek yanlışlıkla yapıştırılmış olduğunu ifade etmiştir. Tekrar kullanılmış olan pulların değeri beş on kuruş değerinde olup hâlbuki kendisinin memuriyeti sırasında özveri ile vazifesini yerine getirdiğini ve 15 bin kuruş değerinde tahsilat yaptığı halde beş on kuruş çalarak kendisine duyulan güveni feda edemeyeceğini söylemiştir.

Savcı Yardımcısı Hakkı Bey tarafından, bahsedilen tahsilat ile ilgili vezne makbuzlarını göstererek dört parça tanzifat koçanları üzerinde bulunan pullardan bazılarını dikkatsizlik eseri olarak tekrar kullandığı anlaşıldığından ve sadece bu hareketinden dolayı Ceza Kanunu'nun yüz ikinci maddesinin birinci fıkrası gereğince cezalandırılması ifade edilmiştir.

Mahkeme heyeti konuyu inceledikten ve tarafları dinledikten sonra kararını açıklamıştır. Sekizinci Belediye Dairesi Tanzifat Tahsildarlığı vekâletinde bulunmuş olan Ziya Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu iddia edilen 680 kuruşun maaşından alınmış ve geri kalan kısmının icra yolu ile alınmış olmasından dolayı zimmetinde akçe bulunmadığı anlaşılmıştır. Tekrar kullanmış olduğu anlaşılın pulların toplam miktarı 5-10 kuruşluk bir miktar olup böyle bir küçük miktar meblağı Ziya Efendi'nin çalmış olması, 10-15000 kuruşluk tahsilatında hiçbir çalma ve hile emaresi görülmemesinden ve memuriyeti zamanında dairede sıdk ve istikamet üzere vazifesini yerine getirmesinden dolayı uzak bir ihtimal görüldüğünden ve kullanılmış pulların üzerinde görülen mühür ve imzaların refikine emniyeten meydana gelmiş bir yanlışlık eseri olduğu anlaşıldığından dolayı Ziya Efendi'nin beraatına oy birliği ile karar verilmiştir. Mahkeme kararını 24 Eylül 1896 tarihinde tarafların yüzüne okumuştur.⁴⁶⁷

İtiraz süresi geçerek hükmü kesinleşen bir dava örneği de Üçüncü Daire-i Belediye emlak vergisi tahsildarlığında bulunan Galib Efendi hakkındadır. Tophane'de ikamet eden Üçüncü Belediye Dairesi Emlak Vergisi Tahsildarlarından Galib Efendi zimmetine para geçirmiştir. Maliye Nezareti'nde görülen dava neticesinde Galib Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu paranın kendisi ile kefilleri Lütfü Paşa'da ikamet eden İzzet Efendi ve Laleli'de ikamet eden Hasan Ağa'dan tahsil edilmesine karar verilmiştir. Bu kararın onaylanması ve karara bağlanması için 20 Mayıs 1893 tarihinde Maliye-i Hazine dava vekili Aleksan Ohannes tarafından Şura-yı Devlet Başkanlığı'na Maliye Nezareti'nin yazısı gönderilmiştir.⁴⁶⁸

Tikveş Kazası Aşar Anbar Memurluğu zamanında anbar hesabından zimmetine geçirmiş olduğu zahir-i öşriyenin rayiç fiyatı bulunan 18280 kûsur kuruş paranın kendisiyle kefillerinden tahsiliyle Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesi gereğince 3 ay müddetle hapsine bidayeten hükmolünmüş olan Abdurrahman Efendi, hakkında bidayet mahkemesi tarafından verilen hükmü vilayet istinaf mahkemesine taşımıştır. Selanik Vilayet İdaresi, Tikveş Kaza İdare Meclisi'nden bidayeten verilen hükmü istinafen

⁴⁶⁷ BOA. ŞD. 786/12.

⁴⁶⁸ BOA. ŞD. 2960/057.

incelemiş ve doğru bulularak tasdik etmiştir. Abdurrahman Efendi istinafen tasdik olunan bu hükmü Şura-yı Devlet'e temyiz ettirmek için göndermiştir.

15 Temmuz 1893 tarihinde Şura-yı Devlet cevaben, temyiz dilekçesinin 13 Haziran 1893 tarihinde verildiğini fakat Abdurrahman Efendi'ye hakkındaki gıyaben verilen hükmün 13 Mayıs 1893 tarihinde tebliğ edilmiş olduğunu belirtmiştir. Abdurrahman Efendi'nin temyiz süresi geçtikten sonra temyiz başvurusu yaptığı için temyiz dilekçesinin reddedildiği bildirilmiştir.⁴⁶⁹

Adliye ve Mezahip Nezaretinden Şura-yı Devlet Riyaseti Vekâleti'ne, İkinci Belediye Dairesi'nde meydana gelen bir zimmet olayı ve devam eden süreçte yaşanan aksaklıkları haber veren bir yazı gönderilmiştir.

İkinci Belediye Dairesi vergi tahsildarlarından Behçet Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğu 49 adet gümüş mecdiyenin mahkeme masrafları ile beraber kendisinden tahsiline ve Behçet Efendi'nin 3 ay müddetle hapsine 3 Eylül 1887 tarihinde şehremaneti idaresince gıyaben karar verilmiştir. Behçet Efendi Adliye Nezareti'ne kendisi hakkında verilmiş olan karardan haberi olmadığını ifade etmiştir. Bağlı bulunduğu meclis idaresinin lağvından dolayı konu hakkındaki evraklar Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'ne devrolunduğu Şehremaneti'nden bildirilmiştir. Behçet Efendi tarafından ifade edildiğine göre, hakkında verilen kararın tebliğ olunup olunmadığını ve tebliğ olunmamış ise olayın hangi tarihte meydana geldiğinin yazılması 26 Mart 1892 tarihli tezkere ile Şehremaneti'ne arz olunmuştur. Dört ay sonra Şehremaneti'ne gerekli yazının gönderilmediğine dair uyarı yapıldığı halde cevap gelmemiştir. Hazine Vekili, Adliye Nezareti'ne müracaat etmiş ve hazinenin zararının hemen tahsil edilmesini istemiştir. Bu konuda Adliye Nezareti, Şura-yı Devlet Riyaseti Vekâlet'inden konu hakkında ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁴⁷⁰ Bu davaya dair evraklar içerisinde Şura-yı Devlet'ten bir cevap yazısı tespit edilememiş bu yüzden konunun devamı takip edilememiştir.

3.2.2.7. Orman Memurlarının Zimmet Suçları

21 Kasım 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen bir yazıda zimmetine para geçirerek firar eden bir memurdan dolayı mülki amiri hakkında

⁴⁶⁹ BOA. ŞD. 2020/4.

⁴⁷⁰ BOA. ŞD. 2625/47.

yapılacak işlem Osmanlı Devleti bürokrasisindeki otokontrol sistemini gösterir. Bartın Kazası Kuruçayıle ondalık memuru olan ve orman hasılatından 5400 kuruş zimmetine geçirecek firar etmiş olan Mehmet Sami Efendi Dersaadet ve Kastamonu vilayeti tarafından aranmışsa da bulunamamıştır. Sami Efendi ve kefilisi aleyhinde gıyaben dava açılarak hazinenin zararının temininin sağlanması, dava sonucunun yazılması ve bu konuda tutulan tahkikat evrakının kopyalarının gönderilmesi hakkında Dahiliye Nezareti'nden Kastamonu Vilayeti'ne yazı gönderilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda, Mehmed Sami Efendi'nin orman hasılatından zimmetine geçirdiği 5400 kuruşun daha önce çalındığı ifade edilmişken yapılan sorgulamasında paranın zimmetinde olduğu ortaya çıkmıştır. Dâhiliye Nezareti tahkikat evrakının Bartın Kaymakamlığı'na gönderilerek Sami Efendi'nin mahkemeye alınmasını istemiştir.

Bartın kaymakamı bu konuda gerek vilayet makamından ve gerek mutasarrıflıktan gelen emri uygulamayarak işi ertelemiş, göstermiş olduğu ihmal ve gevşekliği nedeniyle Mehmed Sami Efendi'nin kaçmasına sebep olmuştur. Kaymakam orman muamelelerinin hepsinde hazineyi zarara uğratmış olup kendisi görevine devam ettikçe Bartın orman muamelelerinin bu şekilde devam edeceği ve bu durumun kabul edilemeyeceği Bartın Orman, Maadin ve Ziraat Müdürü tarafından, Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne bildirilmiştir. Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'nden 2 Kasım 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, hazinenin zarar görmesini engellemek tüm memurların bir vazifesi olduğu halde kaymakamın orman işlerinde üşengeçlik göstermesinden dolayı görev yerinin değiştirilmesi ve kanunun gereklerine uyması konusunda kendisinin uyarılması ifade edilmiştir. Dâhiliye Nezareti bu yazıyı 21 Kasım 1893 tarihinde Kastamonu Vilayeti'ne göndererek gereğinin yapılmasını istemiştir.⁴⁷¹ Memurlar arasındaki problemler nazırlıkları karşı karşıya getirmiş, ancak tahkik edilmeden de memur hakkında karar verilmemiştir.

İşkodra Vilayeti'nde Dıraç Sancağı'na bağlı İşim Nahiyesi eski orman tezkere muharriri Tevfik Efendi'nin orman hasılatından zimmetine para geçirmesinden dolayı hakkında İşkodra Vilayeti Meclis İdaresi'nden bidayeten istinaf yolu açık olmak üzere orman rüsumundan zimmetine geçirmiş olduğu 10197 kuruşun tazminine dair hüküm

⁴⁷¹ BOA. DH. MKT. 171/36.

verilmiştir. Tevfik Efendi tarafından hükmün bir üst mahkemede temyizen tetkiki istenmiştir.

Vilayet Bidayet Mahkemeleri'nin istinaf ve temyiz makamı Şura-yı Devlet olduğu için dava Şura-yı Devlet'e havale olunmuştur. Şura-yı Devlet tarafından öncelikle temyiz başvurusunun şartlarının sağlanıp sağlanmadığına bakmıştır. Ve temyiz dilekçesinin kanuni müddeti içerisinde verilmediğini belirterek reddetmiştir. İşkodra Vilayeti İdare Meclisi'nde mahkeme edilen Tevfik Efendi'nin zimmeti olan 7268 kuruşun faiziyle beraber kendisinden ve ödeyemeyeceği miktarının kefilî İşkodralı İbrahim Ağa'dan tahsili hakkında Vilayet İdaresi Meclisi'nden istinaf yolu açık olarak verilen hüküm bozulmamış, hakkında bidayeten verilen karar kesinleşmiştir. Şura-yı Devlet bu kararı Sadaret'e göndermiş, Sadaret, Orman Maadin ve Ziraat Nezareti ile Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Ayrıca nezaretlerden, İşkodra Vilayeti'ne hükmün temyiz edilmediğine dair tebligat yapılmasını ve Vilayet İdare Meclisi tarafından verilmiş olan hükmün uygulamasını istemiştir. Son olarak da Sicil-i Ahval Komisyonu'na malumat verilmesini istemiştir.⁴⁷²

Sarayköy kiremit ve kireç ocaklarından alınması gereken vergiden 780 kuruş zimmetine geçirdiği iddiasıyla zanlı olan Orman Ondalık Memuru Receb Ağa aleyhinde yapılan tahkikat evrakı teferruatı ile beraber Sarayköy Meclis İdaresi'ne gönderilerek burada okunmuştur. 22 Kasım 1895 tarihinde icra edilen mahkemenin kararına göre orman hasılatından sayılan ocak vergisinden zimmetine akçe geçirdiği iddiasıyla zanlı bulunan Receb Ağa hakkında tutulan tahkikat evrakı içeriğine nazaran vergiden 780 kuruş zimmetine geçirdiği hesaplanarak ortaya çıkmıştır. Bu hareketi Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesine göre cezalandırılmasını gerektirmektedir. Receb Ağa bu kararı temyizen tetkik edilmesini istemiştir.

Sarayköy İdare Meclisi, Şura-yı Devlet'e İdare Meclisi'nde alınan kararı göndermiş ve Receb Ağa'nın hakkında yapılan tahkikatta zimmetine geçirdiği iddia olunan 780 kuruşu Kireççi Hariton, Kiremitçi Yusuf, Kandir Oğlu Dorolis ve Kuzuköy'lülerden aldığını itiraf ettiği ifade edilmiştir. Paranın bir kısmını Orman Süvari Memuru Mihâl Efendi'nin

⁴⁷² BOA. BEO. 492/36843.

emriyle, mal sandığına teslim ettiğini ifade etmiş fakat bunu vergi evrakında ibraz edememiş olmasıyla paranın zimmetine geçtiğinin ortaya çıktığı bildirilmiştir.

Meclis İdaresi'nin bu suçu kabahat derecesinde bulmuş olduğundan mahkeme edilerek belirlenen cezanın meclis idare mahkemesi tarafından verilmesi için teferruatlı evrakı kaymakamlık makamına göndermiş olduğu Şura-yı Devlet'te yapılan incelemelerde görülmüştür. Şura-yı Devlet mahkeme sürecini ve yapılan muameleleri inceledikten sonra, temyizen görülecek mahkeme günü olarak 27 Ocak 1896 tarihini belirlemiş ve taraflara mahkemede hazır bulunmalarını bildirmiştir. Mahkeme günü savcı vekili, tahrirat kâtibi Mihalaki Efendi, müdde-i şahsi sıfatıyla orman süvari memuru Mihal Efendi ve zanlı Receb Ağa hazır olduğu halde mahkemeye başlanmıştır.

Müdde-i şahsi sıfatıyla Orman Süvari Memuru Mihal Efendi, Receb Ağa'nın orman ondalık memuru olup da Saray Kasabası'ndan Kiremitçi Yusuf'un açmış olduğu kiremit ocağından açılış vergisi olmak üzere iki buçuk lira ve Kandir Oğlu Derviş'ten bir buçuk lira ve Kabağaç'ta Kiremitçi Rumili'li Hariliton'dan 1,5 lira ile Kadıköy'ünde açılan üç kiremit ocağından 230 kuruş ve toplamda tahsil ettiği 780 kuruşu mal sandığına teslim etmeyerek zimmetine geçirmiş olduğunu ifade etmiştir. Ve zimmetine geçirdiği parayı, kendilerinden tahsil etmiş olduğu, bahsi geçen ocak sahiplerinin vermiş olduğu ilmuhaberler ile sabit olduğundan hakkında gerekli kanuni muamele icra edilerek paranın zimmetinden tahsiline hüküm verilmesini talep etmiştir.

Receb Ağa yazılı sorgulaması yapıldığında, iddia edilen 780 kuruşu zikrolunan ocaklardan tahsil etmiş olduğunu itiraf etmiştir. Fakat parayı Orman Süvari Memuru Mihal Efendi'ye vermiş olduğunu söylemesi üzerine, zikrolunan parayı mal sandığına teslimi gerekiyorken usulsüz bir şekilde niçin Mihal Efendi'ye teslim etmiş olduğu sorulduğunda, amiri bulunduğu cihetiyle ona teslim ettiğini ifade etmiştir. Elinde bunu ispat edecek bir belge var olup olmadığı sorulduğunda dikkate değer bir evrak ya da belge ibraz edememiştir.

Savcı Yardımcısı vekili Mihalaki Efendi'ye bu konu hakkındaki düşüncesi sorulduğunda, Recep Ağa'nın iddia olunan 780 kuruşu tahsil ederek zimmetine geçirdiğini kendi itirafıyla ve şahitlerin şahitliğiyle sabit olduğundan Ceza Kanununun doksanıncı maddesine göre cezalandırılmasını, paranın kendisinden ve parası olmadığı takdirde kefillerinden tahsiline hükmedilerek cezalandırılmasını talep etmiştir.

Mahkeme gerekli müzakereleri yaptıktan sonra kararını açıklamıştır. Kiremit ve kireç ocaklarından açılış vergisi ismi ile aldığı akçeyi zimmetine geçirdiği iddia edilen Orman Ondalık Memuru Recep Ağa'nın hakkında yapılan mahkemede iddia olduğu gibi toplam 780 kuruş aldığını önce itiraf etmiş ve parayı daha sonra Mihal Efendi'ye teslim ettiğini söylemişse de savunmasına delil getirememiştir. Savunması doğru olsa bile mahkemeye müracaat hakkı baki kalmasıyla beraber itirafıyla sabit olan zimmetinden dolayı Ceza Kanunu'nun doksanuncu maddesi gereğince 3 ay müddetle hapsine, memuriyetten tardına ve zimmetinin kendisinden tahsiline, eğer parası yoksa kefiline müracaatla tahsil edilerek mal sandığına teslim edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca mahkeme masrafları olan 80 kuruşun da kendisinden alınmasına istinaf yolu açık olmak üzere 29 Ocak 1896 oy birliği ile karar verilmiştir. Ceza Kanunu'nun daksanuncu maddesi olan "Her ne suretle olursa olsun zimmetin emal-ı miri geçiren veya başkasına geçmesine müsaade iden mülkiye memurları memuriyetlerinden tard ile 3 aydan 2 seneye kadar hapis veya 6 aydan 3 seneye kadar nefy olunur" diye yazılı kanun maddesi de kararın gerekçesi olarak kendisine okundu.⁴⁷³

3.2.2.8. Nüfus İşleri ile İlgili Zimmet Suçları

Devlet daireleri bazı işlerin hızlıca bitirilebilmesi için herhangi bir idari birimdeki memuru geçici olarak belli bir iş için başka bir yerde görevlendirebilmekte ya da geçici olarak memur alımı yapabilmektedir. Bu memurlar zimmetlerine mal veya para geçirerek ortadan kaybolabilmektedir. Bu durumda memuru bulup zimmetini tahsil etmek de görevlendirilmiş olduğu bölge idari biriminin işi olmaktadır. Bu dönemde her kurumda devlet malını zimmetine geçiren bir memura rastgelmek olağan bir durum olduğu görülmektedir.

18 Temmuz 1892 Dâhiliye Nezareti'nden Şehremaneti'ne gönderilen bir yazı, nüfus müdürlüğünde meydana gelen bir zimmet vakiasıyla alakalıdır. Yazıda Şehremaneti'ne bağlı Adalar kazası sicilli esasi ikinci nüshası gelmemiş olduğundan dolayı adalar kazası nüfus memuru Dâhiliye Nezareti'ne çağrılarak konuyu izah etmesi istenmiştir. Kaza Nüfus Müdürü, nüfus kitabesinde bulunan Mekki Efendi'nin vazifesini yapmayarak, tahrir kâtibi vekâleti ve aşar ve ağnam memuriyeti gibi işlerde bulunarak kendisine hiçbir

⁴⁷³ BOA. ŞD. 1396/2.

şekilde yardım etmediğinden dolayı defterin hazırlanmasının ertelemek zorunda kaldığını ve defterlerin on beş yirmi güne kadar tamamlanmasına gayret etmekte olduğunu ifade etmiştir. Mekki Efendi'nin Adalar kazası nüfus kitabetine tayinine dair inceleme yapılmış ve nüfus idaresinde kayıtlı bir malumat olmadığı anlaşılmıştır.

Mekki Efendi Dersaadet Nüfus sayımı sırasında geçici olarak nüfus memurluğunda bulunduğu ve o zaman Tezakir-i Osmaniye'den 226 kuruş zimmetine geçirdiği kayıtlar incelendiğinde ortaya çıkmış fakat nerede olduğu bilinmediği için zimmetine geçirmiş olduğu meblağ tahsil edilememiş olduğu görülmüştür. Dâhiliye Nezareti bu yüzden Mekki Efendi'nin hemen azledilerek yerine kanunlara uygun olarak yeni birinin bu işe tayin edilmesi ve bu kişinin de kim ve ne zaman işe başlayacağını Adalar Kazası'ndan Şehremaneti'ne bildirilmesini ve ayrıca 226 kuruşun Mekki Efendi'den tahsil edilerek nüfus idaresine gönderilmesini istemiştir.⁴⁷⁴

24 Ağustos 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Ankara Vilayeti'ne gönderilen yazıda, Mahya isimli aşiretin dağınık olarak Maden, Yıldızeli ve Sorgun Kazalarında kışlamakta iken Hassa Ordu-yu Hümayunu Müşirliği'nden Seraskerliğe gönderilen yazıda 240.000 kişilik bu aşiret nüfusunun kayıt defterine geçirilmesi sırasında meydana gelen bir usulsüzlük hakkında bilgi verilmiştir. Seraskerlik 31 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı göndererek gereğinin yapılmasını istemiştir. Seraskerlik'ten gelen yazı ile ekte gelen evraklara göre Mahya Aşireti'ne mensup olup isimleri kaydedildiği halde henüz bukişilerin isimleri, isim kayıt defterlerine kayıt olunmadığı gerekçesi ile Maden Kazası eski nüfus memuru Abdulvahab Efendi tarafından nakit cezası olarak 4000 kuruş para alındığı, bu paranın 1018 kuruşu mal sandığına teslim edildiği, geri kalan üst kısmının ise Abdulvahap Efendi'nin zimmetinde kaldığı gönderilen evraklardan anlaşılmıştır. Dâhiliye Nezareti bu konuda Ankara Vilayeti'nden tahkikat yapılarak Mahya Aşireti'nin düzenine göre nüfus sayım ve kayıt işlemlerinin yerine getirilmesini, eski nüfus memuru Abdulvahab Efendi'nin hemen mahkemeye çıkarılmasını ve hakkında gerekli kanuni muamelenin yapıldıktan sonra zimmetinde kalmış olan paranın tahsili ile son neticenin Dâhiliye Nezareti'ne yazılmasını istemiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ BOA. DH. MKT. 1978/44.

⁴⁷⁵ BOA. DH. MKT. 119/38.

Mülki idareler arasında bazen çok hızlı bir iletişim ve bürokratik işlem sirkülasyonu ortaya konabilmekteyken bazen de uzun süren bir yazışma trafiği yaşanabilmektedir. Birbirine zıt olan bu iki durumda bu dönemde sıklıkla gözlemlenebilmektedir. Uzun süre olarak kastedilen, bu döneme dair izlenen belgelerde aynı işleme dair belgeler arasında görülen tarih aralığının birbirine göre daha açık olduğu ve belgelerde nezaretler tarafından yapılması buyrulan işin ön görülen zamanından çok sonra yapıldığını veya yapılmadığını ve bir an önce yapılması gerektiğini bildiren ibarelerdir.

Trabzon Vilayeti Nüfus Nazırı'ndan 20 Kasım 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir maruzat yazısı gönderilmiştir. Maruzatta Gümüşhane eski nüfus memuru Hayri Efendi nüfus memurluğunda bulunduğu süre boyunca 1400 kuruş zimmetine para geçirdiği yapılan hesaplar sonucunda anlaşılması ve meblağın tahsil edilerek nakit olarak gönderilmesi hakkında tekrar tekrar Trabzon Vilayeti'nden Gümüşhane mutasarrıflığı'na yazı gönderilmiş ise de henüz gönderilmediğinden gereğinin yapılması istenmiştir. Dâhiliye Nezareti, doğrudan Gümüşhane Mutasarrıflığı'na 3 Aralık 1894 tarihinde Trabzon Vilayeti'nin yazısını göndererek gerekenin yapılmasını istemiştir.⁴⁷⁶

Basra Vilayeti Nüfus Memurluğu Vekâleti'nde bulunan ve kefalete bağlı olmadığı anlaşılan Halil Salih beyin nüfus hasılatından 13000 kûsur kuruş zimmetine geçirmiş olduğu Bağdat Nüfus Nezareti'nden telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. 15 Ekim 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Basra Vilayeti'ne gönderilmiş olan yazı ile hızlı bir şekilde tahkikat yapılması, neticesinde eğer Halil Salih beyin 13000 kuruş zimmeti çıkarsa hemen kendisinden tahsil edilerek hakkında gereken kanuni muamelenin yapılması ve neticenin acilen bildirilmesi istenmiştir. Ayrıca nüfus memuriyetinde bundan sonra kefilsiz memur tayin edilmemesi hususuna dikkat edilmesi yazılmıştır.⁴⁷⁷

3.2.2.9. Aşar Mültezimlerinin Zimmet Suçları

Taşralarda asayiş bozukluğunun bir diğer sebebi olarak yerel yöneticilerin davranışları ön plana çıkmaktadır. Osmanlı taşrasında bu dönemde aşar mültezimlerinin işlemiş oldukları zimmet cürmü oldukça fazladır. Devletin mali konuları ihtiva eden tüm memuriyetlere kefalet uygulaması ile atama yaptığı göz önünde bulundurulursa yerel yöneticilerin bazen

⁴⁷⁶ BOA. DH. MKT. 313/86.

⁴⁷⁷ BOA. DH. MKT. 296/17.

usulsüzlüklerin bizzat içinde yer aldıkları gibi, bazen de geri planda destekleyici oldukları görülmektedir. Yerel yöneticilerin usulsüzlükleri incelenirken tasarruflarındaki vergilerin toplanması esnasında halkın hoşnutsuzluğuna sebep olacak çeşitli uygulamaların içinde oldukları belgelerde sıklıkla görülmektedir. Mültezimlerin bazen vergileri belirlenen miktardan fazla almaları, bazen de devlete olan borçlarını hem kendilerinin hem de kefillerinin yetersizliği nedeniyle ödeyememeleri zaten mali bakımdan zor durumda olan devleti asayiş bakımından da içinden çıkılması zor durumlarla karşı karşıya bırakmaktadır.⁴⁷⁸

Sultan Abdülhamid döneminde görev bilincine sahip, liyakatli ve ehliyetli memur kıtlığı yaşanmasının en büyük göstergelerinden birisi mültezimlerin usulsüzlüğü ve memuriyet sürecinde zimmet cürmüne karışmış olan memur sayısının diğer tüm suçların toplamından daha fazla olmasıdır. Bu durum ziyadesiyle halkın devlet ve kanun güvencesi hissiyatının zedelenmesine neden olmaktadır. Yaşananlar bir nevi yüz yıl öncenin ayan rejimine dönüş olarak görülmektedir.

Kosova Vilayeti Palanga Kazası'nın aşar mültezimlerinden Karatuva'lı Adil Ağanın geçmişten vesair devlet işlerinden devlete 23.543 borcu olduğu bildirilmiştir. Borcu olan paranın alınması için kefillerinden Karatuva'lı Ali ağanın emlak ve arazisi haczedilmiştir. Mahkeme tarafından haczedilen emlak satılıp borcu olan miktarın alınması için müzayedede edilmiştir. Yapılan müzayedede emlak ve arazi için alıcı çıkmamıştır. Bunun üzerine Palanga Kazası tarafından emlak ve araziye 10.000 kuruş fiyat biçilerek tekrar müzayedeye çıkarılmıştır. Fakat yine talip çıkmamıştır. İkinci defa yapılan müzayedede üzerine bu emlak ve araziye alıcı çıkmadığından dolayı mecburen hazine adına 10.000 kuruşa alınmasına karar verilmiştir. Geriye kalan 13543 kuruşun da diğer kefil Muharrem Efendi'nin emlakinden temin edileceği Palanga Kazası'ndan Kosova Vilayeti'ne bildirilmiştir. Kosova Vilayeti İdare Meclisi'nden gelen 26 Eylül 1892 tarihli mazbata tüm yapılan bu işlemler Maliye Nezareti'ne yazılmıştır. Ve Ali Efendi'nin ve Muharrem Efendi'nin emlakinden Adil Ağa'nın zimmeti bulunan miktarın yapılacak olan bu

⁴⁷⁸ İbrahim Öztürk, "Biga Sancağı'nda XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Asayiş Bozukluğu", **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 5, Sayı: 14 (2017), s.209.

uygulamalar çerçevesinde alınması için izin istenilmiştir. Maliye Nazırı, Maliye Nezareti Aşar Ve Rûsumat Dairesi'ne 29 Aralık 1892 tarihinde cevaben yazmış olduğu yazı ile gereğinin yazıldığı şekilde yapılması hususunu belirtmiştir.⁴⁷⁹

Sındırgı Kazası ahalisinden olan Kâtip Mehmet Ağa, Laz Mehmet Efendi ve Arnavut Abdurrahman Ağa Aydın Vilayeti'ne bağlı Gördüs Kazası'nın 1872 senesi aşar mültezimliğini yapmışlardır. Fakat aşardan zimmetlerine para geçirmişlerdir. Zimmetlerine geçmiş olan paranın tahsil edilmesi hususunda müzayedeye çıkartılan mallarının talibi çıkmadığından dolayı hazine namına satın alınmasına mecbur kalındığı Aydın Vilayeti'nden bildirilmiştir. Aydın Vilayeti'nden satın alınmasına mecbur kalındığı bildirilen hacizli emlakın ufak tefek şeyler olmasından ve uzun süre kullanılması ve idaresi mümkün olmadığından dolayı konu Maliye Nezareti tarafından Sadaret'ten sorulmuştur. Sadaret konuyu Şura-yı Devlet'e havale etmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi tarafından verilen 21 Haziran 1893 tarihli kararda hacizli olan emlakın bağ, tarla ve değirmen gibi ufak tefek şeylerden ibaret olduğundan ve uzun müddet hazine namına kullanılması ve idare edilmesi mümkün olamayacağından dolayı emlakın zimmete karşılık olarak hazine namına satın alınması fakat uzun müddet hazine idaresinde bulundurulmayarak usul ve örneklerine göre hemen satılmasına karar verilmiştir. Maliye Nezareti kararı uygulamaya başlamış ve 21 Eylül 1893 tarihinde kararın uygulanmaya başlandığına dair Şura-yı Devlet'i bilgilendirmek için bir yazı göndermiştir.⁴⁸⁰

Memurların zimmetlerine geçirdikleri vergilerle ortadan kaybolmaları kendilerine kefil olanlara büyük zarar vermektedir. Mültezimlerin borcuna karşılık kefillerinin mallarının haczedilip iltizam usulüyle devletin zararının karşılanması yoluna gidilmesi için Maliye Nezareti'nin izni gerekmektedir. Bu sayade madur olan kefilin de durumu göz önüne alınarak elinde kalan malları borcuna karşılık olarak edereinden yüksek fiyata satın alınıp borcu kapatılmaktadır. Fakat bu durum kefilin devlet nazarında güvenilirliğini zedelemekte ve bir daha herhangi bir konuda kefelati kabul edilmemektedir.

⁴⁷⁹ BOA. ŞD. 343/32.

⁴⁸⁰ BOA. ŞD. 348/2.

Bir mültezime kefil olmasından dolayı Tiran kazasından Salih Efendi tüm mal ve emlakini kaybetmiştir. Tiran Kazasında 1888 senesi aşar bedelinden aşar mültezimi Osman'ın borcu olan 1548 kuruş 5 paranın kefil Salih Efendi'den alınmasına Tiran Meclis İdare Mahkemesi tarafından karar verilmiştir. Salih Efendi'nin bazı zeytinlik arazisi ve emlaki haczedilmiştir. Fakat Salih Efendi'nin haczedilen zeytinlik ve emlakine borcu değerinde alıcı çıkmamıştır. Tiran Meclis İdare Mahkemesi'nden Salih Efendi'nin zeytinlik ve emlakinin 1200 kuruş değerinde hazine namına satın alınmasına mecbur kaldığı, geriye kalan 308 kuruş borcunun tahsili için de ağaçları, çayır ve tarlasının da satılması düşünülmüş ve bu durumda nasıl davranılması gerektiği İşkodra Vilayeti'nden sorulmuştur. İşkodra Vilayeti durumu Maliye Nezareti Aşar ve Rüsumat İdaresi'ne yazmış oradan da yazı Maliye Nazırına kadar ulaşmıştır. Maliye Nazırı, Aşar ve Rüsumat İdaresi'ne cevaben yazdığı yazıda Salih Efendi'nin haczedilen mallarının müzayedesini hakkında Tiran İdare Meclisi tarafından bidayeten verilen karar doğrultusunda hareket edilmesini, borcunun kalan kısmı olan 308 kuruş hakkında ise Salih Efendi'nin başka malı olmadığından ve borcunu ödeme gayreti göz önünde bulundurularak mal ve emlakinin borcu miktarı fiyatıyla alınması hakkındaki kararını 19 Mayıs 1893 tarihinde Maliye Nezareti Umur-u Maliye Aşar Ve Rüsumat Dairesi'ne göndermiştir.⁴⁸¹

Gekboze Kazası'nda yaşanan olay da memurlar yüzünden kefillerin içine düşmüş olduğu zor duruma bir örnektir. Gekboze Kazası'nın tabi Tavşanlı Köyü'nün 1887 yılı aşar mültezimi Ali Ağa'nın geçmiş borçları ve mahkeme masrafı borcu olan 8692 kuruş 30 paranın tahsili için kefil Bahçıvan Vasil'in Küçükçekmece'de yer alan ve yarısına sahip olduğu bostanı haczedilmiştir. Haczedilen arazi mahkeme kararıyla müzayedeye çıkarılmış talip çıkmamasından dolayı Gekboze Kaza İdare Meclisi tarafından hazine namına 8000 kuruş kıymet biçilerek tekrar müzayedeye olunmuş yine talip çıkmamıştır. Bu yüzden 8000 kuruş miktar ile hazine namına alınmasına mecbur kalınmış ve borcun üst tarafının ise Mültezim Ali Ağa Gökboze'de bulunduğu Küçükçekmece'de bir arazi ve emlaki var ise araştırılarak oradan haczedilmesi lazım geleceği Gekboze Kaza İdare Meclisi'nden icrası Küçükçekmece Kazası Kaymakamlığına yazılmıştır. Konu hakkında Gekboze Kaza İdare Meclisi kararı onaylanması için Maliye Nezareti'ne göndermiştir. Maliye Nezareti Gekboze Kazası'nın yapmış olduğu muameleyi hukuka uygunluğu

⁴⁸¹ BOA. ŞD. 347/75.

noktasında inceleyerek uygun olduğuna hükmetmiş ve kararı onaylaması için Maliye Nazırına göndermiştir. Maliye Nazırı da kararı 9 Ocak 1893 Sadarete ileterek Gekboze Kaza İdare Meclisi'nin kararının onaylanmasını istemiştir.⁴⁸²

Yine, Erzurum Ova Kazası'nın 1889 yılı aşar mültezimi Tahtacı Süleyman'ın zimmetine geçmiş olan 3225 kuruş 30 paranın tahsil edilmesi için kefil Akviran'lı İbrahim Oğlu Ali'nin köy sınırları içerisindeki haczedilmiş olan üç dönüm arazisi usulünce müzayedeye çıkarılmış fakat alıcı çıkmamıştır. Bunun üzerine 3225 kuruş 30 para bedel ile Hazine namına tekrar müzayedeye çıkartılmış yine alıcısı çıkmamıştır. Olay Maliye Nezareti'ne aksettirilmiş, Maliye nezareti durumu Padişaha arz etmiştir. Kefil Ali'nin tarlalarının Erzurum İdare Meclisi tarafından yazılan bedel ile hazine namına alınması padişah tarafından uygun görülmüştür. 21 ağustos 1893 tarihinde Maliye Nezareti padişahın gelen yazıyı gerekli idari makamlara yazılmak üzere Sadaret'e havale etmiştir.⁴⁸³

Kefillerin memurların zimmetlerinden dolayı karşı karşıya kaldıkları durumlarla ilgili örnekler az değildir. Bu dönemde mültezimlerin doksan yıl öncesindeki ayanlar gibi topladıkları vergilerle çok fazla kar edemediklerini, aksine devlete borçlu kaldıklarını görmekteyiz. Bu durum belki de halkın ekonomik olarak karşı karşıya kalmış olduğu durumu anlamamızda, bize verdiği örnekler bakımından incelenmesi gereken önemli bir sosyo-ekonomik çalışma konusudur. Konunun bizi ilgilendiren tarafı mültezim olarak tayin edilen vergi memurunun işlemiş olduğu zimmet suçunun karşılığında yargılama ve cezalandırmaya dair cari olan kanunların uygulanıp uygulanmadığını gözlemlemektir.

Hüdavendigâr Vilayeti Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu yazıda Vilayet İdare Meclisinde yapılan işlemleri yazmıştır. Yazıya göre, Kemer kasabası, Kızıklı ve Dere-i Sağır köylerinin 1891 senesi aşar mültezimi olan Ali'nin teslim etmesi gereken zimmeti olan 63423 kuruş 26 parayı teslim etmemesinden dolayı kefilleri Hasan ve İsmail Ağa'lardan tazmin edilmesine karar verilmiştir. Fakat Hasan ve İsmail Ağa'nın emlak ve arazileri müzayedeye çıkarıldığı halde talip çıkmamıştır. Hazinesinin zararını karşılanması için Vilayet İdare Meclisi ve Mahkeme-i Nizamiye tarafından emlak ve arazilerin 62500 kuruş bedel ile hazine namına ihale edilmesine ve mültezim Ali'nin kalan borcu 923 kuruş

⁴⁸² BOA. ŞD. 345/46.

⁴⁸³ BOA. ŞD. 349/13.

26 paranın ise ahaldiden veresiye olarak alacağı görünen paradan temin edilmesine mecbur kalındığı ifade edilmiştir. Hüdavendigâr Vilayeti bu kararını Şura-yı Devlet'e göndermiştir. 7 Eylül 1893 tarihinde Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi, Maliye Nezareti'ne Hüdavendigâr vilayetinde meydana gelen bir aşar mülteziminin zimmetinden dolayı kefillerinin arazilerinin Maliye Nezareti tarafından satın alınmasının görüşülüp karara bağlanmasını istemiştir. Maliye Nezareti 4 Ekim 1893 tarihinde yapılacak muamelenin kanunlara uygun olduğunu belirterek padişahın vereceği hüküm gereğince de işlemlerin yapılacağını Şura-yı Devlete bildirmiştir. Şura-yı devlet 10 Ekim 1893 tarihinde Maliye Nezaretinin kararının onaylandığını gerekli kanuni muamelelerin yapılmasını istemiştir.⁴⁸⁴

Tikveş Kazası'nda görülen bir başka mültezim davasında, Tikveş Kazası 1886 senesi aşar mültezimlerinden Ahmed Ağa zimmetine geçirmiş olduğu paradan dolayı mahkemeye çıkartılmıştır. Yapılan mahkemesi sonucunda, zimmetine geçirmiş olduğu paranın mahkeme masrafları ile beraber 10518 kuruş olarak kendisinden ve kefil Hasan Ağa'dan alınmasına karar verilmiş ve Maliye Nezareti'nin 19 Kasım 1894 tarihli izni ile hüküm infaz edilmiştir.⁴⁸⁵

Kalkandelen Kazası'nda da, 1890 senesi aşar mültezimi iken mahkeme masrafları ile beraber 43000 kuruş zimmet borcundan dolayı mahkûm olan Gostivar'lı Zekeriya Ağa'nın hazineye olan borcunun alınması için Kosova Vilayeti İdare Meclisi tarafından harekete geçilmiş, ilk olarak kefilleri Ali ve Şaban'ın haneleri, Feyzullah Cabbar, İsmail, Mustafa ve Süleyman'ın dükkânları ve tapuya kayıtlı bir bakkal ve bir de çarıkçı dükkânı haczedilmiştir. Zekeriya Ağa'nın ise tarlası ve tapuya kayıtlı 5 dönümlük bir ev arsası haczedilmiştir. Daha sonra toplamda 43000 kuruşla müzayedeye konulmuş, fakat talibi çıkmamıştır. Aynı fiyatla devlet namına satın alınması Kosova Vilayet İdare Meclisi tarafından karara bağlanmış, karar onaylanması için Maliye Nezareti'ne oradan da Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne gönderilmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi reisi ve Şura-yı Devlet azaları ile yapılan görüşmenin neticesinde 27 Şubat 1894 tarihinde Maliye Nezareti'ne gönderilen cevapta, emlak ve arazinin 43000 bedel ile devlet namına satın

⁴⁸⁴ BOA. BEO. 291/21819.

⁴⁸⁵ BOA. ŞD. 358/15.

alınarak hazinenin zararının giderilmesi hakkında vilayet kararı kanuni usule ve emsaline uygun görülmüş olmasıyla gereğinin icrası maliye Nezareti'ne yazmıştır.⁴⁸⁶

Ahiçelebi Kazası'na bağlı Çatak köyünün 1891 yılı aşar mültezimi Deli Hasan'ın teslim etmediği zimmeti olan 9100 kuruşun alınması için kefil Ahmed Ağa'nın haczedilen bazı arazi ve emlaki usulünce müzayedeye çıkarılmıştır. Talip çıkmamasından dolayı Kaza İdare Meclisi tarafından haczedilen mal ve emlakin 9100 kuruş kıymetle satılabileceği anlaşılmış ve bu fiyatla devlet namına tekrar müzayedede edilmiş, 31 günlük müzayedede müddeti süresince yine talibi çıkmamıştır. Bu defa Kaza İdare Meclisi tarafından devlet namına satın alınmasına karar verilmiştir. Karar Edirne Vilayeti'ne gönderilmiş, Edirne Vilayeti yapılan muameleyi ve Kaza İdare Meclisi'nin almış olduğu kararı uygun bularak, tatbik edilmek üzere onaylanması için maliye Nezareti'ne havale etmiştir. Maliye Nazırı tarafından da 8 Ocak 1896 tarihinde Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir.⁴⁸⁷

Çorlu Kazası aşar mültezimi Eyyüb Ağa'nın iltizam ettiği 40165 kuruşluk aşar bedelinden zimmetinde kalan 14000 kuruşun tahsili için kefil Hacı Hüseyin Ağa'nın haczedilen mal ve emlaki için müzayedeye çıkılmış ise de talibi çıkmamıştır. Haczedilen malların 14000 kuruş bedel ile devlet namına satıl alınması Çorlu İdare Meclisi tarafından kararlaştırılarak Edirne Vilayeti'ne sunulmuştur. Edirne Vilayeti kararı uygun bularak Maliye Nezareti'ne sunmuştur. Maliye Nezareti kararı onaylayarak uygulanması için Şura-yı Devlet'ten 15 Ocak 1896 tarihinde istizan yazısı talep etmiştir.⁴⁸⁸

Selanik'te 1892 yılı mültezimlerinden bazıları aşar bedellerini zimmetlerine geçirmişlerdir. Bunlar, Yenice Kazası'nın mültezimi Gölağasızade Süleyman Ağa 5972 kuruş, Selanik Kazası'nın mültezimlerinden Yakup, Mehmet Edip ve Evrenos Beyler 22330 kuruş, Osman Pehlivan 24688 kuruş zimmetine aşar bedeli geçirmiştir. Bu paraların tahsili için Süleyman Ağa, Yakup, Mehmet Edip ve Evrenos Beyler'in mal ve emlakleri haczedilmiş, Osman Pehlivan'ın kefilinin mal ve emlaki haczedilmiştir. Bu emlaklerini satmak veya devlet namına satın almak için Selanik Vilayetinden Maliye Nezareti'ne, Maliye Nezareti'nden Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir. Şura-yı Devlet

⁴⁸⁶ BOA. BEO. 369/27638.

⁴⁸⁷ BOA. ŞD. 364/55.

⁴⁸⁸ BOA. ŞD. 364/64.

Dâhiliye Dairesi 23 Ocak 1895 tarihinde emlak ve arazilerin müzayedesini ve satın alınması usulünün uygun görüldüğünü Sadarete bildirmiştir. Sadaret Şura-yı Devlet'in bu kararını 29 Ocak 1895 tarihinde Maliye Nezareti'ne bildirerek bu karar gereğince işlem yapılmasını istemiştir.⁴⁸⁹

Karasi Sancağı, Bigadiç Kazası'na bağlı Kızılçukur ve Okçularyeri Köylerinin 1891 senesi aşar mültezimi Molla Süleyman'ın 4018 kuruş zimmeti ortaya çıkmıştır. Zimmetinin tahsil edilmesi için Karasi Sancağı İdare Meclisi tarafından Süleyman'ın müştemilatı, evi ve bir dönüm bağına 4000 kuruş kıymet biçilerek satın alınmasına karar verilmiştir. Bu karar Hüdavendigâr Vilayeti'ne yazılmıştır. Hüdavendigâr Vilayeti tarafından Karasi Sancağı İdare Meclisi'nin kararını Maliye Nezareti'ne göndermiştir. Maliye Nezareti kararı kanuna uygun bularak onaylanmak üzere 12 Aralık 1893 tarihinde Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne göndermiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi kararı onaylayarak Maliye Nezareti'ne gereği yapılmak üzere geri göndermiştir.⁴⁹⁰ Hüdavendigâr Vilayeti'nden Maliye Nezareti'ne daha sonra da Şura-yı Devlet'e yazılan bir yazı ile Molla Süleyman'ın haczedilen ve devlet namına satın alınan mallarının satıldığını fakat zimmetini ödemeye yeterli gelmediği, en son olarak elinde kalan tarlasının da devlet namına satın alınarak zimmetinin ödenmesi ve üstünün kendisine iadesi konusunda izin istenilmiştir. Şura-yı Devlet tarafından yapılması planlanan bu işlemin uygun görülmesi 7 Mayıs 1895 tarihli onay yazısı Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁴⁹¹

Yenice Kazası'nın 1892 ve 1893 seneleri mültezimlerden Hacı Hüseyin Ağa'nın aşar bedellerinden dolayı Hazineye ve Duyun-u Umumiye'ye borcu ortaya çıkmıştır. Borcunun tahsili için Yenice Kazası'nın Hacı Resul Mahallesi'nde bulunan bir tane han ve hanesiyle hazine mahallesi'ndeki bir tane hanesi haczedilmiştir. Yapılan müzayede neticesinde alıcı çıkmamıştır. 28000 kuruş kıymet takdir edilerek müzayede tekrar olunmuş ise de yine alıcı çıkmamıştır. Hacı Hüseyin Ağa'nın emlakinin borcuna karşılık devlet namına alınmasına mecbur kalmıştır. Karar onaylanması için durum Yenice

⁴⁸⁹ BOA. BEO. 562/42114.

⁴⁹⁰ BOA. BEO. 351/26300.

⁴⁹¹ BOA. ŞD. 361/2.

Kazasından Maliye Nezareti'ne oradan da Dâhiliye Nezareti'ne son olarak da 18 Haziran 1895 tarihinde Şura-yı Devlete havale edildi. Şura-yı Devlet Yenice Kazası'nın kararını onaylayarak Sadaret'e göndermiştir. Sadaret 23 Haziran 1895 tarihinde Şura-yı Devletten gelen onay kararı gereğince gereğinin yapılmasını Maliye Nezareti'ne yazmıştır.⁴⁹²

Şayak Kazası'nın 1886, 1888, 1889 ve 1890 yılları aşar mültezim ve kefillerinin aşar bedellerinden borçları olan 75522 kuruş 35 paranın tahsil edilmesi için bazı mal ve emlakleri haczedilmiştir. Haczedilen mal ve emlakler müzayedeye çıkarılmış fakat talibi çıkmamıştır. Bu malların bir sene içerisinde satılıp satılamayacağı anlaşılamamaktadır. İşkodra Vilayeti, Dıraç Mutasarrıflığı, Şayak Kazası İdare Meclisi'nden 22 Aralık 1895 tarihinde Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda bu malların devlet namına satın alınması istenilmiştir. Maliye Nezareti yapılan muameleyi Aşar Nizamnamesi'ne uygun bularak 56900 kuruş bedel ile satıl alınması hususunda 20 Haziran 1896 tarihinde Şura-yı Devlet'ten istizan yazısı talep etmiştir.⁴⁹³

Manastır Cuma Kazası İnorya Köyü'nün eski kabzımalı Topça'nın devlet malından zimmetine geçirmiş olduğu ve hazineye borcu olan 3375 kuruş için bir tane hanesi haczedilmiştir. Müzayedeye konulduğu halde talip çıkmamış olduğu için Cuma Kazası İdare Meclisi tarafından yapılan tahkikat üzerine hanesine 3375 kuruş kıymet biçilerek hazine namına alınması Manastır Vilayeti'nden Maliye Nezareti'ne yazılmıştır.

Maliye Nezareti, hanenin müzayedeye konulup talip ortaya çıkmamasından dolayı yapılan inceleme üzerine hanenin takdir edilen kıymetle satın alma işleminin yapılmasından sonra uzun müddet tehiri ile zarar görmesine sebep verilmeden satılarak nakde çevirmek üzere satın alınması, Cuma Kazası maliyesince de uygun bulunduğunu ifade ederek paranın maliye dairesinin 1310 senesi gelir giderinde bulunan ufak tefek harcamalara harcanması için izin istenilmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi 24 Nisan 1895 tarihinde hanenin satılması ile parası ile Topça'nın zimmetinin ödenmesini kararlaştırmıştır.⁴⁹⁴

⁴⁹² BOA. BEO. 645/48354.

⁴⁹³ BOA. ŞD. 365/86.

⁴⁹⁴ BOA. BEO. 614/46042.

Denizli Sancağı'nın Honaz ve bazı bölgelerinin 1893 yılı aşarını iltizam eden İspir Oğlu Pandelli'nin, faiziyle birlikte öşür mahkemesinden 6837 buçuk kuruş zimmeti ortaya çıkmıştır. Bu borcunun tahsil edilmesi için Denizli Büyük Çarşı'daki dükkânı haczedilerek müzayedeye konulmuştur. Fakat talibi çıkmayınca Denizli İdare Meclisi tarafından 3500 kuruş bedel ile tekrar müzayedeye edilmesine karar verilmiştir. Yine talibi ortaya çıkmayınca 3300 kuruşluk borcunun 3 kıta tarlasının haczedilerek alınmasına dükkânın da 3500 kuruşa Devlet namına satın alınmasına karar verilmiştir. Karar mazbatası Aydın Vilayeti'ne gönderilmiştir. 1 Nisan 1896 tarihinde Aydın Vilayeti kararı Maliye Nezareti'ne göndermiştir. Maliye Nazırı da kararın onaylanması için Şura-yı Devlet'e 10 Mayıs 1896 tarihinde istizan yazısı göndermiştir.⁴⁹⁵

Yarhisar nahiyesinin Adabağçe, Günceğiz ve Hasan dere köylerinin 1894 yılı aşar mültezimlerinden Murad Bey'in öşür bedellerinden zimmetine geçirmiş olduğu para faiziyle ve mahkeme masraflarıyla beraber toplam 3800 kuruş olarak kendisinden alınması için gerekli olan mal ve emlakının devlet namına haczedilerek müzayedeye konulmasına karar verilmiştir. Kararın uygulanması için Maliye Nezareti 6 Haziran 1896 tarihinde Şura-yı Devlete istida yazısı yazmıştır.⁴⁹⁶

Gelibolu Sancağı'nda Seddülbahir ile Kirte köylerinin 1893 yılı mültezimlerinden olan Espiro Babla'nın faiziyle beraber mahkeme masrafları ve aşardan borcu bulunan 33826 buçuk kuruşun tahsili için zimmetine karşılık kefil bulunan Terikona ve Heci Hristaki'nin hacizli emlak ve arazisinin devlet namına satın alınması kararlaştırılmıştır. Kararın uygulanması için Gelibolu Sancağı'ndan Maliye Nezareti'ne istizan yazısı gönderilmiştir, Maliye Nezareti kararı uygun bularak 30 Eylül 1896 tarihinde Şura-yı Devlet'e onaylanması için yazı göndermiştir.⁴⁹⁷

Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı Yenişehir Kazası'nın 1894 senesi aşar mültezimlerinden olan Takesi Oğlu Agopcan'ın, faiziyle birlikte mahkeme masraflarının ve hass-ı iane bedellerinden zimmetine geçirmiş olduğu 12792 buçuk kuruşun tahsili için kefil Hüsnü'nün hacizli olan bir parça halinde 8 dönüm bahçesiyle 3 parça halinde 86 dönüm tarlası müzayedeye çıkarılmıştır. Bahçe ve tarlaların talibi ortaya çıkmamasından dolayı

⁴⁹⁵ BOA. ŞD. 365/52.

⁴⁹⁶ BOA. ŞD. 365/76.

⁴⁹⁷ BOA. ŞD. 367/52.

idare mahkemesi tarafında 9900 kuruş bedel biçilerek tekrar müzayedeye konulmuş fakat yine talip ortaya çıkmamıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde emlakın, yerinin değerine ve durumuna göre ileriki zamanda satıldığı zaman hazinenin zarar görmeyeceğine ve 1000 kuruş kıymetinde satılan bir kıta tarlanın senesi içinde değeriyile satılacağına kanaat edilmiştir. Emlakin takdir olunan 9900 kuruş bedel ile devlet ve ziraat bankası namına satılmasına mecbur kalındığı, Hüdavendigâr Vilayeti İdare Meclisi'nden 8 Nisan 1897 tarihinde Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Aynı Şekilde Kaza İdare Meclisi tarafından da emlakın satıl alınmasına mecbur kalındığı Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Maliye Nezareti 20 Mayıs 1897 tarihinde Şura-yı Devlet'e yazmış olduğu istizan yazısında yapılan muamele ve idare meclisi kararının uygun bulunmuş olduğu kararın uygulanmasının ise Şura-yı Devlet'ten alınacak izine bağlı olduğu yazılmıştır.⁴⁹⁸

Foçateyn kazasından 1892 senesi başından 1895 senesi sonuna kadar 4 sene boyunca aşar mültezimliği yapan Harşo Kiyako'nun, yetkisine iltizam edilmiş olan taş ocakları bedelinden zimmetine akçe geçirdiği ortay çıkmıştır. Mültezim olduğu sırada üretilerek kendisine devredilen taşların masrafı olan 139159 kuruşun tahsili için Harşo Kiyako'nun bazı malları ve emlakleri haczedilmiştir. Haczedilen mal ve emlaki müzayedeye çıkarılmış ancak talibi çıkmamıştır. Müzayede sonucu talibi çıkmayan emlakın devlet namına zimmeti karşılığında satın alınması Foçateyn Kazası İdare Meclisi'nden Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne istizan yası gönderilmiştir. Şura-yı Devlet bu tezkereyi 18 Eylül 1896 tarihinde Maliye Nezareti'ne göndererek kanunen nasıl muamele edilmesi gerektiği sormuştur. Maliye Nezareti ve Rüşumat İdare-i Umumiyesi 3 Ekim 1897 tarihinde Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu yazısında iltizamdan dolayı ortaya çıkan zimmetin, hazine tarafından nakden tahsil edilmesi mümkün olmadığı için Foçateyn Kazası tarafından kararlaştırıldığı şekilde tahsil edilmesi uygun olduğu ve bu şekilde tahsil edilmesinin emsaline de uyduğunu bildirmiştir.⁴⁹⁹

Hüdavendigâr Vilayeti, Yenişehir kazası 1894 senesi aşar mültezimlerinden Subaşı köylü Hacı Mustafa Ağa'nın faiziyle beraber mahkeme masrafları ve aşar bedellerinden borcu olan 5916 kuruşun temini için hacizli olan ve müzayedeye çıkarılmış olan 10 parça halinde 77 dönüm 3 evlek tarlası müzayedeye çıkarılmış fakat talibi çıkmamıştır.

⁴⁹⁸ BOA. ŞD. 371/13.

⁴⁹⁹ BOA. ŞD. 524/36.

Usulünce İdare Meclisi ve mahkeme tarafından 5900 kuruş kıymet biçilerek tekrar müzayedeye çıkarılmış fakat talibi çıkmamıştır. Müzayedede sonucu talibi çıkmamasından dolayı 5900 kuruş kıymetle devlet namına satın alınmasına mecbur kalınmıştır. Bu tarlaların daha sonra satılması halinde hazneye hiçbir zarar vermeyeceği ve Mustafa Ağa'nın kalan 16 kuruş 38 para borcunun da tahsil edildiği Hüdavendigâr vilayeti tarafından 7 Ocak 1897 tarihinde Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Yenişehir Kazasından Maliye Nezareti'ne yazı ile tarlaların devlet namına satın alınmasına mecbur kalındığı ayrıca bildirilmiştir. 4 Şubat 1897 tarihinde Maliye Nezareti bidayet mahkemesinin kararının ve yapılan muamelenin kanuna uygun olduğunu bildirerek tarlaların devlet namına satın alınması hususunda Şura-yı Devlet'e istizan yazısı göndermiştir.⁵⁰⁰

Karasi sancağına bağlı Burhaniye Kazası'nın 1895 senesi aşar mültezimlerinden olan Ömer Usta Oğlu Molla Mehmed'in zimmetine geçirdiği aşar bedelinden borcu olan 791 kuruş 10 paranın faiziyle ve mahkeme masraflarıyla birlikte tahsil edilmesi konusunda hacizli olan bir dükkânına İdare Meclisi ve mahkeme tarafından 950 kuruş kıymet biçilerek müzayedeye çıkarılmıştır. Müzayedeye çıkarılan dükkâna talip çıkmadığından dolayı 950 kuruş bedel ile devlet namına satın alınmasına mecburiyet kalınmıştır. Bu karar Maliye Nezareti tarafında uygun görülüş, devlet namına satılması ve Molla Mehmed'in satılan dükkânının değeri zimmetinden 158 kuruş 30 para fazla olduğundan fazla miktar mal sandığından kendisine verilmesi konusunda Maliye Nezareti tarafından Şura-yı Devlet'e 8 Aralık 1897 tarihinde istizan yazısı gönderilmiştir.⁵⁰¹

Selanik Vilayeti Katrin Kazası'nın 1894 yılı aşar mültezimlerinden olan Rapoş Ağa'nın geçmiş aşar parası, mahkeme masrafları ve hassa-i iane bedelinden zimmeti ortaya çıkmıştır. Zimmeti olan 55465 buçuk kuruşun tahsili için 3 kalem emlakî haczedilip müzayedeye çıkarılmıştır. Talip ortaya çıkmadığından dolayı Katrin İdare Meclisi ve mahkeme-i nizamiye heyeti tarafından 45000 kuruş bedel kıymet biçilerek tekrar müzayedede edilmiş fakat yine talip çıkmamıştır. İdare Meclisi ve Mahkeme-i Nizamiye heyeti emlakî bulduğu yerin itibarına ve emlakî durumuna göz önüne alındığında satıldığı zaman hazinenin zarar görmeyeceği ve emlakî satılmasından sonra Rapoş Ağa'nın kalan zimmeti olan 10465 buçuk kuruşun tahsilinin de 36 dönüm tarlasıyla bir

⁵⁰⁰ BOA. ŞD. 369/43.

⁵⁰¹ BOA. ŞD. 374/30.

parça arazisinin haczedilmesiyle teminat altına alındığı ifade edilmiştir. Emlakin takdir olunan 45000 kuruş bedel ile devlet ve Ziraat Bankası namlarına satın alınmasına mecbur kaldığı Katrin kazası İdare Meclisi'nin mazbatasıyla Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Maliye Nezareti yapılan uygulamanın kanunen uygun olduğunu bildirerek kararı onaylanması için 18 Ocak 1898 günü Şura-yı Devlet'e göndermiştir.⁵⁰²

Pirlepe Kazası'nın 1894 yılı aşar mültezimlerinden Şevket Bey'in ve Abdullah Ağa'nın geçmiş aşar bedelinden ve mahkeme masraflarından Şevket Bey'in 1917 kuruş 30 para, Abdullah Ağa'nın 4714 Kuruş 20 para zimmeti olduğu ortaya çıkmıştır. Bu paraların kendilerinden tahsili için Pirlepe Kazası'nda bulunan ve her ikisinin de 42 dönümlük tarlaları emlakleri haczedilmiştir. Haczedilen arazileri müzayedeye çıkartılmış fakat müzayedeye müddeti içerisinde talibi çıkmamıştır. Kaza İdare Meclisi ve bidayet mahkemesi azaları birleşerek Şevket Bey'in tarlasına 1950 kuruş ve Abdullah Bey'in tarlasına 4750 kuruş kıymet biçilmiş ve bedellerin arazinin kıymet değerinde olduğu ve ileride satıldığı zaman yine aynı bedel ile satılarak hazinenin zarar etmeyeceği kanaati oluşmuş olduğundan arazilerin devlet namına satın alınmasına karar verilmiştir. Bu karar 28 Nisan 1898 tarihinde Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Maliye Nezareti yapılan muameleyi ve İdare Meclisi'nin almış olduğu kararı yerinde bularak arazilerin satın alınması ve Şevket Bey ile Abdullah Ağa'nın borcundan fazla olan kısmın iadesi hususunda 28 Mayıs 1898 tarihinde Şura-yı Devlet'e istizan yazısı göndermiştir.⁵⁰³

Pazarköy sancağının 1897 senesi sayd-ı mahi (balık avı) rüsumu mültezimi Celil Ağa'nın geçmişe dönük olarak zimmeti ortaya çıkmıştır. Bu zimmeti Mahkeme masraflarıyla beraber toplamda 3949 kuruş yapmaktadır. Bu paranın kendisinden tahsili için zeytinlik, bağ, bahçe ve tarlası haczedilmiştir. Haczedilen bu emlakinin müzayedesinde bir talip çıkmamıştır. Pazarköy İdare Meclisi Nizamiye Heyeti tarafından talibi çıkmayan emlakın 3950 kuruş bedel ile devlet namına satın alınmasına mecbur kaldığı görülmüştür. İdare Meclisi tarafından bu emlake takdir edilen bedelin daha sonra satılırken haizineyi zarara uğratmayacağı tespit edilmiştir. Ve satın alınacak bu emlakın bir yıl içerisinde satılabileceğine de heyet tarafından kanaat oluşmuştur. Heyet bu görüş ve kanaatini Hüdavendigâr Vilayeti'ne sunmuştur. Hüdavendigâr Vilayeti Pazarköy Kaymakamlığı

⁵⁰² BOA. ŞD. 375/17.

⁵⁰³ BOA. ŞD. 377/24.

heyetinin mazbatasını 10 Aralık 1898 tarihinde konuyu Maliye Nezareti'ne iletmiştir. Maliye Nezareti mazbatanın içeriğini kanuni usule ve emsaline uygun bulmuştur. Nezaret işlemlerin kaymakamlık tarafından bildirildiği şekilde yapılması için 15 Ocak 1899 tarihinde Şura-yı Devlet'e istizan yazısı göndermiştir.⁵⁰⁴

Tosya Kazası'nın 1894 ve 95 seneleri aşar mültezimleriyle kefilleri Topal Veli Kefili Serkisan oğlu Mustafa, Tokathoğlu Halil kefil G mleksizoğlu Ahmed ve Karamanlıoğlu Ali Osman Kefili Bezci lu Hafız İsmail Efendi'nin faiziyle beraber mahkeme masrafları ve aşar bedellerinin toplamı olan 9164 kuruşun tahsili için bağ ve tarlaları haczedilmiştir. Fakat haczedilen bu emlakler için yapılan müzayedede değeriyle talip çıkmamıştır. Tosya kazası nizamiye mahkemesi azalarıyla birleşilerek bu emlakler için 9500 kuruş bedel koyulmuş ve bu bedel üzerinden yapılan müzayedede talip çıkmamasından dolayı devlet namına satın alınmasına mecbur kalındığı gör lmüştür ve Kastamonu Vilayeti'ne alınan karar yazılmıştır. 5 Ağustos 1899 tarihinde Kastamonu Vilayeti, Tosya Kazası İdare Meclisi'nin kararını Maliye Nezareti'ne havale etmiştir. Maliye Nezareti bu kararı kanuni nizama ve emsaline uygun olduğunu onaylamıştır. 16 Eylül 1899 tarihinde kararın uygulanması için Şura-yı Devlet'e istizan yazısı yazmıştır. Ayrıca bu borcun şimdiye kadar ödenmeyerek konunun Maliye Nezareti'ne bildirilmemesinde konu ile ilgili memurların hoşgörü ve üşengeçliklerinin olduğu anlaşıldığından bu memurların tespit edilerek haklarında gerekli kanuni muamele yapılması Kastamonu Vilayeti'ne yazıldığı, alınacak cevaba göre yapılacak muamelenin ayrıca yazılacağı bildirilmiştir.⁵⁰⁵

Aydın Vilayeti Ödemiş Kazası 1895 senesi aşar mültezimi kefillerinden Hüseyin Ağa'nın faiziyle beraber mahkeme masrafları ve üzerine düşen aşar zimmetinin toplamı 8038 kuruşa mukabil gayrimenkul emalki haczedilmiştir. Haczedilen gayrimenkullerine yapılan müzayede sonucunda değeri göre talip çıkmamıştır. Ödemiş İdare Meclisi tarafında haczedilen gayrimenkullerin devlet namına takdir edilen değer ile satın alınmasına karar verilmiştir. Karar Aydın Vilayeti'ne iletilmiş, Aydın vilayeti 25 Temmuz 1899 tarihinde Ödemiş Kazası'nın mazbatasını ile beraber durumu Maliye Nezareti'ne havale etmiştir. Maliye Nezareti yapılan müzayedeyi ve kazanın almış

⁵⁰⁴ BOA. ŞD. 381/19.

⁵⁰⁵ BOA. ŞD. 384/60.

olduğu kararı kanuni nizama ve emsallerine uygun bulmuştur. 6 Kasım 1899 tarihinde Şura-yı Devlet'e yazmış olduğu istizan yazısında ayrıca borcun ödenmesi hususunda bu kadar geç kalınmasının ve Nezarete bildirilmemesinin sebeplerinin sorulduğu ve gelecek cevaba göre ayrıca yapılacak muamelenin bildirileceği yazmıştır.⁵⁰⁶

İznic Nahiyesinin 1898 senesi sayd-ı mahi (balık avı) rüsum mültezimi Cedid Köyü'nden Berber Agob ile kefilî Bagadi'nin rüsum vergisinden olan borçları ve mahkeme masrafları faiziyle beraber 5000 kuruş yapmaktadır. Bu borcun tahsil edilmesi için Agob ve kefilinin gayrimenkulleri haczedilmiştir. Fakat yapılan müzayede sonucunda gayrimenkullerin değerini ödeyen talibi çıkmamıştır. Talibi çıkmayan gayrimenkullerin devlet namına satın alınmasına karar verilerek konu Hüdavendigâr Vilayeti'ne havale edilmiş, Hüdavendigâr vilayeti Maliye Nezareti'ne göndermiştir. Maliye Nezareti yapılan müzayedeyi ve alınan kararı kanuni nizama ve emsaline uygun bularak onaylamış ve 19 Ağustos 1899 tarihinde Şura-yı Devlet' e istizan yazısı yazmıştır.⁵⁰⁷

Mültezimler ve zimmetlerinin tazmini konusunda görülen davalar hakkında fazlaca örnek vermemizin sebebi genel muamelat hakkında detaylı bilgiye sahip olabilmektir. Örneklerden anlaşıldığı üzere bir mültezimin zimmetine devlet malı geçtiği vakit ilk olarak kendisinden tazmini yoluna gidilmektedir. Fakat mültezimin mal varlığı borcunu ödemeye yeterli gelmediği durumda kefillerinden tazmin edilmesi yoluna gidilmektedir. Devlet zimmet borcuna karşılık olarak mültezimin ve keflinin mallarını haczetmekte ve haczetmiş olduğu mallara hem malın kıymeti hem de zimmet borcu göz önüne alınarak değer biçilmektedir. Böylece hem mültezim hem kefil hem de hazinenin menfaati gözetilmektedir. Mültezimlerin zimmet borçlarının tazmin edilmesi hususunda alınan tüm kararlar öncelikle Vilayet İdare Meclisi'nin daha sonra Maliye Nezareti'nin ve son olarak da Şura-yı Devlet'in onayından geçtikten sonra icra edilmektedir.

Kefillerin itirazı neticesinde davalar istinafen ve temyizden tekrar görülebilmektedir. Bu durumda taşradaki davaların Şura-yı Devlet'e kadar aksettiği durumlar pek çok kere meydana gelmektedir. Zaten Şura-yı Devlet'in onayından geçmesi gereken bidayet

⁵⁰⁶ BOA. ŞD. 386/59.

⁵⁰⁷ BOA. ŞD. 384/35.

mahkemesinin zimmet davası kararları, bu defa Şura-yı Devlet'te hem idareten hem de Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde hukuken incelenmektedir.

Erzurum Vilayeti'ne bağlı Ova Kazası'nın 1889 senesinde Mehmed Efendi'ye ihale olunan bazı köylerinin aşarının hükümet tarafından alınması ve asakir-i müstebdile istihkakına bağlı olduğu sırada, tahsilattan 18000 kuruşunun icra memuruna geçmiş olduğu anlaşılmıştır. Bardir İmamı Hasan, icra memuruna kefil olmasından dolayı icra memurunun zimmetinin kendisinden tahsiline ve 3-5 ay hapsine ve ailesini idare ettiği arazinin satılmasına karar verildiğini, bu konuda madur olduğunu ifade ederek Seraskerliğe dilekçe vermiştir. Hasan, Seraskerliğin kararının uygunsuz olduğundan dolayı adalet talebiyle Erzurum Vilayeti'ne dilekçe yazmıştır. Vilayet tarafından 12 Ağustos 1892 ve 1 Eylül 1893 tarihlerinde Seraskerliğin kararının uygun olmadığı bildirildiği ve gerekenin yapılması istenmiştir. Henüz gereken kanuni işlemlerin yapılmadığı gibi defalarca yapılan müracaatının tesirsiz kalması üzerine Hasan, Sadaret'e konu hakkında mağduriyetini bildiren bir dilekçe göndermiştir. Sadaret, 5 Kasım 1893 tarihinde Erzurum Vilayeti'ne bir yazı göndererek bu konuda yapılan işlemler hakkında bilgi istemiş ve gereken kanuni işlemlerin yerine getirilmesini yazmıştır.

19 Kasım 1893 tarihinde Erzurum Vali'sinden Sadaret'e gönderilen cevapta, Ova Kazası'nın bazı köylerinin aşar bedellerinden 18000 kuruşu aşar memurlarının zimmetine geçtiği ifade edilmiştir. Bu 18000 kuruş zimmetin 4900 kuruşu eski memur İsmail Efendi'nin zimmetine geçtiği Erzurum Merkez Bidayet mahkemesinde anlaşılmış ve karar Maliye Nezareti'nin 3 Ekim 1893 tarihli yazısı ile sabit olunmuş olduğu ifa edilmiştir. Hasan Efendi'nin dilekçesinin de icabına bakılmakta bulunduğu, neticesine göre yapılan muamele hakkında bilgi verileceği yazılmıştır.⁵⁰⁸

Lüleburgaz Kazası'nın 1890 senesi aşar mültezimi Abdullah Efendi'nin geçmişe dönük 31441 kuruş 10 para zimmeti ve Ziraat Bankası'na da 4350 kuruş 20 para borcu ve toplamda 35791 kuruş 30 para zimmeti ortaya çıkmıştır. Zimmetine karşılık bazı emlaki haczedilmiştir. Lüleburgaz'dan Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda bu emlakin devlet namına alınması için yazı gönderilmiştir. Maliye Nezareti 19 Kasım 1894 tarihinde

⁵⁰⁸ BOA. BEO. 307/22959; BOA. BEO. 269/20121.

Sadaret'e göndermiş olduğu yazı ile haczedilen emlake devlet namına el konulması için izin istemiştir.⁵⁰⁹

Küçükçekmece eski duyun-u umumiye memuru Nazmi Efendi'nin zimmetine akçe geçirmesinden dolayı Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi tarafından yapılan mahkemesinin sonucunda üç ay hapsine ve altı ay devlet hizmetinden tard edilmesiyle hesabında ortaya çıkan 1584 kuruş 84 liranın kendisinden tahsiline karar verilmiştir. Kararın gereğinin yapılması için Dâhiliye Nezareti'ne havalesi ve Şura-yı Devlet Riyaseti'ne malumat verilesi, Şura-yı Devlet Riyaseti Vekâleti'nden Sadaret'e tezkere ile yazılmıştır. 25 Ekim 1894 tarihinde Sadaret Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile Nazmi Efendi hakkındaki hükmün kesinlik kazandığını ve bu doğrultuda Şura-yı Devlet Riyaseti Vekâleti'ne malumat verildiğini ve Dâhiliye Nezareti'ne de bu yazı ile malumat verilmiş olup karar doğrultusunda gereken kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁵¹⁰

3.2.2.10. Maarif Nezareti Memurlarının Zimmet Suçları

1894 yılında İzmir Maarif Müdürü Emrullah Efendi Avrupa'ya firar etmiştir. İzmir Maarif Muhasebe Memuru ve Aydın Vilayeti tarafından Şura-yı Devlet'e Emrullah Efendi'nin Maarif müdürlüğünün bankada olan parasının 900 lirasını zimmetine geçirerek firar ettiği hakkında ihbar yapılmıştır. Şura-yı Devlet Maliye Nezaretinden konu hakkında tahkikat yapılmasını ve hesapların kontrol edilmesini istemiştir. Ortaya çıkan netice ise şaşırtıcı bir hal alarak sadece Emrullah Efendi değil vilayette zimmet olayından sorumlu başka memurları da ortaya çıkarmıştır.

Maliye Nazır Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu yazıda, Emrullah Efendi'nin görev yaptığı süreler için maarif muhasebe hesapları kontrol edilmek üzere Maarif Nezareti muhasiplerinden Osman Niyazi Bey ve kalem memurlarından Sıdkı Efendi İzmir'e gönderilmiştir. Bu kişiler gerekli hesapları ve tahkikatları yaparak nezarete geri gelmişlerdir. Gerekli kanuni işlemlere başlanmak üzere Vilayet İdare Meclisi Savcılığına verdikleri tahkikat evrakının bir sureti Osman Niyazi Bey ve Sıdkı Efendi tarafından Maarif Nezareti'ne verilmiştir.

⁵⁰⁹ BOA. ŞD. 358/14.

⁵¹⁰ BOA. BEO. 503/37669.

Tahkikat neticesinde, Emrullah ve Şükrü Efendi'lerin 1550 lira zimmetleri ortaya çıkmıştır. Bu paranın bin lirası doğrudan doğruya maarif sandığına, beş yüz lirası Bank-1 Osmani İzmir şubesine ve elli lirası da Ziraat Bankası İzmir şubesine ait olduğu anlaşılmıştır. Mevzuata göre Bank-1 Osmani şubesine yatırılmış olan maarif parasından bir şey alınacağı zaman, düzenlenecek çekleri maarif müdürü ve muhasebe memurunun mühürlemeleri, Ziraat Bankası'ndan alınacak para karşılığında kesilecek resmi makbuz ilmühaberinin de maarif müdürü ve muhasebe memuru ile sandık emininin mühürlemeleri gereklidir. Mevzuat böyle olduğu halde Bank-1 Osmani'nin İzmir şubesi yalnız maarif muhasebe memuru Şükrü Efendi'nin mührünü içeren bir senetle beş yüz lira vermiştir. Ziraat Bankası şubesinde de muhasebe memuru ile sandık emininin mühürleriyle ve sıradan bir ilmühaberle elli lira verilmiştir. Maarif Nezareti Şura-yı Devlet'e 1 Mart 1894 tarihinde yazdığı yazıda Nezaret tarafından böyle bir usul kabul olunmayarak, Bank-1 Osmani ve Ziraat Bankası şubeleri tarafından paranın doğrudan doğruya gerekli kişilerden hızlı bir şekilde tahsil edilmesi gerekli olduğunu ve bu şekilde gereğinin yapılmasını bildirmiştir.⁵¹¹

Maarif-i Umumiye Müdürlüklerine aylık olarak bölge idarelerinin her ay yapmış oldukları sayımlar gönderilmektedir. Bu sayımlar devletin mal ve emlakının ziyan olmaması için yapılmakta olduğu kadar memurların denetimi için de önemli rol oynamaktadır.

Van Maarif Sandığının 12 Şubat 1894 tarihinde bir önceki ay için yapılan sayımında 1297 kuruluş eksik ortaya çıktığı ve eksik kısmın önceki Maarif sandık emini Rupen Efendi'nin zimmeti olduğu anlaşılmıştır. Van Maarif Müdürü 21 Şubat 1894 tarihinde durumu Maarif Nezareti'ne bildirmiştir. Maarif Nezareti Van Vilayeti Maarif Müdüriyeti'ne 5 Mayıs 1894 tarihinde yazmış olduğu yazıda, eksik kısmı Rupen Efendi'nin 3 aylık maşından parça parça ödeyeceğini söylediğini, meblağın Rupen Efendi'den yazıldığı miktarda alınması fakat parça parça alınması uygun olmayacağından yüzde 9 hespla geçmiş olan günler kendisinden ve kefilinden talep ve tahsil edilmesi gerektiğini yazmıştır. Bunun yanında bu açığın şimdiye kadar ortaya çıkarılmayarak söylenmemiş olmasının sebebinin bildirilmesinin istenmesiyle beraber bundan sonra böyle bir

⁵¹¹ BOA. ŞD. 213/10.

yolsuzluğa meydan verilecek olursa buna sebep veren memurların şiddetle cezalandırılacağı bildirilmiştir.⁵¹²

Bursa İdadisi hademesinden Bekir Sıddık Efendi'nin daha evvel Edirne İdadisi depo memurluğunda iken zimmetine 512 kuruş geçirdiği ve henüz ödemediğine dair Edirne Vilayeti Maarif Vekâleti'nden, Maarif Nezareti'ne yazı gönderilmiştir. Maarif Nezareti bu yazıyı 16 Ağustos 1894 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne göndererek, yazının muhasebeye havale edilmesi ve muhasebe tarafından paranın hemen tahsil edilerek gönderilmesi gerektiği ifade edilerek gereğinin yapılmasını istemiştir.⁵¹³

3.2.2.11. Hariciye Nezareti Zimmet Suçları

Kalas Şehbenderhanesi eski memurlarından Kigork Efendi'nin Şehbenderhane hasılatından 22000 kuruş zimmetine geçirerek kaçmasından dolayı, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi tarafından mahkemesi neticesinde iki sene hapsine, iki sene memuriyetten tardına ve ortaya çıkan zimmetinin kendisinden tahsiline dair bidayeten hüküm verilmiştir. Verilen karar 20 Şubat 1894 tarihli tezkere ile Sadaret'e gönderilmiştir. Sadaret bu hükmün yerine getirilmesini Hariciye Nezareti'ne yazmıştır.⁵¹⁴

Poti Eski Şehbender vekili Resul Efendi memuriyeti zamanında hasılatın zimmetine 4173 kuruş geçirmiş olduğu görülmüştür. Hariciye Nezareti muhasebesi tarafından tespit edilen zimmetine geçirmiş olduğu bu paranın Resul Efendi'den alınması Hariciye Nazarı tarafından 26 Ekim 1895 tarihinde yazılmıştır.⁵¹⁵

Devletin itibarını zedelenmemesi için doğrudan Padişah'ın müdahil olduğu davalar da bulunmaktadır.

Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne 26 Nisan 1893 tarihinde gönderilen bir yazıda, daha önce Atina Konsolosluğu'nda (Şehbenderliği'nde) bulunmuş olan ve yazının gönderildiği tarih itibarıyla Roma'da bir gazete yayınlamaya başlayan Dakis Efendi, Şehbenderlik görevindeyken zimmetine geçirmiş olduğu ifade edilen ve kendisinden talep edilen meblağı ödemeyi kabul etmemiştir. Dakis Efendi, hesabının tekrar yapılmasını ve eğer

⁵¹² BOA. MF. MKT. 205/32.

⁵¹³ BOA. MF. MKT. 219/12.

⁵¹⁴ BOA. BEO. 365/27373.

⁵¹⁵ BOA. ŞD. 2661/2052.

zimmeti ortaya çıkarsa bu paranın kendisinin Avrupa'da bir memuriyete tayin edilerek maaşından kesilmesini Padişah'a (Atabe-i Aliye) bir dilekçe ile bildirmiştir. Padişah 29 Mart 1893 tarihinde Sadarettin, herhangi bir münasebetsizliğe meydan verilmemesi için gönderilmiş olan dilekçedeki istek doğrultusunda hareket edilerek Dakis Efendi'nin Avrupa'da bir memuriyete tayin edilmesini ve gazetenin de kapatılmasını istemiştir. Sadaret, Hariciye Nezareti'ne Padişah'ın bu dileğini ileterek gerekenin yapılmasını istemiştir.⁵¹⁶

3.2.2.12. Muhtarların İşlediği Zimmet Suçları

Çatalca Sancağı'na bağlı Yenice Hristiyan Köyü eski muhtarı Vangel, yol bedelinden zimmetine akçe geçirdiğinden dolayı aleyhine dava açılmıştır. Mahkeme sonucunda hakkında Çatalca Sancağı İdare Meclisi tarafından, Vangel'in 1892-93-94 yılları yol bedellerinden zimmetine para geçirdiği kendi itirafıyla anlaşılmıştır. Bu yüzden Ceza kanunun doksanıncı maddesi gereğince tutuklandığı tarihten itibaren 3 ay hapsine ve 3 sene de yol bedelinden tahsil ederek ait olduğu daireye teslim ettiği anlaşılan 6753 kuruşun yüzde iki ederi 135 kuruşun zimmetinden düşülerek kalan 1305 kuruş kendisinden tahsil edilecektir. Eğer veremeye gücü yetmezse onu intihab edenlerden tahsiline ve 60 kuruş mahkeme masraflarının da Vangel'den alınmasına istinaf yolu açık olmak üzere karar verilmiştir.

Çatalca sancağı meclis idaresinden bidayeten verilen hüküm Vangel tarafından istinaf edilmiştir. Hükme dair ilam, istinaf dilekçesi ve dava evrakları Çatalca'dan Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Bu konuda istinaf savcılığında düzenlenen mütalaaname de mahkemeye verilmiştir. Mahkemeye Vangel, Nafia Nezareti'nden müdde-i şahsi olarak Ohannes Efendi ve istinaf Savcı Yardımcısı Faik Efendi gelmiştir. İstinaf dilekçesinin kanuni müddeti içerisinde yapıp yapılmadığı kontrol edildikten sonra mahkemeye başlanılmıştır ve gerekli evraklar okunmuştur.

İstinaf dilekçesinde Vangel Efendi tarafından, Çatalca Meclis İdaresi'nden hakkında 1892-93-94 yılları yol bedellerinden zimmetine para geçirdiğinden dolayı 3 ay hapsine ve zimmetinin kendisinden ve kendisini intihab edenlerden tahsiline karara verilmişse de

⁵¹⁶ BOA. BEO. 189/14114; BOA. BEO. 177/13263.

kendisi 1892 ve 1893 yıllarında Yenice Hristiyan Köyü'nde muhtarlık yapıp aleyhinde yapılan tahkikat-ı iptidaiye zamanına kadar hayli zaman geçtiğini, amele-i mükellefenin isim defterlerini içeren defterin kaybolduğu hakkındaki ifadesinin idare meclisi tarafından dikkate alınmadığını ve bu paranın emval-i emiriyeden olmadığından dolayı mercii mahkemesinin idare meclisi olmadığı halde muhakemesinin idare meclisinde görülmesinin kanuna uygun olmadığından dolayı idare meclisinin kararının feshiyle mahkemeden beraatını istemiştir.

İstinaf Savcı Yardımcısı Faik Bey, her ne kadar istinaf istidanamesindeki iddialar doğru ise de mevcut evrak arasında bulunan tahkikat-ı iptidaiye varakasına göre ortaya çıkan açığın bir kısmının 1895 senesine ait olup tahkikat-ı iptidaiye fezlekesinin tarihi 1896 senesi olduğu için hukuk-u umumi için mürur-u zaman olmadığı ve zimmetindeki paranın da emval-i emiriyeden olmadığına dair şahit bulunmadığından dolayı itiraz dilekçesinin reddini talep etmiştir.

Mahkeme Vangel'e savcının ifade ettiği mütalaa hakkında ne diyeceğini sormuştur. Vangel, madem mahkemesinin mercii idare meclisi olduğu ifade ediliyor, o halde bu iddiasından vazgeçtiğini ve hakkında verilen kararın feshedilmesi hususunda istidanamesi haricinde bir diyeceği olmadığını beyan etmiş ve ortaya çıkan zimmetini ödemeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Ancak hukuk-u umumiyeden beraatına karar verilmesini istemiştir. Ohannes Efendi de Vangel'in yol bedellerini zimmetine geçirmesinden dolayı bidayet mahkemesinin vermiş olduğu ibtidai ilamın tasdik edilmesini talep etmiştir.

Mahkeme tüm tarafları ve iddiaları dinledikten sonra kararını vermiştir. Vangel'in yol bedellerinden 1300 kuruş zimmetine geçirdiği itirafıyla anlaşılmıştır. Ve mürur-u zaman hakkında ifade ettiği itiraz geçersiz olup zimmeti olan paranın mahkeme masraflarıyla beraber Vangel'den tahsil edilmesine karar verilmiştir.⁵¹⁷

Çatalca Sancağı'na bağlı Yenicedağ eski muhtarı Abdülhalim Ağa hakkında zimmetine emval-i emiriyeden akçe geçirdiğinden dolayı aleyhinde dava açılmıştır. Çatalca Sancağı İdare Meclisi'nde bidayeten görülen mahkeme neticesinde, emval-i emiriyeden tahsil

⁵¹⁷ BOA. ŞD. 1922/6.

ettiği meblağda yapılan hesaplamalar neticesinde 757 kuruş 15 para zimmeti olduğu ortaya çıkmıştır. Abdülhalim Ağa, bu paranın 43,5 kuruşunu mektep parası olarak verdiğini ve geri kalan 214 kuruşun da ahalinin zimmeti olduğunu söylemiştir. Fakat bu ifadesi hakikat olamayıp parayı zimmetine geçirdiği hesapları kontrol eden hususi memur tarafından düzenlenen hesap varakasinda ayrıntıları ile belirtilmiştir. Bu yüzden Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesi hükmüne uygun olarak 3 ay hapsiyle zimmetine geçirdiği 757 kuruş 15 paranın tahsiline ve mahkeme masrafları olan 80 kuruşun da kendisinden alınmasına istinaf yolu açık olmak üzere karar verilmiştir.

Bidayeten verilen hüküm Abdülhalim Ağa tarafından istinaf edilmiştir. Hükme dair ilam ile istinaf dilekçesi ve dava evrakları Çatalca'dan Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Ayrıca istinaf savcılığında düzenlenen değerlendirme de diğer evraklar ile beraber mahkemeye sunulmuştur. 7 Mayıs 1898 tarihinde toplanan mahkemede Abdülhalim Ağa, Maliye Nezareti'nden müdde-i şahsi vekili Nafiz Efendi ve İstinaf Savcı Yardımcısı Faik Efendi hazır olduğu halde ilk önce istinaf istidanamesinin şartlarının uygunluğu kontrol edildikten sonra mahkemeye başlanmıştır.

İlk olarak bidayet mahkemesinin ilamı okunmuş daha sonra da istinaf Savcısının mütalaası okunmuştur. İstinaf savcılığına göre, Abdülhalim Ağa'nın 1892 senesinde muhtar olduğu ve o tarihten, hakkında tahkikat yapıldığı tarihe kadar hayli zaman geçmiş olduğundan dolayı, bidayeten görülen mahkemesinde ifadesi dikkate alınmayarak mahkûm edilmesi kanunen yanlış olduğu ve mahkeme sonucunda ifade edeceği müdafaası dinlendikten sonra bidayeten verilen ilamın feshine ya da tasdikine yönelik karar alınmasını istemiştir. Abdülhalim Ağa, zimmetinde kaldığı iddia olunan 757 kuruş 15 paradan 543 kuruşunu mektep ianesi olarak verdiğini ve buna dair evrak arasında iki kıta ilmühaber bulunduğunu, küsuru da bakaya olarak ahalinin zimmetinde olduğunu ve davanın üzerinden hayli zaman geçmiş olduğundan davanın düşmüş olduğunu ifade etmiştir.

Müdde-i şahsi vekili Nafiz Efendi de özel bir memur marifetiyle muhasebesi yapılarak meblağın Abdülhalim Ağa'nın zimmeti olduğunun ortaya çıktığını ve ilam-ı ibtidaiyenin feshine gerekli bir sebep bulunmamış olduğundan dolayı mahkemeden hüküm ilamının tasdik edilmesini istemiştir. Savcı muavini Faik Bey, Abdülhalim Ağa'nın 1892 senesinde muhtarlık yapıp tahkikat-ı iptidaiyeye ise 1313 tarihinde girişildiği

anlaşıldığından dolayı davanın hukuk-u umumiye kısmında mürur-u zaman vaki olduğunu (süre aşımı olduğunu) ifade etmiştir. İlam-ı ibtidaiyenin bu yönünün feshine ve paranın kendi zimmeti olduğu mevcut bulunan muhasebe evrakından anlaşıldığından dolayı hukuk-u şahsiyeden mahkûmiyetine karar verilmesinin talep etmiştir.

Tüm taraflar dinlenildikten sonra mahkeme ilk olarak, Abdülhalim Ağa aleyhine açılan davanın hukuk-u umumiye kısmında Savcının değerlendirmesini göz önüne alarak mürur-u zaman iddiasını incelemiştir. Yapılan incelemeler neticesinde mürur-u zaman meydana geldiği anlaşılmasıyla ilam-ı ibtidaiyenin bu kısmının feshiyle hukuk-u umumiye davasının görülmesine gerek kalmadığına karar vermiştir. İkinci olarak, zimmetine geçirdiği akçenin bir kısmını mektep aidatı olarak verdiğini ve diğer kısmının ahalinin zimmetinde olduğunu söylüyor ise de mektep ianesi namıyla teslim ettiği akçenin tekâlif-i emriye haricinde ahali üzerine başka bir vergi düzenleyerek tahsil ettiği, bu akçenin Abdülhalim Ağa'nın ahalinin tekâlif-i emriyesinden zimmetine geçirdiği akçeye karşılık olmadığı ve ahali zimmetinde bakaya olarak akçe bulunmadığı evraklar üzerinde yapılan tetkikten anlaşılmıştır. İbtidai hükmün feshedilmesine bir gerekçe olmadığından dolayı bidayeten verilen hükmü ibtidaiyenin tasdikine oy çokluğu ile karar verilmiştir. Farklı reyde bulunan mahkeme azasından Yusuf Hacı Efendi, hukuk-u umumiye ve şahsiyenin her ikisi de mürur-u zamana tabi olduğundan hukuk-u şahsiye davasının da dinlenilmesinin caiz olmadığı reyinde bulunmuştur. Karar 7 Mayıs 1898 mahkemede tarafların yüzüne okunmuştur.⁵¹⁸

3.2.2.13. Diğer Mali Konularda İşlenen Zimmet Suçları (Banka, Gümrük Vakıf vb.)

Kosova Vilayeti, Üsküb Sancağında Kosova Vilayeti eski Evkaf muhasebecisi ve vefat etmiş olan Ali Rıza Efendi'nin karısı Hamide Hanım tarafından Üsküb İdare Meclisi'ne bir arzuhal verilmiştir. Arzuhalde, 1892 senesi Mayıs ayında vefat eden kocası Ali Rıza Efendi'nin hiçbir zimmet ilişkisi olmadığı halde vefatından birkaç gün sonra Evkaf Baş Kâtibi Süleyman Efendi ile beraber Kosova Vilayeti'nden gönderilen memurlar tarafından, Ali Rıza Efendi'nin el yazısı ile tutmuş olduğu ve hanesinde bulunan yevmiye defteri ile diğer resmi evrakları alınmış olduğu ifade edilmiştir. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra berat harcı olarak 306 mecdiye zimmet çıkarılmıştır. Hâlbuki bu akçenin

⁵¹⁸ BOA. ŞD. 1924/3.

Baş Kâtip Süleyman Efendi'nin zimmeti olduğu hesapların kontrol edilmesi için teşkil edilen komisyonun raporlarında yazılı olduğundan bahseden Hamide Hanım gerekli adli tahkikatın yapılmasını istemiştir.

Yapılan başvuru üzerine bir teftiş heyeti oluşturulmuş, Vilayet İdare Meclisi'nde bulunan evrak ile hesapları kontrol eden komisyonda, Evkaf Dairesinde ve Sandık Emaneti'nin ellerinde bulunan yevmiye defterleri toplanarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Başkâtip Süleyman Efendi'nin, Muhasebeci Ali Rıza Efendi'nin evinden çıkamayacak derecede hasta olduğu bir sırada tabii vekil olarak işleri idare ederken yevmiye defterlerinin yazılarında tahrifat yaptığı, daha evvel yolsuz olarak sandıktan para aldığı bunu da Ali Rıza Efendi'nin zimmeti gösterdiği ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemeler hakkında 27 Şubat 1896 tarihinde Sadaret'e tezkire gönderilmiştir.

Sadaret tezkereyi incelenmiş ve sandıktan yolsuz olarak alındığı ortaya çıkan 6387 kuruş paranın Başkâtip Süleyman Efendi ve kefilinden alınması, defterlerin içeriklerinde tahrifat yaparak zimmetine geçiren birinin kitabet hizmetinde istihdamının uygun bulunmadığı belirtilmiştir. Süleyman Efendi'nin usulünce mahkeme işlemlerinin başlatılmasına karar verilmiştir. Ali Rıza Efendi'nin yerine tayin edilen Evkaf muhasebecisi İbrahim Edhem Efendi'nin Dersaadet'te bulunduğu, görev yerine gitmek niyetinde olmadığı ve zaten emekliliği gelmiş olduğundan yerine güvenilir birisinin vekil tayin edilerek muhasebe vekilinin işten el çektirilmesine karar verilmiştir. Sadaret bu kararını 15 Mart 1896 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne yazmıştır.⁵¹⁹

Devlet namına yapılan bina, yol, cami ve köprü gibi inşaat işlerinden de zimmetine para geçirdiği iddia edilen memurlara sıklıkla rastlanmaktadır.

Örneğin, Sadarete Yenicevardar Kazası kaymakamı Süleyman mühür ve imzasıyla gelen şikâyete göre, Yenicevardar kazasında bulunan Katib Mehmet Bey Camiinin 108 liraya tamir edileceği keşif ile belirlenmiştir. Yenicevardar evkaf memuruna verilen 80 lira ile tamire başlanılmışsa da memurun sadece 5000 kuruşu harcayarak 30 lirasını zimmetine geçirmiş olduğu ve tamiratın tamamlanması için 40 lira daha talep etmiş olduğu anlaşılmıştır ve kaymakamlık Sadaret'te gereğinin yapılması arz etmektedir. Sadaret bu

⁵¹⁹ BOA. A.} MKT. MHM. 691/33.

şikâyeti 5 Eylül 1894 tarihinde Evkaf Nezareti'ne göndererek tahkikat yapılmasını ve suçu sabit görüldüğü takdirde evkaf memuru hakkında gerekli kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁵²⁰

Müskirat ve Zahire Gümrüğü Veznedarı İzzet Efendi'nin ortaya çıkan zimmetinden dolayı aleyhinde dava açılmıştır. Konu hakkında Rüşumat Emaneti tarafından yapılan tahkikat-ı evveliyeye ile ilgili evrak sadarete takdim edilmiştir. Sadaret evrakları Şura-yı Devlet'e havale etmiş ve bidayet savcılığında mahkeme yapılması için Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'ne mütalaasını göndermiştir. Mahkemede, İzzet Efendi ve müdde-i şahsi vekili Nizameddin Bey gelmiştir. İzzet Efendi'nin kefilleri zahire tüccarından Naumidi ile Dimitriyadi isimli kimseler bu konuda tebliğ edilen celpnameyi imzaladıkları halde gelmemişlerdir. Savcı Hacı Aziz Bey hazır olduğu halde İzzet Efendi'nin yüz yüze ve kefillerinin gıyaben dava evrakları okunarak mahkemelerine başlanmıştır.

Savcı, Zahire Gümrüğünden 21 Haziran 1897 yılı yevmiyesinin geliri ve iki kısım olan toplam 9962 kuruşun, hesapların tayin edilen özel bir memur tarafından incelenmesi neticesinde veznedar İzzet Efendi'nin zimmetine geçirmiş olduğunun anlaşıldığını ifade ederek, meblağın faiziyle ve mahkeme masraflarıyla birlikte İzzet Efendi ile kefilleri Naumidi ve Dimitriyadi'den tahsili konusunda karar verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Müdde-i şahsi vekili Nizameddin Bey, 17824 kuruşun İzzet Efendi ile kefillerinden faiziyle ve mahkeme masraflarıyla tahsili konusunda hüküm verilmesini ifade etmiştir. Veznedar İzzet Efendi'ye suçlamalar hakkında bir savunması olup olmadığı sorulmuştur. İzzet Efendi meblağı tamamen zimmetine geçirdiğini ifade ve itiraf etmiştir. Savcı, bu itiraftan sonra suçlunun, Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesi gereğince cezalandırılmasını talep etmiştir.

Mahkeme tarafları dinledikten sonra kararı açıklamıştır. Veznedar İzzet Efendi'nin gümrüğe ait yevmiye hasılatından 9962 kuruş, eşya-yı ayniye satış parasından 7185, diğer gümrük tahsilatlarından da olmak üzere toplamda 17824 kuruş zimmetine geçirdiği kendi itirafıyla ve yapılan tahkikat ve muhakeme ile ortaya çıkmıştır. Ceza kanunu'nun 90. maddesinde "her ne suretle olur ise olsun zimmetine mal-ı miri geçiren veyahut başkasına

⁵²⁰ BOA. BEO. 469/35149.

geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurları memuriyetinden tard ile üç aydan iki seneye kadar haps ya da altı aydan üç seneye kadar nefyedilir” denilmekte, bu maddeye göre ve savcının talebi doğrultusunda İzzet Efendi’nin üç ay hapsine, altı ay devlet hizmetinden uzaklaştırılmasına ve paranın faiziyle ve mahkeme masraflarıyla kendisinden ve kefillerinden alınmasına karar verilmiştir. Karar 16 Temmuz 1898 tarihinde İzzet Efendi’nin yüzüne ve kefilleri hakkında gıyaben olmak üzere okunmuştur.⁵²¹

Kırcaali Ziraat Bankası eski şube memuru Tevfik Efendi’nin Ziraat Bankası’na ait paradan 14000 kûsur kuruş zimmetine geçirdiği ve 25000 kûsur kuruşu da üssünden izin almadan başkalarına vererek başkasının zimmetine geçmesine sebep olduğu anlaşılmıştır. Zimmetine akçe geçirdiği iddia edilen eski şube memuru Tevfik Efendi hakkında Edirne Vilayeti İdare Meclisi tarafından yapılan mahkemede Ceza Kanunu’nun doksanıncı maddesi ile cezalandırılması gerekli bulunmuştur. Tevfik Efendi’nin dört ay hapsine ve iki kalemden oluşan 40600 kuruş 9 paranın kendisinden ya da kefilî Derviş Bey’den tahsil edilerek Ziraat Bankası’na teslimine karar verilmiştir. Verilen hüküm Tevfik Efendi tarafından istinaf edilmiştir.

Bunun üzerine, verilen istinaf dilekçesi ile layihalar ve mahkemenin hüküm ilamı Edirne’den Şura-yı Devlet’e gönderilmiştir. Bu evraklara ek olarak istinaf Savcılığı tarafından düzenlenen mütalaa diğer evraklarla beraber mahkemeye verilmiştir. Mahkeme için 4 Ekim 1897 tarihi kararlaştırılmıştır. Mahkeme heyeti, Nafia Nezareti’nden müdde-i şahsi vekili sıfatıyla Ohannes Efendi, Tevfik Efendi ve kefilî Derviş Efendi’nin avukatı Kemal Efendi, istinaf Savcı muavini Faik Bey hazır olduğu şekilde mahkemeye başlanılmıştır. İstinaf dilekçelerinin kanuni müddeti içerisinde verilmiş olup olmadığı kontrol edilerek kanuni sürelerle uyulduğu görülmüştür. Daha sonra istinafen, yüz yüze ve alenen mahkemeye başlanılmıştır. Mahkemede ilk olarak bidayet mahkemesi tarafından verilen hüküm ve dava ile ilgili evraklar okunmuştur.

Tevfik Efendi ile kefilî Derviş Efendi’nin istinaf layihasında ifade etmiş oldukları itiraz, haklarında görülen davanın kabahat (cünha) derecesinde olduğundan dolayı mahkemelerinin görülmesi bağlı oldukları Kaza İdare Meclisi’ne ait bir vazife iken

⁵²¹ BOA. ŞD. 589/18.

Edirne Ziraat Bankası Şubesi memurunun talebiyle mahkemelerinin Vilayet İdare Meclisi'nde görülmüş olmasının usulsüz olduğu hakkındadır.

İstinaf Savcılığının değerlendirmesi, iddia olunan suç kabahat (cünha) derecesinde olduğundan dolayı mahkemesinin görülmesi Kaza İdare Meclisi'ne ait bir vazife olduğu halde uygunsuz bir merci olarak bidayeten Vilayet İdare Meclisi'nde muhakemesinin görülmesi usule uygun olmadığıdır. Usulün doğrusu, Tevfik Efendi'nin bidayeten muhakemesi Kaza ve istinafi Vilayet İdare Meclisi'nde bakılmasıdır. İstinaf merciinde bidayeten muhakemesinin yapılmış olması usule uygun bulunmamasıyla bidayeten Kaza İdare Meclisi'nde muhakemesi yeniden görülmek üzere verilen kararın feshine ve evrakın mahalline iadesi gerektiği şeklindedir.

Mahkeme tarafından, Tevfik Efendi'ye bir diyeceği olup olmadığı sorulmuş, istinaf layihesindeki itirazını tekrar etmiştir. Derviş Efendi'nin avukatı Kemal Efendi müvekkilinin ikametgâhı Edirne olduğundan dolayı muhakemenin orada görülmesinin kanuna uygun olmadığından istinafen tetkikat yapılmasını istemiştir. Nafia Nezareti müdde-i şahsi vekili Ohannes Efendi de hukuku şahsiye noktasından Kemal Efendi'nin iddiasına katılmıştır. Savcı muavini İdare Meclisi, ceza mahkemesi sınıfına haiz olduğundan ikametgâh itibarıyla memurin mahkemesinin Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye'ye göre görülmesi uygun olamayacağını ifade etmiştir. Tarafların başka bir diyecekleri olmadığı anlaşılmış ve mahkeme heyeti kararı açıklamıştır.

Karara göre, savcının mütalaanamesinde de gösterildiği gibi Tevfik Efendi'nin bidayeten mahkemesinin Kaza İdare Meclisi'nde görülmesi gerekirken, mahkemenin istinaf mercii olan Vilayet İdare Meclisi'nde görülmesi usule muhalif ve yetki haricinde bulunmuş olduğundan, usul ve nizama uygun şekilde tekrar mahkemenin yapılmak üzere bidayet mahkemesinin kararının feshine, evrakın iadesine, karar ve zabıt harcı olan 110 kuruşun Nafia Nezareti'nden alınmasına oybirliği ile karar verilmiştir. Karar 4 Ekim 1897 tarihinde taraflara okunmuştur.⁵²²

Biga Sancağı dâhilinde Ezine Bidayet Mahkemesi Başkâtibi Necati Efendi'nin kendileri için alınan mübaşir ücretini zimmetine geçirdiğinden bahisle, mübaşirler Necati Efendi'yi

⁵²² BOA. ŞD. 1922/19.

Ezine Bidayet Mahkemesi'ne şikâyet etmişlerdir. Ezine Bidayet Mahkemesi tarafından yapılan mahkemesinde Necati Efendi'nin Ceza Kanununun iki yüz on altıncı maddesine göre cezalandırılması gerektiği halde mahkeme tarafından kendisine sahip çıkılarak yalnızca bir aylık maaşının yarısını para cezası olarak vermesine hükmolunmuştur. Bundan dolayı mahkeme icra mübaşiri Molla Mehmed ve Hüseyin Sadaret'e kendilerinin mağdur olduğunu beyan eden bir dilekçe göndermişlerdir. Sadaret'ten Adliye Nezareti'ne 10 Temmuz 1893 tarihinde gönderilen yazı ile durumun takip edilerek gerekli kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁵²³

3.2.3. Sirkat

3.2.3.1. Sirkat ile İlgili Hukuki Düzenlemeler

Devlet malı, Osmanlı Devleti'nde daima kutsal sayılmış ve devlet malının harcanması hususunda suç işleyenlere karşı Tanzimat'ın ilanından önce de şer'-i şerif uyarınca şiddetli tedbirler uygulanmıştır. Fakat her ne kadar sirkat suçuna karşı şiddetli cezalar öngörülmüş olsa da 19.yy. boyunca devletin içte ve dışta karşılaşmış olduğu ekonomik problemler ve iyi yönetilemeyen mali sistem neticesinde halkın ağır vergiler altında ezilmesine sebebiyet verdiği gibi memurların da maaşlarının sistemli bir şekilde verilememesine neden olmuştur. Sebepleri geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek olan ekonomik problemler neticesinde nafakasını temin edemeyen halk, gerek vergilerini ödemek için gerek nafakasını temin etmek için sirkate yönelmiştir. Memurlar ise bu suçun bir başkasının malını çalarak değil, genellikle tasarrufu altında bulunan devlet malını çalarak gerçekleştirmeye yönelmiştir.

Sirkat konusuna ceza kanunnamelerinde geniş yer verilmiştir. Memurlara yönelik olarak uygulanacak maddeleri derleyerek memurların sirkat suçuna karışmalarını engellemek için Osmanlı yargı sisteminde ne gibi cezalar ön görülmüş olduğunu ve incelediğimiz dönemde bu suçların memurlar tarafından işleniş şekillerini ele alacağız.

Osmanlı Ceza Kanunları'da sirkat, ihtilas, zimmet ve irtikâb beraber zikredilmektedir. Konuyu netleştirmek adına sirkat kavramının muhteviyatını doldurmak gerekmektedir. İrtikâb, memurun memuriyet vazifesini kullanarak kendisine nakdi ya da ayni olarak

⁵²³ BOA. BEO. 235/17585.

haksız kazanç elde etmesidir. İki kısımdır, birisi rüşvettir diğeri de devlet malını sirkat etmektir. Sirkat suçu, rüşvet suçundan daha şiddetli cezalandırmayı gerektiren bir suçtur.⁵²⁴ Rüşvet suçunda memur vazifesinin kendisine vermiş olduğu tasarruf hakkını bir gelir kaynağına dönüştürürken, sirkat suçunda memurun devletin toplanmış gelirlerini çalması söz konusudur. Zimmet ise, memurun devlet gelirlerinin toplanması sırasında ya da bir kamu masrafı üzerinde yapılan harcama esnasında kalem yolsuzluğu ile idareyi kandırarak kendisine nakdi ya da aynı menfaat etemin etmesidir. Öncelikle sirkat suçuna 1840 Ceza Kanunu'nda açık ibarelerle yer verilmiştir. Bu kanunun altıncı faslının birinci maddesi, “devletin mali işlerinde bulunan memurlar yani, tahsilat imalat ve masarifat konusunda memur olanlar ve taşrlardaki tahsildarlar, gümrük ve imar memurları ile onların istihdam edeceği adamlar devletin maaşla tayin edilmiş memurları olduklarından kesinlikle sirkat suçundan kaçınmalıdırlar” şeklindedir. Böylece devlet memurlarının artık maaşlı birer memur olduklarından dolayı sirkat gibi kötü bir fiili işlemelerinin gerekçesinin ortadan kaldırıldığı ifade edilmiştir. Yine kanunun üçüncü maddesinde, şayet memurlar sirkat suçuna cesaret ederlerse hangi rütbede bulunurlarsa bulunsunlar alenen muhakeme edilecekleri ve mahkeme neticesinde suçları ispat edilirse sirkat ettikleri şey kendilerinden alındıktan sonra artık bir daha devlet hizmetinde istihdam edilmemek üzere rütbeleri düşürülerek üç sene müddetle kürek cezasına çarptırılacakları şeklindedir.⁵²⁵ Bu düzenlemeyle sirkat suçuna kanunen sınırları belli bir ceza getirilmiştir.

Kanunun 7. faslının 1. maddesi biraz daha detaylı olarak özellikle hangi memurların bu suçu işleyeceğini öngörmüş ve bu memurların da nasıl cezalandırılacakları belirtilmiştir. Maddeye göre, tahsilat, imalat ve masarifat memurları aydan aya kontrol edilen hesaplarından başka senede bir kere de hesaba memur olunacak kalemler tarafından teker teker hesapları incelendikten sonra defterleri Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye arzedecektedi. Her alış verişlerinden meclise karşı sorumlu olacaklardır ve bu memurlar ellerindeki devlet mallarından bir şey çaldırıyorsa çalınan mal çalan kişiden tazmin edildikten sonra

⁵²⁴ Ahmet Akgündüz, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’-i İrtikab Kanunnamesi”, **Bellekten**, C.51, Sayı:199, 1987, s.179.

⁵²⁵ Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı**, s.815.

sirkat cezasıyla cezalandırılacaktı. Sirkate sebep olan memurun da olayda suiistimali ya da göz yummuş olduğu tespit edilirse görevinden azledilecekti.⁵²⁶

1851 yılında yürürlüğe giren Kanun-u Cedid’de sirkat bahsi, kanunun üçüncü fasıl ikinci ve üçüncü maddelerinde yer almaktadır ve yine bir önceki ceza kanunundaki cezalar ön görülmektedir.⁵²⁷

1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesi’nde sirkat suçunun cezası son şeklini almış ve bu suçun cezası hakkında tekrar bir düzenleme ya da zeyl yapılmamıştır. Kanunun sekseninci maddesinde devlet varlıklarının ihalesi hizmetinde bulunan her kim olursa olsun ihalede bir yolsuzluğu görülür ise bu ceza kanunun seksen ikinci maddesinde ifade edilen sirkat cezasıyla cezalandırılacaktı. Seksen ikinci madde sirkat cezasının en genel halidir ve mahkemeler bu cezayı hafifletici sebepler göz önünde bulundurulduğunda hafifletebilir, eğer hafifletici sebep yoksa en yüksek miktardan ceza verebilmektedir. Kanunnamenin seksen ikinci maddesine göre, her kim emval ve eşya-yı miriyeyi aynen ve nakden sirkat ederse sirkat ettiği şey kendisinden iki kat olarak alındıktan sonra rütbe memuriyetten mahrumiyet cezası ile beraber beş seneden az olmamak üzere kalebentlik cezasına çarptırılacaktı.⁵²⁸ Yine bu ceza kanunnamesinin yüz yirmi beşinci maddesinde sahte mühürle devlet malını sirkat edenlerin de seksen ikinci madde ile cezalandırılacağı öngörülmüştü. Değerli evraklarla ilgili olarak yüz yirmi altıncı maddede mühim evraklar, senet, defter, zabıtname ve mahkeme evrakına ait kâğıtları muhafazaya memur olanlar ellerindeki belgelerin sirkat olmasına ya da başka bir şekilde telefine sebep olurlarsa bu durum görevlerini ihmal etmek demek olup bir aylık maaşlarının kesileceği ve bir hafta ile üç ay arası hapis cezasıyla cezalandırılacakları ifade edilmişti.⁵²⁹

⁵²⁶ Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.816.

⁵²⁷ Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.826-27.

⁵²⁸ **Düstûr, I. Tertîb**, C.1, s.555.

⁵²⁹ **Düstûr, I. Tertîb**, C.1, s.565.

3.2.3.2. Posta Nezareti Memurlarının Sirkat Suçları

Rüşvet ve zimmet suçlarında yoğunluk mal müdürleri, kaymakamlar ve muhtarlar arasında iken sirkat suçlarında ise daha çok banka, gümrük, posta ve telgraf memurlarını görmekteyiz.

Telgraf memurları haberleşmenin anlaşılır olmasını sağlamak için telgrafları dil bilgisi bakımından denetlemekte ve telgrafların anlaşılır hale gelmesini sağlamaktadır. Bu hizmet için telgrafı gönderen kişiler düzeltilen kelime başına telgraf muhasebesine para ödemektedir. Rumeli Hisarı Telgrafhanesi'nde gerçekleşen olaya dair belge, muhasebeye verilmesi gereken paranın muhabere memuru tarafından çalındığını göstermektedir.

Rumeli Hisarı Telgraf Muhabere Memuru Mustafa Efendi kendisine verilen telgrafnamelerden bir kaçını sadeleştirme yoluyla içerisindeki hatalı kelimeleri çıkartmış olduğu ve sadeleştirdiği bu kelimelerden telgraf muhasebesi tarafından alınması gereken parayı sirkat ettiği ifade edilerek hakkında Telgraf İdaresi tarafından dava açılmıştır. Şura-yı Devlet'te görülen mahkemesi neticesinde Mustafa Efendi hakkında devlet memurlarının sirkatine dair Ceza Kanunu'nun da yer alan hükmün⁵³⁰ uygulanmasına karar verilmiştir. Şura-yı Devlet kararı 16 Kasım 1892 tarihinde Sadaret'e göndermiştir. Sadaret de kararı uygulanması için 20 Kasım 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir.⁵³¹

Bağdad'dan hazine namına gönderilip Diyarbakır ile Sivas arasında 500 lira zayi olmuştur. Hazine tarafından Sadaret'e bu durum bildirilmiştir. Sadaret, Diyarbakır ve Sivas Vilayetlerine bu paranın kim tarafından zayi edildiğinin ortaya çıkarılması için tahkikat yapılmasını yazmıştır. Diyarbakır Vilayeti'nden alınan telgrafta 500 liranın Tatar Mehmed Efendi ile Sivas Posta Müdürü arasında sirkat olunduğu yazılmış ve yolların devamlı surette emniyetinin sağlandığı yazılmıştır. Sivas Vilayeti'nden de 12 Şubat 1893 tarihinde alınan telgrafta ise gerekli tahkikatın Sivas Vilayeti Müstantikliği tarafından

⁵³⁰ Ceza Kanunu'nun birinci babının dördüncü faslı devlet malını sirkat ve irtikâba dairdir ve bu bölüm seksenikinci madde ile devam etmektedir, madde "her kim emval ve eşya-yı miriyeyi nakden ve aynen sirkat ederse sirkat etmiş olduğu şey iki kat olarak kendisinden ahz ve istirdad ve hazine-i devlete teslim olunduktan sonra beş seneden ekal olmamak üzere kalabend kılınıb müebbed rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezası dahi beraber hükmolunur" şeklindedir. **Düstür, I. Terfîb, C.1, s.555.**

⁵³¹ **BOA. BEO. 110/ 8195.**

yapıldığı ifade edilmiştir. Sadaret, 12 Nisan 1893 tarihinde Posta ve Telgraf Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile tahkikatın sonucuna göre kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁵³²

Erzurum Vilayeti Posta ve Telgraf Müdürlüğündeki kasa, anahtar uydurularak içerisindeki para, çanta ve mektup pulları çalınmıştır. Hırsızlık hadisesi neticesinde kavas Arif ile eski müdür Baha efendilerin suçlu oldukları iddia edilmiştir. Sadaret tarafından Erzurum Vilayeti'ne yazılan yazı ile bu kişilerin mahkemelerinin yapılması için Trabzon Vilayeti'ne gönderilmeleri istenmiştir. Şura-yı Devlet tarafından Sadaret'e gönderilen bir yazıda bu kişiler hakkında daha önce Erzurum Vilayeti İdare Meclisi'nde, sunmuş olduğu dilekçenin aksine karar verildiği halde kararı temyiz etmeyerek hukuk-u umumiyenin zarar görmesine sebep olmuş olan idare meclisi Savcısının da yargılanması gerektiği bildirilmiştir. Şura-yı Devlet aynı zamanda hükmü veren hâkim heyeti arasında vali ve defterdar gibi tayini padişaha bağlı memurlar bulunmasıyla, bunların yargılanması hakkında da gerekli kanuni muamelelerin yapılmasını Sadaret'ten istemiştir. Sadaret 12 Şubat 1894 tarihinde Şura-yı Devlet'e yazmış olduğu cevapta tayin ve azilleri padişaha bağlı olan memurların yargılanmalarının gerekip gerekmeyeceği Dâhiliye Nezareti'nden Şura-yı Devlete havale edilmesi usulüne bağlı olduğundan, usulüne uygun olarak ilk tahkikatın Dâhiliye Nezareti tarafından yapılması gerektiğini bildirmiştir. Daha sonra Sadaret 19 Şubat 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazı ile Erzurum Vilayeti İdare Meclisi'nde davaya bakan mahkeme heyeti hakkında da tahkikat yapılmasını istemiştir.⁵³³ Yapılacak tahkikatın neticesinde padişahın izni ve sadaretin onayı ile Savcı ve mahkeme heyetinin yüksek rütbeli memurları da yargılanacaktır. Bu davaya ait belgeler arasında tahkikatın neticesine ve mahkemeye dair başka belge bulunamamıştır. Olayın neticesini öğrenemiyoruz fakat elimizdeki belgelerden kanunlar ve teamüller hakkında rahatlıkla bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Suç işleyen bazı memurlar cezaya çarptırılmamak, firar etmek ya da devletin uluslararası alanda sosyal, ekonomik ve siyasi olarak içerisinde bulunduğu nazik durumdan faydalanarak cezasını hafifletmek için yabancı ülke konsolosluklarına sığınma talep etmektedir. Memurun bu hareketi devletin içerisinde bulunduğu uluslararası konjonktürden

⁵³² BOA. BEO. 154/ 11544.

⁵³³ BOA. BEO. 363/ 27171.

dolayı bir anda uluslararası bir probleme yol açabilmektedir. Padişah bu konuya özellikle dikkat ederek devlet herhangi bir nahoş drumla karşılaşmamak için yoğun bir diplomasi trafiği gerçekleştirmektedir.

İskilip Telgrafhanesi'nde meydana gelen hırsızlık olayı bu durumu yansıtan güzel bir örnektir. İskilip Telgrafhanesi'nde meydana gelen bir hırsızlık olayından dolayı memur Mehmed Nuri görevden alınmıştır ve mahkemesi devam etmekte iken Mehmed Nuri tarafından bazı yabancı sefaretlere sığınma talep eden telgraflar çekilmiştir, son olarak da Rusya sefaretinden sığınma talep etmiştir. Bu telgrafların suretleri Posta Nezareti'nden Babıâli'ye gönderilmiştir. Babıâli Mehmed Nuri'nin mahkemesinin büyük bir probleme yol açmadan tamamlanmasını istemiştir. Bu yüzden Sadaret 20 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı göndererek mahkemenin hemen neticelendirilmesini istemiştir.

24 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Kastamonu Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazıda, Adliye Nezareti'nden kendilerine gelen yazıda da Nuri Efendi'nin mahkemesinin birkaç güne kadar tamamlanması ve hakkında bir karar verilerek neticesinin bildirilmesi istenmiştir. Bu yüzden vilayet tarafından verilecek kararın Dâhiliye Nezareti'ne bir an evvel yazılmasını istemiştir. Ayrıca 26 Aralık 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti Kastamonu Vilayeti'ne tekrar bir yazı göndererek, Mehmed Nuri'nin İnebolu kaymakamlığına tutuklandığının haber alındığı ve gözetim altında olarak idare-i mahsusa vapurlarıyla acele olarak İstanbul'a gönderilmesini istemiştir.

2 Ocak 1894 tarihinde Zabtiye Nezareti'nden Sadarete gönderilen yazı ile Mehmed Nuri hakkında yapılan işlemlerle ilgili bilgi verilmiştir. İskilip Kazası Eski Posta ve Telgraf Memuru Mehmed Nuri, telgrafhanede meydana gelen hırsızlıktan dolayı Çankırı İdare Meclisi tarafından 4 ay hapsine karar verilmiştir. Mehmed Nuri'nin kararı temyiz ettiği, bu sırada da Çankırı'dan firar ederek Bolu'ya geldiği ve burada bir odaya saklanarak Almanya, İngiltere ve Fransa sefaretlerine sığınma yazısı yazdığı, bu yazıyı da Avusturya ajantasına verdiği anlaşılmıştır. Sadaret tarafından Dâhiliye ve Zabtiye Nezaretlerine yazılan yazı ile Mehmed Nuri'nin Dersaadet'e gönderilmesi istenmiştir. Mehmed Nuri korunaklı bir şekilde Bolu'dan İnebolu Kaymakamlığı'na gönderilmiştir. İnebolu'dan gönderilen yazıyla Mehmed Nuri'nin Zabtiye Dairesi tarafından iyi bir şekilde

korunmasının gerekli kişilere tebliğ edildiği ve Mehmed Nuri hakkında olunacak muamelenin yazılması istenildiği bildirilmiştir.

Sadaret, Mehmed Nuri'nin hapis ile mahkûm olmuşken niye serbest bırakıldığı'nın sebebi anlaşılmadığından Telgraf ve Posta Nezareti'ne bir yazı göndererek Mehmed Nuri hakkında yapılan muameleyi sormuştur. Cevaben şunlar ifade edilmiştir: Mehmed Nuri mahkemede iken tâbiyet ve sadakate aykırı olarak yabancı sefaretlere müracaat etmiş olmasından dolayı kendisine güven kalmamış ve Posta Ve Telgraf Nezareti'nce azledilmiştir. Sonuçlanan mahkemesinde hapis ile mahkûm olmuştur, fakat kararı temyize götürmüştür. Çankırı İdare Meclisi'nin kararıyla kefaletle serbest bırakılmıştır. Vilayet tarafından kendisinin başka bir yere hareket etmesine izin verilip verilmeyeceği Posta Ve Telgraf Nezareti sorularak gelecek cevaba göre muamele edileceği esnada İnebolu'ya firar etmiş ve burada bir odaya kapanmıştır. Gizlice sefaretlere yazı yazarak Avusturya ajantasına bıraktığını İnebolu'daki bir telgraf memuru haber vermiştir. Ajentadan bu yazıları istemek mümkün olamayacağından nezaret tarafından uygun bir şekilde İnebolu'daki Avusturya Postahanesi'ne müracaat edilmiştir. Geri bir cevap alınamamakla beraber sefaret adına yazılan dilekçe ve mektupların da istenilmesi katiyen olumlu bir sonuç vermeyeceği, ayrıca bu hareket sefaretin evraklarına taarruz demek olacağından daha ileriye gidilememiştir. Mehmed Nuri'nin İnebolu Kaymakamlığı'na tutuklanmış olduğu tahkik edilmiştir. 26 Ocak 1894 tarihinde Telgraf ve posta Nezareti gelen bu cevabı Sadaret'e göndermiştir.

19 Kasım 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti Kastamonu Vilayeti'ne yazdığı yazı ile zabtiyede tutuklu bulunan Mehmed Nuri ve diğer memurlar hakkında Şura-yı Devlet tarafından 16 Ağustos 1894 tarihinde, Kastamonu İdare Meclisi tarafından verilen istinaf hükmünün usul-ü kanun dairesinde yeniden mahkeme yapılmak üzere dava evrakının Kastamonu Vilayeti'ne iade edilerek mahkemenin bir an önce yapılmasının istendiğini, fakat henüz bir cevap gelmediğini belirtmiştir. Mehmed Nuri'nin bu defa Sadaret'e başvurarak zor durumundan bahsettiğini ve mahkemenin bir an önce neticelendirilmesini istemiştir.⁵³⁴

⁵³⁴ BOA. BEO. 241/ 1807; BOA. BEO. 333/ 24937; BOA. BEO. 243/ 18221; BOA. BEO. 377/ 28269; BOA. DH. MKT. 272/ 9.

Mahkemelere itiraz edilmesi bazen, sadece cezanın infazını geciktirmek için gerçekleşmektedir. Suç işlemiş, ardından hakkında yapılan tahkikat neticesinde suçlu bulunmuş ve mahkemeye çıkartılarak cezası kesinleştirilecek olan memurlar, idari tahkikat raporlarını, bidayet mahkemesi kararlarını hatta istinaf mahkemesi kararlarını tüm deliller ve şahitler kendi aleyhinde olmasına ve mahkeme masrafları kendisinden alınacak olmasına rağmen itiraz ederek temyiz için Şura-yı Devlet'e götürebilmektedirler.

Galata Postahane'sinde gerçekleşen hırsızlık olayından sonra tüm deliller ve tahkikat raporları aleyhinde olmasına rağmen, postahane memuru tahkikat raporlarına ve bidayet mahkemesi kararına itiraz etmiştir. Olayın etraflıca incelenmesi Osmanlı Devleti'nde adli sistemin ne derecede hassas çalıştığının izlenmesi açısından önemlidir.

Muşakan Efendi Galata Postahanesi Müdüriyeti'ne gönderdiği yazıda İzmit'e gönderdiği mektup içerisindeki paraların kaybolduğunu bildirmiştir. Galata Postahanesi Müdürü 29 Nisan 1891 tarihinde durumu Dersaadet Posta Baş Müdüriyeti'ne bildirerek bu konuda pul dairesi memurlarından Hüseyin Hüsnü'den şüphelenildiğini, ancak gönderilen yerde mi yoksa alınan yerde mi bu hırsızlığın yapıldığının kesinleşmediğini ifade etmiştir. Ancak müdüre üç dört gün önce bir memur gelerek Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bazı mektupları açtığını söylemesi üzerine memur ve arkadaşları Hüseyin Hüsnü efendiye müfettişinde haberi olarak bir tuzak kurmuş ve gönderilecek zarfın içerisinde para olduğunu da ima etmişlerdir. Bu mektubun gişeye teslim edildiği sırada Hüseyin Hüsnü Efendi pul dairesinde yalnızdır, arkadaşları gelince gizlice dışarı çıkmış ve hemen orada tevkif olunarak teslim edilen zarf açıldığında içerisinde para çıkmamıştır. Yapılan bu tahkikat neticesinde Hüseyin Hüsnü Efendi'nin mahirane bir hırsızlık yaptığı anlaşılmıştır. Galata Postahanesi Müdürü tarafından, Dersaadet Posta Baş Müdüriyeti'ne Hüseyin Hüsnü Efendi'nin memuriyetten ihracı ile bir daha kendisinin hiçbir memuriyette istihdam edilmemesi gerektiği ve ayrıca hakkında hemen kanuni muamelenin yapılması gerektiği bildirilmiştir.

22 Haziran 1891 tarihinde Hüseyin Hüsnü Şura-yı Devlet'e itiraz dilekçesi göndererek, müdür ve müdür muavininin kendisine iftira attıklarını beyan ederek hakkındaki oluşturulan delil niteliğindeki evrakların ve yapılan tahkikatın eksik olduğunu iddia etmiş, gerekli tahkikatın yeniden yapılmasını istemiştir. Şura-yı Devlet bütün evrakları incelemiş ve yine Hüseyin Hüsnü Efendi'nin suçlu olduğuna kanaat getirmiştir. İşlediği

suçun Ceza Kanunu'nun yüz yirmi dokuzuncu maddesine⁵³⁵ mutabık bir suç olduğundan çıkarıldığı mahkemede bu maddeye göre yargılanması konusunda Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi'ne gönderilmesine karar vermiştir.

17 Ekim 1891 tarihinde Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi tarafından Ceza Kanunu'nun 129. maddesine göre üç altın para cezası ve üç ay hapsine karar verilmiştir. Bu karar neticesinde Hüsnü Efendi davayı istinaf edeceğini söylemiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin açmış olduğu istinaf davası üzerine 15 Eylül 1892 tarihinde Şura-yı Devlet İstinaf savcılığı, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi Riyaseti'ne dava hakkında mütalaasını yazmış ve açılan istinaf davası bu rapor göz önüne alınarak sonuçlanmıştır. Raporda Hüseyin Hüsnü'nün sirkat suçundan yargılanarak Ceza Kanunu'nun ilgili hükmüne cezalandırılmasına dair Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi'nden karar verildiği, fakat kararın Hüsnü Efendi tarafından istinaf edildiği ifade edilmiştir. Hüsnü Efendi'nin verdiği istinaf dilekçesiyle beraber tüm dava evrakının tetkik olunduğu, hükmün bozulmasını gerektirecek bir muamelat usulsüzlüğü ya da bir delil olmadığı bildirilmiştir.⁵³⁶

Yine bir detaylı dava takibini de Erzurum Postahanesi'nde meydana gelen bir olay üzerinden gerçekleştirilmekte ve teamülleri öğrenmek noktasında faydalanabilmekteyiz. Erzurum Telgraf ve Posta Müdürü Bahaddin Efendi Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir dilekçe ile Telgraf ve Posta İdaresi'nde ortaya çıkan açıktan dolayı azlolunup mahkemeye alınmış ve Şura-yı Devletçe mahkemesinin görülmesinden sonra hukuk-u umumiyeden beraat etmiş olduğunu ifade etmiştir. Bahaddin Efendi, maaşının yarısının borcuna karşılık tutulmak üzere bir memuriyete tayinini istemiştir.

Dâhiliye Nezareti 4 Kasım 1892 tarihinde dilekçeyi Şura-yı Devlet'e göndermiş, Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi, Bahaddin Efendi'nin bütün evraklarını incelemiştir. Buna göre, Erzurum Vilayeti tarafından Bahaddin Efendi'nin idaresi zamanındaki hesapları kontrol edildiğinde 51228 kuruş 28 para zimmeti ortaya çıkmıştır. Daha sonra mahkemesi yapılmak üzere azledilmiştir. Erzurum Vilayeti İdare Meclisi'nde kefil ile beraber yapılan mahkemesi sonucunda Bahaddin Efendi'nin bir sene hapsiyle meblağın

⁵³⁵ Ceza Kanununun 129. Maddesi şöyledir; "Posta ve benzeri vasıtalarla verilen evrakı açan ve açtıran me'murlar bir hassa bunda malumatı olan posta memurları bir mecdi altından beş mecdi altına kadar alındıktan başka bir aydan üç seneye kadar hapis olunur.", **Düstûr, I. Tertîb**, C.1, s.566.

⁵³⁶ **BOA. ŞD.** 2572/ 28.

kendisinden tahsiline ve kefilisi Abdurrahman Ağa'nın da beraatına karar verilmiştir. Fakat meydana gelen olayla ilgili mahkeme tarafından verilen bu hükümde, ceza ile ilgili kısmı Bahaddin Efendi'ye ve beraat hakkındaki kararın da Abdurrahman Ağa ile ilgili olması dolayısıyla verilen hüküm Telgraf ve Posta Nezareti namına nezaret dava vekili tarafından istinaf olunmuştur.

Şura-yı Devlet tarafından Bahaddin Efendi hakkında vicahen, kefilisi hakkında da gıyaben görülen mahkemede zimmetin Erzurum Telgraf Kavvası Arif tarafından kasaya alınarak daha sonra onun sirkat ettiği bir para olduğu, Arif'in itiraf etmesiyle anlaşılmıştır. Şura-yı Devlet Bahaddin Efendi'nin beraatına kavvasın da iki sene hapsine karar vermiştir.

Karar istinaf mahkemesinden dava mahalli olan Erzurum Vilayeti'ne gönderilmiştir. Erzurum Vilayeti tarafından yapılan tahkikat neticesinde zimmetin kavvas Arif tarafından kasadan çalındığı anlaşılacak, Arif'in sorgu ifadesi Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Telgraf ve Posta İdaresi tarafından Bahaddin Efendi'nin beraatına, kefilisi Abdurrahman Efendi'nin de temyizine karar verilmiştir.

Tüm belgeler incelendikten sonra 29 Kasım 1892 tarihinde Şura-yı Devlet, Sadaret'e yazmış olduğu yazıda Bahaddin Efendi'nin hakkında yapılan tahkikat neticesinde hukuk-u umumiyyeden beraat etmiş ve idarece beraatına karar verilmişse de hukuk-u şahsiye davası devam ettiği için şimdiden bir memuriyete tayini uygun görülmediği, hukuk-u şahsiye davasının neticesine göre işlem yapılması hususunda azadan dört oy verilmiştir. Hukuk-u umumiyyeden beraat ettiği ve hukuk-u şahsiye davasının da üç dört senedir sürmesiyle zor bir durumda kaldığından dolayı münasib bir memuriyete tayin edilmesi hususuna da oy çokluğu ile karar verildiği Sadaret'e ifade edilmiştir. Bu karar 4 Aralık 1892 tarihinde Sadaret'ten, Dâhiliye Nezareti'ne gönderilerek Bahaddin Efendi'nin azledilmeyip üzerinde devlet malı olmadığını ispat etmesinden dolayı münasip bir memuriyete tayinini istemiştir.⁵³⁷ Bu davadan anlaşılacağı üzere memurun isteği üzerine yapılan tahkikat neticesinde suçunu hafifletici sebepler ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda davanın seyri değişebilmektedir. Bahaddin Efendi kamu hukuku davasından beraat etmiştir fakat şahsi bir davasından dolayı devlet memuriyetine atanamamaktadır. Fakat Dava vekilinin sirkat suçu işlemiş bir memurun borcunun maaşından kesilerek

⁵³⁷ BOA. BEO. 116/ 8664.

ödenmek üzere görevine iade edilmesini örnek göstererek, Şura-yı Devlet'e Bahaddin Efendi'nin kamu hukuku yönüyle suçsuz olduğu halde üç dört sene boyunca görevinden azledilmesinin emsali ile karşılaştırılınca haksızlık olacağını ifade etmesi Şura-yı Devlet ve Sadaret'te karşılık bulmuş Bahaddin Efendi'nin görevine iade edilmesine karar verilmiştir. Bu durum memurların kendilerini devletin en üst merciinde ifade edebilmesi ve arzu hallerinin karşılık bulması yönüyle çok önemlidir. Keyfi yargılamaların olmadığı, delillerin ışığında mahkeme kararlarının değişebildiğini bu yönüyle de istinaf ve temyiz mahkemelerinin de gayet işlevsel bir rol oynadığını görmekteyiz.

Devletin tahsilat ve harcama kalemlerine memur tayin edilebilmek için kefil göstermek zorunludur. Kefiller memurun işlediği hırsızlık suçu sonucunda memurun suçun aortak olmakta ve kamudan çalınan para memur ile beraber kefilinden de tahsil edilmektedir. Selanik Postahanesi eski emanet memuru Aziz Efendi'nin 41600 kuruş hırsızlığı ortaya çıkmıştır. Bidayeten yapılan Selanik Vilayet İdare Meclisi'nde görülen davası neticesinde paranın kendisi ile kefil Abdülhamid Ağa'dan alınmasına karar verilmiştir. Fakat Abdülhamid Ağa bu kararı istinaf etmiştir. Şura-yı Devlet'te görülen istinaf davası neticesinde Aziz Efendi'nin çaldığı 41600 kuruşun kendisi ile Abdülhamid Ağa'dan alınmasına fakat mahkeme masrafları ve vekâlet ücretinin alınmamasına karar vermiştir. Abdurrahman Ağa Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile Selanik Vilayeti'nin bu ücretleri de kendisinden talep ettiğini yazmıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Telgraf ve Posta Nezareti'nden konu hakkında malumat sormuştur. Telgraf ve Posta Nezareti 31 Temmuz 1894 tarihinde göndermiş olduğu cevapta, Aziz Efendi'nin parayı zimmetine geçirdiği ya da çaldığı yönünde iddialar mahkemede ispat edilememiştir. Fakat parayı zayı etmiş olduğu anlaşıldığından bu paranın kendisi ile kefilinden tahsiline ve hukuk-u umumiye'den beraatına karar verilmiştir. Tahsil edilecek para için faiz talebine gerek olmadığına karar verilmiş ve karar sureti Şura-yı Devlet evrak odasından Telgraf ve Posta Nezareti'ne takdim edilmiştir. Yalnızca davaya sebep olan paradan faiz alınmayıp, bidayet ve istinaf mahkemesinin masraflarının kendisinden alınacağı ve bundan sonra meydana gelecek tüm mahkeme masraflarının Abdülhamid Ağa'dan alınacağı bildirilmiştir.

Dâhiliye Nezareti 16 Ağustos 1894 tarihinde Selanik Vilayeti'ne yazdığı yazı ile Selanik postahanesi eski emanet memuru Aziz Efendi'nin parayı kaybettiği anlaşıldığından

dolayı yalnız kayıp para ile mahkeme masraflarının kefilinden tahsil edilmesi faizinin ise edilmemesini istemiştir.⁵³⁸

3.2.3.3. Bankalarda ve Gümrüklerde Sirkat

Bir memur, sirkat veya cinayet derecesinde bir suçundan dolayı tutuklanmış ve hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmişse zimmet suçunda olduğu gibi tahkikat neticelenene kadar serbest kalamamakta, hapisanede tutulmaktadır ve kendisine hapisanede kaldığı her gün için mülki ve adli idrenin belirlediği miktarda yevmiye verilmektedir.

Sivas Ziraat Bankası Şubesi eski memurlarından Ahmed Efendi kötü sözler sarf ettiğinden dolayı kalabend edilmek üzere Sinop'a gönderilmesine karar verilmiştir. Sivas Ziraat Bankası Şubesi namına Sivas Postahanesi'ne gelen emanetten sirkat olunan yirmi bin kuruş hakkında da tahkikat neticelenene kadar Sivas'da tutuklu bulundurulmasına dair irade verilmiştir. Ahmed Efendi, Sivas mahbusunda infak ve idaresine bakılmayarak sefil bir halde kaldığından ve sirkat suçuna dair yapılan tahkikat neticelenmemiş olduğundan dolayı Sinop'a gönderilerek kendisine maaş bağlanmasına dair Dâhiliye Nezareti'ne dilekçe vermiştir.

Dâhiliye Nezareti, Ticaret ve Nafia Nezareti ile yapmış olduğu haberleşmenin neticesinde nezaretten gelen cevaba göre, sirkat suçu ile alakalı yapılan tahkikat henüz sonuçlanmadığından dolayı Ahmed Efendi'nin Sinop'a gönderilmesi uygun olmayacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine konu Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesine havale edilmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin cevabında, bu şekilde hakkındaki tahkikat neticelendirilinceye kadar hapis yatanlara yevmiye verilmesi, kanuni usul ve emsaline uygun olduğundan dolayı Ahmed Efendi'ye günlük üç kuruş verilmesinin gerekli olduğunu bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti, Şura-yı Devlet'ten gelen bu yazıyı 19 Ağustos 1892 tarihinde Sivas Vilayeti'ne göndererek Ahmed Efendi'ye günlük üç kuruş yevmiye verilmesini istemiştir.⁵³⁹

Osmanlı adli sisteminde Men-i İrtikâba Dair Cezaname ve 1858 yılında yürürlüğe konulan Ceza Kanunnamesi'ne göre suçlar kabahat, cünha ve cinayet olarak sınıflandırılmıştır. Sirkat suçları, cinayet cezasıyla cezalandırılmayı gerektiren bir suç

⁵³⁸ BOA. DH. MKT. 272/ 2.

⁵³⁹ BOA. DH. MKT. 1992/ 56.

olarak görülmüştür ve bu suçtan yargılanan memurların suçları ispat edilirse memuriyetten kaydı silinir, müebbed sürgün ya da kalabend olunur ve rütbe ve ünvanları alınır. Mahkemelerin bu usule kesinlikle uyması beklenmekte ve eğer sirket suçlusu bir memur kanunen ön görülen cezalardan daha hafif bir cezaya çarptırıldığı fark edildiği anda gerekli kurumlar tarafından hemen idari itirazlar yapılarak adaletsizliğin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Saruhan Sancağı Ziraat Bankası Şubesi eski memuru olan ve kasadan 1000 Osmanlı lirası çaldığı, incelenen kayıtlarından ve hakkında yapılan tahkikat ile ortaya çıkan Ahmed İzzed Efendi'nin mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. Fakat Ahmed İzzed Efendi'nin hareketi cinayet cezasını gerektiren bir suç olduğu halde⁵⁴⁰ kanuna uygun olmayan bir şekilde cünha türünden bir suç olarak mahkemeye çıkarılmasına karar verildiği anlaşılmıştır. Ahmed İzzed Efendi'ye müstantiklik kararnamesi gereğince cünha ile muhakemesi yapılacağına dair 18 Mayıs 1896 tarihinde celpname tebliğ edilmiştir. Ticaret ve Nafia Nezareti 28 Mayıs 1896 tarihinde Şura-yı Devlet'e vermiş olduğu dilekçe ile bu duruma itiraz etmiştir. Dilekçede, Ziraat Bankası'nın Saruhan Bankası Şubesi'nden gönderilip devlete ait olan Ziraat Bankası sermayesinden külliyetli bir şekilde para çaldığı ortaya çıkan Ahmet İzzet'in sadece kabahat ile ithamı ile mahkeme edilmesi, emsallerine kötü örnek ortaya koyarak cesaret vereceği belirtilmiştir. Hâlbuki memuriyetten bu şekilde ihanetleri ortaya çıkanlar hakkında emsaline ibret olmak üzere şiddetli bir şekilde cezalandırılmaları ve bu konuyu görmezden gelerek mükellef olduğu vazifeyi ve kanuni muameleyi yerine getirmeyenlerin de ağır cezaya çarptırılmaları 14 Haziran 1890 tarihli padişah iradesi olduğu ifade edilmiş ve Şura-yı Devlet'in bu iradeyi dikkate alarak gereği yapılmak üzere Saruhan Sancağı'na bir yazı göndermesi istenmiştir. Cevap gecikince, Nezaret 23 Aralık 1896 tarihinde tekrar bir yazı göndererek Saruhan Sancağı Ziraat Bankası Müdüriyeti'nden bir cevap beklenildiğini belirtmiştir.⁵⁴¹

29 Nisan 1892 tarihinde Galata Gümrüğü'nden Ramazan Bayramı tatilinde para çalınmıştır. Çalınan para ile ilgili yapılan tahkikat neticesinde gümrükte bulunan mal ve eşyaların muhafazasına görevli olan 12 hamalın sorumlu olduğu anlaşılmıştır. Beyoğlu

⁵⁴⁰ Cinayet cezası, müebbet veya muvakkat küreğe konmak ve kal'abend olmakla beraber müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-u medeniden ıskat (medenî haklarının kaldırılması) cezasıdır. **Düstûr, I. Tertîb**, C.1, s.530-596.

⁵⁴¹ **BOA. ŞD.** 1207/ 34; **BOA. ŞD.** 1207/ 15; **BOA. ŞD.** 1206/ 27.

Merkez Bidayet Mahkemesi tarafından çalınan paranın 12 hamal ve bunların kefilisi olan 24 kişinin maaşlarından kesilmesine karar verilmiştir. Rüşumat Emaneti'nden Şura-yı Devlet'e gönderilen 6 Eylül 1894 tarihli yazı ile Beyoğlu Merkez Bidayet Mahkemesi tarafından 36 kişiye, hamaliye ücretlerinin dörtte birinin kesilerek hacizname gönderildiği bildirilmiştir.⁵⁴²

Zahire gümrüğü eski tercümanı Estemat Efendi Yabancı memleketlerden gümrüğe gelen zahire kuponlarını bozarak ve değiştirerek 59571 kuruş 38 para rüşumat hasılatından çalmış ve firar etmiştir. Gümrük Dairesi tarafından gıyaben mahkeme yapılarak Ceza Kanununun seksen ikinci maddesine göre 5 sene süre ile kalebent cezasına ve paranın kendisinden iki kat olarak tahsiline karar verilmiştir. Firar eden Estemat Efendi'nin, Zaptiye Nezareti ile yapılan görüşmelerde Pire'de şimendifer ikinci direktörlüğünde bulunduğu ve vefat eden annesi Katerina'dan kendisi ile 5 erkek ve 3 kız kardeşine bir arazi kalmış olduğu ortaya çıkmıştır. Rüşumat Emaneti bu araziden Estemat'a ait olan hissenin haczedilerek satılması ve parasının borcuna karşılık alınmasına dair Şura-yı Devlet Riyaseti'ne dilekçe göndermiştir. Şura-yı Devlet Riyaseti 4 Temmuz 1894 tarihinde Sadaret'e göndermiş olduğu yazıda, istinaf Savcısının mütalaası ve dava evraklarının Şura-yı Devlet Muhakemat dairesine verilmiş olduğunu muhakemat dairesinden Şura-yı Devlet Riyaseti'ne verilen ilamın Adliye Nezareti'ne gönderildiğini ve Adliye Nezareti İcra memuruyeti vasıtasıyla konunun takip edilmekte olduğu belirtilmiştir. Riyaset ayrıca Rüşumat Emnetine bir dilekçe gönderildiğini, dilekçede arazinin haczedilip satılmasıyla parasının tahsili için de Adliye Nezareti'ne müracaat edilmesi gerektiğini bildirildiğini ifade etmiştir. Riyaset, Sadaret'e gönderdiği yazıda son olarak firar eden Estemat Efendi'nin usulünce tutuklanarak hakkında gerekli kanuni muamelenin yapılmasına için Hariciye Nezareti'ne tebligat yapılmasını istemiştir. 15 Temmuz 1894 tarihinde Sadaret, Hariciye Nezareti'ne Estemat Efendi'nin usulünce tutuklanarak hakkında kanuni uygulamanın yapılmasını bildirmiştir.⁵⁴³

İdare-i Mahsusanın Silivri Vapurunun 9 Eylül 1892 tarihinde Kara Biga hattına yaptığı seferinde yolcu biletleri değerlerinde yapılan hırsızlığından dolayı Dersaadet

⁵⁴² BOA. ŞD. 584/ 48.

⁵⁴³ BOA. BEO. 435/ 32567.

Acentehanesi kâtiplerinden olan Salomon Efendi cinayet suçuyla itham edilmiştir. Salomon Efendi kendisine yönelik hazırlanan iddianamenin ardından mahkemeden önce firar etmiştir. Salomon Efendi hakkında Şura-yı Devlet Heyet-i İthamiyesi'nin mazbatası ve istinaf savcılığı tarafından verilen ithamname evraklarıyla gıyaben mahkeme edilmesi talebi Şura-yı Devlet Muhakemat dairesine verilmiştir. Mahkemede müdde-i şahsi vekili sıfatıyla Bahriye Nezareti dava vekili Hasib Efendi gelmiş, Salomon Efendi gelmemiştir. İstinaf savcısı vekili Faik Bey ile Hasib Efendi tarafından Salomon Efendi'nin gıyaben mahkemesinin yapılması istenilmiştir. Mahkeme heyeti isteği uygun bularak gıyaben mahkemeye başlanılmıştır.

Heyet-i İthamiye mazbatanın hülasası, "Salomon Efendi satılan 20 kuruşluk biletlerden 16 kütasını manifaturaya dâhil etmeyerek değeri olan 320 kuruşu çalmış olduğu, itirafla ve ikinci defa satılmak üzere koçana yapıştırılmış olan kullanılmış biletlerin kendi imzasıyla imzalanmış bulunmasıyla delillendirilmiştir. Salomon Efendi'nin bu hareketi ceza kanunun seksen ikinci maddesine göre cinayet türünden görülmüştür. Buna göre yargılanması hakkında usulen gerekli olan yakalama kararı heyet-i ithamiye için delil olarak yeterli görülmüştür. Salomon'un, biletlerin değeri olan 320 kuruşu çalmasından dolayı muhakemat dairesi tarafından mahkemesi yapılmak üzere cinayetle ithamına ve usulünce yakalama emrinin yazılmasına oy birliği ile karar verildiği" şeklindedir. Ve savcı ithamnamesinde de mazbata içeriği aynen tekrar edilerek, Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanununun ikinci faslına uygun olarak Salomon hakkında gıyabi muamelenin icrası talep edilmiştir.

Bunun üzerine Savcı Faik Bey, Salomon'un ithamına sebep olan maddeyi açıklayarak buna göre ithamına karar verilmesini ifade etmesi üzerine müzakere yapıldı. Müzakere neticesinde Salomon Efendi'nin, meydana gelen suçu işlemiş olan kişi olduğuna 3/2 oy çokluğu ile karar verilmiştir. Karar savcı ile müdde-i şahsi vekiline takdim edilmiştir. Müdde-i şahsi vekili Habib Efendi çalınan 320 kuruşun iki kat olarak toplam mahkeme masrafları ile birlikte tahsilinin hüküm içerisine dâhil edilmesini istemiştir. Savcı Faik Bey de fiilin Ceza Kanunu'nun seksen ikinci maddesine ile sınırlandırılmasını talep etmiştir. Başka bir diyecekleri olup olmadığı savcı ve müdde-i şahsi'ye sorulmuştur. Daha sonra mahkemenin bittiği bildirilmiştir.

Mahkemenin gerekçeli olarak vermiş olduğu karar “Salomon Efendi’nin 16 kıta bilet bedeli olan 320 kuruşu çalmış olduğu tahkikat-ı evveliyeye evrakında yer alan itirafıyla ve ikinci defa satılmak üzere koçana yapıştırılmış olan biletlerin kendi imzasıyla imzalanmış bulunması deliliyle sabit olmuştur. Salomon’un suçu, iddia olunduğu şekilde Ceza Kanunu’nun seksen ikinci maddesi hükmüne uygun bulunmuştur. Seksen ikinci maddeyi açıklayan 27 Nisan 1879 tarihli tezkire-i samide ifade olunan iki yüz yirmi ikinci kanun maddesine gereğince Salomon’un altı ay hapsine, çalmış olduğu 320 kuruşun iki kat olarak kendisinden tahsiline ve mahkeme harcı olarak hesap edilen 70 kuruşun Salomon’dan daha sonra alınmak üzere Bahriye Veznesi’nden alınmasına gıyaben karar verilmiştir. 5 Kasım 1895 tarihinde savcı muavini ile müdde-i şahsi vekiline karar usulünce takdim olunmuştur. Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi 28 Ekim 1896 tarihinde kararı Sadaret’e bildirmiştir.⁵⁴⁴

3.2.3.4. Mülkiye Memurlarının Sirkat Suçları

Memurlar hakkında tahkikat ve tedkikat tamamlandıktan sonra mahkemeye çıkartılarak yargılanmasına karar verilirse bu Dâhiliye Nezareti’nden memurun bağlı bulunduğu idari birime bildirilmektedir. Memur görev yaptığı bölgenin idari mahkemesi tarafından yargılanmakta ve kanunlarda öngörülen ceza çerçevesinde cezalandırılmaktadır. Memurun isteği doğrultusunda mahkeme yeri hangi gerekçe ile olursa olsun değiştirilememektedir. Ancak memurun dilekçesine istinaden Şura-yı Devlet Savcılığı delillerin karartılmayacağına ve memurun kaçmayacağına dair bir yazı gönderirse bu mümkündür. Fakat bu defa da bidayeten ve gıyaben mahkemesi yapıldıktan sonra memurun Şura-yı Devlet’e temyiz dilekçesi vermesiyle bu mümkün görülmektedir.

Örnekle açıklamak gerekirse, Musul Vilayeti, Duhok Kazası, Mezuri Nahiyesi’nin eski Müdürü Mustafa Efendi, Dâhiliye Nezareti’ne bir yazı göndererek nahiye müdürlüğünde görevli olduğu sırada meydana gelen bir hırsızlık meselesinden dolayı memurluktan azledildiğini ve tahkikat neticesinin aradan çok zaman geçmesine rağmen yazılmadığını ifade etmiştir. Dâhiliye Nezareti tahkikat neticesinin yazılarak nezaretin bilgilendirme isteğine dair Musul Vilayeti’ne yazı göndermiş, cevaben gelen yazıda Mustafa Efendi’nin

⁵⁴⁴ BOA. ŞD. 1980/ 11.

adliye tarafından hırsızlık suçundan ve rüşvet vermesinden dolayı cinayetle muhakeme edilmesi gerektiğine dair karar verildiği ifade edilmiştir.

Mustafa Efendi Dâhiliye Nezareti'ne tekrar vermiş olduğu arzuhalde, vilayet tarafından muhakemesi gerektiği yazılmış ise de iki seneden beri 6 kişilik ailesiyle İstanbul'da perişan bir halde kaldığından mahkeme için Musul'a kadar gitmesi imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Mahkemesinin İstanbul'da yapılması için evrakının Musul'dan gönderilmesini istemiştir. Dâhiliye Nezareti 13 Nisan 1898 tarihinde Şura-yı Devlet'e bir yazı göndererek gereğinin yapılmasını istemiştir.

24 Nisan 1898 tarihinde Şura-yı Devlet, Dâhiliye Nezareti'ne cevap göndermiştir. Yazmış olduğu cevapta, rüşvet suçundan dolayı mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiş olan birisinin davasının nakledilmesi savcılığın vereceği, delillerin ve dava evraklarının gönderilmesi konusunda, mütalaasının gerekli olduğu ve davanın savcılığa gönderilmesi için de temyiz davası açıldığına dair bir dilekçenin bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Mustafa Efendi'ye bu şekilde mahkemeye bir arzuhal takdim etmesi gerektiğinin anlatılması ve kanuni usullere göre hareket edilmesi istenmiştir.⁵⁴⁵

Memurlar hakkında asılsız suçlamalar ya da memurların kendilerini temize çıkartarak yeniden bir memuriyete tayin olunabilmek için üslerini mesnetsiz suçlamalarla şikâyet etmelerine de sık sık rastlanmaktadır. Memurların üslerini şikâyet ederken ya da yargılanmış oldukları bidayet mahkemelerinin kararlarına itiraz ederken kullandıkları dili incelediğimizde rasyonel olmayan ve abartılı bir kışkırtma dili kullandıklarını görmekteyiz. Bu durum sadece rüşvet suçu ile ilgili değil tüm asılsız itiraz ve şikâyet dilekçelerinin ortak özelliğidir. Amaç çoğu zaman temize çıkmaktan çok, kendisinin yerine tayin edilen görevi başındaki memurun görevini yapmasına engel olmaktır.

Ensar Köyü Muhtarı Mahmud, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafla Sayda Kazası'na bağlı Şukeyf Nahiyesi Müdürü Receb Bey'in kendisini tutuklatıp darp ettirdiğini, Receb Bey'in bu hareketinin kanunlara aykırı olduğunu ifade ederek şikâyetçi olmuştur. Dâhiliye Nezareti, konu adli makamlarla ilgili olduğu için, Şura-yı Devlet'e bir yazı göndererek durumun Sayda Kaymakamlığı'na sorularak nezarete bilgi verilmesini

⁵⁴⁵ BOA. ŞD. 2683/ 66.

istemmiştir. Şura-yı Devlet 31 Mart 1898 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne kaymakamlıktan gelen cevabı göndermiştir. Kaymakamlıktan gelen cevaba göre Muhtar Mahmud, köy ahalisinden Abbas Feyyaz isimli birinin eşya ve parasını çaldığına dair yapılan şikâyet üzerine Şukeyf Nahiyesi'ne çağrılmış ve tutuklanmıştır. Hakkında yapılan tahkikat-ı evveliyeye ile birlikte adliyeye teslim edilmiş olup kendisi hakkında hiç kimsenin kanunlara aykırı bir muamele yapmadığını ve bahsedilen tahkikat-ı evveliyeye evrakıyla Mahmud'un sirkat suçunu işlediği kesinleştiğinden dolayı cezalandırılacağı yazılmıştır. Edinilen bilgiye göre de mahkemeye çıkartılarak cezalandırılacağından dolayı gerçeği yansıtmayan şikâyete giriştiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir.⁵⁴⁶

Birinci sınıf memurlar padişah ya da Sadaret'in izni olmadan yargılanmadığı gibi bazı hallerde de firar edebilecek ya da firar etmiş olan memurların, devlet aleyhinde herhangi bir icraata teşebbüs etmelerinin önüne geçmek için Padişah davaya müdahil olabilmektedir. Bazen de Padişah firar etmiş bir memur'un iadesi için bizzat Yıldız Mabeyn'i yoluyla pazarlıklara girşebilmektedir. Aydın Vilayeti Maarif Müdürlüğünde muhasebeci Mustafa Şükrü Efendi işlemiş olduğu sirkat suçunun ardından İsviçre'ye kaçmıştır. Paris sefaretı yoluyla yapılan görüşmeler neticesinde Mustafa Şükrü Efendi'nin yalnızca sirkat suçundan yargılanacağına dair padişah tarafından garanti verildikten sonra İsviçre Hükümeti Mustafa Şükrü Efendi'yi iade etmeyi kabul etmiştir.

Yazışmalardan anladığımız kadarıyla olayın gelişimi şöyle gerçekleşmiştir. Aydın Vilayeti Maarif Sandığı'ndan 1000 Osmanlı lirası çalınmıştır. Eski Maarif Müdürü Emrullah ve eski Muhasebe Memuru Mustafa Şükrü Efendiler bu hırsızlıktan dolayı zanlı bulunmuşlardır. Aydın Vilayeti İdare Meclisi Heyet-i İthamiyesi tarafından bu kişilerin suçlu olduklarına dair bir mazbata ve bu mazbataya karşılık masumiyet iddialarına ilişkin Emrullah ve Mustafa Şükrü Efendiler'in arzuhalleri Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'ne verilmiştir. Aydın Vilayeti, 19 Ağustos 1894 tarihinde Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi tarafından tetkikat yapılmak üzere dava evrakını gönderildiğine dair Dâhiliye Nezareti'ne bilgi vermiştir. 13 Kasım 1894 tarihinde Aydın Vilayeti Dâhiliye Nezareti'ne tekrar bir yazı göndererek, Mustafa Şükrü Efendi'nin padişahın affına mazhar olduğunu ifade ederek ailesi tarafından tahliyesinin istenildiğini bildirmiştir.

⁵⁴⁶ BOA. ŞD. 2289/ 4.

Dâhiliye Nezareti 25 Kasım 1894 tarihinde Sadaret'e göndermiş olduğu yazı ile Mustafa Şükrü Efendi hakkında kanuni işlemlerin yapılmasının Sadaret'in iznine bağlı olduğunu ve bu konuda ne yapılması gerektiğinin kendilerine yazılmasını istemiştir.

Emrullah Efendi bu yazışmalar sürürken firar etmiştir. Daha sonra İsviçre'de olduğu Paris sefareti ile yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Yıldız Mabeyni'nden Paris Sefaretine bir yazı gönderilerek Emrullah Efendi'nin teslim edilmesi için İsviçre Hükümeti'ne başvurulması istenmiştir. Paris Sefareti, 17 Nisan 1894 tarihinde Mabeyni'e göndermiş olduğu şifreli cevapta, İsviçre Hükümeti'nin Paris Sefiri tarafından kendisine cevap yazılmış olduğunu ve Emrullah Bey'in sirket suçundan başka bir suçtan dolayı ceza görmemek şartıyla İsviçre Hükümeti tarafından muvafakat edildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Emrullah Efendi'nin koruma altında İzmir'e gönderilip iade edilmesi işlemlerine başlanıldığı hususunda Mabeyn'e bilgi verilmiştir.⁵⁴⁷

3.2.3.5. Maliye ve Zabtiye Memurlarının Sirket Suçları

Ülkenin her noktasında postahane memurları ve mal sandığında görevli memurlar gibi devletin tahsilat ve harcama kalemlerinde görevli olan memurların sirkati görülebilmektedir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde görülen bir davada sirket suçlusu memurlar bu defa mal müdürlüğündendir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde Rodos mal sandığına ait kasayı delerek 1530 kuruş çalmakla suçlanan eski sandık emini Rıfat Efendi, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti İdare Meclisi'nde istinafen görülen mahkemesinin neticesinde 5 sene kalebend, müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve çaldığı meblağın kefillerinden tahsiline dair hüküm verilmiştir. Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti İdare Meclisi'nde istinafen görülen mahkeme kararı Rıfat Efendi'nin kefillerinden Şeyh Abdullah Efendi ve Bahçıvan Mehmed Emin ve küçük oğlu Hüseyin Ağa'lar tarafından temyiz olunmuştur. Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi istinafen verilen kararı temyizen görülen mahkemede de onaylamıştır. Şura-yı Devlet onaylamış olduğu kararı 13 Ocak 1894 tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne, Dâhiliye Nezareti'ne, Maliye Nezareti'ne ve Sicil-i Ahval Komisyonu Başkanlığı'na göndererek karar gereğince işlem yapılmasını istemiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ BOA. DH. MKT. 273/ 29; BOA. Y.MTV. 93/ 73.

⁵⁴⁸ BOA. BEO. 342/ 25633.

Limni’de tuzladan tahmini olarak bin beş yüz kıyye değerinde tuz çaldığı iddia edilen eski duyun-u umumiye memuru Halil Efendi ve geçici kolcular hakkında dava açılmıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti İdare Meclisi tarafından görülen mahkemelerinde haklarında Ceza Kanunu’nun sirkat hususundaki maddesinin⁵⁴⁹ uygulanmasına karar verilmiştir. Bu karar Rodos Duyun-u Umumiye Müdürü tarafından temyiz edilmiştir. Şura-yı Devlet görülen temyiz davası neticesinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti’nden verilen hükmü tasdik etmiştir. 15 Mayıs 1893 tarihinde Şura-yı Devlet’in kararı, Sadaret tarafından Dâhiliye Nezareti’ne ve Sicil-i Ahval Komisyonu Riyaseti’ne gönderilerek bu karar doğrultusunda işlem yapılması istenmiştir.⁵⁵⁰

Herhangi bir kamu dairesinde geceleyin meydana gelen hırsızlık vakasında o günün gece nöbetçisi olan kolluk kuvvetleri de sorgulanmaktadır. Neticesinde görevlerini yerine getirirken herhangi bir suiistimal göstermişler ya da işlenen hırsızlıkta ortaklıkları varsa Ceza Kanunu’nun sirkat hükmüne göre cezalandırılmaktadırlar. Hanekin Rüsumat İdaresine 20 Mart 1892 gecesi hırsız girmiş ve idare kasası çalınarak içerisinden 4106 kuruş çalınmıştır. Hanekin Kazası zabıtası tarafından tutuklanarak sorgulanan kolcu Süleyman’ın hırsızlık sırasında dahli ortaya çıkmıştır. Hanekin Kazası Bidayet Mahkemesi’nde yapılan mahkemede kolcu Süleyman’ın hırsızlık sırasında ortaya çıkan dahlinden dolayı 29 Nisan 1892 tarihinde Ceza Kanunu’nun seksen ikinci maddesine göre cezalandırılmıştır. Süleyman, kararı istinaf etmiş ve Bağdat Vilayeti İdare Meclisi’nde istinafen yapılan mahkeme neticesinde bidayeten verilen karar tasdik edilmiştir. Süleyman bu defa da kararın temyizen görüşülmesi için Şura-yı Devlet’e dilekçe vermiştir. 9 Temmuz 1894 tarihinde Hanekin rüsumat idaresi, Şura-yı Devlet’e Süleyman hakkında yapılan muamele ile ilgili bilgi vermiştir. Süleyman Efendi’nin Temyiz davası Şura-yı Devlet’te görülecektir.⁵⁵¹ Davanın seyrini buradan itibaren takip edememekteyiz. Fakat Şura-yı Devlet’e gelen davaların çok azı usul ve muhakemat bakımından temyiz edilmekte olduğu göz önüne alınırsa hem bidayeten hem istinafen verilen bu karar, ancak Süleyman’ın kendisini aklayacak bir delil sunması ya da kendinin yargılanması esnasında

⁵⁴⁹ **Düstûr I. Tertîb**, C.1, s. 555.

⁵⁵⁰ **BOA. BEO.** 200/ 14996.

⁵⁵¹ **BOA. ŞD.** 2166/ 18.

bir usul kanuna riayet edilmediğini ispatlaması neticesinde baştan incelenebileceği tahmin edilmektedir.

Şura-yı Devlet çözülemeyen davaların ve hakkında herhangi bir kanun maddesi bulunmayan dava konularının da çözüm merkezidir. Örneğin, Hicaz Vilayeti Polis İdaresi'nden para çalınmıştır. Vilayet eski serkomseri İbrahim Naci Efendi şüpheli bulunmuş ve yapılan tahkikat neticesinde mahkemeye çıkartılmasına karar verilmiştir. Bidayeten yapılan mahkeme neticesinde şüpheli bulunan eski Serkomser İbrahim Naci Efendi'den çalınan paranın tazmini ile bir sene müddetle memuriyetten tardına dair hüküm verilmiştir. İbrahim Naci Efendi bu hükme itiraz etmiş ve satılan eşyasının parası olup mal sandığına verilen 22 buçuk Osmanlı lirasının kendisine geri verilmesini, mahkemesinin bitimine kadar vekilinden bir şey istenilmemesini ve mahkemesinin Vali ve Vilayet Defterdarı ile yapılmasını istediğine dair Sadaret'e dilekçe vermiştir. İbrahim Naci Efendi Sadaret'e göndermiş olduğu layihasında verilmiş olan hükmün şiddetli garz ve nefsaniyetle verildiğini, meblağı 4 ayda ödemek üzere kefil vermiş iken verilen müddetin geçmesi bahanesi ile kefilinden tahsiline girişilmiş olduğunu, hâlbuki kendisinin hem temyiz davası hem de iştika-i anil hükkam (mahkeme heyetinin değiştirilmesi) isteğinden dolayı vilayet tarafından hükmün ertelenmesini bu konudaki evrakın telgrafla vilayetten talep edilmesini arz etmiştir. Sadaret, verilen dilekçeyi tetkik ettikten sonra gereğinin yapılması iradesiyle 4 Nisan 1896 tarihinde Zabtiye Nezareti'ne göndermiştir. Zabtiye Nezareti verilen dilekçe ve layihayı incelemiştir.

Zabtiye Nezareti 9 Nisan 1896 tarihinde Sadaret'e göndermiş olduğu yazıda, bu konuda Vilayet İdare Meclisi tarafından yapılan mahkeme neticesinde verilen ve vilayet tarafından yazı ile Nezaret'e gönderilmiş olan kararnamede, meblağın serkomserden tazmini ve kanunsuz bir şekilde kasadan para aldığından dolayı bir sene müddetle memuriyetten tardına karar verildiği yazılmıştır. Nezaretin bundan başka bir malumatı olmadığı ifade edilmiştir. Fakat layiha ve arzuhalde dikkati çeken bazı hususlardan dolayı, gerekli tetkikatın icrasıyla hükmün tehir edilebilir olup olmadığı, bundan dolayı da serkomser'in temyiz davası isteği ve iştika-i anil hükkam etmeye yetkisi bulunup bulunmadığının hakkında kanuni teferruat bilinmediğinden ve bu konuların açıklanması Şura-yı Devlet'e ait olduğundan dolayı Nezaretçe bir şey denilemeyeceği ifade edilmiştir. Zabtiye Nezareti arzuhal, layiha ve diğer dava evraklarını Şura-yı Devlet'e gönderilmek

üzere Sadaret'e geri göndermiştir.⁵⁵² Dava evrakının devamı dosya da bulunmadığı için Şura-yı Devlet nasıl bir cevap verdi bilememekteyiz.

Örneklerden da anlaşılacağı üzere sirket suçu Osmanlı Devleti'nde ağır cezayı gerektiren bir suçtur. Suçun cezası Ceza Kanunnamesi'nin seksen ikinci maddesi ile belirlenmiştir. Sirket suçundan yargılamalarda eğer hafifletici bir sebep yoksa genellikle bu kanun maddesi çerçevesinde yargılama yapılmıştır. Devletin tahsilat ve harcama kalemlerinde görev yapan tüm memur sınıflarında bu suçun işlenebildiğini görmekteyiz. Zimmet ve rüşvet suçundan sonra Osmanlı memurları arasında en fazla işlenen suçun sirket suçu olması üzücü bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.3.6. Sonuçlanmayan Sirket Dosyaları

Sonucunu takip edemediğimiz, bidayet mahkemesinin kararlarına itiraz ya da memurlardan şikâyet dilekçeleri mevcuttur. Bu şikâyetlerin pek çoğu hakkında tutulan tahkikat evraklarına ya da tahkikat neticesinde yapılan mahkeme kayıtlarına, belgenin ait olduğu dosya evrakı içerisinde ulaşılamamaktadır.

Örneğin, Çorum Kazası'ndan Mustafa mührüyle Belediye Reisi Mazlum Oğlu Hacı Ağa'nın belediye gelirlerini söylemeyerek gizli tuttuğu, çaldığı ve belediye hizmetlerine ehemmiyet vermediği, rüşvet aldığı, mekteplerin ve şehrin durumundan şikâyetçi olduğu dilekçesini Şehremaneti'ne göndermiştir. Şehremaneti dilekçeyi Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş, Dâhiliye Nezareti 13 Eylül 1893 tarihinde Ankara Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile konu hakkında tahkikat yapılarak neticesinin yapılmasını istemiştir.⁵⁵³

Yine, Çankırı'da inşa edilecek idadi mektebi için Kaymakam Talat Bey memur edilmişti, ancak Talat Bey'in 80 bin kuruş hırsızlığı olduğuna dair Çankırı'dan alınan yazı üzerine maarif vekâleti 10 Temmuz 1892 tarihinde bu işin soruşturulmasına karar vermiştir. Konu ile ilgili tahkikat yapmak için bir müfettiş tayin edilmesine dair irade yayınlanmıştır. Ancak 25 Nisan 1893 tarihine gelindiğinde henüz bir müfettiş tayin olunmadığı ve gerekenin yapılması ile ilgili ikazlar maarif vekâleti tarafından seraskerlik makamına yazılmıştır.⁵⁵⁴

⁵⁵² BOA. ŞD. 1292/ 1.

⁵⁵³ BOA. DH. MKT.132/ 40.

⁵⁵⁴ BOA. MF. MKT. 166/ 33.

Eski Basra muhasebecisi Mehmed Penah Efendi de Dâhiliye Nezareti'ne mağdur olduğu bir durumu dilekçe ile arzemiştir. Onun şikâyetine göre Palulu Necip Paşabir takım Kürtler vasıtasıyla köyündeki zahire ambarını zayı ettirerek bir hayli zahiresini çaldırmiş ve bunlar kendisine olan garezlerinden dolayı sebebiyle fırsat buldukça düşmanlık etmektedirler. Bu kişiler ve Necip Paşa hakkında gerekli kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir. 10 Haziran 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti Diyarbakır Vilayeti'ne yazı göndererek tahkikat yapılmasını istemiştir.⁵⁵⁵ Fakat biz tahkikat evrakına ulaşamadığımız için şikâyet konusu olan olayın hakikatini bilememekteyiz.

Her ne kadar pek çok dava dosyasında şikâyetlere dair iz süremiyor olsak da elimizde bulunan, bir şikâyet neticesi gerçekleştirilmiş tahkikat ve mahkeme kayıtları eksiksiz olan dava dosyalarından bu dönemde uygulanan kanuni teamüller hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Adana Vilayeti'ne ulaşmak üzere Nevşehir Postahanesi'ne teslim etmiş olduğu 550 liranın Postahane Müdürü İbrahim Efendi tarafından çalındığını iddia ederek adalet istediğine dair Kayseri'li Mehmed tarafından Nevşehir merkezinden Dâhiliye Nezareti'ne telgraf göndermiştir. Dâhiliye Nezareti tarafından 12 Şubat 1895 tarihinde Konya Vilayeti'ne konu ile ilgili olarak gönderilen tezkerede, yapılan tahkikat neticesinde müdür tarafından çalındığı anlaşılan emanetin tazmin edilmesinin gerektiğinden dolayı, nizamname hükmüne göre emanetin bedelinin sahibine verilmesi Konya Posta ve Telgraf Baş Müdüriyetine telgrafla tebliğ olunduğu ve İbrahim Efendi hakkında kanuni muamelenin yerine getirilmekte olduğu yazılmıştır. Adliye Nezareti'nden 7 Mayıs 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda İbrahim Efendi hakkındaki tahkikatın tamamlanarak mahkemesinin neticelendirilmesi için iddiacı şahıs olan Mehmed Efendi'nin gönderilmesi istenmiştir. Dâhiliye Nezareti bu yazıyı 10 Haziran 1895 Konya Vilayeti'ne göndererek Mehmed Efendi'nin mahkeme için gönderilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁵⁵⁶ Mahkeme neticesinde İbrahim Efendi'nin bir cezaya çarptırıldığı muhakkaktır. Fakat elimizde yerel idari mahkemenin kaydı olmadığı için nasıl bir cezai yaptırımla karşılaştığını bilememekteyiz.

⁵⁵⁵ BOA. DH. MKT. 246/ 56.

⁵⁵⁶ BOA. DH. MKT. 320/ 67.

3.2.4. Yolsuzluk, Suistimal ve Usulsüzlük

3.2.4.1. Yolsuzluk ve Suistimal Kavramlarının Tanımı

Yolsuzlukla ilgili olarak rüşvet, zimmet ve sirket suçlarının memurlar tarafından hangi suretle işlendiğini, haklarındaki şikâyetler ve yapılan tahkikatlar neticesinde nasıl bir mahkeme sürecinden geçerek hangi cezai yaptırımlarla karşılaştıklarını incelemiş bulunmaktayız. Yukarıda bahsettiğimiz suçlar, devletin hazinesine dolaylı olarak zarar vermek ya da hazine gelirlerini doğrudan çalmakla ilgilidir. Bundan sonra inceleyeceğimiz suçlar ise daha çok memurların vazifelerine gereken ihtimamı göstermemeleri veya vazifelerini suiistimal etmeleri neticesinde devlet hazinesi ya da kamu idaresinin zarar görmesiyle sonuçlanan suçlardır.

Yolsuzluk kavramı, anlamı itibari ile içerisinde kamu yönetiminde serigilenen etik dışı davranışların genel tanımıdır. Sözlük anlamı olarak birincisi, kaidesine ve usulüne uygun yapılmayan iş ve davranışlardır. İkincisi ise, memurun kamusal görev ve yetkilerini kanuni amaçları dışında özel amaçları doğrultusunda, çıkar temin etmek için kullanmasıdır. Bu çerçevede yolsuzluğun genel tanımını oluşturan etik dışı davranışları, memurun devleti doğrudan doğruya maddi zarara uğrattığı rüşvet, zimmet, irtikab ve ihtilas gibi suçlar ve mevzuat boşluklarını kullanarak kendisine farklı şekillerde menfaat temin etmek için kayırmacılık, aracı kullanma ve rant kollama gibi kanunlardaki etik dışı davranışlar olarak ikiye ayırabiliriz.⁵⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başa çıkmak zorunda kaldığı sorunlardan birisi olan yolsuzluk, kamu alanında görülen etik dışı davranışların bütünüdür. Yukarıda belirttiğimiz üzere bu konu üzerinde III. Selim'den itibaren özellikle memuriyet alanında radikal reformlara girilerek ciddiyetle durulmuştur. Tanzimat Ferman'ın ilanı ile birlikte mütemediyen yürürlüğe konulan ceza ve usul kanunları ile her ne kadar memurların çeşitli yolsuzluklarının önüne geçilmeye çalışılmışsa da memur yolsuzluklarının tam manasıyla önüne geçilememiştir. Rüşvet, zimmet, sirket suçları gibi, çıkar ilişkilerinin şekillendirdiği adam kayırma, görevini

⁵⁵⁷ Mehmet Akif Özer, “Yerel Yönetimlerde Etik Dışı Davranışlar”, **Kent Akademisi**, C.5, Sayı:12 2012, s.158-166.

terketme ve sahtekârlık gibi yolsuzluklar Tanzimat Dönemi'nde de Osmanlı Devleti'nin başa çıkılması gereken büyük bir problemi olmuştur.⁵⁵⁸

Sultan Abdülhamid Döneminde de yine memurların yolsuzlularından dolayı reayanın şikâyetleri devam etmektedir.⁵⁵⁹ Hatta doğrudan doğruya mecliste yer alan bazı nazırlar ve vekiller hakkında yolsuzluk şikâyetleri vardır.⁵⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde pek çok dairede çok farklı şekillerde baş gösteren memur yolsuzlukları halkın isyan etmesinin, eşkıyalık hareketlerinin destek bulmasının, verimli arazilerden, ormanlardan ve madenlerden istifade edilememesinin en önemli sebebi olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda bu yolsuzluklar dolayısıyla kıtlık zamanlarında halk merkezden gelen yardımları alamamakta, hayvanları telef olmakta ve memleketin yol, köprü ve okul gibi kamu hizmetlerine merkezden gönderilen ödenekler zayi olmaktadır. Aynı zamanda yüksek rütbeli memurlar merkezden gelen iradeleri gizleyerek gerekli hizmetleri halka götürmemektedirler.⁵⁶¹ Bu durumda kamu düzeni alt üst olmakta ve zincirleme sebeplerle küçük rahatsızlıklar büyük problemlere dönüşebilmektedir. Bu yolsuzluklar Sultan Abdülhamid'in muhaliflerince de en sık dile getirilen şikâyetlerdir ve sistem muhalefetinin en güçlü sebebini teşkil etmiştir.⁵⁶²

3.2.4.2. Mülkiye Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri

Devletin taşralardaki harcamalarından sorumlu olan memurların yolsuzlukları neticesinde toplanan vergiler çoğu kere merkeze eksik gitmektedir. Araştırıldığı zaman sorumlu memur tarafından vergi bölgesinde yapılan bazı harcamalar gerekçe olarak gösterilmektedir. Bu durumda memur hem suçlu hem de suçsuz olabilmektedir. Suçlu olmasının nedeni kendisine verilen görev ve talimatlar doğrultusunda hareket etmeyerek bölgenin herhangi bir ihtiyacı doğrultusunda gelirleri harcayarak yetkisini aşmasıdır.

⁵⁵⁸ Kamil Şahin, "Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2011, Sayı:23, 2011, s.123.

⁵⁵⁹ İhsan Süreyya Sırma, **Belgelerle II. Abdülhamid Dönemi**, İstanbul, 2000, s.259.

⁵⁶⁰ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.167.

⁵⁶¹ Tahsin Paşa, **Abdülhamid Ve Yıldız Hatıraları**, s.105.

⁵⁶² Serkan Yazıcı, Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909), **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), 2011, s.30,40 vd.

Suçsuz olduğu taraf ise bu harcamaları kendi zimmetine ya da kendi menfaatleri doğrultusunda değil vergi bölgesinin menfaatleri doğrultusunda kullanmasıdır.

Bir örnek verilecek olursa, Bolu Sancağı'nda aşar gelirlerini ve maarife ait parayı yolsuz bir şekilde sarf ettiğinden dolayı Bolu Sancağı eski muhasebecisi Ali Rıza Efendi hakkında dava açılmıştır. Kastamonu Vilayeti İdare Meclisi'nde bidayeten görülen mahkemesi neticesinde Ceza Kanunu'nun yüz ikinci maddesinin⁵⁶³ maddesinin ikinci fıkrasında işaret edilen otuz beşinci maddeye göre⁵⁶⁴ göre Ali Rıza Efendi'nin 3 ay süreyle memuriyetten çıkartılmasına ve sürgün edilmesine ve hiçbir şekilde paranın kendisinden tazminine gerek olmadığına karar verilmiştir. Bu karar Ali Rıza Efendi ile Vilayet Maarif İdaresi tarafından istinaf edilmiştir.

Şura-yı Devlet istinaf başvurusunu ve bidayet mahkemesi evraklarını incelemiş, istinaf başvurusunu kabul etmiştir. 28 Mayıs 1891 tarihinde İstinaf mahkemesi gerçekleştirilmiştir. Maarif İdaresi tarafından verilen istinaf dilekçesinde, Ali Rıza Efendi hakkında verilen hükmün bazı yönleri kabul edilmiş bazı yönleri kabul edilmemiştir. Hükmün itiraz edilen yönü, meydana gelen harcamaların Ali Rıza Bey tarafından kimseye danışılmadan yapılmış ve bu harcamalar havale ve tahsisat haricinde kaldığından tazminatın gerekli olduğu fakat hükümde tazminata gerek olmadığı ifade edildiğinden feshi istenmiştir. Mahkeme, Maarif İdaresinin itirazını incelemiş ve iddia edildiği gibi olsa da Ali Rıza Efendi'nin maarif emvalini tahsisata uygun olmayan bir şekilde harcamasında dolayı devletçe ve milletçe zarara sebep olacak bir durum meydana gelmediği gibi harcama yapılan yerler de onaylanmış yerler olduğundan Ali Rıza Efendi'den paranın tazminine gerek kalmamıştır diyerek idarenin itirazı reddedilmiştir.

Ali Rıza Efendi'nin istinaf dilekçesinde ise daha önce Amasra mektep inşaatında yapmış olduğu harcamalardan dolayı kendisi hakkında verilen hükmün feshini istemiştir. Fakat

⁵⁶³ Ceza Kanunu'nun 102. maddesi şöyledir; "*Maiyyet memuru, mafevkinde bulunan âmiri tarafından vazife-i memuriyetine ait olan tenbihatı infaz ve icrada bila-sebeb-i sahîh terâhî ve kusur eder ise, bir aylık maaşı miktarı cezay-ı nakdî alınır. Ve eğer zabıtanın tenbihatını adem-i itaatle icra etmez ise, memuriyetinden tard ile tedip olunur. Ve bu tehir ve tatil ve adem-i itaat keyfiyetleri devlet ve memleketçe bir mazarratı mücip olur ise, o makule mazarrata sebep olanlar haklarında mürettep olan ceza dahi başkaca icra kılınır.*" bkz. Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.850.

⁵⁶⁴ Ceza Kanunu'nun 35. maddesi şöyledir; "*Nefy-i muvakkat mücâzâtı, bulunduğu yerden bir başka mahalle gönderilip üç aydan üç seneye dek tağrîb olunmaktır.*" bkz.; Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, s.839.

mahkeme yaptığı harcamaları usulsüz olarak yaptığından dolayı verilen hükmün feshedilmesi gerekmediğini belirterek istinaf isteğini reddetmiştir.⁵⁶⁵ Böylece Ali Rıza Efendi, yapmış olduğu harcamalar devlete ve vergi mükelleflerinin memleketlerine bir zararı olmadığı halde amirlerinin bilgisi olmadan yaptığı ve bu da görevinde bir usulsüzlük olduğu için üç ay süreyle memuriyetten çıkartılmış ve sürgün cezasına çarptırılmıştır.

Ali Rıza Efendi var olan parayı harcamada yapmış olduğu usulsüzlükten dolayı cezalandırılmıştır. Fakat bazı mutasarrıflar da nizamnamelere aykırı bir usül olsa da bütçe yetersizliğinden dolayı halka farklı vergiler koymalarına rağmen cezalandırılmamışlardır. Hangi sınıf ahaliden ve ne gerekçe ile olursa olsun bir vergi alınacaksa bu Meclis-i Vükela kararı ve Padişah izniyle gerçekleştirileceği nizamnamede açıkça ifade edilmiştir. Fakat yapılan tahkikat neticesinde topladıkları vergileri halkın menfaatlerine kullandıkları ve hüsn-i idarelerine kanaat oluşan memurlar suçlarının karşılığında ceza almamamaktaydılar. Burada devletin sadece kural ve kaidelere göre değil bazı durumlarda memurun niyetinin ve davranışının mülki idare ve toplum üzerindeki etkisini de göz önüne aldığını anlamaktayız.

Konu ile ilgili İzmid Mutasarrıflığında meydana gelen olay güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hangi sınıf ahaliden ve ne gerekçe ile olursa olsun bir vergi alınacaksa bunun meclis-i vükela kararı ve padişah izniyle gerçekleştirileceği bilinmesine rağmen İzmid Mutasarrıfı bunu dikkate almayarak kendi nüfuzunda bulunan Liva İdare Meclisi'nin kararıyla İzmid Sancağı dâhilinde altı bölgede müruriye resmi (geçiş vergisi)⁵⁶⁶ ismiyle vergi almaktadır. Durum 29 Aralık 1892'de Yaveran-ı Hazret-i Şehriyari'den Hademe-i Kaymakami ve Süvari Kolağası tarafından Yıldız'a bilgi verilmiştir. Yazıda, İzmid Mutasarrıfı'nın, Hendek, Adapazarı, Taraklı, Geyve, Sapanca ve İzmid'den geçerek nakliyat yapan tüm araçları 40 paradan 100 paraya kadar vergi vermeye mecbur ve mükellef tuttuğu ifade edilmiştir. Bu vergiden dolayı ahali mazlum ve mağdur bir hale getirildiği gibi alınan bu vergi her ne kadar belediye hizmetleri için alınmışsa da verginin büyük kısmını mutasarrıfın kendi menfaatine kullandığı iddia edilmiştir.⁵⁶⁷ Fakat Selim

⁵⁶⁵ BOA. ŞD. 1654/1.

⁵⁶⁶ Mürûr Tezkereleri hakkında Geniş bilgi için bkz.; Nalan Turna, **19.yy.'dan 20.yy'la Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürûr Tezkereleri**, İstanbul, 2013.

⁵⁶⁷ BOA. Y.PRK. ASK. 86/46.

Sırrı Paşa'nın yapmış olduğu harcamalar devletin ve milletin faydasına harcamalar olduğundan dolayı herhangi bir ceza almamıştır. Selim Sırrı Paşa, İzmid için önemli bir şahsiyettir. 1887 yılında İzmid Sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir ve 1895 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Mutasarrıflık yapmış olduğu sekiz yıl boyunca İzmid'e yapmış olduğu hizmetler daha sonraki yıllarda da şahsının hayırla yadedilmesine vesile olmuştur. İyi hizmetlerinden rahatsız olarak kendilerine devletten menfaat temin edemeyen yerel mütegalibler tarafından yapılan şikâyetler üzerine kendisi İzmid havalisindeki haydutluk olaylarından sorumlu tutulmuş ve ayrıca memuriyete yakışmayan hallerinden dolayı 10 Ekim 1889'de azledilmiş fakat üç gün sonra bu yanlıştan dönülerek görevine iade edilmiştir.⁵⁶⁸ Selim Sırrı Paşa İzmid'de göreve başladığında ilk işi İzmid-Taraklı-Geyve yolunun inşası olmuş ve bu iş için köyler ve civarlarından vergi mükelleflerine yol için imece ve amele usulü çalışma zorunluluğu getirerek yolu kısa sürede tamamlamıştır. İzmid'den geçen demiryolunun iki tarafını şose olarak yaptırmıştır. Şehrin havasını bozan ve halkın sağlığını tehdit eden tuzlaların kurutulmasını da amelelik usulü çalışma mükellefiyeti getirerek çözmüştür.⁵⁶⁹ Selim Sırrı Paşa'nın tüm hizmetlerini noktalayan ve azledilmesine sebep olan şey, misyonerlik faaliyetlerine müdahalesi olmuştur. İzmid'de Katolik Rahiblerine mahsus olarak inşaa edilen bir teneffüşhane inşasını mahallinin rahatsız olacağı düşüncesiyle yıktırılmış ve rahib hakkında bazı kovuşturmalarda bulunmasından dolayı Fransa Sefareti'nin uyarısıyla azledilmiştir. Bu kıymetli devlet adamına 1898 yılında mazuliyet maaşı bağlanmıştır. 1901 yılında ise Ankara İskân-ı Muhacirin Memuriyetine tayin olunmuştur.⁵⁷⁰

1887 yılında Konya'da meydana gelen kıtlıktan dolayı ahaliye dağıtılmak üzere gönderilen zahirenin dağıtımında bazı kişilerin suiistimal ve yolsuzluklarını bulunduğu dair Konya Vilayeti'ne ihbar ve şikâyetler yapılmıştır. Valilik yolsuzluk yapan zanlı kişiler hakkında ilk olarak Vilayet İdare Meclisinde yapılan mahkeme neticesinde derecelerine göre mahkûm olanlar hakkında verilen hükümler hazine vekilleri tarafından

⁵⁶⁸ Atilla Çetin, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri", **Uluslararası Gazi Akça Koca ve Koceli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Kocaeli, 2015, s.1436.

⁵⁶⁹ Turgut Karaçoban, "Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmit-Ankara Demir Yolu Serüveni", **Uluslararası Gazi Akça Koca ve Koceli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, s.741-742.

⁵⁷⁰ Çetin, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri", s. 1436.

yok sayılarak istinaf edilmiştir. Bunun üzerine mahkûmlar hakkında teferruatlı evraklar Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir. Bazı hususlardan dolayı verilen hükümler bozularak Konya İdare Meclisi tarafından zanlılar hakkında tekrar tetkikat yapılarak mahkemeye çıkarılmaları istenilmiş ve konu hakkında dava evrakı Konya Vilayeti'ne gönderilmiştir. Zanlıların ikinci mahkemeleri 27 Haziran 1893 tarihinde Konya İdare Meclisi Muhakemat Dairesinde görülecektir. Zanlılardan Beyşehir Kazası eski Kaymakamı Mehmed Ali Bey Dersaadet'te olup kendisine gönderilen celbnamenin imzalatılarak geri gönderilmesi için Konya Valisi Hüseyin Hilmi Paşa tarafından 1 Haziran 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazı gönderilmiştir.⁵⁷¹

Bazı fakir ve fukara kimselere kömür istemek için mükerrer olarak haber göndererek yolsuzluk yaptıkları anlaşılan Dokuzuncu Belediye Dairesi dâhilinde bazı imamlar ve muhtarlar Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nde mahkemeye çıkarılmışlardır. Haklarında 24 Ocak 1894 tarihinde verilen hüküm kesinleşmiş ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Hükme göre bu kişilerin Ceza Kanununda yolsuzluk hakkında yer alan hükm-ü şamil'in⁵⁷² uygulanmasına karar verilmiştir. Dâhiliye Nezareti bu hükmü 3 Şubat 1894 Şehremanetine göndererek gereğinin yapılmasını istemiştir.⁵⁷³

Memurların vazifelerini layıkıyla yerine getirmemeleri bölgenin huzur ve asayişini tehdit edebilmekteydi. Vazifesini layıkıyla yerine getirmemek bazen bir davada taraf tutmak, bazen halkın arasında fitne ve dedi kodu çıkartarak çıkan kaos ortamından kendisine menfaat temin etmek ve bazen de görevni yerine getirirken bölgenin sosyolojik yapısını göz önünde bulundurmayarak bölge için etik sayılabilecek kuralları ihlal etmesi sonucu halkın isyanına sebep olmak gibi pek çok şekilde gerçekleşmektedir. Merkeze gönderilen şikâyetlerden anlamaktayz ki devletin her bölgesinin memurdan beklentisi farklıdır. Osmanlı Devleti'nin sınırları düşünülünce her bölgenin farklı tarz ve siyasette yönetilmesi ihtiyacı da tabiidir.

⁵⁷¹ BOA. DH. MKT. 89/ 25.

⁵⁷² Konu hakkındaki hükm-ü şamil için bkz., **Düstûr, I. Tertîb**, C.1, Madde 82, s.555. "*Herkim ki emval ve eşya-yı miriyeyi nakden ve aynen sirkat ederse sirkat etmiş olduğu şey iki kat olarak kendisinden ahz ve istirdad ve hazine-i devlete teslim olunduktan sonra beş seneden ekal olmamak üzere kalabend kılınub müebbed rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezası dahi beraber hükmolunur*".

⁵⁷³ BOA. DH. MKT. 202/ 63.

Eskişehir Paşa Nahiyesi'nden Mahmud Esad, 29 Ekim 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çekmiş olduğu telgrafla Eskişehir Kaymakamı'nın suçları sabit olduğu halde hala görevden alınmamasından istifade ederek halkın üzerindeki zulüm ve irtikâbını devam ettirmekte olduğunu ifade etmiştir. Kaza idaresini bozduğu, sakınılması gereken siyasi arbedeyi takınmış olduğu tarafgirlikle hükümet kuvvetini gayri meşru işlerde suiistimal ettiği, halkın birlik bütünlüğünü bozduğu ve medeniyet-i İslamiye aleyhine pek çok uygunsuz hali bulunduğundan dolayı bir an önce diyanet ve siyaset namına azledilmesini istemiştir.⁵⁷⁴ Bu şikâyetin ne kadar gerçeği yansıttığı da yine meçhuldür. Çünkü belgenin devamı dosya içerisinde mevcut değildir.

Görevine yerine düzgün bir şekilde yerine getirmeyen bir başka örnek te muhtaçlara yapılan para yardımlarını gereken kişilere ulaştırmayan Fuad Efendi'dir. Her hafta muhataçlara padişah tarafından verilen para yardımını dağıtmaya memur olan Fuad Efendi'nin vazifesini düzgün yapmayarak kendi menfaati yoluna hizmet ettiğine dair on beş mühürlü bir arzuhal sadarete gönderilmiştir. Sadaret 28 Aralık 1893 tarihinde bu arzuali Mabeyn-i Hümayun'a göndererek Fuad Efendi hakkındaki bu olumsuz durumdan padişahı haberdar etmiştir.⁵⁷⁵

Bölgenin sosyal yapısını hesaba katmadan görevini yerine getiren ve bu hareketinden dolayı Musul'da isyana sebep olan Vali Ömer Paşa da her bölgenin kendi tarz ve siyasetine göre yönetilmesi gerekliliğinin ne kadar önem arz ettiği, yoksa nizam ve asayişin nasıl bozulduğuna dair bir örnektir. Musul Valisi Ömer Vehbi Paşa'nın Musul'da nüfus tahririnde halkı galeyana getirecek muamelelerde bulunduğu, erzaka koymuş olduğu narha muhalefetten dolayı 20-30 kadar esnafı kalabalık önünde doktora muayene ettirdikten sonra her birini askerlere beşten on beşe kadar değnek vurdurduğu, İslam ve Hıristiyan ahaliden birkaç kişiyi prangabend olarak teşhir eylediğine dair mabeyne bazı şikâyetlerde bulunulmuştur. Yıldız sarayından özel olarak gönderilen tahkikat heyeti 21, 22, 26, 27 Ocak 1893 tarihlerinde tahkikat raporlarını sunmuştur. Tahkikat raporlarında Ömer Paşa nüfus meselesinde, tahrirde kadınların da yazılmasını ilan etmiş ve tahrir memurlarına emretmiştir, bir iki hanenin kadınları sayıldıktan sonra ulema tarafından kendisine başvurularak Musul'da kadınların tahrirden muaf tutulması için izin istemişler

⁵⁷⁴ BOA. DH. MKT. 2016/ 1.

⁵⁷⁵ BOA. BEO. 332/24855.

ya da durumun merkeze sorulmasını istemişler fakat paşa yalnızca, kadınların isimlerinin kulağına gizlice söylenmesi şartıyla yaymayacağını söylemiş ulema hoşnutsuz olarak çıkmıştır. Bu yüzden halk galeyana gelmiş ve galeyanın devam etmesi üzerine kadınları yazmaktan vaz geçtiğini ilan etmiştir. Daha sonra herkes dağılmış ve sayıma devam edilmiştir. Fakat zaten kadınların sayılmadığı hususunda Ömer paşanın mabeyne bildirdiği durumun gerçek olmadığı tam tersi hareket ettiği ve galeyanın da kadınların sayımından dolayı çıktığı, kadınların sayılmamasını istemek üzere toplanmaktan ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Ömer Paşa'nın bu galeyanın ortaya çıkmasında, kendisinin icraatından müteessir olduğunu düşündüğü bazı meclis azalarının galeyanı teşvik ettiklerini düşünerek bunları mahkemesiz hapsedmesi hükümsüz kalmıştır.

Ömer Paşa'ya yönelik darb suçlamasına yönelik tahkik heyetinin raporu ise, Ömer paşanın erzaka koyduğu narhdan ve emrine muhalefetten dolayı hükümet konağına çağırıldığı 20-30 kadar esnafı kalabalık önünde doktora muayene ettirdikten sonra her birine askerlere beş den on beşe kadar değnek vurdurduğu İslam ve Hristiyan birkaç kişiyi parangalı olarak teşhir eylediği ortaya çıktığı bildirilmiştir.

Tahkik heyetinden birisinin reisliği altında başka bir komisyon teşkil edilerek zanlı olan polis ve askerlerin teker teker sorgulanmalarında bulunmuş olan komisyon heyeti tarafından ispat edilen ortaya çıkan bu yolsuzluklardan dolayı, 19 Ocak 1893 tarihli tegratname ile vali ve alaybeyinin süratle tebdilleri ve 20 Ocak 1893 tarihli telgratname ile Ömer Paşanın oradan kaldırılması ve 4 Şubat 1893 tarihinde Ömer Paşanın hizmetindeki Asım bey ve Yehşan Eski müdürü Reşid Efendi'nin Yezidilerin katli meselesinde zan altında olmalarına dair muhakeme edilmeleri istenilmiştir.⁵⁷⁶ Ömer Paşa'nın Musul'daki sert yönetim tarzı kendisinin mahkemeye çıkartılarak yargılanmasına ve sürgün edilmesine neden olmuştur.

Görevini terk eden memurlar aldıkları maaş ve yol ücretiyle hazineyi zarara uğrattıkları gerekçesi ile azledilmekte ve yargılanmaları için haklarında tuktuklama kararı çıkarılmaktadır. Siirt Sancağı'na bağlı Şirvan Kazası Kaymakamı Şevki Efendi memuriyetini terk ederek firar etmiş ve hazineyi zarara uğratmıştır. Bu hareketlerinden dolayı 4 Temmuz 1894 tarihinde Bitlis Valisi Sadaret'e göndermiş olduğu bir yazı ile

⁵⁷⁶ BOA. Y. MTV. 74/ 72.

Şevki Efendi'nin tutuklanarak görevden azledilmesi ve yerine başkasının tayin edilerek hakkında tahkikat yapılması gerektiğini bildirmiştir. Bitlis Valisi göndermiş olduğu yazıda Şevki Efendi'nin yerine Akdağ Kaymakamlığından ayrılmış olan Mehmed Ali Efendi'nin tayin edildiğini ve tayinin uygun görüldüğüne dair de Şura-yı Devlet tezkeresini ve İntihab-ı Memurin Komisyonu'nun vermiş olduğu mazbatayı da ekte göndermiştir.⁵⁷⁷

Örneklerden anlaşılacağı üzere memurların mali konularda devleti uğrattığı zararın boyutları ve yapmış oldukları yolsuzlukların çeşitliliği, tahsilat ve harcama yetkisi bulunan memurların tayininde kefalet sisteminin zorunlu tutulmasına, her ay hesaplarının kontrol edilmesine ve yılda bir kez de tüm mali kayıtlarının teftiş edilmesine rağmen mali suçların önüne geçilemediğini göstermektedir. Fakat biz sadece işlemiş olduğu suçlardan dolayı mahkemeye düşen memurları incelediğimiz için sadece suçların önü alınamamıştır diyebilmekteyiz. Ceza Kanunu'nun yüz ikinci maddesinde yer alan ali yolsuzlulara dair, memuriyetten tard edilme, zararın tazmini ve sürgün cezasının caydırıcı niteliğinin ne derece etkili olduğu ve buna bağlı olarak suç işlememiş memurların suç işleyen memura olan oranına dair verilere maalesef sahip değiliz.

Mahalli idarecilerin dürüst ve iktidar sahibi olmaları bölge idaresi için çok önemli bir konudur. Çünkü devlet idaresinin siyasi devamlılık ve düzeni, idarecilerin iktidarına bağlıdır. Abdülhamid'in dikkate aldığı ve kendisine layiha sunarak devlet işlerine dair görüşlerini ifade den Nusret paşa'ya göre siyasi devamlılığın olmaması, hakikatın yok olmasına, hakikatın yok olması adaletin ortadan kalkmasına, adaletin kalkması neticesinde ise halkın perişan olacağı muhakkaktır.⁵⁷⁸ Fakat bu dönemde görülen kaht-ı ricalden dolayı dürüst ve iktidar sahaibi idareci bulmak zordur. Devlete hizmet edecek ehliyetli memurlar yetişmemesinin nedeni de devleti idare eden kişilerin kendi menfaatlerini devletin menfaatlerinin önünde tutmak olduğu, bu durumun toplum ve memurlarda büyük bir ahlak çöküntüsüne neden olduğu Nusret Paşa tarafından ifade edilmiştir. Nusret Paşa kötü idareden ve yetişmiş devlet adamı kıtlığından, Tanzimat

⁵⁷⁷ BOA. DH. MKT. 255/ 21.

⁵⁷⁸ Oğuz, "Osmanlı Devleti'nde Devlet Adamı Kıtlığı (Kaht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", s.101.

Paşaları olan Rüşdü, Hamdi, Vefik, Sadık ve Safvet Paşaların birinci derecede sorumlu olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁹ Bu ifadeler hem Cevdet Paşa'nın Tezakir'inde⁵⁸⁰ hem de Said Paşa'nın layihasında⁵⁸¹ desteklenmektedir.

Memurlar azledildikten sonra tekrar bir memuriyete tayin edilene kadar mazuliyet maaşı almaktadırlar. Osmanlı Devleti dış borçları, 1877-78 Rus savaşında alınan yenilgi nedeniyle 35 milyon liralık savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmesi ve Balkanlardan yüz binlerce Müslüman ya da Osmanlı tebaasının Anadolu'ya göç etmesi nedeniyle oldukça büyük bir mali krizle karşı karşıya kalmıştır. Mali krizden dolayı hem görevi başında ve azledilmiş halde görev bekeleyen memurların hem de emekli, dul, yetim ve muhtaçlara verilen aylıkların hazineye olan yükünü hafifletmek için yasal çalışmalara girilir. 1876 Kanun-ı Esasi'si ile mazuliyet maaşları da düzenlemeye alınmış, memurların azledilme koşulları belirlenmiş ve memurun tekrar istihdam edilebilmesi için ise istihdam edilmesinde sakınca olmadığına dair yazı gerektiğine dair usul getirilmiştir. Fakat yüz kızartıcı suç işleyenler ve vazifesinde yolsuzluk yapanlar yargılamaları devam ettiği sürece ve mahkemenen istihdamına herhangi bir sakınca olmadığına dair bir karar çıkmadığı sürece mazuliyet maaşı alamamaktadırlar. Eğer mazuliyet maaşı almak için başvururlarsa da bu istekleri ancak padişahın özel izni ile gerçekleştirilebilmektedir.

Karacasu eski müdürü İbrahim Edhem Efendi tarafından yeniden herhangi bir memuriyete tayinine kadar padişah tarafından kendisine ihsanda bulunulması için Dâhiliye Nezareti'ne dilekçe verilmiştir. Daha sonra Sadaret Dâhiliye Nezareti'ne yazı göndererek Aydın Vilayeti'nden İbrahim Edhem Efendi hakkında bilgi edinilmesini istemiştir. Aydın Vilayeti'nden gelen bilgiye göre İbrahim Edhem Efendi hakkında vilayetin daha önce yapmış olduğu tahkikat neticesinde bazı kötü hallerinin ortaya çıkmasından dolayı görevinden alındığına ve mahkemesinin devam etmekte olduğuna dair bir yazı gönderilmiştir. 10 Aralık 1894 Dâhiliye Nezareti, Sadaret'e göndermiş olduğu yazıda, Aydın Vilayeti'nden gelen yazıda belirtildiği gibi ve İbrahim Edhem

⁵⁷⁹ Oğuz, "Osmanlı Devleti'nde Devlet Adamı Kıtılığı (Kaht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", s.103.

⁵⁸⁰ Karlangıç, "Ahmet Cevdet Paşa'ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricali", s. 267;Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir 1-12**, s.87.

⁵⁸¹ Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa Ve Reformları", s.852.

Efendi hakkındaki evraklar Şura-yı Devlet'e havale edildiği için başka bir yer tayin edilemeyeceği belirtilmiştir. Kendisine bir miktar para verilmesinin ise padişahın müsaadesine bağlı olduğunu bildirmiştir.⁵⁸²

Mülki idarecinin bölgeyi tanimasının ne kadar önemli olduğuna, idareci kıtlığından dolayı suçlu olduğu için azledilen bir memurun tekrar tekrar farklı bölgelere nasıl istihdam edilmek mecburiyetinde kaldığına ve azuliyet maaşlarının her açığa alınan memura verilmediğine dair elimizde güzel bir örnek mevcuttur.

Hacur Kazası eski kaymakamı Hayreddin Efendi Sadaret'e göndermiş olduğu bir dilekçe ile görevinden azledildiği için kendisine mazuliyet maaşı tahsis edilmesini istemiştir. Sadaret Mülkiye ve Tekaüd Sandığı Nazırlığı'na, Hayreddin Efendi'ye niçin mazuliyet maaşı bağlanmadığını sormuştur. Mülkiye Tekaüd Sandığı Nazırlığı'ndan 17 Ağustos 1895 tarihinde gelen cevapta Hayreddin Efendi'ye niçin mazuliyet maaşı tahsis edilmemesinin sebebinin kanuni bir boşluktan kaynaklandığını açıklamıştır. Cevapta, Hayreddin Efendi'nin bölgede Oturanlar kabilesinden aldığı bir rehineyi oradaki askeri müfreze kumandanı kolağası Musa Efendi'ye vermiş daha sonra hiçbir şekilde bir muamele yapılmadan mahalli şeyhin rica ve kefaleti ile tahliye ettirmek istemiştir. Kolağası kumandanının aldığı emre uymayacağını beyan ederek, buldukları yerden hareket etmişlerdir. Yolculuk esnasında rehinenin biraderleri yol üzerinde pusu kurarak şeyhin üzerine kurşun atmış atılan kurşun sonucunda Musa Efendi vefat etmiş şeyh de yaralanmıştır. Olay hakkında yapılan incelemelerde kaymakamın aşiretlerin durumuna vukufsuzluğu ve mahalli durumun gereklerine göre idarede yetersizliği görülmüş ve memuriyete devam etmesi mümkün olamayacağından azledilmiştir. Kaymakam hakkında yapılan incelemelerde daha önce bulunduğu Debre-i zir Kaymakamlığı'ndan görevine uygun olmamasından, Bor Kaymakamlığı'ndan inzibatı sağlamada ve tahsilatta ortaya çıkan iktidarsızlığından ve Terme Kaymakamlığı'ndan da iktidarsızlığından ve tahsilata ehemmiyet vermemesinden dolayı azledildiği tercüme-i hal varakasında görülmüştür. Hayreddin Efendi son görev yeri Hacur Kaymakamlığı'ndan da kötü idaresinden dolayı tekrar azledilmiştir. Hayreddin Efendi'nin mazuliyet maaşı almaya hakkı olup olmayacağına dair açık bir hüküm yoktur. Çünkü Hayreddin Efendi

⁵⁸² BOA. DH. MKT. 317/ 24.

ihhtiyaçtan dolayı değil kötü idaresi ve yolsuzluklarından dolayı azledilmiştir. Bu durumu Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti, dört memuriyetinden azledilme sebeplerine bakılarak Hayreddin Efendi gibilerine mazuliyet maaşı tahsisi lazım gelip gelmeyeceğinin Sadaret'e sorulmasını kararlaştırmış konu hakkında Sadaret'ten gelecek yazıya göre işlem yapılacağını Sadaret'e arzetmiştir.⁵⁸³

Memurların rehabetinden ve kötü idaresinden dolayı azledildiği, sık sık görev yerlerinin değiştiği belgelerden anlaşılmaktadır. Köprülü Kazası eski kaymakamı Ahmed Tevfik Bey Sadaret'e yazmış olduğu dilekçesinde, Selanik Valisi tarafından görevinden alındığını, dört aydır merkez vilayette tutulduğu ve yerine de başkasının tayin edildiğinden dolayı mağdur olduğundan bahsederek sınıfı dâhilinde başka bir yere tayinini istemiştir. Sadaret konuyu Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı ile bildirerek bir cevap istemiştir. Dâhiliye Nezareti 14 Eylül 1899 tarihinde göndermiş olduğu cevapta, Ahmed Tevfik Bey'in Bulgarların fikir ve maksatlarına hizmet ettiği, harp makineleri hakkında yapması gereken görevde rehabeti görüldüğünde tekrar yapılan tebligata rağmen işlerde yavaşlığı görüldüğü ve Köprülü'de atılan silahlardan iki Bulgar'ın vefatına sebebiyet verdiğinden dolayı azledilerek hakkında tahkikat yapılması, 22 Mart 1899 tarihli sadaret tezkiresinde emir buyrulması üzerine hakkında tahkikat yapılmak üzere azledildiğini bildirmiştir. Fakat tahkikat yapıldığı sırada vilayetten gelen 7 Mayıs 1899 tarihli yazıda, bayramlarda silah atılması adet olduğu için bu konuda bir fesat görülememişinin Manastır ve Selanik Vilayetleri mülkiye müfettişliğinin yazısında bunun doğrulandığı bildirilmiştir. Ayrıca Bulgar hayranlığı suçlaması da yalnızca Köprülü'de harp mektebi kurulması hakkındaki tebligatın uygulanmasına karşı yavaşlık göstermesine istinaden yapılmaktadır. Bu konu da Ahmet Tevfik Bey daha evvel göndermiş olduğu varakada çeşitli sebepler söylemiş ve bunların doğruluğun ispat edildiği bildirilmiştir. Ahmet Tevfik Bey'in şu durumda istihdamına mani bir hal görülemiyorsa da durumunun şurayı devlet tarafından da incelenmesini istemiştir.⁵⁸⁴

Bazen merkeze gelen dilekçelerden anlıyoruz ki garip bir şekilde birinci sınıf memurların bile bazı kanuni kaidelere vakıf olmadıklarını görmekteyiz. Akseki Kaymakamı Nuri Efendi'nin ehliyet ve iktidarsızlığının görevinin ehemmiyetine uygun olmadığından ve

⁵⁸³ BOA. şD. 1104/ 67.

⁵⁸⁴ BOA. şD. 2036/ 22.

maliye işlerinde yapmış olduğu yolsuzluklardan dolayı mahkemeye alınmaları, ayrıca Nuri Efendi'nin hemen azledilerek yerine Sorhun Nahiyesi Eski müdürü Osman Efendi'nin tayin edilmesi hakkında Teke Mutasarrıflığı'ndan Babîâli'ye yazı göndermiştir. Babîâli yazıyı İntihab-ı Memurin Komisyonuna havale ederek konu hakkındaki usulün muatsarrıflığa yazılmasını ister. İntihab-ı Memurin Komisyonu 15 Kasım 1894 tarihinde Babîâli'ye göndermiş olduğu yazıda, bir memurun azli, azledilmesini gerektiren sebeplerin vilayet idaresinden ya da müstakil sancak ise sancak idare meclisinden merkeze yazılması ve irade ile mahkemeye alınarak hakkında verilecek karara bağlı olduğunu ifade etmiştir. Müstakil olmayan mutasarrıflıktan gelen ve kanuni yetkisini aşan bu yazıya binaen bir işlem yapılamayacağı yazılmıştır. Ayrıca Kaymakamlık intihabnamesi bulunmayan Osman Efendi'nin de asaletinin tasdik edilemeyeceği bildirilmiştir. Bu konuların mutasarrıfa bu şekilde bildirilmesi Babîâli'den istenildikten sonra, Kaymakam hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılması ve neticenin bildirilmesi hususunun Konya Vilayeti'ne bildirilmesi gerektiğini yazmıştır.

Babîâli konuyu Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş Dâhiliye Nezareti, İntihab-ı Memurin Komisyonu'nun cevabını ve Konya Vilayeti'nin gerekli kanuni muameleyi yapması hususunda 15 Kasım 1894 tarihinde Konya Vilayeti'ne yazıyı göndermiştir.⁵⁸⁵

Pasinler kazası tahrirat kâtipliği memuriyetinden kendisine yönelik bazı asılsız suçlamalar üzerine görevden alındığını ifade eden Bekir Efendi Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu yazı ile adalet talep etmiştir. 14 Ağustos 1899 tarihli yazı ile Şura-yı Devlet, Erzurum Vilayeti'ne bu konu hakkında yapılan muameleye dair malumat sormuştur. Erzurum Valisinden 30 Ağustos 1899 tarihinde Şura-yı Devlet'e gönderilen cevapta Bekir Fikri Efendi'nin memuriyet vazifesini suiistimal ettiği, bir takım kötü halleri olduğu ve tahrirat kâtipliği hesaplarının da kontrol edilmesi neticesinde evraklar üzerinde bazı suiistimallerinin ispat edilmesiyle azledildiği ifade edilmiştir.⁵⁸⁶

Memurların yapmış oldukları yolsuzluklar ne kadar suç ise işlerinde rehabet göstermeleri, hal ve hareketlerine dikkat etmemeyerek devletin itibarını zedelemeleri ve iktidarsız bir yönetim sergilemeleri de azil sebeplerinden görülmektedir. Memurların tayinleri İntihab-

⁵⁸⁵ BOA. DH. MKT. 311/ 16.

⁵⁸⁶ BOA. ŞD. 1521/ 3.

1 Memurun Komisyonu'nun onayına bağılı oldđu için herhangi bir suçtan ya da suiistimalden azledilmiş olan bir memur komisyona savunma yapmadan ve komisyonun da onayı olmadan tekrar herhangi bir memuriyete tayin olunamamaktadır.

18 Eylül 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen bir yazıda Konya Vilayeti Arabsun kazası kaymakamı Mustafa Efendi'nin memuriyetine yakışmayan bazı davranışlarından ve kanunlara uymayan hal ve hareketlerinden dolayı daha önce mahkemeye çıkarıldığını, mahkeme neticesinde Mustafa Efendi'nin altı ay hapsine karar verildiğini ifade etmiştir. Mustafa Efendi'nin yerine Konya Vilayetinden 15 Haziran 1892 tarihinde gelen yazı ile eski Mut Kazası kaymakamı Nafiz Efendi'nin tayin edilmesi önerildiğini fakat İntihab-ı Memurin Komisyonu tarafından yapılan incelemeler neticesinde Nafiz Efendi'nin de daha önceki memuriyetinden görevinde rehavet göstermiş olduğundan dolayı azledildiği tespit edildiği ifade edilmiştir. Nafiz Efendi, usûl olduğu üzere Şura-yı Devlet'e başvurarak beraat savunması yapmamış (istihsal-i beraat) olmasından dolayı tayini uygun görülmemiştir. Bu şartlar altında Arabsun kazası kaymakamlığına, intihab-ı memurin komisyonu tarafından Gazran kazası kaymakamlığından görevini tamamlayarak ayrılmış olan Mehmed Emin Bey'in tayini hususunda mazbata yazılmıştır. Mazbata ve Mehmed Emin Bey'in tercüme-i hal varakası Sadarete gönderilerek tayininin uygun görüldüğü bildirilmiştir.⁵⁸⁷

Memurların hal hareketlerindeki uygunsuzlukları, bölgenin yapısına göre memurların yönetimdeki kifayetsizliklerinden dolayı yapılan şikâyetler ve devamında gelişen tahkikat, kurumlar arası yazışmalar ve mahkeme kayıtlarıyla ilgili olarak Kerbela'da yaşanan olay, uygulanan teammüllere dair güzel bir örnektir.

Kerbela Mutasarrıfı Mahmud Bey ile Tahrirat Müdürü Galib Efendi'nin idaresizlikleri ve memuriyete yakışmayan davranışlarından dolayı 14 Şubat 1308 tarihinde Bağdad Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne şikâyet yazısı ve memurlar hakkındaki tahkikat evrakları gönderilmiştir. 2 Mart 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti Bağdad Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile bu kişilerin uygun olmayan davranışlarının Kerbala'nın hususi mevkiine münasip olmadığından dolayı Kerbela'da memuriyetlerine devam etmeleri

⁵⁸⁷ BOA. DH. MKT. 2003/69.

bölgeye pek çok zararı dokunacağı ve kötü tesir yapacağından dolayı başka bir yere gönderilmelerinin uygun görüldüğü bildirilmiştir.

Bu telgraf üzerine Bağdad Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne durumun aciliyetini bildiren 25 Nisan 1893 tarihinde bir yazı daha gönderilmiştir. Yazıda vali, Kerbala'ya tekrar gittiğinde Mahmut Bey ile liva muhasebecisinin kötü idareleri yüzünden idarede bulunmaları emniyetli olmayacak bir dereceye varmış olduğunu ve bu halin her türlü zarar ve kötü tesire sebep olacağından dolayı günlük resmi aksamasını önlemek için muhasebeci ve tahrirat müdürünün idareten görevlerinden alınarak yerlerine vekâleten başka birisinin tayin edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Vali ayrıca muhasebecinin yerine başka birisinin tayin edilmesi için Maliye Nezareti'ne dilekçe yazılmış olduğunu ve tahrirat müdürlüğüne de işinin ehli ve güçlü birisinin bir an evvel tayin edilmesini ve mutasarrıfında bir an evvel başka bir sancağa gönderilmesini yazdığını bildirmiştir.

Bağdad Valisi 5 Mayıs 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda konu hakkında daha detaylı bilgi vermiştir. Vali, mutasarrıf Mahmud Beyin kötü idaresi ve halinden bahisle yerinin değiştirilmesi gerektiği 2 Mart 1893 ve 25 Nisan 1893 tarihli telgraflarla nezarete arz edildiğini ifa etmiştir. Mutasarrıf Mahmud'un zaten şimdiye kadar bulunduğu memuriyetlerden şahsi menfaat elde etmeye çalışmış olduğundan dolayı ayrıldığını vurgulamıştır. Şu anki memuriyetinde de devlet menfaatini ve memuriyet şerefini kendi menfaatine tercih ettiğini ve bu yüzden liva idaresinde çeşitli fenalıklar ortaya çıktığını ve hatta bu defa Kerbela tarafına gittiğinde hakkında özel tahkikat yaptırdığını belirtmiştir. Yapılan özel tahkikattan anlaşıldığına göre livanın mukataat hesabından olan ihtisab rüsümünü kapayarak ihale etmek düşüncesiyle muhasebe ve tahrirat müdürü gibi liva memurlarından bir kumpanya oluşturmuş, mukataayı diğerlerinden düşük fiyatla vilayetten izin almaksızın usulsüz bir şekilde ihale ettiği ihaleyi 300 liraya verileceği hissedilmesi üzerine derhal ihale fesh edilerek 48000 kuruş zam ile ihale edildiği ihbar edildiğini ifade etmiştir. Yine Kerbela Nahiyesi'nin hurma tadadı rüsümünde da yine bir takım suistimalleri ve hazineyi zarara uğratacak yolsuzlukları meydana geldiği ihbar edilmesi üzerine hususi memurlar tayin edilerek tahkikat yapıldığını, tahkikat neticesinde zahire gelirlerinden 1000 liradan fazla gelirin gizlendiği ortaya çıktığını yazmıştır. Muhasebeci ve tahrirat müdürü işten el çektirilerek durumum Dâhiliye Nezareti ile Maliye Nezareti'ne yazıldığını ve Mahmut Bey'in kötü idaresi yüzünden sancağın mali işleri ve asayışı emniyetsiz bir hal aldığından ve şu an

müzayede ve ihale zamanı olduğundan dolayı livada kalması uygun olmadığından kendisinin bir an evvel Kerbela'dan kaldırılmasının çok mühim olduğunu bildirmiştir.

23 Mayıs 1893 Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen yazıda Bağdad Valisi ile Nezaret arasında geçen ve Bağdad Valiliği tarafından Kerbela sancağı Mutasarrıflığı'nda bulunan Mahmud Bey'in kötü halleri ve Devlet malını çalmasından dolayı azledilmesi gerektiğinin ifade edildiği bildirilmiştir. Nezaret ayrıca Bağdad Vilayeti ve Kerbela Mutasarrıflığı'nın nazik durumundan dolayı mutasarrıfın yalnız azl ve yer değiştirmesi ile yetinilmesi uygun görülmemekle mahkemeye çıkarılması için hakkında tahkikat yapılmasının gerekli görüldüğü de ifade edilmiştir. Aynı şekilde Kerbela tahrirat müdürünün de sorgulanmak üzere azledilmesi tabii görülmüştür. Mutasarrıf Mahmud Bey'in şimdiden azli veya yapılacak tahkikatın neticesine göre tehiri hakkında sadarettten gelecek gerekli emrin yazılması istenmiştir.

10 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti Suriye Vilayeti, Bağdad Vilayeti ve İntihab-ı Memurin Komisyonu'na yazı göndermiştir. Göndermiş olduğu yazıda, Kerbela Tahrirat Müdürü Galip Efendi'nin işten el çektirildiği anlaşılmış, hava değişimi için Havran Sancağı'ndan 4 ay müddetle Bursa'ya gitmesine izin verilen İbrahim Rıza Efendi'nin Kerbela Tahrirat Müdürlüğüne, Havran Tahrirat müdürlüğüne de Hama Tahrirat Müdürlüğü'nden ayrılan Abdülkadir Efendi'nin tayin edildiği bildirilmiştir.

Görevinden azledilen Kerbela eski mutasarrıfı Mahmud Bey Şura-yı Devlet'e telgraf göndererek görevinden sebepsiz yere alındığını ve kendisine, hakkında tahkikat yapılarak çıkacak neticeye göre muamele olunması gerektiği padişah tarafından irade buyrulduğunu ifade etmiştir. Şura-yı Devlet, Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile durum hakkında bilgi istemiştir. Dâhiliye Nezareti 21 Kasım 1893 tarihinde Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu cevapta Mahmud Bey'in azledilme sebebi olarak Bağdad Vilayeti'nden gelen telgrafnamenin ekte gönderildiğini, Mahmud Bey tarafından Bağdad Valisi hakkında yapılan suçlamaların da sırf şahsi gazezinden dolayı ve gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Azline sebep olarak muhasebece herhangi bir suç maddesi tayin olmaması gibi çeşitli ifadelerle sicilinin düzeltilmesi hakkında verilen arzuhalin de Şura-yı Devlet'e havale edildiği belirtilmiştir. Bağdat Vilayeti'nden gönderilen telgrafnameye nazaran Mutasarrıf Mahmut beyin azledilme sebebi ifade edilmiştir. Sicili konusunda da hakkında yapılan tahkikat neticesinde, usulüne göre azli konusunda

padişah'tan irade gelmiştir. Bu durumda tahkikat icra edilmedikçe Mahmud Bey hakkında bir şey denilemeyeceğinden dolayı daha sonra gereğinin yapılmak üzere hakkında vilayetçe azl sebebi olarak ifade edilen konulardan dolayı ve irade gereği tahkikatın yapılmasıyla neticesinin Şura-yı Devlet'e tebliğ edilmesi hususunun Adliye Nezareti'ne bildirildiği belirtilmiştir.⁵⁸⁸

30 Temmuz 1894 tarihinde Suriye Vilayeti Valisi Osman Nuri Paşa Suriye'deki memurlardan dolayı vilayette dirlik düzenin sağlanamadığını merkez vilayetin memurların vazifelerini yerine getirmemelerinden dolayı parasız kaldığını bu durumun kamu idaresine zarar verdiğini ve devletin itibarının zedelendiğini ifade etmiştir. Osman Nuri Paşa Dersaadet'e yazmış olduğu bir yazıyla Suriye'deki idari durum hakkında bilgi vermiş ve bazı memurların görevlerinde gösterdikleri rehavetlerinden dolayı idarenin gittikçe kötüleştiğinden dolayı bu memurların derhal azledilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Osman Paşa, Suriye'ye geldiğinden beri merkez vilayetin durumunun devletini itibarına gölge düşürecek derecede kötü olduğunu, merkezin parasızlık durumun iyileştirilmesi için Hama Sancağı'nda tahsilata girişilerek merkeze para gönderilmesi için Liva Mutasarrıfı Cevdet Paşa'ya tebligat yapmış olduğunu fakat bu tebligatın hiçbir etkisinin görülmediğini belirtmiştir. Cevdet Paşa'nın livaya gönderilen tahsilat emrinde öteden beri bu şekilde rehavetkârane hareket ettiği incelenen kayıtlardan anlaşıldığı gibi Cevdet Paşa'nın gerek tahsilat gerekse de çeşitli hususlarda livada iyi bir idari beceri ortaya koyamadığını ve bu hareketlerinden dolayı da liva tarafından şimdiye kadar aşar hasılatından yüzde otuz nispetinde eksiklik ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bedevilerden, aşiretlerden ve daha yakın zaman içerisinde devletin nüfuzu altına alınmış olan Nusayrilerden oluşan bir livanın bu şekilde idaresine devam edilmesi bölgenin nizamını tamamen ortadan kaldıracak sorunlara sebep olacağından dolayı livanın iyi bir şekilde idare edilmesi için Cevdet Paşa'nın azledilmesi gerektiğini bildirmiştir. Osman Nuri Paşa, Cevdet Paşa'nın yerine dirayetli, ehliyetli, deneyimli ve meşhur bir zat olan daha evvel de Suriye mektupçuluğunda bulunmuş olan ve yazıyı göndermiş olduğu esnada Dersaadet'e gitmek üzere İskenderun'da vapur beklemekte olan Maraş eski mutasarrıfı Şükrü Paşa'nın tayin edilmesini önermiştir.

⁵⁸⁸ BOA. DH. MKT. 46/ 26.

1 Ağustos 1894 tarihinde Sadrazam Cevad Paşa, padişaha göndermiş olduğu yazı ile Hama Sancağı Mutasarrıfı Cevdet Paşa'nın tahsilat ve saire hususlarda rehavvetkârane hareket etmesinden dolayı azledildiğini bildirmiş. Yerine Suriye Valisi tarafından eski Maraş mutasarrıfı Şükrü Paşa'nın tayininin önerildiğini, fakat Şükrü Paşa'nın da irtikâb, rüşvet, zulüm ve yolsuzluk gibi kötü hallerinden dolayı Maraş Mutasarrıflığından azledilmiş olmasından dolayı bu konuda ne yapılması gerektiği sorulmuştur.⁵⁸⁹ Konu hakkındaki dosyanın içerisindeki evraklarda padişah'ın nasıl bir irade buyurduğuna dair bir belge yoktur. Ama Sultan II. Abdülhamid'in bu tür idareci, memur ve hizmetlilerin kritik bölgelere tayin edilmesine pek te olumlu yaklaşmadığını bilmekteyiz.

Halkın pek çoğu kere kaymakam ve mutasarrıf gibi birinci sınıf memurların yolsuzlularından bunaldığı ve durumu nezaretlere ya da Sadaret'e doğrudan şikâyet ettiği de görülmektedir. Doğrudan Sadaret ya da nearetlere yapılan şikâyetler genellikle sadece bir memurun değil birkaç üst düzey memurun iştiraki ile gerçekleştirilen yolsuzluklar olmaktadır ve halk sesini duyurmak için son çare olarak en üst mercilere dilekçe göndermektedir. Genellikle halktan birkaç temsilcinin ortak imzasıyla gönderilen dilekçelerin gerçeği yansıtma payı yüksek olmaktadır. Bu nedenle halktan birden çok kişinin ve özellikle de dini ve siyasi temsilcilerin ortaklaşa göndermiş olduğu bir şikâyet olduğunda nezaetler tarafından durumun tahkik edilmesi için bölgede bulunan mülki idare değil hususi tayin etmiş olduğu memurlar gönderilmektedir. Bu tahkikat şikâyetin içeriğine göre bazen gizli bazen de açıktan olabilmektedir.

Edremit Kazası Kaymakamı Emin Paşa hakkında yapılan şikâyetler üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Edremit'e özel bir memur gönderilerek durum tahkik ettirilmiştir. Tahkikat neticesinde Hüdavendigâr Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen mazbatada Emin Paşa'nın kazada görevine devam etmesinin kesinlikle uygun olmayacağı ifade edilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e, Emin Paşa'nın azledilerek İntihab-ı Memurun Komisyonu tarafından yerine uygun başka birisinin tayin edilmesi yazılmıştır. Emin Paşa'nın görevinde yapmış olduğu yolsuzlukları ve zulmünden dolayı bundan sonra memuriyette istihdamının uygun olmadığı Şura-yı Devlet tarafından da karara bağlanmıştır. Dâhiliye nezareti tarafından 14 Şubat 1893 tarihinde Sadaret'e göndermiş

⁵⁸⁹ BOA. Y. A. HUS. 304/ 79.

olduğu yazı ile tahkikat mazbatasında Emin Paşa'nın kötü yönetimine ve işlemiş olduğu suçlara Kaza Naibi'nin de ortak olduğunu ve onun hakkında işlem yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁹⁰

Memurların birbirleri aleyhine saraya çekmiş oldukları telgraflar da dikkat çekmektedir. Bu şikâyetler gerçeği yansıttığı kadar, kontrolü daha evvel ellerinde bulunan bir devlet rantını kaybetmemek için olduğu gibi kendisiyle anlaşamadığı üssünü ya da astını başka bir yere naklettirmek için iftira daolabilmekteydi. Bazen de bu şikâyetler başka ülke konsolosları tarafından yapılmaktaydı. Bu şikâyetler de yolsuzluğundan rahatsız olunan bir memur veya idaresizliğinden ya da aksine istedikleri gibi kontrol altında tutamadıkları, bölgenin en yüksek mülki amiri olan bir vali hakkında olabilmekteydi. Şikâyetlerin gerçeği yansıtmadığı durumlarda merkezi hükümetin işi bir hayli zorlaşmaktaydı. Çünkü konsolosların şikâyetleri çoğu kere azınlık halklarının şikâyetleri üzerine bina edilmekteydi ve bu dönemde Ermeniler başta olmak üzere tüm Osmanlı azınlıkları, genelde devlet düzenine karşı olmak üzere Müslümanlara karşı kışkırtılmaktaydı. Bu durumunda çoğu kez bölgede çıkabilecek ayaklanmalara karşı önlem alınması, halkın huzur ve güveninin tesis edilmesi için gerekli çalışmaların yapılması ve özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren yabancı konsolosların hareketlerinin sıkı bir gözetim altında tutulması onları rahatsız etmekte ve merkezi hükümet, zararlı faaliyetlerine karşı tedbir alan herhangi bir memur ya da en üst düzey amir olan valinin görevden alınması için konsoloslar tarafından baskı altına alınabilmektedir. Bunun dışında memurlar arasında adi yolsuzluk şikâyetlerinde hükümet bölgedeki mülki idarecilerle temasa geçerek tahkikat ve tetkikat yaptırmakta, çıkan neticeye göre gerekli yargılamayı yaptırarak adaleti tesis etmektedir.

Ammare Sancağı bidayet mahkemesi eski noteri (mukavelat muharriri) Mehmed Efendi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne verilen yazıda, bölgedeki bazı idari aksaklıklar ve mülki idarenin bu durumdan sorumlu olduğu yönünde şikâyetler ifade edilmiştir. Şikâyet varakasında, Fırat nehrinin Basra tarafının dört bir yanının bataklık olduğun ve bu bataklığın halkın sağlığını tehdit ettiğinden, bölgede nüfus işlemlerinin yapılmadığından, yine bölgede eğitim öğretimin düzensiz olduğundan dolayı bilgisizce ve halka uygunsuz

⁵⁹⁰ BOA. DH. MKT. 2054/62.

bir şekilde eğitim verildiğinden, bulundurulması yasak eşya ve taşınması yasak silahların Sancağa sokulduğundan, Umman vapurlarının bölgeye girişinin istenmediğinden bahsetmektedir. Dâhiliye Nezareti 18 Ağustos 1893 tarihinde Basra Valisi'ne yazmış olduğu yazı ile durumun araştırılmasını ve Nezaret'e bilgi verilmesini istemiştir. Basra Valisi Hafız Mehmed Paşa tarafından 22 Ocak 1893 tarihinde nezarete gönderilen yazıda olayların abartıldığı ama bir takım dikkatsizliklerin yapıldığının doğru olduğu yönündedir. Vilayetin kamu hizmetleri ve eğitim öğretim noktasından pek çok ıslahata muhtaç olduğu bir gerçekse de vilayetin durumuna göre gerekli araç gereçler karşılandıkça bölgede sultanın istediği mülki ve siyasi yapının tesisine gayret edileceği, toplumun huzuru için her türlü zorluğun üstesinden gelmeye gayret edileceği ifade edilmiştir. Yapılan şikâyete dair yapılan araştırmalar sonucunda mevkiinin durumuna göre yapılması gerekli olan işler sırasıyla yazılacaktır. Umman idaresi meselesine gelince, burada görülen suiistimal ve fesadın sebepleri daha önceki yıllara dayanmaktadır. Fakat birkaç seneden beri idareyi üzerine alan Basra Bahriye Kumandanı Emin Bey Efendi işinde ehliyetli ve sadık bir birisidir. Ve idarenin iyi işlemesi için intizamı ele alarak Dicle nehrinde işleyen İngiliz vapurlarına olan rağbeti hükümsüz bırakmış ve sağlamış olduğu inzibat ve emniyet sayesinde idarenin bu vapurlara olan rağbetini keserek eski borçlarını ödemiştir. Ayrıca idarede birçok tamirat yaprak şimdiye kadar yirmi otuz bin liraya yakın gelir elde etmiştir. Basra Valisi vilayet hakkında malumat verdikten sonra Mehmed Efendi hakkında da malumat vermiştir. Valiye göre varakayı gönderen Mehmed Efendi ise Ammare Mutasarrıfı Rüşdü Paşa'nın Ammare'de yaptığı uygunsuz hal ve hareketler dolayısıyla Ammare'de meydana gelen karışıklığın hemen hepsinde bir vasıtası olduğundan dolayı görevinden azledilmiştir. Bu varakayı takdim etmekteki maksadının da iyi niyetli olmadığı, Basra Vilayeti ahalsinin ahvaline dair malumat vererek belki buradan bir iş elde edebileceği yönünde fesat bir fikre dayandığını ifade etmiştir.⁵⁹¹ Valinin bu cevabına karşılık Mehmed Efendi hakkında nasıl bir işlem yapıldığını evrakların devamı olmadığından bilememekteyiz.

Bir başka yolsuzluk şikâyetinde İnebolu Mahkemesi azasından Ali Efendi hakkında 18 Mayıs 1894 Sadaret'e bir telgraf gönderilerek yapmış olduğu yolsuzluklar hakkında ihbar yapılmıştır. Yazıda, Ali Efendi'nin daha önce belediye riyasetinde bulunduğu esnada

⁵⁹¹ BOA. DH. MKT. 2023/102.

görevinde ihtilas ve suiistimali ortaya çıktığı, fakat hakkında yapılan tahkikatın evrakı gizli tutularak kendisine İnebolu mahkeme azalığı ve müstantiklik vazifesi verildiği ifade edilmiştir. Köroğlu İzzet imzasıyla gönderilen yazıda Ali Efendi'nin hakkında yapılan tahkikat evrakının meydana çıkarılarak hakkında kanuni muamelenin yapılması istenmiştir. Sadaret konuyu Dâhiliye Nezareti'ne havale etmiştir. 24 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen yazı konunun önemine binaen tahkik edilerek gerekli kanuni muamelenin yapılmasını istenilmiştir.⁵⁹²

Yine, Çatalca Sıhhiye Tabibi Rıza Bey'in uygunsuz halinden ve memuriyetinde görülen yolsuzluklar ile hükümet işlerine yaptığı müdahalesinden dolayı Çatalca Mutasarrıfı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir yazı ile yerinin değiştirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti 19 Kasım 1894 tarihinde Sıhhiye Nezareti'ne yazmış olduğu yazı ile Rıza Bey hakkında gereğinin yapılmasını istemiştir.⁵⁹³

Başka bir şikâyet de Antakya Kaymakamı'nın çeşitli irtikabları ve rüşvet aldığına dair Babîâliye, Defter-i Hakani memuru tarafından gönderilmiştir. Yapılan şikâyetlerin içeriği ile ilgili kalemlerin çoğu gerçeği yansıtmıyor olsa da şikâyet mazbatasında rüşvet alanlar, verenler ve rüşvete aracı olanlar hakkında bilgi verilmektedir. Kaymakamın bu hallerinden dolayı dair daha önce de şikâyetler gelmiştir. Babîâli şikâyetler hakkında bir gerçeklik zemini olabileceğinden Haleb Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile kaymakam hakkında tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesini yazmıştır. 25 Temmuz 1894 tarihinde ise Babîâli Halep Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazıda hala bir cevap gelmediğini ve vilayetçe kaymakam hakkında hem gizli hem de açık tahkikatın hızlı bir şekilde yapılarak hakikatin bildirilmesini yazmıştır.

Haleb Vilayeti 26 Temmuz 1894 tarihinde göndermiş olduğu cevapta Kaymakamın yapmış olduğu yolsuzluklardan dolayı bir an önce görev yerinin Haleb'ten başka bir yere değiştirilmesini istemiştir.⁵⁹⁴ Böylece şikâyetlerin hakikati yansıttığı anlaşılmıştır.

Yine, Hassa Kaymakamı Halid Efendi'nin bazı memurlar ile birlikte asker ve zabtiyenin maaşlarının bir kısmını kendi üzerlerine geçirmek, arzuhal ve senedat pulları için alınan

⁵⁹² BOA. DH. MKT. 240/19.

⁵⁹³ BOA. DH. MKT. 307/ 74.

⁵⁹⁴ BOA. DH. MKT. 264/34.

parayı iki katına çıkartmak, hükümet dairesini terk ile meclis idare ve temrirat kalemini kendi hanesine nakletmek, suçluları rüşvet alarak tahliye etmek gibi uygunsuz hal ve hareketlerde bulunduğundan dolayı kazanın emniyetten yoksun olduğunu ifade eden şikâyetlerle bölge halkından Ali Rıza Dâhiliye Nezareti'ne dilekçe göndermiştir. 30 Temmuz 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti Adana Vilayeti'ne yazmış olduğu yazı ile konunun tahkik edilerek gerekli kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁵⁹⁵

İdaredeki yetersizlik ve yolsuzluk devletin nazik bölgelerinde küçük problemlerin kısa süre içerisinde büyümesine neden olmaktadır. Fakat daha da üzücü olan idaresizlik ve yolsuzlukları sonucunda herhangi bir cezai yaptırımla karşılaşmayan memurlar halk üzerindeki zulmünü artırabilmektedirler. Diyarbakır Hani Nahiyesinden Tomas isimli bir Ermeni tarafından Maliye Nezareti'ne 30 Mart 1895 tarihinde nahiyeye müdürünün yolsuzlukları hakkında bir yazı gönderilmiştir. Tomas yazısında Hani nahiyesi müdürü Şefik Efendi'nin kötü hali hakkında yapılan ihbarlar neticesinde, vilayet tarafından gönderildiği ve tahkik memurlarının yaptığı tahkikatlarının neticesinde yolsuzluk ve zulmü sabit olduğu ifade etmiştir. Fakat Şefik Efendi hakkında kanunun muamele icra olmadığı için, taaddiyatını arttırdığını, devletin gelirlerini zimmetine geçirdiğini ve merkez nahiyede ortaya çıkan bazı hırsızlarla da ortaklığı bulunduğunu belirterek daha pek çok kötü hali olduğunu yazmıştır.

Maliye Nezareti yazıyı Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti 6 Nisan 1895 tarihinde Diyarbakır Vilayeti'ne yazmış olduğu tezkere ile Şefik Efendi hakkında tahkikat yapılarak hakkında kanuni muamelenin yapılmasını ve neticesinin bildirilmesini istemiştir.⁵⁹⁶

Devlet memurlarının yolsuzluklarına dair asılsız ihbarlarda yapılabilmektedir. Bu ihbarlar mülki idare tarafından neticesi sorulmadıkça ya cevapsız bırakılmakta ya da tahkikat yapılarak kısaca merkeze bilgi verilmektedir. Dedeâğaç Sancağı mutasarrıfı Necib Paşa'nın bazı yolsuzluklarına ve irtikabatına dair Sadaret'e şikâyet ve ihbarda bulunulmuştur. Sadaret Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile konu hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti 1 Kasım 1896 tarihinde Sadaret'e

⁵⁹⁵ BOA. DH. MKT. 266/18.

⁵⁹⁶ BOA. DH. MKT. 359/52.

göndermiş olduğu cevapta tahkikat yapıldığını ve yapılan tahkikat neticesinde Necib Paşa hakkında iddia olunan yolsuzluk ve irtikâbın asılsız olduğunun anlaşıldığını bildirmiştir.⁵⁹⁷

Tahkikatların neticesi rüşvet ve zimmet davalarında olduğu kadar geç olmasa da yolsuzluk davalarında da geç geldiği olabilmektedir. Necef-i Eşref Kaymakamı Mehmed Reşid, kendisinin Bağdat Vilayeti Valisi Hasan Paşa tarafından fikirlerine hizmet etmediği için görev yerinin Hanya Kaymakamlığı'ndan Necef'e değiştirilmiş olduğunu ifade etmiştir. Vali'nin daha sonra kendisini vilayet merkezine çağrılarak istifaya zorladığını, kabul etmediğinden dolayı da Bağdat İkinci Belediye Reisi Ahmed Bey'i hakkında şiddetli bir tahkikat ile beraber iftiralar tertibi için gönderdiğini belirtmiştir. Mehmed Reşid yazısında eğer tedbir alınmazsa oralarda kötü bir idare ortaya çıkacağından ve Dersaadet'in hemen çevre vilayetlerden bir kişiyi tahkikat yapmak için bölgeye göndermesini ve eğer bu iddiaları doğru çıkmazsa tahkikat masraflarını kendisinin ödeyeceğine dair Sadaret'e dilekçe takdim etmiştir. Sadaret yazıyı Mabeyn-i Hümayun'a göndermiştir. Mabeyn-i Hümayun Müşirliği de Dâhiliye Nezareti'nden konu hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti 20 Ocak 1896 tarihinde Sadaret'e göndermiş olduğu yazıda Vali'nin Necef Kaymakamlığı'nda bulundurduğu Hayri Efendi isminde birinin yaptığı kötülöklere dair Seyit Mehmet ve Mahmut imzalarıyla Şam'dan Dâhiliye ve Adliye nezaretlerine telgraf çekildiği ve bu şikâyet olaylarının da tahkik edileceği bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti 6 Şubat 1896 tarihinde Sadaret'e tekrar bir yazı göndermiş, gerekli yerlere tahkikat için yazı gönderildiğini fakat hala cevap gelmediğini bildirmiştir.⁵⁹⁸

3.2.4.3. Maliye Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimleri

Mal müdürleri, hem devlet işlerinde yolsuzluk yaptığı hem de usulsüz vergi toplayarak bu paraları çaldığından dolayı memuriyetten azledilmektedirler. Zahok Kazası Mal Müdürü Hurşid Efendi'nin devlet işlerinde yapmış olduğu yolsuzluklarla ve milletten topladığı usulsüz paralarla 20.000 kuruştan fazla ihtilas ve irtikâbı, incelenen evraklarla ortaya çıkmıştır. Yapılan mahkemesi neticesinden azledilmiştir. Fakat her nasılsa Musul

⁵⁹⁷ BOA. ŞD. 1921/ 29.

⁵⁹⁸ BOA. ŞD. 2169/ 20.

Vilayeti tarafından Hurşid Efendi'nin beraatı yönünde işlem yapılmaktadır. Zahok kazası Haham başısı, Keldani milleti vekili ve İslam Milleti vekili tarafından Musul Vilayeti'ne bu durumun adaletsizlik ve Hurşid Efendi'nin halka zulmettiğine dair şikâyetlerde bulunulmuş ise de bir karşılık alamamışlardır. Bu defa Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çekerek şikâyetlerini tekrarlamışlardır. Dâhiliye Nezareti 16 Mart 1892 tarihinde Maliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile vilayet tarafından suçuna bakılmaksızın beraatı yönünde işlem yapılan Hurşid Efendi'nin oradan kaldırılmasını isteyen telgrafın içeriğindeki şikâyetler hususunda tahkikat yapılarak gereğinin yapılmasını istemiştir.⁵⁹⁹

Bazı memurlar da vergi tahsilatında usulsüzlük yaparak nakdi menfaat temin etmektedirler. Bu memurların halktan aldıkları fazla vergiler kendilerinden geri alınmakta ve verdikleri zararın etkisine göre cezalandırılmaktadırlar. 8 Eylül 1892 tarihinde Ankara Vilayeti valisinden Dâhiliye Nezareti'ne Haymana Kazasında görülen uygunsuz bir tahsilattan dolayı sorumlu memurlara ne ceza verilmesi gerektiği sorulmuştur. Vilayet göndermiş olduğu yazıda, Haymana Kazası'nın ağnam rüsumundan 46 bin kuruş bakayası olduğu halde kaymakam ve mal müdürü para tahsil olunmamış addederek 4 bin kuruş aidat tahsil ettikleri ihbar edilmiştir. Maliye Nezareti ile yapılan yazışmalar neticesinde 4 bin kuruşun kaymakam ve mal müdüründen istenilmesine ve bir defalık bu memurların tenbihatı talimatı verilmiştir. Fakat bunların kanun ve nizama uygun olmayan bu hareketleri için defalık tenbihat uygun görülürse de başka bir ceza verilip verilmemesi gerektiği sorulmaktadır.⁶⁰⁰ Bu belgenin devamı dosyada bulunmadığı için nezaretten nasıl bir cevap geldiğini bilememekteyiz.

Yine bir yolsuzluk örneğine göre, Zor Sancağı Muhasebecisi Abdülmecid Sabit Efendi'nin maliye işlerinde pek çok yolsuzluğu meşhur bir hale gelmiştir. Liva merkez mutasarrıflığından, bu konuda ayrıca ayrıntılı bir rapor sunulması gerekli olduğundan bahisle Sabit Efendi'nin azledilmesi için Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı gönderilmiştir. Gönderilen yazı 23 Eylül 1892 tarihinde Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti 28 Eylül 1892 tarihinde Maliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, Sabit Efendi'nin maliye işlerinde yapmış olduğu suiistimallerin, Zor Sancağına bağlı olan

⁵⁹⁹ BOA. DH. MKT. 30/28.

⁶⁰⁰ BOA. ŞD. 1341/ 16.

bölgelerin muamelelerinin de devredilesi ve teftiş edilmesinden sonra bildirileceğini, bu konuda yapılacak tahkikat için muktedir bir muhasebeci gerekli olduğundan Sabit Efendi'nin hemen görevinden alınarak sürülmesinin çok önemli olduğunu bu yüzden hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını yazmıştır.⁶⁰¹

Memurlar tasarruflarında bulunan yetkiyi kötüye kullanarak çok çeşitli mali yolsuzluklara girişebilmekteydi. Örneklerimizi daha da çeşitlendirerek memurların mali suçlarının çeşitlilik yelpazesini daha iyi analiz edebiliriz.

Dersaadet Eşya-yı Ayniye Dükkânı Müdürü Ali Rıza Bey uygunsuz hareket ve uygulamalarından dolayı azledilmiştir. Ali Rıza Bey yerine tayin edilen halefine elinde bulunan eşyayı devretmek istememiştir. Devir neticesinde eksik eşya çıkması durumunda Ali Rıza Bey'in hiçbir şekilde itiraz edememesi için devir işlemleri esnasında bir heyetin tayin edilmesi Şura-yı Devlet Riyaseti'ne Rüşumat Emni tarafından yazılmıştır. Şura-yı Devlet tarafından gönderilen 14 Kasım 1893 tarihli cevapta Ali Rıza Bey'in kesin olarak azledildiği anlaşılmadığından devir teslim işlemleri için bir memur tayinine gerek olmayacağı ve sadece mevcut eşyanın tahkik heyetine devredilerek satış işlemlerinin gerçekleştirilmesi için geçici bir memur tayininin gerektiği ifade edilmiştir. Fakat Ali Rıza Bey' tarafından emtia-i ecnebiye gümrüğünden eşya-yı ayniye memuruna teslim olunan eşyalardan bazılarının etiketlerinin kopmuş ve bazılarının tahrif edilmiş olduğu ihbar edilmesiyle 28 Ağustos 1893 tarihinde hesapları ve malları denetlemek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun yapmış olduğu tahkikat ve tedkikat neticesinde gerçekten de gümrüklerde kuruş ve düzine itibarıyla alınıp Ali Rıza Bey'e verilmiş olan eşyanın etiketlerinde yazılı kuruş kelimesi çizilerek düzineye ve düzine kelimesi çizilerek adede değiştirildiği, kuruş fiyatına düzine ve düzine fiyatına adet olarak gümrük ayniye memuruna teslim edildiği, Ali Rıza Bey'in cinsi aynı fakat fiyatları farklı eşyayı birbirine karıştırarak devrettiği, dükkânda satılan eşyadan santim küsurundan ortaya çıkan fazla miktarını kendi zimmetine geçirdiği ve bunlara benzer kanuna uygun olmayan uygulamaları ortaya çıkmıştır. Ali Rıza Bey'in bu şekilde gümrük müdürlüğünde istihdam edilmesi ve görevine devam etmesi uygun görülmediğinden memuriyetten tard

⁶⁰¹ BOA. DH. MKT. 2007/ 44.

edilmiştir. Bu karar 16 Kasım 1893 tarihinde uygulanmak için üzere Rüsumat Emini'nden Sadaret'e gönderilmiştir⁶⁰²

Ayvalık zeytin aşar memuru Faik Bey tarafından Maliye Nezareti'ne 7 Nisan 1894 tarihinde şifreli olarak bir telgraf gönderilir. Telgrafta Ayvalık ve Edremid Kaymakamları'nın aşar muamelesini sekteye uğratmak için bazı teşebbüslerde bulduklarını ve Faik Bey de bu teşebbüsleri engellemeye çalıştığını belirtmiştir. Daha sonra Maliye Nezareti ve Hüdavendigar Vilayeti arasında devam eden yazışmalardan kaymakamların hazineyi zarara uğratmalarından dolayı azl ve sürgün edilmeleri gerektiği kanaatine varılmıştır.

Maliye Nezareti bu konuyu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş, daha sonra Faik Bey ve Hüdavendigar Vilayeti arasında yapılan kaymakamlar hakkındaki tüm belgeleri alarak 14 Nisan 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne sunmuş ve kaymakamların azl ve tebdilini istemiştir.

Evraklarda Ayvalık kaymakamının aşar malını vezneye almadığı, makine ve fabrikaları kapalı tuttuğu, kaymakamın bu icraatlarını yetkisini aşarak yaptığı ve bazı zeytin depolayan kişilerle gizlice anlaşma yaparak onların zeytinlerini vezneye aldırıldığı ve onların zeytinyağı çıkartmalarını sağladığı fakat diğer depolarında alınmasının önemli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca mahalli memurların da öteden beri zeytin yetiştiricilerine böyle zorluklar çıkarttığı yazılmıştır. Bu durumun hazinenin zarar görmesine neden olacağından dolayı Maliye Nezareti'nden ne yapılacağı sorulmuştur.

Maliye Nezareti bu evrakların tafsilatını da Dâhiliye Nezareti'ne sunduktan sonra Dâhiliye Nezareti 21 Nisan 1894 tarihinde Maliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazıda hazinenin zarar görmesini engellemek için kaymakamların tutuklanarak azl ve sürgün edilmelerinin kararlaştırıldığını ve gereğinin yapılmasını yazmıştır.

26 Nisan 1894 tarihinde konu ile ilgili Sadaret, Maliye Nezareti'ne bir yazı göndererek Zeytin aşarını sekteye uğratmak ve aşar idaresi memuru olan Faik Efendi'nin vazifesini ifa etmesine engel olacak hal ve hareketlerde bulduklarından dolayı Edremid ve Ayvalık kazaları kaymakamlarının azl ve tebdilleri Maliye Nezareti'nden yazılmış

⁶⁰² BOA. BEO. 314/23497.

olduğunu fakat yapılacak tahkikat neticesinde eper beraat ederlerse başka bir yerde kullanılmak üzere şimdilik azledildikleri belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti tarafından Ayvalık Kaymakamlığı'na Cısr-i Mustafa paşa Kaymakamlığı'ndan ayrılmış olan Muharrem Bey tayin edilmiş, Edremid kaymakamlığına da Bandırma kaymakamı Şevki Efendi nakledilmiş olduğu ve bu kararın padişah tarafından onaylandığı, irade gereği işlem yapılması istenilmiştir.⁶⁰³

Yine bir başka şikâyet Konya Vilayeti'nden gelmiştir. Konya Vilayeti'nde Hadim Kazası eski tapu kâtibi ve Aza zade Emin Efendi daha evvel bulunduğu mal müdürlüğü ile ser tahsildarlıktan ortaya çıkan iritikâbları ve yolsuzlukları yüzünden azlolunduğu halde bir şekilde yine memuriyete sokulduğu ve bu memuriyeti sırasında da birçok yolsuzluğu ve suiistimali merkezden gönderilen özel bir memur marifetiyle yapılan tahkikat sonucunda ortaya çıkmıştır. Fakat hala Emin Efendi hakkında kanuni muamele yapılmamaktadır. Kaza ahalisinden İbrahim Efendi zade Abdülbaki mührüyle gönderilen arzuhalde bu durum Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. 30 Mart 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Konya Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazıda yapılan şikâyetin tahkik edilerek eğer doğru ise Emin Efendi hakkında gerekli kanuni muamelenin yapılması istenilmiştir.⁶⁰⁴

Daha evvel yolsuzluk yapmış memurlar sıkı bir takip altındadır. Nereye tayin olunmaktalar, görev yerlerindeki hesapların takibi nezaretler ve sadaret tarafından ciddiyetle takip edilmektedir. Herhangi bir yanlışlık eseri önemli bir göreve tayin edilmelerine ya da mevzuattaki boşluklardan yararlanarak tekrar bir yolsuzluk yapmalarının önüne geçilmektedir.

İzmid Muhasebecisi Lebib Efendi'nin hakkında, Mutasarrıf Selim Sırrı Paşa ve Naib Tevfik Efendi ile beraber yapmış oldukları yolsuzluklarına dair İzmid'den gelen bir yazı üzerine haklarında tahkikat yapılmış ve irade ile haklarında mahkemeye çıkarılmalarına karar verilmiştir. Fakat Lebib Efendi bu sırada Basra Vilayeti Defterdarlığı'na tayin olunmuştur. Sadrazam Cevad Paşa bu tayinin sebebinin padişaha sorulması için 21 Ekim 1894 tarihinde Mabeyn'e yazı göndermiştir. Mabeyn'den 28 Ekim 1894 tarihinde

⁶⁰³ BOA. DH. MKT. 227/ 35; BOA. BEO. 392/ 29344.

⁶⁰⁴ BOA. DH. MKT. 7/ 1.

gelen cevapta, 6 Ağustos 1894 tarihinde Lebib Efendi'nin Basra Vilayeti'ne tayin edilmesi için Maliye Nezareti'nden padişaha sunulduğunu, bunun üzerine irade ile hakkında Dâhiliye Nezareti tarafından tahkikat yapılması ve tahkikatın neticesine göre tayin edilmesi padişah tarafından istenilmiştir. Lebib Efendi hakkında yapılan tahkikat sonucunda yolsuzluğunun ortaya çıkmasıyla yerine başkasının tayin edilmesi 23 Ağustos 1894 tarihinde Maliye Nezareti'nden istenilmiştir. Lebib efendi, Selim Paşa ve Tevfik Efendi'nin azledilmelerine dair Dâhiliye Nezareti'nden gelen yazı ile padişaktan irade istenilmiştir. Lebib Efendi'nin Basra defterdarlığına tayini hakkında yapılan tahkikat, Dâhiliye Nezareti'nin yazısından önce meydana gelmiş olduğu belirtilerek ona göre işlem yapılması Sadaret'e yazılmıştır.⁶⁰⁵ Daha evvel bahsettiğimiz üzere Selim Sırrı Paşa hakkındaki ihbarlar hakikati yansıtmadığından tekrar görevine iade edilmiştir. Kendisi 1895 yılında azledilecektir.

Edirne Mekteb-i İdadi Müdürü olan Haki Efendi'nin daha evvel gümrükte müstahdem iken bazı yolsuzluklarından dolayı görevinden tard edildiği maarif nezaretinden haber verilmiştir. Maarif Nezareti bu işin soruşturularak kendilerine yazılması için Rüsumat Emanetine 5 Haziran 1893 tarihinde yazı yazmıştır. Rüsumat Emaneti yapmış olduğu incelemeler neticesinde, Haki Efendi'nin Galata Gümrüğü görevinde iken Simsar Agop Nişanyan'ın gümrükten çıkaracağı 4 sandık manifatura eşyası muamelesi esnasında eşyaya bir marka ve numara ekleyerek 4 sandık 5 parça sayarak bir sandığı resmi olmayan bir şekilde dışarı kaçırmışından dolayı tard edildiği anlaşılmıştır. Mahkeme evrakları incelendiğinde, Haki Efendi'nin gümrükte bazı malları kontrol etmemişken kontrol edilmiş damgası vurduğu, bu kontrol etmedikleri eşyalardan gümrük resmi aldıkları ve bunları kapı pusulasına dâhil ederek tam çıkış işlemlerini gerçekleştirecekken suçüstü yakalandıkları anlaşılmıştır. Yapılan mahkemesinde hareketini gaflet ve rehavete yormak istemişse de, sandıkların muayenesi 5 sandık olarak düzenlenmiş, ambar muamelesi de o kadar üzerinden yapılmış son muamele olan kayıt pusulasında da 5 sandık yazılmışken bir sandığın uygulamadan çalındığı ve mübassır defteri ile kayıt pusulasının da tahrif edildiği anlaşılmıştır. Buna göre suiistimali bulunduğu için görevinde kalması uygun

⁶⁰⁵ BOA. Y. A. HUS. 311/ 77.

görülmemiş görevinden tard edilmiştir. Bu karar cemiyet-i rüsumiye kararıyla 22 Haziran 1892 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazılmıştır.⁶⁰⁶

3.2.4.4. Zabtiye Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri

Elimizdeki belgeler arasında bir memrun görevinde gösterdiği tertipsizlik ve rehavetten dolayı nasıl yargılandığına dair en güzel örneklerden birisi Beyoğlu Tevkifhanesi memurlarından Ahmet Rasim Efendi'nin mahkemesidir.

Bir hırsızlık suçundan dolayı tutuklu bulunan Zehra isimli kadının kendisini asarak intiharına sebebiyet vermesinden dolayı Beyoğlu Tevkifhanesi Memuru Ahmed Rasim Efendi hakkında Zabtiye Nezareti tarafından zanlı olarak tahkikat yapılmıştır. Ahmed Rasim Efendi Şura-yı Devlet İstinaf Dairesinde de ayrıca sorgulanmıştır. Daha sonra tahkikat ve istintak evrakları bidayet savcılığına gönderilmiştir. Savcılık ve müstantiklik tarafından Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'ne Ahmed Rasim'in mahkemeye çıkarılması hakkında yazı takdim edilmiştir. Şura-yı Devlet mahkeme günü olarak 27 Nisan 1897 tarihini belirlemiştir. Belirlenen gün mahkemede Ahmed Rasim ve Savcı muavini Faik Bey hazır olduğu halde mahkeme yapılmıştır.

Mahkemede öncelikle iddianame ve sorgu evrakları okunmuştur. Bu evrakların içeriklerine göre, Ahmed Rasim Efendi'nin Zehra'nın kendini asarak intiharından önce Zehra'da büyük bir cinnet hali müşahade olduğu haber verildiği halde durumu nöbetçi polisine bildirmek veya Zehra'yı gerekli merciye teslim edene kadar kontrol ve muhafaza altında bulundurması gerekirken, hiçbir tedbir almadığı ve konuyu o gün dairenin tatil olmasını bahane ederek ertesi güne geciktirmiş olduğu kendi itirafıyla sabit olmuştur. Ahmed Rasim Efendi'nin bu hareketinin herhangi bir suikasta dayanmadığı anlaşılmıştır. Hareketi Ceza Kanunu'nun yüz ikinci maddesinin birinci fıkrası hükmüne bağlı bir suç türünden görülmüş olduğundan dolayı mahkemeye çıkarılması gerektiğine karar verildiği ifade edilmiştir.

Savcının iddianamesinden sonra Rasim Efendi'ye konu hakkında ne diyeceği sorulmuştur. Rasim Efendi savunmasını şu şekilde yapmıştır. 6 Kasım 1893 tarihinde akşam saat on buçuk sıralarında nisa tevkifhanesinde kolcu bulunan Hermez isimli

⁶⁰⁶ BOA. MF. MKT. 176/50.

hatunun tutuklulara ekmek dağıttığı sırada Zehra'da bazı cinnet alametleri görüldüğünü kedisine haber vermiştir. Hermez'i nöbette bulunan polis çavuşuna gönderip çağırılmış ve kendisi de yanında gardiyan Mehmed, Bosna'lı diğer Mehmed ve daireden polis çavuşu Hüseyin Efendi geldiği halde Zehra'yı kolcu Hermez vasıtasıyla tevkifhaneden kapı önüne çıkartmış olduklarını ve yaptıkları sorgulamada Zehra'da cinnet alameti bir hâl anlaşılmamıştır. O gün Pazar ve vakit gece olmasından dolayı dairede kimse bulunmadığından ve sabaha kadar tevkifhanede kalıp dikkatli bir şekilde kontrol altında bulundurulması Polis çavuşu Hüseyin Efendi tarafından kendisine beyan edilmiştir. Zehra'yı gece nöbetçilerine bırakıp birkaç defa yokladığı ve halinde cinnet alameti anlaşılamadığı bildirildiği halde ertesi günü sabah Zehra'nın kendisini astığı nöbetçi tarafından kendisine haber verilmiştir. Bunun üzerine derhal tevkifhane içerisinde oluşabilecek karışıklıkları önlemiş ve gereken makama yazı ile durumu bildirerek muayene ve defin muamelesi yapılmıştır.

Rasim Efendi Zehra'nın intiharının bu şekilde meydana geldiğini ve bu olayda kendisinin hiçbir kastı olmadığından beraatını talep etmiştir. Polis Hüseyin Efendi ile gardiyan Bosnalı Mehmed ve Çemişgezekli Mehmed çağrılarak kanuni usul üzerine yemin ettirildikten sonra ve mahkeme tarafından şahit olarak dinlendiler.

Gardiyan Bosnalı Mehmed, bir cumartesi günü akşam saat on sıralarında tutuklulara ekmek dağıtarak nisa tevkifhanesi önüne geldiğinde tevkifhane içerisinde bir kadının haykırmada olduğunu duyduğunu Hermez'e ne olduğunu sorduğunu Hermez'in, Zehra'nın aklını bozduğunu söylediğini ifade etmiştir. Kendisi daha sonra evine gittiğini ertesi günü Pazar olduğundan ve evinde hastası bulunduğundan dolayı pazartesi günü vazifesi başına geldiğini, geldiğinde de Zehra'nın kendisini asmış olduğunu arkadaşlarından işittiğini söylemiştir.

Diğer gardiyan Çemişgezekli Mehmed de konuşurulduğunda ifade ettiği cümleler Ahmed Rasim Efendi'nin ifadesini teyid ve tasdikle etmiştir. Polis Çavuşu Hüseyin Efendi'nin ifadesinde, Zehra'nın o gece tevkifhanede alıkonulup kendisinin nöbeti müddetince, yani gece saat beşe kadar Zehra'yı gözlem altında tuttuğu halde halinden cinnet alameti anlaşılamadığını ve sonra nöbetten çıkmış olduğunu, Zehra'nın kendini asarak intihar ettiğini ertesi günü haber almış olduğunu ve bundan başka malumatı bulunmadığını ifade etmiştir. Polis Hüseyin Efendi, her ne kadar Zehra'nın cinnet

halinden bahisle kendisi çağrılmış ise de yapmış olduğu tahkikatta Zehra'nın şuurunda bir fenalık görmediğinden ayrıca vaktin gecikmiş olduğundan ve Zehra'nın hırsızlık suçundan dolayı tutuklu bulunduğu memurlar tarafından ifade edildiğinden zaten Zehra'nın durumunu gerekli mercilere haber vererek daireye teslim etmek te müdürün görevinden olduğundan ehemmiyet vermediğini ifade etmiştir. Ertesi gün asılarak intihar ettiği haber edilmesi üzerine derhal gereken yerlere bilgi verilip muayene ve defni yapılmış olduğunu ifade etmiştir.

Mahkeme heyeti daha sonra Savcı muavininden iddiasını sormuştur. Muavin, iddianameyi tekrar ederek memurların vazifelerini yerine getirmede tertipsizliği ve üşengeçliği anlaşıldığından ceza kanununun yüz ikinci maddesinin birinci fıkrası gereğince cezalandırılmasını talep etmiştir.

Mahkemenin gerekçeli kararı şöyle olmuştur: Beyoğlu Tevkifhanesi Memuru Ahmet Rasim Efendi Zehra isminde bir tutuklunun, halinde cinnet eseri görülmekte olduğu kolcu kadın tarafından kendisine haber verilmiş olduğu halde gereken tedbirleri almakta kusur göstermiştir. Bu kusur sebebiyle Zehra kendisini asmaya fırsat bulmuştur. Kendisinin konu hakkındaki müdafaası Zehra'nın halinde öyle bir cinnet eseri müşahede etmediğini ve ihbar edilen olay günü tatil günü olmasından dolayı dairede doktor bulunmadığını ifade etmesinden ibarettir. Hâlbuki cinnet eseri bulunup bulunmadığını tayin etmek kendisine aid vazifeden olmadığına ve derhal gereken ihbarı yapmış olsaydı, Zehra için gerekli tedbirler alınacağına şüphe yoktur. Olayda kendisinin kötü bir niyeti anlaşılmıyorsa da tevkifhane memurlarının her türlü ihbar ve malumatı derhal gerekli mercilerine bildirmeleri gerek Zabtiye Nezareti'nden ve gerek mutasarrıflığın her zaman yapılagelen kanuni yazı ile yapmış olduğu uyarılarından birisi olmasına rağmen Ahmed Rasim'in bu konuda kusuru ve uyuşukluğu görülmüştür. Ahmed Rasim'in bu hareketi Ceza Kanunu'nun yüz ikinci maddesinin birinci fıkrasında "maiyet memuru mafevkinde bulunan amiri tarafından vazife-i memuriyetine aid olan tenbihatı infaz ve icrada sebebsiz olarak yerine getirmede kusur eder ise bir aylık maaşı miktarı nakit cezası alınır" denildiğine atfen bu fıkra gereğince Ahmed Rasim Efendi'den bir aylık maaşı miktarı

nakit cezası alınmasına ve mahkeme masraflarının da Ahmet Rasim Efendi'den alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir.⁶⁰⁷

Memurlar arasında ceryan eden yolsuzluk ihbar ve şikâyetleri genellikle mülki ve askeri yetkililer arasında meydana gelmektedir. Sivas Valisi Halil Rifat Paşa 10 Ekim 1894 tarihinde padişaha göndermiş olduğu yazı ile Tokat Zabtiye Taburu Süvari Bölük Ağası Hüsnü Efendi'nin bazı kanunsuz hareketlerinden dolayı herhangi bir memuriyette istihdam edilmesinin uygun olmayacağını bildirmiştir. Yazısında Hüsnü Efendi hakkında şu şikâyetlerde bulunmuştur. Tokat postasını gasp edenlerin reisi olan ve halen firarda olan Çakıcıoğlu Ermenek isimli şahsın fesat vakıasından dolayı daha evvel Amasya'da tutuklanmışken geçen sene Hüsnü Efendi tarafından kendilerinden rüşvet alınarak diğer arkadaşlarıyla firar ettirildiği belgelere sabittir. Hüsnü Efendi'nin hangi bir işe memur edilirse, irtikâba olan düşkünlüğü nedeniyle bir takım suiistimale girişmekte olduğu defalarca ihbar edilmiştir. Yine geçen gün vilayet tercümanıya beraber Tokat'da bazı Ermeni hanelerinde evrak-ı muzırira vesaire aramak için çağrıldığında bu vazifeyi de katiyen yerine getirmediği ve Ermeni fesatçılarından içki talep ederek haklarında kanunsuz muamelede bulunduğu tercüman tarafından ifade olunmuştur. Hüsnü Efendi'nin Divan-ı Harbiye'ce muhakemesi yoluna gidilse bile irtikab gizli bir şekilde meydana geleceğinden dolayı hakkında herhangi bir kanuni muamele yapılamayacağı açıktır. 10 Ocak 1894 tarihinde Seraskerlikten gelen telgrafnamede zabıta memurları içinde istenilen sığata sahip olmayanlar var ise tebdil edilmek için isimlerinin hemen gönderilmesi gerektiği yazılmıştır. Bunun üzerine ıslahı lazım gelen zabitan konusunda Hüsnü Efendi'nin buradan kaldırılması 18 Mart 1894 tarihinde cevaben Seraskerliğe yazılmıştır. Fakat hala hakkında bir işlem yapılmamıştır. İnzibat ve asayiş memuru olan zabıta zabitlerinin özellikle Sivas Vilayeti'nde istikamet ve sadakat erbabı olmaları gerektiğinden, emsaline ibret olmak üzere Hüsnü Efendi'nin hemen zaptiye görevinden ihraç edilmesi ya da uzak bir yere gönderilmesi gerektiği Sadaret'e de yazılmış olduğu bildirilerek padişahdan konu hakkında ne yapılması gerektiği sual edilmiştir.⁶⁰⁸ Sultanın cevabının bu konuda ne olduğunu bilememekteyiz.

⁶⁰⁷ BOA. ŞD. 2676/ 8.

⁶⁰⁸ BOA. Y. EE. 158/ 14.

3.2.4.5. Posta Memurlarının Yolsuzluk ve Suistimalleri

Yunan tebasından mübayaacı Talmerlton Francidi'ye yazılı olarak gönderilmiş oldukları yüz liralık çeki mektubun arasından alarak başka bir kimseye ciro etmiş olan posta memurları Hüsnü ve Cemal Efendiler 23 Mayıs 1893 tarihinde idareten azlledilerek Sadaret'e konu hakkında bilgi verilmiştir. 25 Mayıs 1893 tarihinde Sadaret Posta ve Telgraf Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda ecnebilerin postalarımızda suiistimaller meydana geldiğine dair itiraz ve şikâyetlerini doğrulayarak onları haklı çıkartacak böyle olaylara sebep olanların yalnızca azliyle yetinilmeyip diğer posta ve telgraf memurlarına da ibret olacak şekilde cezalandırılmaları gerektiğinden dolayı tahkikat neticesinin hemen Sadarete yazılmasını istemiştir.⁶⁰⁹

Posta ve telgraf müdürlüklerinde taşınan eşyalar, mektuplar ve resmi evraklarda yapılan yolsuzluklar gibi gümrüklerde ve rüsumat emnetlerinde de eşyalar üzerinde bazı yolsuzlukların meydana geldiği görülmektedir. Basra'da Rüsumat Emaneti'ne giden 40 parça eşyadan 8 parçası hakkında resmi işlem yapılarak gümrükten çıkarıldığı halde, hepsi hakkında işlem yapılmış gibi gösterildiği ortaya çıkmıştır. Basra Rüsumat İdaresi tarafından yapılan tahkikatta üçüncü mubassır Mustafa ve ikinci arayıcı İbrahim Efendilerin yerlerine tayin olunan Bağdad Rüsumat Müdüriyeti mülazımlarından mubassır Süleyman ve arayıcı Mesrub efendilerin bu işe müdahil olduğu ortaya çıkmıştır. Süleyman ve Mesrub efendilerin 23 Şubat 1892 tarihinde muamele ve muayenesi yapılan eşyayı noksan olarak deftere kaydetmişlerdir.

Bu durum kendilerinden şüphelenilerek ikinci defa yapılan muayenede ortaya çıkmıştır. Eksik kısım iki kat olarak sahibinden alınarak kayıttan düşülmediği ve bu durumun da Süleyman ve Mesrub'un sözlü ifadeleri incelendiğinde sehven ve gaflet eseri olduğunu ifade etmişlerdir. Süleyman ve Mesrub'un fesat ve irtikablarına delil olacak hiçbir emare görülmemiştir. Basra Rüsumat İdaresi, 15 Mart 1892 tarihinde cemiyet-i rüsumiye tarafından mubassır defterlerinin incelenmesini isteyen yazısını Rüsumat Emaneti'ne gönderilmiştir. Rüsumat Emaneti'ni 21 Mayıs 1893 tarihinde Bağdad Rüsumat Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile konu hakkındaki evraklar ve dilekçelerin incelendiğini, mevzubahis olan eşyanın ikinci muayenesinde ortaya çıkan ve fazla olan, iki kat olarak

⁶⁰⁹ BOA. BEO. 207/15506.

alınarak kayıttan düşülmesi gereken miktar düzeltilerek zayiata meydan verilmemişse de arayıcı ve gözcünün hareketleri yazıldığı gibi sehven ve gafletle olmayıp suiniyet kastıyla yapılmış olduğu ortaya çıktığından dolayı memuriyetlerine devam etmeleri uygun görülmediğinden hemen azl ve sürgünleriyle yerlerine muktedir ve müstakimlerinin seçilerek tayin olunması gerektiği emir buyrulmuştur.

Görevinden azledilen Mesrub Şayaz, dava vekillerinden Kigork Köğyan yoluyla Sadaret'e dilekçe vermiş ve memuriyetine başlamasının ikinci günü muayene ettiği eşyanın muayenesinde yanlışlıkla meydana gelen hatasından dolayı azledildiğinden ve zor durumda olduğundan bahsetmiş, işin Şura-yı Devlette tetkik edilmesini istemiştir. 25 Aralık 1893 tarihinde Sadaret, Rüsumat Emanetine dilekçeyi göndererek durumun tahkik edilerek neticesinin yazılmasını istemiştir.

8 Ocak 1894 tarihinde Rüsumat Emni tarafından Sadaret'e gönderilen yazı ile konu hakkında açıklama yapılmıştır. Rüsumat Emni Sadaret'ten gelen ve ekte sunulan dilekçenin Cemiyet-i Rüsumiye'ye gönderildiğini, cemiyetten gelen cevapta da Mesrub Şayaz'ın Bağdad Rüsumat Nezareti'nde hazinenin zarara uğramasına sebebiyet verecek bir olaya sebep olduğu ve her ne kadar yanlışlıkla yapmış olduğunu ifade etse de bu hareketi yanlışlıkla olmayıp suiniyetinden dolayı yapmış olduğu yapılan tahkikat neticesinde incelenen evraklardan anlaşıldığı ve bundan dolayı kendisine emniyet duyulmadığı için azledildiğinin ifade edildiğini yazmıştır.⁶¹⁰

3.2.4.6. Nüfus ve Defter-i Hakani Memurlarının Yalsuzluk ve Suistimalleri

Nüfus Nizamnamesine aykırı muamele yapmış olan Edirnekapı Çakırağa Mahallesi imamı Mehmed Şakir Efendi Şura-yı Devlet'te mahkemeye çıkarılmıştır. Mehmed Efendi yapılan mahkemesi neticesinde 90 kuruş para cezasına çarptırılmış ve bu parayı Sicil-i Nüfus İdare-i Umumi Sandığı'na teslim etmesi kararlaştırılmıştır. Şura-yı Devlet kararı 24 Mart 1894 tarihinde Sadaret'e ve Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti kararın uygulanması için 4 Nisan 1894 tarihinde Şehremaneti'ne göndermiştir.⁶¹¹

Ankara Vilayeti Nüfus Nazır'ının ve Kâtibinin bazı uygunsuz hareketleri bulunduğu dair muhbir Ebubekir ve başka kişilerin mühürleriyle Dâhiliye Nezareti'ne arzuhaller

⁶¹⁰ BOA. BEO. 333/ 24907.

⁶¹¹ BOA. DH. MKT. 221/ 56.

gönderilmiştir. Yazıda yolsuzluklar ve usulsüzlüklere dair ihbarlar şöyledir: Nazır Tahir Efendi'nin göreve tayin olurken kefil göstermediği ve görevinde yapmış olduğu bazı yolsuzluklara dair eski kâtip Emin ve Beypazarı eski nüfus memuru Mehmed efendiler ihbarda bulunmuşlardır. Nazır Tahir Efendi ise Nüfus muamelelerinin yolsuzluğuna eski nazır Hüseyin Efendi ile Emin Efendi'nin sebep olduklarını ifade etmiştir. Kurra memuru Binbaşı Mustafa Efendi ise nüfus defterlerinde 1883 senesinden beri herhangi bir askerlik işlemi uygulaması yapılmadığını, askerlik muayenesinin imam ve muhtarların ifadelerine bağlı olduğunu yazmıştır. Dâhiliye Nezareti tüm bu ihbarları 22 Şubat 1894 tarihinde Ankara Vilayeti'ne göndererek konu hakkında tahkikat yapılmasını suçlu memurlar hakkında gerekli kânuni muamelenin yapılmasını ve neticesinin nezarete yazılmasını istemiştir.

Ankara Vilayeti 9 Haziran 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne cevaben göndermiş olduğu yazıda konunun vilayet idare meclisinde görüşüldüğünü bildirmiştir. Açıklamada, nüfusun önceki tarihlerden beri muhtarlar tarafından 6000 kadar vukuat ilmühaberi verildiğini fakat ilmühaberlerin muamelesi yürütülemeyecek halde olduğundan işlemlerin durdurulduğunu, adi evrak üzerine birçok vukuat yazılıp bunların nakit cezalarının ne olduğunun bilinmediğini ve 25000 kuruşluk mürur tezkerelerinin parasının nerede olduğu hakkında malumat bulunmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda nüfus sicillerinde tahrifat bulunduğunu sicil müsveddelerinin ele alınamayacak bir hale getirilmesinden teferruatlı bir şekilde yolsuzluk ve usulsüzlük yapıldığının anlaşıldığını yazmıştır. Bu yolsuzluklardan dolayı eski nazır ve kâtipin mahkemeye alınarak bu yolsuzlukların müstantik marifetiyle ve diğer gelir gider kalemleri hesaplarının kontrol edilerek ortaya çıkarılacağı ve ortaya çıkacak neticeye göre haklarında kanuni muamele yapılmasının gerekli bulunduğu karar verildiği bildirilmiştir. Tahir Efendi hakkındaki konunun ise Savcılığa havale edildiği, kendisinin göstermiş olduğu kefillerden alınan senetlerin tasdik edildiği ve Tahir Efendi'ni görev süresi müddetince idarenin hasılatını mal sandığına teslim edip etmedi sual olunarak teslim etmiş olduğu vilayet muhasebesinden anlaşılmıştır. Tahir Efendi hakkında iddia edilen diğer yolsuzluklarda tahik edilmekte olup neticesinin Dâhiliye Nezareti'ne yazılacağı Vilayet İdare

Meclisi'nden bildirildiği ve çıkacak neticeye göre kanuni muamelenin yapılacağı ifade edilmiştir.⁶¹²

Rüşvetle, askere gitmek istmeyen kişileri askerden gizlemek için belgelerde oynama yapan mülki idarecilerin yanında, rehavet ve ihmalkârlığından askerliğe ait işlemlerin kaydını tutmayarak askere alım işlemlerinin yapılamamasına neden olan memurlar da ayrı bir problemdi. Bolu Sancağı'nda Hamidiye Kazası Nüfus Memuru Mihran Efendi'nin senelik askere gideceklerin bir kısmının isimlerini deftere kaydetmeyerek numara işlemlerinin yapılmasından bir veya birkaç sene sonra yanlışlıkla unutulmuş diyerek deftere dâhil etmesi askeri işlemleri sekteye uğrattığından dolayı Hassa Ordu-yu Hümayun Müşiriyeti'nden, Seraskerliğe ifadesinin alınmasına dair dilekçe gönderilmiştir. Seraskerlik dilekçeyi 26 Temmuz 1894 tarihinde Askere Alma Riyasetinin Yazısı ve Piyade Dairesi'nin ifadesi ile birlikte Dâhiliye Nezareti'ne göndererek gereğinin acilen yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti 5 Ağustos 1894 tarihinde Kastamonu Vilayeti'ne yazı göndererek konu hakkında tahkikat yapılarak gerekli kanuni muamelenin yapılmasını istemiştir.⁶¹³

Belgede sahtecilik yolsuzluğuna karşı 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 15. faslında yer alan 152. ve 153. maddelerde bir memurun sahtekârlık suçu işlediği zaman alacağı cezayı ön görmektedir. Bu maddelere göre bir memur sahtekârlık suçu işlerse on seneden aşağı olmamak üzere kürek ya da kalebend cezasına çarptırılacaktır.⁶¹⁴ Aynı zmaan da bu kişiler yedi seneyi geçmemek üzere prangabendlik cezası da alacaklardır. Sicil-i nüfus idare-i umumiyesi kâtiplerinden Faik Efendi'nin Musevi milletinden Samuel Oğlu Naftali isimli birine sahte tezkere-i Osmani verdiği tespit edilmiştir. Faik Efendi görevinde yapmış olduğu bu yolsuzluktan dolayı Şura-yı Devlet'te mahkemeye alınmasına karar verilmiştir. Şura-yı Devlet Faik Efendi hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir. Zabtiye Nezareti tarafından hakkında tahkikat yapılmıştır. Yapılan tahkikatın neticesinde Faik Efendi'nin Manuk ve Haçin isimlerine belli bedel ile kanunsuz olarak tezkere verdiği tespit edilerek tahkikat evrakı Dahilye Nezareti'ne gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti 14

⁶¹² BOA. DH. MKT. 209/ 40.

⁶¹³ BOA. DH. MKT. 268/ 20.

⁶¹⁴ Düstûr I. Tertîb, C.1, s.571.

Ağustos 1895 tarihinde Tahkikat raporlarını Şura-yı Devlet'e göndererek mahkemenin yapılmasını istemiştir.⁶¹⁵

Osmanlı Devleti'nde savaşlarda alınan yenilgilerin maliyetleri ve yapılan antlaşma şartları, özellikle Müslüman olan Osmanlı vatandaşları için gelişen olumsuz şartlar neticesinde Anadolu'ya büyük göç büyük dalgalarına sebep olmuştur. Büyük göç dalgalarından birisi de 1877 yılında Rus ordusunun Balkanlar'a girmesiyle başlamıştır ve Rus ordusun önünden Anadolu'ya kaçan muhacirler bu dönemde Osmanlı devletinin başa çıkması gereken en ciddi problem olmuştur.⁶¹⁶ Gelen muhacirlerin iskân ve iâşe sorunları Osmanlı Devleti açısından iki yönlü problemdir. Birincisi bu gelen muhacirlerin mali yükü ve sorumluluğudur. İkincisi ise bu muhacirlerin iskânında ve iâşesinde görevli memurların muhacirleri zor duruma düşürdükleri çeşitli yolsuzluklarıdır. Memurların muhacirlerin işlerini rüşvetsiz görmedikleri ve devletin planladığı iskân bölgelerini rant haline getirdikleri belgelerde izlenilebilen üzücü bir durumdur. Musevilerin bu dönemde Filistin'e yoğun bir şekilde Yahudi göç girişimi vardır. Fakat Yahudi göçü Filistin'de tehlikelere yol açmasından dolayı Beyrut bölgesine Yahudi iskânı yasaktır fakat belgelerden anladığımız kadarı ile memurlar ya rüşvet alarak ya da iskân belgelerinde yolsuzluk yaparak bu yasağı delmişlerdir.

29 Kasım 1893 tarihinde Beyrut Valisi Halil Halid Dâhiliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazıda, Akka Sancağına bağlı Saffed Kazasında Çerkez göçmenlerinin iskân edilmeleri için Reyhaniye Köyü'nde 10.900 dönüm arazi ayrılmıştır. Arazinin iradeye uygun olmayan bir şekilde Musevi göçmenlere geçtiği Akka Mutasarrıfı ile yapılan haberleşmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu işte sorumlulukları bulunan, daha önce Saffed Kazası Kaymakamı olup becayişle Beni Saab Kazası Kaymakamlığına geçen Hamdi Efendi, Saffed Kazası tapu kâtibi ve bazı müstahdemler haklarında Beyrut Vilayeti İdare Meclisi kararıyla tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Yapılacak tahkikat için Hamdi Efendi'nin işten el çektirilerek merkez vilayete gönderilmesi için Nablus Mutasarrıflığı'na bu gerekli tebligat gönderilmiş ve kaymakam vekâletine vilayetten güvenilir bir memur olan Feyzi Bey'in tayin olunduğu bildirilmiştir.⁶¹⁷

⁶¹⁵ BOA. DH. MKT. 386/ 101.

⁶¹⁶ Georjeon, **Sultan Abdülhamid**, s.104.

⁶¹⁷ BOA. DH. MKT. 32/26.

Konya Defter-i Hakani Memuru Ragıb Efendi'nin başkâtip Ahmed ve tapu kâtipleri Osman ve Yusuf Efendilerle berber vazifelerini suiistimal ettikleri ve bazı kanunsuz işler yaptıkları tespit edilmiştir. Bu kişilerin davaları Konya Vilayeti İdare Meclisi'ne ait ve Ragıb Efendi'nin suç ortaklarıyla beraber yargılanması gerekli görülmüştür. Fakat Ragıb Efendi çeşitli suçlarından dolayı padişah fermanı ile görevinden tard edilerek Adana Vilayeti Ermenek Kazasına sürülmüştür. Bu yüzden Ragıb Efendi'nin nerede ve nasıl yargılanacağı bilinmemektedir. Dâhiliye Nezareti tarihinde Konya Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile Ragıb Efendi'nin mahkemesinin bulunduğu Adana Vilayeti Meclis İdaresinden kaldırılarak Konya Vilayeti'nde suç ortaklarıyla beraber şahitler de dinlenerek yargılamasının yapılması için mahkemeye çağrılmasını yazmıştır. Fakat Konya Vilayeti'nden gelen cevapta Ragıb Efendi'nin Konya'da esnafa ve halka çok zulmetmesi ve harç ismiyle esnaftan para toplamasından dolayı, Konya'ya getirilmesi kendisi hakkında davacı olan halkın korkmasına ve vilayette siyaseten zararlı olacağı ifade edilmiştir. Vilayet bu şartlar altında Ragıb Efendi'nin mahkemesinin nasıl yapılacağı Dâhiliye Nezareti'ne sormuştur. Dâhiliye Nezareti de 26 Ocak 1893 tarihinde Sadaret'e yamış olduğu yazı ile durumu açıklamış ve Ragıb Efendi'nin mahkemesinin sonraki bir vakte ertelenerek önce suç ortaklarının mı yargılanmasını yoksa onlarla beraber gıyaben mi yargılanması gerektiğini sormuştur.⁶¹⁸

Bir rüşvet ve yolsuzluk davası olan Defter-i Hakani Nezareti ve Şehremaneti arasında davanın görülmesine dair ihtilafın ortaya çıktığını gösteren aşağıdaki belge, hem kurumlar arası ihtilafın nasıl çözüldüğünü göstermesi hem de Osmanlı Devleti'nde bu dönemde memur yargılamasında izlenen teamülleri göstermesi açısından önemlidir.

Anadolu Kordonu Defter-i Hakani memuru Nafiz Bey vazifesini suiistimal ettiği ve rüşvet aldığından dolayı zanlı bulunmuştur. Hakkında ilk tahkikat-ı evveliyeye yapılması ve mahkemeye çıkarılması gerekmektedir. Fakat Şehremaneti ve Defter-i Hakani nezareti arasında tahkikat-ı evveliyeyi hangi kurumun yapacağı noktasında ihtilaf çıkmıştır. Konu Defter-i Hakani Nezareti tarafından Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi 1 Şubat 1895 tarihli konu ile ilgili yazısında meseleyi açıklığa kavuşturulmuştur.

⁶¹⁸ BOA. DH. MKT. 2046/82.

Defter-i Hakani Nezareti konu hakkında şunları ifade etmiştir. Nafiz Bey'in doğrudan doğruya nezarete bağlı memurlardan olmasından dolayı Şehremaneti kendi başına tahkikat yapmaya yetkili değildir. Hatta genel olarak taşra Defter-i Hakani memurlarından birisinin mahkemeye alınması gerektiği takdirde, haklarında ortaya çıkan açık bir suç isnadı ve mahallerinden yapılan tebligat üzerine tahkikat-ı evveli icrasının özel bir memur vasıtasıyla ve mahalli hükümet tarafından yapılması usulü nezaret tarafından uygun görülmektedir. Fakat hakikat ve mahiyeti açıklığa kavuşturulmamış olan suçlamalar üzerine Nafiz Bey'in Şehremaneti tarafından sorgulanmasına rıza gösterilmeyeceği ifade edilmiştir. Fakat aynı zamanda Şehremaneti bir vilayet hükmünde olduğundan dolayı Nafiz Bey hakkında tahkikat-ı evveli icrası, emanetin asli vazifesi olmasının yanında Nafiz Bey'in rüşvet aldığı meydana ve hakkında şikâyetçilerin bulunmasından dolayı Şehremaneti'nin yukarıda zikredilen kanuna göre hareket etmeye mecburiyeti olmayıp nezaret ile ortaklaşa tahkikat-ı evveli yapmaya yetkili olduğunu ifade etmiştir.

Nafiz Bey, Defter-i Hakani memurlarından olmasından, Anadolu kordonu memuriyetinin Defteri Hakani Nezareti'nin mahiyetinde ve Şehremaneti dâhilinde bulunmasından, emanetin nezarete bağlı olmasından ve bir maiyet memuru hakkında tahkikat-ı evveli icrası ise kanuna göre o memurun mensup olduğu nezaret veya vilayetten izin istenilmesine bağlı olmasından dolayı Defter-i Hakani Nezareti tarafından, Şehremaneti'nin tahkikatı evveli yetkisine sahip olmadığı hakkındaki mütalaası kabul edilmemiştir. İhtilaf, Şehremaneti'nin Defter-i Hakani nezaretinden yardım istemeye mecbur olmasından kaynaklanmıştır. Emanetin açıklanan maddeye uymamasından bir fayda elde edilemeyeceğinden dolayı Nafiz Bey'in aleyhinde ifade edilen suçlar neler ise açıkça belirtilerek Defter-i Hakani nezaretinden alınacak cevaba göre Şehremaneti tarafından gerekli tahkikatı evveliyenin hızlı bir şekilde yapılmasıyla bu konudaki ihtilafın halledilmesine Şura-yı Devlet tarafından karar verilmiştir.⁶¹⁹

3.2.4.7. Muhbirlerin İhbarları

Sultan Abdülhamid döneminin karakteristik bir oluşumu olan jurnalcılık vatandaşlardan daha ziyade belki de memurları huzursuz etmekteydi. Memurların zimmetine devlet malı

⁶¹⁹ BOA. ŞD. 2644/ 35.

geçirdiğine, rüşvet aldığına, halka zulmettiğine, usulsüzlük yaptığına ve pek çok konularda “muhbir-i sadık” imzasıyla bazen Yıldız Mabeyni’ne bazen de nezaretlere jurnaller ve dilekçeler gitmektedir.

Trabzon Vilayetinden muhbir-i sadık İbrahim mührüyle Sadaret’e gönderilen bir yazıda, Trabzon Vilayeti muhasebe kalemi kâtiplerinden olan daha sonra ismini değiştiren Saroğlu Nasır Efendi, Akçabad Kazası duyun-u umumiye kâtibiyken ortaya çıkan ihtilası üzerine Akçabad Kazası İdare Meclisi tarafından bir daha istihdam olunmamak üzere memuriyetten tard edilmiştir. Fakat nasıl olduysa ismini değiştirerek görev yapmakta olduğu muhasebe kâtipliği memuriyetine atanmış ve vilayetteki bazı memurların himayesi sayesinde zimmetine para geçirmek ve emekli bir memurun vefatından sonra emeklilik maaşını kendisi almaya devam etmesi gibi kötü hal ve hareketlerde bulunmakta olduğundan bahsedilmektedir. Sadareten 6 Kasım 1894 tarihinde Trabzon Valiliği’ne gönderilen yazıda bu arzuhalde yazılan şikâyetlerin üzerine tetkikat ve tahkikat yapılması istenilmiştir.⁶²⁰

Yine muhbir-i sadık imzasıyla Karahisar-ı Sahip Telgraf ve Posta Müdürü İbrahim Ali Efendi’nin istihkaklarını zimmetine geçirmiş olduğu yapılan tahkikat sonucu ortaya çıktığı halde henüz gereken işlemin yapılmadığından dolayı zararlarının karşılanmasını isteyerek Dâhiliye Nezareti’ne bir arzuhal gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti, Telgraf ve Posta Nezareti’ne 29 Mayıs 1894 ve Hüdavendigar Vilayeti’ne 7 Haziran 1894 tarihinde gönderdiği yazıda arzuhalde belirtilen konunun tahkik edilerek gereğinin yapılmasını istemiştir.⁶²¹

Şikâyetler sadece muhbir imzasıyla gelmemekte doğrudan hakkını arayan kişinin imzasıyla da gelmektedir. Niğde Sancağı’nın Ulsun Köyü muhtar ve tahsildarı Pamukçuoğlu Yarika Todori’nin bedelat-ı askeriye’den zimmetine para geçirdiği ve hakkında Niğde Sancağı’na defalarca şikâyette bulunulduğu halde henüz bir muamele yapılmamış olduğunu belirten bir arzuhal pekmezci esnafından Makaryus imzasıyla gönderilip gereğinin yapılmasına dair Dâhiliye Nezareti’ne arzuhal gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti bu arzuhal üzerine 9 Şubat 1894 tarihinde bir yazı göndererek konunun

⁶²⁰ BOA. BEO. 103/7660.

⁶²¹ BOA. DH. MKT. 246/21.; BOA. DH. MKT. 242/67.

tahkik edilmesini ve eğer Pamukçuoğlu Yarika Todori'nin suçu sabit görülürse gerekli kanuni işlemlerin yapılmasını istemiştir.⁶²²

1893 yılında Ankara Vilayeti'ne Nüfus Nazırı olarak tayin edilen Tahir Efendi hakkında, daha görevine bir senedir devam ettiği halde hakkında Dâhiliye Nezareti'ne bir ihbar yapılmıştır. Bu ihbar, henüz kefil belirtmediği, nüfus nezaretinin çeşitli hasılatlarını mal sandığına teslim etmeyip zimmetine geçirdiği, mürur tezkerelerinden harç parasından ayrı olarak "kaydiye" ismiyle her bir kişiden 100 para almadıkça tezkeresini işleme koymayıp kayıt muamelesini yapmadığı ve nüfus nezareti işlerini yürütmediği gibi vilayet nüfus nezaretinden istenilen hasılatı zimmetine geçirdiği hakkındadır.

Tahir Efendi kendisi hakkında yapılan bu ihbar üzerine, Dâhiliye Nezareti'ne bir layiha göndermiştir. Layihada vilayet nüfus idaresinin eski işlemleri ve hesaplarının çok karışık olduğunu, bu halde nezaret hasılatının ve askerlik işlemlerinin düzenlenmesinin zor olduğunu ve bundan dolayı ortaya çıkacak mesuliyette, nezaret kâtibi Emin Efendi'nin de eski nazırla ortak olması gerekeceğinden bahsederek gerekenin yapılmasını ifade etmiştir.

28 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti Ankara Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazıda, nazır ve memurlarının kefalete raptı ve hasılatın mal sandığına teslimi bir karar-ı mahsus gereğinden olduğu halde Tahir Efendi'nin henüz kefalete rap edilmediği ve Tahir Efendi'nin hasılatı kendi iradesiyle zimmetine geçirdiğine yönelik suçlamalar gerçek ise kanuna aykırı olan bu konu hakkında hızlı ve derin bir tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesini istemiştir.⁶²³

Gülнар Kazası Mal Müdürlüğünde ortaya çıkan zimmetinden dolayı Ahmed Efendi azledilmiş ve ortaya çıkan zimmetinin kendisinden tahsil edilmesine karar verilmiştir. Dâhiliye Nezareti'ne muhbir İbrahim imzası ile yapılan ihbara göre ise, Ahmed Efendi'nin zimmetinin tahsilinin affedilerek ileriki tarihe ertelenmiş olduğu ve hangi sebeple af ve tehir edilmiş bulunduğu, eğer böyle bir karar yoksa kanuna aykırı davranıldığı ifade edilmektedir. 2 Ekim 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti Adana

⁶²² BOA. DH. MKT. 204/8.

⁶²³ BOA. DH. MKT. 241/44.

Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile konunun tahkik edilerek ortaya çıkan neticeye göre gereğinin yapılmasını yazmıştır.⁶²⁴

Diyarbakır Vilayeti'nde Hani Nahiyesi Müdürü Şefik Efendi'nin kötü hal ve hareketi hakkında yapılan ihbarlar vilayet tarafından gönderilen tahkik memurlarının tahkikatlarının neticesinde de kanıtlandığı halde hakkında kanunun muamele icra olunmadığı ve giderek zulmünü arttırmakta ve emval-i emriye tahsilatından zimmetine akçe geçirmekte olduğuna ve nahiyede ortaya çıkan bazı hırsızlarla da ortaklığı bulunduğu ve daha birtakım uygunsuz hallerine dair Ermeni Milletinden Tomas imzasıyla hazineye bir ihbar yapılmıştır. Maliye Nezareti bu yazıyı 30 Mart 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndererek Maliye Nezareti olarak kendi üzerlerine düşen ve yapılacak olan muameleleri sormuştur. Dâhiliye Nezareti 6 Nisan 1895 tarihinde Maliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazı ile ihbarların içeriğine göre tahkikat yapıp ortaya çıkacak duruma göre gerekli kanuni işlemlerin yapılmasını istemiştir.⁶²⁵

Kayseri'nin Tavlusun köyü ahalisinin daha önceden verdiklerini iddia ettikleri vergi borçlarının Maliye Nezareti Tahsilat İdaresi tarafından yeniden istenildiği, hâlbuki köylerindeki kabzımalın zimmetine geçirdiği meblağı kapatmak için kendilerini borçlu gösterdiği hakkında Dâhiliye Nezareti'ne şikâyet gönderilmiştir. 18 Şubat 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti Ankara Vilayeti'ne yazmış olduğu bir yazı ile bu arzuhalde yazan şikâyetlerin tahkikini ve neticesinin bildirilmesi istemiştir.⁶²⁶

Bu dönemde memurları asılsız şikâyetler ve iftiralar oldukça fazla yıpratmaktadır. Çünkü hem jurnalciler hem de asılsız suçlamaların memurların psikolojisini etkilemesi bürokratik işlemlere detaycılık, uzun teyid süreleri ve sonu gelmez yazışmalar olarak yansımaktayken memurları da her an başlarına bir şey gelecek endişesi ile halktan kopuk yaşamaya itmiştir.

Beyazıt Sancağı Tahrirat Müdürü Hüseyin Efendi aleyhinde Sadaret'e bazı suçlamalar ve şikâyetler yapılmıştır. Şikâyetler üzerine Dâhiliye Nezareti ile Beyazıt Sancağı arasında daha önce yapılan muhabere ve tahkikat evrakları Sadaret'e havale olunmuştur. Sadaret

⁶²⁴ BOA. DH. MKT. 290/11.

⁶²⁵ BOA. DH. MKT. 359/52.

⁶²⁶ BOA. DH. MKT. 346/19.

bu evrakları Şura-yı Devlet'e göndermiştir. Şura-yı Devlet evrakları incelemiş ve şikâyetin Ziraat Bankası Şubesinden çalınan 300 liradan dolayı ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Şikâyetlerin, hırsızlık şüphelisi oldukları ortaya çıkan eski banka memuru Hacı Mehmet ve Ahmet Efendi'ler, Mehmet Efendi'nin kayın pederi olan ve eskiden Meclis İdare Azalığında bulunduğu halde daha sonra ihaneti ortaya çıkmasından dolayı tard ve sürgün edilen Şerif Efendi ve zaptiyelikten kovulmuşken her nasılsa Belediye Reisi olan Baba isimli birisinin baskı ve iftiraları sonucu olduğu anlaşılmıştır. Şura-yı Devlet, Sadaret'e göndermiş olduğu cevapta, çalınan 300 liradan dolayı Hacı Mehmet Efendi'nin hakkında tahkikat ve takibat yapılmasının nezarete havalesini istemiştir. Sadaret 3 Ekim 1893 tarihinde Ticaret ve Nafia Nezaret'ine göndermiş olduğu yazı ile Hacı Mehmed Efendi hakkında tahkikat yapılarak neticesinin yazılmasını istemiştir.⁶²⁷

3.2.4.8. Zimmetten ve Sirkatten Af Talepleri

Bazen memurlar işledikleri suçun cezası olarak memuriyetten çıkarıldıklarında geçimlerini sağlayamayacak derecede zor durumda kalabilmektedirler. Bu durumda memuriyetten kaydı silinen memurlar ailelerini ve zor durumda kaldıklarını beyan ederek af ve temyiz talebinde bulunabilmektedirler. Af dilekçelerinin ele alınmış biçimlerinde her zaman dramatik bir dil kullanılmasına dikkat edilmiş ve dramatize edilen durumun rasyonel bir denge içerisinde sunulmasına gayret edilmiştir. Sultan'ın her türlü af talebinde, doğrudan tüm cezayı kaldırmaya bile uygun gördüğü ölçüde hafifletmesi halkın hoşgörüsünü kazanması bakımından önemli olduğu için hiçbir zaman af taleplerini geri çevirdiği vaki değildi. Hatta İttihat Terakki Cemiyeti üyelerinin 1896 yılında planladıkları ve bir gece önce cemiyet üyelerinden Nadir Bey'in ağzından kaçırmasıyla başarısız olan darbe girişimi neticesinde darbeyi planlayanların hepsi ifşa olmuştu. Planlanan darbe girişiminin korkunç boyutları daha sonra yapılan sorgulamalar neticesinde ortaya çıkmıştı. Plana göre sadece Sultanın hal edilmesiyle yetinilmemekte aynı zamanda herhangi bir aksilik durumunda öldürülmesi de öngörülmekteydi. Kendisini öldürmek isteyen bu şebekeye karşı Sultan Abdülhamid ise sadece kendilerini Trablusgarb, Fizan ve Akka gibi yerlere sürmekle yetinmiştir. Bu sürülenler de Şeref Vapuru ile Çanakkale Boğazı sularından geçerken pişmanlıklarını belirterek sultandan af dilemişler, Abdülhamid af

⁶²⁷ BOA. BEO. 288/ 21565.

dileyenlerden bazılarının, özellikle Fizan'a sürülenlerin, Trablusgarb'da ikamet ettirilmesini, bazılarının da ikamet ettirildikleri bölgelerde mesleklerine uygun memurluklarda istihdamını sağlamıştır.⁶²⁸

Bu durum istisna olmakla beraber nezaretlerde ve Şura-yı Devlet Mahkemesinde de Padişahın cezalandırmada gösterdiği yumuşaklığın eseri görülmektedir. Memurun af talebi Şura-yı Devlet tarafından bağlı olduğu idari birime ve vatandaşa verdiği zarara göre tekrar değerlendirilmektedir. Ayrıca memurların yazmış oldukları itiraz dilekçelerinde eksik belge ya da ilgisiz bir daireye ilgisiz bir itiraz yazısı göndermeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu da memurların mahkemelerin işleyiş usulünü hâla benimsyemediklerini göstermektedir. Fakat her türlü af dilekçesi tekrar değerlendirmeye alınırken dilekçeyi yanlış daireye gönderenler ya da usulüne göre gönderilmeyen dilekçeler doğrudan reddolunmakta ve usulünce gönderilmesi istenilmektedir.

Hazineye olan 6 yük 61.000 kuruş zimmetinden dolayı mahkûm olan eski Sandık Emini Yusuf Raci Efendi'ye olan kefaletinden dolayı tazminattan affını isteyen eski Zor İdare Meclisi Azası'ndan Mehmed Ağa ve arkadaşlarının bir daha hükümet işlerinde kullanılmamalarına Zor Mutasarrıflığı tarafından karar verilmiş ve Maliye Nezareti tarafından onaylanmıştır. Hazinesinin zararının bir an önce tahsil edilmesi Sadaret'ten Dâhiliye Nezaretine, Zor Mutasarrıflığına ve Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Mehmed Ağa, Sandık Emini Yusuf Raci Efendi'nin 4.005 yük kuruşluk emlak ve eşyasının haczedilmesi için bir takım fedakârlıklarda bulunduğundan dolayı hukuk-u medeniye'den düşürülmüş fakat bundan sonra hükümet işlerinde ve aşar iltizamında istihdam edilmemesine Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti ve Zor mutasarrıflığı tarafından karar verilmiştir. Mehmed Ağa Sadrazamlığa göndermiş olduğu dilekçesinde bu karardan dolayı kendisinin ve 25 kişiyi aşan aile efradının perişan olduğunu bu nedenle merhameten affını istemiştir. Sadrazam Cevad Paşa 6 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazmış olduğu yazıda dilekçenin Maliye Nezareti tarafından değerlendirilmesini yazmış, Maliye Nezareti gerekenin yapılacağını Sadarete bildirmiş olduğunu, Dâhiliye Nezareti tarafından da gerekenin yapılmasını istemiştir.

⁶²⁸ Ağababa, **Şeref Kurbanları**, s. 169.

22 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti'ne yazdığı yazıda Mehmed Nuri Efendi'nin, Yusuf Raci Efendi'nin zimmet borcunun tahsil edilmesi için bir takım fedakârlıklarda bulunmuş olduğundan dolayı malını mülkünü kaybetmesinden dolayı ailesinin perişan olduğunu, ailesinin perişan durumuna binaen konunun tekrar değerlendirilmesine dair Sadaret'ten gelen yazıyı iletilmiştir. Maliye Nezareti bu yazıya istinaden Mehmed Nuri Efendi'nin Hazine'den ilişkisi kesildikten sonra münasip başka bir işte istihdam edilmesini yazmıştır. Maliye Nezareti'nin yazısından sonra Dâhiliye Nezareti Zor Mutasarrıflığı tarafından da Mehmed Nuri Efendi'nin başka bir işte istihdamını istemiştir.⁶²⁹

Dersaadet Dokuzuncu Belediye Dairesi Mühendisliğinde müstahdem İbrahim hakkında, Üsküdar'da Hacı Hesna Hatun Mahallesi'nde imam Haşim Efendi'nin arazisine bina inşası izni için alınan dört mecididen üçü vezneye teslim edilmiş, bir mecidisi çalındığına dair yapılan ihbar üzerine hizmetten çıkarılmıştır. İbrahim, Sadaret'e yazmış olduğu bir yazı ile bir seneden beri açıkta kalmış olduğundan, sefil ve perişan bir halde bulunduğu bahsetmiştir. Hakkında yapılan ihbarın gerçeği yansıtmadığını ve gerekli görülen kişiler ile mahkemeye çıkmak istediğini ve durumun Şura-yı Devlet'e havalesini istemiştir. Sadaret, Şehremaneti'ne 22 Mayıs 1894 tarihinde yazmış olduğu yazı ile durumun incelenerek neticenin kendilerine yazılmasını istemiştir.⁶³⁰

13 Haziran 1895 tarihinde Kosova Vilayeti İştîp Kazası Bereketli Nahiyesi eski Müdürü Mehmet Nuri Efendi Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi'ne perişan halinden bahisle bir dilekçe göndermiştir. Dilekçede anlatılanlara göre, Mustafa Nuri Efendi Kosova Vilayeti İdare Meclisi tarafından bidayeten verilen kararda cezayı nakdi ismi ile almış olduğu 4 Mecidiye emval-i miriyeyi zimmetine geçirmiş olduğundan dolayı Ceza Kanunu'nun doksanıncı maddesine göre cezalandırılmıştır. Mustafa Nuri Efendi Kosova Vilayeti İdare Meclisi tarafından kendisi hakkında verilen kararı istinafen tetkik edilmesini Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi'nden istemiştir. Ayrıca dilekçesinde bidayet mahkemesi tarafından verilen kararda bahsedilen nakit cezasını ödeyemeyecek derecede olduğunu, ailesinin de perişan durumda olduğu ve merhamete muhtaç olduğundan dolayı kendisine memuriyet mazuliyeti mağdurları hakkındaki hükme göre muamele edilerek mahkeme

⁶²⁹ BOA. DH. MKT. 89/19.

⁶³⁰ BOA. BEO. 406/30444.

masraflarının affedilmesini talep etmiştir. Kendisi hakkında verilen idari cezanın da Şura-yı Devlette temyizden görülmesini istemiştir.

Şura-yı Devlet Temyiz Savcılığı¹⁶ Temmuz 1895 tarihinde durumu değerlendirerek Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi Başkanlığı'na konu hakkında yazı yazmıştır. Yazıda, Kosova Vilayetinin İştib Kazasına bağlı Bereketli Nahiyesi eski müdürü Mehmet Nuri Efendi bir hapis mahkûmunun hapsinden dolayı cezayı nakdi ismi ile Hacı Kula'dan 4 mecdiye almış ve bu parayı hazineye vermeyerek zimmetine geçirdiği Bereketli nahiyesi azasından Veli ve Nahiyeye Ağalarının şahadetleri ile ortaya çıktığını belirtmiştir. Mehmet Nuri Efendi Kosova Vilayeti İdare Meclisi tarafından Kanunu Cezanın doksanıncı maddesine göre memuriyetten tard edilerek üç ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu kararın istinafen tetkiki için Mehmet Nuri Efendi tarafından Şura-yı Devlet'e dilekçe gönderilmiştir. Temyiz makamı istinaf makamından sayıldığından dolayı temyiz arzuhali kabul edilmiştir. Fakat Mehmet Nuri Efendi temyiz şartlarından olan 5 lirayı ödeyemeyeceğini beyan etmiş olduğu ve bu konu hakkındaki dilekçesi kabul görmüş olsa da itirazını temyiz şartlarına uygun olarak yazılı bir dilekçe ile değil evraklar arasına yerleştirdiği bir pusula ile itirazına dair layiha vermiştir. Doğrudan temyiz dairesinin konusu olmayan konularda hakkında verilen kararların aleyhinde yazılı dilekçe verenlerin itirazları üzerine temyiz araştırması yapılabileceği kendine 17 Haziran 1895 tarihinde bildirilmiştir. Mehmed Nuri Efendi'ye temyiz araştırması yapılması için dilekçe verip vermeyeceği sorulduğunda vermeyeceğini sözlü olarak ifade ettiği için hakkında verilen hükmün geçersiz sayılmasını gerektirecek bir sebep bulunmadığı ve evrakların geri iadesine dair değerlendirmesini 16 Temmuz 1895 tarihinde Şura-yı Devlet Temyiz Savcılığı, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi Riyaseti'ne göndermiştir.⁶³¹

Osmanlı Devleti'nde Mübarek gün ve gecelerin hürmetine bazı hafif suçlular ya da cezasının bitimine az kalmış olan suçluların kalan cezaları hususunda af çıkartıldığı görülmektedir. 7 Şubat 1893 tarihinde Kastamonu Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaretine, Dâhiliye Nezareti'nden Şura-yı Devlet'e zimmetine devlet malı geçiren ya da devlet malını çalmalarından dolayı mahkûm edilip hapsedilen devlet memurlarının devletin mübarek gecelere hürmeten ülke genelinde adi suçlulara uygulamış olduğu af imkânından

⁶³¹ BOA. ŞD. 1976/ 3.

faydalanıp faydalanamayacakları sorulmuştur. Kastamonu Vilayeti gelecek cevaba göre vilayetteki hapse mahkûm olmuş olan devlet memurlarını mübarek gecelere hürmeten affedilmesi hükmünü uygulayacağını bildirmiştir. Şura-yı Devlet'ten Sadaret'e verilen cevapta zimmetine devlet malı geçiren ya da devlet malını sirkat eden memurların mahkûm oldukları para miktarını ödemedikçe aftan yararlanamayacakları bildirilmiştir. Şura-yı Devlet, Sadaret'ten Kastamonu Vilayeti'ne bu şekilde yazılması istemiştir.⁶³² Bu irade ile af konusunda zimmet ve sirkat suçlarına aynı muamelenin yapılacağı belirtilmiş olmaktadır.

Sadaret, konuyu Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne havale etmiştir. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi, Reis Ahmed İzzeddin ve azalarından oluşan kurul kararı, Devlet malını çalmış (sirkat etmiş) ve zimmetine akçe geçirmiş olmalarından dolayı tutuklanarak hapse mahkûm olmuş kişiler, zimmetlerine geçirdikleri meblağı ödemedikçe mübarek gün ve geceler hürmetine affolunamayacakları yönündedir. Kastamonu Vilayeti ise ödemekle yükümlü oldukları para cezasını ödeyeceklerine dair kendilerine kefil göstererek bu konuda mahalli hükümetten kendilerine güven temin edenler olursa bunların affedilip edilemeyeceklerini de sormuştur. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi böyle kişilerin kefil göstererek tahliye edilmeleri hazinenin zarar görmesine sebep olacağından bu kişilerin de borçlarını ödemedikçe tahliye edilmemelerinin gerekli olacağını karara bağlamış ve bu kararını Sadaret'e bildirmiştir. Sadaret 3 Mart 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin kararını göndererek verilen kararın uygulanmasını ve Kastamonu Vilayeti'ne de bu şekilde yazılmasını istenmiştir.⁶³³

3.2.5. Uygunsuz Hal ve Halk Arasında Fesat Çıkarmakla İlgili Suçlar

Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'tan itibaren halkın gözünde şekillenmiş bazı olumsuz memur tipleri vardır. Bu olumsuz memur tipleri genellikle edebi yayınlarda sıkça tasvirler edilmişlerdir.⁶³⁴ Belki çoğu kere abartılı olsa da belgelerden anladığımız kadarı ile edebi eserlerde yer alan memur tasvirlerinin malumun ilamı olduğu da görülmektedir. Burada tasniflediğimiz memurların suçları memuriyete yakışmayan hal ve hareketler sergileyerek devletin itibarını zedelemek, halk arasında fesat çıkartarak isyana

⁶³² BOA. ŞD. 1655/ 20.

⁶³³ BOA. BEO. 167/12508.

⁶³⁴ Çanaklı, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, s.506-540.

sebepler olmak ve yine halkı galeyana getirecek şekilde devlet ve hükümet aleyhine layiha yayınlamak gibi sonuçları oldukça ciddi neticeler doğurabilecek suçlardır. Bu tür suçlarla itham edilenler hakkında derin tahkikatlar yapıldıktan sonra işlem yapılmaktadır. Bu suçlamalardan sonra yapılmış derin tahkikat neticesinde hüküm giyen memurlar genellikle art niyetli memurlardır. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu'nun ikinci faslında, "Devlet-i Aliyye'nin Dâhili Emniyetini İhlal Eden Suçlar" arasında zikredilen bu tür suçların cezası idamdır.⁶³⁵ Fakat bu dönemde idam cezaları padişah tarafından sürgün cezasına çevrilmiş ve bu memurlar azledilerek buldukları bölgelerden oldukça uzak yerlere sürgün edilmişlerdir. Sürgün edildikleri yerde de devamlı gözetim altında tutulmuşlardır.

Bitlis'te meydana gelen olaylarda dahil oldukları ve halk arasında fitne çıkaranlar arasında buldukları anlaşılacak eski müftü Fethullah Efendi ve Şerifiye Camii mütevellisi Salih Bey'in Bitlis'te bulunmalarının uygun olmadığına dair Sadaret'e bir telgraf gönderilmiştir. Sadaret durumu Padişah'a arz etmiş ve Padişah tarafından bu kişilerin Bursa'ya sürülmesine dair irade buyrulmuştur. Bunun üzerine Sadaret 8 Eylül 1892 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne bir yazı göndererek Fethullah Efendi ve Salih Bey'in Padişah iradesiyle Bursa'ya sürülmesine karar verildiğini ve bu kişilerin gözetim altında tutularak herhangi bir tarafa kaçmalarına meydan verilmemesi hususuna dikkat edilmesini istemiştir.⁶³⁶

Tekfurdağı Rüşumat Başkâtibi Abidin Efendi tarafından, İdare-i Mahsusa Tekfurdağı Acentası Süleyman Efendi'nin idare gelirlerinden 100.000 kuruş zimmetine geçirdiğine dair Sadaret'e gönderilen bir yazı ile ihbar yapılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde Süleyman Efendi'nin herhangi bir zimmeti çıkmamıştır. Daha sonra da Acente Süleyman Efendi, Abidin Efendi'nin kendisini darb ettiğini, hakkında sahte evraklar hazırladığını ve diğer memurları kendi aleyhinde kışkırttığını yazarak şikâyetçi olmuştur. Bahriye Nezareti ve Rüşumat Emanetinden gelen yazılar ve yapılan tahkikat neticesinde, Abidin Efendi'nin memuriyete yakışmayacak şekilde işrete düşkün ve ayyaş bir kişi olduğu Süleyman Efendi ile eskiye dayanan bir düşmanlığı olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde Süleyman Efendi'nin Abidin Efendi'ye iftira attığı ve bu kişilerin sokak ortasında kavga

⁶³⁵ **Düstûr**, I. Tertîb, C. 1, s.546-551.

⁶³⁶ **BOA. BEO.** 67/ 5017.

ettikleri, karşılaştıkları her ortamda ağız dalaşına girişerek birbirlerine küfrettikleri anlaşılmıştır. Sadaret 31 Ekim 1893 tarihinde Bahriye Nezareti, Rüşumat Emaneti ve Edirne Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazı ile her iki memurun da azledilerek sürgün edilmelerini istemiştir.⁶³⁷

Başka bir örnekte ayaklanma ve fesat hazırlığına dair bilgiler verilmiştir. Burada bir memurun başka bir memuru ihanet ve fesatla suçlaması söz konusu olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin önemli bir uluslararası problemi haline gelmiş olan Ermeni komitelerinin Yozgat'taki faaliyetlerine dair ipuçları da mevcuttur. Ankara Vilayeti'nden gönderilen bir yazıda, Sungurlu Ziraat Bankası Şubesi Kâtibi Ropen Efendi tarafından bir fesat komitesi oluşturulduğu, Merzifon'da dinamit ile gülle yapılarak yapılan güllerin Sungurlu'ya getirildiği ve Sungurlu'da bulunan bodrumlarda silah saklanmış olduğu ifade edilmiştir. Eğer Ropen Efendi'nin görev yeri değiştirilerek başka mahalle kaldırılıp yerine Boğazlıyan Banka Şubesi kâtibi Sinekerim Efendi tayin olunur ise Sinekerim'in sadık birisi olmasıyla pek çok fesadı meydana çıkarmaya hizmet edebileceği ihbar edilmiştir. Sadaret, Ankara Vilayeti'ne 4 Şubat 1894 tarihinde bir yazı göndererek bu konuda tahkikat yapılmasını ve bu kişilerin durumları hakkında malumat yazılmasını istemiştir.

Ankara Vilayeti'nden bu yazıya gelen cevapta, yapılan incelemeler neticesinde Ropen Efendi'nin herhangi bir kanunsuz hali görülemediği ve Yozgad Mutasarrıflığı ile yapılan yazışmalar neticesinde Sungurlu Banka Kâtibi aleyhindeki garazi nedeniyle Sinekerim tarafından tertip edilebileceği zannı ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu kişiler hakkında mahallince tahkikat yaptırılmakta olduğu gerçeğin tahkikat neticesinde ortaya çıkacağı bildirilmiştir. 7 Şubat 1894 tarihinde Sadaret, Ankara Vilayeti'ne tekrar bir yazı göndermiştir. Olay hakkında mahallince tahkikat yapılmakta ise de Sungurlu'ya dinamit taşınması ve bodrumlarda silah biriktirilmesi konusunun çok önemli olduğu, ihmal ve tehir edilmesi uygun olmayacağı, bu konuda bir taraftan mahallince derin bir tahkikat yapılırken diğer taraftan da vilayet tarafından özel bir komisyonla ve emin kişiler ile acil

⁶³⁷ BOA. BEO. 302/22639; BOA. BEO. 309/ 23145.

olarak tekrar tahkikat yapılması yazılmıştır. İşin takip edilerek hakikatin meydana çıkarılması ve neticenin Sadaret'e yazılması istenmiştir.⁶³⁸

Memuriyete yakışmayan hal ve hareketlerden hüküm giyenler memuriyetlerinden azledilmektedirler. Dördüncü Ordu Müşiri'nden 9 Temmuz 1893 tarihinde Mabeyn'e Bayezid Sancağı Mutasarrıfı'nın memuriyete yakışmayan kötü hal ve hareketlerine dair bir yazı gönderilmiştir. Mabeyn Başkâtibi Süreyya Paşa tarafından 17 Ekim 1893 tarihinde gönderilen cevap ile dilekçenin Padişah'a sunulduğu ve Padişah tarafından buyrulan irade ile mutasarrıfın azledilerek yerine başka birisinin tayin edilmesi istenmiştir.⁶³⁹

Yine üst düzey memurlar arasında heberleşmeyi ve iletişimi sağlayan iki memurun, memurlar arasında fesada sebep olmalarından dolayı ve bu durumun da bölge asayişine zarar vereceği gerekçesi ile başka bölgelere nakledilmelerine dair bir belge küçük rütbeli memurların da fesat hareketlerinde ne kadar etkili olabileceğini göstermektedir.

İncelenen belgeye göre, Hicaz vilayeti eski valisi ile emir arasında bir ihtilaf meydana gelmiştir. Sadaret tarafından yapılan tahkikat neticesinde ihtilafın, emaret Arapça kâtibi Mehmed Ali Efendi ve vilayet kâtibi Mehmed Emin Efendi'nin yazışmalarda emir ve vali arasına nifak sokmalarından dolayı kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bölgede asayiş ve nizamın muhafazası için bu iki kişinin başka bir bölgeye nakledilmeleri Sadaret tarafından Mabeyn'e yazılmıştır. Padişah'ın iradesi ile bu kişilerin acilen İzmir'e nakledilmesi kararlaştırılmıştır. İradenin icraya konulması için Sadaret tarafından 6 Şubat 1893 tarihinde Hicaz Vali Vekili Ratib Paşa'ya yazı gönderilmiş ve aynı tarihte Dâhiliye Nezareti'ne de yazı gönderilerek fermanın gerekli bölgelere gönderilmesi istenilmiştir.⁶⁴⁰ Fakat kâtipler hakkında nasıl bir cezai yaptırım uygulanmış bilemiyoruz.

Yine uygunsuz hal ve fesat hareketleri ile ilgili bir şikâyet de, Kayseri'den Ankara Vilayeti'ne oradan da Dâhiliye Nezareti'ne yazılmıştır. Fakat suçlamalar fesat gibi ciddi bir suç içerdiği için nezaret önce vilayetten tahkikat yapmasını istemiştir. Kötü hallerinden dolayı görevden alınan Defter-i Hâkani memuru Kemal Efendi ile Kayseri'li

⁶³⁸ BOA. A.} MKT. MHM. 703/ 10.

⁶³⁹ BOA. Y.PRK.BŞK. 33/ 57.

⁶⁴⁰ BOA. BEO. 122/ 9144.

Mustafa Efendi'nin mahalli hükümet aleyhine iftiraya varan bir layiha hazırlayarak bazı kişilere imza ettirmelerinden dolayı suç ortaklarından beş-altı kişi ile beraber Kayseri'den uzaklaştırılmaları 10 Mayıs 1893 tarihinde Kayseri'den Ankara Vilayeti'ne yazılmıştır. Vilayet bu yazıyı kendi mütalaasıyla beraber Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Vilayet'in mütalaasına göre, Kayseri Mutasarrıfının, Ermeni fesadının şehirden çıkartılmasında üstün gayreti olmuş, istikamet ve sadakati bilinen bir zat olduğundan mutasarrıf hakkında şikâyetname tanzimi Ermenilerin teşvikiyle olabilir. Defter-i Hâkani memuru Kemal Efendi de kendisinin mutasarrıfın şikâyetiyle görevden alındığını bahane ederek şikâyetname tanzim ve tertip edecek zihniyette birisidir ve memurluk vazifesini de düzgün bir şekilde yerine getirmemektedir. Mutasarrıflık tarafından arz olunduğu gibi bu sırada ahaliden bazılarını şikâyete teşvik etmelerinden dolayı Kayseri'de bulundurulmaları uygun olmadığından azledilerek Ankara Vilayeti'nden dışarı çıkarılması düşünülmektedir. Yine gerek Kemal Efendi ve gerek mutasarrıflıktan uzaklaştırılmaları istenilen diğer kişiler hakkında yapılacak muamele hakkında Dâhiliye Nezareti'nden emir beklenilmektedir. Dâhiliye Nezareti, Ankara Vilayeti'ne cevaben göndermiş olduğu 17 Mayıs 1893 tarihli yazı bu kişilerin yapılan müracaata uygun olarak görev yerlerinin değiştirileceği bildirilmiştir. Fakat haklarında bildirilen suçlamalar ve tertip eyledikleri dilekçeden dolayı tahkikat yapılmadan doğrudan doğruya görev yerlerinin değiştirilmeleri adaletsiz olacağı için önce bu kişiler hakkında tahkikat yapılarak hükümet aleyhinde ne gibi iftirada buldukları ve tertip ettikleri dilekçe içeriğinin neden ibaret olduğunun açıkça yazılmasını istemiştir.⁶⁴¹

Bu arada memurların tüm bilgilerinin muhafaza edildiği Sicil-i Ahval Dairesi'ndeki bilgilerin de sorgulanmaya muhtaç olduğu elimizdeki bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin memurların uygunsuz diye tabir edilen halleri bazı belgelerde işrete düşkünlük ve içkiye düşkünlük olarak tarif edilerek bu durumunun memuriyetine engel teşkil ettiği için azledildiği ifade edilmiştir. Fakat aynı memur hakkında Sicil-i Ahval Dairesi'nde memurun hizmetlerinden dolayı memnuniyet duyulduğuna dair bilgiler de mevcuttur.

Örneğin, Lome Kazası eski kaymakamı Hasan Rafet Efendi, içkiye düşkünlüğü nedeniyle memuriyetinden istifade olunamadığı ve bu halinin de görevine devamı noktasında zararlı

⁶⁴¹ BOA. DH.MKT. 46/ 45.

bulunduğu memuren Pirizren'de bulunan Miralay Mehmed Ali Bey tarafından yazılmış ve mutasarrıflık tarafından da tasdik edilmesiyle kaymakamlıktan azledilmiştir. Daha sonra beraat-i zimmetine dair (zimmetinde devlet malı olmadığı) Prizren İdare Meclisi'nden yazılarak Şura-yı Devlet'e gönderilen 26 Mayıs 1894 tarihli mazbatada, Hasan Rafet Efendi'nin Lome Kazası'nın durumunu dikkate alarak görevinde iyi bir hizmet gösterdiği ifade edilmiştir. Liva'dan eski kaymakam hakkında iki farklı ifade geldiğinden hakikat belirlenememiştir. Şura-yı Devlet, Sicil-i Ahval Dairesi'ne Hasan Rafet Efendi hakkında bilgi istemiştir. Sicil-i Ahval Dairesi, Sadaret'e bir yazı göndererek bazı memurların azl ve görev yerlerinin değiştirildiğine dair Sicil-i Ahval Dâhiliye Dairesi'ne yazılan yazılarla eklerinde yer alan mazbataların içerikleri arasında görülen ihtilafı beyanların arkası kesilememekte ve bu gibi beyanların çok fazla meydana gelmesi Sicil-i Ahval Dâhiliye Dairesi'nden amaçlanan ve bir memur hakkındaki gerçeği ortaya çıkarmakta yanlışlığa meydan vermekte olduğu gibi, işin gerçeğinin belirlenememesine neden olduğu ifade edilmiştir. Hasan Rafet Efendi'nin de tercüme-i haline göre işlem yapılmasına mecbur kalındığı ifade edilmiştir. Sadaret yazıyı Şura-yı Devlet'e iletmiştir. Şura-yı Devlet tekrar göndermiş olduğu yazı ile Sicil-i Ahval Dairesinden 12 Eylül 1894 tarihinde Hasan Rafet hakkında vilayetten iyi hizmetlerine dair çekilen telgrafta mutasarrıfın imzasının olup olmadığı sorulmuştur. Sicil-i Ahval Dairesi tarihinde göndermiş olduğu cevap ile mutasarrıfın da imzasının bulunduğunu ifade etmiştir.⁶⁴²

Memurların uygunsuz halleri, hareketleri ve haksız muameleleri hakkında şikâyetlerin ardı arkası kesilmemektedir. Konya Belediye azasından Bogos imzasıyla Ereğli'den Sadaret'e, bazı memurlar hakkında şikâyet dilekçesi gönderilmiştir. Bogos Efendi dilekçesinde, Konya Vilayeti'ne bağlı Ereğli mahkeme reisi ile bazı memurların kendisini haksız yere tutukladıklarını, daha sonra da kendisinden serbest bırakılması için rüşvet talep ettiklerini ifade etmiştir. Bogos daha sonra Savcılığa giderek bu memurlar hakkında şikâyette bulunmuşsa da bu kişilerin memuriyetlerine ve uygunsuz hareketlerine devam ettiklerini bu yüzden Adliye Nezareti tarafından bu memurlar hakkında tahkikat yaptırılarak görevden uzaklaştırılmalarını istemiştir. Sadaret, 15 Ağustos 1894 tarihinde

⁶⁴² BOA. ŞD. 2638/ 18.

Adliye Nezareti'ne bir yazı göndererek, konu hakkında Konya Vilayeti'nin tahkikat yapmasını istemiştir.⁶⁴³

Yine, Manastır Vilayeti'nden gönderilen bir yazı ile Serfiçe Sancağı'nda Kayalar Karyesi'nde polis olan İsmail Efendi'nin bazı uygunsuz hareketleriyle beraber ahali arasında tefrika çıkarmakta olduğu ihbar edilmiştir. Zabtiye Nezareti tarafından Manastır Vilayeti'ne gönderilen yazı ile konu hakkında tahkikat yapılması ve İsmail Efendi hakkında yapılan şikâyetler doğruysa azledilerek yerine Cumali Ruşen Beyzade Hayreddin Bey'in tayin edilmesi istenmiştir. Zabtiye Nezareti, Manastır Vilayeti'ne 21 Nisan 1894 tarihinde bir yazı daha göndermiş ve İsmail Efendi hakkında Vilayetten henüz haber gelmediği ifade edilmiş ve Hayreddin Bey'in doğru, güvenilir birisi olduğu ve nezaretçe tayin edilmesinin uygun olduğu tekrar bildirilmiştir.⁶⁴⁴

Bir başka örnekte ise, en büyük mülki amir vali hakkında şikâyette bulunulmuştur. Necef Kaymakamı Mehmed Reşid, Bağdad Vilayeti Valisi'nden şikâyetçi olmuştur. Mehmed Reşid Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu dilekçesinde, kendisinin Vali Hasan Paşa'nın fikirlerine hizmet etmediğinden dolayı Hanya Kaymakamlığı'ndan Necef Kaymakamlığı'na geçirildiğini, Hanya Kaymakamlığı'nda iken de merkeze çağrılarak istifaya zorlandığını, kabul etmediğinden dolayı da Vali Hasan Paşa'nın kendisi hakkında şiddetli bir tahkikat yaptırma kararı aldığını ifade etmiştir. Bu tahkikat esnasında da kendisine iftira tertip edilmesi için tahkikata Bağdad İkinci Belediye Reisi Ahmed Bey'in gönderildiğini beyan ederek bu tür girişimlerin bölgede kötü bir idareye yol açacağı hususunda nezarete uyarıda bulunmuştur. Mehmed Reşid, Dersaadet'ten ya da çevre illerden bir tahkikat heyeti gönderilirse durumun ortaya çıkarılabileceğini ve eğer iddiasını ispat edemezse tahkikat masraflarını kendisinin ödeyeceğini bildirmiştir. Şura-yı Devlet bu dilekçeyi Dâhiliye Nezareti'ne, Dâhiliye Nezareti Sadaret'e, Sadaret de Mabeyn Müşirliği'ne göndermiş ve mesele Padişah'a sunulmuştur. Mehmed Reşid'in göndermiş olduğu dilekçeden başka Vali Hasan Paşa'nın Necef Kaymakamlığı'na Mehmed Reşid'in yerine tayin etmiş olduğu Hayri Efendi isminde birisinin yapmış olduğu kötülöklere dair bölge halkından Mahmud ve Seyid Mehmed imzalarıyla Şam'dan

⁶⁴³ BOA. BEO. 456/34159.

⁶⁴⁴ BOA. ZB. 447/ 66.

Adliye ve Dâhiliye Nezaretlerine iki dilekçe daha gönderilmiştir. Şura-yı Devlet 20 Ocak 1896 tarihli dilekçesini göndermesine rağmen üzerinden bir ay geçmiş fakat cevap gelmemiştir. Bunun üzerine 6 Şubat 1896 tarihinde Şura-yı Devlet dilekçeyi tekrar Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir.⁶⁴⁵

Memurlar birbirleri hakkında asılsız ihbarda bulunabilmektedir. Tahkikat neticesinde asılsız ihbarda bulunduğu tespit edilen memur hemen görevinden azledilmektedir. Midyat ahalisinden doksan hane kadar Müslüman'ın güya Protestan mezhebine geçtiğine dair Kerburan Nahiyesi müdürü tarafından bir mektup yakalandığı Adliye Nezareti'ne ihbar edilmiştir. Bunun üzerine Adliye Nezareti bölge yaptırmış olduğu tahkikat neticesinde mektubun Nahiye Müdürü Murad Efendi'nin uydurması olduğu anlaşılmıştır. Adliye Nezareti, Diyarbakır Vilayeti'ne göndermiş olduğu 10 Aralık 1894 yazı ile nahiye müdürünün hemen azledilerek yerine başkasının tayin edilmesini istemiştir. Ayrıca bu işte müdür ile müşterek bulunan Zabtiye Onbaşı Şükrü'nün de mahkemeye çıkarılarak kanunen cezalandırılması gerekmektedir. Fakat Diyarbakır Vilayeti'nden işin mahkemeye sevkinin münasip olamayacağı, yalnız tard edilmesiyle yetinilmesi gerektiği ve Şükrü'nün jandarmadan ihraç edilmesi konusunda vilayet jandarma kumandanlığı ve Seraskeriye'ye de tebligat verilmesi hususunda dilekçe gönderilmiştir. Nahiye müdürü daha sonra Midyat Kaymakamı'nın kötü hallerinden ve ele geçirilen zararlı evrakların da sahipleri ortaya çıkarılmış olduğu halde aleyhinde yapılan suçlama üzerine görevden alındığı ve adalet istediği hususunda Dâhiliye Nezareti'ne dilekçe göndermiştir. Dâhiliye Nezareti Diyarbakır Vilayeti'nin yazısını ve nahiye müdürünün dilekçesini 11 Mayıs 1895 tarihinde Sadaret'e iletmiştir.⁶⁴⁶

Yine, Bitlis Vilayeti Alaybeyinin uygunsuz hallerinden ve bölgede asayiş bozan Ermenilerin suçlarını görmezden gelerek onları himaye ettiğine dair polislerden Süleyman ve Tefik efendiler tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bir ihbar telgrafi gönderilmiştir. Çekilen telgrafname üzerine vilayetten bilgi istenmiş, vali vekili tarafından cevap olarak ihbarın aslı olmadığı bildirilmiştir. 4 Nisan 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Zabtiye Nezareti'ne gönderilen yazı ile polislerin Alaybeyi gibi

⁶⁴⁵ BOA. ŞD. 2169/ 20.

⁶⁴⁶ BOA. DH. MKT. 317/ 31.

Bitlis'in büyük bir memuru hakkında bir takım iftiralar atması o sıralarda Bitlis'in nazik durumu ile ilgili uygunsuz bir durum olduğu ve bu gibi hallere meydan verilmemesi istenmiştir. Zabtiye Nezareti polisler hakkında gerekli muamelenin acilen yapılmasını istemiştir.⁶⁴⁷

Memurlar her ne suç işlerlerse işlesinler kanunlarda belirtildiği üzere tahkikat ve sorgulama neticesinde suçu sabit olduktan sonra Savcı iddianamesi ile mahkemeye çıkartılmadan azledilememekteydi. İstihdam ve tayinleri doğrudan Padişah'a bağlı olan memurlar hakkında ise Padişah'ın izni olmadan görevinden azletme işlemi yapılamamaktaydı. Lice Kazası eski kaymakamı İbrahim Edhem Efendi'nin, zimmetine devlet malı geçirmesinde ve daha başka uygunsuz hallerinden dolayı Diyarbakır İdare Meclisi ve Şura-yı Devlet tarafından azledilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Padişah'a sunulmuş ve Padişah'ın iznini içeren Şura-yı Devlet mazbatasında, öncelikle Diyarbakır Vilayeti tarafından tahkikat yapılması daha sonra azledilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yazı Diyarbakır Vilayeti'ne gönderilmiş, cevaben gelen yazıda, kanunen gerekli olan tahkikatın yapılması için bu konuda tahkikat-ı evveliyeye evrakının gerekli olduğu bildirilmiştir. 27 Mart 1897 tarihinde Dâhiliye Nazırı, Şura-yı Devlet Riyaseti'ne bir yazı göndererek Diyarbakır Meclis İdaresi'nde bulunması gereken evrakın gönderilmesini istemiştir.⁶⁴⁸ Böylece bir memur hakkındaki suçlama her ne olursa olsun herhangi bir iftira ya da haksızlığın önüne geçilmesi için gerekli görüldüğünde tekrar tahkikat yapılabildiği ve azli Padişah'ın iznine bağlı olan memurların kolayca azledilemediği de görülmektedir.

Yine bir başka örnekte gördüğümüz gibi tahkikat, sorgulama, iddianame ve mahkeme kararı olmadan azledilememekteydi. Polis Said Efendi meslek ve sıfatına yakışmayacak bazı hal ve hareketli görüldüğünden dolayı polislik mesleğinden ihraç edilmiş ve mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. Hakkında Zabtiye Nezareti tarafından yapılan tahkikat-ı evveliyeye Sadaret'e verilmiş ve oradan da Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir. 5 Temmuz 1898 tarihi mahkeme günü olarak belirlenmiş ve hem Said Efendi hem de hakkındaki suçlamalar hakkında bidayet savcılığının mahkemede hazır bulunması istenmiştir. Mahkemede Said Efendi ve Savcı Hacı Aziz Bey hazır bulunmuştur. Said

⁶⁴⁷ BOA. DH. MKT. 359/ 19.

⁶⁴⁸ BOA. ŞD. 2676/21.

Efendi'ye isnat olunan suçlar hakkında öncelikle Zabtiye Nezareti'nin tahkikat-ı evveliyesi okunmuştur. Tahkikat evrakına göre, Said Efendi nizamiye kol memuru polis İsmail Efendi tarafından şüpheli bulunarak yapılan yoklama neticesinde üzerinde bir kama çıkmış olmasından dolayı Mehmed isimli bir şahıs, Molla Gürani mevkiine getirilerek Aksaray Polis Merkezi'ne götürülmek üzere polis Said Efendi'ye teslim edilmiştir. Said Efendi, Mehmed'den bir mecrediye rüşvet alarak kendisini serbest bıraktığı gibi kamayı da satmak üzere Hacı Rıza'nın kahvesinde çalışan İbrahim'e vermiştir. Mehmed Efendi yine bir gece kol memuruyla dolaştığı sırada Jandarma Dairesi Muhasebe Müdürü Hasan Tahsin Efendi'nin konağına çalgı sesi işitildiğini bahane ederek girip oradan da bir şemsiye çaldığı anlaşılmıştır. Said Efendi'nin tespit edilen suçlarından dolayı hakkında kanuni muamelenin yapılması istenmiştir.

Said Efendi, Aksaray Polis Merkezi'ne götürülmek üzere kendisine verilen Mehmed isimli bir şahsı götürürken vaktin gece olduğunu ve havanın karanlığından istifade ederek kaçtığını, takip etmek için arkasından koştuğunu fakat bu sırada belindeki kayışın arasında bulunan kama ile jurnali düşürdüğünü daha sonra anladığını, her ne kadar aramışsa da bulamadığını ve Mehmed'den para talep etmediğini, kamanın daha sonra İbrahim tarafından sokakta bulunması muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Şemsiye meselesinde de, bir gece nizamiye askeri ile güvenlik için gezerken hanenin birisinden çalgı sesi işiterek oraya gitmiş ve hane halkının yalnızca eğlenmekte olduklarını anlamış olduğunu, oraya gittiği esnada da köşe başında bir şemsiye bularak aldığını daha sonra mevki çavuşuna teslim ettiğini ifade etmiştir.

Savcı da, mahkemenin kendisine konu hakkında ne diyeceğini sorduğunda tahkikat evrakında yazanlara göre Said Efendi'nin suçu işlemiş olduğu anlaşıldığından Ceza Kanunu'nun 230⁶⁴⁹ göre cezalandırılmasını istemiştir. Mahkeme tüm tarafları dinledikten ve evrakları inceledikten sonra, Said Efendi'nin tutuklu olan Mehmed'den bir kama ile bir mecrediye aldığına ve jandarma idaresi muhasebe kısmı müdürü Hasan Tahsin Efendi'nin konağından bir şemsiye çaldığına, yapılan tahkikattan ve tutulan

⁶⁴⁹ Ceza Kanunu'nun 230. maddesi şöyledir; "*Her kim olursa olsun Ceza Kanunu'nun sirkat hakkında olan faslındaki suçlar ile beraber ahz ve yan kesicilik gibi sirkatlere mütecasir olanlar 3 aydan bir seneye kadar haps edilirler ve böyle kimseler zabtiye tarafından kefalet altına alınır.*" **Düstûr**, I. Tertîb, C.1, s. 588.

zabıtnamelerden ortaya çıktığına hükmetmiştir. Said Efendi'nin Ceza Kanunu'nun ikiyüz otuzuncu maddesine göre ve tutuklu Mehmed'in firarına sebebiyet verdiğiinden dolayı, 6 ay hapsine ve Zaptiye Nezareti tarafından kefalet altına alınmasına ve ilam harcı ile mahkeme masraflarının da kendisinden alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir.⁶⁵⁰

Fesat çıkartmaktan hüküm giyen memurların daha önce de belirttiğimiz gibi art niyetli maksatlarla fesat çıkarttıkları belgelerdeki durumlarından anlaşılmaktadır. Bu tür memurlar genellikle sürgün gittikleri yerlerde de halkı devlet ve yerel hükümet aleyhine kışkırtmaya devam etmektedirler. Bu yüzden haklarında Zabtiye Nezaretine bilgi verilerek devamlı gözetim altında tutulmaktadırlar.

Konya Valiliği'nden Mabeyn'e yazılan bir telgrafta, Konya Defter-i Hakani memuru Ragıb Efendi'nin daha önce irtikâbat ve ihtilâsâtından dolayı görevden alındığı fakat Ragıb Efendi'nin bir süredir halkı vilayet idaresine karşı kışkırtarak vilayette fesat çıkarmaya çalıştığı ifade edilmiştir. Yazıda, Ragıb Efendi ve beraberindeki Akşehir'li Haydar Bey'in vilayetten çıkarılmaları her türlü kötü ihtimale karşı maddeten ve maslahat olarak gerekli olan bir tedbir olduğu ifade edilmiştir. Mabeyn durumu Padişah'a arz etmiş ve Ragıb Efendi ile Haydar Bey'in vilayetten çıkarılmaları hususunda irade buyrulmuştur. Mabeyn, Padişah'ın cevabi iradesini Sadaret'e tebliğ etmiş, Sadaret konuyu yazı ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş, Dâhiliye Nezareti 11 Ağustos 1892 tarihinde bu iradeyi Konya Vilayeti'ne göndererek irade gereğince işlem yapılmasını istemiştir. Ragıb Efendi bu irade üzerine Konya'dan Ermenek'e tayin edilmiştir. Fakat burada da hakkında ahalinin şikâyeti, halk arasında fesat ve nifak çıkartması ve buradaki kötü hali sebebiyle İlbasan'a nakledilmesi hususunda ahaliden Mehmed Tevfik imzasıyla Sadaret'e dilekçe gönderilmiştir. Gönderilen dilekçeyi Sadaret, Adliye Nezareti'ne göndererek tahkik edilerek gereğinin yapılmasını istemiştir. Yapılan tahkikat neticesinde Ragıb Efendi'nin Ermenek'te de doğru durmadığı anlaşılmış ve İlbasan'a sürülmesi kararlaştırılmıştır. Sadaret 29 Nisan 1893 tarihinde Adana ve Halep vilayetlerine Ragıb Efendi hakkındaki kararı göndererek gereğinin yapılmasını istemiştir.⁶⁵¹

⁶⁵⁰ BOA. ŞD. 1293/ 14.

⁶⁵¹ BOA. DH. MKT. 1986/ 88; BOA. BEO. 190/ 14193.

Millet temsilcileri ya da sade vatandaşlar tarafından da memurların uygunsuz hallerinden duyulan rahatsızlık en alt idari birimden en üste doğru gerekli mercilere bir yanıt alınıncaya kadar iletilmekteydi. Terme Kazası ahalisi tarafından Sadarete gönderilen bir dilekçe ile sabıkalı bir suçlu olmasından dolayı daha evvel kazadan def olunan Çerkes Ahmed Efendi'nin yine kazalarına iade olunduğu ve mahkeme azalığına tayin olunduğu belirtilmiştir. Ahmed Efendi'nin daha evvel ki kötülüklerine devam ettiği ve halka zulmettiği, kendisine emniyet duyulmadığından ötürü vilayet tarafından hakkında tahkikat yaptırılarak görevden alınması istenilmiştir. Sadaret, 4 Temmuz 1893 tarihinde Adliye Nezareti'ne bir yazı göndererek konu hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir.⁶⁵²

Bir başka örnekte şikâyet yine sade bir vatandaş tarafından yapılmıştır. 30 Mart 1895 tarihinde Diyarbakır Vilayeti Hani Nahiyesi Müdürü Şefik Efendi hakkında Maliye Nezareti'ne Ermeni milletinden Tomas ismiyle bir şikâyet dilekçesi gönderilmiştir. Dilekçeye göre, Şefik Efendi hakkında daha önce kötü hallerinden dolayı vilayete yapılan ihbar neticesinde, vilayetten gönderilen memurların yapmış oldukları tahkikat neticesinde suçları sabit olduğu halde kendisi hakkında bir işlem yapılmamıştır. Şefik Efendi kendisi hakkında kanuni muamele yapılmamasından cesaret alarak kötü idaresini daha da artırdığı, nahiye tahsilatından zimmetine para geçirdiği, merkez nahiyede meydana gelen bazı hırsızlık olaylarında ortaklığı bulunduğu ve daha pek çok uygunsuz hareketleri olduğu dilekçede ifade edilmiştir. Maliye Nezareti söz konusu dilekçeyi aynı gün Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş ve Şefik Efendi hakkında tahkikat yapılarak hazineyle ilgili bir suçu tespit edildiği takdirde nezarete yazılmasını istemiştir. 6 Nisan 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Diyarbakır Vilayeti'ne yazmış olduğu yazı ile Şefik Efendi hakkında tahkikat yapılmasını ve neticesinin yazılmasını istemiştir.⁶⁵³ Belgenin devamı dosya içerisinde mevcut olmadığından dolayı tahkikatın neticesini bilememekteyiz. Ama Şefik Efendi'nin daha evvel suçlu bulunduğunu ve hakkında bir işlem yapılmadığını bilmekteyiz. Bu da bazı memurların hala güçlü ilişkilerini kullanarak kendilerini gizlediğini ve halka zulmetmeye devam ettiklerini göstermektedir. Bu dönemde kanundan kaçmayı başaran bu tür intizamsız memurlar da oldukça fazladır.

⁶⁵² BOA. BEO. 231/ 17272.

⁶⁵³ BOA. DH. MKT. 359/52.

3.2.6. Darb ve Cerh ile İlgili Suçlar

Adam dövme ve yaralama suçlarının mahkemeye intikalinin bu dönemde az olduğu görülmektedir. Bunun sebebi belki de, Ceza Kanunu'nun yüz seksen üçüncü maddesinde belirtildiği üzere, öncelikle şer'i olarak, dövdüğü ya da yaraladığı insanın kısas diyetini ödemeye mahkûm edilmesidir.⁶⁵⁴ Nizamiye mahkemelerinde de şer'i davalar yer almadığı için adam dövme ve yaralamaya dair memur suçlarının hepsini görememiş olabiliriz. Ceza Kanunu'nda memurların işlediği darb ve cerh fiillerininin cezası 103. ve 106. maddelerde belirtilmiştir. 103. maddeye göre bir memur bir kimseye suçunu itiraz ettirmek için eziyet ve işkence ederse belli bir süre kalebentlik cezasıyla cezalandırılarak bir daha devlet memuru olarak istihdam edilmemek üzere memuriyetten çıkarılır, suçu işleyen memur bunu amirinin emri ile yapmışsa ceza amirine uygulanacaktır. Eğer işkence edilen şahıs vefat etmişse işkence eden memur hakkında katl ve cerh cezası da uygulanacaktır. 106. maddeye göre, cebir kullanmaya yetkili memurlar amirlerinin emrini uygulamada kanunların dışına çıkarak bir kişi hakkında kötü muamelede bulunarak onun cismen ve manen zarar görmesine sebep olurlarsa uyguladıkları şiddetin derecesine göre bir haftadan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılacaklardır. Örneklerimizi incelediğimizde mahkeme kararlarının gerekçeli olarak verildiğini görmekteyiz. Böylece memurların darb fiilinden dolayı Ceza Kanunu'nun hangi maddesi ile cezalandırıldıklarını tespit edilebilmektedir.

Görice Sancağı'na bağlı Kolonya Kazası Kaymakamı Dilaver Bey ve Zabıta Memuru Kahraman Bey eşkiya aramak bahanesiyle Karaşo Köyü'ne gitmiş ve burada erkek ve kadınlardan oluşan ahaliden bir takım kimseleri darb ve işkence etmişler, ücretini ödemedi ahalinin üç koyunu ile pek çok tavuğunu boğazlamışlar ve kaymakam, Görice bidayet mahkemesinin tevkif kararı ile tevkif edilen Yosife Rapi isimli bir şahsı kanunsuz bir şekilde tahliye ettirmiştir. Haklarında Şura-yı Devlete yapılan şikâyetler sonucunda Şura-yı Devlet, Dâhiliye Nezareti'nden tahkikat yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti Manastır Vilayeti'ne yaptırmış olduğu tahkikat neticesinde şikâyetlerin doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Manastır bidayet savcılığından Dâhiliye Nezareti'ne gelen cevaba göre,

⁶⁵⁴ Ceza Kanunu'nun 183. Maddesi şöyledir; "*Bir kimse bir şahsı hataen cerh ve darbeder veya haksız yere kasten yaralanmasına sebep olursa, cerrah masrafları ve bir uzvun kesilmesi gerektiği takdirde diyet-i şeriyesi istifa olunduktan sonra, eğer bu cerh ve darp keyfiyeti dikkatsizlikten ve nizâmâta riayetsizlikten meydana gelmiş ise bir haftadan iki aya kadar hapis olunur.*", **Düstûr, I. Tertîb, C.1)**

Dilaver ve Kahraman Beyler soruşturmalarında darb olayını reddetmiş, ahaliden bazı kadın ve erkeklerin eşkıyaya yardım ve yataklık etmekte olduklarını ifade etmişlerdir. Bu kişileri de eşkıyadan olan tutuklamış oldukları Yosife ve Karaşo Köyü İslam ahalisinden olup Yosife'nin adamı olan Davis ve Şerif Ağaların ifadelerinden tespit ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu kişilerin tutuklanmaları gerektiyse de tevkifhanenin yetersizliğinden dolayı gerekli görüldüğünde tekrar çağrılmak üzere ahaliden darb ettikleri iddia olunan bu kadın ve erkekleri köylerine geri iade ettiklerini ifade etmişlerdir. Fakat doktor raporlarında köylerine iade edildikleri ifade edilen bu kişilerden bazılarının vücutlarında darp izleri görülmüş, ifadelerine başvurulduğunda da, bu kişilerin eşkıyaya yataklık yapmakta oldukları ve ikmal vesaire verdikleri ortaya çıkmıştır. Dilaver ve Kahraman Beylerin bu kişileri hemen mahkemeye sevk etmeleri gerekirken önce darp ettikleri sonra ücretini ödemediği ve tavuklarını boğazladıkları daha sonra da bu kişileri köylerine iade ettikleri ortaya çıkmıştır. Dilaver ve Kahraman Beylerin mahkemeye alınmaları gerektiğini, eşkıyaya yardım ve yataklık eden kişilerin de ayrıca mahkemeye çıkarılması ise kanunen gerekli bir durum olduğuna dair Manastır İdare Meclisinde mahkeme edilmelerine dair karar alındığı ifade edilmiştir. Dâhiliye Nezareti bidayet savcılığından gelen bu cevabı Şura-yı Devlet'e göndermiştir. Şura-yı Devlet 22 Ekim 1892 tarihinde Sadaret'e göndermiş olduğu yazıda, bidayet savcılığının mütalaasının uygun görüldüğünü ve icranın bu şekilde yerine getirilmesi için Dâhiliye Nezareti'ne havalesini istemiştir. Sadaret davayı 31 Ekim 1892 tarihinde Padişah'a arz ederek Padişah tarafından emir buyrulur ise hükmün yerine getirileceğini ifade etmiştir. Padişah tarafından verilen ferman 9 Kasım 1892 tarihinde Sadaret'e arz olunarak hükmün ifade edildiği şekilde ifası için Dâhiliye Nezareti'ne havalesi emir buyrulmuştur.⁶⁵⁵ Böylece suçlu bulunan Dilaver ve Kahraman Bey'ler haklarında Padişah tarafından verilen izinle mahkemeye çıkarılacaklar ve eşkıyaya yardım yataklık, darb ve cerh suçlamalarıyla yargılanacaklardır.

Başka bir örnekte, Bozcaada Kaymakamı Hilmi Efendi'nin vergi memuru Ali Efendi'yi darp, haps ve belediye meclisi reisine kötü söz söylediğinden Ali Efendi ve meclis reisi tarafından Hilmi Efendi hakkında Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde dava açılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde Hilmi Efendi'nin şikâyet edilen hareketleri yaptığı

⁶⁵⁵ BOA. DH. MKT. 2021/21.

anlaşılmiştir. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nden Sadaret'e gönderilen dilekçede, Hilmi Efendi'nin bu hallerinden dolayı orada bulundurulması vilayetin hem siyasi mevki hem de toplumsal yapısı bakımından geleceğine dair zararlı olacağından başka bir kaymakamlıkla değiştirilmesi yazılmıştır. Sadaret yapmış olduğu incelemeler neticesinde, 28 Eylül 1892 tarihinde Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazıda, ifade olunan duruma göre Hilmi Efendi'nin orada bulundurulması uygun olmayacağı gibi başka bir yere becayiş ile gönderilmesi de uygun olmayacağından azledilerek kaymakamlığa başka birisinin görevlendirilmesini istemiştir. Sadaret, Hilmi Efendi'nin ileride başka bir yerde görevlendirilmesi işinin, dava evrakının incelenmesinden sonra düşünüleceğini Şura-yı Devlet'e bildirmiştir.⁶⁵⁶

Darb ve cerh fiilleri genellikle polis ve zabtiye memurları tarafından işlenmektedir. Hususi olarak şer'i ve umumi olarak da idari cezayı gerektiren bu davalarda tahkikat, sorgulama ve mahmeke süreci oldukça uzun sürmektedir. Galata'da, memuriyeti esnasında tüccardan İslam Ağa'yı darb, hakaret ve küfrettiği hususunda, yapılan şikâyet neticesinde zanlı bulunan Polis Ali Rıza Efendi hakkında tahkikat-ı evveliyeye yapılmıştır. Yapılan tahkikatın evrakı Zabtiye Nezareti'nden Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Mahkeme yapılması için evraklar Savcılıktan Şura-yı Devlet mahkemesine gönderilmiştir. Davanın taraflarına ve şahitlere mahkeme celbnamesi gönderilmiştir. Mahkeme günü şikâyetçi İslam Ağa, Polis Ali Rıza Efendi ile şahitlerden komiser Mustafa, Jandarma çavuşu Ali, Jandarma Bölük Emmini Mehmet, askerden Ömer ve Köstenceli Hüseyin Efendiler gelmiştir. Savcı muavini Nazım Beyefendi olduğu halde yüz yüze ve alenen mahkemeye başlanılmıştır.

Öncelikle mahkemeye gönderilen evrakın özeti okunmuştur. 9 Kasım 1890 tarihinde Pazartesi günü saat 9 sıralarında Galata'da Kamanato Hani'nin işlettiği ve iflas etmiş olan bir İngiliz mağazası önünde meydana gelen insan kalabalığından dolayı kapandığında, Atlamataşı isimli bölgede 17 numaralı hanede oturan tüccar Köstenceli İslam Ağa'yı Polis Ali Rıza Efendi'nin memuriyeti sırasında darb ve küfür ile tahkir ettiği ihbar edilmiş ve yapılan tahkikat neticesinde ihbarın doğruluğu ortaya çıkmıştır. Savcı tarafından, suç

⁶⁵⁶ BOA. ŞD. 2604/ 34.

sabit olduğundan dolayı Ali Rıza Efendi hakkında gerekli kanuni cezanın yerine getirilmesi istenilmektedir.

Savcı muavini durumu izah ettikten sonra İslam Ağa'ya şikâyet sebebinin ne olduğu sorulmuştur. İslam Ağa daha evvel Galata'da Kamanato Hani'nin işletmesindeki İngiliz mağazasında eşya müzayede olduğunu duyduğundan dolayı kendisi de bazı eşyalardan almak üzere mağazaya gitmiş ve orada nöbetçi bulunan polis Ali Rıza Efendi vazifesini yapmakta olduğu haldeyken bir aralık mağaza kapısı açılmış, ahvali ile beraber kendisi de içeriye girmek üzere iken Ali Rıza Efendi yakasına sarılarak tokatla kendisine darb ettiği gibi “anasını falan ettiğimin pezevengi” diyerek itale-i lisana giriştiğinden dolayı polis Ali Rıza hakkında gerekli kanuni cezanın icrasını talep etmiştir.

Ali Rıza Efendi'ye bu konuda ne diyeceği sorulduğunda, kendisi mağazanın önünde nöbetçi bulunduğu sırada ne bir kimseyi darp ve ne de bir kimseye itale-i lisan etmediğini söylemiştir. Hakkında İslam Ağa tarafından yapılan şikâyet ve verilen dilekçe üzerine gerçekleştirilen tahkikat sırasında şikâyetçi İslam Ağa'yı görmüşse de zaten tanıdığı adam olmadığını, ahaliye iyi muamele etmek kendisinin ve bütün polis efradının vazifesi olduğundan dolayı isnad edilen suçlamayı kabul edemeyeceğini söylemiştir.

Son olarak usulünce yemin ettirilen şahitlerden komiser Mustafa Efendi, mağazaya tüccar tarafından yapılan kalabalık hücumundan dolayı bir fenalık meydana gelebileceğinden dolayı polis gönderilmesi için alınan haber üzerine kendisi de gitmiştir. O sırada İslam Ağa, Ali Rıza Efendi'den şikâyetçi olduğunu ifade etmiştir ve kendisi de merkeze müracaat etmesini söylemiştir. Ali Rıza Efendi'nin o gün merkeze gelmediğini ve ertesi günü Zaptiye Nezareti'ne takdim eylediğini, dilekçesi üzerine durum izah edilerek darb, tahkir ve itale-i lisan hakkında malumatı olmadığını ifade ettiğini söylemiştir.

Jandarma çavuşu Ali Efendi, mağazanın içerisinde nöbetçi bulunduğunu, kapının kapalı olduğunu, kalabalık çok fazla olduğunu ve o sırada Ali Rıza Efendi'nin, İslam Ağa'nın “anasını avradını falan ettiğimin herifi seni” söylediğini işitmiş ise de bu sözleri kimin hakkında sarf ettiğini bilmediğini ve daha sonra mağazadan dışarıya çıktığında İslam Ağa ahaliye hitaben “polis efendinin hareketini gördünüz ya şahit olunuz” diyerek oradaki halkı şahit ettiğini görüp işittiğini, kendisinin konu hakkındaki malumatının bundan ibaret bulunduğunu ifade etmiştir. Jandarma bölük emini Mehmet Efendi mağazanın kapısı önüne gittiğinde Polis Ali Rıza Efendi'nin nöbetçi olduğunu ve o sırada İslam Ağa

“nezarete gidip şikâyet edeceğim” diye söylerken Polis Ali Rıza Efendi’nin ona cevaben “kerhaneci, anasını avradımı falan ettiğimin herifi nereye gidersen git” diye söylediğini işitmiş ise de ağız dalaşı ve kavga ettiklerini görmediğini söylemiştir.

Askerden Ömer Efendi bahsedilen mağazanın muhafazası için verilen emirden dolayı Polis Ali Rıza ve Mustafa Efendiler ile kendisi gitmişlerdir. Mağazaya vardıkları sırada ahali tarafından mağazaya hücum edilmiştir. O sırada İslam Ağa, Ali Rıza Efendi’ye hitaben “sen beni tokatla mağazadan kovduğun için dilekçeyle aleyhinde şikâyette bulunacağım” demesi üzerine Ali Rıza Efendi’nin de “cehenneme git anasını falan ettiğimin herifi” dediğini işittiğini, fakat darp fiilinden haberdar olmadığını ifade etmiştir. Köstenceli Hüseyin Efendi de, mağazadan mal almak üzere gittiğinde mağazanın önünde Polis Ali Rıza Efendi, İslam Ağa’ya “anasını avradımı falan ettiğim” diye küfrederek İslam Ağa’yı darb ettiğini gördüğünü söylemiştir.

Savcı muavini Ali Rıza Efendi’nin İslam Ağa’yı memuriyet vazifesi esnasında darb, tahkir ve itale-i lisana cüret ettiğinin, şahitlerin şahadetleriyle sabit olduğundan dolayı Ceza Kanunu’nun 106. maddesine göre cezalandırılmasını talep etmiştir. Şahitlerin şahitlikleriyle Ali Rıza Efendi’nin Ceza Kanunu’nun 106. maddesi ile cezalandırılmasına karar verilmiştir.⁶⁵⁷ Darb ve tahkir fiili, insanlar arasında ahengi bozmuş ve hükümetin şanına hanel getirmiştir. Ayrıca namus sahibi bir adam aleyhinde şiddet kullanılmasından dolayı 25 Ocak 1893 tarihinde Ali Rıza Efendi’nin bir sene müddetle habsine ekseriyet oyla karar verilmiştir. Aynı zamanda mahkeme harçlarının da kendisinden alınmasına karar verilmiştir.⁶⁵⁸

Darb suçundan hüküm giyen memurların af dilekçeleri göz önüne alınmaktadır. Fakat ıslah-ı nefis ettiklerine özellikle dikkat edilmektedir. Af dilekçelerinde genellikle durumun ajite edilerek aktarıldığını ve ailesinin, özellikle de çocuklarının durumlarını öne sürdükleri görülmektedir. Reji koçularından Ömer isimli bir memur, adam yaralama suçundan 25 Ekim 1892 tarihinde yapılan mahkemesi neticesine 3 sene kürek cezasına

⁶⁵⁷ Ceza kanununun 106. Maddesi şöyledir: “kuvve-i cebriye i’maline memur olunanlar ve zabtiye memurları ve ihza memurları umur-u memuriyetlerini icrada ve mafevkinde bulunan amirlerinin emrini infazda kanun ve nizamın tayin ettiği usulden gayri surette olarak bir kimse hakkında bir su-i muameleye yani ya kesr-i arz ve namusa sebep olacak veyahud cismen eza verecek halata tasaddi ider ise hareket-i vakıasının derece-i şiddetine göre bir haftadan bir seneye kadar habs ile mücazat olunur.” , **Düstür, I. Tertib**, C. 1, s.560).

⁶⁵⁸ **BOA. ŞD.** 2592/ 25

çarpıtılmıştır. 19 Mart 1894 tarihinde Ömer'in eşi tarafından Sadaret'e bir dilekçe gönderilmiştir. Eşi dilekçede, Ömer hapishanede tutuklu bulunduğu için kendisi ve dört çocuğu ile beraber perişan bir hale düştüklerini, kendilerinin Ömer'den başka geçimlerini sağlayacak kimseleri olmadığını yazmış ve kocasının affını istemiştir. Sadaret, Ömer'in durumunu Zabtiye Nezareti'nden sormuştur. Zabtiye Nezareti'nden gelen cevaba göre, Ömer'in tutuklandığı günden itibaren hiçbir kötü halinin görülmediği ifade edilmiştir. Sadaret, Ömer'in geri kalan cezasının affını uygun bulmuş ve Padişah'a arz edilmek üzere Mabeyn'e bir yazı göndererek Padişah'ın iradesini sormuş ve gelecek olan emre göre hükmün infaz edileceğini ifade etmiştir.⁶⁵⁹ Padişah kendisine yapılan bu tür müracaatları genellikle kabul etmiştir.

3.2.7. Hakaret ve Şetm (Sövme) ile İlgili Suçlar

Hakaret suçlamaları ve şikâyetler genellikle birbirleriyle geçinemeyen memurlar arasında meydana gelmektedir. Aynı zamanda bölgede mevki ve itibarını kaybeden memurların da huzuru bozmak için sık aralıklarla bölge memurları hakkında merkeze şikâyet varakası göndermekte olduğunu da görmekteyiz. Memurlar doğrudan doğruya vatandaşa hakaret ettiklerinde uygulanacak ceza yoktur. Bu tür suçlar genel hükümlere göre değerlendirilerek cezalandırılmaktadır. Hakaret ve şetm cezaları yirmi dört saatten bir aya kadar hapis ya da para cezası olarak uygulanmaktadır. Gerekli görülür ise memurun görev yeri değiştirilmektedir. Örneklerde görüleceği üzere, genellikle hakaret şikâyetlerinde suçlamalar başka suçlarla ilişkilendirilerek memur cezalandırılmaktadır.

Pek çok hakaret şikâyeti bölgedeki bir memuru veya mülki idareyi yıpratmak kastıyla yapılmaktadır ve genellikle bunu yapan memurlar uyarı cezasıyla cezalandırılmaktadır. 27 Aralık 1892 tarihinde Şura-yı Devlet Riyaseti'ne yazılan tezkerede, eski Erzurum Rüsumat Nazırı Tevfik Efendi'nin Rüsumat Emni Hasan Fehmi Paşa, eski Erzurum Valisi Hasan Paşa ve diğer bazı memurlardan şikâyetlerini içeren dilekçelerden bahsediliyor, gönderilen dilekçelerin incelenmesi isteniyordu. Erzurum rüsumat nazırı Tevfik Efendi, Kızıl Rize Rüsumat Müdürü'nün bu makama layık olmadığından ve uygunsuz hareketlerinden dolayı hakkında kanuni işlem yapılmasını valilikten istedi. Erzurum Valisi bu isteğini yerine getirmeyince İstanbul'daki Rüsumat Nezareti'ne

⁶⁵⁹ BOA. İ. AZN. 9/ 10.

şikâyetlerini yineledi. Ayrıca Rûsumat Emanetine valiyi de şikâyet etti. Şikâyetler Rûsumat Cemiyeti tarafından incelendi ve Tevfik Efendi'nin şikâyetleri yersiz bulundu. Tevfik Efendi cemiyetin kararlarına da kulak asmayarak karara itiraz etmiş ve onları cehalet ile tahkir etmiştir. Emaneti bu yazışmalarla meşgul etmesi üzerine, Tevfik Efendi'ye emanet tarafından verilen emirleri ve görevlerini yerine getirmesi bildirilmiştir. Bunlara rağmen Tevfik Efendi, itirazlarına devam ederek bizzat Rûsumat Eminine de açıkça telgrafta hakaret etmiştir. Bu durum üzerine verilen emre kasten muhalefette ısrarı üzerine azledilerek idaresinin araştırılması için Erzurum'a özel bir müfettiş gönderilmiştir.

Daha sonra Tevfik Efendi, yine Sadaret'e gönderdiği bir yazıda, vali ve rûsumat emini hakkında bazı suçlamalarda bulunmuş ve ayrıca bu durumla hiçbir alakası olmayan Erzincan Mutasarrıfı Ahmet Bey'e, Hasan Fehmi Paşa'nın biraderi olmasından dolayı, bazı saldırılarda bulunmuştur.

İncelenen evraklar ve dilekçeler neticesinde, Şura-yı Devlet Dâhiliye Şubesi, her memurun hakkını aramaya, haksızlıkları şikâyet etmeye, adalet talep etmeye kanuni olarak hakkı olduğunu ancak bu gibi durumlara müsamaha göstermenin zararlı neticeler doğuracağı kanaatine varmıştır. Özellikle 29 Ağustos 1892 tarihli Sadaret'e gönderdiği telgrafta kullandığı tabirlerden dolayı Tevfik Efendi'nin şiddetle azarlanması, bundan sonra bu şekilde hareket ettiği takdirde hakkında kanunlarda yer alan en şiddetli cezanın uygulanacağı kesinlikle kendisine bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tevfik Bey, Şura-yı Devlet Başkanlığı'na 17 Kasım 1892 tarihli dilekçesinde kendi emel ve maksatlarını yerine getirmeyen memurlar hakkında da tecavüzlerde bulunmuş örneğin Müfettiş Halit Efendi'nin teftiş ve mütalaalarına itiraz etmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi, bu itirazları da tetkik etmiş ve kanunen sakıncalı bir durum olmadığı sonucuna varmıştır.⁶⁶⁰

Mahkemeler bu dönemin en güvenilir ve sağlıklı işleyen kurumlarıdır. Mahkeme heyetinin hakareti neticesinde ise redd-i hâkim talebi olursa tüm heyet değiştirilmekte ve mahkeme heyeti başka bölgelere sürülmektedirler. Mardin Ceza Mahkemesi reisi Savcı muavini, müstantik ve muavin vekili aleyhlerine rüşvet almalarından dolayı, Dava Vekili

⁶⁶⁰ BOA. ŞD. 1512/ 12.

Ömer Ali tarafından Diyarbakır Vilayeti'ne şikâyetle bulunulmuştur. Ömer Ali, Diyarbakır Vilayeti'nde görülen mahkeme esnasında Diyarbakır Vilayeti İstinaf Savcısı Hamdi Bey'in kendisine hakaret ettiğini ve azadan Sadık Efendi'nin de kendisini tehdit ettiğini ifade ederek reddi hâkim talebinde bulunmuştur. Ömer Ali Bey ayrıca, bu kişilerin yargılanmalarını talep ederek Sadaret'e bir dilekçe göndermiştir. Sadaret 25 Aralık 1892 tarihinde Adliye Nezareti'ne bir yazı göndererek gerekenin yapılmasını istemiştir.⁶⁶¹

Mülki amirlerin maiyetindeki memurlara kötü davranması konusunda yapılan şikâyetlerin pek çoğu asılsız çıkmaktadır. Dönemin nazikliği ve idari birimler içerisinde ve arasında otokontrol sisteminin sağlıklı çalışması neticesinde bu dönemde etik kuralları ihlal eden, memuruna kötü davranan ve etrafındakilere hakaret ve küfür eden mülki amirlere çok az rastlamaktayız. Genellikle bu tür memurlar zaten haddi aşmış, halk arasında fesat çıkartan ve bölgedeki idari düzeni bozan memurlar oldukları için böyle memurlar yapılan tahkikatta suçları sabit olduğu zaman azledilerek görev bölgeleri değiştirilmektedir. Ayrıca bir memur eğer hakaret suçundan dolayı görevden alınır, halefi aleyhine halkı kışkırtması ve halk arasında fitne ve fesada yol açması ihtimaline karşı ikamet yerini değiştirilmesi bölgenin huzuru açısından önemli görülmektedir.

Bozcaada vergi memuru Ali Efendi'nin, Kaymakam Hilmi Efendi'nin kendisini darp ederek hapse attırdığını ve Bozcaada İdare Meclisi Reisine hakaret ederek kötü söz söylediğine dair, Ali Efendi ve İdare Meclisi Reisi tarafından Kaymakam Hilmi Efendi hakkında dava açılmıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti tarafından Hilmi Efendi hakkında yapılan tahkikat neticesinde kendisinin bu suçları işlediği anlaşılmıştır. Vilayet, Şura-yı Devlet'e Hilmi Efendi'nin bu gibi hallerinden dolayı Bozcaada'da bulundurulması hem Bozcaada'nın mevkiinden dolayı hem de kişinin bölgenin geleceği için orada bulunmasının zararlı olduğu bu yüzden görev yerinin değiştirilmesine dair yazısını ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin yapmış olduğu tahkikat evrakını göndermiştir. Sadaret 28 Eylül 1892 tarihinde Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu cevapta, ifade edilen duruma göre, Hilmi Efendi'nin orada bulundurulması uygun olamayacağı gibi başka bir yere de becayiş ile gönderilmesi uygun olmayacağından azliyle kaymakamlığa başka birisinin görevlendirilmesinin uygun görüldüğü ve birisinin

⁶⁶¹ BOA. BEO. 128/ 9565.

görevlendirilerek mazbatası takdim kılındığı bildirilmiştir. Hilmi Efendi'nin ileride başka bir yerde görevlendirilmesi ise dava evrakının incelenmesine bağlı olduğundan durum Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir.⁶⁶²

Mülki amirler resmi yazışmalarında kullandıkları dile dikkat etmek zorundadırlar. Kullandıkları resmi dilde maiyetindeki memurlara hakaret etmeden meramlarını açıklamalıdır. Bu durum o dönem için Osmanlı Devleti'nde kişisel hak ve itibara karşı tutumun göstergesi olabilirken, bugün tarih araştırmacısının meselenin iç yüzüne vukufiyetine engel olmaktadır. Örneğin” ahval-ı gayri marziye”, “rıza-yı şahaneye mugayyir hareket” ve “memuriyete yakışmayan uygunsuz haller” olarak toparlanan cümleler suçun tam olarak hangi kategoride ele alındığını bilmemize olanak vermemektedir. Fakat dönem itibariyle yazışmalarda edilen küfürlerin ve kötü hal ve hareketlerin tam olarak tasvir edilmesi resmi yazışmalara uygun görülmemiştir.

Mersin Belediye Kâtibi Halil Kemali Efendi, Şura-yı Devlet'e göndermiş olduğu dilekçesinde sebepsiz yere görevinden alındığından ve bu durumla ilgili arzuhalini eski Adana Valisi Hacı İzzet Efendi'ye yazmış olduğunu, fakat dilekçesinin dikkate alınmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Hacı İzzet Efendi'nin kendisini vilayet erkânının önünde tahkir ettiğini ve Mersin Mutasarrıflığı'na gönderilen resmi tahkikat evrakında da kendisi hakkında kötü sözler yazdığını belirtmiştir.

Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi, Mersin Mutasarrıflığı'nın kâtip hakkındaki yazışmalarını istemiştir. 25 Mart 1893 tarihinde bu yazışmaları incelemiş ve yapılması gereken işlem hakkında karar almıştır. Bu yazışmaların bir nüshasında, Halil Efendi'nin azliyle yerine “işret itmez, gazinolara gitmez, kumar oynamaz, erbab-ı istikametten birinin atanması lüzumu”, ikincisinde de “ahval-i sefihanesi müsbet ve mütehakkık olan ve mülahazat hanesine, hilaf-ı vaki lüzumsuz, hüsnü haline, şerh verilen katib-i habis” tabiri yazılı olduğu görülmüştür. Valinin yazmış olduğu bu yazılar dolayısıyla şikâyetin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Valinin bu hareketi Ceza Kanunu hükmünce mesuliyeti gerektiriyor ise de Halil Kemali Efendi 7-8 aydan beri davasını takip etmemektedir. Bu yazışmadan dolayı valiye tavsiyede bulunulması gerekiyorsa da vali görevinden ayrılmış olmasından dolayı şimdilik tavsiyeye gerek olmayıp şayet daha sonraki bir memuriyete

⁶⁶² BOA. ŞD. 2604/ 34.

tayini esnasında, yazışmalarda resmi lisana uyması gerektiği kendisine tavsiye edilmesi kararı alınmıştır. Şura-yı Devlet kararını Sadaret'e göndermiştir. Sadaret Şura-yı Devlet'in kararını uygun bularak bu kararın icraya konulmasını Dâhiliye Nezareti'ne, Dâhiliye Nezareti de 12 Nisan 1893 tarihinde Adana Vilayeti'ne göndermiştir.⁶⁶³ Görmekteyiz ki, görevden almalarda kullanılacak dil kanun dairesinde olmalıdır ve memurlar kendi haklarında resmi yazışmalarda hakaretlerde bulunanlardan şikâyetçi olabilmektedirler.

Çemişgezek Kazası Kaymakamı Salih Efendi hakkında kurradan tahsil ettiği parayı elinde tutarak kendi iradesiyle gerekli gördüğü yerlere harcamasından dolayı Mamüretü'l-Aziz Valiliği'nden Dâhiliye Nezareti'ne gerekli kanuni muamelenin yapılması için yazı gönderilmiştir. Bunun üzerine yapılan tahkikatta Salih Efendi'nin yapmış olduğu harcamalardan Hazine-i Celile zararı dokunmadığı anlaşıldığından cezalandırmaya gerek görülmemiştir. Fakat hakaret ve uygunsuz sözler sarfettiği tahkikatla sabit olmasından dolayı azledilerek başka bir şekilde cezalandırılması gerektiği Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nden ifade olunmuştur. Salih Efendi'nin uygunsuz söz söylemesinden dolayı emsali gibi Diyarbakır'da kalabend cezasıyla cezalandırılması hususu Padişah'a arz edilmiş, Padişah tarafından iradesi yazılarak Adliye ve Maliye Nezaretlerine 1 Aralık 1894 tarihli Sadaret tezkeresiyle tebliğ edilmiştir. Durum Mamüret'ül-Aziz ve Diyarbakır Vilayetlerine de bildirilmiştir.⁶⁶⁴

Her ne kadar hakaret suçlarında ceza, sadece uyarı ve görev yeri değişikliği olarak görülmekte ise de Padişah'a hakaretin cezası memuriyeten azildir. Hudeyde Belediye Riyaseti'nde bulunan Şerai Paşa'nın Padişaha hakaret ettiğine dair yapılan ihbar neticesinde hakkında tahkikat yapılmıştır. Şerai Paşa hakaretinden dolayı memuriyetten çıkarılmıştır. Hudeyde Mutasarrıflığı 20 Haziran 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, Şerai Paşa'nın Hudeyde'de bulunması nitelendirilmiş olduğu suçtan dolayı uygun olmayacağından bir an evvel Hudeyde'den başka bir yere gönderilmesi gerektiğini yazmıştır. 5 Temmuz 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Mabeyn Dairesi'ne yazıyı ileterek gelecek iradeye göre işlem yapılacağını bildirmiştir.⁶⁶⁵

⁶⁶³ BOA. DH. MKT. 13/ 18.

⁶⁶⁴ BOA. DH. MKT. 196/ 59.

⁶⁶⁵ BOA. Y. MTV. 99/14.

Yine vazifesi başındaki bir memura hakaret de yargılanmayı gerektiren bir harekettir. Vazifesi başındaki bir memura her kim olursa olsun hakaret edemezdi. Bunun en güzel rneği, şura-yı Devlet Muavinliği gibi yüksek bir mevkideki memurun bir polis ve jandarmaya yapmış olduğu hakaret neticesinde mahkemeye çıkartılarak yargılanmasına dair idari karar verilmesidir.

Jandarma mlazımlarından Hüseyin Ağa ile Polis Hüseyin Efendi'ye vazifeleri başında hakaret ettiği gerekçesi ile şura-yı Devlet Muavinlerinden Lütfi Bey hakkında şura-yı Devlet'e şikâyette bulunulmuştur. Yapılan ilk tahkikat neticesinde Lütfi Bey'in mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. şura-yı Devlet, Lütfi Bey'in mahkemesinin 19 Ekim 1897 tarihinde yapılmasına karar vererek kendisine mahkemeye gelmesi hususunda tebligat göndermiştir.⁶⁶⁶

Osmanlı memurlarının yabancı devletlerin yetkililerine karşı sarf ettikleri hakaretler bazen diplomatik problemlere yol açabilmektedir. Bu problemlerin önüne geçebilmek için memur hemen o bölgeden uzaklaştırılarak Hariciye Nezareti tarafından gerekli yabancı mercilere, mazeret ya da özür yazısı gönderilmektedir.

Rus Seyr- Sefer Kumpanyası vapurlarından Kornikof isimli vapur Trablus açıklarında karaya oturmuştur. Acenta yetkilileri bir Osmanlı gemisi ile imdada gitmek üzere limandan ayrılmak üzere hazırlanmaktayken ve Kornikof Vapuru içerisinde bulunan acentanın sandalını almak üzere aılmaktayken Müdür Mustafa Efendi sandalcılara yüksek sesle ve hakaretler ederek iskeleye dönmelerini emretmiştir. Sandalcılar kendilerine verilen emir üzerine kumpanyanın gemide bulunan sandalını vapurdan alıp döneceklerini cevaben söylemişlerse de müdür tarafından kendilerine küfür edilerek yeniden uyarı yapılmıştır. Sandalcılar iskeleye döndüklerinde Mustafa Efendi kendilerine küfür etmeye devam etmiş, iskelede bulunan kalabalıkla beraber sandala gitmiş ve Rusya İmparatorluğu'nun arması bulunan bayrağı göstererek "şu paçavra parçasını çabuk çıkarınız" diye bağırmıştır. Mustafa Efendi devamında, hizmetinde buldukları kişilerin emirlerine itaat ettiklerini kendisine cevaben söyleyen Rusya acentası sandalcılarını vazife üzerinde derdest ve tevkif ettirmiştir. Bu durum Rusya Sefareti tarafından Hariciye Nezareti'ne bildirilerek, Mustafa Efendi'nin azli ve mutasarrıflık tarafından kumpanya

⁶⁶⁶ BOA. şD. 2680/6.

acentesine mazeret beyan edilmesi hakkında muhtıra verilmiştir. Hariciye Nezareti tarafından da konu acilen Sadaret'e yazılmıştır. Sadaret 25 Nisan 1895 tarihinde Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, daha vahim bazı karışıklıkların önüne geçmek için müdür Mustafa Efendi'nin derhal memuriyetten azledilmesi ve Trablus Mutasarrıflığı tarafından kumpanya acentesine mazeret bildirilmesinin acil hükmünde olduğunu yazmıştır. Sadaret daha sonra Beyrut Vilayeti'ne bir yazı göndererek durumun takip edilerek iddia edilen olayın doğruluğu halinde müdür Mustafa'nın başka bir yere nakliyle mutasarrıf tarafından kumpanyaya bu durumdan dolayı üzüntülerin bildirilmesi ve durumun Sadaret'e geri bildirilmesini istemiştir.⁶⁶⁷

Yabancı devlet vatandaşları tarafından Osmanlı memurlarının kendilerine hakaret ettiklerine dair şikâyetler de meydana gelmekteydi. Bu şikâyetler ilgili Nezaret tarafından incelemekte ve gerekli görüldüğü takdirde memur hakkında tahkikat yaptırılmaktadır. Adapazarı'nda Alibey Hanı'nda ikamet eden, çaycı esnafından ve İran vatandaşı olan Rüstemoğlu İbrahim tarafından Adapazarı Zabtiye mülazımı Refik Bey'in kendisine hakaret ettiğini ifade ederek Dersaadet İran Sefareti'ne şikâyet dilekçesi göndermiştir. İran Sefareti konuyu Hariciye Nezaretine, Hariciye Nezareti de Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti 9 Şubat 1895 tarihinde İzmir Mutasarrıflığı'na bir yazı göndererek Refik Bey hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir.

İzmit Mutasarrıflığı tarafından Adapazarı Kaymakamlığı'ndan konu hakkında tahkikat yapılması istenilmiştir. Adapazarı Kaymakamlığı tarafından yapılan tahkikat neticesinde Refik Bey'in suçsuz olduğu, kendisine isnad edilen suçların iftira olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan tahkikat raporları 5 Mart 1895 tarihinde İzmir Mutasarrıflığı'na ve oradan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti davayı burada kapatmayarak İzmir Mutasarrıflığı'na göndermiş olduğu 13 Mayıs 1895 tarihli yazı ile şahidlerin ifadelerinin alınarak şهادetlerinin zabta geçirilmesini ve neticesine göre tekrar tahkikat yapılmasını istemiştir. İzmir Mutasarrıflığı tarafından şahitler tekrar dinlenmiş ve Refik Efendi'nin suçsuz olduğu ortaya çıkmıştır. Mutasarrıflık tarafından Dâhiliye Nezareti'ne tekrar yazı gönderilerek Refik Efendi'nin suçsuz olduğu teyid edilmiştir. Dâhiliye Nezareti 16 Eylül 1895 tarihinde Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile Refik

⁶⁶⁷ BOA. BEO. 618/46278.; BOA. MV. 84/87.

Efendi hakkında yapılan tahkikat ve şahitlerin sorgulanmalarının neticesinde şikâyetlerin aslı olmadığını bildirmiştir.⁶⁶⁸

Karahisar-ı Şarki Sancağı'na tabii Alucra Kazası Kaymakamı Asaf ve Naibi Rıza efendiler birbirleri aleyhinde Dâhiliye Nezareti'ne şikâyette bulunmuşlardır. Yapılan şikâyetler üzerine bölgeye tahkikat yapmak üzere özel bir memur komisyonu gönderilmiştir. Tahkikat neticesinde Asaf ve Rıza Efendilerin arasında, tavla oynarken kavga çıktığı ve birbirlerini darb ve tahkir ettikleri ortaya çıkmıştır. Tahkikat komisyonu tarafından durum Dâhiliye Nezareti'ne arz edilmiş, darb olayının idari davanın dışında kaldığı ve adli mahkemelerin yetki alanında olduğu yazılmıştır. Ancak tahkikat komisyonu aynı zamanda, kaymakam ve naibin bu şekilde işlerle meşgul olarak birbirlerini darb ve tahkir etmelerinin uygun olmadığını ve memuriyete yakışmayan bir durum olduğunu ifade ederek bu kişilerin yerlerinin hemen değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 26 Aralık 1894 tarihinde Sivas Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazı ile kaymakamlığa Raşit Efendi'nin, naibliğe de daha önce çeşitli naibliklerde bulunmuş olan Hafız Mehmet Hayri Efendi'nin tayininin uygun bulunduğu Padişah'a bildirildiği ve Asaf Efendi hakkında ki tahkikat evrakı ile yerine seçilmiş olan Raşid Efendi'nin tercüme-i hal varakası ekte gönderildiği ifade edilerek gerekenin yapılması yazılmıştır. Sadaret'ten 8 Nisan 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazı ile konunun Padişah'a arz edilerek naib ve kaymakamın azledilip yerlerine Raşit ve Mehmet Hayri Efendilerin tayin edilmesi yazılmıştır.⁶⁶⁹

Çemişgezek Kazası Kaymakamı Salih Efendi'nin de kurradan tahsil ettiği parayı elinde tutarak kendi tasarrufunda bazı yerlere harcamasından dolayı Mamüret'ül Aziz Vilayeti'nden hakkında kanuni muamele yapılması için Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe gönderilmiştir. Gönderilen yazı üzerine yapılan tahkikatta Salih Efendi'nin tahsil ettiği 16.000 kûsur kuruşun bir miktarının kendi maaşı olduğu, bir kısmının liva naibinin maaşı olarak naibe gönderildiği, bir kısmının Hozat Redif Taburunun havalesi için harcanmak üzere verildiği, kalan üst kısmının da mal sandığına teslim edildiği anlaşılmıştır. Salih Efendi'nin bu şekilde harcama yapması kanun ve nizama aykırı bir hareket ve bu hareketi bir cezai müeyyide gerektirse de bu hareketi hazineye bir zarar vermemesinden dolayı

⁶⁶⁸ BOA. DH. MKT. 342/63.

⁶⁶⁹ BOA. DH. MKT. 341/22.

cezalandırılmaya gerek görülmemiştir. Fakat bununla birlikte Salih Efendi'nin daha sonra uygunsuz söz sarf ettiği tahkikatla sabit olmuştur. Salih Efendi'nin hakaret suçundan dolayı azledilerek cezalandırılması gerektiği harcamaları ile ilgili herhangi bir muamele yapılmaması gerektiği Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nden ifade olunmuştur. Salih Efendi'nin uygunsuz söz söylediğinden emsali gibi Diyarbakır'da kalabend cezasıyla cezalandırılması hususunda izin istenilmesiyle Padişah tarafından iradesi yazılarak Sadaret'e gönderilmiştir. Konu ile ilgili Padişah iradesi yazılmıştır. 18 Ocak 1895 tarihinde Mamuret'ül Aziz Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda ise, Çemişgezek Kaymakamı Salih Efendi'nin görevinden daha evvel ayrılmış olduğu ve ardından memleketi Trabzon'a gitti oradan da Dersaadet'e geldiği Dersim Mutasarrıflığı ve Trabzon Vilayeti ile yapılan haberleşmelerden anlatılmıştır. Salih Efendi'nin Dersaadet'te buldurularak korunaklı bir şekilde sürgün yerine gönderilmek üzere Mamuret'ül Aziz'e gönderilmesi hususunun lazım gelenlere irade buyrulması hususu arzedilmiştir. İradeden altı ay geçmiş olmasına rağmen Salih Efendi'nin hala bulunamadığı ve bu konu ile ilgili olarak Zabtiye Nezareti'nin uyarıldığı anlaşılmaktadır (9 Haziran 1895).⁶⁷⁰

Gayrimüslim cemaat liderleri de bazen kendi şahıslarına bazen de cemaatlerine karşı yapılan hakaretler hakkında gerekli nezaretlere şikâyetlerde bulunmuşlardır. Bu şikâyetlerin bazıları gayrimüslimlerin ilgili memur hakkında duydukları kin ve garezden kaynaklanmakta ve gerçeği yansıtmamakta iken bazıları da memurların görevleri ile ilgili işlerde yeterli bilgi ve donanımdan yoksun olmalarının neticesinde cemaatlerden gelen isteklere karşı mesafeli durarak katı bir tavır takınmalarından kaynaklanmaktadır. Kutsal değerlere ve kişilere karşı hakaretin cezası, Ceza Kanunu'nda 132. ve 133. maddelerde yer almaktadır.⁶⁷¹ 132. maddeye göre, eğer ayin basarak ayin görevlilerine saldırılırsa ve kutsallara hakaret edilirse cezası bir haftadan üç aya kadar hapistir. 133. maddede ise, hayratlara ve eski eserlere zarar verenler, cami avlusu ve meydan gibi yerlerdeki ağaçları kesenler hakkında bu kişilerden zararları tazmin ettirilerek bir mecdiye altınından on mecdiye altına kadar nakit para cezasına çarptırılacaklardır.

⁶⁷⁰ BOA. DH. MKT. 196/ 59.

⁶⁷¹ Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, s. 855; *Düstûr, I. Tertîb*, C.1, s. 566.

Ortodoks Rum Patrikhanesi tarafından Adliye ve Mezahib Nezareti'ne 8 Haziran 1894 tarihinde gönderilen bir şikâyet dilekçesinde, Gemlik Kazası Kaymakamı Mehmed Said, Gemlik Kazası Rum muhtarlarından bazılarını hükümet konağına çağırarak paskalyada silah atılmamasını tembih etmiştir. Fakat kaymakamın bu sırada kilise ve Hristiyanlığa hakaret ettiği ifade edilmiştir. Patrikhane, kaymakamın bu hareketinin tebaa arasında kin ve nefret uyandırmış olduğundan durumum Hüdavendigâr Vilayeti'ne bildirildiğini fakat bir netice alınmadığını, kaymakamın nezaretçe şiddetli bir şekilde cezalandırılması gerektiğini bildirmiştir. Konu Dâhiliye Nezareti'ne havale edilmiştir. Dâhiliye Nezareti yaptırmış olduğu tahkikat neticesinde, Adliye Nezareti vasıtasıyla Rum Patrikliği'ne gönderdiği yazıda, Said Bey hakkında meydana gelen şikâyetlerin şahsi garezden kaynaklandığını yazmıştır. Fakat patrikhane aynı ifadeleri içeren bir dilekçe daha göndermiştir. Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr Vilayeti'ne göndermiş olduğu yazısında, daha evvel patrikhane yazılmış olmasına rağmen aynı şikâyetleri içeren bir dilekçe daha gönderilmiş olduğu için Said Bey hakkında tahkikat yapılarak neticesinin nezarete bildirilmesini istemiştir.⁶⁷² Bu şikâyet zincirinin sonucu hakkında bir sonuca ulaşılamamıştır.

2 Nisan 1893 tarihinde Mecidiye Telgraf Memuru Ramiz Efendi, Telgraf ve Posta Nezareti'ne, Adliye Nezareti'ne ve Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu dilekçesinde, sebepsiz yere görevinden alındığını, sorgulama ve mahkeme yapılmadan bir memurun görevden alınmasının kanunsuzluk olduğunu, zorla alınmış olduğu görevine geri iade edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dâhiliye Nezareti 22 Nisan 1893 tarihinde Telgraf ve Posta Nezareti'ne göndermiş olduğu yazı ile Ramiz Efendi hakkında tahkikat yapılarak gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir. Telgraf ve Posta Nezareti, Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, Ramiz Efendi'nin Ermeni milletinden olduğunu ve Ermeni arkadaşlarıyla beraber Müslüman ve namuslu bir kadını yolda yürürken rahatsız ettiklerinin adliye tarafından sabit olduğunu belirtmiştir. Ramiz Efendi'nin bu kötü fiilinden dolayı görevden alınması mahalli hükümet tarafından telgrafla bildirilmişti. Ramiz Efendi mahkemede beraat etmesine rağmen başka bir yere gönderilmek üzere yerine başka birisinin tayin edildiği yine Mecidiye Kazası Telgraf ve Posta Baş

⁶⁷² BOA. DH. MKT. 238/45.

Müdüriyeti'nden bildirildiği ifade edilmiştir. Burada görüldüğü üzere, İslam'dan ya da herhangi bir dinden birisine hakaret eden bir memur, yapmış olduğu suçun derecesine göre görevden alınabilmekte ya da başka bir yere gönderilebilmektedir.⁶⁷³

Pek çok şikâyetin neticesine dair bilgi sahibi değiliz fakat memurların ahvalini anlamak bakımından bu şikâyetleri de görmek yerinde olacaktır. Şikâyetlerin dikkate alınması için genellikle kullanılan tabir ırz ve namusunun zarar gördüğü ve itibarının zedelendiği şeklindedir. Bahçıvan Oğlu Yorgi, 10 Kasım 1893 tarihinde Baş Savcılığa göndermiş olduğu şikâyet dilekçesinde Tefenni Kaymakamı'nın kendisini rüşvet almak için hapsedtiğini ve 5 lira rüşvet vererek serbest kaldıktan sonra kendisini dava edeceğini söylediğinde kaymakamın aldığı parayı geri vererek mezhebine her türlü hakareti ettiğini, darp edilmesini emrettiğini ve tekrar hapse atarak işkence ettirdiğini ifade etmiştir. Bu yaşananlardan dolayı ırz ve namusunun zedelendiğini ifade ederek adalet talep etmiştir.⁶⁷⁴

Yine Karamürsel Müftüsü, Karamürsel Belediye Reisi Rıza Efendi'nin sarhoş bir halde iken cemaatin huzurunda kendisine hakaret etmiş olduğunu iddia etmiş ve Dâhiliye Nezareti'ne şikâyet dilekçesi yazmıştır. 26 Ağustos 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti, İzmid Mutasarrıflığı'na bir yazı göndererek böyle bir durumun kabul edilemez ve şiddetli bir cezayla cezalandırılması gerekli uygunsuz bir hareket olduğunu ifade etmiştir. Belediye Reisinin iddia edilen hareketi yapıp yapmadığı hakkında bir tahkikat yapılmasını ve ortaya çıkacak neticeye göre gerekenin yapılmasını istemiştir.⁶⁷⁵

3.2.8. İradesizlik ile İlgili Suçlar

İradesizlik, iktidarsızlık ve liyakatsızlık bir suç mudur yoksa bir kabiliyet konusu mudur tartışılabilir. Fakat belgelerden anladığımız kadarı ile iradesiz memurlar, eğer başka bir suça bulaşmamışlarsa başka bir görevde değerlendirilmek üzere azledilmektedirler. Fakat iradesizliğinden dolayı azledilmek memurun bir sonraki görevi için pek de olumlu izlenim vermemektedir. Osmanlı Devleti'nde 1890'lı yılların başından itibaren görevinde ehliyetsiz, liyakatsız olan memurların özellikle okuma yazma bilen mektep mezunu,

⁶⁷³ BOA. DH. MKT. 16/44.

⁶⁷⁴ BOA. DH. MKT. 2064/ 48.

⁶⁷⁵ BOA. DH. MKT. 122/ 45.

mevzuat ve kanunları iyi bilen memurlarla değiştirilmesi neticesinde bu tip memurların hayli azaldığı memurların sicilleri hakkında yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

20 Mart 1892 tarihinde, Ankara Kazası Kaymakamı hakkında, Mihaliççık Kazası eşrafından bazı şikâyetleri içeren bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafa göre; Mihaliççık Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin, Mihaliççık Kaymakamlığı'na kadar bulunmuş olduğu bütün memuriyetlerden iradesizliği ve liyakatsizliği yüzünden ayrıldığı tercüme-i hal varakası ile resmen sabittir. Mahcubiyetinden dolayı önceki memuriyetlerden ayrılış sebebini mazbatasına kaydetmemiştir. Daha sonra Sicil-i Ahval İdaresi'nde tercüme-i halini geri alarak bir buçuk seneden beri kayıtsız ve kanunsuz olarak istihdam edilmiştir. Sicill-i Ahval Dairesine tercüme-i halini kaydetmeyerek bu şekilde pek çok memuriyetinden liyakatsizliğinden dolayı ayrılan bir adamın devlet memuriyetine istihdam edilmesine müsaade edilmesi Sicill-i Ahval Dairesi'nden beklenen faydayı sağlamayacaktır. Ali Rıza Efendi kazada ahalinin vergisini tahsil etmeyip kazayı yeni borçlarla karşı karşıya getirmiş, bir aşar vergisini bile kasabada toplayamamıştır. Ali Rıza Efendi kaza idaresinden anlamadığı gibi kazayı ilerlemekten mahkûm bırakmıştır. Sadaret şikâyet dilekçesini, Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti 9 Mayıs 1893 tarihinde Ankara Vilayeti'ne bir yazı göndererek, Kaymakam Ali Rıza Efendi'nin durumunun incelenerek, eğer durum telgrafla bildirildiği gibi ise hakkında gereken işlemin yapılması istenmiştir.⁶⁷⁶

İradesizlik bazen çeşitli yolsuzluklarla beraber zikredilmektedir ve bu anlamı ile tabii olarak suçtur ve memur işlediği yolsuzluk türüne göre cezalandırılmaktadır. Lübnan Merciyun Kazası'nda bazı yönetim sıkıntıları yaşanmasından dolayı kaza kaymakamı aleyhinde Dâhiliye Nezareti'ne bazı şikâyet dilekçeleri gönderilmiştir. Yapılan şikâyet ve ihbarlar üzerine hakkında tahkikat yapılmak üzere kaza kaymakamı görevden alınmıştır. Kaza Kaymakamı Galib Efendi hakkında yapılan tahkikat neticesinde, Hole Nahiyesi'nin nüfus sayım işlemini gerçekleştirmek üzere devlet hazinesinden 70 lira aldığı fakat bu işi gerçekleştirmediği ortaya çıkmıştır. Tahkikatın daha da derinleştirilmesi neticesinde köy ahalisinin bazısından rüşvet aldığı, merkezden darülacezeye verilmek üzere Merciyun Kazasına 4000 kuruş düşmüş olmasına rağmen daha fazla aldığı ve aldığı bu fazla parayı

⁶⁷⁶ BOA. DH. MKT. 34/ 19.

gizlediği, ahalinin ziraatinden duhan öşrünü zorla kilo başına 30 para olarak tahsil ettiği şahitlerle ortaya çıkarılmıştır. Şura-yı Devlet Galib Efendi'nin usulünce mahkemeye alınmasına karar vermiştir. Şura-yı Devlet'in bu kararı usulüne göre Padişah'a arz edilerek Galib Efendi'nin yargılanması için izin istenmiştir. 27 Kasım 1893 tarihinde Padişah tarafından Galib Efendi'nin yargılanması hususunda izin yazısı Dâhiliye Nezareti'ne tebliğ edilmiş aynı zamanda İntihab-ı Memurin Komisyonu'na da malumat verilerek gerekenin yapılması istenmiştir. Dâhiliye Nezareti İntihab-ı Memurin Komisyonu'na Padişah'ın iradesini göndererek gerekli incelemelerin ve tayinin yapılmasını istemiştir.

İntihab-ı Memurin Komisyonu 9 Aralık 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, Galib Efendi hakkında gerekli incelemelerin yapılarak Şura-yı Devlet'e gönderildiğini fakat henüz karar çıkmadığını belirtmiştir. Ayrıca Beyrut Vilayeti'nden, Merciyun ve Tabriye kazalarının bir süredir vekâleten idare edilmesinin kaza idaresini olumsuz etkilediği, Hanya Kazası'nın Kaymakamı Asım Bey'in de iktidarsızlığı yüzünden kaza idaresinin bozulduğu ifade edilmiştir.

Komisyon, Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, Beyrut Vilayeti'nden gelen yazının incelendiğini, Galib Efendi hakkında gönderilen tahkikat evrakının Şura-yı Devlet'e havale edildiğini fakat henüz bir netice alınamadığından dolayı hakkında bir işlem yapılması için Şura-yı Devlet tarafından verilecek kararı beklemek gerekli olduğunu ifade etmiştir. Tabriye Kazası Kaymakamlığı'na İştib Kazası eski kaymakamı Ali Rasih Efendi seçilmiştir, fakat padişah tarafından henüz iradesi verilmemiştir. Hanya Kaymakamı Asım Bey'in azledilerek kaymakamlığa eski kaymakam Abdüsselam Efendi'nin tayini konusunda Padişah'ın iradesi yazılmıştır ve memuriyetine gitmesine hazır bulunduğu ifade edilmiştir. Abdulgani Bey'in ise henüz kaymakamlığa seçilip seçilmediğine dair bir araştırma yapılamadığından daha sonra incelenmek üzere Abdulgani Bey'in tercüme-i hal varakasının teferruatlı bir şekilde gönderilmesinin Beyrut Vilayeti'nden istenildiği Komisyon tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁶⁷⁷

⁶⁷⁷ BOA. DH. MKT. 8/ 65.

Bazen de iktidarsız memurların rütbe ve ünvanlarının doğrudan Padişah iradesi ile düşürüldüğü görülmektedir. Hacı Ahmed Efendi, daha evvelki memuriyet yeri olan Basra Rüsumat Müdüriyetine tayininden sonra irade ile birinci sınıftan Derne Kazası Kaymakamlığı'na tayin olunduğunu ifade ederek, yine birinci sınıf bir kaymakamlığa tayin edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Rüsumat Emaneti'nden 22 Ekim 1895 tarihinde Şura-yı Devlet'e havale olunan yazıda, Ahmed Efendi'nin irade gereğince Basra Rüsumat Müdüriyeti'nden iktidarsızlığından dolayı görevden alındığı ve görev yapmış olduğu bu iki memuriyetten henüz üzerinde devlet malı olmadığını ispatlayamadığı (tebriye-i zimmet), kendisinin de istihdamı konusunda pek çok kez müracaatta bulunmuş olduğu ifade edilmiştir. Durumun daha detaylı olarak izah edilmesi için Ahmed Efendi hakkında Dâhiliye Nezareti'nin yazısının ekte havale edildiği ifade edilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin yazısına göre, Ahmed Efendi'nin Basra Rüsumat Müdüriyeti'nden 4964 kuruş zimmeti ortaya çıkmıştır, daha evvel Karaağaç Rüsumat müdüriyetinde yolsuzluk yaptığı ve usulsüz olarak 33 parça şehadetname kabul ettiği anlaşılmıştır. Bu şehadetnamelerden dolayı 3 lira para cezası vermiş olduğu fakat daha sonra her bir şehadetname için yarım lira vermesi gerekli olduğu ifade edilerek 13,5 lira ödemesine karar verilmiştir. Ahmed Efendi'den 13,5 lirayı ödeyeceğine dair senet alınmıştır. Bu durumda Şura-yı Devlet tarafından, Ahmed Efendi'nin herhangi bir kaymakamlığa tayin edilmesinin uygun olmadığı anlaşılmıştır.⁶⁷⁸

Sadece iktidarsızlık ve iradesizliğinden dolayı açığa alınan memurlar haklarında yapılan tahkikat neticesinde görevlerine uygun olmadıkları anlaşılırsa nezaretin izni ile azledilebilmektedirler. Palanga Kazası Nüfus Kâtibi Süleyman Efendi'nin iktidarsızlığından dolayı azledilerek yerine mülazımlardan Recep Efendi'nin tayin edilmesi 9 Ağustos 1894 tarihinde Kosova Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılmıştır. Dâhiliye Nezareti'nden Kosova Vilayeti'ne 2 Ocak 1895 tarihinde gönderilen yazıda, yapılan tahkikat neticesinde Süleyman Efendi'nin azledilmesinin ve Recep Efendi'nin Süleyman Efendi'nin yerine kâtip olarak tayin edilmesinin uygun bulunduğu bildirilmiştir.⁶⁷⁹

⁶⁷⁸ BOA. ŞD. 2657/ 42.

⁶⁷⁹ BOA. DH. MKT. 290/ 33.

3.2.9. Firarilere ve Eşkiyaya Yardım Yataklık Etmek ile İlgili Suçlar

Hapisten adam kaçırmak ve firari suçlulara yardım yataklık suçlarına uygulanacak ceza, Ceza Kanunu'nun 8. faslında yer alan 117. ve 121. maddeleri arasında açıkça belirtilmiştir. Bu maddeleri sırasıyla inceleyecek olursak, 117. maddede, her ne şekilde olursa olsun tutuklu bulunan bir kişinin firarı durumunda bu kişinin nakil ve gözetimine memur olan karakol, hapisane, zindan, nöbet ve kapıcı memurları gibi memurların usulsüzlüğü, kayıtsızlığı ve üşengeçliğinden meydana geldiği tespit edilirse, bu memurlar bir haftadan iki aya kadar hapsolunacaktır. Olayın meydana gelmesinde bu memurların eğer su-i gazezleri varsa firar eden kişinin hapis sebebi olan suçun derecesine göre altı aydan üç seneye kadar hapsolunacaktır. 118. maddede, hapis ve tevkif olunan kişinin muhafazasına memur olmayan kimselerden bir adam, mahkûmun firarını sağlarsa, bir haftadan altı aya kadar hapis ile cezalandırılır. 119. maddede, gerek mahkûmun muhafazasına memur gerekse de başka birisi, mahkûmun zor kullanarak firar etmesini sağlayacak alet, edevât ve silah verirse, muvakkaten (belirli bir süre, bu çoğu zaman ıslah-ı nefis edinceye kadar olmaktadır) kürek cezasıyla cezalandırılacaktır. 120. maddede, mahkûmun muhafazasına memur olanlardan bir kimse, akçe alarak bir mahkûm kaçırsa mahkûmun suçunun derecesine göre cezalandırılacaktır. Mahkûmun suçu katl, müebbed kürek ya da kalebendlik cezalarından birini gerektiren cinayet derecesinden bir suç ise, memurdan bu aldığı akçenin iki katı nakit cezası alındıktan başka muvakkaten kürek cezasıyla cezalandırılacaktır. Eğer mahkûmun suçu cinayet derecesinden daha aşağı derecede bir suç ise rüşvet alan memur rüşvet cezası ile cezalandırılacaktır. 121. maddede, hapisten firar edeni veyahut bir cinayet ile suçlu olan birisini, bir kimse bilerek hanesinde saklarsa 6 aydan 2 seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaktır.⁶⁸⁰ İncelediğimiz belgelerde suçu ispatlamış olan memurlar hakkında bu kanunların uygulandığını görmekteyiz.

Zor Sancağı Hapishanesi'nden kaçan iki mahkûma yardım etmiş olan gardiyanlardan Mecid ve Abdulkadir Ağa'lar ile jandarma askerlerinden Ali'nin hapsedilerek memuriyetlerinden çıkarılmalarına karar verilmiştir. Fakat bu memurlar hükmü istinafa götürmüştür. Dâhiliye Nezareti, Haleb Vilayeti'ne 16 Ekim 1892 tarihinde çekmiş olduğu

⁶⁸⁰ Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, s.853; *Düstûr I. Tertîb*, C.1, s. 563.

telgraf ile istinaf merkezinin muamelelerin çok uzun sürdüğünden dolayı, serbest kalan bu mahkûmların emsallerine kötü örnek teşkil edeceğinden dolayı istinaf muamelelerin hızlandırılmasını istemiştir.⁶⁸¹

Tabiki bu tür suçlamalara dair gerçeği yansıtmayan ve memurların itibarını zedeleyen şikâyetler de mevcuttur. Memurların itibarını zedeleyici bu tür suçlamaları yapan kişi eğer bir başka memur ise derhal görevinden azledilerek hakkında iddianame hazırlanmak üzere Savcılık tarafından tahkikat yapılmaktadır. Beyrut'a bağlı Lazikiye Sancağı'nın Markab Kazası'nda cinayet zanlısı olan Ahmet Halil isimli kimsenin firarını sağlayan kaymakam hakkında yapılacak muamele Adliye Nezareti'nden sorulmuştur. Adliye Nezareti 13 Eylül 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı göndererek kaymakam hakkında tahkikat yapılarak gerekli muamelenin Beyrut Vilayeti tarafından yapılmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti Beyrut Vilayeti'ne bu yazıyı havale etmiştir. 24 Kasım 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nin tebligatına Beyrut Vilayeti'nden gelen cevapta, Ahmet Halil Efendi'nin vilayetin muteber şahıslarından olduğu ve hakkında yapılan suçlamaların asılsız, tutuklanmasının haksız olduğundan dolayı serbest bırakıldığı ifade edilmiştir. Devamında Ahmet Halil Efendi'nin zan altında bırakılmasında Markab Kazası bidayet mahkemesi azasından Abdülhalik Efendi'nin dahli olduğunun ortaya çıktığı yapılan tahkikat neticesinde anlaşıldığı belirtilmiştir. Abdülhalik Efendi, kazanın muteber şahıslarından bir kişiyi bu şekilde zan altında bırakmasından dolayı memuriyetinden azledilmiştir. Hakkında kanunen gerekli olan tahkikatın devam etmekte olduğu belirtilmiştir.⁶⁸²

Firarilere ve eşkıyaya yardım yataklık suçu genellikle bölge halkından olan muhtarlar gibi memurlar tarafından işlenmektedir. Ohri Kazası'nda 1893 yılı başlarında eşkıya saldırısı meydana gelmiştir. Meydana gelen bu saldırıda askerlerden Onbaşı Aydın ve zabtiye çavuşlarından Selim yaralanmıştır. Manastır Vilayeti'nden Sadaret'e 6 Mart 1893 tarihinde gönderilen bir yazı ile Onbaşı Aydın ve zabtiye çavuşlarından Selim'in gösterdikleri üstün hizmet ve fedakârlıktan dolayı taltif edilmeleri istenmiştir. Vilayet yazının devamında kaza içerisinde bazı muhtarların bu eşkıyaları muhafaza ettiklerini, bu saldırıda da eşkıyalarla işbirliği içerisinde olduklarını, Aydın ve Selim'in de

⁶⁸¹ BOA. DH. MKT. 2010/ 80.

⁶⁸² BOA. DH. MKT. 2030/87.

yaralanmasına sebebiyet verdiklerini, bu sebeple bu muhtarların şiddetle cezalandırılmaları gerektiğini belirtilmiştir. Sadaret 8 Mart 1893'te Manastır Vilayeti'ne gönderdiği cevapta, Padişah'ın iradesinin muhtarların Fizan'a sürgün edilmeleri yönünde olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸³

Birkaç yıl önce görevinden azledilen Erbil Kaymakamı Abdullah Paşa, 1896 yılı sonunda tekrar bir göreve atanmak istemiştir. Yapılan araştırmalar sonunda Abdullah Paşa'nın daha evvel eşkıyaya yardım yataklık suçlamasıyla azledildiği anlaşılmış ve tekrar bir görevde istihdam edilmemiştir. Erbil Kaymakamı Abdullah Paşa, hakkındaki ehemmiyetsiz suçlamalardan dolayı, tahkikat yapılmadan görevinden azledildiğini ifade ederek Sadaret'e bildirmiştir. Abdullah Paşa'nın Erbil Emlak-ı Hümayun Hazinesine hücum eden kişilerden, firari Ahmed Geceke'ye ve yanındaki eşkıyalara yardım ve yataklıkta bulunduğu dair Musul Vilayeti'nden gelen teferruatlı bir yazı üzerine görevden azledilmiş olduğunu ortaya çıkmıştır. Hakkındaki suçlamaların Şura-yı Devlet tarafından tetkik edilmesi gerektiğine dair İntihab-ı Memurin Komisyonu tarafından da yazı verildiği bildirilmiştir.⁶⁸⁴

Firarilere ya da suçlulara yardım ve yataklık etmek bir memuriyete yeniden atanmamak için önemli bir suç olarak görülmüştür.

⁶⁸³ BOA. Y. A. HUS. 270/108.

⁶⁸⁴ BOA. ŞD. 2673/51.

SONUÇ

Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisini “Modernleştirme” stratejisi bağlamında atılan ilk temel adımlar, III. Selim döneminde askeri alanda yapılan ıslahat teşebbüsleriyle başlamıştır. Klasik imparatorlukların yönetim şekline sahip olan Osmanlı Devleti’nde sistemin yozlaştığı 16. yüzyıldan itibaren padişahlara sunulan layihalarda işaret edilmektedir. Sistemin yozlaşması ile işaret edilen sistemin geçerliliğini yitirmesi olmayıp, Osmanlı devlet erkânında aranılan etik ve ehliyet vasıflarının erozyona uğramasıdır. Çözüm, III. Selim dönemine kadar ahlaki temelli ve Kanun-u Kadim’e geri dönüş fikirleri etrafında şekillenmiştir. Fakat savaşlarda alınan yenilgiler ve Osmanlı dünyasının Batı dünyası ile sanayi, kültür ve ekonomi bağlarının kopukluğu devlet yetkililerini acil reform arayışlarına itmiştir. Arayış, III. Selim’in ülkenin tüm uleması ve devlet erkânından reform projeleri kaleme almalarını istemesiyle başlamıştır. Bu süreçte devletin yaşamakta olduğu problemlerin kaynağı noktasında çözüm, sadece etik ve örf bağlamında değil, askeri, siyasi ve idari olarak da ele alınmaya başlanılmıştır. Arayış neticesinde öncelik askeri reformlara verilmiştir. Nizam-ı Cedid yenilikleri ile başlayan askeri reform süreci II. Mahmud döneminde de bir dizi adli ve idari reformlarla devam etmiştir. Osmanlı Devleti’nin ıslahat sürecinin kesintisiz olarak devam ettiği Tanzimat dönemi boyunca askeri, mali ve siyasi istikrarın sağlanması için en çok üzerinde durduğu konu, idari ıslahatlar konusu içerisinde değerlendirilebilecek olan memur rejiminde yapılan ıslahatlardır. İlan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları idari olarak Meşrutiyet rejimine de belli bir alt yapı kazandırmıştır.

Memur rejiminde yapılan ıslahatlar daha çok devletin yönetim formuyla ilgilidir. Batı’da 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın ilk yarısında yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan anayasacılık, millet, ulus devlet gibi kavramlar yenedünyanın kaderini tayin eden modern devlet idaresi formunu ortaya çıkarmıştır. Bu yeni çıkan devlet idaresi şeklinde en önemli konumu hiç şüphesiz meclis ve yasama faaliyetleri almıştır. Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti’nin modern devlet formasyonunu içselleştirmeye çalıştığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte her ne kadar padişahın iradesi yadsınamaz ise de gerçek iktidar (idare etme yetisi) Babıali’dedir. Babıali bürokratları idari alanda memur rejiminde büyük değişiklikleri ön gören reformlar gerçekleştirmişlerdir. Memurların yargılanması konusundaki düzenlemeler daha çok Tanzimat Dönemi’nde yürürlüğe

konulmuştur. Çıkarılan ilk kanunun, memur hukukunu ihtiva eden 1840 Ceza Kanunnamesi olması, devlet içerisinde etkinliği artan bürokrasinin meşruiyet arayışının da bir neticesiydi. Memur rejiminde yapılan reformlar 1840 tarihli Ceza Kanunu, 1855 tarihli Men-i İrtikâba Dair Cezaname Layihası ve 1872 tarihli Memurin Muhakematı Nizamnamesinde geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Yürürlüğe konulan ceza kanunu ve nizamnamelerle memurların yargılama usulleri belirlenmiş, siyaseten katl kaldırılmış, memurlara verilebilecek olan cezalar ön görülmüş, işleyebilecekleri suçların cezası tayin edilmiş (suç ve ceza birliği) ve kanunsuz suç olmaz prensibi yerleştirilerek memurların görevlerinden doğan suçlarından dolayı tahkikat yapılmadan mahkemeye sevk edilmemesi gibi esaslar getirilmiştir.

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde her ne kadar Tanzimat dönemi sona ermiş ve Babıali asrı olarak nitelendirilen dönemin yerini tekrar saray almışsa da, yönünü Batı'ya çevirmiş olan Osmanlı devlet erkânı için değişen sadece siyasi idarenin merkezi olmuştur. II. Abdülhamid Meşrutiyeti ilan ederek meclisi açmış ve Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymuştur. Abdülhamid çok geçmeden meclisi dağıtmış olsa da Kanun-ı Esasi yürürlükte kalmıştır. Abdülhamid, idaresi süresince devleti kendisinden evvel yürürlüğe konulan nizamnameler ve kendi idaresi boyunca da yürürlüğe koyulmuş olan Kanun-ı Esasi yasaları doğrultusunda yönetmiştir.

II. Abdülhamid'in devlet idaresini tam olarak ele aldığı ve kendi ricalini oluşturmuş olduğu 1892-1900 yıllarını kapsayan dönem boyunca haklarında şikâyet, mahkeme ya da tahkikat yapılan memurlarla ilgili olarak Osmanlı Arşivi'nde 63 (1892), 94 (1893), 154 (1894), 147 (1895), 113 (1896), 99 (1897), 85 (1898), 69 (1899), 124 (1900) olmak üzere toplamda 948 olay bulunmaktadır.

Elimizdeki tüm olaylar incelenmiş fakat çalışmamızda karakteristik olarak dönemin memur rejimini yansıtabilecek ve memurlarla ilgili olarak yapılan tüm işlemleri ve yazışmaları görebildiğimiz 253 olaya yer verilmiştir. Bu noktada “Şura-yı Devlet” yazışmaları ön plana çıkmaktadır. Şura-yı Devlet her türlü adli ve idari meselenin en yüksek çözüm merciidir. Temyiz ve istinaf (sadece İstanbul'da yer alan bidayet mahkemeleri için istinaf makamıdır, taşrada istinaf mahkemeleri vilayetlerde yer almaktadır) makamı olarak şikâyet ve itiraz halinde alt mahkemelerin Usul-u Muhakemat-ı Kanuniye'ye uygunluğu denetlenmektedir. Şura-yı Devlet, kanunlardaki

boşlukların giderilmesi için gerekli dairelerle yazışarak bünyesinde kurduğu komisyonlarla kanuni içtihatlar yapmaktadır. Padişah iradesi ile tayin edilen memurların mahkemeye çıkarılmaları ve cezalandırılmaları padişahın onayı olmadan, birinci sınıf memurların tayin, terfi, cezalandırma ve azilleri Şura-yı Devlet'in onayı olmadan, taşradaki ikinci sınıf memurların seçim ve azilleri de nezaretlerin onayı olmadan gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle bir cezalandırma, ardından yapılacak itiraz durumunda mabeynin, sadaretin, nezaretlerin ve diğer idari dairelerin tüm yazışmaları Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi'nde toplanmaktadır. Bu noktayı belirlemek açısından 1892 ve 1895 yılları arasında tüm dairelerin memurlarla ilgili yazışmalarını inceledik. Bu yazışmalara tezimizde yer verilmiş olup, yazışmalar sadece nezaretlere ve dairelere gelen şikâyetler ve nezaretlerin tahkikat raporlarını ihtiva etmektedir. Eğer bir memur ceza almışsa ve bu cezaya istinaf ve temyiz yolu ile itiraz etmişse tayinden azline tüm sürece dair rapor ve yazışmalar Şura-yı Devlet'te toplanmaktadır. Bu nedenle 1895 ve 1900 yılları arasında kalan döneme diğer dairelerdeki yazışmaları dâhil etmeyerek sadece Şura-yı Devlet kayıtları üzerinden çalıştık.

Belgelerdeki suçları, memurların mahkemelerde aldıkları cezaların gerekçeli kararları doğrultusunda tasniflediğimizde rüşvet, zimmet, sirket, uygunsuz hal ve halk arasında fesat çıkarmak, darb ve cerh, hakaret ve şetm, iradesizlik ve firarilere yardım ve yataklık etme başlıkları bu dönem memurlarının en çok işlemiş oldukları suçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rüşvet ile ilgili olarak incelemiş olduğumuz toplamda 53 olayın 18'inde memurlar yapılan mahkeme neticesinde kanunen öngörülen cezaya çarptırılmışlardır. 31 olayda gerekli evrakların incelenerek şikâyete konu olan olayın derinlemesine tahkik edilmesine ve memurların Savcılık vasıtasıyla hazırlanacak iddianameden sonra mahkemeye çıkartılmasına karar verilmiştir. Memurlar hakkında rüşvet aldıklarına dair 5 olayında yapılan tahkikat neticesinde asılsız olduğu anlaşılmıştır. Rüşvet suçunu işleyen memurların dağılımını incelediğimizde, adli memurlar arasında 8 olay, zaptiye memurları arasında 7 olay, mülkiye memurları arasında 26 olay, maliye memurları arasında 2 olay, Posta Ve Telgraf Nezareti memurları arasında 2 olay, belediye memurları arasında 3 olay, sıhhiye memurları arasında 2 olay ve nüfus, askerlik ve muhacir işleri ile ilgilenen memur arasında 5 olay görülmüştür. Yine incelemiş olduğumuz belgelerde yıllara göre memurlarla ilgili rüşvet olaylarının dağılımına baktığımızda 1892 yılında 12, 1893

yılında 15, 1894 yılında 15, 1895 yılında 8, 1898 yılında 2, 1900 yılında 1 olayı incelemiş bulunmaktayız. 1894'ten 1900'e kadar olan dönem içerisinde rüşvet suçlarında görülen düşüş dikkate değer olup tezimize almadığımız diğer tüm belgelerin de sayısal verilerin yıllara dağılımı benzer orandadır. Seçtiğimiz belgeler dışında pek çok şikâyet ve mahkeme evrakı mevcuttur. Ancak yine hatırlatmak isteriz ki dönemin hukuki teamüllerini takip edebilmemiz ve idarenin karakteristik izlerini yansıtmaya açısından evraklarda bütünlüğü tercih ederek sayfa sayısı ve dava evrakları tam olan belgeleri seçtiğimizi burada belirtelim.

Çalışmamızda zimmet suçları ile ilgili olarak 110 olayı inceledik. İncelediğimiz olayların 2'si Adliye Nezareti'ne bağlı memurlarla, 37'si mülki memurlarla, 7'si Maliye Nezareti'ne bağlı memurlarla, 6'sı Posta ve Telgraf Nezareti'ne bağlı memurlarla, 8'i Şehremaneti ve belediye memurlarıyla, 3'ü Orman ve Maadin Nezareti'ne bağlı memurlarla, 4'ü nüfus işleri ile ilgilenen memurlarla, 31'i Aşar mültezimleriyle, 3'ü Maarif Nezareti'ne bağlı memurlarla, 3'ü Hariciye Nezareti'ne bağlı memurlarla, 2'si muhtarlarla, 4'ü banka, gümrük, vakıf vb. konularla ilgili memurlara ilişkindir. Bu olaylardan 85'inde memurlar kanunen öngörülen cezaya çarptırılmışlardır. 21 olayda ise delillerin yetersizliğinden dolayı tekrar mahkemeye çıkarılmak üzere memur hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. 4 olayda yapılan tahkikat neticesinde memurların haklarında isnad edilen suç işlemediklerine hükmedilerek görevlerine iade edilmişlerdir. Zimmet suçuna dair incelediğimiz olayları yıllara göre dalım yaptığımızda 1892 yılında 16, 1893 yılında 31, 1894 yılında 26, 1895 yılında 8, 1896 yılında 12, 1897 yılında 8, 1898 yılında 5, 1899 yılında 4 olay incelenmiştir. Rüşvet olaylarında olduğu gibi zimmet olaylarında da 1895 ve 1899 yılları arasında daha önceki yıllara nazaran dikkate değer bir düşüş olmuştur. Zimmet suçları ile ilgili belirtmekte yarar olduğunu düşündüğümüz bir başka husus mültezimlerin durumudur. Mültezimler diğer memurlardan farklı olarak devletin geçici memurları olarak düşünülecek olursa görevleri vergilerin düzenli bir şekilde merkeze aktarımıdır. Mültezim suçları hususunda biz çalışmamızda her yıla ait birkaç örnek vermekle yetindik fakat mültezimlerin zimmet suçlarının her yıl aynı oranda devam ettiğini her hangi bir azalma olmadığını belirtmekte yarar var. Bu yüzden araştırmacılar açısından zimmet suçuna dair oranlama yapılırken bu durumun göz önüne alınması ve diğer memurlardan ayrı tutulmasında fayda vardır.

Sirkat suçları ile ilgili olarak 23 olayı incelemiş bulunmaktayız. Sirkat olaylarında karakteristik bir dava süreci, mahkeme neticelerinin kesinliği ve ayrıca sirkat olaylarının rüşvet ve zimmet olayları gibi çok olamaması nedeniyle örnek detaylandırmayı sınırlı tuttuk. 23 sirkat olayının 8'i Posta Ve Telgraf Nezareti'ne bağlı memurlar, 5'i banka ve gümrük işleri ile ilgili memurlar, 5'i belediye ve mülkiye memurları, 5'i Maliye ve Zabtiye Nezaretlerine bağlı memurlar ile ilgilidir. İncelediğimiz olayların 5 tanesinde mahkemeye çıkarılmak için ya da deliller yeterli görülmeyerek tekrar tahkikat yapılması kararlaştırılmıştır. Sirkat olaylarında asılsız suç isnadının olmaması belki de rüşvet ve zimmet suçlarına göre daha ağır kanuni yaptırım olması sebebiyledir. Sirkat olaylarında da 1895 ve 1900 arasında düşüş vardır. Memurlarla ilgili olarak mahkemelere yansıyan 1892 yılında 4 olay, 1893 yılında 4 olay, 1894 yılında 9 olay, 1895 yılında 2 olay, 1896 yılında 2 olay, 1898 yılında 2 olay incelenmiştir. Elbette incelemiş olduğumuz olaylardan daha fazla mahkemeye yansıyan olay mevcuttur fakat yine bu suçlarda da genel yıllık oran bizim verdiğimiz oranlarla paraleldir. Çalışmamızın amacı muamelatı incelemek olduğu için tüm olaylara yer vermedik.

Yolsuzluk, suiistimal ve usulsüzlükle ilgili olarak incelemiş olduğumuz 52 olay mevcuttur. Bu olayların 27'sinde mahkemeler memurların kanunen öngörülen cezaya çarptırılmalarına karar vermiş, 22'sinde delil yetersizliğinden ya da çeşitli nedenlerle tekrar yargılanmak üzere tahkikat yapılmasını kararlaştırmış, 3'ünde de yapılan tahkikat neticesinde memurların suçsuz olduğuna ve görevine iadesine karar vermiştir. İncelediğimiz olayların 24'ü mülki memurlarla, 14'ü Maliye Nezareti'ne bağlı memurlarla, 2'si Zabtiye Nezareti'ne bağlı memurlarla, 3'ü Posta ve Telgraf Nezaretine bağlı memurlarla, 9'u Nüfuz ve Defter-i hakani memurları ile ilgilidir. Bu olaylarla ilgili tarihsel dağılıma baktığımızda 1892'de 7 olay, 1893'te 13 olay, 1894'te 21 olay, 1895'te 7 olay, 1896'da 2 olay, 1897'de 1 olay, 1899'da 1 olay incelemiş bulunmaktayız. Bu dağılıma baktığımızda yine 1895 yılı itibariyle mahkemeye yansıyan olay sayısında büyük bir düşüş olduğunu görmekteyiz.

Memurların uygunsuz davranışları ve halk arasında fesat çıkmasına sebep olan halleri ile ilgili olarak 17 olay incelenmiştir. Bu olaylardan 1'inde müftü, 3'ünde Maliye Nezareti'ne bağlı memurlar, 7'sinde mülki memurlar, 4'ünde Zabtiye Nezareti'ne bağlı memurlar, 2'sinde Defteri- i Hâkani memurları, 1'inde Adliye Nezareti'ne bağlı memurlar mahkemelerde yargılanmışlardır. Bu yargılamalar neticesinde mahkemelerden

8 olayla ilgili olarak memurlara kanunen öngörülen cezaların uygulanmasına karar verilirken 7 olayda tahkikat yapılması istenilmiştir. 2 olayda ise yapılan incelemeler neticesinde memurların isnad edilen suçlu işlemedikleri tespit edilerek görevlerine iade edilmişlerdir.

Adam dövme ve yaralama suçlarının mahkemeye intikalinin bu dönemde az olduğu görülmektedir. Bunun sebebi belki de, Ceza Kanunu'nun yüz seksen üçüncü maddesinde belirtildiği üzere, öncelikle şer'i olarak, dövdüğü ya da yaraladığı insanın kısas diyetini ödemeye mahkûm edilmesidir. Bu suçlar genellikle mülki amirler tarafından zabtiye memurları vasıtasıyla ve münferit olarak ta zabtiye ve polis memurları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu suçların cezası ağır olduğu için azdır ve toplamda 4 olay incelenmiş bulunmaktayız. Bu olayların 1'inde kaymakam, 3'ünde zabtiye ve polis memurları sorumlu tutularak mahkeme edilmiştir. Mahkemeler 3'ünde hapis ve memuriyetten tard cezası verirken 1'inde tekrar tahkikat yapılmasına karar vermiştir. 1892 yılında 1, 1893 yılında 1 ve 1894 yılında 2 olay meydana gelmiştir.

Hakaret ve şetm (sövme) olayları genellikle memurlar arasında, yabancı konsoloslar ile Osmanlı memurları arasında ve gayrimüslim cemaat liderleri ile Osmanlı memurları arasında gerçekleşmektedir. İncelemiştir olduğumuz 16 hakaret ve şetm olayı vardır. Bu olayların 8'inde mahkemeler memurları suçlu bularak öngörülen kanuni cezaya çarptırılmaları yönünde karar vermişler, 6'sında memurun itibarını korumak maksadı ile delilleri de yetersiz bularak tekrar tahkikat yapılmasını istemişler, 2'sinde ise yapılan incelemeler neticesinde hakkında dava açılan memurun suçsuz olduğu anlaşıl原因 görevine iade edilmesi yönünde karar vermişlerdir. Osmanlı sivil bürokrasisinde -her ne kadar Tanzimat'ın ilanından itibaren değişmeye başlasa bile- geleneksel bir edep ve yetişme usulü olduğu için teşrifatlara büyük önem verilir bu yüzden de hakaret ve şetm (sövme) gibi kaba ifadelerden dolayı hüküm giyen memur sayısı azdır. Yıllara göre sayıları verecek olursak 1892 yılında 3, 1893 yılında 4, 1894 yılında 3, 1895 yılında 5 ve 1897 yılında 1 olay tespit edilmiştir.

II. Abdülhamid'in iktidara egemen olmaya başladığı 1890'lı yılların başından itibaren memurlarda düzen, nizam, terbiye, liyakat ve irade kabiliyeti çok sıkı bir şekilde aranmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1895'ten sonra özellikle birinci sınıf yani amir konumundaki memurlarda iktidarsız ve düzensiz memurlara çok rastlanılmaz. Biz

incelemelerimizde 4 olaya rast gelmiş bulunmaktayız. Bu olayların 3'ünde memurlar iradesizlikleri nedeniyle azledilmişler, 1'inde memurun durumu hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. 1892 yılında 1, 1893 yılında 1, 1895 yılında iradesizlikle ilgili 2 olay incelenmiştir. Bu olaylarda iradesiz memurlar hakkında takip edilen muameleler açık bir biçimde görülmektedir.

Hapisten adam kaçırmak ve firari suçlulara yardım yataklık suçları da memurlar arasında az görülmektedir. İncelemiş olduğumuz belgeler arasında mahkemeye bu suçlarla dair 4 olay yansımıştır. Bu olaylarda mahkemeler tarafından 3 davada kanunen öngörülen cezanın uygulanmasına, 1 davada memur hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Olaylar 1892 yılında 2, 1893 yılında 1 ve 1896 yılında 1 olmak üzere 4 davadır.

Vilayetlerde memurlardan kaynaklı olayları olayların dağılımına baktığımızda en çok İstanbul Vilayeti içerisinde yer alan memurların suç işledikleri görülmektedir. 1892 ve 1900 yılları arasında İstanbul Vilayetinde 41 olay mahkemeye memurların işlemiş oldukları suç olarak intikal etmiştir. Vilayette en çok şikâyetçi olunan ve mahkemeye haklarında dava açılan memur kesimi polislerdir. Polisleri belediye memurları ve Posta memurları takip etmektedir.

Mahkemelere memurlardan dolayı intikal olay sayısında ikinci sırayı Hüdavendigâr Vilayeti almaktadır. Vilayette 1892-1900 yılları arasında 30 olay mahkemeye intikal etmiştir. Kendilerinden en çok şikâyet olunan ve işlemiş oldukları suçlardan dolayı haklarında dava açılan memur kesimi kaymakamlardır. Kaymakamlardan sonra İdare Meclisi azaları ve onları takiben mülki memurlar gelmektedir.

Yine memur kaynaklı mahkemeye intikal olaylarda üçüncü sırayı alan Diyarbakır Vilayetinde 1892-1900 yılları arasında memurlardan kaynaklı 24 olay mahkemeye intikal etmiştir. Kendilerinden en çok şikâyetçi olunan memur grubu nahiye müdürleridir. Nahiye müdürlerini kaymakamlar ve idare meclisi azaları takip etmektedir.

Memurların mahkemeye intikal eden olaylarına göre diğer vilayetlerdeki oranlar şöyledir. Erzurum'da 21, Konya'da 15, Selanik'te 13, Ankara'da 13, Kastamonu'da 12, Manastır'da 11, Aydın'da 10, Edirne'de 10, Sivas'ta 9, Bağdat'ta 8, Beyrut'ta 7, Adana'da 6, Halep'te 6, İzmîd'de 6, Suriye'de 6, Trabzon'da 6, Kosova'da 5, Musul'da 5, Cezayir-i Bahr-i Sefid'de 4, Basra'da 3, Hicaz'da 3, İşkodra'da 3, Mamûretülaziz'de

3, Zor'da 3, Biga'da 2, Bitlis'te 2, Çatalca'da 2, Van'da 2, Yanya'da 2, Yemen'de 2, Bingazi'de 1, Kudüs'de 1 olay incelenmiştir.

Asılsız şikâyet olduğu anlaşılan olayları çıkardığımızda mahkemeye intikal olayları yıllara göre ayırdığımızda 49 olay 1892 yılında, 76 olay 1893 yılında, 77 olay 1894 yılında, 30 olay 1895 yılında, 16 olay 1896 yılında, 11 olay 1897 yılında, 10 olay 1898 yılında, 1 olay 1900 yılında mahkemeye intikal etmiştir.

Öncelikle belirtmek isteriz ki ele aldığımız olaylar memur sayısını değil memurlar hakkında görülen dava sayısını vermektedir. Ele aldığımız olayların yarısından fazlasında birden daha fazla memurun cezalandırıldığı görülmektedir. Elde edilen belgeler bizlere mahkemeye düşmüş olan memurlarla ilgili yürürlükteki kanun ve nizamnamelerin uygulanıp uygulanmadığı, memurların işlemiş oldukları suçlar, mahkemeye çıkış süreçleri, yargılama süreçleri, yapılan mahkeme neticesinde almış oldukları cezalar ve Osmanlı devlet idaresinde yaşanan kaht-ı rical sorunları ile ilgili geniş bilgi vermektedir. Yine bu dönem suçlu memur profili ve memur tayininde, azlinde ve yargılamasında izlenen teamüller hakkında değerlendirme yapmamıza olanak sağlamıştır. Yine Abdülhamid'in idari anlamda keyfi mi yoksa kanuna dayalı bir sıkıyönetim mi takip ettiği elimizdeki belgeler yoluyla izlenebilmektedir.

1879'da kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu ve İtihab-ı Memurin-i Mülkiye komisyonları Abdülhamid döneminde memurların geleceğini belirleyen iki önemli kurumdur. Sicill-i Ahvâl Komisyonu tüm görevli memurların sicillerinin tutulduğu daireydi ve son yapılan çalışmalarda II. Abdülhamid dönemi boyunca 51.968 memur sicilinin bulunduğu tespit edilmiştir. Komisyonun en önemli görevi bir bölgeye tayin edilecek memurun tüm bilgilerini gerekli idari birimlere aktararak uygunluğu noktasında karar verilmesini sağlamaktı. İntihab-ı Memurin-i Mülkiye komisyonları ise nezaretlerde kurulmuş olup, nezaretlerin sınav nizamnamesine göre memur adaylarının sınavlarını yürütmek ve tayin edilecek memurları belirlemekle görevlidir. Eğer bir memur adayı üç defa sınava girer ve başarısız olursa bir daha sınava alınmayacaktı. Sınav konuları Türkçe, matematik ve memura ihtiyaç duyulan birimle ilgili mesleki bilgilerden oluşmaktadır. Aynı zamanda sınava girebilmek için başvurmuş olduğu memuriyetle ilgili meslek okulundan mezun olma şartı vardır. Bu komisyonların yaygınlaşması 1879-1889 yılları arasında işe yaramış, okuma yazma bilmeyen, kayırma ve rüşvetle tayin olunmuş memurların elimine

edilmesini sağlamıştı. Özellikle 1892 yılından sora devlet memurlarında okuma yazma ve bağı bulunduğu nezaretlerin kaidelerini bilmeyen memur sayısı çok az olduğu görülmektedir. Memurların tayinleri de 1896 yılında kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonu ile merkezileştirilmiştir. Komisyon doğrudan padişaha bağı ve üyelerinin tayin ve azilleri de padişahın iradesi ile gerçekleşebilecekti.

İncelediğimiz tüm belgeler de görmekteyiz ki memurların yargılamaları şeffaf bir şekilde yürütülmekte ve toplum içerisindeki hal, hareketleri ve memuriyet görevlerinin denetimi sıkı bir şekilde takip edilmektedir.

Yargılamalarının şeffaf olması en küçük bir memurun haksızlığa uğradığını düşündüğü bir konuyu ilk mahkemesinden itibaren istinaf ve temyiz yolu ile devletin en yüksek yargı mercii olan Şura-yı Devlet'e kadar taşıyabilmesinden anlaşılmaktadır. Memurların, toplum içerisinde ve görevleri başında sıkı bir gözetim altında oldukları en küçük hareketlerinin bile haklarında soruşturma açılmasına sebep teşkil etmesinden anlaşılabilir. Fakat buna rağmen memurlar kanunların koruması altındadır. Bir memur hakkında şikâyet meydana geldiğinde doğrudan mahkemeye çıkartılmamakta, öncelikle bağı bulunduğu idari birim tarafından ibtidai tahkikat yapılmakta eğer şikâyete konu olan suç işlediği belirlenirse bağı bulunduğu birim nezarete yazı yazarak mahkemeye çıkarılmasını istemekte, nezaret delilleri yeterli bulursa mahkeme yapılmasına izin vermektedir. Eğer nezaret delilleri yeterli bulmazsa Savcılık tarafından tekrar tahkikat yapılmasını ve tahkikatın neticesine göre savcının iddianamesi doğrultusunda mahkemeye çıkarılmasını isteyebilmektedir. Memur, bidayeten yapılan mahkemesinde suç sabit görülerek cezalandırılırsa fakat yapılan mahkemesinin usule uygun olmadığı kanaat getirirse istinaf yoluna gidebilmektedir. İstinaf sonucunda yine mahkemesinin usulüne uygun yapılmadığını düşünürse Şura-yı Devlet'e temyiz başvuru yapabilmektedir. Elimizdeki olayların yüzde doksanında Şura-yı Devlet bidayet ve istinaf mahkemelerinin kararlarını onaylamış olsa da bu durum 1892-1900 yılları arasında bir Osmanlı memurunun kanunların koruması altında olduğunu ve devletin itibarı düşünülerek memurlarında kolay kolay mahkemeye çıkarılmadığını göstermektedir.

Belgeler incelendiğinde memurlar hakkında nezaretlere oldukça fazla şikâyet arzuhali gönderildiği görülür. Bu arzuhaller üzerine yapılan tahkikat neticesinde 1892-1895 yılları arasında mahkemeye intikal eden memur olaylarının 1895-1900 yıllarına oranla daha

fazla olduğu gör÷lmektedir. Bu durumun nedeni 1890'lı yıllara kadar Abd÷lhamid'in devletin işleyişini gözlemlemesi ve var olan aksaklıkları tespit ederek alanında yetkin ve deneyimli kadrolardan aldığı layihalardaki tavsiyelere göre atılacak adımları tespit ettiği bir dönem olmasıdır. 1895 yılına kadar memur kadroların büyük oran değiştirdiğini ve eski memurların yerini görev tanımları ve işe alım şartları belirlenmiş liyakatli memurların aldığı gör÷lmektedir. Abd÷lhamid layihalarda sıkça tavsiye edildiği üzere memurların teftişini sıkılaştırmış, maaşlarını ve tayinlerini merkezden belirlemiştir. Görev tanımlarını netleştirmiş, ast üst ilişkisi içerisinde ezilmelerine müsaade etmeyerek yargılama ve soruşturma usullerini belirlemiş, her dairenin kendisine özgü nizamnameleri ile memurları koruma altına almıştır. Memurların sicillerini kaydederek görevinde düzensiz ve zararlı memurların tekrar memuriyete tayinini zorlaştırmıştır. Abd÷lhamid döneminde memurların durumu iyiden kötüye değil kötüden iyide bir seyir izlemektedir.

Layihalar ve dönemi anlatan anılarda yer alan memurlar hakkındaki şikâyetler göz önüne alındığında, çalışmamızda elde ettiğimiz bilgiler ışığında bir yönüyle gerçeği yansıtırken diğer yönüyle eksik kalmaktadır. 1890'lı yıllara kadar anılardaki şikâyetle konu olan, memurların rüşvet, zimmet ve sirket olayları gerçeği yansıtmaktadır fakat bu memurların büyük çoğunluğu 1892-1895 yılları arasında değiştirilmiş ve yerlerine daha liyakatli memurlar geçmiştir. 1895-1900 yılları arasında bu suçlarda büyük oranda azalma gör÷lmektedir.

Biz çalışmamızda her ne kadar mahkeme kayıtlarına bağlı kalarak memurların adli durumlarını tespit etmeye çalıştıysak da, Sicil-i Ahval Dairesi kayıtlarını içeren sicil kayıtları günümüz dilene transkribe edilerek Abd÷lhamid döneminde görev yapan tüm memurların siyasi ve sosyal durumları da ilerleyen çalışmalarda ele alınabilir.

Gör÷lmektedir ki Abd÷lhamid'in eğitim alanında yapmış olduğu ıslahatlar memurların durumuna da etki etmiştir. Her ne kadar eğitim reformlarında ve içeriğinde eleştirel pek çok yönü olsa da bu dönemde mezun olan memurlar kendi dönemlerinde devlete en iyi şekilde hizmet verirken, eğitime devam eden ancak bu dönemde mezun olamayanlar da daha ileriki dönemde bilgi ve tecrübeleriyle Cumhuriyetimizin kurucu kadrosunu oluşturmuşlardır. Bilinçli bir eğitim reformuyla devletin ihtiyaç duyduğu kadroları kendi öz dinamiklerinden yetiştirebileceğinin en büyük kanıtı olan Abd÷lhamid dönemi,

ıslahatların niteliği bakımında da incelenmelidir. Bugün yaşıadığımız pek çok bürokratik problemin temelini teşkil eden bu dönem, pek çok açıdan araştırmaya muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin. Bürokrasi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1959.
- ABADAN, Yavuz. “Tanzimat Fermanı’nın Tahlili”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalçık - Mehmet Seyitdanlıoğlu. 2. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.
- AÇIK, Tuncay, Osmanlı İktidar Mücadelelerinde Jurnal ve Jurnalcilik: II. Abdülhamid Örneği, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2011.
- AĞABABA, Ali Fahri, Şeref Kurbanları, Ed. Ali Buğra - Mehmet Kuzu. İstanbul: Çatı Yayıncılık, 2007.
- AĞAR, Serkan. “Geçmişten Bugüne Mali İdare”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:73, 2007, 372-432.
- AGNEW, John, “The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory”. Review of International Political Economy 1/1, 1994: 53-80.
- AHISKALI, Recep, “Divan-ı Hümayûn Teşkilatı”, Osmanlı. Ed. Güler Eren - Kemal Çiçek - Cem Oğuz. 6. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2008.
- AHMAD, Feroz, Modern Türkiye’nin Oluşumu, 1. Baskı. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- AHMET Mithat Efendi, Jöntürk, Ed. Mustafa Karataş, 2. Baskı, İstanbul: Turna Yayınları, 2011.
- AKDAG, Mustafa, “Osmanlı tarihinde Ayanlık düzeni devri 1730-1839”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C8-12, Sayı:14-23, 1970: 51-61.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’-i İrtikab Kanunnamesi”, Belleten, C.51, Sayı:199, 1987: 153-191.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.
- AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i Meşveret”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- AKYILDIZ, Ali, “Mekteb-i Mülkiyye”. İslâm Ansiklopedisi, Ek-2:TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2016.
- AKYILDIZ, Ali, “Memur Yargılamasında İdari Süreç”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, Sayı:1-2, 2001: 144-209.
- AKYILDIZ, Ali, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme,4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- AKYILDIZ, Ali, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856), 3. Baskı, İstanbul: Eren Yayınları, 1993.
- AKYILMAZ, Bahtiyar, “Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, Sayı:4, 1999: 127-156.
- AKYÜZ, Yahya, Türk eğitim tarihi: MÖ 1000-MS 2008, 12. Bask., Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008.
- ALDERSON, Anthony Dolphin, Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı, İstanbul: Kaya Matbacılık, 1999.
- ARSHAD, Nur Aısyah Binte, ‘Layard Of Nineveh’ As British Ambassador In Istanbul (1877 – 1880), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018.
- ARSLAN, Emine, “Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetvâ Mecmuaları”. Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, C. 5, 2008: 131-153.

- ASLAN, Seyfettin - Yılmaz, Abdullah, “Tanzimat döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı Ve Düşüncesinin Değişimi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.2, Sayı:1 2001: 287-297.
- AYDIN, Mahir, “Livadya Sefâretleri Ve Sefâretnâmeleri”. Belgeler, C. XIV, Sayı:18 1992: 321-417.
- BALCI, Sezai, “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.27, Sayı:44, 2008: 77-98.
- BAŞGİL, Ali Fuat, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri: Mukayeseli Türk Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, İstanbul: Baha Matbaası, 1957.
- BELGESAY, Mustafa Reşit, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”. Tanzimat 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999.
- BERKES, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, 18. Baskı, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- BİNGÖL, Sedat, “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Cerîde-yi Mahâkim’deki Üst Mahkemelerin Kararları”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C.20, Sayı:1 2005: 19-38.
- BOA. A.}MKT.MHM. 691/33.
- BOA. A.}MKT.MHM. 703/10.
- BOA. A.}.MKT.MHM. 531/5.
- BOA. BEO. 103/7660.
- BOA. BEO. 107/7974.
- BOA. BEO. 110/8195.
- BOA. BEO.116/8664.
- BOA. BEO. 122/9144.
- BOA. BEO. 128/9565.
- BOA. BEO. 128/9575.

BOA. BEO. 149/11121.

BOA. BEO. 153/11458.

BOA. BEO. 154/11544.

BOA. BEO. 167/12508.

BOA. BEO. 170/12682.

BOA. BEO. 177/13263.

BOA. BEO. 189/14114.

BOA. BEO. 190/14193.

BOA. BEO. 200/14996.

BOA. BEO. 207/15506.

BOA. BEO. 231/17272.

BOA. BEO. 235/17585.

BOA. BEO. 235/17603.

BOA. BEO. 241/18075.

BOA. BEO. 243/18221.

BOA. BEO. 269/20121.

BOA. BEO. 271/20258.

BOA. BEO. 288/ 21565.

BOA. BEO. 291/21819.

BOA. BEO. 301/22519.

BOA. BEO. 307/22959.

BOA. BEO. 314/23497.

BOA. BEO. 325/24359.

BOA. BEO. 332/24855.

BOA. BEO. 333/24907.

BOA. BEO. 333/24937.

BOA. BEO. 338/25288.

BOA. BEO. 342/25633.

BOA. BEO. 351/26300.

BOA. BEO. 363/27171.

BOA. BEO. 365/27373.

BOA. BEO. 369/27638.

BOA. BEO. 377/28269.

BOA. BEO. 381/28520.

BOA. BEO. 392/29344.

BOA. BEO. 406/30444.

BOA. BEO. 3143/1.

BOA. BEO. 427/32024.

BOA. BEO. 435/32567.

BOA. BEO. 456/34159.

BOA. BEO. 465/34857.

BOA. BEO. 469/35149.

BOA. BEO. 48/3535.

BOA. BEO. 492/36843.

BOA. BEO. 503/37669.

BOA. BEO. 562/42114.

BOA. BEO. 614/46042.
BOA. BEO. 645/48354.
BOA. BEO. 67/5017.
BOA. DH. MKT. 154/16.
BOA. DH.MKT. 202/63.
BOA. DH. MKT. 2060/105.
BOA. DH. MKT. 209/40.
BOA. DH. MKT. 234/11.
BOA. DH. MKT. 238/53.
BOA. DH. MKT. 1/7.
BOA. DH. MKT. 119/38.
BOA. DH. MKT. 12/6.
BOA. DH. MKT. 132/40.
BOA. DH. MKT. 133/28.
BOA. DH. MKT. 146/39.
BOA. DH. MKT. 15/37.
BOA. DH. MKT. 154/8.
BOA. DH. MKT. 157/32.
BOA. DH. MKT. 162/38.
BOA. DH. MKT. 171/36.
BOA. DH. MKT. 18/31.
BOA. DH. MKT. 180/25.
BOA. DH. MKT. 196/59.

BOA. DH. MKT. 1978/44.
BOA. DH. MKT. 1986/88.
BOA. DH. MKT. 1992/56.
BOA. DH. MKT. 1994/14.
BOA. DH. MKT. 1997/58.
BOA. DH. MKT. 2001/112.
BOA. DH. MKT. 2003/69.
BOA. DH. MKT. 2005/27.
BOA. DH. MKT. 2006/52.
BOA. DH. MKT. 2007/44.
BOA. DH. MKT. 2007/79.
BOA. DH. MKT. 2010/80.
BOA. DH. MKT. 2011/108.
BOA. DH. MKT. 2013/13.
BOA. DH. MKT. 2016/1.
BOA. DH. MKT. 2019/91.
BOA. DH. MKT. 2021/21.
BOA. DH. MKT. 2023/102.
BOA. DH. MKT. 2027/107.
BOA. DH. MKT. 2030/87.
BOA. DH. MKT. 2034/130.
BOA. DH. MKT. 2036/106.
BOA. DH. MKT. 204/8.

BOA. DH. MKT. 2046/82.

BOA. DH. MKT. 2054/62.

BOA. DH. MKT. 2064/48.

BOA. DH. MKT. 209/40.

BOA. DH. MKT. 214/51.

BOA. DH. MKT. 221/56.

BOA. DH. MKT. 224/70.

BOA. DH. MKT. 227/35.

BOA. DH. MKT. 228/68.

BOA. DH. MKT. 23/23.

BOA. DH. MKT. 231/43.

BOA. DH. MKT. 238/28.

BOA. DH. MKT. 24/30.

BOA. DH. MKT. 240/19.

BOA. DH. MKT. 240/42.

BOA. DH. MKT. 241/44.

BOA. DH. MKT. 242/11.

BOA. DH. MKT. 242/67.

BOA. DH. MKT. 243/36.

BOA. DH. MKT. 246/56.

BOA. DH. MKT. 246/21.

BOA. DH. MKT. 253/57.

BOA. DH. MKT. 253/89.

BOA. DH. MKT. 255/21.
BOA. DH. MKT. 264/34.
BOA. DH. MKT. 265/83.
BOA. DH. MKT. 266/18.
BOA. DH. MKT. 268/20.
BOA. DH. MKT. 272/2.
BOA. DH. MKT. 272/9.
BOA. DH. MKT. 272/2.
BOA. DH. MKT. 273/29.
BOA. DH. MKT. 280/14.
BOA. DH. MKT. 280/38.
BOA. DH. MKT. 290/11.
BOA. DH. MKT. 290/33.
BOA. DH. MKT. 296/17.
BOA. DH. MKT. 30/28.
BOA. DH. MKT. 307/74.
BOA. DH. MKT. 311/16.
BOA. DH. MKT. 313/86.
BOA. DH. MKT. 317/24.
BOA. DH. MKT. 317/31.
BOA. DH. MKT. 32/26.
BOA. DH. MKT. 320/67.
BOA. DH. MKT. 327/61.

BOA. DH. MKT. 327/63.

BOA. DH. MKT. 339/31.

BOA. DH. MKT. 34/19.

BOA. DH. MKT. 340/25.

BOA. DH. MKT. 346/19.

BOA. DH. MKT. 359/19.

BOA. DH. MKT. 359/52.

BOA. DH. MKT. 364/76.

BOA. DH. MKT. 372/63.

BOA. DH. MKT. 386/101.

BOA. DH. MKT. 46/26.

BOA. DH. MKT. 46/45.

BOA. DH. MKT. 46/23.

BOA. DH. MKT. 5/55.

BOA. DH. MKT. 51/9.

BOA. DH. MKT. 64/6.

BOA. DH. MKT. 67/33.

BOA. DH. MKT. 7/1.

BOA. DH. MKT. 78/5.

BOA. DH. MKT.8/65.

BOA. DH. MKT. 86/29.

BOA. DH. MKT. 89/25.

BOA. DH. MKT. 89/19.

BOA. DH. MKT. 9/38.

BOA. İ. AZN. 9/10.

BOA. MF. MKT. 166/33.

BOA. MF.MKT. 176/50.

BOA. MF. MKT. 205/32.

BOA. MF. MKT. 219/12.

BOA. ŞD. 2966/56.

BOA. ŞD. 1104/67.

BOA. ŞD. 1206/27.

BOA. ŞD. 1207/15.

BOA. ŞD. 1207/34.

BOA. ŞD. 1290/9.

BOA. ŞD. 1292/1.

BOA. ŞD. 1293/14.

BOA. ŞD. 1294/8.

BOA. ŞD. 1297/6.

BOA. ŞD.1341/16.

BOA. ŞD. 1392/3.

BOA. ŞD.1396/2.

BOA. ŞD. 1467/21.

BOA. ŞD. 1521/3.

BOA. ŞD. 1559/5.

BOA. ŞD. 1574/8.

BOA. ŞD. 1654/1.
BOA. ŞD. 1655/20.
BOA. ŞD. 1732/5.
BOA. ŞD. 1796/12.
BOA. ŞD. 1921/29.
BOA. ŞD. 1922/19.
BOA. ŞD. 1922/6.
BOA. ŞD. 1924/3.
BOA. ŞD. 1976/3.
BOA. ŞD. 1980/11.
BOA. ŞD. 2018/9.
BOA. ŞD. 2020/4.
BOA. ŞD. 2021/3.
BOA. ŞD. 2025/7.
BOA. ŞD. 2036/22.
BOA. ŞD. 2097/12.
BOA. ŞD. 2124/10.
BOA. ŞD. 213/10.
BOA. ŞD. 2166/18.
BOA. ŞD. 2169/20.
BOA. ŞD. 2233/2.
BOA. ŞD. 2289/4.
BOA. ŞD. 2560/14.

BOA. ŞD. 2571/16.

BOA. ŞD. 2572/28.

BOA. ŞD. 2592/25.

BOA. ŞD. 2604/34.

BOA. ŞD. 2625/47.

BOA. ŞD. 2638/18.

BOA. ŞD. 2644/35.

BOA. ŞD. 2657/42.

BOA. ŞD. 2661/2052.

BOA. ŞD. 2670/55.

BOA. ŞD. 2673/51.

BOA. ŞD. 2676/8.

BOA. ŞD. 2676/21.

BOA. ŞD. 2683/66.

BOA. ŞD. 2955/39.

BOA. ŞD. 2960/57.

BOA. ŞD. 343/32.

BOA. ŞD. 345/46.

BOA. ŞD. 347/75.

BOA. ŞD. 348/2.

BOA. ŞD. 349/13.

BOA. ŞD. 358/14.

BOA. ŞD. 358/15.

BOA. ŞD. 360/52.

BOA. ŞD. 361/2.

BOA. ŞD. 364/55.

BOA. ŞD. 364/64.

BOA. ŞD. 365/52.

BOA. ŞD. 365/76.

BOA. ŞD. 365/86.

BOA. ŞD. 367/52.

BOA. ŞD. 369/43.

BOA. ŞD. 371/13.

BOA. ŞD. 374/30.

BOA. ŞD. 375/17.

BOA. ŞD. 377/24.

BOA. ŞD. 381/19.

BOA. ŞD. 384/35.

BOA. ŞD. 384/60.

BOA. ŞD. 386/59.

BOA. ŞD. 524/36.

BOA. ŞD. 584/48.

BOA. ŞD. 589/18.

BOA. ŞD. 763/18.

BOA. ŞD. 772/12.

BOA. ŞD. 772/22.

BOA. ŞD. 784/23.

BOA. ŞD. 786/12.

BOA. ŞD. 915/84.

BOA. Y. PRK. BŞK. 33/57.

BOA. Y. A. HUS. 270/108.

BOA. Y. A. HUS. 304/79.

BOA. Y. A. HUS. 311/77.

BOA. Y. EE. 157/73.

BOA. Y. EE. 158/14.

BOA. Y. MTV. 74/72.

BOA. Y. MTV. 89/116.

BOA. Y. MTV. 93/73.

BOA. Y. PRK. ASK. 86/46.

BOA. Y. PRK. AZJ. 22/104.

BOA. Y. PRK. AZN. 11/5.

BOA. ZB. 447/66.

BOA. ZB. 61/86.

BOZKURT, Gülnihâl, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Ankara: TTK. Basımevi, 1996.

BOZTEPE, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Taşra Yönetimini Şekillendiren ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı Ve Günümüze Etkileri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 36, 2015.

ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

- ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, Belleten, C. 3, Sayı:16, 1989: 206-242.
- ÇAKIR, Meryem, “Bürokrasi ve Suç Olgusu”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı:3, 2014: 18.
- ÇANAKLI, Levent Ali, Türk Romanında Bürokrasi Ve Memurlar (1872-1950), İstanbul: Özgür Yayınları, 2011.
- ÇELİK, Halil İbrahim, “II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim”, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, 2015: 85-101.
- ÇELİK, Yüksel, “Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı:15, 2006: 25-64.
- Ceride-i Mehakim, 29 Eylül 1300.
- ÇETİN, Atilla, “Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı Ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri”, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ed. Haluk Selvi - Bilal Çelik, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015, 1417-1439.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Çıban Başı Koparmak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış”. Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:73, 2003: 156.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış”, Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat, Ed. Coşkun Çakır, 1. Baskı, İstanbul: Klasik Yayınları, 2005.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Sultan Abdulhamid II’s Officials: The Case Of Nusret Paşa At Baghdad 1888-1896”. Osmanlı Araştırmaları, C.XXI, 2001: 257-267.
- ÇEVİK, Zeki, “II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa Ve Reformları”, Turkish Studies, C.4, Sayı:8, 2009: 838-865.
- ÇEVİK, Zeki, Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa (siyasi hayatı). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1988.

- CEYLAN, Çağatay, Osmanlı Modernleşme Sürecinde Ahmet Cevdet Paşa'nın Yönetim Anlayışı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2019.
- CİN, Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul: Osmanlı Tarih Araştırmaları Vakfı, 1995.
- DELİCE, Aslan, "Bürokrasi: Monarşiden Cumhuriyete Değişmeyen ideoloji", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 5/17 (2014): 48-50.
- DEMİREL, Fatmagül, Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.
- DERİNGİL, Selim, İktidarın Sembolleri Ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- DİLER, İrem, Ahmed Cevdet Paşa'nın Devlet, Hukuk Ve (Yeni Osmanlılarla Karşılaştırmalı Olarak) Anayasa Görüşü, Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019.
- Düstûr, I. Tertîb, C.1., Ankara: Başvekâlet matbaası, Ankara, 1289.
- Düstûr, I. Tertîb, C.2., Ankara: Başvekâlet matbaası, Ankara, 1289.
- Düstûr, I. Tertîb, C.3., Ankara: Başvekâlet matbaası, Ankara, 1299.
- Düstûr, I. Tertîb, C.4., Ankara: Başvekâlet matbaası, Ankara, 1299.
- Düstûr, I. Tertîb, C.5., Ankara: Başvekâlet matbaası, Ankara, 1937.
- Düstûr, I. Tertîb, C.6., Ankara: Devlet Matbaası, 1939.
- Düstûr, I. Tertîb, C.7., Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1943.
- Düstûr, I. Tertîb, C.8, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1943.
- Düstûr, Zeyl 2, İstanbul, 1299.
- Düstûr, Zeyl 3, İstanbul, 1300.
- Düstûr Zeyl 4, İstanbul, 1302.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı mahkemeleri: Tanzimat ve sonrası, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2004.
- ENGELHERDT, Ed, Tanzimat, 1. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976.
- ERGUN, Turgay - POLATOĞLU, Aykut, Kamu Yönetimine Giriş, 3. Baskı, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1988.
- ERİM, Neşe, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası Ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, Osmanlı Araştırmaları, Sayı:4, 1894: 79-88.
- EVANS, Graham - NEWNHAM, Jeffrey, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 1. Baskı. İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2007.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin. Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.
- FİNDLEY, Carter V., Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922, 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- GENÇ, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet Ve Ekonomi, 11. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- GENCER, Ali İhsan, Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri Ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- GEORGEON, François, Sultan Abdülhamid, İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006.
- GİRİTLİ, İsmet - Bilgen, Pertev - Akgüner, Tayfun, İdare Hukuku, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001.
- GÖKÇE, Ali Fuat, “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, Yasama dergisi, C.14, 2010: 59-78.
- GÖKCEN, Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, Sayı:1-2, 1994: 203-288.

- GÖZÜBÜYÜK, Şeref - KİLİ, Suna. Türk Anayasa Metinleri 1839-1980, 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- GÜLSOY, Ufuk - OCHSENWALD, William, “Hicaz Demiryolu”, İslâm Ansiklopedisi, C.17, 1998: 441-445.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- İNALCIK Halil, “Bürokrasi, Batılılaşma, Laikleşme”, TBB. Dergisi, C.50, 2004: 61-71.
- İNALCIK Halil, Şâir ve Patron, 4. Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- HÜLAGÜ, Mehmet Metin, “Dünden Bugüne Bir İmparatorluk Projesi Olarak Hicaz Demiryolu”, Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid, C.3, Ed. Gülbadi Alan - Mehmet Metin Hülagü - Şakir Batmaz, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2011.
- İNALCIK, Halil, Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I, 53. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İNALCIK, Halil - SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, Tanzimat/Değişim İçinde Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- İNANÇ, Zekeriya Alper, Türk Ceza Kanunu'nda İrtikap Suçu, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, 2010.
- İPEK, Nedim, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877–1890, 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- İRTEM, Süleyman Kani, Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamid, İstanbul: Temel Yayınları, 2004.
- KADRI, Hüseyin Kâzım, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e anılarım, Ed. İsmail Kara. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- KALABALIK, Halil, Temel Hukuk Bilgisi, 3. Baskı, İstanbul: Değişim Yayınları, 2003.

- KARA, Hidayet - ÇATMA, Bahattin, “OSMANLI DEVLETİ’NİN ASKERE ALMA KANUNLARINDA BEDELLİ ASKERLİK”, The Journal of Academic Social Science Studies, 11/64, 2017: 355-371.
- KARABÖRK, İdris, Belgelerle Türk Polis Tarihi, 2. Baskı, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, 2014.
- KARACA, Ali, Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899), İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.
- KARACA, Ali, “Şakir Paşa”, İslam Ansiklopedisi, C.38, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010: 307-308.
- KARAÇOBAN, Turgut, “Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmit-Ankara Demir Yolu Serüveni”, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Koceleli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ed. Haluk Selvi - Bilal Çelik, Koceleli: Koceleli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015.
- KARAL, Enver Ziya. “Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda Batı’nın Etkisi”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu. 2. Baskı. 68-72. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.
- KARAL, Enver Ziya, Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedid 1789-1807, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- KARLANGIÇ, Osman, “Ahmet Cevdet Paşa’ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricali”, Tarih ve Gelecek Dergisi, 3/3, 2017: 266-297.
- KARPAT, Kemal, Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, 1. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi, 2006.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 3. Baskı. Ankara: TTK. Basımevi, 1991.
- ÖZSEMERÇİ Kemal, “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri”, Ankara: Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü, 2003.
- KENANOĞLU, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

- KESKİN, Özkan, “Osmanlı Ormancılığı’nın Gelişiminde Fransız Uzmanların Rolü”, Tarih Dergisi, C.22, 2012: 123-142.
- KİLİ, Suna - GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- KIRMIZI, Abdülhamit, Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908), 3. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.
- KIRMIZIGÜL, Hüsamettin, Uygulama ve Teoride Memurlar Hakkında Tahkikat ve Muhakeme Usulü, 2. Baskı. İstanbul: Kazancı Yayınları, 1995.
- KLEPTOKRASİ, İng. cleptocracy, kleptocracy, *TDK*. Erişim: 27 Ekim 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=200877.
- KOÇ, Elif Merve, Ahmet Cevdet Paşa Ve Osmanlı Devleti’nde Eğitimin Modernleşmesi, Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2017.
- KOÇ, Mehmet, Osmanlı Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2017.
- KODAMAN, Bayram, Abdülhamid devri eğitim sistemi, 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- KÖKSAL, Osman, “Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha”, Otam, 9, 1998: 263-285.
- KÖKSAL, Ülkü, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trabzon Polis Mektebi”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 19, 2015: 139-166.
- KOMİSYON, Türk Hukuk Lûgatı. 3. Baskı, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Abdülhamid II”, C. I, İslâm Ansiklopedisi, 216-224, İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.
- KÜÇÜKİNCE, Alptekin, Rüşvet Suçu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

- KUDRET, Cevdet, Sokak, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1974.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1998.
- LEWİS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- MANAV, Nursel, "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler", *Türkiyat Mecmuası*, 27/1, 2017: 215-224.
- MARDİN, Şerif. "Adem-i Merkeziyet", *İslâm Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- MCCARTHY, Justin, *The Ottoman Peoples And The End Of Empire*, London: Arnold, 2001.
- MCNEİLL, William H, *Dünya Tarihi*, 15. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2013.
- MERİÇ, Metin, "Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 2004: 72-86.
- MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 3. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 1963.
- NEZİHİ, Safvet, *Müsebbib*, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi, 1908.
- ÖCAL, Yaşar, *Said Paşa'nın Devlet Ve Toplum Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.
- OĞUZ, Mustafa, *II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar*, Ankara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), 2007.
- OĞUZ, Mustafa, "Romanya Sefirinin, Osmanlı Devlet Nizamı Hakkında II. Abdülhamid'e Takdim Ettiği Lâyhası". *Karadeniz Araştırmaları*, 26, 2010: 79-107.

- ÖĞÜZ, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nde Devlet Adamı Kıtılığı (Kaht-I Rical) Hakkında II. Abdülhamid’e Sunulan Bir Rapor”, Türklük Bilimi Araştırmaları, 24, 2014: 99-134.
- ÖRSTEN, Seda, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, 4, 2007: 29-40.
- ORTAYLI, İlber, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1994.
- ORTAYLI, İlber, İkinci Abdülhamit Döneinde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- ORTAYLI, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 26. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- ORTAYLI, İlber, Osmanlı’da Değişim Ve Anayasal Rejim Sorunu, 3. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- ORTAYLI, İlber, Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi, Ed. Ahmet Nezihi Turan, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2010.
- ÖZ, Mehmet, Kanun-ı Kadimin Peşinde : Osmanlı’da Çözülme Ve Gelenekçi Yorumcuları : XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- ÖZDEMİR, Hüseyin, Osmanlı Devleti’nde Bürokrasi, Konya: ÖKM. Yayınları, 2013.
- ÖZER, Mehmet Akif, “Kamu Yönetiminin Etkinliğinin Önündeki En Büyük Engel: Bürokrasi ve Yozlaşma”, Verimlilik Dergisi, 2, 2005: 23-66.
- ÖZER, Mehmet Akif, “Yerel Yönetimlerde Etik Dışı Davranışlar”, Kent Akademisi 5/12, 2012: 152-173.
- ÖZGÜLDÜR, Yavuz - ÖZGÜLDÜR, Serdar, “Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa’nın Rolü ve Fonksiyonu”. Otam, 5, 1994: 333.
- ÖZTUNA, Yılmaz, Bir Darbenin Anatomisi, 20. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

- ÖZTÜRK, İbrahim, “Biga Sancağı’nda XIX. Yüzyıl Ve XX. Yüzyıl Başlarında Asayiş Bozukluğu”, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi ,5/14, 2017.
- ÖZTÜRK, Said, “Kassâm”, İslâm Ansiklopedisi, C.24, 2001: 579-582.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.I, 3. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- AHMET CEVDET Paşa, Tezakir 1-12, Ed. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- AHMET CEVDET Paşa, Tezakir 13-20, Ed. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960.
- TAHSİN Paşa, Abdülhamid Ve Yıldız Hatıraları, İstanbul: Milliyet Matbaası, 1931.
- PATRON | Origin and meaning of patron by Online Etymology Dictionary, Erişim: 11 Ekim 2018. https://www.etymonline.com/word/patron#etymonline_v_10168.
- PELLEW, Jill, The Home Office 1848-1914 From The Clerks To Bureaucrats, Londra: Fairleigh Dickinson University press, 1982.
- PUL, Ayşe, “1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz’da Muhacirler için İskân Yeri Çalışmaları”, Tarih Okulu Dergisi, 15, 2013: 159-182.
- RAMBER, Lui, Gizli Notlar, Ed. Niyazi Ahmet Banoğlu. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1974.
- LESKOVİKLİ Mehmet Rauf, İttihat Ve Terakki Ne İdi, Ed. Bület Demirbaş. 2. Baskı. İstanbul: Arba Yayınları, 1991.
- ŞAHİN, Kamil, “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011/23, 2011: 113-128.

- BÖCÜZADE, Süleyman Sami, Üç Devirde Gördüklerim, Ed. Hasan Babacan - Servet Avşar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- SARIYILDIZ, Gülden, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, “Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit Ve Teklifler”, Bilig, 9, 1999: 87-114.
- ŞEN, İsmail, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832-1913), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995.
- SENCER, Muzaffer. “Tanzimat’a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi”. Amme İdaresi Dergisi, 17/2, 1984: 21-44.
- SENCER, Muzaffer, Türkiye’nin Yönetim Yapısı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1992.
- ŞENSOY, Naci. “İSTİNAF”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 12/4 2011: 1058-1072.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet. “Tanzimat’ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin Kuruluşu 1838-1868”, Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, V.1, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural, History of The Ottoman Empire and Modern Turkey, V.2, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- SIRMA, İhsan Süreyya, Belgelerle II. Abdülhamid Dönemi, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- TANER, Tahir, “Tanzimat Döneminde Ceza Hukuku”, Tanzimat 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.

- TATLISUMAK, Uğur, Osmanlı uleması Ve Patronaj İlişkisi, Selçuk Üniversitesi, 2016.
- TEKİN, Abdullah Sami, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dâhiliye Alanındaki Reformlar”, İnönü University Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5/1, 2016: 91-98.
- TEMÖ, İbrahim, İbrahim Temo’nun İttihat Terakki Anıları, 2. Baskı, İstanbul: Arba Yayınları, 2000.
- TEPEDELENLİÖĞLU, Nizamettin Nafiz, İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.ci Abdülhamit Han, İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi, 1960.
- TERZİ, Mehmet Akif, Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi, 1. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2015.
- TUNÇEL, Ahmet Kamil, “Cumhuriyet İdaresinin Mali Konulardaki Hassasiyetine İlişkin Ziraat Bankası Örneği”, Journal of Life Economics,3/4, 2016: 201-218.
- TURNA, Nalan, 19.yy.’dan 20.yy’ya Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç Ve Asayiş Belgeleri Mürûr Tezkereleri, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2013.
- ÜÇÖK, Çoşkun - MUMCU, Ahmet - Bozkurt, Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, 7. Baskı. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi, 1991.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, Kırk Yıl, İstanbul: Özgür Yayınları, 2008.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, Saray ve Ötesi, 2. Baskı. İstanbul: Özgür Yayınları, 2012.
- UZUN, Hakan, “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6/2, 2005: 145-162.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- VOLTAİRE, Türkler, Müslümanlar, Ötekiler, 2. Baskı. İstanbul: İğüs Yayınları, 2008..
- WEBER, Max, Bürokrasi ve Otorite,Ankara: Adres Yayınları, 2005.
- YAZICI, Serkan, Osmanlı’da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), 2011.

YAZICI, Serkan, “Sultan II . Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamannın Değişimi”,
History studies, 6/5, 2014: 233-247.

YILDIRIM, İsmail, “Osmanlı Demir Yolu Politikasına Bir Bakış”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 12/1, 2002: 311-324.

YILDIRIM, Nuran, “Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyandar”.
Toplumsal Tarih, 150, 2006: 18-27.

ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 11. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

EKLER

EK 1: Olay Sayısına Göre Vilayetler

Vilayet	Memur	Suç Sayısı
İstanbul	Ahır Memuru, Kantarcı, Aşar Mültezimi, Belediye Dairesi Mühendisi, Belediye Emlak Vergisi Tahsildarı, Belediye Tanzifat Müdürü, Belediye Tanzifat Tahsildarlığı Vekili, Defteri Hakani Memuru, Dersaadet Acentehanesi Kâtibi, Duyun-u Umumiye Memuru, Eşya-yı Ayniye Dükkânı Müdürü, Evrak Memuru (Nezarette), Gardiyan, Gümrük Hamalı, İmam, İmamlar ve Muhtarlar, Karantina Müdürü, Kâtip Muavini, Belediye İcra Memuru, Kaymakam, Lisan-ı Ecnebi Memuru, Mahkeme Heyeti, Meclis İdare Azası, Memur, Muhtaçlara Yardım Dağıtım Memuru, Müskirat ve Zahire Gümrük Veznedarı, Nüfus Memuru, Polis, Postahane Memurları, Reji Kolcusu, Sandık Emni, Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Kâtibi, Şura-yı Devlet Muavini, Telgraf Merkez Müdür Vekili, Telgraf Muhabere Memuru, Tevkifhane Memuru, Vergi Tahsildarı, Zahire Gümrüğü Tercümanı.	41
Hüdavendigar	Aşar Mültezimleri, İdadi Hademesi, Kaymakamlar, Mahkeme Noteri, Mal Müdürü, Meclis İdare Azaları, Memur, Muhacirin Komisyonu Reisi, Müstantik, Nahiye Müdürleri, Nüfus Memurları, Posta Müdürü, Telgraf ve Posta Müdürü, Zabtiye Memuru.	30
Diyarbakır	İdare Meclisi Azası, Kaymakamlar, Meclis İdare Azası, Memur, Muhasebeci, Savcı Muavin Vekili, Savcı Muavini, Müstantik, Nahiye Müdürleri, Sandık Eminleri, Telgraf Memuru, Zabtiye Onbaşı.	24
Erzurum	Aşar Memurları, Aşar Mültezimi, Defterdar, İcra Memuru, İdare Meclisi Müddeiumumisi, Kavas, Kaymakam, Müdür, Rüşumat Emni, Rüşumat Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Telgraf ve Posta Müdürü, Vali.	19
Konya	Başkâtip ve Tapu Kâtipleri, Defter-İ Hakani Memuru, İmam, Kaymakamlar, Mahkeme Reisi İle Bazı Memurlar, Muhtar ve Tahsildar, Muhtar, Naibler, Postahane Müdürü, Sandık Emni, Tapu Kâtibi, Zahire Dağıtım Memuru.	15
Selanik	Aşar Anbar Memuru, Aşar Mültezimleri, Eşya-yı Ayniye Memurları, Evkaf Memuru, Kaymakam, Mal Müdürü, Muhtarlar, Mutasarrıf, Postahane Memuru, Postahane Emanet Memuru.	13
Ankara	Belediye Reisleri, Defter-i Hâkani Memuru, Kabzımal, Nüfus Memuru, Kaymakam ve Mal Müdürü, Kaymakamlar, Meclis İdare Azası, Nahiye Müdürü, Nüfus Kâtipleri, Nüfus Nazırları, Ziraat Bankası Reisi, Ziraat Bankası Şubesi Kâtibi.	13
Kastamonu	Aşar Mültezimleri, Kaymakamlar, Mahkeme Azası, Memurlar, Muhasebeci, Mutasarrıf, Nahiye Müdürü, Nüfus Memurları, Orman Ondalık Memuru.	12
Manastır	Aşar Mültezimleri, Bidayet Mahkemesi Reisi, Memur, Muhtar, Muhtarlar ve Kaymakam, Polis, Postahane Memuru, Zabita Memuru, Zabtiye Kumandanı.	11
Aydın	Aşar Mültezimleri, Maarif Müdürlüğünde Muhasebeci, Maarif Müdürü, Muhasebe Memuru, Müdür, Orman Ondalık Memuru, Sandık Emni, Ziraat Bankası Şubesi Memuru.	10
Edirne	Aşar Mültezimleri, İdare-İ Mahsusa Acentası, Memur, Mutasarrıf, Müstahdem, Rüşumat Başkâtibi, Rüşumat Memuru, Telgraf Memuru, Ziraat Bankası Şube Memuru.	10

Sivas	Başkâtip, Kaymakamlar, Naib, Posta Müdürü, Zabtiye Taburu Süvari Bölük Ağaları, Ziraat Bankası Şubesi Memuru.	9
Bağdad	Kolcu, Mubassır ve Arayıcı, Noter, Mutasarrıfı, Tahrirat Müdürü, Tekaud Sandığı Emni ve Başkâtipleri, Telgraf Baş Müdürü ve Memurlar, Vali.	8
Beyrut	Acenta Müdürü, Bidayet Mahkemesi Azası, Kaymakam Vekili, Kaymakamlar, Muhtar, Savcı Muavini, Nahiye Müdürü, Naib, Tapu Kâtibi ve bazı Müstahdemler,	7
Adana	Kaymakamlar, Mal Müdürlüğü Memuru, Memurlar, Mutasarrıf, Vali.	6
Halep	Gardiyanlar, İdare Meclisi Azası, Kaymakamlar, Mutasarrıf, Polis.	6
İzmid / Müstakil Sancak	Belediye Reisi, Muhasebeci, Naib, Mutasarrıflar, Nahiye Müdürü, Nüfus Memuru, Zabtiye Mülazımı.	6
Suriye	Adliye Memurları, Bazı Memurlar, Jandarma, Kaymakam Vekili, Kaymakamlar, Mutasarrıf, Müstantik Muavini, Suriye Sahilleri Baş Acentesi, Vilayet Memurları,	6
Trabzon	Kaymakamlar, Mahkeme Azası, Muhasebe Kalemi Kâtibi, Mutasarrıf, Nüfus Memuru	6
Kosova	Aşar Mültezimleri, Evkaf Başkâtibi, Kaymakam, Nahiye Müdürü, Nüfus Kâtibi.	5
Musul	Kaymakam, Mal Müdürleri, Müdür, Vali.	5
Cezayir-İ Bahr-İ Sefid	Duyun-u Umumiye Memuru, Kaymakamlar, Sandık Eminini.	4
Basra	Nüfus Memuru, Rüsumat Müdürü, Rüsumat Müdüriyeti Vekili.	3
Hicaz	Kâtipler, Serkomser, Vali Kaymakamı.	3
İşkodra	Orman Tezkere Muharriri, Aşar Mültezimleri.	3
Mamûretülaziz	Mahkeme Azası, Kaymakam.	3
Zor / Müstakil Sancak	Muhasebeci, Sandık Eminleri.	3
Biğa Sancağı/ Müstakil Sancak	Nahiye Müdürleri.	2
Bitlis	Cami Mütevellisi, Kaymakam, Müftü, Polisler.	2
Çatalca / Müstakil Sancak	Muhtarlar, Sıhhiye Tabibi.	2
Van	Bidayet Mahkemesi Azası, Maarif Sandık Emni.	2
Yanya	Reji Memuru, Telgraf Memuru.	2
Yemen	Belediye Reisi, Kaymakam.	2
Bingazi / Müstakil Sancak	Kamakam	1
Atina (Hariciye Memuru Olayı)	Şehbender	1
Erzurum	Sandık Emni, Tahrirat Müdürü	2
Kudüs/ Müstakil Sancak	Mutasarrıf	1
Poti (Hariciye Memuruolayı)	Şehbender Vekili	1

EK 2: Yıllara Göre Bölge Ve Memurlar

Bölge	Memur	Yıl
Selanik	Eşya-yı Ayniye Memuru	1892
Adalar	Nüfus Memuru	1892
Ankara	Ziraat Bankası Reisi	1892
Ankara	Kaymakam ve Mal Müdürü	1892
Ankara	Kaymakam	1892
Bağdat	Telgraf Baş Müdürü ve Memurlar	1892
Bağdat	Tekaüd Sandığı Emini ve Başkâtipleri	1892
Beyrut	Kaymakam, Bidayet Mahkemesi Azası	1892
Bingazi	Kaymakam	1892
Bitlis	Müftü, Camii Mütevellisi	1892
Bolu	Muhasebeci	1892
Cezayir-İ Bahr-İ Sefid	Kaymakam	1892
Cezâyir-İ Bahr-İ Sefid	Kaymakam	1892
Cidde	Vali Kaymakamı	1892
Cisri Mustafa Paşa	Lisan-ı Ecnebi Memuru	1892
Diyarbakır	Müstantik ve Savcı Muavin Vekili	1892
Ergani	Telgraf Memuru	1892
Erzurum	Telgraf ve Posta Müdürü	1892
Erzurum	Rüsumat Emini, Vali, Rüsumat Müdürü	1892
Eskişehir	Posta Müdürü	1892
Eskişehir	Kaymakam	1892
Galata	Postahane Memuru	1892
Haleb	Gardiyanlar	1892
Hanekin	Kolcu	1892
Hüdavendigâr	Kaymakam, Mal Müdürü, Nahiye Müdürü, Zabtiye Memuru	1892
Irak/ Musul	Mal Müdürü	1892
İstanbul	Belediye Tanzifat Mürürü, Ahır Memuru	1892
İstanbul	Vergi Tahsildarı	1892
İstanbul	Telgraf Muhabere Memuru	1892
İstanbul	Dersaadet Acentehanesi Kâtibi	1892
İstanbul	Reji Kolcusu	1892
İzmid	Mutasarrıf	1892
Konya	Kaymakam	1892
Konya	Defter-i Hakani Memuru	1892
Kosova	Aşar Mültezimi	1892
Kudüs	Mutasarrıf	1892
Küçükçekmece	Sandık Emini	1892
Kütahya	Memur	1892
Manastır	Kaymakam, Zabıta Memuru	1892
Mardin	Savcı Muavini, Aza	1892
Mecidi	Memur	1892
Musul	Mal Müdürü	1892
Selanik	Postahanesi Memuru	1892
Sivas	Ziraat Bankası Şubesi Memuru	1892
Suriye	Suriye Sahilleri Baş Acentesi	1892
Tarabya	Telgraf Merkez Müdür Vekili	1892
Tarsus	Kaymakam	1892
Urfa	Mutasarrıf	1892
Zor	Muhasebeci	1892
Adana	Vali	1893
Akka	Savcı Muavini	1893

Ammare	Noter	1893
Ankara	Nüfus Memuru	1893
Ankara	Defter-i Hâkani Memuru	1893
Atina	Şehbender	1893
Aydın	Aşar Mültezimi	1893
Bağdad	Mutasarrıfı, Tahrirat Müdürü	1893
Beyazıt	Tahrirat Müdürü	1893
Beyrut	Kaymakam, Naib	1893
Beyrut	Kaymakamlar	1893
Beyrut	Kaymakam, Tapu Kâtibi Ve Bazı Müstahdemler	1893
Beyrut	Kaymakam	1893
Burdur / Konya	Kaymakam	1893
Burdur/Tefeni	Kaymakam	1893
Cezayir-İ Bahr-İ Sefid	Duyun-u Umumiye Memuru	1893
Çankırı	Mutasarrıf	1893
Çankırı	Kaymakam	1893
Çorum	Belediye Reisi	1893
Çorum	Belediye Reisi	1893
Diyarbakır	Sandık Emini, Meclis İdare Azası	1893
Drrama	Mutasarrıf	1893
Edirne	Müstahdem	1893
Edirne	Rüsumat Başkâtibi, İdare-i Mahsusa Acentası	1893
Edremit	Kaymakam	1893
Erzurum	Aşar Mültezimi	1893
Erzurum	İcra Memuru	1893
Erzurum	Aşar Memurları	1893
Eskişehir	Kaymakam, Müstantik	1893
Hakkari	Bidayet Mahkemesi Azası	1893
Hama	Kaymakam Vekili, Müstantik Muavni, Bazı Memurlar	1893
Hama	Kaymakamlar	1893
Hicaz	Kâtipler	1893
Humus	Jandarma, Adliye Memurları	1893
Hüdavendigâr	Aşar Mültezimi	1893
İstanbul	Polis	1893
İstanbul	Evrak Memuru (Nezarette)	1893
İstanbul	Kâtip Muavini	1893
İstanbul	Belediye Emlak Vergisi Tahsildarı	1893
İstanbul	Muhtaçlara Yardım Dağıtım Memuru	1893
İstanbul	Eşya-yı Ayniye Dükkânı Müdürü	1893
İstanbul	Posta Memurları	1893
İstanbul	Polis	1893
İşkodra	Orman Tezkere Muharriri	1893
İşkodra	Aşar Mültezimi	1893
İzmid	Nüfus Memuru	1893
Karamürsel / İzmit	Belediye Reisi	1893
Kastamonu	Nahiye Müdürü	1893
Kastamonu	Kaymakam	1893
Kastamonu	Orman Ondalık Memuru	1893
Kastamonu	Memurlar	1893
Kırşehir	Nahiye Müdürü	1893
Konya	Zahire Dağıtım Memuru	1893
Konya	Tapu Kâtibi	1893
Konya	Başkâtip ve Tapu Kâtipleri	1893
Küçükçekmece	Aşar Mültezimi	1893
Kütahya	Meclis İdare Azası	1893

Lankaza	Muhtarlar	1893
Manastır	Bidayet Mahkemesi Reisi	1893
Manastır	Muhtar	1893
Manastır	Zabtiye Kumandanı	1893
Manastır	Muhtarlar	1893
Mecidiye / Edirne	Telgraf Memuru	1893
Musul	Vali	1893
Ordu	Kaymakam	1893
Ordu	Mutasarrıf	1893
Selanik	Eşya-yı Ayniye Memuru	1893
Selanik	Mal Müdürü	1893
Silifke	Mutasarrıf	1893
Sivas	Kaymakam	1893
Sivas	Posta Müdürü	1893
Terme	Mahkeme Azası	1893
Tikveş	Aşar Anbar Memuru	1893
Urfa	Meclis İdare Azası	1893
Ürgüp	Naib	1893
Ürgüp	Naib	1893
Yanya	Telgraf Memuru	1893
Akkar	Kaymakam Vekili	1894
Amasya	Kaymakam	1894
Ankara	Nüfus Nazırı, Nüfus Kâtibi	1894
Ankara	Nüfus Nazırı	1894
Ankara	Ziraat Bankası Şubesi Kâtibi	1894
Antakya	Kaymakam	1894
Avanos	Meclis İdare Azalığı	1894
Aydın	Maarif Müdürlüğünde Muhasebeci	1894
Aydın	Müdür	1894
Bağdad	Mubassır Ve Arayıcı	1894
Basra	Nüfus Memuru Vekli	1894
Bayburt	Sandık Emni	1894
Bursa	İdadi Hademesi	1894
Cezayir-İ Bahr-İ Sefid	Sandık Emnini	1894
Cuma	Muhtar	1894
Çan	Nahiye Müdürü	1894
Çan	Nahiye Müdürü	1894
Çarşamba	Kaymakam	1894
Çatalca	Sihhiye Tabibi	1894
Diyarbakır	Sandık Emni	1894
Diyarbakır	Memur	1894
Diyarbakır	Nahiye Müdürü, Zabtiye Onbaşı, Kaymakam	1894
Erdek	Mahkeme Noteri	1894
Erzurum	Kavas, Müdür, İdare Meclisi Müddeiumumisi, Vali, Defterdar	1894
Feriköyü	Kantarıcı	1894
Galata	Gümrük Hamalı	1894
Gebze	Kaymakam	1894
Haleb	Kaymakam	1894
Hassa	Kaymakam, Memurlar	1894
Hassa	Kaymakam	1894
Hudeyde	Belediye Reisi	1894
Hüdavendigar	Muhacirin Komisyonu Reisi ve Meclis İdare Azası	1894
Hüdavendigar	Kaymakamlar	1894
Hüdavendigar	Telgraf Ve Posta Müdürü	1894

Hüdavendigâr	Kaymakam	1894
İnebolu	Mahkeme Azası	1894
İskilip	Memur	1894
İstanbul	Zahire Gümrüğü Tercümanı	1894
İstanbul	İmamlar Ve Muhtarlar	1894
İstanbul	İmam	1894
İstanbul	Belediye Dairesi Mühendisi	1894
İzmid	Nahiye Müdürü	1894
İzmid	Mutasarrıf, Muhasebeci, Naib	1894
İzmir	Maarif Müdürü, Muhasebe Memuru, Sandık Emni	1894
Kalas	Memur	1894
Kastamonu	Nüfus Memuru	1894
Kastamonu	Nüfus Memuru	1894
Kemah	Kaymakam	1894
Konya	Kaymakam	1894
Konya	Mahkeme Reisi ile Bazı Memurlar	1894
Kosova	Aşar Mültezimi	1894
Kosova	Nüfus Kâtibi	1894
Küçükçekmece	Duyun-u Umumiye Memuru	1894
Lüleburgaz	Aşar Mültezimi	1894
Mamuret'ül-Aziz	Kaymakam	1894
Manastır	Polis	1894
Midye	Rüsumat Memuru	1894
Niğde	Muhtar ve Tahsildarlar	1894
Prizren	Kaymakam	1894
Selanik	Postahane Emanet Memuru	1894
Siirt	Kaymakam	1894
Simav	Kaymakam	1894
Sivas	Zabtiye Taburu Süvari Bölük Ağası	1894
Sivas	Kaymakam	1894
Sivas	Kaymakam, Başkâtip	1894
Sivas	Zabtiye Taburu Süvari Bölük Ağası	1894
Sivas	Kaymakam, Naib	1894
Suriye	Mutasarrıf, Vilayet Memurları	1894
Tikveş	Aşar Mültezimi	1894
Trabzon	Nüfus Memuru	1894
Trabzon	Muhasebe Kalemi Kâtibi	1894
Uşak	Kaymakam	1894
Van	Maarif Sandık Emni	1894
Yanya	Reji Memuru	1894
Yenicevardar	Evkaf Memuru	1894
Zor	Sandık Emni	1894
Zor	Sandık Emni	1894
Adana	Mal Müdürlüğü Memuru	1895
Akseki	Kaymakam, İmam, Muhtar	1895
Ankara	Kabzımal	1895
Basra	Rüsumat Müdüriyeti Memuru	1895
Basra	Rüsumat Müdürü	1895
Bitlis	Polisler	1895
Diyarbakır	Nahiye Müdürü	1895
Diyarbakır	Nahiye Müdürü	1895
Diyarbakır	Nahiye Müdürü	1895
Hacur	Kaymakam	1895
Hısn	Mahkeme Azası	1895
Hüdavendigâr	Aşar Mültezimi	1895

İstanbul	Mahkeme Heyeti	1895
İstanbul	Polis	1895
İstanbul	Polis	1895
İstanbul	Belediye Dairesi İcra Memuru	1895
İstanbul	Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Kâtibi	1895
İstanbul	Defteri Hakani Memuru	1895
İzmid / Müstakil Sancak	Zabtiye Mülazımı	1895
Konya	Postahane Müdürü	1895
Kosova	Nahiye Müdürü	1895
Kütahya	Nüfus Memurları	1895
Mamüret'ül Aziz	Kaymakam	1895
Manastır	Aşar Mültezimi	1895
Mudanya	Nahiye Müdürü	1895
Poti	Şehbender Vekili	1895
Selanik	Aşar Mültezimi	1895
Trablus / Beyrut	Acenta Müdürü	1895
Tuzla	Karantine Müdürü, Azası	1895
Yenice	Aşar Mültezimi	1895
Aydın	Aşar Mültezimi	1896
Bağdad	Vali	1896
Bağdat	Vali	1896
Dedeagaç	Mutasarrıfı	1896
Edirne	Aşar Mültezimi	1896
Edirne	Aşar Mültezimi	1896
Gelibolu	Aşar Mültezimi	1896
Hicaz	Serkomser	1896
İstanbul	Belediye Tanzifat Tahsildarlığı Vekili	1896
İşkodra	Aşar Mültezimi	1896
Kosova	Evkaf Başkâtibi	1896
Musul	Kaymakam	1896
Sarayköy	Orman Ondalık Memuru	1896
Saruhan	Ziraat Bankası Şubesi Memuru	1896
Şile	Memur	1896
Yarhisar	Aşar Mültezimi	1896
Diyarbakır	Kaymakam	1897
Foçateyn	Aşar Mültezimi	1897
Hüdavendigar	Aşar Mültezimi	1897
Hüdavendigar	Aşar Mültezimi	1897
İstanbul	Tevkifhane Memuru, Gardiyan	1897
İstanbul	Şura-Yı Devlet Muavini	1897
Karasi	Aşar Mültezimi	1897
Kırcaali	Ziraat Bankası Şube Memuru	1897
Lice	Kaymakam	1897
Manastır	Postahane Memuru	1897
Niğde	Sandık Emni	1897
Çatalca	Muhtar	1898
Halep	Polis	1898
Hüdavendigar	Aşar Mültezimi	1898
İstanbul	Polis	1898
İstanbul	Müskirat Ve Zahire Gümrüğü Veznedarı	1898
İstanbul	Polis	1898
Musul	Müdür	1898
Pirlepe	Aşar Mültezimi	1898
Sayda	Nahiye Müdürü, Muhtar	1898
Selanik	Aşar Mültezimi	1898

Aydın	Aşar Mültezimi	1899
Erzurum	Tahrirat Kâtibi	1899
Hüdavendigâr	Aşar Mültezimi	1899
Kastamonu	Aşar Mültezimi, Zimmet'e Sebep Olan Memurlar	1899
Selanik	Kaymakamı	1899
Ergani Madeni	Muhasebeci	1900

ÖZGEÇMİŞ

Harun ÇOBAN, 1983 yılında Ordu / Akkuş'da doğdu. İlk ve Orta Öğretimini Burdur ilinde tamamladı. 2006 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2010 yılında Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'ndan mezun oldu. Ocak 2013 tarihinde Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Bilim Dalı'nda Doktora öğretimine başladı.

